

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่มณีกายสิลขันธวรรคในแง่ของศีลและพรต
A Structural Study of Dighanikaya Silakhandhavagga in the Light
of Rule and Ritual

โดย

พระมหาจীরวัฒน์ กนตวณฺโณ (กันจู), ดร.

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761254

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่หมินกายสิลขันธวรรคในแง่ของศีลและพรต
A Structural Study of Dighanikaya Silakhandhavagga in the Light
of Rule and Ritual

โดย

พระมหาจีรวัฒน์ กนตวณฺโณ (กันจฺจ), ดร.

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

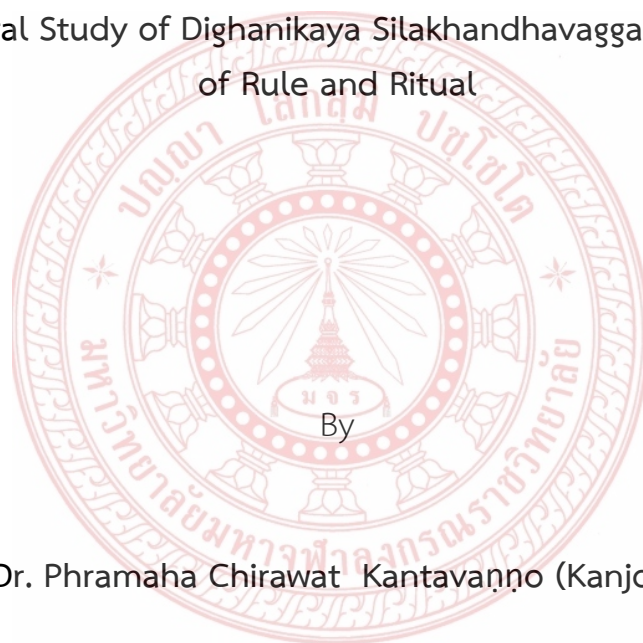
MCU RS 610761254

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

A Structural Study of Dighanikaya Silakhandhavagga in the Light
of Rule and Ritual

By

Dr. Phramaha Chirawat Kantavaṇṇo (Kanjoo)

Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2561

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761254

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรคในแง่ของศีลและพรต
ผู้วิจัย : พระมหาจิรวุฒน์ กนตวณโณ (กันจู), ดร.
ส่วนงาน : คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ : พ.ศ. ๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรค (๒) เพื่อวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรคตามหลักพระพุทธศาสนาและ (๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ ศีลและพรตในคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ดีขึ้นและสงบสุขยิ่งขึ้น การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research)

ผลการศึกษามีดังนี้:

ที่ขนิทายีสลขันธวรรค มีพระสูตร ๑๓ สูตร เกี่ยวด้วยศีลและพรต ที่กล่าวถึงโดยตรงได้แก่ พรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรแรกว่าด้วยศีล ๓ ชั้น จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ต่อจากนั้นกล่าวถึงลัทธิทรรคหรือทิวฎฐิ ๖๒ ซึ่งอาจสรุปลงเป็น ๒ คือสัสสตทิวฎฐิ ทรรคนะว่าโลกเพียง และอุจเฉททิวฎฐิ ทรรคนะว่าโลกขาดสูญ คือมีแคโลกนี้ไม่มีโลกหน้า เมื่อทุกคนยึดถืออย่างนี้ย่อมนำไปสู่การบำเพ็ญศีลพรตตามความเชื่อของตน ไม่ว่าจะเป็ด้านอรรถกถาปกรณ์หรือกามสุขัลลิกานุโยค

ศีลเป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นอารมณ์ของนักบวช และเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะของมหาชน พระพุทธเจ้าจึงทรงเข้มงวดเรื่องศีลมาตั้งแต่แรกเริ่มก่อนที่จะได้ทรงบัญญัติสิกขาบท ตามที่ขนิทายีสลขันธวรรค ศีล ๓ ระดับ จะเกี่ยวข้องด้วยศีล ๕ และศีล ๘ ในเบื้องต้น และต่อมาครอบคลุมเรื่องอนสนา คือ งดเว้นจากการแสวงหา หรือการประกอบอาชีพที่ไม่สมควรแก่สมณวิสัย เช่นการเป็นโหรทำนายทายทัก การประกอบพิธีกรรมนอกพระพุทธศาสนา การทรงเจ้าเข้าผี การประทุษร้ายผู้อื่นและหลอกลวงเขาหากิน เป็นต้น ก็เป็นไปเพื่อหลอกลวงชาวโลกทั้งสิ้น

ในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นที่ปรากฏอยู่เสมอว่ามีภิกษุสงฆ์ส่วนน้อยไม่เอื้อเฟื้อในพระธรรมวินัย ละเมิดศีลเป็นประจำ เทียวไปในสถานที่ไม่ควร ประกอบในอนสนากรรม และมีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีอาญาเช่นการประทุษร้ายผู้อื่นและคดียาเสพติดอยู่เนือง ๆ เป็นที่ตำหนิติเตียนของชาวบ้านและสื่อมวลชน จากการสัมภาษณ์ท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ๑๕ ท่านทำให้ได้ข้อสรุปว่า เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ทุกระดับต้องเข้มงวดกวดขันพระภิกษุสามเณรในสังกัดของตนให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีสมณสัญญา มีหิริโอตตัปปะ ไม่ประพฤติอนาจารหรือการประกอบอนสนากรรม ไม่ละเลยกิจวัตรของสงฆ์ เอื้อเฟื้อการศึกษาพระธรรมวินัย บำเพ็ญพรตกรรมฐานและธุดงค์วัตรตามกำลังความสามารถ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการครองชีวิต ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

คำสำคัญ: ที่ขนิทายีสลขันธวรรค, คัมภีร์พระพุทธศาสนา, ศีลและพรต

Research Title : A Structural Study of Dighanikaya Silakhandhavagga in the Light of Rule and Ritual

Researchers : Dr.PhramahaChirawat Kantavanho (Kanjoo),

Department : Faculty of Buddhism,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year : B.E. 2561

ResearchScholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research was of the three objectives, viz. (1) to study the structure of Dighanikaya Silakhandhavagga; (2) to analyze rule and ritual in Dighanikaya Silakhandhavagga; and (3) to synthesize form of rule and ritual in Dighanikaya Silakhandhavagga in order to develop peaceful and happy life in society. This research is a documentary research.

Findings of the research study were as follow:

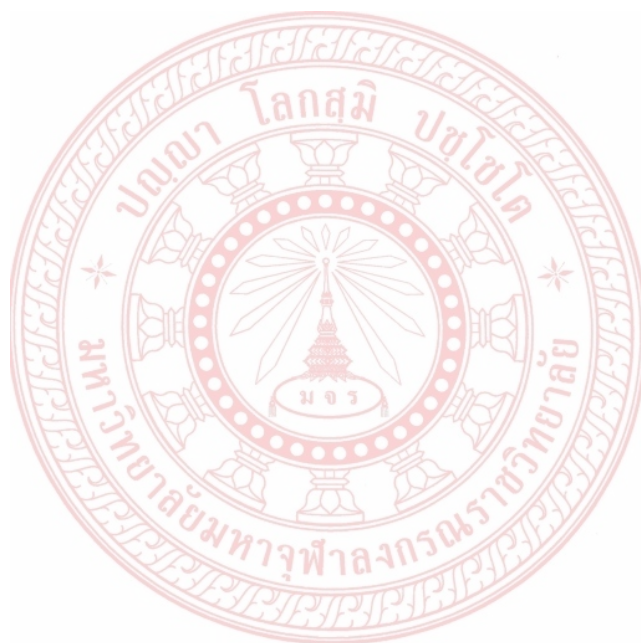
Dighanikaya Silakhandhavagga comprises of thirteen suttas of which the one called Brahmajalasutta, the first sutta, deals with three planes of precepts prescribed by the Buddha issuing fundamental disciplines. Followings upon are philosophical views numbering to 62 of the non-Buddhist concepts mentioned by the Buddha, among which the two of eternalism and annihilationism were synthesized. Following after views brought followers into false practice.

Precept is the beginning of sublime life, an ornament of the ascetics, and the base of the people faith. The Buddha was stick on precepts even before the regulating disciplines. According to Dighanikaya Silakhandhavagga, the three planes of precepts are included in the five and the eight precepts followed by improper livelihood unsuitable for monks, such like fortune telling, practicing rites and rituals outside Buddhism, and trickery, etc.

In present Thai society, it is always reported that a little number of monks does not revere the disciplines, usually violates the rules, travels in improper haunts, and earns a living with trickery and deceit. Some of them sometime involve in civil suit like an injury and a narcotic. These cases come blame and critics from public people and media. Recommendations suggested by the expert interviewed, 15 in number of the both monks and laymen are that: the higher Sangha administrators realize to stick in the disciplines for monks and novices under their control.

They should be recalled in awareness of proper behavior, borne in mind of moral shame and dread toward improper behavior, trickery and deceit, not be negligent daily religious observances. At the same time, the monks and novices are to study the Buddha's doctrines, pay attention to meditation practice, that is to say, lead the way of life with the Middle Path as prescribed by the Buddha.

Keywords: Dighanikaya Silakhandhavagga, Buddhist Scripture, Rule and Ritual

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ ภายใต้แผนงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณกรรมการประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ซึ่งมีพระราชวรเมธี (ประสิทธิ์ พรหมรสี), รศ.ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร และ พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อากาศโร), รศ.ดร., ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และเจ้าหน้าที่ คือพระมหาชุตีภัก อภินันโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย และนายบดินทร์ภัทร์ สายบุตร ที่ได้อำนวยความสะดวกประสานงานการวิจัยเป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณพระราชปรีดีมุนี (เทียบ สิริธรรมา), ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ ที่ได้สนับสนุนให้ทำการวิจัยเรื่องนี้ และดูแลงานวิจัยมาตั้งแต่ต้น ด้วยบารมีธรรมของท่าน ทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขออนุโมทนาเจริญพรขอบคุณอาจารย์ ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้กรุณากำหนดโครงสร้างและแนวทางการทำวิจัยให้ รวมทั้งได้ชี้แหล่งอ้างอิงจากพระไตรปิฎกเล่มอื่นๆ เช่น เล่ม ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก และเล่ม ๒๒ จตุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย เป็นต้น ซึ่งมีคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับศีลพรต

ขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์รวม ๑๕ ท่าน ที่มีเมตตาอนุเคราะห์ให้โอกาสผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ขอความคิดเห็น

ขออนุโมทนาเจริญพรขอบคุณอาจารย์ ดร.นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะมนุษยศาสตร์ ที่เคยเกื้อกูลแต่เมื่อครั้งศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตมาด้วยกัน ได้ช่วยพิมพ์ต้นฉบับและตรวจทานความเรียบร้อยให้

พระมหาจรรย์วัฒน์ กนตวณฺโณ (กันจู), ดร.

หัวหน้าโครงการวิจัย

๙ กันยายน ๒๕๖๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้อักษรย่อภาษาไทย

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในสารนิพนธ์เล่มนี้ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา ๔ ชุด คือ (๑) พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐) (๒) พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ (๓) อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๔) อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ. มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ. ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ. จุ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จุลวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที. ม.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที. ม.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม. ม.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม. มุ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั. ม.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
สั. สฬา.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง. จตุกก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ฉกก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. สตตก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. อฎฐก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ทสก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. ฐ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย ฐมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ. ฐ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ. วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
----------	-------	---	---------------------	-----------

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ. อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภิกขุวิภังค์ - ปรีวารอรรถกถา	(ภาษาไทย)
--------	-------	---	--	-----------

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที. ม. อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทธิ. (ไทย) = วิสุทธิมคคปกรณ์ (ภาษาไทย)

มงฺ คล. (ไทย) = มังคลัตถทีปนี (ภาษาไทย)

๒. การระบุหมายเลขย่อภาษาไทย

๒.๑ การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุเล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ขุ. ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑ หมายถึง คัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ฌมมปท ปาลี ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๑ หน้า ๑

๒.๒ การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุเล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๖/๔๘๓-๔๘๕ หมายถึง คัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิม นิกาย มัชฌิมปิณณาสก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ เล่มที่ ๑๒ ข้อที่ ๔๔๖ หน้า ๔๘๓-๔๘๕

๒.๓ การอ้างอิงพระไตรปิฎกอรรถกถาภาษาบาลี ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุเล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ. อ. (บาลี) ๓/๓๒/๑๙ หมายถึง คัมภีร์สมันตปาสาทิกา วินยฎกถา ตติโยภาโค (ภาค ๓) ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค ๓ ข้อที่ ๓๒ หน้า ๑๙

๒.๔ การอ้างอิงพระไตรปิฎกอรรถกถาภาษาไทย ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุเล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที. ม. อ. (ไทย) ๒/๙๗ หมายถึง คัมภีร์สุมังคลวิลาสินี ทีฆนิกาย มหาวรรค อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข้อที่ ๒ หน้า ๙๗

๒.๕ การอ้างอิงคัมภีร์อื่นๆ เช่น คัมภีร์วิสุทธิฉบับภาษาไทย ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุเล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิสุทธิ (ไทย) ๒/๖๑ หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับภาษาไทย แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อจ อสภมหาเถร) (ฉบับเล่มเดียวจบ) ข้อที่ ๒ ตั้งแต่หน้า ๖๑.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย	๖
๑.๔ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย	๙
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๙
๑.๖ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล	๑๒
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย	๑๓
บทที่ ๒ ศึกษาโครงสร้างที่มณีกาย สิลขันธวรรค	๑๔
๒.๑ ความนำ	๑๔
๒.๒ โครงสร้างที่มณีกาย สิลขันธวรรค	๑๖
๒.๒.๑ พรหมชาลสูตร	๑๗
๒.๒.๒ สามัญญผลสูตร	๒๗
๒.๒.๓ อัมพภุสสูตร	๓๐
๒.๒.๔ โสณทัณฑสูตร	๓๒
๒.๒.๕ ภูทันทสูตร	๓๔
๒.๒.๖ มหาลีสสูตร	๓๖
๒.๒.๗ ชาลีสสูตร	๓๘
๒.๒.๘ มหาสีหนาทสูตร	๓๘
๒.๒.๙ โปฏฐปาทสูตร	๓๙
๒.๒.๑๐ สุภสูตร	๔๑

๒.๒.๑๑	เกวัญสูตร	๔๒
๒.๒.๑๒	โลหิจจสูตร	๔๓
๒.๒.๑๓	เตวิชชสูตร	๔๔
๒.๓	ความสรุป	๔๕
๒.๓.๑	ความสรุปในแต่ละพระสูตร	๔๕
๒.๓.๒	ความสรุปในภาพรวม	๔๖
บทที่ ๓	วิเคราะห์ที่มกกาย สีสันธรรค	๔๘
๓.๑	ความนำ	๔๘
๓.๒	วิเคราะห์เรื่องศีล	๔๙
๓.๒.๑	วิเคราะห์จุฬศีล	๕๐
๓.๒.๒	วิเคราะห์หิมฉิมศีล	๕๓
๓.๒.๓	วิเคราะห์หิมหาศีล	๕๘
๓.๒.๔	บทวิเคราะห์ศีล ๓ ชั้น	๖๒
๓.๒.๕	บทวิเคราะห์ศีลในฐานะมาตรการควบคุมสังคม	๖๓
๓.๒.๖	บทวิเคราะห์คุณค่าของศีลในพระพุทธศาสนา	๖๗
๓.๓	ทฤษฎี ๖๒	๗๒
๓.๓.๑	อุปพันตกับปิกทฤษฎี	๗๓
๓.๓.๒	อปรันตกับปิกทฤษฎี	๗๖
๓.๔	ลัทธิครูทั้ง ๖	๘๑
๓.๕	ทฤษฎีเถรวาท	๘๓
๓.๖	การบำเพ็ญศีลพรต	๘๘
๓.๗	ศีลพรตในพระพุทธศาสนา	๑๐๙
๓.๘	ความเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและศีลพรต	๑๒๕
๓.๘.๑	ลัทธิเดียรฉัตร	๑๒๕
๓.๘.๒	อปถนกรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสนา	๑๒๖
บทที่ ๔	แนวทางในการพัฒนาชีวิตตามหลักศีลและพรตในสังคมไทยปัจจุบัน.....	๑๒๗
๔.๑	ความนำ	๑๒๗
๔.๒	การกำหนดประเด็นสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๒๙
๔.๒.๑	ประเด็นปัญหา ในการสัมภาษณ์	๑๒๙
๔.๒.๒	หัวข้อในการสัมภาษณ์.....	๑๓๐
๔.๓	ทัศนคติของผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๓๑

๔.๔ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบันตามหลักศีลและพรต	๑๘๘
๔.๔.๑ ความสำคัญของศีลและพรตในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล	๑๘๘
๔.๔.๒ การวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา	๑๙๐
๔.๔.๓ หลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนา	๑๙๑
๔.๕ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๙๒
บทที่ ๕ : สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๙๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๙๗
๕.๒ อภิปรายผล.....	๒๐๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๒๐๙
บรรณานุกรม	๒๑๑
ภาคผนวก ก : บทความวิจัย	๒๑๕
ภาคผนวก ข : ตารางเปรียบเทียบ.....	๒๓๑
ภาคผนวก ค : ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงคฺ์ กิจกรรมที่วางแผนไว้.....	๒๓๓
ภาคผนวก ง : เครื่องมือการวิจัย/ แบบสัมภาษณ์.....	๒๓๕
ภาคผนวก จ : ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ	๒๔๑
ภาคผนวก ฉ : แบบสรุปโครงการวิจัย	๒๕๖
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๖๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระไตรปิฎก ได้แก่ประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย ๓ หมวด ฉบับพิมพ์ด้วยอักษรไทย ทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยมีชุดละ ๔๕ เล่ม แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก ได้แก่หมวดพระวินัย คือประมวลสิกขาบทสำหรับภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ มี ๘ เล่ม พระสุตตันตปิฎก หมวดพระสูตร คือประมวลพระธรรมเทศนา คำบรรยายและเรื่องเล่าต่างๆ อันยังเยื้องตามบุคคลและโอกาส มี ๒๕ เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก หมวดอภิธรรม คือประมวลหลักธรรมและคำอธิบายในรูปหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และบุคคล มี ๑๒ เล่ม^๑

พระธรรมวินัยคือเนื้อแท้หรือสาระของพระพุทธศาสนา ในเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระอรหันตเถระที่เป็นสาวกผู้ใหญ่ได้ประชุมกันทำสังคายนา คือดำเนินการรวบรวม พุทธพจน์หรือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่แสดงธรรมวินัยนั้น จัดเป็นหมวดหมู่ แล้วทรงจำและต่อมาก็จารึกไว้เป็นคัมภีร์ นำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน คัมภีร์ที่รวบรวมพุทธพจน์บรรจุพระธรรมวินัย (รวมทั้งข้อความและเรื่องราวร่วมสมัยที่เกี่ยวข้อง) นั้นไว้ เรียกว่า **พระไตรปิฎก**

พระไตรปิฎกจึงเป็นที่ประมวลไว้ซึ่งพระธรรมวินัย ที่เป็นสาระหรือหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา และจึงเป็นคัมภีร์สูงสุดของพระพุทธศาสนา

กล่าวโดยย่อ พระไตรปิฎกมีความสำคัญ ดังนี้

๑. พระไตรปิฎกเป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพุทธพจน์คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ตรัสไว้เอง เท่าที่ตกทอดมาถึงเรา มีมาในพระไตรปิฎก เรารู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎก

๒. พระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของพระศาสดาของพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นที่บรรจุพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เราจะเฝ้าหรือรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากพระดำรัสของพระองค์ที่ท่านรักษากันไว้ในพระไตรปิฎก

๓. พระไตรปิฎกเป็นแหล่งต้นเดิมของคำสอนในพระพุทธศาสนา คำสอน คำอธิบาย คัมภีร์ หนังสือ ตำรา ที่อาจารย์และ นักปราชญ์ทั้งหลายพูด กล่าวหรือเรียบเรียงไว้ ที่จัดว่าเป็นของในพระพุทธศาสนา จะต้องสืบขยายออกมา และเป็นไปตามคำสอนแม่บทในพระไตรปิฎก ที่เป็นฐานหรือเป็นแหล่งต้นเดิม

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๘๗-๘๘.

๔. พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานอ้างอิงในการแสดงหรือยืนยันหลักการ ที่กล่าวว่าเป็น พระพุทธศาสนาการอธิบายหรือกล่าวอ้างเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนา จะเป็นที่น่าเชื่อถือ หรือยอมรับได้ด้วยดี เมื่ออ้างอิงหลักฐานในพระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานอ้างอิงชั้นสุดท้าย สูงสุด

๕. พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบคำสอนในพระพุทธศาสนา คำสอนหรือคำกล่าว ใดๆ ที่จะถือว่าเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ จะต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัย ซึ่งมีมาใน พระไตรปิฎก (แม้แต่คำหรือข้อความในพระไตรปิฎกเอง ถ้าส่วนใดถูกสงสัยว่าจะแปลกปลอม ก็ตรวจสอบด้วยคำสอนทั่วไปในพระไตรปิฎก)

๖. พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบความเชื่อถือและข้อปฏิบัติ พระพุทธศาสนาความ เชื่อถือหรือข้อปฏิบัติ ตลอดจนพฤติกรรมใดๆ จะวินิจฉัยว่าถูกต้องหรือผิดพลาด เป็นพระพุทธศาสนา หรือไม่ ก็โดยอาศัยพระธรรมวินัยที่มีมาในพระไตรปิฎกเป็นเครื่องตัดสิน

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกจึงเป็นกิจสำคัญยิ่งของชาวพุทธ ถือว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา หรือเป็นความดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ถ้ายังมิ การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกเพื่อนำไปใช้ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาก็ยังดำรงอยู่ แต่ถ้าไม่มีการศึกษา ค้นคว้าพระไตรปิฎก แม้จะมีการปฏิบัติ ก็จะไม่เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาก็จะไม่ดำรงอยู่ คือจะเสื่อมสูญไป

นอกจากความสำคัญในทางพระศาสนาโดยตรงแล้ว พระไตรปิฎกยังมีคุณค่าที่สำคัญใน ด้านอื่นๆ อีกมาก โดยเฉพาะ

๑) เป็นที่บันทึกหลักฐานเกี่ยวกับลัทธิ ความเชื่อถือ ศาสนา ปรัชญา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เรื่องราว เหตุการณ์ และถิ่นฐาน เช่น แวนแคว้นต่างๆ ในยุคอดีตไว้เป็นอันมาก

๒) เป็นแหล่งที่จะสืบค้นแนวความคิดที่สัมพันธ์กับวิชาการต่างๆ เนื่องจากคำสอนในพระ ธรรมวินัยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวโยง หรือครอบคลุมถึงวิชาการหลายอย่าง เช่น จิตวิทยา กฎหมาย การ ปกครอง เศรษฐกิจ เป็นต้น

๓) เป็นแหล่งเดิมของคำศัพท์บาลีที่นำมาใช้ในภาษาไทย เนื่องจากภาษาบาลีเป็นรากฐาน สำคัญส่วนหนึ่งของภาษาไทย การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกจึงมีอุปการะพิเศษแก่การศึกษา ภาษาไทย

ในพระไตรปิฎก ทั้ง ๓ ปิฎกนั้น พระวินัยปิฎก ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นที่ รวบรวมของพระพุทธพจน์ที่เป็นบทบัญญัติ กฎข้อบังคับ และความประพฤติกองภิกษุสงฆ์และภิกษุณี สงฆ์ที่เกี่ยวกับมารยาท ความเป็นอยู่ตลอดถึงธรรมเนียมปฏิบัติ และการทำกิจกรรมของสงฆ์^๒ ถือได้ ว่าพระวินัยเป็นที่รวบรวมกฎระเบียบของพระพุทธศาสนาไว้ ทำให้พระวินัยเป็นรากแก้วของ พระพุทธศาสนา ที่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์พึงถือปฏิบัติตาม เพื่อความสงบและความเรียบร้อยดีงาม และเพื่ออยู่กันอย่างสงบสุขของสังคมสงฆ์

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๐๐.

ในการศึกษาและปฏิบัติตามพระวินัยในครั้งพุทธกาล พระสงฆ์ได้ยึดปฏิบัติตามพระวินัยที่บัญญัติไว้อย่างเคร่งครัด หากเกิดความสงสัยในเรื่องใดก็สามารถทูลถามพระพุทธเจ้าโดยตรง เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อเกิดความสงสัยขึ้นในบางประเด็นก็ต้องถามอุปัชฌาย์อาจารย์ของตน เพราะเนื้อหาในพระวินัยปัญจกนี้บางอย่างก็มีความชัดเจนในตัวอยู่แล้ว อ่านแล้วสามารถเข้าใจได้ในทันทีไม่จำเป็นต้องอธิบายอีก แต่เนื้อหาบางอย่างก็ยังไม่มีความชัดเจน อ่านแล้วไม่สามารถเข้าใจได้ในทันที ดังนั้น เพื่อให้มีความเข้าใจมากขึ้นจึงต้องอาศัยอรรถกถา มาอธิบายความในพระวินัยนั้นให้มีความชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น^๓

คัมภีร์อรรถกถาที่มาอธิบายเนื้อความในพระวินัยปัญจกแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) อรรถกถาอธิบายพระวินัย ตามลำดับบทพระบาลีที่พระธรรมสังคากาจารย์ได้สังคายนาไว้ตามลำดับปาฐะ เช่น อธิบายปาฐะในพระวินัยตามลำดับกัณฑ์ ตามลำดับวรรค ตามลำดับสิกขาบท ตั้งแต่ต้นจนจบอย่างกว้างขวางพิสดาร เช่น อรรถกถาสมนตปาสาทิกา เป็นต้น

๒) อรรถกถาอธิบายพระวินัยโดยย่อ อธิบายเฉพาะบทที่เห็นว่ามีเงื่อนไขยาก อรรถกถาประเภทนี้มักเป็นคัมภีร์เล่มน้อย อธิบายพระบาลีโดยย่อ รวบรวมไว้ในคัมภีร์เดียวกันอธิบายประมวลข้อความของพระวินัยปัญจกไว้โดยเฉพาะ เช่น อรรถกถาวิญยสังคหะ เป็นต้น^๔

ในส่วนพระสูตรต้นตูปัญญา ซึ่งว่าด้วยหลักธรรมอันสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับบุคคลโดยทั่วไปจัดพิมพ์เป็น ๒๕ เล่มนั้น เล่มแรก (นับเป็นเล่มที่ ๙ ในชุดพระไตรปิฎก) ชื่อทีฆนิกาย สิลขันธวรรค คือตอนที่ว่าด้วยกองศีล มี ๑๓ พระสูตร เป็นวรรคแรกของทีฆนิกาย ซึ่งนับว่าสำคัญมาก คำว่า “ศีล” แปลว่า ปกติ, สงบเย็น ในทางปฏิบัติ หมายถึง การงดเว้นจากการประพฤติดีตถทางกายและวาจา การควบคุมกายวาจาให้เรียบร้อยงดงาม ให้ปราศจากความมัวหมอง ไม่ให้ผิดปกติธรรมดา กล่าวคือการไม่ทำผิดไม่พูดผิดไม่ประพฤติดีตนเอง จัดเป็นศีล ศีลมีหลายระดับ ระดับต้นคือนิจศีล หรือศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลของคนทั่วไป ระดับกลางคือศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา และศีล ๑๐ ของสามเณร ระดับสูงคือศีล ๒๒๗ ของภิกษุ และศีล ๓๑๑ ของภิกษุณี ศีลเป็นเหตุให้คนอยู่กันเป็นปกติ ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ฆ่ากัน ไม่ลักขโมยกันและกัน เป็นต้น ทำให้เกิดความสงบสุขในสังคม และจัดเป็นบุญอย่างหนึ่งเรียกว่า สิลมัย บุญที่เกิดจากการรักษาศีล คือเมื่อรักษาศีลก็ชื่อว่าได้บุญ^๕

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า พระวินัยปัญจก มี ๘ เล่ม เป็นประมวลพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และอภิสมจาริกาสสิกขา เฉพาะอาทิพรหมจริยกาสิกขานั้น เป็นส่วนของพระวินัยบัญญัติ หรือสิกขาบท ของภิกษุมี ๒๒๗ ข้อ ส่วนของภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณัติเพื่อป้องกันความประพฤติ

^๓ พระมหาอดุล สุทธิธำณ (เกตุดอง), “ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัณฑ์ชาวิทรรณอรรถกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

^๔ พระสารีบุตรเถระ ชาวลังกา, วิทยสงคหุฎกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗.

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสถียรธรรมสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๙๖๖.

เสียหายและวางโทษปรับแก่ภิกษุหรือภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้างเบาบ้าง พระสงฆ์ สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์

เหตุที่ต้องจัดพระวินัยปิฎกไว้เป็นหมวดแรก คือพระวินัยได้รับการชำระ หรือเรียบเรียง เป็นหมวดแรก นับตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ ๑ เป็นต้นมา เนื่องจากพระวินัยถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญ ในการดำรงและสืบทอดพระพุทธศาสนา หรือที่เรียกกัน ว่า พระวินัยเป็นอายุ หรือพระวินัยเป็นราก แก้วของพระพุทธศาสนานั้นเอง โดยมีที่มาดังนี้ (ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ หลังจากพระอานนท์เข้าใน ที่ประชุมสงฆ์) “เมื่อพระอานนท์นั้นนั่งแล้วอย่างนั้น พระมหากัสสปเถระจึงปรึษาภิกษุทั้งหลายว่า “ผู้มี อายุทั้งหลาย ! พวกเราจะสังคายนาอะไรก่อน พระธรรมหรือพระวินัย” ภิกษุทั้งหลายเรียนว่า “ข้า แต่ท่านพระมหากัสสป! ชื่อว่าพระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยัง ตั้งอยู่ พระพุทธศาสนาจัดว่ายังดำรงอยู่; เพราะฉะนั้นพวกเราจะสังคายนาพระวินัยก่อน”^๖

โครงสร้างพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย (เล่ม ๙-๑๑) ทีฆนิกาย (เล่ม ๙ - ๑๑) รวบรวม พระสุตรขนาดยาว รวม ๓๔ สูตร แบ่งเป็น ๓ เล่ม ดังนี้

(๑) เล่มที่ ๙ - ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค รวบรวมพระสุตรขนาดยาว หมวดที่ว่าด้วยกองศีล ๑๓ พระสุตร มีพรหมชาลสูตร, สามัญญผลสูตร เป็นต้น

(๒) เล่มที่ ๑๐ - ทีฆนิกาย มหาวรรค รวบรวมพระสุตรขนาดยาว หมวดที่ว่าด้วยเรื่อง ใหญ่ๆ ๑๐ พระสุตร มีมหาสติปัญญาสูตร มหา ปรินิพพานสูตร เป็นต้น

(๓) เล่มที่ ๑๑ - ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค รวบรวมพระสุตรขนาดยาว ๑๑ พระสุตร เรียกชื่อ เล่มตามพระสุตรแรกในเล่มคือ ปาฎิกสูตร

โครงสร้างพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย (เล่ม ๑๒ - ๑๔) รวบรวมพระสุตรความยาว ขนาดกลาง รวม ๑๕๒ สูตรแบ่งเป็น ๓ เล่ม ดังนี้

(๑) เล่มที่ ๑๒ - มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์รวบรวมพระสุตรขนาดกลาง ๕ วรรค วรรคละ ๑๐ พระสุตร นำด้วยมูลปริยายสูตร

(๒) เล่มที่ ๑๓ - มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์ รวบรวมพระสุตรขนาดกลาง ๕ วรรค วรรคละ ๑๐ พระสุตร แบ่งวรรคตามประเภทบุคคล เช่น คหปติวรรค เป็นพระสุตรว่าด้วย คฤหบดี หรือผู้ครองเรือน, ปริพาชกวรรค เป็นพระสุตรว่าด้วย ปริพาชก เป็นต้น

(๓) เล่มที่ ๑๔ - มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์ รวบรวมพระสุตรขนาดกลาง ๕ วรรค รวม ๕๒ พระสุตร นำด้วยเทวทหสูตร เป็นพระสุตรว่าด้วย เหตุการณ์ในเทวทหนิคม^๗

อย่างไรก็ดี พระวินัยนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาห้ามประพฤตินั้นขึ้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่

^๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ปฐมสมันตปาสาทิกา แพล ภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๙.

^๗ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทย รายวันการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๒-๓๔.

พรรษาที่ ๑ ถึง พรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาฏิโมกขสังวรศีล” จัดเป็นจาริตตศีล คือระเบียบ ปฏิบัติตามแบบอย่างที่เราพระพุทธเจ้าทรงประพจน์ปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มีพุทธบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์ สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์^{๘๘} เองทุก กึ่งเดือน ในกาลต่อมา หลังจากออกพรรษาที่ ๒๐ แล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารถนาเหตุการณ์มิว่าหมองในคณะสงฆ์ อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพ เมถุนกับอดีตภรรยาที่ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกและทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดงามขึ้นในคณะสงฆ์^{๘๙}

มีข้อที่น่าสังเกตคือการใช้คำว่า ศีล, สิกขาบท, พระพุทธบัญญัติ, พระวินัยบัญญัติ, พระพุทธอาณัติ, อาทิพรหมจริยกาสิกขา, อภิสมทจาริกกาสิกขา, พระปาติโมกข์, และโอวาทปาฏิโมกข์ มีความหมายและลักษณะการใช้แตกต่างกันอย่างไร โดยเฉพาะคำว่า “ศีล” ในบริบทของคัมภีร์ ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค มีความหมายอย่างไร แตกต่างจากคำว่าศีลในที่อื่นๆ อย่างไร และเพราะเหตุ ไใด พระสังคีติกจารย์ จึงได้จัดศีลวรรคนี้ไว้เป็นวรรคแรกของทีฆนิกาย ซึ่งเป็นนิกายแรกใน ๕ นิกาย ของพระสุตตันตปิฎก ทั้งนี้ เป็นเรื่องชี้ให้เห็นได้ว่า คำว่า “ศีล” มีความสำคัญมาก เป็นจาริตตศีลที่ ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท และศีลใน สीलขันธวรรคนี้ยังครอบคลุมถึงการประพฤติปฏิบัติของสามัญชนโดยทั่วไปด้วย

ศีลที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ดังนี้

๑. ความหมายของศีล หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย เป็นการรักษาปกติ ตามระเบียบวินัย หรือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว

๒. ความสำคัญของศีลพบว่า การควบคุมกาย วาจา และจิตใจของมนุษย์ให้เรียบร้อย สงบ ร่มเย็นและเป็นสุข ชัดเกลาพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตมีผลต่อกิจกรรม พิธีกรรม พฤติกรรม และ ศีลจะ使人ให้เป็นมนุษย์ได้ เพราะมนุษย์ แปลว่า ผู้มีจิตใจสูง และนำไปสู่การปฏิบัติขั้นสูงของ อริยมรรค โดยเริ่มจาก ศีล สมาธิ ปัญญา นำไปสู่ความรู้แจ้ง เป็นต้น

๓. ประเภทของศีล คือจุฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) และมหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้อยู่ในสภาพปกติเรียบร้อยดีงาม พ้น จากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และเป็นที่ยอมรับกษุศุลธรรมชั้นสูงยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงมรรคผล

๔. จุดมุ่งหมายของศีล พบว่า ก็เพื่อจุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พระสงฆ์โดยส่วนรวม จุดประสงค์เพื่อประโยชน์คือความดีงามแห่งชีวิต จุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน และ จุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา ไม่ว่าชนเหล่าใดก็ตามปฏิบัติตามศีลย่อมทำให้ชนหมู่นั้นๆ เกิดความสามัคคี และความผาสุก อาบัตินั้นปรับตามความหนักเบาของการละเมิดวินัย

๕. อาณัติของศีล พบว่า ย่อมมีโทษทัณฑ์ ย่อมแก้แล้วแก้ไม่แก้เขิน ย่อมไม่หลงลืมสติ ตายหลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

^{๘๘} ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๙๐-๙๑.

^{๘๙} วิ.ม. (ไทย) ๑/บทนำ/หน้า [๗].

^{๙๐} วิ.อ. ๑/๓๑/๒๑๖.

สรุปได้ว่า ศิล หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ตามระเบียบวินัยหรือข้อประพฤติปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ทำให้จิตใจของมนุษย์ สงบร่มเย็นและเป็นสุข ถ้ารักษาตามประเภทของศีล เช่น วาริตศีล คือข้อห้ามเกี่ยวกับศีล จาริตศีล คือการอนุญาตเป็นพุทธบัญญัติเป็นต้น เพื่อจุดมุ่งหมายในสังคมได้อยู่ด้วยความสามัคคี และความผาสุก และได้รับอานิสงส์ของผู้รักษา เช่น โภคทรัพย์ และหลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สิลขันธวรรค ว่ามีความหมายและขอบข่ายกว้างขวางเพียงใด นอกจากจะสะท้อนให้เห็นข้อประพฤติปฏิบัติของพระพุทธองค์และพระสงฆ์ในยุคต้นปฐมโพธิกาลแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงข้อประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะพวกนับถือลัทธินอกพระพุทธศาสนา มีพวกพราหมณ์เป็นต้น ศีลข้อห้ามและพรตคือวัตรปฏิบัติเหล่านี้ ซึ่งรวมเรียกสั้นๆ ว่า “ศีลและพรต” ของพระพุทธศาสนาโดดเด่นและแตกต่างจากศาสนาอื่นอย่างไร หากวิเคราะห์ในเบื้องต้นก็พอจะสังเคราะห์ได้ว่า ศีลและพรตในซิลขันธวรรคนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เพราะเชื่อว่าโดยองค์รวมแล้วครอบคลุมข้อห้ามและข้อปฏิบัติของชาวพุทธได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สิลขันธวรรค
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทาย สิลขันธวรรค ตามหลักพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ ศีลและพรตในคัมภีร์ที่ขนิทาย สิลขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สิลขันธวรรคในแง่ศีลและพรต” มีการกำหนดขอบเขตไว้ดังนี้

๑.๓.๑ รูปแบบการวิจัย

โดยเปรียบเทียบข้อประพฤติปฏิบัติของคนในชมพูทวีปสมัยพุทธกาลระหว่างลัทธิศาสนาอื่นๆ กับพระพุทธศาสนา ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งศีลและพรตเหล่านี้มีความหมายความสำคัญต่อความมั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนา และสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้อย่างเหมาะสมในปัจจุบันแค่ไหนเพียงไร

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาเรื่องศีลและพรต คือข้อห้ามและข้อปฏิบัติตามที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทาย สิลขันธวรรค โดยอาศัยแนวการวิเคราะห์วิจัยตามคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส ตลอดจนข้อคิดเห็นของนักวิชาการพระพุทธศาสนาอื่นๆ มีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) และพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นต้น

นอกจากนั้นยังค้นคว้าจากแหล่งอื่นๆ ดังนี้

๑) ศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค ว่ามีความสำคัญต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นหลักปฏิบัติของชาวพุทธนับแต่สมัยต้นพุทธกาลมาถึงสังคมไทยในปัจจุบันอย่างไร

๒) ศึกษาแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อศีลและพรต ว่ามีความสำคัญต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และเป็นหลักประกันการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ที่ดียังอย่างไร

๓) นำเสนอทฤษฎีว่าด้วยหลักการและวิธีการใช้ศีลและพรตในคัมภีร์ที่ขนิทายสีลขันธวรรคมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ดีขึ้นและสงบสุขยิ่งขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ผู้วิจัย ได้กำหนดคุณสมบัติเบื้องต้นของท่านผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อจะเข้าไปขอสัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องศีลพรตในพระพุทธศาสนา ว่าจัดอยู่ในกลุ่มของบุคคล ๓ ประเภท คือ (๑) เป็นเปรียญเอก (ป.ธ. ๗ – ป.ธ. ๙ เพราะมีพื้นฐานความรู้ในพระวินัยเป็นอย่างดี โดยเฉพาะได้ผ่านการศึกษามาตามหลักสูตร ป.ธ. ๗ คือสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎกมาแล้ว (๒) เป็นพระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์ในระดับเจ้าคณะจังหวัดหรือเจ้าคณะภาคขึ้นไป และ (๓) เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้ให้การฝึกอบรมกรรมฐาน ซึ่งเป็นเรื่องของการบำเพ็ญพรต และโดยองค์คุณรวมท่านผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้เป็นอาจารย์ผู้บรรยายพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ด้วย

ผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวมีจำนวน ๑๕ ท่าน แยกเป็นฝ่ายบรรพชิต ๘ ท่าน ฝ่ายคฤหัสถ์ ๗ ท่าน มีรายนามดังต่อไปนี้

๑. ฝ่ายบรรพชิต

- ๑.๑ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต, พธ.ด. อดีตเจ้าคณะภาค ๖ อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๑.๒ พระสาสนโสภณ (พิจิตร จิตตวณฺโณ) ป.ธ. ๙, ศน.บ., M.A. เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)
- ๑.๓ พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สถณฺโฑ) ป.ธ. ๙, Ph.D. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร รองเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)
- ๑.๔ พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ชยมงฺคโล) รศ. (พิเศษ), ป.ธ. ๖, ร.ป.ม., พธ.ด. เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อำเภอตำบองเพ็ด จังหวัดสุพรรณบุรี

จังหวัดราชบุรี, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- ๑.๕ พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปญโญ) ป.ธ. ๘, พธ.ด. เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, รักษาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
- ๑.๖ พระเทพสุธี (สายชล ฐานวุฑฺโฒ) ป.ธ. ๙, พธ.ม. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร, เจ้าคณะภาค ๑
- ๑.๗ พระภวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี) ป.ธ. ๘, พธ.ม., ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร, พระวิปัสสนาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
- ๑.๘ พระศรีวินยาภรณ์ (สายรุ่ง อินทาวุโธ) ป.ธ. ๗, Ph.D. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดอาวุธวิกสิตาราม เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร, คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒. ฝ่ายคฤหัสถ์

- ๒.๑ ศ.(พิเศษ) จำนงค์ ทองประเสริฐ ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., M.A. (yale), พธ.ด., ราชบัณฑิต, กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒.๒ ศ.(พิเศษ) อติศักดิ์ ทองบุญ ป.ธ. ๗., พ.ม., พธ.บ., M.A., พธ.ด., ราชบัณฑิต, ผู้เชี่ยวชาญภาษาศาสตร์ ฝ่ายปริยัติกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒.๓ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยโท ดร. บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ. ๙, พธ.บ., อ.ม., Ph.D., อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒.๔ ศาสตราจารย์ ดร. วัชระ งามจิตฺตเจริญ ป.ธ. ๙, พธ.บ., อ.ม., อ.ด., อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ๒.๕ รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน ป.ธ. ๕, พธ.บ., M.A., Ph.D. อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ๒.๖ รองศาสตราจารย์ ดร. เวทย์ บรรณกรกุล ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.ม., พธ.ด., อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒.๗ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน ป.ธ. ๙, ศศ.ม., พธ.ด. อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลในส่วนของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยการสังเกตและสัมภาษณ์ท่านผู้ทรงคุณวุฒิพระเถระ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน – สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ รวมเป็นระยะเวลา ๓ เดือน

๑.๔ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีกรอบแนวคิดสำคัญในลักษณะของกระบวนการ และวิธีการศึกษาวิจัยรวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษาดังนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงแนวคิด กระบวนการ และวิธีการศึกษา ที่นำไปสู่การวิเคราะห์โครงสร้างของขนิทาย สीलขันธวรรค ในแง่ของศิลปะและพรต และสรุปมาเป็นแนวยึดถือปฏิบัติของสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีงาม

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ขนิทาย สीलขันธวรรค หมายถึงคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ในจำนวน ๔๕ เล่ม เป็นคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๑ ในจำนวน ๒๕ เล่ม สीलขันธวรรคว่าด้วยหมวดศีล มี ๓ ชั้น คือจุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล มีพระสุตตรรวม ๑๓ สูตร คือพรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร อัมพัฏฐสูตร

โสมทนต์สูตร ภูทนต์สูตร มหาสิทธสูตร ชาลิสสูตร มหาสีหนาทสูตร โปฏฐปาทสูตร สุกสูตร
แก้วกฐสูตร โลหิจจสูตร และเทวิชชสูตร

จุฬศีล หมายถึง ศีลอย่างเล็กน้อย ศีลขั้นต้นมี ๒๕ ข้อ ซึ่งส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับศีล ๕, ศีล ๘ และศีล ๑๐

มัชฌิมศีล หมายถึง ศีลอย่างกลางมี ๑๐ ข้อ บางส่วนคล้ายศีล ๘ และศีล ๑๐ แต่มีบางข้อละเอียดยิ่งขึ้นเช่นการเว้นขาดจากการกล่าวหรือพูดสนทนากันเรื่องเดรัจฉานกถา คือเรื่องขัดขวางทางไปสู่พระนิพพาน

มหาศีล หมายถึง ศีลอย่างใหญ่ หรือศีลขั้นสูงสำหรับนักบวช เน้นเรื่องการเว้นขาดจากการประกอบอาชีพเลี้ยงตนในทางที่ผิด ซึ่งเรียกว่าอเนสนา การแสวงหาที่ไม่ชอบธรรม เช่นการเป็นหมอดู การเป็นหมอยารักษาโรค การใช้เวทย์มนต์คาถา การฉ้อฉลหลอกลวง ตลอดจนการเป็นช่องโจร ปล้นจี้ ฆาตรันพันทาง การฉ้อราษฎร์บังหลวงอื่นๆ แม้กระทั่งการมีทาสมกรรมกร มีเรือกสวนไร่นา ทำมาค้าขายต่างๆ เป็นต้น โดยสรุปคือใช้เดรัจฉานวิชาเป็นเครื่องมือหากิน ผิดวินัยนักบวช

ศีล หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ

พรต หมายถึง ข้อปฏิบัติทางศาสนา, ธรรมเนียมความประพฤติของผู้ถือศาสนาที่คู่กับศีล, ข้อสมาทาน, ข้อถือเข้มงวด คำว่า พรต เป็นคำเดียวกับคำว่า วัตร ซึ่งหมายถึง กิจพึงกระทำ, หน้าที่, ธรรมเนียม, ความประพฤติ, ข้อปฏิบัติ เช่น การถืออุตุงควัตรของภิกษุในพระพุทธศาสนา

ลัทธิพศุปาทาน หมายถึง ความยึดมั่นในศีลและพรต คือหลักความประพฤติข้อปฏิบัติแบบแผน ระเบียบ วิธีขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิพิธีต่างๆ

๑.๖ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง

๑) เอกสารที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวกับที่ขนิทาย สีลขันธวรรค โดยตรงนั้นไม่ปรากฏว่าเคยมี โดยเฉพาะที่เป็นงานวิจัยคัมภีร์เชิงโครงสร้างและการประยุกต์ใช้ นอกจากตัวพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา แต่คัมภีร์พระพุทธศาสนาเหล่านี้กล่าวถึงประวัติการเกิดขึ้นของพระสูตร และเนื้อหาสาระของแต่ละพระสูตร แม้อรรถกถาและฎีกาก็อรรถาธิบายตามเนื้อหาของพระสูตรใน ๒ ลักษณะคือ อธิบายความหมายของศัพท์ และความหมายของประโยค อาจขยายคำอธิบาย โดยยกตัวอย่างมาสาธกพอให้เข้าใจ แต่ไม่ลงลึกถึงขั้นวิเคราะห์และสังเคราะห์นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น วรรณกรรมปฐมภูมิชั้นพระไตรปิฎก และอรรถกถาชั้นทุติยภูมิ จึงนำมาแสดงพอให้เห็นเค้าโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค ดังนี้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดพิมพ์หนังสือ “พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๙ ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค” ซึ่งเป็นเล่มที่ ๑ ของพระสูตรตันตปิฎก ที่ขนิทาย ซึ่งเป็นนิยายแรกของพระสูตรตันตปิฎก ซึ่งมีพระสูตรรวม ๓๔ สูตร แบ่งย่อยออกเป็นวรรค (ตอน) ได้ ๓ วรรค คือ

- (๑) สीलขันธวรรค มี ๑๓ สุตระ
- (๒) มหาวรรค มี ๑๐ สุตระ
- (๓) ปาฎิกวรรค มี ๑๑ สุตระ

พระสุตระในสीलขันธวรรค มี ๑๓ สุตระ คือ

- (๑) พรหมชาลสุตระ
- (๒) สามัญญผลสุตระ
- (๓) อัมพัญญสุตระ
- (๔) โสณทัณฑสุตระ
- (๕) กุญทนต์สุตระ
- (๖) มหาลิสุตระ
- (๗) ชาลิสุตระ
- (๘) มหาสีหนาทสุตระ
- (๙) โปฏฐปาทสุตระ
- (๑๐) สุกสุตระ
- (๑๑) เกวัญญสุตระ
- (๑๒) โลหิจจสุตระ
- (๑๓) เตวิชชสุตระ

พระสุตระเหล่านี้เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลและทัญญ คือ ความเชื่อเรื่องศีลและพรต โดยประพฤติปฏิบัติไปตามลัทธิความเชื่อของตน ซึ่งสวนทางกับพระพุทธานุศาสนานา เป็นการนำเสนอที่มาจากชื่อพระสุตระ ที่มาจากพระสุตระ รูปแบบของพระสุตระ และใจความสำคัญของพระสุตระ^{๑๑}

พระพุทธานุศาสตราจารย์ ได้รจนานา “อรรธกถาทัญญนิกาย สीलขันธวรรค” โดยแสดงคำปรารภและกล่าวถึงปฐมมหาสังคีต คือการสังคายนาครั้งที่ ๑ หลังพุทธานุปรินิพพาน ๓ เดือน กล่าวสรุปถึงการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎก จำแนกพระสุตตันตปิฎกออกเป็น ๕ นิกาย คือทัญญนิกาย มัชฌิม นิกายสังยุตต นิกายอังคุตตร นิกาย และขุททกนิกาย และในอรรธกถาทัญญนิกาย สीलขันธวรรค มีชื่อเฉพาะว่า “สมังควลิลาสินี” ต้นฉบับเป็นภาษาบาลี ฉบับภาษาไทยจัดแปลและจัดพิมพ์โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อย่างไรก็ตามก็ดี ลักษณะของอรรธกถา คือ การอธิบายความพระสุตระใน ๒ ลักษณะ คืออธิบายความหมายของศัพท์ในแง่ของภาษาศาสตร์ และการอธิบายความของประโยคซึ่งได้แก่หลักธรรม และอาจมีการอ้างอิงหรือยกอุทาหรณ์มาประกอบ ทั้งนี้ไม่มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์มาประยุกต์ใช้ในสังคมใดๆ การอธิบายนั้นยึดกรอบของพระพุทธานุพจน์เป็นตัวตั้ง แม้บางครั้งจะมีการเสริมความด้วยมติของตนก็ยกพระพุทธานุพจน์จากที่ต่างๆ มายืนยันสนับสนุน^{๑๒}

^{๑๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๕๕๙/๑-๒๔๗.

^{๑๒} พระพุทธานุศาสตราจารย์, อรรธกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทัญญนิกาย สीलขันธวรรค ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑-๔๙๒.

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้รจนาปกรณ์วิเสสชื่อ “วิสุทธิมรรค” กล่าวพรรณนาถึงทางแห่งความบริสุทธิ์ คือ การหมดสิ้นกิเลสตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยจัดแบ่งออกเป็นวรรค เป็นตอน หรือเป็นบทๆ ซึ่งเรียกวานิเทศ รวม ๒๓ นิเทศ เฉพาะนิเทศแรก มีชื่อว่า “ศีลนิเทศ” ว่าด้วยเรื่องศีล อานิสงส์ของศีล และประเภทของศีล จะมีการอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบให้เป็นที่เข้าใจได้เป็นอย่างดี คัมภีร์วิสุทธิมรรคจะเป็นอุปกรณ์ไขความเข้าใจศีลและพรตบางประเด็นของคัมภีร์ที่ขนิทาย สีสันธวรรค ได้มากพอสมควร โดยเฉพาะในตอนท้ายนิเทศที่ว่าด้วยปาฏิโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวร อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจัยสันนิสิตศีล และจตุปาริสุทธิสัมปาทนวิธียันอาจสรุปลงในศีลและพรตตามที่ปรากฏในขนิทาย สีสันธวรรคได้บ้าง^{๑๓}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องแก่นพุทธศาสตร์ว่า สิ่งที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนานั้นคือ “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” เพราะมันเป็นทั้งเรื่องวิชา เป็นทั้งเรื่องปฏิบัติและเป็นทั้งเรื่องผลของการปฏิบัติ คือรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น แล้วก็ปฏิบัติเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้วก็ได้ผลมาเป็นจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร เป็นจิตที่ว่างที่สุด จึงถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา^{๑๔}

สรุปความว่า วรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ขนิทาย สีสันธวรรค ไม่ปรากฏว่ามี นอกจากตัวพระไตรปิฎกและอรรถกถาและคำอธิบายบางส่วนในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ข้อศีลนิเทศ แม้กระนั้นก็อธิบายตามกรอบของพระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่มีการวิเคราะห์หรือนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน แม้แต่ในการศึกษาวิจัยของสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจจะมีการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์พระพุทธศาสนาอยู่บ้าง ก็เฉพาะที่เป็นชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ เป็นต้น ไม่ได้ลงลึกถึงระดับพระไตรปิฎกแม้แต่คัมภีร์เดียว

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

มีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้

๑.๗.๑ การเก็บข้อมูลการวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์พระพุทธศาสนา ขนิทาย สีสันธวรรค ในแง่ของศีลและพรต ซึ่งมีความสำคัญต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และข้อประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อชีวิตที่ดียิ่ง ก่อให้เกิดความสงบสุขแก่สังคมไทย นอกจากการวิจัยเอกสารอย่างเป็นทางการแล้ว ยังอาจมีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาด้วย

๑.๗.๒ แหล่งข้อมูล ได้แก่ ห้องสมุดและศูนย์เทคโนโลยี ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องศีลและพรต รวมไปถึงพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส ตลอดจนผลงานวิชาการของนักปราชญ์และผู้ทรงคุณวุฒิอื่นๆ

^{๑๓} พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาษาไทย ภาค ๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๘๓.

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ, แก่นพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ), หน้า ๒๐-๒๑.

๑.๗.๓ จัดทำผลสรุปการวิจัย และประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องศีลและพรตตามกรอบของคัมภีร์ที่มณิกาย สีลขันธวรรค ที่นำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน และจัดพิมพ์เผยแพร่ผลการศึกษาวิจัยสู่สาธารณชนต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ได้รายงานผลการศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่มณิกาย สีลขันธวรรค ซึ่งแสดงเรื่องศีลและพรต คือข้อห้ามและข้อปฏิบัติของชาวพุทธที่แตกต่างจากข้อปฏิบัติของลัทธิศาสนาอื่นๆ

๑.๘.๒ ได้ทราบแนวทางปฏิบัติจากโครงสร้างของที่มณิกาย สีลขันธวรรค เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพมีชีวิตที่ดีงามของสังคมไทย

๑.๘.๓ ได้มีการศึกษาวิจัยทางพระพุทธศาสนาของหน่วยงานทางวิชาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเน้นเรื่องการศึกษาและปฏิบัติธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา และเป็นที่ตอบสนองความต้องการของสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๘.๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ ในกิจกรรมการเรียนการสอน และรักษามรดกวรรณกรรมพุทธศาสนาของไทย ในขณะเดียวกันก็เป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อชีวิตที่ดีงามในสังคมไทยปัจจุบันด้วย

บทที่ ๒

ศึกษาโครงสร้างที่ฆนิกาย สีสันธวรรค

๒.๑ ความนำ

พระไตรปิฎก ได้แก่ ปิฎก ๓ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระวินัยปิฎกนั้น คือประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต และวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าบัญญัติแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ อาทิพรหมจริยการศึกษา และอภิสมจาการศึกษา พระวินัยปิฎกนี้แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ มหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค จุลวรรค และปริวาร แต่ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ เรียกชื่อย่อว่า อา ปา ม จุ ป ซึ่ง อา คือ อาทิกัมมิกะหรือปาราชิกว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติหนักของภิกษุตั้งแต่ปาราชิกถึงอนินยต ปา คือ ปาจิตตีย์ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบา ตั้งแต่นิสสัคคียปาจิตตีย์ถึงเสขิยะ รวมตลอดทั้งภิกขุณีวิภังค์ทั้งหมด ส่วน ม คือ มหาวรรค จุ คือจุลวรรค ป คือ ปริวาร^๑

ส่วนพระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรนั้นประกอบด้วยพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนาพระสุตตันตปิฎกแบ่งออกเป็น ๕ นิกาย คือที่ฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย เรียกย่อว่า ที ม ส อ ข^๒

ปิฎกสุดท้ายคือพระอภิธรรมปิฎก เป็นปิฎกที่ว่าด้วยเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพานและบัญญัติถ้าว่าโดยปรมาตม ก็ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมอันยิ่งธรรมอันพิเศษธรรมอันละเอียดลุ่มลึกและประเสริฐยิ่งกว่าธรรมทั้งปวงที่จะยังสัตว์ให้ไปสู่สวรรค์และนิพพาน เหมือนฉัตรอันยิ่งใหญ่ที่ประเสริฐกว่าฉัตรทั้งหลาย เพราะมีได้กล่าวถึงสัตว์บุคคลสถานที่และเหตุการณ์ต่างๆ เข้ามาประกอบแต่อย่างใดทั้งสิ้น นับเป็นเรื่องของวิชาการทางพระพุทธศาสนาล้วนๆ โดยแบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์คือ ฉัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา บุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมกและปฏิฐาน^๓

พระไตรปิฎกนั้น เมื่อจำแนกออกเป็นพระธรรมชั้นได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น มีดังนี้

พระวินัยปิฎก	๒๑,๐๐๐	พระธรรมชั้น
พระสุตตันตปิฎก	๒๑,๐๐๐	พระธรรมชั้น
พระอภิธรรมปิฎก	๔๒,๐๐๐	พระธรรมชั้น

^๑ วิ.มหา. (ไทย) ๑/บทนำ/[๑๑].

^๒ ที.ส. (ไทย) ๙/บทนำ/[๑๐].

^๓ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/บทนำ/[๗].

ขอย่อกล่าวไปถึงพระสุตตันตปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ นิกายคำว่า “นิกาย” แปลว่า หมวดหรือหมู่ หมายถึงหมวดหรือหมู่ของพระสูตร การจัดแบ่งหมวดหรือหมู่ของพระสูตร พระสังคีติ กาจารย์ (พระเถระผู้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย) ใช้เกณฑ์ดังนี้

๑. แบ่งตามความยาวของพระสูตร คือรวบรวมพระสูตรที่มีความยาวมากไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า **ทีฆนิกาย** (หมวดยาว) รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวปานกลางไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า **มัชฌิมนิกาย** (หมวดปานกลาง) ส่วนพระสูตรที่มีขนาดความยาวน้อยกว่านั้นแยกไปจัดแบ่งไว้ในหมวดอื่นและด้วยวิธีอื่นดังจะกล่าวในข้อ ๒ ข้อ ๓ และข้อ ๔ ตามลำดับ

๒. แบ่งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คือประมวลพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระประเภทเดียวกัน จัดไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า **สังยุตตนิกาย** (หมวดประมวลเนื้อหาสาระ) เช่นประมวลเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระมหากัสสปเถระเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า กัสสปสังยุต

๓. แบ่งตามลำดับจำนวนองค์ธรรมหรือหัวข้อธรรมะ คือ รวบรวมพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมะเท่ากันเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า **อังคุตตรนิกาย** (หมวดเรียงด้วยองค์) และมีชื่อกำกับหมวดย่อยว่า นิบาต มี ๑๑ นิบาต คือหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม ๑ ข้อ เรียกว่า เอกกนิบาต ที่มี ๒ ข้อ เรียกว่า ทุกกนิบาต ที่มี ๓ ข้อ เรียกว่า ดิกกนิบาต ที่มี ๔ ข้อ เรียกว่า จตุกกนิบาต ที่มี ๕ ข้อ เรียกว่า ปัญจกนิบาต ที่มี ๖ ข้อ เรียกว่า ฉกกนิบาต ที่มี ๗ ข้อ เรียกว่า สัตตกนิบาต ที่มี ๘ ข้อ เรียกว่า อัฏฐกนิบาต ที่มี ๙ ข้อ เรียกว่า นวกกนิบาต ที่มี ๑๐ ข้อ เรียกว่า ทสกนิบาต และ ที่มี ๑๑ ข้อ เรียกว่า เอกาทสกนิบาต

๔. จัดแยกพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์ทั้ง ๓ ข้างต้นไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า **ขุททกนิกาย** (หมวดเล็กน้อย) แบ่งตามหัวข้อใหญ่เป็น ๑๕ เรื่อง คือ (๑) ขุททกปาฐะ (๒) ฉัมมปะทะ (ธรรมบท) (๓) อุทาน (๔) อิติวุตตกะ (๕) สุตตนิบาต (๖) วิมานวัตถุ (๗) เปตวัตถุ (๘) เถรคาถา (๙) เถรีคาถา (๑๐) ชาตกะ (๑๑) นิทเทส (๑๒) ปฏิสัมภิทามัคคะ (ปฏิสัมภิทามรรค) (๑๓) อปทาน (๑๔) พุทธวัชระ (๑๕) จรียาปิฎก

ทีฆนิกายมีพระสูตรรวม ๓๔ สูตร แบ่งย่อยออกเป็นวรรค (ตอน) ได้ ๓ วรรค คือ

(๑) สीलขันธวรรค	มี	๑๓	สูตร
(๒) มหาวรรค	มี	๑๐	สูตร
(๓) ปาฎิกวรรค	มี	๑๑	สูตร

การตั้งชื่อวรรค ท่านตั้งตามเนื้อหาในพระสูตรที่ ๑ ของวรรคก็มี ตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ของวรรคก็มี กล่าวคือ ในสीलขันธวรรคมีพรหมชาลสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยเรื่องศีลและทิวาฬ ท่านจึงตั้งชื่อว่า **สीलขันธวรรค** แปลว่า ตอนที่ว่าด้วยกองศีล ในมหาวรรคมีมหาปทานสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยข้อ อ้างใหญ่ คือกล่าวถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตั้งแต่อดีตกาล จนมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ท่านจึงตั้งชื่อว่า **มหาวรรค** แปลว่า ตอนใหญ่ ในปาฎิกวรรคมีปาฎิกสูตรเป็นพระสูตรที่ ๑ พระสูตรนี้ว่าด้วยนักบวชเปลื้องชื่อ ปาฎิกบุตร ท่านจึงตั้งชื่อว่า **ปาฎิกวรรค** แปลว่า ตอนปาฎิกบุตร

พระสูตรในสीलขันธวรรค ๑๓ สูตร คือ

(๑) พรหมชาลสูตร	(๒) สามัญญผลสูตร

(๓) อัมพัญญุสสูตร	(๔) โสณทัณทสสูตร
(๕) กุญทันทสสูตร	(๖) มหาสิสุต
(๗) ชาลียสสูตร	(๘) มหาสีหนาทสสูตร
(๙) โปฏฐปาทสสูตร	(๑๐) สุกสสูตร
(๑๑) เกวัญญุสสูตร	(๑๒) โลหิจจสสูตร
(๑๓) เตรีชชสสูตร	

พระสูตรในมหาวรรค ๑๐ สูตร คือ

(๑) มหาปทานสสูตร	(๒) มหานิทานสสูตร
(๓) มหาปรินิพพานสสูตร	(๔) มหาสุทสสนสสูตร
(๕) ขนวกสสูตร	(๖) มหาโควินทสสูตร
(๗) มหาสมยสสูตร	(๘) สักกปัญหสสูตร
(๙) มหาสติปัญญาสสูตร	(๑๐) ปายาสีราชัญญสสูตร

พระสูตรในปาฎิกวรรค ๑๑ สูตร คือ

(๑) ปาฎิกสสูตร	(๒) อุทุมพริกสสูตร
(๓) จักกวัตติสสูตร	(๔) อัคคัญญสสูตร
(๕) สัมปสาทนียสสูตร	(๖) ปาสาทิกสสูตร
(๗) ลักขณสสูตร	(๘) สิงคาลกสสูตร
(๙) อาฏานาฎียสสูตร	(๑๐) สังคีตสสูตร
(๑๑) ทสตรสสูตร ^๔	

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงโครงสร้างพระสูตร ในสี่ชั้นวรรคโดยย่อ เพื่อช่วยให้ เข้าใจเรื่องราว ในพระสูตรต่างๆ ได้ง่ายขึ้นและจับประเด็นสำคัญได้ถูกต้องครบถ้วน อันเป็นแนวทางแห่งการ วิเคราะห์และสังเคราะห์ในบทต่อไป

๒.๒ โครงสร้างที่มณิกาย สี่ชั้นวรรค

ดังกล่าวมาแล้วว่า ที่มณิกายสี่ชั้นวรรคมี ๑๓ สูตร สี่ชั้นวรรค คือหมวดว่าด้วยกองศีล แต่ศีลในที่มณิกายซึ่งเป็นส่วนของพระสูตรตติยปิฎก มีลักษณะแตกต่างจากศีลหรือสิกขาบทในพระวินัยปิฎก แม้บางส่วนหรือบางข้อจะตรงกันหรือคล้ายคลึงกับสิกขาบทในพระวินัยปิฎก แต่มีประเด็นแตกต่างกัน ศีลหรือสิกขาบทในพระวินัยปิฎกนั้น พระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือ ตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังมิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาติโมกข์สังวรศีล” จัดเป็นจารีตศีล คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างพระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติ ในระยะที่ยังไม่มีพุทธบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน ใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เอง

^๔ ที.สี. (ไทย) ๙/บทนำ/[๑๐]-[๑๒].

ทุกกิ่งเดือน^๕ ศิลสิกขาบทแตกต่างจากศีลพรตหรือศีลวัตร ศิลสิกขาบทเป็นข้อห้ามและกำหนดบทลงโทษไว้สำหรับภิกษุผู้ละเมิด ส่วนศีลพรตเป็นวัตรปฏิบัติ มิได้กำหนดบทลงโทษไว้ จึงมิใช่สิกขาบท แต่ก็มีความสำคัญมาก เพราะศีลพรตเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะของมหาชน เป็น “จุดขาย” ของพระพุทธศาสนาในส่วนของภิกษุสงฆ์ เมื่อยังมิได้มีการบัญญัติสิกขาบทขึ้น ช่วง ๒๐ พรรษาแรกแห่งพุทธกาล ซึ่งจะได้วิเคราะห์ในบทที่ ๓ ต่อไป ในบทที่ ๒ นี้จึงจะยกพระสูตรใน สीलขันธวรรคทั้ง ๑๓ สูตร มากกล่าวถึงโครงสร้าง หรือสาระสำคัญของแต่ละพระสูตรก่อนตามลำดับไป

๒.๒.๑ พรหมชาลสูตร

๒.๒.๑.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จทางไกลระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทาพร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป แม้สุปปียปริพาชกก็ได้เดินทางไกลระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทาพร้อมด้วยพรหมทัตมาณพ ผู้เป็นศิษย์เช่นเดียวกัน ทราบว่า ในการเดินทาง ครั้งนั้นสุปปียปริพาชก กล่าวติเตียนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง ส่วนพรหมทัตมาณพผู้เป็นศิษย์ของเขา กลับกล่าวยกย่องพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์หลายอย่าง อาจารย์กับศิษย์มีถ้อยคำขัดแย้งในลักษณะตรงกันข้ามอย่างนี้ ขณะเดินทางหลังพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไป

ต่อมาพระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าประทับแรม ณ พระตำหนักหลวงในพระราชอุทยานอัมพลัญจิกาพร้อมกับภิกษุสงฆ์ แม้สุปปียปริพาชกก็เข้าพักแรม ณ พระตำหนักหลวงในพระราชอุทยานกับพรหมทัตมาณพเช่นเดียวกัน ณ ที่นั้น สุปปียปริพาชกก็กล่าวติเตียนพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์หลายอย่าง ส่วนพรหมทัตมาณพผู้เป็นศิษย์ของเขา กลับกล่าวยกย่องพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์หลายอย่าง อาจารย์กับศิษย์มีถ้อยคำขัดแย้งในลักษณะตรงกันข้ามอย่างนี้

ครั้นเวลาใกล้รุ่ง ภิกษุหลายรูปลุกขึ้นนั่งสนทนากันในหอนั่งว่า “ท่านผู้มีอายุ น่าอัศจรรย์จริงไม่เคยปรากฏพระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นทรงทราบว่าสัตว์มีอหังการต่างกันดังที่สุปปียปริพาชกผู้นี้ กล่าวติเตียนพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์หลายอย่าง ส่วนพรหมทัตมาณพผู้เป็นศิษย์ของเขา กลับกล่าวยกย่องพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์หลายอย่าง อาจารย์กับศิษย์มีถ้อยคำขัดแย้งในลักษณะตรงกันข้าม ขณะเดินทางหลังพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไป”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบคำสนทนาของภิกษุเหล่านั้น จึงเสด็จไปที่หอนั่งประทับนั่งบนพระพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วตรัสถาม ภิกษุทั้งหลายว่าสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ครั้นทรงทราบแล้วพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวติเตียน เรากล่าวติเตียนพระธรรมหรือกล่าวติเตียนพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรผูกอาฆาตแค้นเคืองขุ่นใจ คนพวกนั้นถ้าพวกเขาโกรธเคืองหรือไม่พอใจพวกเขา พวกเธอก็จะประสบอันตรายเพราะความโกรธเคืองนั้นได้ อนึ่ง พวกเธอจะรู้ได้หรือว่าที่พวกเขาพูดนั้นถูกหรือผิด” เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า “รู้ไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า” ตรัสว่า “คำติเตียนนั้น ถ้าเป็นเรื่องไม่จริงพวกเธอควรชี้แจงให้เห็นชัดว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องไม่จริงไม่

^๕ วิ.อ. (ไทย) ๑/๓๑/๒๑๖.

ถูกต้องไม่มีและไม่ปรากฏในพวกเรา” แล้วตรัสสอนว่าภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าววักย่องเรา กล่าววักย่องพระธรรม หรือกล่าววักย่องพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรทำความริ้นเริงดีใจหรือกระหยิ่มใจต่อคนพวกนั้น ถ้าพวกเธอทำความริ้นเริงดีใจหรือกระหยิ่มใจต่อพวกเขา พวกเธอก็จะประสบอันตราย เพราะความริ้นเริงดีใจนั้นได้เช่นกันค้ายกย่องนั้น ถ้าเป็นเรื่องจริงพวกเธอควรยืนยันให้เขารู้ชัดลงไปว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องจริงถูกต้องมีอยู่และปรากฏในพวกเรา”

๒.๒.๑.๒ สารสำคัญของพระสูตร

พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ปุถุชนเมื่อกล่าววักย่องตถาคตก็ฟังกล่าวด้วยเรื่องเล็กน้อยต่ำต้อยเพียงเรื่องระดับศีลเท่านั้นคือ

จุฬศีล

ปุถุชนเมื่อกล่าววักย่องตถาคตก็จะฟังกล่าววัก

๑. พระสมณโคดมทรงละ ทรงเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาตและศีลตราวุธมีความละเอียดมีความเอ็นดูมุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
๒. พระสมณโคดมทรงละ ทรงเว้นขาด จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้รับเอาแต่ของที่เขาให้มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่ทรงเป็นขโมยเป็นคนสะอาดอยู่
๓. พระสมณโคดมทรงละ พฤติกรรมอันเป็นข้าศึก ต่อพรหมจรรย์ประพฤติพรหมจรรย์เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม๓อันเป็นกิจของชาวบ้าน
๔. พระสมณโคดมทรงละ ทรงเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสแต่คำสัตย์ดำรงความสัตย์มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก
๕. พระสมณโคดมทรงละ ทรงเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้หรือฟังความจากฝ่ายโน้น แล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้นสมานคนที่แตกกันส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ขึ้นชมยินดีเปลือยเปลือยต่อผู้ที่สามัคคีกันตรัสแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี
๖. พระสมณโคดมทรงละ ทรงเว้นขาดจากคำหยาบ คือ ตรัสแต่คำไม่มีโทษไพเราะน่ารักจับใจเป็นคำของชาวเมืองคนส่วนมากรักใคร่พอใจ
๗. พระสมณโคดมทรงละ ทรงเว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือ ตรัสถูกเวลาตรัสคำจริงตรัสอิงประโยชน์ตรัสอิงธรรมตรัสอิงวินัย ตรัสคำที่มีหลักฐานมีที่อ้างอิงมีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์เหมาะแก่เวลา
๘. พระสมณโคดม ทรงเว้นขาดจากการพรากพิชคามและภุตคาม
๙. พระสมณโคดมเสวยมือเดียวไม่เสวยตอนกลาง คั้นทรงเว้นขาดจากการเสวยในเวลาวิกาล
๑๐. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้องประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล

๑๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการตัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ของหอมและเครื่องประพินผิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว
๑๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่
๑๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับทองและเงิน
๑๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ
๑๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ
๑๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
๑๗. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย
๑๘. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
๑๙. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
๒๐. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับช้างโคม้าและลา
๒๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับเรือสวนไร่นาและที่ดิน
๒๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร
๒๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการซื้อขาย
๒๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่งด้วยของปลอมและด้วยเครื่องตวงวัด
๒๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับสินบนการล่อลวงและการตลบตะแลงหรือ
๒๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการตัด (อวัยวะ) การฆ่าการจงจำการตีชิงวิ่งราว การปล้นและการขู่กรรโชก

มัชฌิมศีล

ปุถุชนเมื่อกล่าวยกย่องตถาคตก็จะพึงกล่าวว่า

๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพรากพืชคาม และภุตคาม เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพรากพืชคาม ๑ และภุตคาม ๒ เหล่านี้คือพืชเกิดจากเหง้า เกิดจากลำต้น เกิดจากตา เกิดจากยอด เกิดจากเมล็ด
๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการบริโภคของที่สะสมไว้เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังบริโภคของที่สะสมไว้เหล่านี้คือ สะสมข้าว น้ำ ฝ้าย ยาน ที่นอน เครื่องประพินผิว ของหอมและอามิส
๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการดูการละเล่น อันเป็นข้าศึกต่อกุศลเช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวก ฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ยังชวนขวยดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศลอย่างนี้ คือการฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การรำ การเล่านิทาน การเล่นปรบมือ การเล่นปลุกผี การเล่นตีกลอง การสร้างฉากบ้านเมืองให้งดงาม การละเล่นของคนจัญฑาล การเล่นกระดานหก การละเล่นหน้าศพ การแข่งขันช้าง การแข่งม้า การแข่งขันกระบือ การแข่งขันโค การแข่งขันแพะ การแข่งขันแกะ การแข่งขันไก่ การแข่งขันนกกะทำ การรำกระบี่กระบอง การชกมวยมวยปล้ำ การรบ การตรวจพลสวนสนาม การจัดกระบวนทัพการตรวจกองทัพ

๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการชวนช่วยในการเล่นการพนัน อันเป็นเหตุแห่งความประมาท เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญ บางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนช่วยในการเล่นการพนัน อันเป็นเหตุแห่งความประมาทอย่างนี้ คือ เล่นหมากรุก แถวละ ๘ ตา หรือ ๑๐ ตา เล่นหมากเก็บ เล่นดวด เล่นหมากไหว เล่นโยนบ่วง เล่นไม้ทึง เล่นกำทาย เล่นสกา เล่นเป่าไปไม้ เล่นไถเล็ก ๆ เล่นหกคะเมน เล่นกั้งหัน เล่นดวงทราย เล่นรถเล็ก ๆ เล่นธนูเล็ก ๆ เล่นเขียนทาย เล่นท่ายใจเล่นล้อเลียนคนพิการ

๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากที่นอนอันสูงใหญ่ เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังใช้ที่นอนสูงใหญ่อย่างนี้ คือ เตียงมีเท้าสูงเกินขนาด เตียงมีเท้าเป็นรูปสัตว์ร้าย พรหมชนสัตว์ เครื่องลาดขนแกะลายวิจิตร เครื่องลาดขนแกะสีขาว เครื่องลาดมีลายรูปดอกไม้ เครื่องลาดยัดนุ่น เครื่องลาดขนแกะวิจิตรด้วยรูปสัตว์ร้ายเช่นสีหะและเสือ เครื่องลาดขนแกะมีขน ๒ ด้าน เครื่องลาดขนแกะมีขนด้านเดียว เครื่องลาดปักด้วยไหมประดับรัตนะ เครื่องลาดผ้าไหมประดับรัตนะ เครื่องลาดขนแกะขนาดใหญ่ที่นางพื่อน ๑๖ คนร่ายรำได้ เครื่องลาดบนหลังช้างเครื่องลาดบนหลังม้า เครื่องลาดในรถ เครื่องลาดทำด้วยหนังเสือ เครื่องลาดหนังชะมด เครื่องลาดมีเพดาน เครื่องลาดมีหมอน ๒ ข้าง

๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการชวนช่วยในการประดับตกแต่งร่างกายเช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญ บางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังชวนช่วยในการประดับตกแต่งร่างกายอย่างนี้ คือ อบผิว นวด อบน้ำหอม เพาะกาย ส่องกระจก ต้มตา ทัดพวงดอกไม้ ประทินผิว ผัดหน้า ทาปาก ประดับข้อมือ สวมเกี้ยว ใช้ไม้ถือ ใช้กัลกยา ใช้ดาบ ใช้พระขรรค์ ใช้ร่ม สวมรองเท้าวิจิตร ติดกรอบหน้า ปักปิ่น ใช้พัดและเส้ขนหางจามรี นุ่งห่มผ้าขาวชายยาว

๗. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากเตร็จฉานกถา ๑ เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพูดเตร็จฉานกถาอย่างนี้ คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้าเรื่องทีนอน เรื่องพวงดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท ๒ เรื่องสตรี เรื่องบุรุษเรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตลก เรื่องทำน้ำ เรื่องคนที่ลวงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม

๘. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพูดทู่เถียงแก่งแย่งกันเช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพูดทู่เถียงแก่งแย่งกันอย่างนี้คือ ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ แต่ผมรู้ทั่วถึง ท่านจะรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด แต่ผมปฏิบัติถูก คำพูดของผมมีประโยชน์ แต่คำพูดของท่านไม่มีประโยชน์ คำที่ควรพูดก่อนท่านกลับพูดภายหลัง คำที่ควรพูด ภายหลังท่านกลับพูดเสียก่อนเรื่องที่ท่านเคยชินได้ผันแปรไปแล้ว ผมจับผิดคำพูดของท่านได้แล้ว ผมข่มท่านได้แล้ว ถ้าท่านมีความสามารถก็จงหาทางแก้คำพูดหรือเปลื้องตนให้พ้นผิดเถิด

๙. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทน และผู้สื่อสาร เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวก ฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสารอย่างนี้คือรับเป็นสื่อให้พระราชาทราบมหาอำมาตย์ กษัตริย์ พราหมณ์ คหบดีและกุมารว่า “ท่านจงไปที่นั่นหรือที่โน้นจงนำเอาสิ่งนี้ ไปจงเอาสิ่งนี้มาจากที่โน้น” หรือ

๑๐. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพูดหลอกลวง และการพูดเลียบเคียงเช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญ บางพวกฉันทโฆชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ยังพูดหลอกลวงเลียบเคียงหว่านล้อมพูดและเล็มใช้ลาภต่อลาภ

มหาศีล

ปุถุชนเมื่อกล่าวกยอองตถาคตักจะฟังกล่าววว่า

๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงซีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา^๖ เช่นที่ สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโฆชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงซีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ทำนายอวัยวะ ทำนายตำหนิ ทำนายโชคกลาง ทำนายฝันทำนายลักษณะ ทำนายหนูกัดผ้า ทำพิธีบูชาไฟ พิธีเบิกแว่นเวียนเทียน พิธีชดแลลบบูชาไฟ พิธีชดรำบูชาไฟ พิธีชดข้าวสารบูชาไฟ พิธีเติมเนยบูชาไฟ พิธีเติมน้ำมันบูชาไฟ พิธีพนเครื่องเช่นบูชาไฟ พิธีปลีกรรมด้วยเลือด วิชาคูอวัยวะ วิชาคู้พื้นที่^๗ วิชาการปกครอง วิชาทำเสน่ห์^๘ เวทมนตร์ไสย วิชาตั้งศาลพระภูมิ วิชาหมองู วิชาว่าด้วยพิชริชาว่าด้วยแมงป่อง วิชาว่าด้วยหนู วิชาว่าด้วยเสียงนก วิชาว่าด้วยเสียงกา วิชาทายอายุวิชาป้องกันลูกศร วิชาว่าด้วยเสียงสัตว์ร้อง

๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงซีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโฆชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงซีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้คือ ทำนายลักษณะแก้วมณี ลักษณะไม้พลอง ลักษณะผ้า ลักษณะศัสตรา ลักษณะดาบ ลักษณะศร ลักษณะธนู ลักษณะอาวุธ ลักษณะสตรี ลักษณะบุรุษ ลักษณะเด็กชาย ลักษณะเด็กหญิง ลักษณะทาสชาย ลักษณะทาสหญิง ลักษณะช่าง ลักษณะม้า ลักษณะกระบือ ลักษณะโคอุสุภะ ลักษณะโคสามัญญ์ ลักษณะแพะ ลักษณะแกะ ลักษณะไก่ ลักษณะนกกกระทา ลักษณะเหี้ย ลักษณะตุ้มหู^๙ ลักษณะเต่า ลักษณะมฤค

๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงซีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโฆชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงซีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้คือ ถูกฤษัยาตราทัพว่า พระราชาจักเสด็จหรือไม่เสด็จ พระราชาในอาณาจักรจักทรงยกทัพเข้าประชิด พระราชานอกอาณาจักรจักทรงล่าถอย พระราชานอกอาณาจักรจักทรงยกทัพมาประชิด พระราชาในอาณาจักรจักทรงล่าถอย ชัยชนะจักตกเป็นของพระราชาในอาณาจักร ความปราชัยจักมีแก่พระราชานอกอาณาจักร ชัยชนะจักตกเป็นของพระราชานอกอาณาจักร ความปราชัยจักมีแก่พระราชาในอาณาจักร พระราชาองค์นี้จักทรงชนะ พระราชาองค์นี้จักทรงพ่ายแพ้

๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงซีพ ผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโฆชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงซีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้คือ พยากรณ์ว่าจักมีจันทรคราส สุริยคราส นักษัตรคราส ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์จักโคจร

^๖ วิชาที่ขวางทางไปสู่สวรรค์ นิพพาน (ที.สี.อ. ๑๗/๘๔).

^๗ ความรู้เรื่องลักษณะอันเป็นคุณเป็นโทษของทำเลที่ตั้งบ้านเรือน และเรียกสวนไร่นา เป็นต้น (ที.สี.อ. ๒๑/๘๘).

^๘ อีกนัยหนึ่ง หมายถึง วิชากรูเสียงร้องของสุนัขจิ้งจอก (ที.สี.อ. ๒๑/๘๘).

^๙ อีกนัยหนึ่ง หมายถึง ยอดเรือน (ที.สี.อ. ๒๒/๘๘).

ถูกทางหรือผิดทาง ดาวนักษัตรจกโคจรถูกทางหรือผิดทาง จกมีอุกกาบาตและดาวตก แผ่นดินไหว พายุร้าย ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์และดาวนักษัตรจกขึ้นตกมัวหมองแจ่มกระจ่าง จันทรคราส สุริยคราส หรือนักษัตรคราสจกมีผลอย่างนี้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์หรือดาวนักษัตรโคจรถูกทางจกมีผลอย่างนี้ โคจรผิดทางจกมีผลอย่างนี้ อุกกาบาตและดาวตก แผ่นดินไหว พายุร้าย จกมีผลอย่างนี้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และดาวนักษัตรขึ้น ตก มัวหมอง แจ่มกระจ่าง จกมีผลอย่างนี้

๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาเช่นที่ สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้คือ พยากรณ์ว่าฝนจะดี ฝนจะแล้ง จะหาภิกษาหารได้ง่าย จะหาภิกษาหารได้ยาก จะมีความสงบร่มเย็น จะมีภัย จะมีโรค จะไม่มีโรค การคำนวณด้วยวิธีนับนิ้ว (มุททา) การคำนวณด้วยวิธีคิดในใจ (คณนา) การคำนวณด้วยวิธีอนุมานด้วยสายตา (สังขาน) วิชานันท์ลักษณะ และโลกายตศาสตร์^{๑๐}

๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาเช่นที่ สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้คือ ให้ฤกษ์อวามงคล ฤกษ์วิวาหมงคล ฤกษ์เรียงหมอน ฤกษ์หย่าร้าง ฤกษ์รวบรวมทรัพย์ ฤกษ์ใช้จ่ายทรัพย์ ทำให้โชคดี ทำให้เคราะห์ร้าย ให้ยาผดุงครรภ์ ร่ายมนตร์ทำให้ลั่นแข็ง ทำให้คางแข็ง ทำให้มือสั้น ทำให้คางสั้น ทำให้หูอื้อ เป็นหมอดูลูกแก้ว ใช้หญิงสาวเป็นคนทรง ใช้หญิงประจำเทวาลัยเป็นคนทรง บวงสรวงดวงอาทิตย์และท้าวมหาพรหม ร่ายมนตร์ ฟันไฟ ทำพิธีเรียกขวัญหรือ

๗. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่ สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้คือ ทำพิธีบนบาน พิธีแก้บน ร่ายมนตร์ ขับผี ตั้งศาลพระภูมิ ทำกะเทยให้เป็นชาย ทำชายให้เป็นกะเทย ทำพิธีปลุกเรื้อน พิธีบวงสรวงพื้นที่ พ่นน้ำมนตร์ รดน้ำมนตร์ พิธีบูชาไฟ ประยูรสารอก ยาถ่ายยา แก้วโรคลมตีขึ้นเบื้องบน ยาแก้โรคลมตีลงเบื้องต่ำ ยาแก้ปวดศีรษะ น้ำมันหยอดหู น้ำมันหยอดตา ยานัตถ์ ยาหยอดตา ยาป้ายตา เป็นหมอดา หมอผ่าตัด หมอรักษาเด็ก (กุมารเวช) การให้สมุนไพรรักษาโรคและการใส่ยาแล้วล้างออกเมื่อโรคหาย

ภิกษุทั้งหลายข้อที่ปฤชนกล่าวยกย่องตลาคตก็พึงกล่าวด้วยเรื่องเล็กน้อยต่ำต้อยเพียงเรื่องระดับศีลเท่านั้น

พระผู้มีพระภาคครั้งตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้คนสรรเสริญพระองค์ว่าได้แก่ ศีล ๓ ชั้น คือ (๑) จุฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) (๒) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) (๓) มหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) กล่าวคือ คนทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า พระองค์ทรงงดเว้นจากข้อห้ามในจุฬศีล ๒๖ ข้อ ในมัชฌิมศีล ๑๐ ข้อ และในมหาศีล ๗ ข้อ และได้ตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้คนสรรเสริญพระองค์ อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ พระสัพพัญญุตญาณ คือทรงรู้แจ้งธรรมะที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ประณีต คาคะเนเอาด้วยเหตุผลไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต เมื่อทรงรู้แจ้งธรรมะนี้แล้ว ทรงสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้ ด้วยเหตุนี้คนทั้งหลายจึงกล่าวสรรเสริญพระองค์

^{๑๐} โลกายตศาสตร์ ในที่นี้หมายถึง วิชาโหราศาสตร์ คือ ศิลปะแห่งการเอาขณะผู้อื่นในเชิงวาทศศิลป์ โดยการอ้างทฤษฎีและประเพณีทางสังคมมาหักล้างสังขาร มุ่งแสดงให้เห็นว่าตนฉลาดกว่า มิได้มุ่งสังขารแต่อย่างใด (ที.สี.อ. ๒๕๖/๒๒๒).

ทฤษฎี ๖๒

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า มีสมณพราหมณ์บางพวกประกาศวาทะแสดงลัทธิ โดยปรารภชั้นส่วนอดีตซึ่งเรียกว่าปุพพัตถกัปปิกวาทะ มี ๑๘ ลัทธิ และปรารภชั้นส่วนอนาคตและปัจจุบันซึ่งเรียกว่าอปรินตกัปปิกวาทะอีก ๔๔ ลัทธิ แต่เพราะพวกเขาไม่รู้ตามความเป็นจริง จึงถูกลัทธิเหล่านี้ครอบคลุมนไว้ เหมือนปลาที่ถูกแหครอบคลุมนไว้มีอาจหลุดพ้นไปได้ จึงทรงถือว่า ลัทธิเหล่านี้เป็นมิจฉาทิฎฐิ

ปุพพัตถกัปปิกวาทะ ๑๘ ลัทธิ คือ

๑. ลัทธิที่ถือว่าอัตตาและโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ตั้งแต่ ๑ ชาติ จนถึงหลายแสนชาติ
 ๒. ลัทธิที่ถือว่าอัตตาและโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ตั้งแต่ ๑ กัปจนถึง ๑๐ กัป
 ๓. ลัทธิที่ถือว่าอัตตาและโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ตั้งแต่ ๑๐ กัปจนถึง ๔๐ กัป
 ๔. ลัทธิที่ถือว่าอัตตาและโลกเที่ยง เพราะคิดคาดคะเนเอาด้วยเหตุผล
- ทั้ง ๔ ลัทธิแรกนี้เรียกว่า **สัสสตวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยง)
๕. ลัทธิที่ถือว่า พระพรหมเที่ยง แต่พวกที่พระพรหมสร้างขึ้นมา ไม่เที่ยง
 ๖. ลัทธิที่ถือว่า เทวดาพวกอื่นเที่ยง แต่พวกชัชชทาปโทสิกา (พวกที่ต้องจุติเพราะชอบเล่นสนุก) ไม่เที่ยง
 ๗. ลัทธิที่ถือว่า เทวดาพวกอื่นเที่ยง แต่พวกมโนปโทสิกา (พวกที่ต้องจุติเพราะคิดร้ายกันและกัน) ไม่เที่ยง
 ๘. ลัทธิที่ถือเอาตามที่คิดคาดคะเนด้วยเหตุผลว่าอัตตาฝ่ายจิตเที่ยง แต่อัตตาฝ่ายกายไม่เที่ยง

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๕ - ๘ เรียกว่า **เอกัจจสัสสตวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่า บางอย่างเที่ยง)

๙. ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่ สุด (มีขอบเขตกำหนดได้)
๑๐. ลัทธิที่ถือว่า โลกไม่มีที่ สุด
๑๑. ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่ สุดเฉพาะด้านบนกับด้านล่าง ส่วนด้านกว้างหรือด้านขวางไม่มีที่ สุด
๑๒. ลัทธิที่ถือเอาตามที่คิดคาดคะเนด้วยเหตุผล ว่าโลกมีที่ สุดก็มีใช่ ไม่มีที่ สุดก็มีใช่ ตั้งแต่ลัทธิที่ ๙ - ๑๒ เรียกว่า **อันตานิติกวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด)
๑๓. ลัทธิที่ปฏิเสธว่า อย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มีใช่ จะว่าไม่ใช่มิใช่ จะว่ามีใช่ไม่ใช่มิใช่ เพราะเกรงว่าจะพูดเท็จ
๑๔. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิที่ ๑๓ เพราะเกรงว่า จะยึดถือผิดๆ
๑๕. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิที่ ๑๓ เพราะเกรงว่าจะถูกผู้รู้ซักถาม
๑๖. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิที่ ๑๓ และไม่ยอมรับหรือยืนยันอะไรเลย เพราะไม่รู้จริง

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๓ - ๑๖ เรียกว่า **อมราวิกเขปวาทะ** (ลัทธิที่พูดหลบเลี่ยง ไม่แน่นอนตายตัว)

๑๗. ลัทธิที่ถือว่า สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย เพราะเคยเกิดเป็นอสังขยัสสัต์
(พรหมพวกหนึ่งที่มีแต่รูป ไม่มีสัญญา)
๑๘. ลัทธิที่ถือเอาตามที่เกิดคาดคะเนด้วยเหตุผลว่าสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย
ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๗ - ๑๘ เรียกว่า **อริจจมุปป็นนวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเกิดขึ้น
เอง ไม่มีเหตุปัจจัย)

อุปรัตนกับปิกวาทะ ๔๔ ลัทธิ คือ

๑. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูป (อาศัยรูปอยู่) มีสัญญา (ความรู้สู้รู้ชั้น
ละเอียด)
 ๒. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีรูป มีสัญญา
 ๓. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีรูปและที่ไม่มีรูป มีสัญญา
 ๔. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปก็มีใจ ไม่มีรูปก็มีใจ (พูด ไม่ได้ว่ามีรูป
หรือไม่มีรูป) มีสัญญา
 ๕. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุด มีสัญญา
 ๖. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีที่สุด มีสัญญา
 ๗. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด มีสัญญา
 ๘. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุดก็มีใจ ไม่มีที่สุดก็มีใจ (พูดไม่ได้ว่ามีที่สุด
หรือไม่มีที่สุด) มีสัญญา
 ๙. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาอย่างเดียวกัน
 ๑๐. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาต่างกัน
 ๑๑. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาเล็กน้อย
 ๑๒. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาประมาณมิได้
 ๑๓. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีแต่สุขอย่างเดียว มีสัญญา
 ๑๔. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีแต่ทุกข์อย่างเดียว มีสัญญา
 ๑๕. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีทั้งสุขและทุกข์ มีสัญญา
 ๑๖. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีทุกข์ก็มีใจ มีสุขก็มีใจ มีสัญญา
- ทั้ง ๑๖ ลัทธิแรกนี้เรียกว่า **สังขยิวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญา)
๑๗. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูป ไม่มีสัญญา
 ๑๘. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีรูป ไม่มีสัญญา
 ๑๙. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีรูปและที่ไม่มีรูป ไม่มีสัญญา
 ๒๐. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีรูปก็มีใจ ไม่มีรูปก็มีใจ ไม่มีสัญญา
 ๒๑. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุด ไม่มีสัญญา
 ๒๒. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่ไม่มีที่สุด ไม่มีสัญญา
 ๒๓. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาทั้งที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด ไม่มีสัญญา
 ๒๔. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาที่มีที่สุดก็มีใจ ไม่มีที่สุดก็มีใจ ไม่มีสัญญา

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๗ - ๒๔ เรียกว่า **อัสัญญาภาวะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อตตาคือไม่มีสัญญา)

๒๕. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือมีรูป มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ (พูดไม่ได้ว่า มีสัญญาหรือไม่มีสัญญา)

๒๖. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือไม่มีรูป มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๒๗. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือทั้งที่มีรูปและที่ไม่มีรูป มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๒๘. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือมีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๒๙. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือมีที่สุด มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๓๐. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือไม่มีที่สุด มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๓๑. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือทั้งที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

๓๒. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือมีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีที่สุดก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๒๕ - ๓๒ เรียกว่า **เนวสัญญานาสัญญาภาวะ** (ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่)

๓๓. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือของมนุษย์และสัตว์ขาดสูญ

๓๔. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือเป็นทิพย์มีรูปเป็นกามาพจร บริโภคอาหารขาดสูญ

๓๕. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือเป็นทิพย์มีรูปสำเร็จทางใจขาดสูญ

๓๖. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือเป็นอากาศอันกระจายตนะ (อตตาคือได้รูปมานกำหนดอากาศที่ไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์) ขาดสูญ

๓๗. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือเป็นวิญญาณัญญาตนะ (กำหนดวิญญาณที่ไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์) ขาดสูญ

๓๘. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือเป็นอากิญจัญญาตนะ (กำหนดความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์) ขาดสูญ

๓๙. ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อตตาคือเป็นเนวสัญญานาสัญญาตนะ (อตตาคือได้รูปมาน กำหนดสภาวะที่เป็นสัญญาก็มิใช่ ไม่เป็นสัญญาก็มิใช่ เป็นอารมณ์) ขาดสูญ

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๓๓ - ๓๙ เรียกว่า **อุจเจทวาภาวะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อตตาคือขาดสูญ)

๔๐. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๔๑. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยปฐมฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๔๒. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยทุติยฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๔๓. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยตติยฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๔๔. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยจุดศุภกณ เป็นนิพพานในปัจจุบัน

ตั้งแต่ลัทธิที่ ๔๐ - ๔๔ เรียกว่า **ทิฏฐิธัมมนิพพานวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่า มีสภาวะบางอย่าง เป็นนิพพานในปัจจุบัน)

ลัทธิพวกอปรินตกัปปิกวาทะ ๔๔ ลัทธินี้เมื่อรวมกับลัทธิพวกบุพพันตกัปปิกวาทะ ๑๘ ลัทธิข้างต้น ก็เป็น ๖๒ ลัทธิ หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า ทิฏฐิ ๖๒

พระผู้มีพระภาคตรัสสรุปไว้ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ว่า พระองค์ทรงรู้แจ้งมูลเหตุแห่งทิฏฐิเหล่านี้ และทรงรู้ด้วยว่าผู้ที่ยึดถือทิฏฐิเหล่านี้ มีคติและภพเบื้องหน้าเป็นอย่างไร พระองค์จึงไม่ทรงยึดมั่นถือมั่น เมื่อไม่ทรงยึดมั่นถือมั่น จึงทรงรู้แจ้งความเกิด ความดับ คุณ โทษแห่งเวทนา และอุบายวิธีที่ทำให้สลัดเวทนา (การเสวยอารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ออกไปได้ พระองค์จึงทรงหลุดพ้น และตรัสย้ำว่า นี่แหละธรรมะอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต คาคะเนเอา ด้วยเหตุผลไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต เมื่อพระองค์ทรงรู้แจ้งธรรมะนี้แล้ว ทรงสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย จึงเป็นเหตุให้คนทั้งหลายกล่าวสรรเสริญพระองค์ ส่วนสมณพราหมณ์ผู้มีทิฏฐิเหล่านี้ไม่รู้ความจริง บัญญัติทิฏฐิเหล่านี้ขึ้นตามความเข้าใจของตนเอง เป็นการแสหากการดีนรณของคนมีตัณหา คือความทะยานอยากต่อสิ่งอันน่าใคร่น่าปรารถนาผ่านทางอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อมีตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่น) เมื่อมีอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ (ความมีความ เป็น) เมื่อมีภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ (ความเกิด) เมื่อมีชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา (ความแก่) มรณะ (ความตาย) โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความไม่สบายกาย) โทมนัส (ความไม่สบายใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) ^{๑๑}

สรุปความว่า พระสูตรนี้ให้ความรู้โดยละเอียด ๒ เรื่อง คือเรื่องศีลและเรื่องทิฏฐิ ซึ่งเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความมีสามัคคีหรือความไม่มีสามัคคี ความเจริญหรือความเสื่อม เป็นต้น ของหมู่คณะหรือกลุ่มชนในสังคม กล่าวคือ ถ้าหมู่คณะใดมีศีลเหมือนกัน (ศีลสามถนถนตา) มีทิฏฐิเหมือนกัน (ทิฏฐิสามถนถนตา) แสดงว่าหมู่คณะนั้นสามัคคีกัน แต่ถ้ามีศีลไม่เหมือนกันก็ตีมีทิฏฐิไม่เหมือนกันก็ตีก็แสดงว่าไม่สามัคคีกัน

ในเรื่องศีล พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกไว้ถึง ๓ ชั้น จากชั้นต่ำไปหาชั้นสูง ทรงเรียกว่า จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล รวม ๔๓ ข้อ (กล่าวไว้โดยละเอียดอีกครั้งหนึ่ง ในสามัญญผลสูตร ส่วนในสูตรอื่นๆ เมื่อกล่าวถึงศีล ก็จะปรากฏแต่โดยย่อ และให้ดูรายละเอียดในสามัญญผลสูตร) ทรงเน้นว่า พระองค์ทรงมีศีลเหล่านี้โดยสมบูรณ์ คนทั้งหลายจึงสรรเสริญพระองค์ ส่วนสมณพราหมณ์บางพวกไม่มีศีลเหล่านี้

ในเรื่องทิฏฐิ ทรงจำแนกไว้ถึง ๖๒ ทิฏฐิ ซึ่งครอบคลุมทิฏฐิหรือลัทธิทั้งหมดที่แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น ไม่พบว่าได้มีการบันทึกเรื่องนี้ไว้ละเอียดแบบนี้ในที่ไหนใด พระสูตรนี้จึงอาจถือว่าเป็นแหล่งความรู้ทางปรัชญาอันเดียวโบราณที่สมบูรณ์ที่สุด

พระผู้มีพระภาคทรงสรุปไว้ว่า ทิฏฐิเหล่านี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ไม่ใช่ทางให้พ้นทุกข์ได้เลย แต่กลับทำให้ผู้เชื่อถือต้องประสบทุกข์เหมือนปลาติดตาข่าย

^{๑๑} ดูรายละเอียดในพรหมชาลสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๑๔๙/๑-๔๗.

๒.๒.๒ สามัญญผลสูตร

๒.๒.๒.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์แคว้นมคธ ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของหมอชีวก โกมารภัจ เขตกรุงราชคฤห์ ท่ามกลางภิกษุจำนวน ๑,๒๕๐ รูป ในคืนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เหตุที่ตรัสพระสูตร นี้ เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูลงถามว่า คนที่มีสติปัญญาดีอย่างหนึ่งสามารถนำมาประกอบอาชีพให้เกิดผลประโยชน์แล้วนำผลนั้นมาบำรุงเลี้ยงบิดามารดา บุตรภริยา ญาติมิตร ให้เป็นสุขสำราญได้ และนำผลบางส่วนมาบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ทั้งหลายก็ได้ผลอย่างสูง คือได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระผู้มีพระภาคจะทรงอธิบายให้เข้าใจได้ไหมว่า การบวชให้ผลที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบันเหมือนผลแห่งสติปัญญาดังกล่าว พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า การบวชมีผลมากกว่า

๒.๒.๒.๒ สารสำคัญของพระสูตร

ในตอนต้น พระเจ้าอชาตศัตรุทรงเล้าว่าได้เสด็จไปหาเจ้าลัทธิ ๖ คน คือ (๑) ครูปุณณะกัสสปะ (๒) ครูมัณฑิโคศล (๓) ครูอชิตะ เกสกะมัล (๔) ครูปุณะกัจจายนะ (๕) ครูนิครนถ์ นาฏบุตร (๖) ครูสญชัย เวลัฏฐบุตร ได้ตรัสถามปัญหาเรื่องสามัญญผล ครูทั้ง ๖ จึงทูลอธิบายลัทธิของตนให้ทรงทราบ พระสูตรนี้ จึงให้ความรู้เกี่ยวกับลัทธินอกพระพุทธศาสนา ๖ ลัทธิพอสมควร แม้เจ้าลัทธิเหล่านั้นจะไม่ตอบปัญหาของพระเจ้าอชาตศัตรุก็ตาม

ลัทธิครูทั้ง ๖

ลัทธิทั้ง ๖ คือ

- (๑) ลัทธิของครูปุณณะกัสสปะ จัดอยู่ในประเภทกิริยวาทะ คือเห็นว่าทำไม่เป็นอันทำ (การกระทำไม่มีผลคือทำบุญไม่ได้บุญ ทำบาปไม่ได้บาป)
- (๒) ลัทธิของครูมัณฑิโคศล จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ คือเห็นว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย (ความบริสุทธิ์ ความเศร้าหมอง ไม่มีเหตุปัจจัย คือบริสุทธิ์เองหลังจากเวียนว่ายตายเกิดจนถึงที่สุดแล้ว เรียกว่าสังสารสุทธิ)
- (๓) ลัทธิของครูอชิตะ เกสกะมัล จัดอยู่ในประเภทอุจเฉทวาทะ คือเห็นว่าขาดสูญ (ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล)
- (๔) ลัทธิของครูปุณะกัจจายนะ จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ
- (๕) ลัทธิของครูนิครนถ์ นาฏบุตร จัดอยู่ในประเภทอรรถกถาญาณุโยค คือการทรมานตนเพื่อเผากิเลส และอยู่ในประเภทสัสตวาทะ คือเห็นว่าชีวะเที่ยง
- (๖) ลัทธิของครูสญชัย เวลัฏฐบุตร จัดอยู่ในประเภทอมราวิกเขปวาทะ คือมีวาทะหลบเลี่ยงไม่ตายตัว

หลังจากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงพิสูจน์ให้พระเจ้าอชาตศัตรุเห็นประจักษ์ว่า การบวชในพระพุทธศาสนามีผลอย่างไร โดยทรงจำแนกเป็นข้อๆ และทรงซักถามให้พระเจ้าอชาตศัตรุตรัสตอบเป็นบางข้อ ดังนี้

๑. ตรัสถามว่า ถ้าคนที่เคยเป็นทาสหรือกรรมกรของพระเจ้าอชาตศัตรูออก บวชแล้ว ประพฤติตนดีงาม พระเจ้าอชาตศัตรูจะทรงเรียกร้องให้พระรูปนั้นสึกออกมารับใช้เป็นทาสหรือ กรรมกรต่อไปอีกหรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ทรงเรียกร้องให้สึก แต่กลับจะทรงแสดงความเคารพ จะทรง ถวายปัจจัย ๔ และความคุ้มครองปกป้องให้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงสรุปว่า นี่แหละผลแห่งการบวชที่ เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน

๒. ตรัสถามว่า ถ้าคนที่เคยทำนาของพระเจ้าอชาตศัตรูออกบวชแล้วประพฤติ ตนดีงาม พระเจ้าอชาตศัตรูจะทรงเรียกร้องให้สึกออกมาทำนาอย่างเดิมหรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่ แต่กลับจะทรง แสดงความเคารพ จะทรงถวายปัจจัย ๔ และความคุ้มครองปกป้องให้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงสรุปว่านี่ก็ เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อน

๓. ตรัสต่อไปว่า เมื่อคบหบดีหรือบุตรคหบดีพึงธรรมของพระผู้มีพระภาคแล้วเกิดความ เลื่อมใส จึงออกบวชแล้วประพฤติพรหมจรรย์ สมบูรณ์ด้วยจุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล สำรวม อินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้ บาบอгуศลเข้ามาทวมทับใจ มีสติสัมปชัญญะ มีความ สันโดษยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ ออกป่าหาความสงบ บำเพ็ญสมาธิ ละกิเลสที่เรียกว่านิวรณ์ ๕ ได้ จึงได้บรรลุมานที่ ๑ (ปฐมมาน) นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและ สำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๔. ภิกษุผู้ได้มานที่ ๑ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้มานที่ ๒ (ทุติยมาน) นี้ ก็เป็นผล แห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๕. ภิกษุผู้ได้มานที่ ๒ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้มานที่ ๓ (ตติยมาน) นี้ ก็เป็นผล แห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๖. ภิกษุผู้ได้มานที่ ๓ แล้ว เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปก็ได้มานที่ ๔ (จตุตถมาน) นี้ ก็เป็นผล แห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๗. ภิกษุผู้ได้มาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณ (ญาณคือการเห็นแจ้ง) เธอก็สามารถเห็นแจ้งว่า กายนี้ไม่เที่ยง มีการแตกทำลายไปเป็นธรรมดา วิญญาณก็อาศัยอยู่ในกายนี้ เกี่ยวเนื่องอยู่ในกายนี้ นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อ ก่อนๆ

๘. ภิกษุผู้ได้มาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดมโนมยิทธิญาณ (ญาณคือ ฤทธิ์ทาง ใจ) เธอก็สามารถเนรมิตกายอื่นขึ้นมาด้วยอำนาจจิต นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๙. ภิกษุผู้ได้มาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดอิทธิวิธญาณ (ญาณคือการแสดง ฤทธิ์) เธอก็สามารถแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง เช่น คนเดียวแสดงให้เห็นเป็นหลายคนได้ นี่ก็เป็นผลแห่ง การบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่า ผลช้อก่อนๆ

๑๐. ภิกษุผู้ได้มาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดทิพโสตธาตุญาณ (ญาณคือหูทิพย์) เธอก็สามารถได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงคนและเสียงทิพย์ได้ชัดเจนทั้งที่อยู่ใกล้และไกล นี่ก็เป็นผล แห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๑๑. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดเจโตปริยญาณ (ญาณคือการกำหนดรู้จิตของผู้อื่น) เธอก็สามารถกำหนดรู้จิตของคนอื่น ตลอดจนจิตของสัตว์ทั้งหลายได้ชัดเจน นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๑๒. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดปุพเพนิวาสนุสสติญาณ (ญาณคือการระลึกชาติได้) เธอก็สามารถระลึกชาติก่อนๆ ได้ นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๑๓. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดทิพพจักขุญาณ (ญาณคือตาทิพย์) เธอก็สามารถมองเห็นหมู่สัตว์ทุกๆ ชั้น ที่กำลังจุติ กำลังปฏิสนธิ นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ

๑๔. ภิกษุผู้ได้ฌาน ๔ แล้ว เมื่อน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดอัสวักขยญาณ (ญาณคือการทำลายอาสวะให้หมดไป) เธอก็สามารถรู้เห็นตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ทางให้ถึงความดับทุกข์ (รู้ริยสัจ ๔) พร้อมกับรู้อย่างนี้ จิตของเธอก็หลุดพ้นจากอาสวะและอวิชชา เกิดความรู้ชัดว่า “การเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” นี่ก็เป็นผลแห่งการบวชที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน ทั้งดีกว่าและสำคัญกว่าผลช้อก่อนๆ ^{๑๒}

สรุปความว่า พระสูตรนี้แสดงข้อพิสูจน์ให้เห็นชัดว่า การบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา มีผลเห็นประจักษ์ ผลแห่งการบวชนั้นอาจแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ คือผลข้อ ๑ - ๒ สามารถเปลี่ยนสถานภาพของผู้บวชซึ่งเดิมอาจเป็นทาส กรรมกรและชวานา ซึ่งเป็นสามัญชน ให้มีสถานภาพสูงขึ้น แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินก็เคารพนับถือ กลุ่มที่ ๒ คือผลข้อ ๓ - ๖ สามารถยกระดับจิตของผู้บวชให้สูงขึ้นถึงขั้นได้ฌาน ๔ กลุ่มที่ ๓ คือผลข้อ ๗ - ๑๔ สามารถพัฒนาจิตให้ได้วิชชา ๘

เมื่อเปรียบเทียบกับลัทธิของครูทั้ง ๖ ที่พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสเล่าในตอนต้น จะเห็นได้ว่าแตกต่างกันมาก ข้อนี้เองทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเลื่อมใสทันที เพราะทรงเห็นผลประจักษ์ หากพระองค์ไม่ทรงทำปิตุฆาต (ฆ่าบิดา) เสียก่อน พระองค์จะต้องสำเร็จเป็นพระโสดาบันในทันที แต่ถึงกระนั้น พระองค์ก็ทรงได้รับประโยชน์จากพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้มาก กล่าวคือก่อนหน้านี้นี้ เมื่อพระราชบิดาสิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์บรรทมไม่หลับเลยทั้งกลางวันและกลางคืน แต่หลังจากได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคและได้ฟังสามัญญผลสูตรนี้แล้วก็บรรทมหลับสนิท พระองค์ทรงปฏิบัติกิจของผู้เป็นพุทธมามกจนไว้มาก เช่นทรงบำรุงพระสงฆ์ ทะนุบำรุงและส่งเสริม การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงเป็นศาสนูปถัมภกในการทำสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน ในคัมภีร์ สุมังคลวิลาสินี กล่าวว่าในอนาคต พระเจ้าอชาตศัตรูจะได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่า ชีวิต วิเสส

^{๑๒} ดูรายละเอียดในสามัญญผลสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๐-๒๕๓/๔๘-๘๖.

๒.๒.๓ อัมพัญญูสูตร

๒.๒.๓.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่อัมพัญญูมาณพ ขณะประทับแรมอยู่ในป่าใกล้หมู่บ้าน อิจฉานังคละ เขตเมืองอุกกัฏฐะ ที่พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แห่งแคว้นโกศล พระราชทานเป็นพรหมไทยให้พราหมณ์ไปกขรชาติเป็นผู้ปกครอง พราหมณ์ไปกขรชาติทราบว่าเป็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมา จึงมอบหมายให้อัมพัญญูมาณพ ผู้เป็นศิษย์ไปสังเกตดูว่าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงตามกิตติศัพท์เล่าลือหรือไม่ เมื่ออัมพัญญูมาณพถามว่าจะสังเกตจากอะไร จึงบอกให้ตรวจดูว่ามีมหาบุรุษลักษณะ ครบ ๓๒ ประการตามคัมภีร์มนตร์ของตนหรือไม่ แต่อัมพัญญูมาณพกลับไปแสดงอาการไม่เคารพ พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสพระสูตรนี้เพื่อทำลายทิฐิมานะเรื่องการถือชั้นวรรณะ

๒.๒.๓.๒ สารสำคัญของพระสูตร

เริ่มต้น อัมพัญญูมาณพซึ่งได้รับยกย่องว่ามีชาติตระกูลดี มีการศึกษาดี ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอย่างองอาจกล้าหาญ แสดงกิริยาอาการเหยียดหยามพระผู้มีพระภาคด้วยการยืนสนทนาบ้าง เดินสนทนาบ้าง โดยอ้างว่าผู้เป็นพราหมณ์สมควรสนทนาอย่างนี้กับสมณะศิระชะไล่น ซึ่งเป็นจุดคนชั้นต่ำที่เกิดจากเท้าของเท้าหมาพราหมณ์ เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเตือนว่า ทำไมไม่ทำธูระที่ได้รับมอบหมายมา โฉนจึงมาแสดงกิริยาของผู้ไร้การศึกษาเช่นนี้

อัมพัญญูมาณพโกรธจัด จึงกล่าววาจากระทบถึงศากยวงศ์ว่าเป็นสกุลไพร่ ดุร้าย เพราะไม่เคารพตนซึ่งมีวรรณะสูงกว่า พระผู้มีพระภาคจึงทรงชักประวัติบรรพบุรุษของอัมพัญญูมาณพ จนเขายอมรับว่าบรรพบุรุษของเขาชื่อกัณณะ ซึ่งเป็นต้นสกุล กัณหายนโคตรกัณณะเป็นลูกของหญิงรับใช้ (ทาสี) ของพระเจ้าโอกกากราชผู้ทรงเป็นบรรพบุรุษของพวกศากยกษัตริย์

จากนั้น ทรงซักถามถึงประเพณีนิยมของพราหมณ์ที่ปฏิบัติต่อกษัตริย์และพราหมณ์ตามหัวข้อต่อไปนี้

๑. **ตรัสถามว่า** บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นกษัตริย์ มารดาเป็นพราหมณ์ จะได้อาสนะและน้ำในหมู่พราหมณ์หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะยอมให้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีศราท (พิธีทำ บุญให้ผู้ตาย) พิธีถาลิปากะ (พิธีในงานมงคล) ยัญพิธี (พิธีบวงสรวง) และพิธีปาหุณะ (พิธีต้อนรับแขก) หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ยอม

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมนตร์ (มนตร์) ให้หรือไม่ **ทูลตอบว่า** สอนให้

ตรัสถามว่า พราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ไม่ห้าม

ตรัสถามว่า เขาจะได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ไม่ได้

ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร **ทูลตอบว่า** เพราะเขาไม่บริสุทธิ์ฝ่ายมารดา

๒. **ตรัสถามว่า** บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นพราหมณ์ มารดาเป็นกษัตริย์ จะได้อาสนะและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้รับร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมนตร์ให้หรือไม่ **ทูลตอบว่า** สอนให้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ไม่ห้าม

ตรัสถามว่า เขาจะได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ไม่ได้

ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร **ทูลตอบว่า** เพราะเขาไม่บริสุทธิ์ฝ่ายบิดา

ตรัสสรุปว่า เมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างหญิงกษัตริย์กับหญิงพราหมณ์ ชายกษัตริย์กับชายพราหมณ์ตามกรณีตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า กษัตริย์ประเสริฐกว่า เพราะกษัตริย์ที่แต่งงานกับพราหมณ์ทำให้เป็นกษัตริย์ไม่ได้

๓. **ตรัสถามว่า** พราหมณ์ที่ถูกลงโทษโกนศีรษะ ถูกเอาขี้เถ้าโรยบนศีรษะ ถูกเนรเทศออกจากเมือง จะได้อาสนะและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ไม่ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระให้หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ไม่สอน

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ห้าม

๔. **ตรัสถามว่า** กษัตริย์ที่ถูกลงโทษโกนศีรษะ ถูกเอาขี้เถ้าโรยบนศีรษะ ถูกเนรเทศออกจากเมือง จะได้อาสนะและน้ำในหมู่พราหมณ์ จะได้ร่วมบริโภคอาหารในพิธีกรรม (ดังกล่าวข้างต้น) หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ได้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะสอนมันตระให้หรือไม่ **ทูลตอบว่า** สอนให้

ตรัสถามว่า พวกพราหมณ์จะห้ามเขาแต่งงานกับสตรีพราหมณ์หรือไม่ **ทูลตอบว่า** ไม่ห้าม

ตรัสสรุปว่า กษัตริย์ประเสริฐกว่าพราหมณ์ แล้วทรงอ้างสุภาษิตของพรหมชื่อสนังกุมารมารับรองว่า “ในหมู่มนุษย์ที่ถือชาติตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์นับว่าประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา (ความรู้) และจรณะ (ความประพฤติ) คือผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์”

อัมพัฏฐมาณพทูลถามว่า วิชาคืออะไร จรณะคืออะไร ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะเป็นอย่างไร

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายจรณะตามแนวศีล ๓ ชั้น คือ จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล พร้อมทั้งทรงอธิบายวิชาตามแนววิชา ๘ ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร ตรัสสรุปว่า ใครก็ตามที่ยังถือชาติ ถือโคตร ถือตัว ถืออวาหะ วิวาหะอยู่ ชื่อว่ายังอยู่ห่างไกลจากวิชาและจรณะอันยอดเยี่ยม ต่อเมื่อละการถือเหล่านั้นได้แล้ว จึงจะเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

จากนั้นตรัสถึงทางแห่งความเสื่อมของวิชาและจรณะไว้ดังนี้

๑. สมณพราหมณ์ผู้ไม่ได้วิชาและจรณะอันยอดเยี่ยม ก็จะไปหาบิณฑบาตของนักบวชออกไป กินผลไม้ที่หล่นลงมา

๒. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ ไม่ได้ ก็จะถือเสียมและตะกร้า ออกมาขุดเผือกมัน และเก็บผลไม้กิน

๓. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ และข้อ ๒ ไม่ได้ ก็จะสร้างโรงบูชาไฟขึ้นทำยหมู่บ้านและนิคม คอยหาฟืนมาบำเรอไฟอยู่ (เพื่อหวังเครื่องบูชาจากชาวบ้าน)

๔. สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติตามข้อ ๑ ข้อ ๒ และข้อ ๓ ไม่ได้ ก็จะปลูกบ้าน มีประตู ๔ ด้าน (มณฑปจตุรมุข) ที่ถนนสี่แยก เพื่อคอยบูชาสมณพราหมณ์ที่เดินทางมาจากทิศต่างๆ

ตรัสถามอัมพัฏฐมาณพว่า เขากับอาจารย์ของเขาคือไปกขรชาติพราหมณ์ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะดังกล่าวหรือไม่ **ทูลตอบว่า** ไม่

ตรัสถามว่า ปฏิบัติตามทางเสื่อมแห่งวิชาและจรณะดังกล่าวแล้วข้อใดได้บ้าง **ทูลตอบ** ว่า ปฏิบัติตามไม่ได้เลย^{๑๓}

สรุปความว่า ทั้งอัมพัญญูมาณพและอาจารย์ไม่มีคุณความดีอะไรเลย แต่ยังถือผิดๆว่า สมณะศิระชะโล้นเป็นพวกดำ เกิดจากเท้าของท้าวมหาพรหม จะเจรจากับผู้รู้ใครเพทได้อย่างไร โปกขร สาดถือถือว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานพรหมไทยด้วยความเคารพเลื่อมใส แต่ทำไมไม่โปรดให้ เข้าเฝ้าในที่เฉพาะพระพักตร์ เมื่อจะทรงปรึกษาข้อราชการ จะต้องมีมานกั้นบังไว้มิให้เห็นพระองค์เล่า สมณพราหมณ์ในบัดนี้ที่เรียนมนตร์ระจนท่องได้ตามที่ฤาษีผู้เป็นปรมาจารย์ผูก (แต่ง) ไว้ ก็หาใช่ว่าจะ เป็นฤาษี เหมือนดังเช่นฤาษีผู้เป็นปรมาจารย์เหล่านั้นไม่

๒.๒.๔ โสณทัณฑสูตร

๒.๒.๔.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่โสณทัณฑพราหมณ์ขณะประทับอยู่ที่ริมสระคัคครา เขตกรุงจัมปา เมืองหลวงของแคว้นอังคะ ซึ่งขณะนั้นขึ้นกับแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร โสณทัณฑ พราหมณ์ได้รับพระราชทานเป็นพรหมไทยให้ปกครองกรุงจัมปา ฉะนั้น เมื่อได้ทราบข่าวการเสด็จมา ของพระผู้มีพระภาคจึงรีบไปเฝ้าถึงที่ประทับ แม้ถูกพราหมณ์ผู้มาจากต่างถิ่น และพราหมณ์ผู้เป็น สาธุศิษย์บริวารคัดค้านว่าไม่สมควรไปเฝ้า ควรให้พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหาเอง ก็ไม่ฟัง กลับโต้แย้ง พวกพราหมณ์เหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีคุณสมบัติยิ่งใหญ่สมควรไปเฝ้าทั้งหมดจึงพากันไปเข้า เฝ้า ขณะเข้าเฝ้าก็นึกภาวนาขอให้พระผู้มีพระภาคตรัสถามเรื่องที่ตนตอบได้เกิด จะได้ไม่เสื่อมเสีย เกียรติยศ เพราะการเสื่อมเสียเกียรติยศหมายถึงการเสื่อมลาภสักการะที่ควรจะได้อีกด้วย พระผู้มีพระ ภาคทรงทราบวาระจิตของโสณทัณฑพราหมณ์จึงตรัสถามเรื่องที่เขตอบได้คือเรื่องคุณสมบัติของ พราหมณ์อันเป็นเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้

๒.๒.๔.๒ สารสำคัญของพระสูตร

พระสูตรนี้ว่าด้วยเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์ คือพระผู้มีพระภาคตรัสถามโสณทัณฑ พราหมณ์ว่า ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติก็อย่าง พวกพราหมณ์จึงจะเรียกเขาว่าเป็นพราหมณ์ และผู้นั้น จะเรียกตัวเองว่าเป็นพราหมณ์ ก็เรียกได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่กล่าวเท็จ

โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ผู้ที่จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ อย่าง คือ

๑. มีชาติตระกูลดี คือเกิดจากบิดามารดาเป็นพราหมณ์สืบต่อกันมาเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ
๒. ท่องจำมนตร์ในพระเวทได้ เป็นผู้คงแก่เรียน
๓. มีผิวพรรณดี มีรูปร่าง
๔. มีศีล ตั้งมั่นในศีล
๕. มีปัญญา

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ในคุณสมบัติ ๕ อย่างนี้ ถ้าจะตัดออกไปสักอย่างหนึ่ง ควรตัด อย่างไหน โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที ๓ คือ ผิวพรรณดีออกไปได้

^{๑๓} ดูรายละเอียดในอัมพัญญูสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๔-๒๕๙/๘๗-๑๑๐.

ตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติที่เหลือ ๔ อย่างนั้น ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่างหนึ่ง ควรตัดอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที ๒ คือทองจាំ มันตระได้ออกไป

ตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติที่เหลือ ๓ อย่างนั้น ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่างหนึ่ง ควรตัดอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบว่า ตัดอย่างที ๑ คือชาติตระกูลดี ออกไป

พอโสณทัณฑพราหมณ์ตอบจบ พวกพราหมณ์ที่มาด้วยพากันคัดค้านและขอร้องให้โสณทัณฑพราหมณ์อย่ายอมตัดคุณสมบัติใดๆ ออกไป เพราะเป็นการ กระท

มันตระ และชาติตระกูล การพูดตามวาตะของพระสมณโคดมเช่นนี้ ทำให้เสียเปรียบพระผู้มีพระภาคจึงตรัสแก่พวกพราหมณ์เหล่านั้นว่า ถ้าเห็นว่า ตัวเองฉลาดกว่าโสณทัณฑพราหมณ์ ก็จงมาตอบคำถามแทนโสณทัณฑพราหมณ์ พวกพราหมณ์เหล่านั้น จำต้องยอมให้โสณทัณฑพราหมณ์ตอบคำถามต่อไป

โสณทัณฑพราหมณ์ตอบโต้พวกพราหมณ์เหล่านั้นโดยยกตัวอย่างใกล้ตัว คือหลานของตนที่ชื่อว่า อังคคะ ซึ่งนั่งอยู่ในที่ประชุมด้วย ว่ามีผิวพรรณดี ทองจាំ มันตระได้ดี และมีชาติตระกูลดี แต่ยังฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดลูกเมียเขา พุด เท็จ และดื่มน้ำเมา ในกรณีนี้ ผิวพรรณ มันตระ และชาติตระกูลจะช่วยอะไรได้ โสณทัณฑพราหมณ์กล่าวในที่สุดว่า ศิลและปัญญาต่างหากเป็นคุณสมบัติสำคัญของความเป็นพราหมณ์ ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๒ อย่างนี้แหละที่พวกพราหมณ์จะเรียกว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะเรียกตัวเองว่าเป็นพราหมณ์ ก็เรียกได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่กล่าวเท็จ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า ในคุณสมบัติ ๒ อย่างนี้ ถ้าจะตัดออกไปอีกสักอย่างหนึ่ง ควรตัดอย่างไรได้ โสณทัณฑพราหมณ์ทูลตอบทันทีว่า ตัดออกไม่ได้เลย คุณสมบัติ ๒ อย่างนี้ต้องมีอยู่คู่กัน เพราะศิลช่วยชำระปัญญาให้บริสุทธิ์ ปัญญาช่วยชำระศิลให้บริสุทธิ์ ปัญญามีแก่ผู้มีศิล ศิลมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์จึงยกย่องศิลกับปัญญาว่า เป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก เปรียบเหมือนบุคคลใช้มือล้างมือ ใช้เท้าล้างเท้าฉันใด ศิลกับปัญญาก็ชำระกันและกันฉันนั้น

พระผู้มีพระภาค ตรัสรับรองคำกล่าวของโสณทัณฑพราหมณ์ว่า ถูกต้องตรงกับหลักคำสอนของพระองค์ แล้วตรัสถามโสณทัณฑพราหมณ์ต่อไปว่า ศิลเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์ไม่ตอบ กลับทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงอธิบาย

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายว่า ศิลได้แก่ศิล ๓ ชั้น คือ จุฬศิล มัชฌิมศิล และมหาศิล ผู้มีศิล ๓ ชั้นนี้สามารถบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ ผู้ได้ฌาน ๔ แล้วสามารถพัฒนาต่อไปจนได้วิชชา ๘ (ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร) เมื่อทรงอธิบายจบ โสณทัณฑพราหมณ์ก็ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต^{๑๔}

สรุปความว่า พระสูตรนี้แสดงให้เห็นอุปายโกศล คือพระปรีชาสามารถในการวางแผนของพระผู้มีพระภาค เริ่มแรกทรงทราบวาระจิตของโสณทัณฑพราหมณ์ที่กำลังตกอยู่ในความกลัว คือกลัวว่าถ้าตนถามปัญหาไม่ได้ดี หรือตอบปัญหาไม่ได้ดี บริษัทบวรารของตนจะเสื่อมศรัทธา แล้วตนจะเสื่อมลาภสักการะที่ควรจะได้ เมื่อทรงทราบดังนั้น จึงทรงเลือกปัญหาที่โสณทัณฑพราหมณ์ถนัดอยู่แล้ว นั่นคือ เรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์ และทรงวางแผนการสนทนาไว้อย่างดี จนโสณทัณฑพราหมณ์ผู้ได้รับ ยกย่องว่าเป็นปราชญ์ เรียนจบไตรเพท เป็นอาจารย์ของพวกพราหมณ์ จำต้องเดิน

^{๑๔} ดูรายละเอียดในโสณทัณฑสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๐๐-๓๐๒/๑๑๑-๑๒๔.

ตามแผนที่ทรงวางไว้โดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ จนต้องยอมรับว่า การมีผิวพรรณดี ท่องจำมนตร์ระได้มาก ๆ และมีชาติตระกูลเป็นพราหมณ์สืบทอดกันมาเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ก็ไม่สำคัญเท่ากับศีลและปัญญา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่าคำตอบถูกต้อง เขาก็ล้าพองใจว่า ความเห็นของตนตรงกับของพระผู้มีพระภาค ฉะนั้น เมื่อทรงถามต่อไปว่า ศีลเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไร โสณทัณฑพราหมณ์จึงทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายซึ่งก็เข้าแผนของพระองค์ จึงทรงอธิบายตามหลักคำสอนพระองค์ เริ่มตั้งแต่มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระองค์ ออกบวช รักษาศีล ๓ ชั้น เมื่อมีศีลบริสุทธิ์แล้วเจริญสมณกรรมฐานจนได้สมาธิ แล้วใช้สมาธิเป็นฐานเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้ฌาน ๔ ใช้ฌาน ๔ เป็นฐานเจริญภาวนาต่อไปจนได้วิชชา ๘ บรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นสามัญญผลที่สูงกว่าความเป็นพราหมณ์ตามทรรศนะของพวกพราหมณ์ และนับเป็นการปฏิบัติแนวความคิดดั้งเดิมในเรื่องนี้ได้สำเร็จ จนทำให้พวกพราหมณ์จำนวนไม่น้อยสละลัทธิเดิม ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแทน แต่ยังมีผู้ที่เห็นตามลัทธิเดิมอยู่อีกจำนวนมาก พระองค์ก็ไม่ทรงห้าม ไม่ทรงบังคับให้เชื่อตามพระองค์

๒.๒.๕ กฎทันตสูตร

๒.๒.๕.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่กฎทันตพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ในสวนอัมพลัญฐิกา ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อขานมัตแคว้นมคธ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารพระราชทานหมู่บ้านนี้เป็นพรหมไทย ให้กฎทันตพราหมณ์ปกครอง ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จแวะไปประทับที่นั่น กฎทันตพราหมณ์กำลังเตรียมการจัดทำพิธีบูชา มหายัญ ๓ ประการ มืองค์ประกอบ ๑๖ ประการ เพื่อความสุข ความเจริญของตนเองและประชาชนในหมู่บ้านของเขา โดยเตรียมสัตว์ไว้ฆ่าบูชายัญ คือ วัวเพศผู้ ลูกวัวเพศผู้ ลูกวัวเพศเมีย แพะ และแกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัว เนื่องจากตนไม่ทราบว่าจะทำพิธีนี้อย่างไรแน่ และทราบว่าพระผู้มีพระภาคทรงทราบดี ฉะนั้น เมื่อทราบจากพวกพราหมณ์ทั้งหลายว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมาประทับอยู่ที่สวนอัมพลัญฐิกาแล้ว จึงได้ออกไปเฝ้า แม้จะถูกพราหมณ์หลายร้อยคนที่มาพักเพื่อรับทานในพิธีบูชา มหายัญ นั้นคัดค้านว่า ไม่สมควรไปเฝ้า ควรให้พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหาเอง กฎทันต-พราหมณ์ก็ได้ยกเอาพุทธคุณขึ้นมาอ้างลบล้างเหตุผลของพวกพราหมณ์ทำนองเดียวกับที่ โสณทัณฑพราหมณ์กล่าวอ้าง

๒.๒.๕.๒ สารสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายพิธีบูชา มหายัญ ๓ ประการที่มีมืองค์ประกอบ ๑๖ ประการ โดยยกเอาพิธีบูชา มหายัญของพระเจ้ามหาวิชิตราช มาตรัสเล่าประกอบ ดังนี้

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงมีพระราชทรัพย์มหาศาล ทรงมีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง ทรงทำสงครามได้ชัยชนะจนได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล วันหนึ่ง ทรงประสงค์จะทำพิธีบูชา มหายัญเพื่อความสุขสวัสดิแก่พระองค์เองและ อาณาประชาราษฎร์ จึงทรงปรึกษากับพราหมณ์ปุโรหิตว่าจะทำอย่างไร พราหมณ์ปุโรหิตจึงกราบทูลแนะนำให้ทรงทำเป็นชั้นๆ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ ให้ทรงปราบโจรผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคน เพื่อมิให้กลับมาเป็นเสี้ยนหนามเบียดเบียนประชาราษฎร์ต่อไปอีก โดยวิธีการ ๓ อย่าง คือ

๑. ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่เกษตรกรผู้ขยันในการทำเกษตร

๒. ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขาย

๓. ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการผู้ขยันในหน้าที่ราชการ

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงปฏิบัติตามคำแนะนำนี้โดยเคร่งครัด ก็ปรากฏว่าได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง คือพระราชทรัพย์เพิ่มพูนมากขึ้นๆ บ้านเมืองไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเรือนไม่ต้องปิดประตู อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า

ขั้นที่ ๒ ให้มีรับสั่งถึงบุคคลในพระราชอาณาเขต ๔ พวก คือ (๑) พวกเจ้าผู้ครองเมืองต่างๆ ที่ขึ้นกับพระเจ้ามหาวิชิตราช (๒) พวกอำมาตย์ราชบริพารผู้ใหญ่ (๓) พวกพราหมณ์มหาศาล (พราหมณ์ผู้มีทรัพย์มาก) (๔) พวกคหบดีมหาศาล (คหบดีผู้มีทรัพย์มาก) เพื่อขอให้บุคคลเหล่านั้นรับทราบการพระราชพิธีบูชา มหายัญญ์และขอความเห็นชอบด้วย ซึ่งปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นได้ตอบรับรองด้วยดี คำรับรองนี้เรียกว่า อนุมัติ ๔ (จากบุคคล ๔ พวก) ถือเป็นองค์ประกอบ ๔ ประการในองค์ประกอบทั้งหมด ๑๖ ประการ

ขั้นที่ ๓ ตรวจสอบคุณสมบัติ ๘ ประการของเจ้าของพิธีบูชา มหายัญญ์ คือ พระเจ้ามหาวิชิตราช และคุณสมบัติ ๔ ประการของผู้ทำพิธี คือพราหมณ์บุโรหิตเอง ปรากฏว่าทั้งพระเจ้ามหาวิชิตราช และพราหมณ์บุโรหิตมีคุณสมบัติครบถ้วนตามตำรา

จึงเป็นอันได้องค์ประกอบของมหายัญญ์ครบทั้ง ๑๖ ประการ (อนุมัติ ๔, คุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราช ๘ และคุณสมบัติของบุโรหิต ๔) พราหมณ์บุโรหิต กราบทูลอธิบายเหตุผลให้ทรงสบายพระทัยว่า ผู้เป็นเจ้าของพิธีบูชา มหายัญญ์ที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการอย่างนี้จะไม่มีใครครหา นินทาได้ภายหลัง

ขั้นที่ ๔ ให้ทรงวางพระทัยในการบูชา มหายัญญ์ ๓ ประการ คือต้องไม่ทรง เคียดร้อนพระทัยว่า (๑) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา จักสิ้นเปลืองไป (๒) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา กำลังสิ้นเปลืองไป (๓) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา ได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

ขั้นที่ ๕ ให้ทรงวางพระทัยในผู้มารับทาน ซึ่งจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปะปนกัน โดยให้ทรงตั้งพระทัยเจาะจงให้แก่ผู้ซึ่งเว้นจากอกุศลกรรมพล ๑๐ เท่านั้น

ขั้นที่ ๖ ในการทำพิธีบูชา มหายัญญ์นั้น ไม่ต้องฆ่าวัว แพะ แกะ ไก่ สุกร และสัตว์

นานาชนิด ไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่ามาทำหลักบูชา มหายัญญ์ ไม่ต้องตัดหญ้าคา พวกทาสกรรมกรของพระเจ้ามหาวิชิตราชก็ไม่ต้องถูกบังคับให้ทำสิ่งที่ตนไม่ต้องการ สิ่งที่ต้องใช้ในพิธีมีเพียงเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น

เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเตรียมการเสร็จตามขั้นต่อนั้นแล้ว พวกเจ้าผู้ครองเมือง พวกอำมาตย์ พวกพราหมณ์มหาศาล และพวกคหบดีมหาศาลได้นำทรัพย์พวกละจำนวนมากมายถวายร่วมในพิธีนั้น แต่พระเจ้ามหาวิชิตราชไม่ทรงรับ กลับพระราชทานพระราชทรัพย์ให้แก่บุคคลเหล่านั้นอีกด้วย บุคคลทั้ง ๔ พวกจึงได้จัดตั้งโรงงานขึ้นในทิศทั้ง ๔ ของหลุมยัญญ์ คือ พวกเจ้าผู้ครองเมือง ตั้งโรงงานใน ทิศตะวันออก พวกอำมาตย์ในทิศใต้ พวกพราหมณ์มหาศาลในทิศตะวันตก และพวกคหบดีในทิศเหนือ แล้วทำการแจกทานไปพร้อมๆ กับพระเจ้ามหาวิชิตราช

ภูฏันทตพราหมณ์ทูลถามว่า ยังมียัญญ์อย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่ามหายัญญ์ดังกล่าวหรือไม่ **ตรัสตอบว่า** มี คือนิตยทาน (การให้ทานเป็นประจำแก่ ผู้มีศีล)

ทูลถามว่า มียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่านิตยทานหรือไม่ **ตรัสตอบว่า** มี คือการสร้างวิหารอุทิศถวายแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔

ทูลถามว่า มียัญอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสร้างวิหารหรือไม่ **ตรัสตอบว่า** มี คือการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

ทูลถามว่า มียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการถึงพระรัตนตรัยหรือไม่ **ตรัสตอบว่า** มี คือการสมาทานศีล ๕

ทูลถามว่า มียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสมาทาน ศีล ๕ หรือไม่ **ตรัสตอบว่า** มี คือการออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ชั้น บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ แล้วเจริญภาวนาจนได้วิชา ๘ (ดังรายละเอียดในสามัญญผลสูตร)

กุฏทันตพราหมณ์เลื่อมใสในพระธรรมเทศนา ประกาศตนเป็นอุบาสก ขอลี้พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต แล้วสั่งให้ปล่อยสัตว์ทั้งหมดที่เตรียมไว้ เมื่อได้ฟังอนุพุทธานุสสติได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน^{๑๕}

สรุปความว่า พระสูตรนี้แสดงถึงหลักการที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ทรงปฏิบัติแนวความคิดเรื่องการบูชาด้วยใจด้วยการฆ่าสัตว์ เป็นการบูชาด้วยเนยใส เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนและสัตว์ ตลอดจนการตัดไม้ทำลายธรรมชาติ

๒. ทรงแสดงให้เห็นว่ามหาญ ๓ ประการ อันมีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ ซึ่ง พวกราหมณ์ถือกันว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์มีผลมากนั้น จริงๆแล้วเป็นพิธีที่ต้องเตรียม การมาก แต่มีผลน้อย คือ น้อยกว่านิตยทาน (เช่นการใส่บาตรทุกๆ เช้า) ซึ่งมีการเตรียมการน้อย หรือแม้การถือศีล ๕ ซึ่งมีการเตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่า

๓. ทรงแนะนำวิธีพัฒนาที่ยั่งยืน ๒ แบบ ได้แก่การพัฒนาคนและการพัฒนาบ้านเมือง การพัฒนาคน คือพัฒนาให้มีศีลและปัญญา อันเป็นยัญสุดท้าย ส่วนการพัฒนาบ้านเมือง คือพัฒนาทางเศรษฐกิจ ได้แก่หลักการปราบโจรผู้ร้าย ๓ ประการ

๒.๒.๖ มหาลิสสูตร

๒.๒.๖.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เจ้ามหาลิสหรือเจ้าโอรุทฐทลิจฉวี ขณะประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ในวันนั้น นอกจากคณะของเจ้ามหาลิสแล้ว ยังมีคณะพราหมณ์หลุดจากแคว้นโกศล และคณะพราหมณ์หลุดจากแคว้นมคธมาเฝ้าด้วย เมื่อคณะพราหมณ์หลุดทั้ง ๒ คณะสนทนากับพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้วก็นั่งอยู่ในที่ประชุมนั้น ต่อจากนั้น เจ้ามหาลิสได้ทูลถามปัญหาเรื่องตาทิพย์ หูทิพย์

^{๑๕} ดูรายละเอียดในกุฏทันตสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๕-๑๕๐.

๒.๒.๖.๒ สารสำคัญของพระสูตร

เจ้ามหาสิริกราบทูลว่า ท่านได้ทราบว่าเป็นเจ้าลิจฉวีชื่อนักชัตตะ ผู้มาปฏิบัติธรรมอยู่กับพระผู้มีพระภาคถึง ๓ ปี ได้คุณวิเศษขั้นตาทิพย์เท่านั้น ยังไม่ได้หูทิพย์ จึงอยากจะทราบว่า ตาทิพย์และหูทิพย์มีจริงหรือไม่ **ตรัสตอบว่า** มีจริง

ทูลถามว่า เพราะเหตุไรเจ้าลิจฉวีชื่อนักชัตตะจึงไม่ได้หูทิพย์ **ตรัสตอบว่า** การได้ตาทิพย์และหูทิพย์ขึ้นอยู่กับกำลังของสมาธิ บางคนทำสมาธิมุ่งให้ได้ตาทิพย์หรือ หูทิพย์อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพื่อให้เห็นรูปหรือได้ยินเสียงเฉพาะในทิศใดทิศหนึ่งเท่านั้น บางคนอาจทำสมาธิมุ่งให้ได้ทั้งตาทิพย์และหูทิพย์ เพื่อให้เห็นรูปและได้ยินเสียงในทิศใดทิศหนึ่ง แต่บางคนอาจทำสมาธิมุ่งให้ได้ทั้งตาทิพย์และหูทิพย์เพื่อให้เห็นรูปและได้ยินเสียงในทุกๆ ทิศ

ทูลถามว่า ภิกษุในพระศาสนาซึ่งมาประพาศพรหมจรรย์เพื่อให้ได้ตาทิพย์และหูทิพย์เท่านั้นกระมัง **ตรัสตอบว่า** ไม่ใช่เท่านั้น ยังมีคุณวิเศษที่สูงกว่านี้อีกที่ภิกษุในพระศาสนาควรทำให้เกิดมีขึ้นในตน คือ

๑. การขจัดสัญญาโยชน์หรือสังโยชน์ (กิเลสที่ผูกมัด) ๓ อย่าง ได้แก่ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่ามีตัวตน) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) และสีลัพพตปรามาส (การยึดติดศีลพรตอย่างมกมาย) ให้หมดไป จะทำให้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบัน

๒. การขจัดสัญญาโยชน์ ๓ อย่างดังกล่าวให้หมดไป และบรรเทาโรคะ โทสะ โมหะให้ลดน้อยลง จะทำให้บรรลุสกทาคามีผล เป็นพระสกทาคามี

๓. การขจัดสัญญาโยชน์ ๕ อย่าง ได้แก่ (๑) สักกายทิฏฐิ (๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัพพตปรามาส (๔) กามราคะ (ความกำหนัดในกาม) (๕) ปฏิฆะ (ความหงุดหงิดขัดเคือง) ให้หมดไป จะทำให้บรรลุอนาคามีผล เป็นพระอนาคามี

๔. การขจัดให้อาสวะทั้งปวงหมดสิ้นไป จะทำให้บรรลุเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการฝึกจิต) และปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยอำนาจการเจริญปัญญา) เป็นพระอรหันต์

ทูลถามว่า มีข้อปฏิบัติเพื่อให้บรรลุคุณวิเศษเหล่านั้นหรือไม่ **ตรัสตอบว่า** มี ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงเล่าให้เจ้ามหาสิริฟังว่ามีนักบวช ๒ รูป คือมณฑิยปริพาชก และชาลียปริพาชกมาทูลถามว่า ชีวะ กับ สรีระ เป็นคนละอย่างกันหรือเป็นอย่างเดียวกัน **ตรัสตอบว่า** ผู้ได้สามัญญผลขั้นสูงสุดดังกล่าวแล้วจะไม่สงสัยในเรื่องนี้เลย^{๑๖}

สรุปความว่า พระสูตรนี้แสดงถึงสามัญญผล คือผลแห่งความเป็นสมณะอีกวิธีหนึ่ง นอกจากที่ทรงแสดงไว้โดยละเอียดในสามัญญผลสูตรแล้ว

^{๑๖} ดูรายละเอียดในมหาสิริสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๙-๓๗๗/๑๕๑-๑๕๘.

๒.๒.๗ ชาลียสูตร

๒.๒.๗.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ๒ รูป คือ มัณฑิยปริพาชกและชาลียปริพาชก ขณะประทับอยู่ในโฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ นักบวช ๒ รูปนั้นเข้าไปเฝ้าเพื่อได้วาทะกับพระผู้มีพระภาคเรื่องชีวะ กับ สรีระ ซึ่งเป็นปัญหาทางอภิปรัชญา

๒.๒.๗.๒ สารสำคัญของพระสูตร

มัณฑิยปริพาชกและชาลียปริพาชกทูลถามว่า ชีวะ (วิญญาณอมตะหรือ อาตมัน) กับสรีระ (ร่างกาย) ต่างกันหรือเป็นอย่างเดียวกัน

ตรัสตอบแบบตัดปัญหาว่า ผู้มีศีลสมบูรณ์ (ศีล ๓ ชั้น คือจุกศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล) เจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌาน ๔ แล้ว เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุวิชา ๘ สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว (ดังรายละเอียดในสามัญผลสูตร) จะเข้าใจปัญหาเรื่องชีวะกับสรีระได้แจ่มแจ้ง ไม่สงสัยอะไรอีกต่อไป^{๑๗}

เนื้อความของพระสูตรนี้ปรากฏอยู่ในตอนท้ายของมหาสิสูตรด้วย จึงควรดูประกอบกันไป

สรุปความว่า ปัญหาเรื่องชีวะกับสรีระเป็นปัญหาทางอภิปรัชญาที่เรียกกันว่า อันตคาหิกทิลกฐิ (มี ๑๐ เรื่อง) ซึ่งโดยปกติพระผู้มีพระภาคไม่ทรงตอบ เพราะทรงเห็นว่า แม้จะตอบแล้ว ผู้ถามก็ไม่เห็นประจักษ์ ก่อให้เกิดการโต้เถียงกันต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีข้อยุติลงได้ หรือแม้จะยุติลงได้แต่ก็ไม่มีความประโยชน์ในการปฏิบัติธรรมเพื่อมรรค ผล นิพพาน ตามเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นชัดว่าทรงเลี่ยงปัญหานี้อย่างไร และผู้ถามได้ประโยชน์ อะไร

๒.๒.๘ มหาสีหนาทสูตร

๒.๒.๘.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่อเจลกัสสปะ (นักบวชเปลือย) ขณะประทับอยู่ ณ กัณณกถลมหฤคทายวัน เขตเมืองอุชฌัญญา แคว้นโกศล ที่ตรัสพระสูตรนี้ เพราะอเจลกัสสปะทูลถามว่าจริงหรือไม่ที่มีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมทรงตำหนิตะบะทุกชนิด ทรงคัดค้านและชี้โทษของผู้บ้ำเพ็ญตบะทุกคนว่าเป็นผู้มีอาชีวะเศร้าหมองโดยส่วนเดียว

๒.๒.๘.๒ สารสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของอเจลกัสสปะดังกล่าวข้างต้นว่า พระองค์ มิได้ทรงคัดค้านและชี้โทษของผู้บ้ำเพ็ญตบะทุกคนว่า เป็นผู้มัวอาชีวะเศร้าหมองโดยส่วนเดียว เพราะทรงเห็นด้วยทิพยจักขุว่า ผู้บ้ำเพ็ญตบะบางคนตายแล้วไปเกิดในอบายภูมิก็มี บางคนตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ก็มี สมณพราหมณ์บางพวกเป็นบัณฑิต มีทรศนะบางอย่างตรงกับพระองค์ก็มี บางพวกมีทรศนะบางอย่าง ขัดแย้งกับพระองค์ก็มี แต่ถ้าวิญญาณุนำส่วนที่ตรงกันมาเปรียบเทียบกันระหว่าง

^{๑๗} ดูรายละเอียดในชาลียสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๘-๓๘๐/๑๕๙-๑๖๐.

ศาสตากับศาสดา หมู่สาวกกับหมู่สาวก หลักธรรมกับหลักธรรมแล้ว เขาจะสรรเสริญพระองค์ สาวก และหลักธรรมของพระองค์แน่นอน

อเจลกัสสะปะกราบทูลว่ามีการบำเพ็ญตบะหลายอย่างที่จัดเป็นสามัญคุณ (คุณสมบัติที่ทำให้เป็นสมณะ) และพรหมัญคุณ (คุณสมบัติที่ทำให้เป็นพรหมณ์)ได้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าแม้จะบำเพ็ญตบะเหล่านั้นให้สมบูรณ์ ก็ชื่อว่ายังห่างไกลจากสามัญคุณและพรหมัญคุณ เพราะยังขาด สีสัมปทา (ความสมบูรณ์ด้วยศีล) จิตตสัมปทา (ความสมบูรณ์ด้วยสมาธิ) และปัญญาสัมปทา (ความสมบูรณ์ด้วยปัญญา) ซึ่งทรงถือว่า เป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณที่สูงส่ง ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยคุณอย่างนี้จึงจะเรียกว่าสมณะ ว่าพรหมณ์ ได้จริง

อเจลกัสสะปะกราบทูลว่า การบำเพ็ญตบะ ที่จัดเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณ (ของพรหมณ์) นี้ทำได้ยากแสนยาก พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นั่นเป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่การเจริญเมตตาจิตไม่ให้มีเวรไม่ให้มีพยาบาท และการเจริญสมาธิจนบรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ซึ่งเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณของพระองค์ ทำได้ ยากแสนยากกว่า

อเจลกัสสะปะกราบทูลว่า สมณะและพรหมณ์เป็นผู้ที่รู้ได้ยาก พระผู้มีพระภาคตรัสว่านั่นเป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่การเจริญเมตตาจิตไม่ให้มีเวรไม่ให้มีพยาบาท และการเจริญสมาธิจนได้เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ รู้ได้ยากยิ่งกว่า

เมื่ออเจลกัสสะปะทูลถามว่า ความสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เป็นอย่างไร จึงตรัสอธิบายศีล ๓ ชั้น ฌาน ๔ และวิชชา ๘ (ดังรายละเอียด ในพรหมชาลสูตรและสามัญญผลสูตรข้างต้น)^{๑๘}

สรุปความว่า พระสูตรนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับการบำเพ็ญตบะ ในสมัยพุทธกาลอย่างละเอียดพอสมควร ทรงเปรียบเทียบให้เห็นชัดว่าการบำเพ็ญตบะต่างๆ ที่จัดได้ว่าเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณของสมณพรหมณ์บางพวกนั้น ยังด้อยกว่าการรักษาศีล การเจริญสมาธิ และการอบรมปัญญา ซึ่งเป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณของพระองค์

อเจลกัสสะปะเลื่อมใสทูลขออุปสมบท พระผู้มีพระภาคตรัสว่าต้องอยู่รับการอบรม ๔ เดือนก่อน อเจลกัสสะปะกราบทูลว่า ๔ ปีก็ยินดีรับการอบรม

๒.๒.๙ ไปภูธูปาทสูตร

๒.๒.๙.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ไปภูธูปาทปริพาชก ณ มัลลิการาม (ซึ่งเป็นที่พักของนักบวชรูปนี้กับคณะประมาณ ๓,๐๐๐ รูป) เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปนั้น ไปภูธูปาทปริพาชกและคณะกำลังสนทนากันอย่างอีกทีก พอเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมา ไปภูธูปาทปริพาชกจึงสั่งให้คณะหยุดสนทนา เมื่อได้ทักทายต้อนรับพระผู้มีพระภาคแล้ว ได้ทูลถามปัญหาที่ตนและคณะสงสัยมานาน คือปัญหาเรื่องอภิสังขยานิโรธ

^{๑๘} ดูรายละเอียดในมหาสัณหาทสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๘-๓๘๐/๑๕๙-๑๖๐.

๒.๒.๙.๒ สารสำคัญของพระสูตร

ไปภูฏปาทปริพาชกกราบทูลว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายได้เคยได้เถียงเรื่อง อภิสัญญานิโรธ กันอย่างกว้างขวาง แต่หาข้อยุติมิได้ ข้อโต้เถียงนั้นอาจแบ่งออกเป็น ๔ ประเด็นคือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเห็นว่า สัญญา (ความจำได้หมายรู้) ของคน เกิดและดับไปเอง โดยไม่มีเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้น คนก็มีสัญญา เมื่อดับไปคนก็ไม่มีสัญญา

๒. สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาเป็นอัตตาของคน เข้าๆ ออกๆ ในคน เมื่อเข้ามา คนก็มีสัญญา เมื่อออกไป คนก็ไม่มีสัญญา

๓. สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาของคนเข้ามาและออกไปเพราะสมณพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์มากมีอำนาจมากบันดาลให้เป็นไป...

๔. สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งเห็นว่า สัญญาของคนเข้ามาและออกไป เพราะเทวดามีฤทธิ์มากมีอำนาจมากบันดาลให้เป็นไป...

ไปภูฏปาทปริพาชกกราบทูลว่า ขณะฟังเขาโต้เถียงกัน ดนนี่ถึงพระผู้มีพระภาคว่าทรงทราบปัญหานี้ดีแน่นอน แล้วทูลขอให้ทรงอธิบาย พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายว่า สมณพราหมณ์พวกที่ ๑ เห็นผิด ที่ถูกคือสัญญาเกิด-ดับ เพราะการศึกษา เช่น ภิกษุในศาสนาของพระองค์ศึกษาเรื่องศีลจนมีศีลสมบูรณ์ (ดังรายละเอียดในพรหมชาลสูตร) แล้วเจริญสมาธิจนได้ปฐมฌาน กามสัญญา (ความจำได้หมายรู้ในเรื่องกาม) ของภิกษุนั้นดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่มีปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกจะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้ทุติยฌาน สัจสัญญาที่มีปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกนั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่มีปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้ตติยฌาน สัจสัญญาที่มีปิติและสุขอันเกิดจากสมาธินั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่มีแต่สุขอันเกิดจากอุเบกขาจะเกิดขึ้นมาแทนที่

เมื่อเธอได้จตุตถฌาน สัจสัญญาที่มีแต่สุขอันเกิดจากอุเบกขานั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้อรุพฌานที่ ๑ สัจสัญญาที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์นั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในอากาสาณัญจายตนะ (กำหนดรู้อากาสนั้นหาประมาณไม่ได้) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้อรุพฌานที่ ๒ สัจสัญญาในอากาสาณัญจายตนะนั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในวิญญาณัญจายตนะ (กำหนดรู้วิญญาณนั้นหาประมาณไม่ได้) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ เมื่อเธอได้อรุพฌานที่ ๓ สัจสัญญาในวิญญาณัญจายตนะนั้นก็ดับไป สัจสัญญาอันละเอียดในอากิญจัญญายตนะ (กำหนดรู้ว่าไม่มีอะไรเลย) จะเกิดขึ้นมาแทนที่ และเมื่อเธอได้อรุพฌานที่ ๔ สัจสัญญา ในอากิญจัญญายตนะก็ดับไป สัญญาใหม่ก็ไม่เกิดขึ้น เพราะเธอไม่คิดอะไร จึงไม่เกิดการปรุงแต่ง สัญญาต่างๆ จึงดับไป นี่คือ อภิสัญญาโรธ (การดับสัญญาที่ยิ่งใหญ่)

ต่อจากนั้นไปภูฏปาทปริพาชก ได้ทูลถามปัญหาเพิ่มเติมอีก ๗ ข้อ คือ

๑. ทรงบัญญัติสัญญาอันละเอียดหรือหลายอย่าง ตรัสตอบว่า ทรงบัญญัติทั้งอย่างเดียวและหลายอย่าง

๒. สัญญากับญาณอย่างไรเกิดก่อน ตรัสตอบว่า สัญญาเกิดก่อนญาณ

๓. สัญญาเป็นอัตตา หรือว่าสัญญากับอัตตาเป็นคนละอย่าง ทรงชักว่า อัตตาที่ว่า

หมายถึงอะไร ทูลตอบว่า หมายถึงอตตาทที่อาศัยรูป ตรัสตอบว่า อตตาทอย่างนั้นเป็นคนละอย่างกับสัญญา

๔. อตตาทตามที่ตนเข้าใจหมายถึงอตตาทที่เกิดจากใจ มีอวัยวะและอินทรีย์ครบถ้วน ตรัสตอบว่า อตตาทอย่างนั้นก็เป็นคนละอย่างกับสัญญา

๕. อตตาทตามที่ตนเข้าใจ หมายถึงอตตาทที่ไม่มีรูป เกิดจากสัญญา ตรัสตอบว่า อตตาทอย่างนั้นก็เป็นคนละอย่างกับสัญญา

๖. ตัวเองจะรู้ได้หรือไม่ว่า สัญญาเป็นอตตาทของคน หรือสัญญากับอตตาทเป็นคนละอย่างกัน ตรัสตอบว่า คำถามนี้เป็นทิวฏฐิอย่างหนึ่งซึ่งไม่ตรงกับพระสนะของพระองค์จึงไม่ทรงตอบ ไปภูฏปาทปริพาชกเพียรถามปัญหาทางอันตคาทิกทิวฏฐิ ๑๐ อีกต่อไป พระผู้มีพระภาคก็ตรัสตอบยืนยันว่า พระองค์ไม่ทรงตอบเพราะไม่มีประโยชน์

๗. ปัญหาเช่นไรพระองค์จึงจะทรงตอบ ตรัสตอบว่า ทรงตอบปัญหาเรื่องทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (อริยสัจ ๔)^{๑๙}

สรุปความว่า พระสูตรนี้แสดงให้เห็นชัดว่า สมณพราหมณ์ในสมัยพุทธกาลมีความสนใจศึกษาหาความรู้กันอย่างจริงจังและอย่างเสรี ส่วนมากเรื่องราวที่เขาสนใจศึกษากันเป็นเรื่องราวในทิวฏฐิ ๖๒ นั่นเอง ในตอนท้ายของพระสูตรนี้กล่าวถึงบรรยากาศหลังจากพระผู้มีพระภาคเสด็จกลับไป พวกปริพาชกที่เป็นบริษัของไปภูฏปาทได้ต่อว่าไปภูฏปาทว่าทำไมยอมตามพระสมณโคดมไปเสียทุกอย่าง พวกตนไม่เห็นว่าการทรงตอบปัญหาทางทิวฏฐิอะไรได้เลย

อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้น ๒ - ๓ วัน ปริพาชกชื่อจิตตะ หัตถิสาริบุตร กับไปภูฏปาทปริพาชกได้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลบรรยากาศหลังจากพระองค์ เสด็จกลับแล้วให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคจึงทรงอธิบายปัญหาทางทิวฏฐิ ๖๒ ให้ฟัง พร้อมด้วยอุปมาอุปไมยที่น่าสนใจยิ่ง โดยเฉพาะผู้สนใจศึกษาปรัชญาอินเดียโบราณควรอ่านพระสูตรนี้โดยละเอียด

๒.๒.๑๐ สุกสูตฺร

๒.๒.๑๐.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอานนทแสดงแก่สุกมาณพ ณ บ้านของสุกมาณพ หลังจากพระผู้มีพระภาคปรินิพพานไปแล้วไม่นาน ต่างกับพระสูตรชื่อเดียวกันนี้ใน มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปิณฑาสกั เพราะพระสูตรนั้นพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสแก่มาณพ ผู้นี้ เนื้อเรื่องที่ตรัสก็ต่างกัน

๒.๒.๑๐.๒ สารสำคัญของพระสูตร

สุกมาณพทราบว่าท่านพระอานนทมาพักที่พระเชตวันมหาวิหาร จึงให้คนไปนิมนต์มาที่บ้าน เรียนถามว่า พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญธรรมอะไร ทรงชักชวนให้ประชาชนตั้งมั่นอยู่ในธรรมอะไร

ท่านพระอานนทตอบว่าทรงสรรเสริญชั้น ๓ และทรงชักชวนให้ประชาชนตั้งมั่นอยู่ในชั้น ๓

^{๑๙} ดูรายละเอียดในไปภูฏปาทสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๐๖-๔๔๓/๑๗๕-๑๙๖.

สุภมาณพเรียนถามว่าชั้น ๓ คืออะไร ตอบว่าชั้น ๓ คือ สีสัน (กองศีล) สมาธิชั้น (กองสมาธิ) และปัญญาชั้น (กองปัญญา) และอธิบายความอย่างเดียวกับ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ พระเจ้าอชาตศัตรู ดังปรากฏในสามัญญผลสูตรทุกประการ^{๒๐}

สรุปความว่า พระสูตรนี้ แม้ท่านพระอานนท์เป็นผู้แสดง แต่ก็แสดงตามสามัญญผลสูตรทุกประการ สุภมาณพ โศทเทยบุตร ผู้ที่ปรากฏในพระสูตรนี้ก็เคยฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคและได้ประกาศตนเป็นอุบาสกแล้ว จึงเคารพนับถือท่านพระอานนท์ในฐานะ ผู้เป็นพุทธอุปัฏฐาก ฉะนั้น เมื่อทราบที่ท่านพระอานนท์มา จึงนิมนต์ไปสนทนาธรรมที่บ้าน ปัญหาที่ถามนั้นแสดงให้เห็นว่ามีความเคารพนับถือพระผู้มีพระภาคมาก แม้พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แต่ถ้าได้ปฏิบัติตามธรรมที่ทรงสรรเสริญ และทรงชักชวนให้คนส่วนมากตั้งมั่น ก็ชื่อว่าได้บูชาพระผู้มีพระภาคเหมือนกัน

๒.๒.๑๑ เกวัฏฐสูตร

๒.๒.๑๑.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เกวัฏฐคหบดี ขณะประทับอยู่ในสวนมะม่วงของปาวาริกเศรษฐี หรือที่เรียกว่า ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาลันทา เกวัฏฐคหบดีเป็นพุทธศาสนิกชนผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ชาวนาลันทาหันมานับถือพระพุทธศาสนาโดยทั่วกัน จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลให้รับสั่งแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งผู้ชำนาญทางการแสดงปาฏิหาริย์ไปแสดงปาฏิหาริย์ให้ชาวเมืองนั้นชม พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเทศนาพระสูตรนี้

๒.๒.๑๑.๒ สาระสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเกวัฏฐะว่า พระองค์มิได้สอนธรรมเพื่อให้ภิกษุแสดงปาฏิหาริย์แก่คฤหัสถ์ แล้วทรงชี้แจงว่า ทรงรู้แจ้งปาฏิหาริย์ ๓ อย่างคือ (๑) อิทธิ-ปาฏิหาริย์ (การแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์) (๒) อาเทศนาปาฏิหาริย์ (การดักทายใจผู้อื่นได้อย่างน่าอัศจรรย์) (๓) อนุศาสนีปาฏิหาริย์ (การพรั่สอนที่มีผลอย่างน่าอัศจรรย์) ที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เช่นการเนรมิตกายได้หลายอย่าง เพราะชาวบ้านเข้าใจว่าผู้ที่แสดงฤทธิ์ได้เพราะมีวิชา ชื่อว่า **คันธาริ** และที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุแสดงอาเทศนาปาฏิหาริย์ เพราะชาวบ้านเข้าใจว่าผู้ที่ดักทายใจ คนอื่นได้ เพราะมีวิชาชื่อ **มณิกา**

จากนั้นทรงแสดงอนุศาสนีปาฏิหาริย์ให้เกวัฏฐะฟัง คือทรงแสดงผลของศีล ๓ ชั้น ผลของฉาน ๔ และวิชา ๘ ดังรายละเอียดในพรหมชาลสูตรและสามัญญผลสูตร ในตอนท้ายทรงเล่าเรื่องภิกษุรูปหนึ่งต้องการทราบว่าหาญรูป ๔ (ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม) ดับสนิทในทีเดียว จึงเข้าสมาธิไปเที่ยวถามพวกเทวดาในเทวโลกทุกๆ ชั้น ก็ไม่ได้รับคำตอบ จึงไปเที่ยวถามพวกเทพที่เป็นพรหมบริษัทในพรหมโลกจนได้เข้าพบท้าวมหาพรหมที่อ้างว่าเป็นผู้สร้างโลก ท้าวมหาพรหมนำภิกษุรูปนั้นไปในที่ลับลับตา แล้วกระซิบว่า ไม่มีใครรู้หรอก นอกจากพระพุทธเจ้า ภิกษุรูปนั้นจึงกลับมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลถามข้อข้องใจนั้น พระองค์ตรัสตอบว่า ดับสนิทในจิตของพระอรหันต์^{๒๑}

^{๒๐} คุรยละเอียดในสุกสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๔๔-๔๕๐/๑๙๗-๒๑๒.

^{๒๑} คุรยละเอียดในเกวัฏฐสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๑-๕๐๐/๒๑๓-๒๒๐.

สรุปความว่า พระสูตรนี้ให้ความรู้ที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. ปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง โดยเฉพาะ ๒ อย่างแรกเป็นวิธีที่คนสมัยนั้นชื่นชอบมาก ถือกันว่าผู้แสดงได้เป็นผู้วิเศษ จึงมีคนเลื่อมใสศรัทธามาก

๒. ความรู้เรื่องพรหมและพรหมโลก โดยเฉพาะทำวมหาพรหมผู้สร้างนั้น แม้แต่พวกพรหมทั่วไปก็รู้ว่าอยู่ที่ใด แต่รู้ได้จากรัศมีที่ส่องประกายออกมา จึงแนะนำให้ภิกษุผู้ประสงค์จะเข้าพบไปตามรัศมินั้น ในที่สุด ภิกษุรูปนั้นก็ได้พบและสนทนากับทำวมหาพรหม แต่จะเป็นทำวมหาพรหมหรือพระพรหม มหาเทพผู้สร้างของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูหรือไม่ ผู้สนใจปรัชญาอินเดียโบราณควรจะศึกษาค้นคว้าต่อไป

๒.๒.๑๒ โลหิจจสูตร

๒.๒.๑๒.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่โลหิจจพราหมณ์ ขณะทรงแหวะผักในหมู่บ้านสาลาวติกา (หมู่บ้านที่มีต้นสาละเป็นรั้ว) แคว้นโกศล ที่พระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชทานเป็นพรหมไทยให้โลหิจจพราหมณ์ปกครอง ทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อ แก่ความเห็นผิดของโลหิจจพราหมณ์

๒.๒.๑๒.๒ สารสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถามโลหิจจพราหมณ์ว่า จริงหรือไม่ที่มีผู้กล่าวว่า โลหิจจพราหมณ์มีความเห็นว่า สมณะหรือพราหมณ์ควรบรรลुकุศลธรรม แต่ไม่ควรบอกแก่ผู้ใด เพราะไม่มีใครช่วยใครได้ ผู้ที่บอกถือว่ายังมีความโลภ เหมือนคนที่ตัดเครื่องจองจำเก่า แล้วสร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นแทน ก็ถือว่ามีความโลภอย่างเดียวกัน ความโลภเป็นความชั่วร้าย จึงไม่ควรมีความโลภ

โลหิจจพราหมณ์กราบทูลว่าจริง ทรงซักถามว่า มีคนกล่าวว่า โลหิจจพราหมณ์ปกครองหมู่บ้านนี้ก็ควรได้รับผลประโยชน์ในหมู่บ้านนี้แต่ผู้เดียว ไม่ควรแบ่ง ให้แก่ผู้ใด ผู้กล่าวอย่างนี้ชื่อว่า สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้หรือไม่

ทูลตอบว่า สร้างความเดือดร้อน ทรงซักว่า ผู้สร้างความเดือดร้อนชื่อว่าหวังประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือไม่หวังประโยชน์ ทูลตอบว่า ไม่หวังประโยชน์ ทรงซักว่า ผู้ไม่หวังประโยชน์ชื่อว่ามีเมตตาจิตหรือคิดเป็นศัตรู ทูลตอบว่า คิดเป็นศัตรู ทรงซักต่อไปว่า เมื่อคิดเป็นศัตรู ชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิหรือสัมมาทิฎฐิ ทูลตอบว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ตรัสสรุปว่า ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิมิคติ ๒ อย่างคือ ตายแล้วไปเกิดในนรกหรือในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน

นอกจากนี้ ทรงยกเอาการปกครองแคว้นโกศลและแคว้นกาสิของพระเจ้า ปเสนทิโกศลมาซักถามไล่เลียงอย่างเดียวกับกรณีของโลหิจจพราหมณ์ จนโลหิจจ-พราหมณ์ยอมรับว่าถ้าไม่แบ่งผลประโยชน์ให้ผู้ใดปกครองก็จะมีข้อบกพร่องในด้านคุณธรรมจนจบลงที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ จึงทรงสรุปว่า ความเห็นที่ว่า สมณะหรือพราหมณ์ควรบรรลुकุศลธรรมแต่ไม่ควรบอกผู้ใด นั้น ก็ถือว่าไม่แบ่งผลประโยชน์แก่ผู้อื่น จัดเป็นมิจฉาทิฎฐิเช่นกัน

จากนั้นทรงแสดงว่ามีศาสดาอยู่ ๓ ประเภทที่สมควรถูกทักท้วง และศาสดาอีก ๑ ประเภทที่ไม่สมควรถูกทักท้วง^{๒๒}

สรุปความว่า พระสูตรนี้ให้สาระสำคัญดีมาก คือดีทั้งวิธีการแสดงและเนื้อหาการแก้ความเห็นผิด โดยเฉพาะลักษณะของศาสดาในโลก ๔ ประเภทนั้น แสดงให้เห็นธาตุแท้ของผู้ตั้งตนเป็นศาสดาในสมัยนั้นว่าเป็นอย่างไร ควรเชื่อถือศาสดาประเภทใด

ลัทธิของศาสดาที่โลหิจจพราหมณ์ยึดถืออยู่นั้น มีข้อน่าสังเกตอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ ลัทธินี้ถือว่าผู้ที่พยายามบำเพ็ญเพียรจนสามารถบรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดของเขาแล้ว ก็ถือว่าอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว จึงไม่ควรหวังอะไรอีกต่อไป เพราะความหวังเป็นกิเลส ถ้าหวังอะไรๆ เช่น หวังจะได้ศิษย์ จึงต้องสอนธรรมที่บรรลุแล้วให้เขา ก็เท่ากับสร้างเครื่องผูกพันขึ้นมามัดตัวเองต่อไปอีก เหมือนบุคคลที่ถูกจองจำ เมื่อทำลายเครื่องจองจำนั้นได้แล้ว เรื่องอะไรจะคิดสร้างเครื่องจองจำใหม่ขึ้นมาผูกมัดตนต่อไปอีกเล่า แต่พระผู้มีพระภาคทรงมองอีกมุมหนึ่ง คือทรงมองในมุมที่จะก่อประโยชน์ แก่ผู้อื่น

๒.๒.๑๓ เติวิชสูตร

๒.๒.๑๓.๑ ความเป็นมาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่มาณพ (ชายหนุ่ม) ๒ คน คือ วาเสฏฐมาณพและภารัทวาชมาณพ ขณะประทับอยู่ในอัมพวันใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดีเหนือหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อมนสากุญแจวันโกศล เหตุที่ตรัสพระสูตรนี้ เพราะมาณพทั้งสองเข้าไปเฝ้าทูลถาม เรื่องทางไปสู่พรหมโลกที่ตกลงกันไม่ได้ว่า ทางไหนเป็นทางตรง

๒.๒.๑๓.๒ สาระสำคัญของพระสูตร

วาเสฏฐมาณพกราบทูลว่า ตนกับภารัทวาชมาณพ ถกเถียงกันเรื่องทางไปสู่พรหมโลก ตนอ้างถึงทางที่ไปกขรชาติพราหมณ์บอกไว้ว่าเป็นทางตรง ส่วนภารัทวาชมาณพอ้างถึงทางที่ตารุกขพราหมณ์บอกไว้ว่าเป็นทางตรง จึงทูลขอให้ทรงตัดสินว่าผู้ใดกล่าวถูกต้อง ผู้ใดกล่าวผิด ทรงย้อนถามว่าถือผิดกันตรงไหน กล่าวผิดกันตรงไหน กล่าวต่างกันตรงไหน

วาเสฏฐมาณพกราบทูลว่า ที่จริง ทางที่พราหมณ์ผู้เป็นบูรพาจารย์บัญญัติไว้ล้วนเป็นทางนำผู้ปฏิบัติให้ไปถึงพรหมโลกได้ทั้งนั้น เหมือนทางต่างๆ ใกล้หมู่บ้าน ย่อมไปบรรจบกันที่กลางหมู่บ้านทั้งสิ้น

พระผู้มีพระภาคทรงซักถามให้มาณพทั้งสองกล่าวยืนยันข้อความข้างต้นถึง ๓ ครั้ง แล้วทรงย้อนถามว่าในบรรดาพราหมณ์ผู้จบไตรเพท มีสักคนใหม่ที่เคยเห็นพรหม มาณพทั้งสองทูลตอบว่าไม่มี ทรงซักต่อไปเรื่อยๆ ตั้งแต่อาจารย์ของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท จนถึงพวกฤๅษี ๑๐ ตนผู้แต่งมันตระ สอนมันตระและขับมันตระ เช่น ฤๅษีอัญญกะ วามกะ วามเทวะ เวสสามิตร มาณพทั้งสองทูลตอบว่า ไม่มีใครเคยเห็นพรหม แต่ท่านเหล่านั้นต่างก็บอกไว้ว่า ทางนี้เป็นทางตรง เป็นทางนำไปถึงพรหมโลก

^{๒๒} ดูรายละเอียดในโลหิจจสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๕๐๑-๕๐๗/๒๒๑-๒๒๙.

พระผู้มีพระภาคทรงสรรสุภาษณ์ว่า เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ไม่เคยเห็นพรหมจะบอกว่าทางนี้เป็นทางตรง ไปสู่พรหมโลก เหมือนตาบอดเข้าแถวเกาะหลังกันเดินไป คนแรกไม่เคยเห็นทาง คนกลางและคน ปลายก็ไม่เคยเห็นทาง แล้วจะไปถูกทางได้อย่างไร นอกจาก นั้น ยังทรงยกอุปมาอีกหลายอย่างมา สนับสนุนว่าเป็นไปไม่ได้ แล้วตรัสถามว่าตามที่พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์บอกไว้ คุณสมบัติของพรหมกับ คุณสมบัติของพราหมณ์เหมือนกันหรือไม่ เข้ากันได้หรือไม่ ทูลตอบว่า ไม่เหมือนกัน เข้ากันไม่ได้ จึง ตรัสสรรสุภาษณ์ว่า เมื่อพรหมกับพราหมณ์ต่างกัน เข้ากันไม่ได้ พราหมณ์เมื่อตายแล้วจะไปอยู่ร่วมกับพรหม ได้อย่างไร

มาณพทั้งสองทูลถามว่า แล้วพระองค์ทรงรู้จักพรหมและทางไปสู่พรหมโลกหรือไม่ ตรัส ตอบว่า ทรงรู้จักพรหมและทางไปสู่พรหมโลกได้ดีเหมือนชาวบ้านมนสาวกุญชรรู้จักบ้านมนสาวกุญชรและ ทางไปสู่บ้านนั้นได้ดีฉะนั้น แล้วทรงอธิบายทางไปสู่พรหมโลกตามคำขอของมาณพทั้งสอง ดัง รายละเอียดในสามัญญผลสูตร แล้วทรงซักถามให้เปรียบเทียบระหว่างพรหมกับภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ได้มาน ๔ และ วิชชา ๘ มีพรหมวิหารธรรม ๔ ประจำจิตตลอดเวลา จนมาณพยอมรับว่าเข้ากันได้ เมื่อภิกษุนั้นตายไปย่อมเข้าไปอยู่ร่วมกับพรหมได้^{๒๓}

สรุปความว่าพระสูตรนี้ ให้ความรู้เชิงเปรียบเทียบระหว่างศาสนาพราหมณ์กับ พระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง มาณพทั้งสองเลื่อมใสพระพุทธศาสนาดังกับขอบวชในพระพุทธศาสนา ต่อมา ทรงแสดงพระธรรมเทศนาสำคัญให้ฟัง คือ **อัครัญญสูตร** ซึ่งว่าด้วยความเป็นมาของโลกและ ความเป็นมาของพราหมณ์ ดังรายละเอียดในบทนำของ ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค

๒.๓ ความสรุป

๒.๓.๑ ความสรุปในแต่ละพระสูตร

พระสูตรในเล่มที่ ๙ หรือในทีฆนิกาย สีสันฉวรรค มี ๑๓ สูตร คือ

๑. พรหมชาลสูตร สูตรที่เปรียบเทียบชายอันประเสริฐที่ครอบคลุมอย่าง กว้างขวาง คือกล่าวถึงลัทธิศาสนาต่างๆ ที่มีในครั้งนั้น ที่ เรียกว่าทีฎฐิ ๖๒ เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามี หลักธรรมแตกต่างจาก ๖๒ ลัทธินั้นอย่างละเอียด
๒. สามัญญผลสูตร ว่าด้วย “ผลของความเป็นสมณะ” หรือผลของการบวช
๓. อัมพัฏฐสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับอัมพัฏฐมานพ” มีข้อความกล่าวถึง ประวัติศาสตร์ ศากยวงศ์
๔. โสณทัณฑสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับโสณทัณฑพราหมณ์” มีข้อความ กล่าวถึงคุณลักษณะ ๕ อย่างของพราหมณ์
๕. กุฏทันตสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับกุฏทันตพราหมณ์” เรื่องการบูชา ยัญ โดยวิธีสังคมาสังเคราะห์ดีกว่าการบูชาด้วยการฆ่า สัตว์ รวมทั้งปัญหาการปกครองประเทศ ให้ได้ผลดีทาง

^{๒๓} ดูรายละเอียด ในเทววิซสูตร ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๕๑๘-๕๕๙/๒๓๐-๒๔๗.

	เศรษฐกิจ ลดจำนวนโจรผู้ร้าย
๖. มหาลิสสูตร	ว่าด้วย “การโต้ตอบกับพระเจ้าลิจฉวีซ็อมหาลี” เรื่อง ตาทิพย์ หูทิพย์ และความสามารถที่สูงขึ้นไปกว่านั้น คือการทำกิเลสอาสวะให้สิ้นไป
๗. ชาลียสูตร	ว่าด้วย “การโต้ตอบกับนักบวช ๒ คน คนหนึ่งชื่อชาลียะ” เรื่องชีวะ กับสรีระ
๘. มหาสีหนาทสูตร	ว่าด้วย “การบรลือสีหนาท” ของพระพุทธเจ้าโดยมีคุณธรรมเป็นพื้นรองรับ
๙. โปฏฐปาทสูตร	ว่าด้วย “การโต้ตอบกับโปฏฐปาทปริพพาชก” เรื่องอัตตาและธรรมะชั้นสูงอื่นๆ
๑๐. สุกสูตร	ว่าด้วย “การโต้ตอบระหว่างพระอานนท์เถระกับสุกมานพโตเทยยพราหมณ์”
๑๑. เกวัฏฐสูตร	ว่าด้วย “การแสดงธรรม” เรื่องปาฏิหาริย์ ๓ แก่คฤหบดีชื่อ เกวัฏฐะ
๑๒. โลหิจจสูตร	ว่าด้วย “การโต้ตอบกับโลหิจจพราหมณ์” ถึงเรื่องมิจฉาทิฎฐิและศาสดาที่ควรดี ไม่ควรดี
๑๓. เตวิชชสูตร	ว่าด้วย “พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทียาเคยเห็นพระพรหมหรือไม่” และว่าด้วยวิธีเข้าอยู่ร่วมกับพระพรหม

๒.๓.๒ ความสรุปในภาพรวม

ทีฆนิกาย สीलขันธวรรคมีพระสูตร ๑๓ สูตร เมื่อสรุปสาระสำคัญจะมี ๒ ประเด็นคือ ทักษะหรือลัทธิ หรือความเห็น ซึ่งเรียกว่า ทิฎฐิ และความประพฤติปฏิบัติตามลัทธิความเห็นนั้น ซึ่งอาจเรียกชื่อว่าศีลพรตหรือศีลวัตร เช่นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับยัญพิธี เป็นต้น ในเรื่องทิฎฐิหรือลัทธินั้น ในพรหมชาลสูตร ปรากฏนับได้ถึง ๖๒ ลัทธิ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอภิปราย ส่วนในสามัญญผลสูตร กล่าวถึงลัทธิของครูทั้ง ๖ ซึ่งเป็นศาสดาเจ้าลัทธิร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า การปฏิบัติของเจ้าลัทธิและสาวกของศาสดาเหล่านั้น ย่อมมีผลแตกต่างจากพระพุทธศาสนา กล่าวคือในพระพุทธศาสนานั้น นักบวชในศาสนาอื่นไม่ชื่อว่า เป็นสมณะตามแนวคิดของพระพุทธเจ้า ความคิดติดมันอยู่ในความเชื่อนั้นๆ ถือว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ แม้ปฏิบัติไปก็ไร้ผล ไม่มีทางพ้นจากทุกข์ในโลกนี้ได้ เปรียบเหมือนปลาถูกแหทอดคดลุ่มไว้ ย่อมวนเวียนอยู่ในร่างแหนั้น ไม่มีทางหลุดพ้นออกไปได้ เพราะแหคือตาข่ายแห่งกิเลสตัณหาครอบงำไว้

อนึ่ง อาจมีคนนอกพระพุทธศาสนาบางคนกล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าและพระสาวก ด้วยมองว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ด้วยมองจากศิลาจารวัตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเป็นแค่เพียงศีลเท่านั้น ยังไม่ถึงขั้นสมาธิและปัญญา เมื่อพูดถึงตัวศีลหรือกองศีลในสิลขันธวรรคนี้ ไม่ได้หมายถึงศีลในพระปาติโมกข์ตามที่บัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก แต่เป็น ๓ ชั้น คือจูลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ศीलเหล่านี้เป็นศีลพรต ซึ่งพระพุทธศาสนาแตกต่างจากของพราหมณ์และพวกเจ้าลัทธิอื่นๆ มีครูทั้ง ๖

เป็นต้น ศิลเป็นเพียงบาทฐานของสมาธิ และสมาธิเป็นบาทฐานของปัญญา ซึ่งจะนำไปสู่การรู้แจ้งแทงตลอด บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นที่สุด ซึ่งศาสนาอื่นๆ ไปไม่ถึงและไม่มีทางเข้าถึงได้ เพราะเป็นมิจฉาทิฎฐิ

ในบรรดาพระสูตร ๑๓ สูตรในสี่ชั้นธรรมะ มีพระสูตรว่าด้วยกองศีลหรือศีล ๓ ชั้น ได้แก่ พรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร โสณทัณฑสูตรชาลยสูตรมหาสีหนาทสูตรสุกสูตร และเตวิชชสูตร แท้จริงแล้วพระสูตรทั้ง ๑๓ สูตรนี้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน สรุปลงในศีลพรต ซึ่งเกิดจากการยึดมั่นถ้อยมั่นในลัทธิความเชื่อของตน ศิลและพรตเหล่านี้แสดงความแตกต่างจากลัทธินิกายนอกพระพุทธศาสนาอื่นๆ เมื่อเห็นผิดเป็นมิจฉาทิฎฐิ ข้อปฏิบัติจึงผิดไปหมด แม้แต่การปฏิบัติยัญพิธีในลัทธิของตน

ที่นิกาย สี่ชั้นธรรมะเป็นคัมภีร์แรกของพระสูตรตันตปิฎก มีความสำคัญมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะได้สรุปหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของศีลพรตไว้อย่างครบถ้วน เมื่อสรุปประเด็นออกมาเพื่อการวิเคราะห์ จะมีดังนี้

๑. **ฐานหรือหลักความเชื่อ** ประกอบด้วย ทิฎฐิ ๖๒ และลัทธิครูทั้ง ๖
๒. **หลักการปฏิบัติ** ประกอบด้วยอรรถกถาญายก และกามสุขัลลิกานุโยค
๓. **ศีลพรต** มีข้อเปรียบเทียบตามศีล ๓ ชั้น คือจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล พระพุทธเจ้าทรงแยกแยะไว้ว่าอะไรทำหรือไม่ควรทำในพระพุทธศาสนา
๔. **ศาสดา** มีข้อเปรียบเทียบให้เห็นชัดว่า ศาสดาประเภทที่ถูกหักท้วง มี ๓ จำพวก ศาสดาประเภทที่ไม่ถูกหักท้วง มี ๑ ประเภท
๕. **พรหมและพราหมณ์** พระพุทธเจ้าทรงจำแนกคุณสมบัติของพรหมและของพราหมณ์ไว้ชัดเจน ทรงแสดงทางไปพรหมโลก ทรงชี้แนะการประกอบยัญพิธี ในขณะเดียวกันก็ทรงแสดงความแตกต่างในข้อวัตรปฏิบัติระหว่างพราหมณ์กับภิกษุในพระพุทธศาสนา
๖. **เรื่องที่นิยมถือกัน** ในยุคพุทธกาลนั้น นักบวชนิยมถือกันในเรื่อง อภิสัญญานิโรธ, สัญญา, อตตะ, รูป, ญาณ, ปาฏิหาริย์, ชีวะและสรีระ

ดังนั้น เมื่อได้ศึกษาถึงโครงสร้างของพระสูตรแต่ละพระสูตรในบทนี้ ในบทต่อไปจะได้วิเคราะห์ให้เห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างแนวคิด หลักการ วิธีการ และผลที่มุ่งหวัง โดยการเปรียบเทียบให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนากับลัทธินิกายอื่นๆ นอกพระพุทธศาสนา หลักการปฏิบัติของพระพุทธศาสนารวมลงในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง ในบทต่อไปจึงถือเอาหลักไตรสิกขาเป็นกรอบวิเคราะห์ หรืออาจจะวิเคราะห์ให้ลึกลงไปกว่านั้น สามารถกระทำโดยสังเคราะห์ ๓ คือ ปรียัติสังเคราะห์ ปฏิบัติสังเคราะห์ และปฏิเวธสังเคราะห์ ซึ่งจะแสดงรายละเอียดโดยการวิเคราะห์ในบทต่อไป

บทที่ ๓

วิเคราะห์ที่ฌนิกาย สีสันธวรรค

๓.๑ ความนำ

ที่ฌนิกายสีสันธวรรคเป็นคัมภีร์แรกของพระสุตตันตปิฎก แม้จะเป็นหมวดว่าด้วยศีลขันธ แต่ครอบคลุมหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา และปฏิเวธศาสนา หรือจะวิเคราะห์อีกนัยหนึ่งก็สงเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา หรือจะขยายเป็นมรรคมีองค์ ๘ คือสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ โดยคำสอนเบื้องต้นจะยกเอาทิฐิหรือทัศนะของลัทธิต่างๆ ซึ่งมีแพร่หลายแล้วในยุคนั้นพุทธกาลนั้น สรุปได้ ๖๒ ทิฐิ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับบอภิปรัชญา (Metaphysics) ในขณะเดียวกันก็มีลัทธิหรือครูทั้ง ๖ คือครูปุณณะ กัสสปะ, ครูมกขลิ โคสาล, ครูอชิตะ เกสกัมพล, ครูปุกุทธะ กัจจายนะ, ครูนิครนถ์ นาฏบุตร, และครูสุยชัย เวลัฏฐบุตร ซึ่งความเห็นหรือลัทธิทั้งหลายทั้งหมดเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นมิจฉาทิฐิ เมื่อมีความเชื่อความคิดเห็นเช่นนั้น ศีลพรตคือการปฏิบัติตนก็ผิดไปด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้เมื่อตายไปมีคติเพียง ๒ อย่าง คือเกิดในนรกหรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉานเท่านั้น

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น ในท่ามกลางกระแสเจ้าลัทธิและผู้คนที่เลื่อมใส ปฏิบัติตามลัทธิเหล่านี้ ดังนั้นการที่จะดำเนินนโยบายประกาศพระพุทธศาสนา จำต้องมีอะไรแปลกใหม่ที่พระพุทธเจ้าจะนำมาเสนอ ดังที่ภาษาการตลาดในทางธุรกิจเรียกกันว่า “จุดขาย” ซึ่งหมายถึงจุดเด่น ความน่าสนใจ และมีอะไรแปลกใหม่เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้คนเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้นจึงสามารถทำความเข้าใจ และทำให้ผู้เข้ามาศึกษาให้เลื่อมใส ประพฤติปฏิบัติจนเห็นผลพิสูจน์ได้ เมื่อวิเคราะห์ในประเด็นนี้ จึงเห็นได้ว่า สีสันธวรรคเป็นเรื่องที่น่าศึกษาวิเคราะห์ คือเป็นกัลยาณธรรมที่งามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด สีสันธวรรคชี้ให้เห็นลัทธิของพวกเดียรถีย์แต่ละกลุ่มอย่างเด่นชัด ทั้งแสดงข้อแตกต่างจากพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ประการสำคัญ ความเชื่อในลัทธิต่างๆ เหล่านี้ เจ้าลัทธิและสาวกก็ไม่สามารถตอบคำถามถึงที่มาที่ไปได้ ดังเช่นเรื่องพรหมและทางไปสู่พรหมโลก แม้ศีลพรตของพวกครูทั้ง ๖ บางลัทธิก็ประพฤติวัตรอย่างโคหรืออย่างสุนัข เป็นต้น ซึ่งตำราไม่น่าเลื่อมใสให้ประพฤติปฏิบัติตาม เมื่อวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งจะเห็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนา เป็นจุดขายที่ดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาศึกษาและเรียนรู้ปฏิบัติตาม การวิเคราะห์สีสันธวรรคแห่งที่ฌนิกาย จึงจะเน้นในจุดเด่นและจุดขายดังกล่าวนี้ในข้อต่อๆ ไป

๓.๒ วิเคราะห์เรื่องศิลป์

ในทีฆนิกายสีลขันธวรรค พระพุทธเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ปุถุชนเมื่อจะกล่าวยกย่องพระองค์ ก็กล่าวด้วยเรื่องเล็กน้อยคือเฉพาะเรื่องศีลเท่านั้น^๑ ในที่นี้พระพุทธองค์ทรงบรรยายศิลป์ไว้ ๓ ชั้น คือ จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ซึ่งได้แจกรายละเอียดไว้ในบทก่อนแล้ว ในบทนี้ขอสรุปมา กล่าวตามที่อาจารย์สุชีพร บุญญาภาพร สรุปรวมเป็นหมวดไว้ดังนี้

ศีลอย่างเล็กน้อย (จุฬศีล)

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติผิดในกาม
๒. เว้นจากพูดปด, พูดส่อเสียด, พูดคำหยาบๆ, พูดเพ้อเจ้อ
๓. เว้นจากการทำลายพืชและต้นไม้
๔. ฉันทมือเดียว เว้นจากการฉันทในเวลากลางวัน, เว้นจากการฉันทในเวลาวิกาล, เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคม และดูการเล่น, เว้นจากการตัดทรวง ประดับประดาด้วยระเบียบดอกไม้ของหอม เครื่องทาเครื่องย้อมผัดผิวดังต่างๆ, เว้นจากที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่มีภายในใส่ปูนหรือสำลี, เว้นจากการรับทองและเงิน
๕. เว้นจากการรับข้าวเปลือกดิบ, เนื้อดิบ, เว้นจากการรับหญิง หรือหญิงรุ่นสาว, เว้นจากการรับทาสี ทาสา, เว้นจากการรับแพะ, แกะ, ไก่, สุกร, ช้าง, โค, ม้า, ลา, เว้นจากการรับนา, สวน
๖. เว้นจากการชกส้อม, การค้าขาย, การโกงด้วยตาชั่ง ด้วยเหรียญเงิน (สำริด) และด้วยการนับ (ชั่ง, ตวง, วัด), เว้นจากการใช้วิธีโกงด้วยให้สินบน หลอกหลวงหรือปลอมแปลง, เว้นจากการตัด (มือ, เท้า) การฆ่า การมัด การข่มขืนทรัพย์ การปล้น การจู่โจมทำร้าย

ศีลอย่างกลาง (มัชฌิมศีล)

๑. เว้นจากการทำลายพืช
๒. เว้นจากการสะสมอาหารและผ้า เป็นต้น
๓. เว้นจากดูการเล่นหลากชนิด เช่น ฟ้อนรำ เป็นต้น
๔. เว้นจากเล่นการพนันต่างชนิด
๕. เว้นจากที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่
๖. เว้นจากประดับประดาตกแต่งร่างกาย
๗. เว้นจากติรัจฉานกถา (พูดเรื่องไร้ประโยชน์หรือขัดกับเพศสมณะ)
๘. เว้นจากการพูดแข่งดีหรือข่มขู่กัน
๙. เว้นจากชกส้อม
๑๐. เว้นจากการพูดปด, การพูดประจบ, การพูดอ้อมค้อม (เพื่อหวังลาภ), การพูดกด, การพูดเอาลาภแลกลาภ (หวังของมากด้วยของน้อย)

^๑ ที.สี. (ไทย) ๙/๗-๒๗/๓-๑๐.

ศิลปะอย่างใหญ่ (มหาศีล)

๑. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยดีรัจฉานวิชาเช่น ทายนิมิต, ทายฝัน, ทายหนูกัดผ้า เป็นต้น
๒. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยดีรัจฉานวิชาเช่น ดูลักษณะแก้วมณี, ลักษณะไม้เถื่อน, ลักษณะผ้า, ลักษณะศีลศตรา เป็นต้น
๓. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยดีรัจฉานวิชาเช่น ทายทักเกี่ยวกับพระราชชา ด้วยพิจารณาดาวฤกษ์
๔. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยดีรัจฉานวิชาเช่น ทายจันทรุปราคา สุริยุปราคา เป็นต้น
๕. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยดีรัจฉานวิชาเช่น ทายฝนตกชุก ฝนแล้ง เป็นต้น
๖. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยดีรัจฉานวิชาเช่น การบ่น, การแก้บ่น, การประกอบยา เป็นต้น

ในที่นี้มีคำว่า ดีรัจฉานวิชาอย่างพิศดาร ฝรั่งใช้คำว่า low arts เมื่อพิจารณาตามศัพท์ “ดีรัจฉานวิชา” ซึ่งแปลว่า “ไปขวาง” ก็หมายความว่า วิชาเหล่านี้ขวาง หรือไม่เข้ากับความเป็นสมณะ มิได้หมายความว่า เป็นสัตว์ดีรัจฉาน เพราะฉะนั้น ถ้อยคำที่พระไม่ควรพูด จึงจัดเป็นดีรัจฉานกถา คือถ้อยคำที่ขวาง หรือขัดกับสมณสารูป วิชาที่พระไม่ควรเกี่ยวจึงจัดเป็นดีรัจฉานวิชา คือวิชาที่ขวาง หรือขัดกับความเป็นพระ ส่วนสัตว์ดีรัจฉานที่มีชื่ออย่างนั้น เพราะเพ่งกิริยาที่ไม่ได้ตั้งตัวตรง เดินไปอย่างคน แต่เอาตัวลง เอาศีรษะไปก่อน เมื่อไม่ได้ไปตรง ก็ชื่อว่าไปขวาง^๒

๓.๒.๑ วิเคราะห์จุฬศีล

ในศีลชั้นธรรค พรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแสดงจุฬศีลไว้รวม ๒๖ ข้อ แต่ละข้อหากไม่นับรวมอรรถาธิบายกำหนดเอาเฉพาะหัวข้อสำคัญ สามารถสังเคราะห์ได้เท่ากับ ศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกาผู้สมาทานศีลอุโบสถหรือศีล ๘ หรือเทียบได้กับศีล ๑๐ ของสามเณรและสามเณรี ดังตารางเปรียบเทียบดังนี้

ข้อที่	ศีล ๕, ศีล ๘, ศีล ๑๐	ข้อที่	จุฬศีล
๑	เว้นจากการฆ่าสัตว์	๑	ขยายความต่อเป็น – วางทณทาวุธหรือศัตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวัง มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
๒	เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้	๒	ขยายความต่อเป็น – รับเอาแต่ของที่ให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

^๒ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘๙-๒๙๐.

๓	ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อ พรหมจรรย์	๓	ขยายความต่อเป็น – ประพฤติพรหมจรรย์ (เมถุนวิริติ หรือตเว่นจากเมถุนธรรม) เว้น ห่างไกลจากเมถุนธรรม (การร่วมประเวณี หรือเสพสังวาสกัน) อันเป็นกิจของชาวบ้าน
๔	เว้นขาดจากการพูดเท็จ	๔	ขยายความต่อเป็น – กล่าวแต่คำสัตย์ ดำรง สัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่ หลอกลวงชาวโลก และขยายความต่ออีก ๓ ข้อ คือ :
		๕	เว้นขาดจากคำส่อเสียด คือฟังความจาก ฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่าย นี้ หรือฟังความจากฝ่ายโน้นแล้วไปบอก ฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตก กัน ส่งเสริมคนที่ปกครองกัน ซื่นขมยินดี เพลิตเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน กล่าวแต่ ถ้อยคำสร้างสรรค์ความสามัคคี
		๖	เว้นขาดจากคำหยาบ คือกล่าวแต่คำไม่มี โทษ ไพเราะ น่ารัก อิ่มใจ เป็นคำของ ชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ
		๗	เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือกล่าวถูกเวลา กล่าวคำจริง กล่าวอิงประโยชน์ อิงธรรม อิง วินัย กล่าวคำมีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่ กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่ กาล
	-	๘	เว้นขาดจากการพรากรพิชคามและภุตคาม
๕	เว้นจากของมีนเมาคือสุราเมรัย อัน เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท	-	ไม่ปรากฏในจุฬศีล
๖	เว้นขาดจากกาบริโภคอาหารในเวลา วิกาล	๙	ฉันมือเดียว ไม่ฉันตอนกลางคืน เว้นขาด จากการฉันอาหารในเวลาวิกาล
๗	เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการเล่นอันเป็นข้าศึก ต่อพรหมจรรย์	๑๐	เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคม ดนตรีและดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล
๘	การตัดทรงดอกไม้ของหอมและ เครื่องลูบไล้ ซึ่งเป็นเครื่องประดับ ตกแต่ง	๑๑	เว้นขาดจากการตัดทรงประดับตกแต่ง ร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอมและ เครื่องประทีนผิวแห่งการแต่งตัว
๙	เว้นขาดจากที่นอนอันสูงใหญ่หรุหรา ฟุ่มเฟือย	๑๒	เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

๑๐	<p>เว้นขาดจากการจับทองและเงิน</p> <p>หมายเหตุ:</p> <p>จากข้อ ๑-๕ เป็นเบญจศีลหรือศีล ๕, ข้อ ๑-๙ โดยท่านรวมข้อ ๗-๘ เป็นข้อเดียวกัน ส่วนข้อ ๙ นับเป็นข้อ ๘ จึงเป็นศีล ๘ และหากแยกข้อ ๗ เป็นข้อ ๗-๘ เพิ่มข้อ ๑๐ คือเว้นจากการรับทองและเงิน รวม ๑๐ ข้อ เป็นทศศีล หรือศีล ๑๐ ของสามเณร และสามเณรี</p>	๑๓	<p>เว้นขาดจากการจับทองและเงิน</p> <p>หมายเหตุ:</p> <p>ในจุฬศีล ข้อ ๕-๖-๗ จะรวมอยู่ในข้อ ๔ ตามศีล ๕ หรือศีล ๘ หรือศีล ๑๐ ส่วนข้อ ๘ ไม่ปรากฏในศีล ๕, ศีล ๘, ศีล ๑๐ ส่วนข้อ ที่ ๑๔-๒๖ รวม ๑๓ ข้อ อยู่ นอกเหนือจากศีล ๕, ศีล ๘, และศีล ๑๐ จุฬศีลข้อที่ ๑๔-๒๖ มีดังนี้ :</p>
		๑๔	เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ
		๑๕	เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ
		๑๖	เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
		๑๗	เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย
		๑๘	เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
		๑๙	เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
		๒๐	เว้นขาดจากการรับช้าง โค และลา
		๒๑	เว้นขาดจากการรับเรือสวนไร่นาและที่ดิน
		๒๒	เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร
		๒๓	เว้นขาดจากการซื้อขาย
		๒๔	เว้นขาดจากการโก่งด้วยตาชั่งด้วยของปลอม และด้วยเครื่องชั่งตวงวัด
		๒๕	เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง
		๒๖	เว้นขาดจากการตัด (อวัยวะ) การฆ่า การจงจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้น จะเห็นได้ว่า

จุฬศีล ๑๓ ข้อแรก ข้อ ๑-๗ จะตรงกับศีล ๕ สำนวนภาษาอาจยกเอียงไปบ้าง แต่ถึงความหมายเดียวกัน มีเฉพาะข้อ ๕-๖-๗ ขยายศีลข้อ ๔ มุสาวาท แต่ข้อที่ ๘ คือเว้นขาดจากการพรากพืชคาม ไม่รวมอยู่ในศีล ๘ และศีล ๑๐ แต่เป็นสิกขาบทบัญญัติในปาจิตตियกัณฑ์ ฤตคามวรรค ฤตคามสิกขาบท ที่ว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากฤตคาม” คำว่า “ฤตคาม” ได้แก่พืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ (๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า (๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น (๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา (๔) พืชพันธุ์

เกิดจากยอด (๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด^๓ อนึ่ง ภูตคาม หมายถึงกลุ่มแห่งพืชพันธุ์ที่จะงอกได้ที่เจริญเติบโตแล้ว เป็นชื่อเรียกต้นไม้ยืนต้นและหญ้าเขียวสด^๔

จุฬศิล ข้อ ๑๔ เป็นต้นไป กล่าวถึงข้อดเว้นจากของพืชนั้นๆ เช่น ธัญญาหารดิบและเนื้อดิบ และเริ่มหนักข้อขึ้นตั้งแต่การรับสตรีและกุมารี ทาสหญิงทาสชาย การรับสัตว์เลี้ยง ๒ เท้า ๔ เท้า ตั้งแต่ขนาดเล็กเช่นไก่และสุกรไปจนถึงช้าง การรับเรือกสวนไร่นาและที่ดิน การเป็นตัวแทน การซื้อขาย การโกงและปลอมแปลง ฉ้อฉล การรับสินบน ล่อลวง ไปจนถึงการปล้นฆ่า ฉกชิงวิ่งราว และขู่กรรโชก

ข้อดเว้นหรือเว้นขาดของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกของพระองค์ จากสิ่งมัวหมองชั่วร้ายเหล่านี้ เป็นเครื่องแสดงให้เราทราบว่า นักบวชบางลัทธิบางนิกายในสังคมของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลนั้น มีวัตรปฏิบัติอันน่ารังเกียจเช่นนี้ไม่มากนักน้อย และแน่นอนว่าบางเรื่องเป็นสิ่งที่ชาวโลกเอือมระอา เช่นการรับทาสชายหญิง การรับสัตว์เลี้ยง เรือกสวนไร่นา ฯลฯ รุนแรงไปจนถึงขั้นเป็นช่องโหว่ในคราบเครื่องนุ่งห่มของนักบวช เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเว้นขาดจากสิ่งมัวหมองชั่วร้ายเหล่านี้ จึงเป็นจุดที่คนทั่วไปชื่นชมยกย่องสรรเสริญ ที่สรรเสริญเพราะมีนักบวชกลุ่มอื่นประพฤติน่าติเตียน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงศีลพรตอันสูงส่งกว่านักบวชพวกนั้น จึงเป็นที่สรรเสริญของชาวบ้าน เพราะการวัดความเป็นสมณะหรือพราหมณ์ ในเบื้องต้นย่อมวัดกันด้วยศีล ซึ่งผู้วิจยจะได้วิเคราะห์ในตอนท้ายอีกครั้งหนึ่ง

๓.๒.๒ วิเคราะห์มีขนิมศีล

ต่อจากจุฬศิล พระพุทธเจ้าตรัสแสดงมีขนิมศีลไว้ ๑๐ ข้อ แต่มีเนื้อหาค่อนข้างละเอียดพิสดาร ในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค^๕ ซึ่งขอนามวิเคราะห์เป็นรายข้อ ดังต่อไปนี้

มีขนิมศีล ข้อที่ ๑- เว้นขาดจากการพรากพืชคามและภูตคาม ข้อนี้มีความตรงกับจุฬศิลข้อที่ ๘ ซึ่งระบุแต่ข้อความ ในที่นี้แจกแจงไว้โดยละเอียดว่า “เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพรากพืชคาม และภูตคามเหล่านี้ คือพืชเกิดจากเหง้า เกิดจากลำต้น เกิดจากตา เกิดจากเหง้า เกิดจากเมล็ด คำว่าพืชคาม อรรถกถาพระวินัย อธิบายว่า ได้แก่ พืชพันธุ์จำพวกที่ถูกพรากจากที่แล้วยังสามารถงอกขึ้นได้อีก^๖ ส่วนภูตคามของเขียว หรือพืชพันธุ์อันอยู่กับที่มี ๕ ชนิดคือ ที่เกิดจากเหง้า เช่นกระชาย, เกิดจากต้น เช่นโพ, เกิดจากตา เช่นอ้อย, เกิดจากยอด เช่นผักชี, เกิดจากเมล็ด เช่นข้าว^๗

มีขนิมศีล ข้อที่ ๒- เว้นขาดจากการบริโภคของที่สะสมไว้ เช่นสะสมข้าว น้ำ ผ้า ยานที่นอน เครื่องประทีนผิว ของหอมและอามิส คำว่า “อามิส” ในที่นี้ทั่วไปหมายถึงเครื่องล่อใจ เช่นเงินทอง เป็นต้น แต่ในที่นี้หมายถึงเครื่องปรุงอาหาร^๘

^๓ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๐-๙๑/๒๗๘.

^๔ วิ.อ. ๒/๙๐-๙๑/๒๘๓-๒๘๔.

^๕ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๑-๒๐/๕-๘.

^๖ ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๗๘.

^๗ ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๗๘.

^๘ ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๘๐.

มัชฌิมศีล ข้อที่ ๓- เว้นขาดจากการดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศลในที่นี้ท่านขยายความไว้วางขวางมาก คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การรำ การเล่นนิทาน การเล่นปรบมือ การเล่นปลุกผี การเล่นตีกลอง การสร้างฉากบ้านเมืองให้สวยงาม การละเล่นของคนจัณฑาล การเล่นกระดานหก การละเล่นหน้าศพ การแข่งขันช้าง การแข่งม้า การแข่งขันกระบือ การแข่งขันชนโค การแข่งขันแพะ การแข่งขันแกะ การแข่งขันไก่ การแข่งขันนกกระทา การรำกระบี่กระบอง การชกมวย มวยปล้ำ การรบ การตรวจพลสวนสนาม การจัดกระบวนทัพ การตรวจกองทัพ จะเห็นได้ว่าในสมัยพุทธกาลนั้น มีการละเล่นของชาวบ้านมากมาย แม้ในปัจจุบันยังปรากฏอยู่ เช่นการเล่นพนัน แข่งชนสัตว์ต่างๆ ตลอดจนกีฬาชกมวย และยังห้ามไปถึงการไปชมการตรวจพลสวนสนาม การสู้นบนอกเหนือไปจากการขับร้องประโคมดนตรีต่างๆ การละเล่นและการแสดงเหล่านี้มีมาแต่ก่อนพุทธกาล และมีนักบวชลัทธิอื่นๆ ขอบไปดูกันซึ่งไม่ต่างจากชาวบ้าน จึงไม่เป็นที่เจริญศรัทธาแก่ชาวบ้าน

มัชฌิมศีล ข้อที่ ๔- เว้นขาดจากการชวนชวายเป็นการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ท่านแจกแจงไว้ว่าได้แก่ เล่นหมากกรุกแถวละ ๘ ตาหรือ ๑๐ ตา เล่นหมากเก็บ เล่นดวด คือการเล่นชนิดหนึ่ง เดินแต้มตามเบี้ยที่ทอดได้ไปตามตาดาราง^๙ เดินหมากไหว เล่นโยนบ่วง เล่นไม้หึ่ง เล่นกำทาย เล่นสกา เล่นเป่าใบไม้ เล่นไถเล็กๆ เล่นหกคะเมน เล่นกั้งหัน เล่นตวงทราย เล่นรถเด็กๆ เล่นธนูเด็กๆ เล่นเขียนทาย เล่นทายใจ เล่นล้อเลียนคนพิการ การละเล่นเหล่านี้มีทั้งเป็นกีฬาในลับและกีฬากลางแจ้ง แสดงว่า ในสมัยในสมัยพุทธกาลเป็นการเล่นเพื่อการพนัน

มัชฌิมศีล ข้อที่ ๕- เว้นขาดจากที่นอนอันสูงใหญ่ ท่านจำแนกไว้ละเอียดมาก แสดงว่าหุรหฺราโอ้อ่าแสดงความเป็นคนชั้นสูงหรือผู้มีฐานะดีจะพึงใช้ ไม่ควรที่ภิกษุสงฆ์ผู้มักน้อยสันโดษจะพึงใช้สอย คือเป็นเตียงมีเท้าสูงเกินขนาด เตียงเท้าเป็นรูปสัตว์ร้าย พรหมชนสัตว์ เครื่องลาดขนแกะลายวิจิตร เครื่องลาดขนแกะสีขาว เครื่องลาดมีลายรูปดอกไม้ เครื่องลาดยัดนุ่น เครื่องลาดขนแกะวิจิตรด้วยรูปสัตว์ร้าย เช่นสิงโตและเสือ เครื่องลาดขนแกะมีขน ๒ ด้าน เครื่องลาดขนแกะมีขนข้างเดียว เครื่องลาดปักด้วยไหมประดับรัตนะ เครื่องลาดผ้าไหมประดับรัตนะ เครื่องลาดขนแกะขนาดใหญ่ที่นางพื่อน ๑๖ คนร่ายรำได้ เครื่องลาดบนหลังช้าง เครื่องลาดบนหลังม้า เครื่องลาดในรถ เครื่องลาดทำด้วยหนังเสือเครื่องลาดหน้าชะมด เครื่องลาดมีเพดาน เครื่องลาดมีหมอน ๒ ข้าง คำว่า “เครื่องลาด” ภาษาทั่วไปใช้ **อตุลฺ** หมายถึงที่รองนั่ง เช่นอาสนะหรือพรม รวมถึงของที่วิจิตรหุรหฺราเกินสมณวิสัยจะพึงใช้ พระพุทธเจ้าและพระสาวกเว้นขาดจากการใช้เครื่องลาดดังกล่าวนี้ เป็นของฟุ่มเฟือยมีราคาแพง ไม่เหมาะกับสมณะผู้มักน้อยสันโดษ แต่ก็ยังเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่านักบวชเหล่าอื่นใช้ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่และวิจิตรตระการตาเหล่านี้ในสมัยพุทธกาล

มัชฌิมศีล ข้อที่ ๖- เว้นขาดจากการชวนชวายเป็นการประดับประดาตกแต่งร่างกาย ข้อนี้ไม่เฉพาะตกแต่งร่างกายอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงการใช้สิ่งของที่มีราคาแพงอย่างอื่นที่น่าติดตัวไปด้วย ท่านจำแนกไว้ดังนี้ คือ ชวนชวายเป็นการประดับประดาตกแต่งร่างกายอย่างนี้คือ อบผิว นวดอาบน้ำหอม เพาะกาย ส่องกระจก แต้มตา ทัดดอกไม้ ประทินผิว ผัดหน้า ทาปาก ประดับข้อมือ สวมเกี้ยว ใช้ไม้ถือ ใช้กัลกยา ใช้ดาบ ใช้พระขรรค์ ใช้ร่ม สวมรองเท้าวิจิตรติดกรอบหน้า ปักปิ่น ใช้พัด

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙๖.

และเส้นหางจามรี นุ่งห่มผ้าขาวชายยาว ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงการแต่งกายและใช้เครื่องประดับ โดยเฉพาะเครื่องประเทืองผิว การเพาะกาย ซึ่งเป็นเรื่องของหนุ่มสาว หรือตกแต่งเพื่อการแสดงต่างๆ นักบวชในลัทธิอื่นอาจประพุดิตนอย่างนี้ แต่พระพุทธรองค์และสาวกเว้นขาด จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของชนเหล่าอื่น

มัชฌิมศีล ข้อที่ ๗—วันขาดจากตริจฉานกถา ในที่นี้มีได้หมายถึงเรื่องราวเกี่ยวกับสัตว์เดรัจฉาน แต่เป็นเรื่องพูดสนทนากันที่ขวางทางไปสู่พระนิพพาน กล่าวคือเดรัจฉาน แปลตามศัพท์ว่า ขวาง (ยื่นขวาง ไม่ใช่ยื่นตรงเหมือนมนุษย์) เดรัจฉานกถาเป็นเรื่องที่ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อถกเถียงสนทนากัน^{๑๐} เรื่องเดรัจฉานกถา เช่น เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพเรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องพวกดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาม เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องบุรุษ เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องคนที่ล่องลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญ เรื่องความเสื่อม

จะเห็นได้ว่า เดรัจฉานกถาครอบคลุมทุกเรื่องที่ไม่ใช่อริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ หรือไตรลักษณ์ เรื่องเดรัจฉานกถาก็เหมือนเรื่องถกเถียงกัน ที่ว่าโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯลฯ ซึ่งพระพุทธเจ้าจะไม่ทรงกล่าวถึง แม้มีผู้ทูลถามก็จะไม่ทรงตอบ เพราะเรื่องนั้นไม่มีประโยชน์ ไม่มีสาระ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นของพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความกำหนดยินดี ไม่เป็นไปเพื่อการดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อการตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน^{๑๑}

เนื่องจากเดรัจฉานกถามีเรื่องที่ควรอธิบายให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ มิฉะนั้นจะเข้าใจผิดๆ ว่า นอกจากเรื่องมรรคผลนิพพานแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าพูดถึงอะไรไม่ได้เลย เพื่อให้ถูกต้องและแยกแยะว่าการพูดเช่นไรเป็นเดรัจฉานกถาอย่างไรไม่เป็น ขอยกคำอธิบายของพระพุทธโฆสาจารย์มาแสดงในอรรถกถาที่ขนิภาย สีลขันธวรรค ดังนี้

ถ้อยคำใดที่เป็นการขวางทางสวรรค์และนิพพาน เพราะไม่นำสัตว์ออกจากวิญญูะ เหตุนี้ ถ้อยคำนั้นจึงชื่อว่าเดรัจฉานกถา (ตริจฉานกถา) ในถ้อยคำเหล่านั้น ถ้อยคำที่ปรารถนาพระราชาเป็นไป โดยนัยเป็นต้นว่า “พระเจ้ามหาสมมติ พระเจ้ามันธาดุ และเจ้าธรรมาโศก ทรงมีอานุภาพมากอย่างนี้” ชื่อว่าเรื่องพระราชา (ราชกถา) ในเรื่องโจร (โจรกถา) เป็นต้น ก็เหน็ดเหมือนกัน บรรดาถ้อยคำเหล่านั้น ถ้อยคำแบบชาวบ้านโดยนัยเป็นต้นว่า “พระราชาองค์น้อยมีพระรูปโฉมงดงาม น่าชม” ก็ชื่อว่าเดรัจฉานกถา แต่ถ้อยคำที่เป็นไปอย่างนี้ว่า “แม้พระราชาพระองค์นั้น ผู้ทรงมีอานุภาพมากอย่างนี้ ก็อย่างสิ้นพระชนม์ไป” จัดเข้าในภาวะแห่งกัมมัญฐาน แม้ในเรื่องโจรทั้งหลาย ถ้อยคำแบบชาวบ้านว่า “โอ! เขาเป็นคนกล้าหาญ” เพราะอาศัยการกระทำของโจรเหล่านั้นว่า “โจรมูลเทพมีอานุภาพมากอย่างนี้ โจรเมฆมามีอานุภาพมากอย่างนี้” ก็ชื่อว่า เดรัจฉานกถา แม้ว่าเรื่องการรบ ถ้อยคำในเรื่องราวตฤทุท เป็นต้น ที่เป็นไปด้วยอำนาจความยินดีเราคือความพอใจเท่านั้นว่า “คนโน้นถูกคนโน้นฆ่าแล้วอย่างนี้ ถูกแทงแล้วอย่างนี้” ก็ชื่อว่า เดรัจฉานกถา แต่ถ้อยคำในทุกเรื่องที่เป็นไปอย่างนี้ว่า “แม้ชนเหล่านั้นก็สิ้นชีพไป” จัดเป็นกัมมัญฐานเหมือนกัน อีกอย่างหนึ่ง ในเรื่องข้าวเป็นต้น

^{๑๐} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๗/๘๔.

^{๑๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๒๐/๑๘๓.

การพูดถึงการพูดด้วยอำนาจความยินดี กล่าวคือความพอใจว่า “เราเคี้ยวกิน บริโภคข้าว ที่มีสี มีกลิ่น มีรส และสมบูรณ์ด้วยผัสสะอย่างนี้” ย่อมไม่สมควร แต่การทำให้ข้าวเป็นต้นนั้นมี ประโยชน์แล้วพูดว่า “ในครั้งก่อน เราได้ถวายข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน พวงดอกไม้และของหอม ที่สมบูรณ์ ด้วยสีเป็นต้นอย่างนี้แก่ผู้มีศีลทั้งหลาย พวกเราได้ทำการบูชาพระเจดีย์แล้ว” ย่อมสมควร แม้ใน**เรื่อง ญาติ (ญาติกถา)** เป็นต้น การพูดด้วยอำนาจความพอใจว่า “พวกญาติของเราเป็นคนกล้าหาญ มีความสามารถ” หรือว่า “ในครั้งก่อน พวกเราเที่ยวไปด้วยญาติอันสวยงามอย่างนี้” ย่อมไม่สมควร แต่ควรพูดให้มีประโยชน์ว่า “ญาติของพวกเราแม่เหล่านั้นก็สิ้นชีพไป” หรือว่า “ในครั้งก่อนพวกเราได้ ถวายรองเท้าเช่นนี้แก่พระสงฆ์” แม้**เรื่องบ้าน (คามกถา)** ก็ไม่ควรพูดด้วยอำนาจความเป็นอยู่ดี ความ เป็นอยู่ไม่ดี อาหารหาได้ง่าย และอาหารขาดแคลน เป็นต้น หรือด้วยอำนาจความพอใจอย่างนี้ว่า “พวกคนที่อยู่ในหมู่บ้านโน้นเป็นคนกล้าหาญมีความสามารถ” แต่จะพูดให้มีประโยชน์ว่า “คนเหล่านั้นมีศรัทธาเลื่อมใส” หรือว่า “คนเหล่านั้นสิ้นสิ้นชีพไปแล้ว เสื่อมไปแล้ว” ย่อมสมควร แม้ใน**เรื่องนิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท (นิคมนครชนบทกถา)** ก็ในนี้เหมือนกัน

แม้**เรื่องสตรี (อิตถีกถา)** ก็ไม่ควรพูดด้วยอำนาจความพอใจ เพราะอาศัยผิวพรรณและ ทรวดทรง เป็นต้น แต่ควรพูดอย่างนี้เท่านั้นว่า “สตรีผู้มีศรัทธา เลื่อมใส ก็สิ้นชีพไปแล้ว เสื่อมไปแล้ว” แม้**เรื่องคนกล้าหาญ (สุรกถา)** ก็ไม่ควรพูดด้วยอำนาจความพอใจว่า “นักรบชื่อนันทมิตร เป็นผู้กล้าหาญ” แต่ควรพูดอย่างนี้เท่านั้นว่า “นักรบผู้มีศรัทธาเลื่อมใส สิ้นชีพไปแล้ว” แม้**เรื่องตรอก (วิไลขา กถา)** ก็ไม่ควรพูดด้วยอำนาจความพอใจว่า “ตรอกโน้นตั้งมั่นดีแล้ว ตั้งมั่นยังไม่ดี มีคนกล้าหาญ มีคน ที่มีความสามารถ” แต่ควรพูดว่า “พวกคนมีศรัทธาเลื่อมใส สิ้นชีพไปแล้ว เสื่อมไปแล้ว”

คำว่า **กุมภฐานกถา** (เรื่องทำน้ำ) ท่านกล่าวว่า **อุทกฐานกถา** (เรื่องแหล่งน้ำ) **อุทกติดถ กถา** (เรื่องทำน้ำ) **กุมภทาสีกถา** (เรื่องหญิงรับใช้ตักน้ำ) ก็ได้ แม้เรื่องกุมภทาสีนั้น ก็ไม่ควรพูดด้วย อำนาจความพอใจว่า “กุมภทาสีเป็นคนน่ารัก ฉลาดพ้อนรำ ชับร้อง” แต่ควรพูดโดยนัยเป็นต้นว่า “กุมภทาสีมีศรัทธาเลื่อมใส” เท่านั้น คำว่า**เรื่องคนที่ล่องลับไปแล้ว (ปุพฺพเปตกถา)** ได้แก่ ถ้อยคำ เรื่องญาติที่ล่องลับไปแล้ว ในถ้อยคำเรื่องญาติที่ล่องลับไปแล้วนั้นๆ มีวินิจฉัยเช่นเดียวกันกับถ้อยคำ เรื่องญาติที่ยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง

คำว่า **เรื่องเบ็ดเตล็ด (นานตตกถา)** ได้แก่ ถ้อยคำเรื่องไม่มีประโยชน์มีสภาพต่างๆ ที่เหลือ นอกเหนือจากการพูดเรื่องก่อนและเรื่องหลัง คำว่า**เรื่องโลก (โลกกขายิกา)** ได้แก่ การเจรจา กันเรื่องโลกกายตศาสตร์หรือวัตถุศาสตร์ มีอาทิอย่างนี้ว่า “โลกนี้ใครเนรมิต โลกนี้คนโน้นเนรมิต กายาเพราะกระดูกขาว นกยางแดงเพราะเลือดแดง”

เรื่องทะเลที่ไม่มีประโยชน์มีอาทิอย่างนี้ว่า “เพราะเหตุไรจึงเรียกสมุทร เพราะเหตุไรจึง เรียกว่าสาคร ที่เรียกว่าสาคร เพราะสาครเทพขุดไว้ ที่เรียกว่าสมุทร เพราะยกมือประกาศเองว่า “เรา ขุด” ชื่อว่า**เรื่องทะเล (สมุทฺทกขายิกา)** คำว่า **ภโว** (ความเจริญ) ได้แก่ **วฺขุตฺติ** (ความเจริญ) คำว่า **อกโว** (ความเสื่อม) ได้แก่ **หานิ** (ความเสื่อม) การพูด ที่ดำเนินไปโดยกล่าวถึงเหตุที่ไม่มีประโยชน์เรื่อง ไตเรื่องหนึ่งว่าความเจริญเป็นอย่างนี้ความเสื่อมเป็นอย่างนี้ ชื่อว่า **เรื่องความเจริญและความเสื่อม อย่างนั้นๆ (อิตฺถิวากกถา)**^{๑๖}

^{๑๖} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๓๔/๑๓๖.

มัชฌิมศีล ข้อที่ ๘ เว้นขาดจากการพูดพุ่มเถียงแก่งแย่งกัน ส่วนมากเป็นเรื่องธรรมวินัย และสัลลพตปรามาส คือข่มกันว่าใครมีศีลและเคร่งครัดในวัดปฏิบัติกว่ากัน เช่นว่า ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ แต่ผมรู้ทั่วถึงท่านจะรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด แต่ผมปฏิบัติถูก คำพูดของผมมีประโยชน์ แต่คำพูดของท่านไม่มีประโยชน์ คำว่าควรพูดก่อน ท่านกลับพูดภายหลัง คำที่ควรพูดภายหลังท่านกลับพูดเสียก่อน เรื่องที่ท่านเคยชินได้ผันแปรไปแล้ว ผมจับผิดคำพูดของท่านได้แล้ว ผมข่มท่านได้แล้ว ถ้าท่านมีความสามารถ ก็มองหาทางแก้คำพูดหรือปรองดองให้พ้นเถิด

คำพูดเหล่านี้ เรียกว่า**ปรับวาท** ตามศัพท์แปลว่าถ้อยคำของคนอื่น หมายถึงคำกล่าวหาของคนอื่น การโต้เถียงกับคนอื่น คือเป็นคำคัดค้านโดยแจ้ง คำกล่าวโทษ, คำกล่าวหา, คำทำทนายของคนอื่นที่ไม่เห็นด้วยกับตน ของคนที่เห็นไม่ตรงกับตน เพราะมีลัทธิต่างกันบ้าง เพราะมีความเห็นไม่ถูกความเป็นจริงบ้าง เพราะทิวิมานะส่วนตัวบ้าง^{๑๓} การพุ่มเสียงทำนองนี้นำไปสู่**วิวาท** คือพูดต่างกัน, การพุ่มเถียงกัน, การทะเลาะกัน วิวาทที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องพระธรรมวินัย คือพุ่มเถียงกันปรารภพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่ไม่ใช่ธรรม นี่ไม่ใช่วินัย เป็นต้น เป็นเรื่องที่ต้องจัดการระงับ เรียกว่า **วิวาทาธิกรณ์** วิวาทเป็นเรื่องของคน ๖ ประการคือ

๑. คนมักโกรธ ย่อมผูกโกรธ
๒. คนลบลหู่ ย่อมตีเสมอ
๓. คนริษยา ตระหนี่
๔. คนโ้ออวด เจ้าเล่ห์
๕. คนปรารถนาลามก มีความเห็นผิด
๖. คนถ้อยมั่นในความเห็น ตื้อรั้น ทั้งความเห็นไม่ได้

นิสัยการกระทำพฤติกรรมของคน ๖ ประเภทนี้เป็นมูลเหตุให้เกิดวิวาทขึ้นจึงเรียกว่าวิวาทมูลคือมูลเหตุแห่งการทะเลาะถกเถียงกัน^{๑๔} ดังนั้น พระพุทธเจ้าและพระสาวกจึงเว้นขาดจากการพูดพุ่มเถียงแก่งแย่งกัน

มัชฌิมศีล ข้อที่ ๙ – เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร เช่น รับเป็นสื่อให้พระราชา (ทูต) ราชมหาอำมาตย์ กษัตริย์ พรหมณ์ คฤหบดีและกุมาร (เด็กๆ) ว่า “ท่านจงไปที่นี้หรือที่โน้น จงนำเอาสิ่งนี้ไป จงนำเอาสิ่งนั้นมาจากที่โน้น” โดยปริยายคือห้ามทำตัวเป็นทูต, เป็นผู้สื่อสาร หรือผู้รับใช้เดินสารให้แก่ผู้อื่น สมณะไม่ควรยุ่งเรื่องผู้อื่น หรือทำหน้าที่รับใช้ผู้อื่น

มัชฌิมศีล ข้อที่ ๑๐– เว้นขาดจากการพูดหลอกลวงและการพูดเลียบเคียง หว่านล้อมพูดทะลวง ใช้วาหะต่อลากข้อนี้สำคัญมาก แม้ในสังคมยุคปัจจุบันเพราะมีคนใช้เล่ห์เพทุบายหลอกลวงบุคคลอื่นให้หลงเชื่อแล้วเอาทรัพย์สินเงินทองไปอย่างกรณีลากต่อลาก เช่นเรื่องการตกทอง เรื่องการอ้างว่าเก็บลอตเตอรี่ที่ถูกรางวัลที่ ๑ ได้แต่จะต้องรีบไปจึงขายให้ในราคาที่ถูกลงกว่าเงิน รางวัลหลายเท่า แม้แต่การลงทุนน้อยแค่หวังกำไรมากก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องของคนคนใช้ความโลภเป็น

^{๑๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **คำวัด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงชีพ, ๒๕๔๘), หน้า ๕๓๒.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒๕.

เหยื่อล่อให้คนอื่นหลงเชื่อ แม้แต่หลอกหลวงคนไปทำงานต่างประเทศว่าจะได้ค่าแรงสูง แต่เมื่อหลงเชื่อเดินทางไปแล้วกลับถูกลอยแพ ไม่เป็นดังคาดอย่างนี้เป็นต้น พฤติกรรมทำนองนี้จะไม่ปรากฏมีหรือเกิดขึ้นกับพระพุทธองค์และพระสาวกอย่างเด็ดขาด แต่ก็ยังเป็นเครื่องเตือนใจว่ามีนักบวชนิกายอื่นๆ บางกลุ่มบางพวกมีพฤติกรรมอย่างนี้

มัชฌิมศีลนั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า

มัชฌิมศีลมีลักษณะเป็นจรรยา คือความประพฤติมากกว่าเป็นศีล และหลายข้อก็ซ้ำกับศีล ๘ หรือศีล ๑๐ อย่าง เช่น มัชฌิมศีลข้อ ๓ เว้นขาดจากการดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล มัชฌิมศีลข้อ ๕ เว้นขาดจากการนอนที่นอนอันสูงใหญ่ มัชฌิมศีลข้อ ๖ ไม่ขาดจากการตกแต่งร่างกาย และแม้แต่มัชฌิมศีลข้อ ๑๐ ก็เล็งถึงศีลข้อ ๔ คือเว้นจากการมูสาวาท เพียงแต่ในมัชฌิมศีลขยายความไปในทางใช้คำพูดหลอกหลวงเป็นเล่ห์เพทุบายเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน หรือเป็นการพูดลักษณะใช้ลามกต่อลามก โดยอาศัยความโลภของคนเป็นสื่อ

อย่างไรก็ดี หากเทียบกับศีล ๕, ศีล ๘ และศีล ๑๐ ดังที่หลายข้อปรากฏในจุลศีล พอถึงมัชฌิมศีลคือศีลอย่างกลาง จะเห็นว่าเป็นหลักความประพฤติไม่ละเอียดยิ่งขึ้น ซึ่งทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของคนในชมพูทวีปในยุคพุทธกาลเป็นที่ตั้ง ว่ามองและคาดหวังให้นักบวชประพฤติปฏิบัติอย่างไร และแน่นอนว่าถ้ามีนักบวชใดประพฤติดังกล่าวนี้ย่อมถูกชาวโลกติเตียน เพราะเมื่อพระพุทธองค์ทรงประพฤติเป็นแบบอย่างว่าทรงเว้นขาดจากการประพฤติเหล่านี้ จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั่วไป เพราะเป็นปฏิปทาขัดเกลากิเลส ไม่เป็นไปเพื่อความประมาท ไม่ระคนด้วยหมุ่คณะ ซึ่งยินดีด้วยการพูดจากันแต่เรื่องสละโลก เพราะนักบวชเป็นผู้ธนาคารออกจากเรือนไปบวชเพื่อแสวงหาโมกขธรรม คือ ความหลุดพ้นจากโลก จึงไม่ควรที่จะประพฤติปฏิบัติอย่างเช่นชาวโลกกระทำกัน ทั้งนี้ทั้งนั้นเพราะออกบวชแล้วต้องอาศัยศรัทธาชาวบ้านอยู่กินเลี้ยงชีพอยู่เป็นการเอาเปรียบชาวบ้าน หลอกหลวงชาวบ้านหากินจึงนำตำหนิติเตียน

๓.๒.๓ วิเคราะห์มหาศีล

มหาศีลแปลว่า ศีลอย่างสูง มี ๗ ประการ ทุกข้อเป็นเรื่อง อนเสนา คือการแสวงหาอันไม่สมควร การแสวงหาอันไม่ประเสริฐ ที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกงดเว้นเด็ดขาด เพราะเป็นการเลี้ยงชีพโดยวิธีที่ไม่ควรไม่เหมาะสมสำหรับภิกษุ ลากผลที่เกิดจากอนเสนาจัดเป็น อปริสุทธูปาทปัจจัย คือปัจจัยที่เกิดขึ้นไม่บริสุทธิ์

ในมหาศีล พระพุทธเจ้าทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพ ด้วยเดรัจฉานวิชา มี ๗ ประเภท คือ

๑. ทำนายอวัยวะ ทำนายตำหนิ ทำนายโชคลาง ทำนายฝัน ทำนายลักษณะ ทำนายหนูกัดผ้า ทำพิธีบูชาไฟ พิธีเบิกแว่นเวียนเทียน พิธีชดแลลบุญบูชาไฟ พิธีชดรำบูชาไฟ พิธีชดข้าวสารบูชาไฟ พิธีเติมเนยบูชาไฟ พิธีเติมน้ำมันบูชาไฟ พิธีพนเครื่องเช่นบูชาไฟ พิธีปลีกรรมด้วยเลือด วิชาดูอวัยวะ วิชาดูพื้นทิววิชาการปกครอง วิชาทำเสน่ห์ เวทมนตร์ไล่ผี วิชาตั้งศาลพระภูมิ วิชาหมองู วิชาว่าด้วยพิษ วิชาว่าด้วยแมงป่อง วิชาว่าด้วยหนู วิชาว่าด้วยเสียงนก วิชาว่าด้วยเสียงกา วิชาทายอายุ วิชาป้องกันลูกศรวิชาว่าด้วยเสียงสัตว์ร้อง

๒. ทำนายลักษณะแก้วมณี ลักษณะไม้พลอง ลักษณะผ้า ลักษณะศัสตรา ลักษณะดาบ ลักษณะศร ลักษณะธนู ลักษณะอาวุธ ลักษณะสตรี ลักษณะบุรุษ ลักษณะเด็กชาย ลักษณะเด็กหญิง ลักษณะทาสชาย ลักษณะทาสหญิง ลักษณะช่าง ลักษณะม้า ลักษณะกระบือ ลักษณะโคอุสุภะ ลักษณะโคสามัญญ ลักษณะแพะ ลักษณะแกะ ลักษณะไก่ ลักษณะนกกระทา ลักษณะเหี้ย ลักษณะตุ้มหู ลักษณะเต่า ลักษณะมฤค

๓. ดูฤกษ์ยามตราทัพว่าพระราชจักเสด็จหรือไม่เสด็จ พระราชาในอาณาจักรจักทรงยกทัพเข้าประชิด พระราชานอกอาณาจักรจักทรงล่าถอย พระราชานอกอาณาจักรจักทรงยกทัพมาประชิด พระราชาในอาณาจักรจักทรงล่าถอย ชัยชนะจักตกเป็นของพระราชาในอาณาจักร ความปราชัยจักมีแก่พระราชานอกอาณาจักร ชัยชนะจักตกเป็นของพระราชานอกอาณาจักร ความปราชัยจักมีแก่พระราชาในอาณาจักร พระราชาองค์นี้จักทรงชนะ พระราชาองค์นี้จักทรงพ่ายแพ้

๔. พยากรณ์ว่าจักมีจันทรคราสสุริยคราส นักชัตรคราส ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์จักโคจรถูกทางหรือผิดทาง ดาวนักชัตรจักโคจรถูกทางหรือผิดทาง จักมีอุกกาบาตและดาวตก แผ่นดินไหว ฟ้าร้อง ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์และดาวนักชัตรจักขึ้น ตก มัวหมอง แจ่มกระจ่าง จันทรคราส สุริยคราส หรือนักชัตรคราส จักมีผลอย่างนี้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์หรือดาวนักชัตรโคจรถูกทาง จักมีผลอย่างนี้ โคจรผิดทางจักมีผลอย่างนี้ อุกกาบาตและดาวตก แผ่นดินไหวฟ้าร้อง จักมีผลอย่างนี้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และดาวนักชัตร ขึ้น ตก มัวหมอง แจ่มกระจ่าง จักมีผลอย่างนี้

๕. พยากรณ์ว่าฝนจะดี ฝนจะแล้ง จะหาภิกษาหารได้ง่าย จะหาภิกษาหารได้ยาก จะมีความสงบร่มเย็น จะมีภัย จะมีโรค จะไม่มีโรค การคำนวณด้วยวิธีนับนิ้ว (มูททา) การคำนวณด้วยวิธีคิดในใจ (คณนา) การคำนวณด้วยวิธีอนุมาณด้วยสายตา (สังขาน) วิชาฉันทลักษณ์และโลกายตศาสตร์^{๑๕}

๖. ให้ฤกษ์อวามงคล ฤกษ์วิวามงคล ฤกษ์เรียงหมอน ฤกษ์หย่าร้าง ฤกษ์รวบรวมทรัพย์ ฤกษ์ใช้จ่ายทรัพย์ ทำให้โชคดี ทำให้เคราะห์ร้าย ให้ยามดงครรภ ร่ายมนตร์ ทำให้สิ้นเชิงทำให้คางแข็ง ทำให้มือสั่น ทำให้คางสั่น ทำให้หูอื้อ เป็นหมอดูลูกแก้ว ใช้หญิงสาวเป็นคนทรง ใช้หญิงประจำทวารลัย เป็นคนทรง บวงสรวงดวงอาทิตย์และท้าวมหาพรหม ร่ายมนตร์ พนไฟทำ พิธีเรียกขวัญ

๗. ทำพิธีบนบาน พิธีแก้บน ร่ายมนตร์ ขับผี ตั้งศาลพระภูมิ ทำกะเทยให้เป็นชายทำชายให้เป็นกะเทย ทำพิธีปลุกเรื่อน พิธีบวงสรวง พื้นที่พ่นน้ำมนตร์ รดน้ำมนตร์ พิธีบูชาไฟ ประยูรสารอกยา ถ่ายยาแก้โรคลมตีขึ้นเบื้องบน ยาแก้โรคลมตีลงเบื้องต่ำ ยาแก้ปวดศีรษะ น้ำมันหยอดหู น้ำมันหยอดตา ยา นัตถุยา หยอดตา ยาป้ายตา เป็นหมอดา หมอผ่าตัด หมอรักษาเด็ก (กุมารเวช) การให้สมุนไพรและยาการใส่ยาแล้วล้างออกเมื่อโรคหาย

มหาศีลนั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า

^{๑๕} โลกายตศาสตร์ ในที่นี้หมายถึง วิชาโหราศาสตร์ คือ ศิลปะแห่งการเอาชนะผู้อื่นในเชิงวาทศศิลป์ โดยการอ้างทฤษฎีและประเพณีทางสังคมมาหักล้างัจธรรม มุ่งแสดงให้เห็นว่าตนฉลาดกว่า มิได้มุ่งัจธรรมแต่อย่างใด (ที.สี.อ. ๒๕๖/๒๒๒).

ในมหาศีลข้อที่ ๗ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าช่วงเวณชาตจากเดรัจฉานกถา เพราะไม่ใช่ทางนำไปสู่มรรคผลนิพพาน คือขวางทางไปนิพพานและในมหาศีลนี้ทั้ง ๗ ข้อพระพุทธเจ้าทรงเวณชาตจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา คือวิชาที่ขวางทางพระนิพพาน มีทั้งเรื่องการทำนายทายทัก ดูฤกษ์ยาม โหราศาสตร์ ดวงดาว ดวงอาทิตย์ การพยากรณ์ฝนฟ้าอากาศ ดูโชคดี ดูเคราะห์ร้าย ทำพิธีบนบานศาลกล่าว การแก้บน การปลุกเรื้อน พนน้ำหมากราดน้ำมันต์ บูชาไฟ ตลอดถึงการปรุงยารักษาโรค การรักษาโรคด้วยวิธีต่างๆ เป็นหมอรักษา และหมอยาประเภทต่างๆ แม้แต่หมอเด็กหรือกุมารเวช

พระพุทธเจ้าทรงเวณชาตตามมหาศีลทั้ง ๗ ข้อนี้อาจมองได้ ๓ แง่มุม คือ

๑. พระพุทธเจ้าและพระสาวก เมื่อถือเพศบรรพชิตออกจากเหย้าเรือน เป็นผู้ไม่มีเรือน เป็นอนาคาริกได้ชื่อว่าเป็นภิกษุ คือผู้ขอดำรงอยู่ด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ อาศัยศรัทธาของชาวบ้านเลี้ยงดู มีศีลและวัตรเป็นที่เจริญศรัทธาปสาทะของชาวบ้าน จึงไม่มีความจำเป็นต้องประกอบอาชีพเครื่องเลี้ยงชีพเช่นชาวบ้านทั่วไป นี่เป็นมุมมองในการเลี้ยงชีพ คือประกอบอาชีพเลี้ยงตน

๒. มองในแง่อนุเสนา คือการหาเลี้ยงชีพที่ผิดทาง ใช้เดรัจฉานวิชาหาเลี้ยงชีพยกตัวอย่างเช่น วิชาหมอดู หักทำนายได้ถูกต้องก็ถือว่าเสมอตัว แต่หากทำนายผิดจะเสื่อมศรัทธาและกระทบต่อภาวะเพศของสมณะเพียงใด กลายเป็นการหลอกลวงเขากิน และบางเรื่องก็มีใช้ทางของพระพุทธศาสนา เช่นการประกอบพิธีบูชาญัตต่างๆ การบูชาไฟ แม้แต่การพรมน้ำมันต่ออย่างพราหมณ์ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงสรรเสริญ ลำพังการพูดคุยเดรัจฉานกถา พระพุทธเจ้าก็ทรงตำหนิแล้วนี่เป็นการใช้เดรัจฉานวิชามาหากิน ยิ่งเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามเด็ดขาด อยากรู้ก็ดี ก็เป็นเครื่องยืนยันว่ามีนักบวชนอกพุทธศาสนาพวกอื่นบางพวกประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ โดยเฉพาะพวกพราหมณ์และพวกบูชาไฟ

๓. การปฏิบัติของพระพุทธเจ้าและพระสาวกคือตามอริยวงศ์ ๔ ถือปฏิบัติที่พระอริยะทั้งหลายปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณไม่ขาดสาย ถือเป็นอริยะประเพณี มีปรากฏในอริยวงศ์สูตรจตุกกนิบาตอังคตตรนิกาย ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายอริยวงศ์^{๑๖} ๔ ประการนี้ รู้กันว่าล้าเลิศรู้กันมานานรู้กันว่าเป็นอริยวงศ์เป็นของเก่าไม่ถูกลบล้างแล้วไม่เคยถูกลบล้าง ไม่ถูกลบล้างจัก ไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน

อริยวงศ์ ๔ ประการอะไรบ้างคือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. สันโดษ^{๑๗} ด้วยจิรวรตามแต่จะได้อกล่าวสรรเสริญ ความสันโดษด้วยจิรวรตาม แต่จะได้ไม่แสวงหาอันไม่สมควร เพราะจิรวรเป็นเหตุไม่ได้จิรวรก็ไม่กระวนกระวาย ครั้นได้แล้วก็ไม่ติดใจไม่

^{๑๖} อริยวงศ์ หมายถึงวงศ์ของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และสาวกของพระพุทธเจ้า (อง.จตุกก.อ. ๒/๒๘/๓๑๑).

^{๑๗} สันโดษ หมายถึงสันโดษด้วยจิรวร, บิณฑบาต, เสนาสนะ, และการมีภาวนาเป็นที่รื่นรมย์ (อง.จตุกก.อ. ๒/๒๘/๓๑๓-๓๒๐).

หมกมุ่นไม่ลุ่มหลงมองเห็นโทษ^{๑๘} มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออกใช้สอยอยู่และไม่ยกตนข่มผู้อื่น เพราะความสันโดษด้วยจิวรตามแต่จะได้นั้นภิกษุใดขยันไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะมีสติมั่นคงในความสันโดษ ด้วยจิวรตามแต่จะได้นั้นภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้จักว่า ล้ำเลิศเป็นของเก่า

๒. สันโดษด้วยบิณฑบาต ตามแต่จะได้อีกแล้วสรรเสริญความสันโดษ ด้วยบิณฑบาตตามแต่จะได้อันไม่แสวงหา อันไม่สมควรเพราะบิณฑบาตเป็นเหตุไม่ได้บิณฑบาตก็ไม่กระวนกระวายครั้นได้แล้วก็ไม่ติดใจไม่หมกมุ่น ไม่ลุ่มหลงมองเห็นโทษมีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออกฉันอยู่ และไม่ยกตนข่มผู้อื่นเพราะความสันโดษด้วยบิณฑบาต ตามแต่จะได้นั้นภิกษุใด ขยันไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะมีสติมั่นคงในความสันโดษด้วยบิณฑบาต ตามแต่จะได้นั้นภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้จักว่า ล้ำเลิศเป็นของเก่า

๓. สันโดษด้วยเสนาสนะ ตามแต่จะได้อีกแล้วสรรเสริญความสันโดษ ด้วยเสนาสนะตามแต่จะได้อันไม่แสวงหาอันไม่สมควร เพราะเสนาสนะเป็นเหตุไม่ได้เสนาสนะ ก็ไม่กระวนกระวายครั้นได้แล้วก็ไม่ติดใจไม่หมกมุ่นไม่ลุ่มหลงมองเห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออกใช้สอย อยู่และไม่ยกตนข่มผู้อื่นเพราะความสันโดษด้วยเสนาสนะตามแต่จะได้นั้น ภิกษุใดขยันไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะมีสติมั่นคงในความสันโดษด้วยเสนาสนะตามแต่จะได้นั้นภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้จักว่า ล้ำเลิศเป็นของเก่า

๔. มีภavanaเป็นที่รื่นรมย์ยินดีในภavanaมีปหานะ (การละ) เป็นที่รื่นรมย์ยินดี ในปหานะและไม่ยกตนข่มผู้อื่น เพราะความเป็นผู้มีภavanaเป็นที่รื่นรมย์ยินดีในภavana เพราะความเป็นผู้มีปหานะเป็นที่รื่นรมย์ยินดีในปหานะนั้น ภิกษุใดขยันไม่เกียจคร้านมีสัมปชัญญะ มีสติมั่นคง ในภavanaและปหานะภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ที่รู้จักว่าล้ำเลิศเป็นของเก่า

ภิกษุทั้งหลายอริยวงศ์ ๔ ประการนี้แลรู้จักว่าล้ำเลิศรู้จักมานานรู้จักว่าเป็นอริยวงศ์เป็นของเก่าไม่ถูกลบล้างแล้วไม่เคยถูกลบล้างไม่ถูกลบล้างจักไม่ถูกลบล้างไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน

ภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้ประกอบด้วยอริยวงศ์ ๔ ประการนี้แม้จะอยู่ในทิศตะวันออกก็ครอบงำความไม่ยินดีได้ความไม่ยินดีครอบงำเธอไม่ได้แม้จะอยู่ในทิศตะวันตก แม้จะอยู่ในทิศเหนือแม้จะอยู่ในทิศใต้ก็ครอบงำความไม่ยินดีได้ความไม่ยินดีครอบงำเธอไม่ได้ซ้อนนั้นเพราะเหตุไรเพราะเธอเป็นนักปราชญ์ชื่อว่าเป็นผู้ครอบงำความไม่ยินดีและความยินดีได้

ความไม่ยินดีครอบงำนักปราชญ์^{๑๙} ไม่ได้
 ความไม่ยินดีครอบงำนักปราชญ์ไม่ได้
 แต่นักปราชญ์ครอบงำความไม่ยินดีได้
 เพราะนักปราชญ์ชื่อว่าผู้ครอบงำความไม่ยินดี
 ราคะหรือโทสะอะไร
 จะปิดกั้นบุคคลผู้บรรเทาภิเลสแล้ว

^{๑๘} โทษ ในที่นี้ หมายถึงการต้องอาบัติเพราะการแสวงหาไม่สมควร และการบริโภคลาภที่ติดใจ (อง.จตุกก.อ. ๒/๒๘/๓๑๗).

^{๑๙} นักปราชญ์ ในที่นี้หมายถึงผู้มีความเพียร (อง.จตุกก.อ. ๒/๒๘/๓๒๔).

ผู้ละกรรมทุกอย่างได้เด็ดขาด
 ใครเล่าจะสามารถติเตียนเขา
 ผู้เป็นเหมือนแท่งทองชมพูนุท
 แม้เทวดาและมนุษย์ก็สรรเสริญเขา
 ถึงพรหมก็สรรเสริญเขา^{๒๐}

๓.๒.๔ บทวิเคราะห์ศีล ๓ ชั้น

จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล เรียกว่าศีล ๓ ชั้น จะเห็นได้ว่าจุฬศีลเป็นศีลเบื้องต้น ครอบคลุมศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ เกือบทุกข้อ ครั้นถึงมัชฌิมศีลแม้หลายข้อจะซ้ำกับจุฬศีล แต่นำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกว่าสูงยิ่งกว่านักบวชนอกพระพุทธศาสนาเพียงไร โดยเฉพาะเน้นเรื่องสมณะและสันโดษ คือความมักน้อยเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่หรูหราฟุ้งเพื่อเกินกว่าชาวบ้านโดยปกติทั่วไป มัชฌิมศีลยังเน้นเรื่องเดรัจฉานกถา คือผู้เรื่องไร้สาระประโยชน์ มิใช่เรื่องเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายของการเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่ง คือ พระภิกษุสงฆ์ไม่ควรหาเรื่องปรับวาทะหรือ หลีกเลี้ยงวิวาท เพราะไม่เกิดประโยชน์และรังแต่จะเสื่อมเสีย ก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง เป็นที่เสื่อมศรัทธาของประชาชน

ในระดับของมหาศีล จะเน้นเรื่องอนเสนา คือ การแสวงหาเลี้ยงชีพที่ผิดภาวะของภิกษุ ไม่ใช่ปฏิบัติของพระอริยะ ซึ่งเรียกว่า อริยวงศ์ การปฏิบัติที่จัดเป็นอริยวงศ์ในธรรมทั้ง ๔ ข้อที่แสดง มาเบื้องต้นนั้น พระภิกษุพึงปฏิบัติดังนี้

- ก. สันโดษด้วยปัจจัยใน ๓ ข้อต้นตามมีตามได้
- ข. มีปกติกล่าวสรรเสริญคุณของความสันโดษใน ๓ ข้อนั้น
- ค. ไม่ประกอบอนเสนา คือ การแสวงหาที่ผิด (ทุจริต) เพราะปัจจัยทั้ง ๓ อย่างนั้นเป็นเหตุ (เพียรแสวงหาแต่โดยทางชอบธรรมไม่เกียจคร้าน)
- ง. เมื่อไม่ได้ก็ไม่เร่าร้อนทุรนทุราย
- จ. เมื่อได้ ก็ใช้โดยไม่ติด ไม่หมกมุ่น ไม่สยบ รู้เท่าทันเห็นโทษ มีปัญญาใช้สิ่งนั้น ตามประโยชน์ตามความหมายของมัน (มีและใช้ด้วยสติสัมปชัญญะ ดำรงตนเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งนั้น)
- ฉ. ไม่ถือเอาอาการที่ได้ประพฤติธรรม ๔ ข้อนี้เป็นเหตุยกตนข่มผู้อื่น

โดยสรุปว่า เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านมีสติสัมปชัญญะในข้อนั้นนั้นเฉพาะข้อ ๔ ทรงสอนไม่ให้สันโดษส่วน ๓ ข้อแรกทรงสอนให้ทำความเพียรแสวงหา ในขอบเขตที่ชอบธรรมวินัยและมีความสันโดษตามในที่แสดงข้างต้น

^{๒๐} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๑/๒๘/๔๓-๔๕.

อนึ่ง ในจุฬินเทศ ท่านแสดงอริยวงศ์ของพระปัจเจกพุทธเจ้าต่างไปเล็กน้อย คือ เปลี่ยนข้อ ๔ เป็นสันโดษด้วยศีลภาวะปัจฉิมภัทวาร^{๒๑}

ศีลและพรต เป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับนักบวชในทุกลัทธิในศาสนา เพราะเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นพวกนักบวชที่มีเพศแตกต่างจากคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั่วไป ประการสำคัญเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนทั่วไปด้วย ประชาชนจะต้องเข้าใจและยอมรับว่านักบวชที่ตนนับถือต้องมีคุณธรรมจริยธรรมสูงส่งกว่าตน หากนักบวชมีความประพฤติเสมอหรือต่ำกว่าพวกตนก็ไม่จำเป็นต้องไปบำรุงเลี้ยงดู เพราะอาชีพนักบวชคือพึ่งพาอาศัยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านอุปถัมภ์บำรุง ศีลและพรตนั้นสังเกตเห็นได้จากกิริยาวาจาที่แสดงออกว่าดีหรือเลว เพราะศีลเป็นเครื่องควบคุมกำกับกายและวาจา ในพระพุทธศาสนานั้น นอกจากนัภิกษุสงฆ์จะประพฤติตามศีล ๓ ชั้น คือจุกศีล มัชฌิมศีล มหาศีลแล้ว ต้องถือแนวปฏิบัติตามอริยวงศ์ ๔ ด้วย

๓.๒.๕ บทวิเคราะห์ศีลในฐานะมาตรการควบคุมสังคม

พิจารณาจากศาสนาอื่นๆ ที่มีใช้พระพุทธศาสนา จะมีหลักการเบื้องต้นคือศีล ๕ เป็นมาตรการควบคุมความประพฤติของบุคคลในสังคม ในสังคมมนุษย์แล้วหลักการของศีล ๕ ถือว่าเป็น “มนุษยธรรม” คือธรรมประจำมนุษย์ หากปราศจากมนุษยธรรม สังคมมนุษย์ก็จะอยู่ร่วมกันโดยสงบสุขมิได้ ดังจะเห็นได้จากคริสตศาสนา ในพระคัมภีร์เก่าที่พระเจ้าตรัสบทว่า ๑๐ ประการ (Ten Commandments) แก่สโมสร (ฉธบ. ๕.๑-๑๑) ซึ่งถือเป็นกฎศักดิ์สิทธิ์ของศาสนายูดายและศาสนาคริสต์ นอกจาก ๕ ข้อต้น ๕ ข้อหลังก็คือศีล ๕ นั้นเองดังบัญญัติว่า

๖. อย่าฆ่าคน
๗. อย่าล่วงประเวณีผู้เมียเขา
๘. อย่าลักทรัพย์
๙. อย่าเป็นพยานเท็จใส่ร้ายเพื่อนบ้าน
๑๐. อย่าโลภครวญเรือนของเพื่อนบ้านอย่าโลภภรรยาของเพื่อนบ้านหรือทาสทาสีของเขาหรือโคลาของเขาหรือสิ่งใดๆ ซึ่งเป็นของของเพื่อนบ้าน^{๒๒}

ศาสนาคริสต์เกิดหลังพุทธกาล ๕๔๓ ปีแต่ความเชื่อของชาวคริสต์ถือว่าบัญญัติ ๑๐ ประการโมเสสได้รับจากพระเจ้ามีอายุก่อนพระเยซูเกิดช้านาน

ในศาสนาอิสลาม ก็มีหลักจริยธรรมให้ครอบคลุมทั้งศีลและธรรมให้ยึดถือปฏิบัติตาม ซึ่งถือเป็นคุณความดีที่บุคคลพึงประกอบด้วยจิตใจที่มีศรัทธา ดังเช่น

- การปฏิบัติตามธรรมวินัย (มี ๕ ประการ คือการประกาศศาสนา การบำเพ็ญนมาสการ การถือศีลอด การบริจาคทรัพย์เป็นพลี และการบำเพ็ญฮัจญ์)
- การทำบุญต่อบิตามารดา

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, หน้า ๑๕๔-๑๕๕.

^{๒๒} สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พระคริสต์ธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิม และพันธสัญญาใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย, ค.ศ. ๑๙๘๘ (พ.ศ. ๒๕๓๑), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

- การสงเคราะห์ผู้ยากไร้
- การรักษาคำมั่นสัญญา
- ความซื่อตรงในการติดต่อแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน
- การชวนชวนหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต
- การศึกษาหาวิชาความรู้
- มีมารยาทดีและมีความสุภาพอ่อนโยน
- การเชิญชวนกันทำความดีหรือเรียกร้องตักเตือนกัน ให้ละเว้นความชั่ว
- ความอดกลั้นและอดทนต่อความยากลำบาก
- ให้ความร่วมมือในการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
- การรักษาสุขภาพอนามัยและความสะอาดการสุ
- เพื่อรักษากันที่อยู่และประสิทธิภาพ ฯลฯ

สิ่งที่ถือว่าเป็นความชั่ว นอกจากจะเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกลับข้างต้นนี้แล้วเช่นการขาดศรัทธาต่ออัลเลาะห์ การเนรคุณต่อบิดามารดาหรือต่อผู้มีพระคุณ ความเกียจคร้านการทุจริตต่อหน้าที่การงานหรือต่อบุคคลอื่น ฯลฯ แล้วยังมีระบุไว้เป็นข้อห้ามพิเศษอีกคือ

- ห้ามเสพของมีนเมาและยาเสพติดให้โทษทุกชนิด
- ห้ามเล่นการพนัน
- ห้ามกระทำการลามกอนาจาร
- ห้ามการสำส่อนเล่นชู้
- ห้ามการเอาไรต์เอาเปรียบโดยเฉพาะต่อเด็กกำพร้าหรือผู้ที่ยากจนกว่า
- ห้ามรับหรือให้สินบน
- ห้ามล้อเลียนถากถางผู้อื่นอย่างดูถูกเหยียดหยาม
- ห้ามล่าเลิกบุญคุณ
- ห้ามกินดอกเบี๋ย
- ห้ามทำลายทรัพย์สินหรือปัจจัยยังชีพ
- ห้ามกักตุนเพื่ออภิสิทธิ์ของตนอย่างใดอย่างหนึ่งหรือเพื่อการค้ำกำไรเกินควร
- ห้ามอำพรางหรือให้การเท็จ
- ห้ามก่อเหตุวุ่นวายจรรจล
- ห้ามการฆาตกรรมและอัตวินิบาตกรรม
- ภาพนินทาวาร้ายต่อกัน
- ห้ามระแวงโดยปราศจากมูลเหตุ
- ห้ามรับประทานเนื้อสัตว์ที่ตายเองเนื้อสุกรเนื้อสุนัขเลือดสัตว์เนื้อของสัตว์ที่ดุร้ายหรือสัตว์ที่มีพิษ ฯลฯ เว้นแต่คับขันจริงๆ ก็อนุโลมให้รับประทานได้เพราะความจำเป็น^{๒๓}

^{๒๓} ประยูรศักดิ์ ขลายนเดชะ, **มุสลิมในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โครงการหอสมุดอิสลาม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔๔ ถึง ๒๔๖.

หลักการของศาสนาคริสต์และอิสลาม จะเห็นได้ว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับศีล ๓ ชั้นของพระพุทธศาสนา แม้จะไม่ตรงกันหรือครบทุกข้อ แต่ก็มีนัยสำคัญว่า ในสังคมนั้น ไม่ว่าในสังคมไหนที่ใด ต่างก็ให้ความสำคัญต่อมาตรการความประพฤติของคนในสังคม จะมีข้อแตกต่างบ้างก็ทีในศีล ๓ ชั้น พระพุทธเจ้าทรงเน้นหลักการสำหรับนักบวชหรือภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

อนึ่ง หากจะกล่าวถึงศีลของศาสนาเซน ซึ่งมี มหาวิระ (ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรียกว่า นิครนถ์ นาฏบุตร) เป็นศาสดา ซึ่งเรียกว่า “ตริถังกร” และได้สั่งสอนลัทธิจนทำให้นักบวชในหน้าที่เป็นปิกแผ่นและได้สิ้นพระชนม์เมื่ออายุได้ ๗๐ ปีเศษ ลัทธินี้ได้แพร่หลายกว้างขวางอยู่นอกบริเวณชาติภูมิโดยเฉพาะทางทิศตะวันตกและทิศใต้คำสอนในลัทธินี้ได้จารึกด้วยภาษาปรากฤต (อรรธมาคิ) ในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๕ ก่อนหน้านี้มีคัมภีร์เซนเรียกว่า “ปุรวะ” อยู่แล้วต่อมาจึงมีคัมภีร์ใหม่ชื่อว่า “อังคะ” มาแทน ลัทธิธรรมของเซนตามที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้เชื่อว่าเป็นประมวลคำสอนของท่านมหาวิทยาลัษผู้เป็นศาสดาองค์สุดท้าย

ท่านมหาวิระผู้สถาปนาศาสนาและปรัชญาเซนแม้ว่าจะสวรรคตไปแล้วก็เสมือนว่าท่านยังมีพระชนม์อยู่เพราะเหล่าสาวกก็ได้ยึดถือเอาหลัก **ตริถณะ** เป็นองค์ศาสดาแทนสืบต่อมา รัตนะอันเป็นหลักยึดมั่นแทนองค์มหาวิทยาลัษมี ๓ ประการคือ

๑. **สัมยัคทรศนะ** คือ มีความเห็นชอบ โดยยึดมั่นต่อซิมะ ผู้เป็นองค์ศาสดา (ปรัชญาอินเดียแปลว่า ศรัทธาชอบ)
๒. **สัมยัคญาณ** เธอมีความรู้ชอบโดยในหลักธรรมที่พระชินราชแสดงไว้
๓. **สัมยัคจาริต** คือ ความประพฤติชอบโดยประพฤติชอบตามธรรม ๒ ประการ คือ
 - ๑) อนุคารธรรม - ธรรมปฏิบัติของนักพรต
 - ๒) อาคารธรรม - ธรรมปฏิบัติของผู้ครองเรือน

๑. **อนุคารธรรม** ธรรมปฏิบัติของนักพรต จัดเป็นธรรมชั้นสูง สำหรับเป็นหลักประพฤติปฏิบัติของบรรพชิต มีอยู่ ๖ ประการคือ

- ๑) เว้นจากปาณาติบาต
- ๒) เว้นจากการกล่าวเท็จ
- ๓) เว้นจากการลักฉ้อทรัพย์สิน
- ๔) เว้นจากการเสพเมถุน
- ๕) เว้นจากการหวงแหวนสิ่งต่างๆ ว่าเป็นของตน
- ๖) เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาราตรีกาล

สำหรับข้อที่ ๖ ผู้ประสงค์จะทรมาณตนให้เคร่งครัดจริงๆ จะต้องผ่านการบริโภคอาหารให้ลดน้อยลงทุกที จนไม่กินอาหารเลยตลอดชีวิตและชีวิตแตกดับก็พึงควรกระทำ

อนุคารธรรมนี้ผู้ปฏิบัติเคร่งครัดด้วยตนเองแล้ว ยังสนับสนุนให้ผู้อื่นปฏิบัติด้วย นอกจากนี้บรรพชิตยังต้องสังวรอย่างเคร่งครัด เช่นจะเดินทางไปไหนมาไหน ต้องมีผ้าปิดปาก เพื่อกันสัตว์เล็กสัตว์น้อยไม่ให้พัดเข้าปากหรือจุมูก และถือไม้กวาดปิดลวงหน้าเสมอ ด้วยเกรงว่าจะเหยียบหรือทับสัตว์ตายขณะเดิน หรือนั่งต้องมีอาสนะรองนั่งเสมอ เพราะเกรงว่าจะนั่งลงบนเครื่องปลูกาหรือสถานที่ที่สตรีเคยนั่งมาแล้ว ต้องมีผ้าสำหรับกรองน้ำติดตัวเสมอในฤดูฝน ๔ เดือน เพราะในฤดูนี้มี

แมลงมาก เวลาต็มน้ำเข้าไปเกรงว่าจะมีแมลงเข้าไปตามน้ำเมื่อต็มน้ำนั้น ต้องเปลือยกาย ต้องถอนผม หรือโกนศีรษะ หาเลี้ยงชีพโดยภิกขาจาร จะอยู่ในบ้านอย่างเดียวกินกว่าคืบหนึ่งไม่ได้นอกจากฤดูฝน ต้องประพฤติในอิริยาบถทั้ง ๔ โดยฝืนธรรมดาให้มากที่สุด

๒. อคารธรรม ธรรมเนียมปฏิบัติของผู้ครองเรือน จัดเป็นธรรมขั้นต่ำมีอยู่ ๑๒ ประการ คือ

๑) อนุพต ๕

- (๑) เว้นจากปาณาติบาต (อหิงสา)
- (๒) เว้นจากการกล่าวเท็จอย่างหยาบ (สัตยะ)
- (๓) เว้นจากการฉ้อโกงสิ่งของอย่างหยาบ (อัสเตยะ)
- (๔) สันโดษด้วยภรรยาของตน (พรหมจริยะ)
- (๕) มีความปรารถนาแต่พอดีไม่แสวงหาทรัพย์เพิ่มเติมในทางทุจริต (อปริกฺรหะ)

๒) คุณพต ๓

- (๖) เว้นจากการให้ร้ายสัตว์คือห้ามเบียดเบียนสัตว์ เช่นกินเนื้อสัตว์ น้ำผึ้ง นมสดและการเพาะปลูกอันเป็นอันตรายแก่สัตว์ในดิน
- (๗) ห้ามออกไปคั่นเขตของตน
- (๘) ห้ามกินและใช้ของจนเกินพอดี

๓) ลิกขาบท ๔

- (๙) ประพฤติตนเพื่อให้เสมอต้นเสมอปลาย
- (๑๐) บำเพ็ญพรตทุกเทศกาล
- (๑๑) การจำอุโบสถ
- (๑๒) การต้อนรับเลี้ยงดูแขกที่มาหา

วัตตบท คือ ข้อที่จะต้องประพฤติประจำ ๗ ประการ ที่บรรพชิตจะต้องประพฤติประจำตลอดชีวิต คือ

- ๑) ประเภทตนเปลือยกายเป็นมิตร โดยไม่นุ่งไม่ห่มผ้า (พวกนิกายเศวตตามพร เลิกประพฤติแล้ว)
- ๒) ประพฤติพรหมจรรย์ โดยไม่เสพเมถุนธรรม
- ๓) เลี้ยงชีพด้วยของแห้ง ไม่บริโภคข้าวสุก และนมสด
- ๔) ไปนมัสการอุเทนเจดีย์ (อยู่ทางทิศบูรพาเมืองเวสาลี)
- ๕) ไปนมัสการโคตมกเจดีย์ (อยู่ทางทิศทักษิณเมืองเวสาลี)
- ๖) ไปนมัสการสัตตัมพเจดีย์ (อยู่ทางทิศปัจฉิมเมืองเวสาลี)
- ๗) ไปนมัสการพหูตตกเจดีย์ (อยู่ทางทิศอุดรเมืองเวสาลี)

การเดินทางไปนมัสการเจดีย์ต่างๆ ทั้ง ๔ แห่งเหล่านี้ถือเป็นจุดควมสำคัญที่สุดเพราะเจดีย์สถานเหล่านี้เป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์แม้อยู่ไกลก็ร้อยไมล์ก็ตามและเซนศาสนิกชนเห็นว่าเป็นวิถีทางให้บรรลุวิมุตติ คือธรรมอันสูงสุดในศาสนาเช่นได้อย่างหนึ่ง^{๒๔}

หากพิจารณาเพียงศีล ดูเหมือนว่า อนุคารธรรมและอาคารธรรม โดยเฉพาะอนุพรต ๕ และคุณพรต ๓ จะคล้ายคลึงกับจุฬศีลของพระพุทธศาสนา แต่เมื่อวัตรปฏิบัติหรือพรตแตกต่างกัน เป็นไปในสายสุดโต่งของอรรถกถาญานยุค ตามนัยของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร จึงเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงติเตียน และไม่มีขมิมาปฏิปทาที่จะนำดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นได้ แม้ว่าศาสนาเซนจะตั้งเป้าหมายการปฏิบัติไว้เช่นนั้น และเนื่องจากงานวิจัยนี้จะสร้างความเชื่อมโยงระหว่างศีล พรต และทิวฐิ เป็นองค์รวมเดียวกัน ๓ ส่วน คือองค์ประกอบที่จะต้องเกี่ยวโยงสัมพันธ์กัน จึงจัดเป็นสัมมาทิวฐิและดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นได้สุดแต่จะเรียกว่า นิพพานหรือโมกษะก็ตามที่ แต่ในประเด็นนี้จะได้วิเคราะห์ในตอนท้ายบทนี้ต่อไป

๓.๒.๖ บทวิเคราะห์คุณค่าของศีลในพระพุทธศาสนา

ในศีลนิเทศ แห่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ ผู้รจนา ได้อธิบายความหมาย ลักษณะ และอานิสงส์ของศีลไว้ค่อนข้างพิสดาร จึงยกมาแสดง ดังนี้

๑. ศีลคืออะไร

อะไรชื่อว่าศีล (กิ ลีล) ความว่า ธรรมทั้งหลายมีเจตนาเป็นต้นของบุคคลผู้เว้นจากอกุศลธรรม มีปาณาติบาตเป็นต้น ของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่ (ชื่อว่าศีล) สมจริงดังคำที่ท่านพระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคดังนี้ว่า “สองบทว่า อะไรชื่อว่าศีล (กิ ลีล) ได้แก่เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีลสังวรชื่อว่าศีล อวิตกกัมมะ (ความไม่ล่วงละเมิด) ชื่อว่าศีล”^{๒๕} บรรดา สภาวธรรมมีเจตนาเป็นต้นเหล่านั้นเจตนาชื่อว่าศีล (เจตนา ลีล นาม) ได้แก่ เจตนาของบุคคลผู้เว้นขาดจากอกุศลธรรม มีปาณาติบาตเป็นต้น หรือของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่เจตสิกชื่อว่าศีล (เจตสิก ลีล นาม) ได้แก่ การงดเว้นของบุคคลผู้เว้นขาดจากอกุศลธรรม มีปาณาติบาตเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง เจตนาชื่อว่าศีลได้แก่ เจตนาในกรรมบถ ๗ ประการของบุคคลผู้ละอกุศลธรรม มีปาณาติบาตเป็นต้น เจตสิกชื่อว่าศีล ได้แก่ สภาวธรรมคือ อนภิขมา อพยาบาท และสัมมาทิวฐิ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยนัยว่า “บุคคลละอภิขมา มีใจปราศจากอภิขมาอยู่” เป็นต้น^{๒๖} ในคำนี้ว่า สังวร ชื่อว่าศีล (สังวร ลีล) พึงทราบสังวร ๕ ประการคือ (๑) ปาฏิโมกขสังวร (๒) สติสังวร (๓) ญาณสังวร (๔) ขันติสังวร (๕) วิริยสังวร บรรดาสังวร ๕ ประการนั้น สังวรนี้ในคำว่าภิกษุเป็นผู้เข้าถึงแล้ว (ประกอบ) เข้าถึงแล้วด้วยดีด้วยปาฏิโมกขสังวรนี้^{๒๗} นี้ชื่อว่า ปาฏิโมกขสังวร (ปาติโมกขสังวร)

^{๒๔} บุญมี แท่นแก้ว, ปรัชญาเซนหรือไชยนะ, ใน มหาจุฬาราชการปรัชญาบูรพาทิศ, ทรงวิทย์ แก้วศรี บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๒๖-๒๒๗.

^{๒๕} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๙-๔๐/๖๐-๖๑.

^{๒๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๗/๗๔.

^{๒๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๑/๓๘๗.

สังฆวินัยในคำว่า ภิกษุย่อมรักษาจักขุนทรีย์ถึงความสังฆวินัย^{๒๘} นี้ชื่อว่า สติสังฆ(สติส่วโร)
สังฆวินัยในคำว่า

(พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า อชิตะ)

กระแสดเหล่าใดในโลก

สติเป็นเครื่องกั้นกระแสดเหล่านั้นได้

เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสดทั้งหลาย

ปัญญาปิดกั้นกระแสดเหล่านั้นได้^{๒๙}

ชื่อว่า ญาณสังฆ (ญาณส่วโร) แม้การเสพปัจจัยก็ถึงการรวมลงในญาณสังฆวินัย
เหมือนกันส่วนสังฆวินัยที่มาจากโดยนัยว่า ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน เป็นต้น^{๓๐} นี้ชื่อว่า **ขันติ**
สังฆ (ขันติส่วโร) อนึ่ง สังฆวินัยที่มาจากโดยนัยว่า บุคคลไม่ยอมรับภามวิตกที่เกิดขึ้น เป็นต้น^{๓๑} นี้ชื่อว่า
วิริยสังฆ (วิริยส่วโร นาม) แม้อาชีพาริสุทธิก็ถึงการรวมลงในวิริยสังฆวินัยด้วย ดังนั้น สังฆวินัย
๕ ประการนี้ และการเว้นขาดจากวัตถุที่ประจวบเข้าของเหล่ากุลบุตรผู้กลัวบาป แม้ทั้งหมดนี้พึงทราบ
ว่าสังฆวินัย สอนบทว่า **ความไม่ล่วงละเมิด ชื่อว่าศีล (อวิตกโกโม สิล)** ได้แก่ ความไม่ล่วงละเมิด
ทางกายและทางวาจาของบุคคลผู้สมทานศีลแล้ว

๒. ความหมายของศีล

ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายอย่างไร (เกณฎเจณ สิล) ได้แก่ ชื่อว่าศีล เพราะมี
ความหมายว่ารวมไว้ด้วยดี ชื่อว่าการรวมไว้ด้วยดี ได้แก่อะไร ได้แก่การควบคุมไว้ด้วยดี หมายความว่า
การที่กายกรรม เป็นต้น ไม่กระจัดกระจาย ด้วยอำนาจแห่งความมีระเบียบดี อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่
ความเข้าไปโอบอุ้มไว้ คือความเป็นที่รองรับด้วยอำนาจแห่งความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรม
ทั้งหลาย จริงอยู่ท่านผู้รู้ลักษณะแห่งศัพท์ทั้งหลาย ย่อมยอมรับด้วยอรธ (ความหมาย) ทั้ง ๒
ประการนี้เท่านั้น ในศีลศัพท์นี้ ส่วนอาจารย์เหล่าอื่นย่อมพรรณนาอรธในศีลศัพท์นี้ไว้ โดยนัยอย่างนี้
ว่า มีอรธว่ายอด มีอรธว่าปกติ มีอรธว่าเย็นมีอรธว่าเยือกเย็นดี เป็นต้น

๓. ลักษณะของศีล

การรวมเข้าเป็นลักษณะของศีล นั้น แตกต่างกัน

โดยส่วนเป็นอันมาก เหมือนความเป็นวิสัยที่จะพึงเห็นได้

เป็นลักษณะแห่งรูปที่แตกต่างกันโดยส่วนเป็นอันมาก ฉะนั้น

เหมือนอย่างว่า ความเป็นวิสัยที่จะพึงเห็นได้ เป็นลักษณะแห่งอายตนะคือรูปที่แตกต่าง
กันโดยความแตกต่างแห่งสีมีสีเขียวและสีเหลือง เป็นต้นโดยส่วนเป็นอันมาก เพราะแม้อายตนะคือรูปที่
แตกต่างกันโดยต่างแห่งสีมีสีเขียว เป็นต้น ก็ไม่ล่วงพ้นความเป็นสภาวะที่จะพึงเห็นได้ ฉะนั้น การ
รวมเข้าที่ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจการรวมไว้ด้วยดี ซึ่งกายกรรม เป็นต้น และด้วยอำนาจความเป็นที่ตั้ง

^{๒๘} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๑๓/๗๓.

^{๒๙} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔๒/๗๔๖; ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔/๓๔.

^{๓๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔/๒๔; อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๕๔๙-๕๕๐.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖/๒๕; อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๕๕๐.

แห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นต้น นี้เท่านั้นชื่อว่าเป็นลักษณะของศีล แม้ที่แตกต่างกันโดยความต่างแห่งเจตนา เป็นต้น โดยส่วนเป็นอันมาก เพราะไม่ล่วงพ้นความร่วมมือด้วยดีและความเป็นที่ตั้งมั่นไปได้ ฉะนั้น

๔. รส (กิจหรือหน้าที่) ของศีล

ก็การกำจัดความทุกข์ และคุณที่หาโทษมิได้
ท่านเรียกชื่อว่าเป็นรสโดยความหมายว่าเป็นกิจและความถึงพร้อม
ของศีลนั้นที่มีลักษณะอย่างนี้

เพราะฉะนั้น ชื่อว่าศีลนี้ ว่าโดยรสที่มีความหมายว่าหน้าที่ ฟังทราบว่ามีกำจัด
โทษเครื่องทุกข์เป็นหน้าที่ ว่าโดยรสที่มีความหมายว่าความถึงพร้อม ฟังทราบว่ามีโทษเป็น
ความถึงพร้อม จริงอยู่ บรรดาลักษณะเป็นต้น กิจนั่นเองหรือความถึงพร้อม ท่านเรียกว่ารส

๕. ปทัฏฐาน (รากฐาน) ของศีล

ศีลนี้ มีความสะอาดเป็นปัจจุปัตถฐาน
อันวิญญูชนทั้งหลายพรรณนาไว้ว่า
ศีลนั้นมีหิริและโอตตปะปะเท่านั้น เป็นปทัฏฐาน

๖. ปัจจุปัตถฐาน (ความปรากฏ) ของศีล

ศีลนี้มีความสะอาดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ความสะอาดกาย ความสะอาด
วาจา ความสะอาดใจ”^{๓๒} เป็นปัจจุปัตถฐาน คือยอมปรากฏได้แก่ยอมถึงความเป็นสภาวะที่จะถือเอา
โดยความเป็นสภาวะที่สะอาด ก็แลหิริและโอตตปะปะอันวิญญูชนทั้งหลายพรรณนาว่าเป็นปทัฏฐาน
ของศีลนั้น อธิบายว่าเป็นเหตุใกล้ชิด จริงอยู่ เมื่อมีหิริและโอตตปะปะ ศีลจึงเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ เมื่อไม่
มีหิริและโอตตปะปะ ศีลก็เกิดขึ้นและตั้งอยู่ไม่ได้

๗. อานิสงส์ของศีล

ศีล มีอะไรเป็นอานิสงส์ (กิমানิสส์ สิลล) ความว่า มีการได้รับคุณเป็นอันมากมีความไม่
เดือดร้อนใจ เป็นต้นเป็นอานิสงส์ สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดังนี้ว่า “อานนทศีล
ที่เป็นกุศลมี อวิภวิสสาร (ความไม่ร้อนใจ) เป็นผล มีอวิภวิสสารเป็นอานิสงส์”^{๓๓}

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสอื่นอีกว่า “พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย อานิสงส์
๕ ประการนี้ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีลอานิสงส์ ๕ ประการแห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
อะไรบ้าง คือ

๑. คฤหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมได้กองโภคทรัพย์
ใหญ่หลวง ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติ
ของผู้มีศีล

^{๓๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๑-๑๒๒/๓๖๖-๓๖๗.

^{๓๓} อัง.เอคาทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๓๘๙.

๒. คฤหบดีทั้งหลาย กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมกระฉ่อนไป
นี้เป็นอันสงฆ์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
๓. คฤหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็น ชัตติย
บริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คฤหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แล้ว
กล้า ไม่เก้อเขินเข้าไปหา นี้เป็นอันสงฆ์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
๔. คฤหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี้เป็นอันสงฆ์
ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
๕. คฤหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิด
ในสุคติโลกสวรรค์ นี้เป็นอันสงฆ์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล”^{๓๔}

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอันสงฆ์แห่งศีลมากมายแม้อื่นอีก ซึ่งมีความเป็นที่รักและเป็นที่ยอมรับใจเป็นเบื้องต้น มีความสิ้นอาสวะเป็นที่สุด โดยเป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย หากภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่น่ายกย่อง ของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายภิกษุนั้นพึงเป็นผู้ปกตติทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลายเท่านั้น”^{๓๕} ศีลมีคุณมากมาย มีความไม่เดือดร้อนใจเป็นต้นเป็นอันสงฆ์ตั้งพรรณนามาด้วยประการฉะนี้

อีกอย่างหนึ่ง

เว้นศีลใดเสียแล้ว ที่พึงของเหล่ากุลบุตรในพระศาสนา ย่อมไม่มีใคร

ใครเล่าจะพึงกล่าวกำหนด อันสงฆ์ของศีลนั้นได้

น้ำคือศีลย่อมชำระมลทินใดของสัตว์มีชีวิตในโลก

นี้ได้ แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย คือแม่น้ำคงคาก็ดี แม่น้ำ

ยมนาาก็ดี แม่น้ำสรภูก็ดี แม่น้ำสรสวัตก็ดี แม่น้ำ

นินนคาก็ดี แม่น้ำอจิรวดี ก็ดี แม่น้ำมहीก็ดี ย่อมไม่

สามารถชำระมลทินนั้นได้

ศีลอันบริสุทธิ์ เยือกเย็นนักนี้ที่บุคคลรักษาดีแล้ว

ย่อมระงับความเร่าร้อนใดของสัตว์ในโลกนี้ได้

ลมเจือฝนก็ระงับความเร่าร้อนนั้นไม่ได้

แม้แก่นจันทน์เหลืองก็ระงับไม่ได้

แก้วมุกดาก็ระงับไม่ได้ แก้วมณีก็ระงับไม่ได้

รัศมีอ่อนๆ แห่งจันทร์ก็ระงับไม่ได้

กลินที่เสมอด้วยกลินศีลที่พึงไปได้

ทั้งในที่ตามลมและทวนลมเท่าๆ กัน จักมีแต่ที่ไหน

สิ่งอื่นที่จะเป็นบันไดขึ้นสู่สวรรค์

หรือจะเป็นประตูในการให้สัตว์ให้เข้าสู่นครคือพระนิพพาน

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๙๙; ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔-๙๕; อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๓/๓๕๙-

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๕-๖๗/๕๗.

ที่เสมอด้วยศีลจักมีแต่ที่ไหน

พระราชอาญาผู้ประดับด้วยแก้วมุกดาและแก้วมณี
ยังไม่งามเหมือนนักรบผู้ประดับด้วยเครื่องประดับ
คือศีลงดงามอยู่ฉะนั้น

ศีลย่อมกำจัดภัยมีการตีตนเองได้เป็นต้น
โดยประการทั้งปวง ย่อมให้เกิดเกียรติและความร่าเริง
แก่บุคคลผู้มีศีลได้ทุกเมื่อ

บัณฑิตพึงทราบหัวข้อเรื่องอานิสงส์ของศีล
เป็นรากเหง้าแห่งคุณ ซึ่งกำจัดกำลังแห่งโทษ
ด้วยประการฉะนี้^{๓๖}

แท้จริงแล้ว ในศาสนาพราหมณ์ พวกพราหมณ์เองก็ยอมรับว่า ศีลเป็นคุณสมบัติสำคัญของพราหมณ์ ดังปรากฏในโศภนทัณตสูตร สีสันธวรรค ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามโศภนทัณตพราหมณ์ว่าคุณสมบัติ๕อย่างว่าเป็นพราหมณ์มีอะไรบ้าง พราหมณ์ทูลตอบว่า

๑. เป็นผู้มีความดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดาถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล
๒. เป็นผู้คงแก่เรียนทรงจำมนตร์รู้จบไตรเพทพร้อมทั้งนิฆัมมกุศศาสตร์เกฏฐศาสตร์อักษรศาสตร์และประวัติศาสตร์เข้าใจตัวบทและไวยากรณ์ชำนาญโลกายตศาสตร์และลักษณะมหาบุรุษ
๓. เป็นผู้รูปร่างหน้าตาเลื่อมใสมีผิวพรรณผ่องย่องยิ่งนักจุฬพรมมีกายจุฬพรมโอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก
๔. เป็นผู้ที่มีศีลมีศีลที่เจริญประกอบด้วยศีลที่เจริญ
๕. เป็นบัณฑิตมีปัญญาลำดับที่๑หรือที่๒ในบรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา

พวกพราหมณ์จะเรียกผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ๕อย่างนี้แล้วว่าเป็นพราหมณ์และเมื่อเขาจะพูดว่า “เราเป็นพราหมณ์” ก็พูดได้โดยชอบทั้งไม่เป็นผู้พูดเท็จด้วย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์บรรดาคุณสมบัติ๕อย่างนี้ (หาก) เว้นเสีย ๑ อย่างพวกพราหมณ์จะเรียกผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติเพียง ๔ อย่างว่าเป็นพราหมณ์ได้หรือไม่พราหมณ์โศภนทัณตกราบทูลว่า “ได้ท่านพระโคตมบรรดาคุณสมบัติ ๕ อย่างเว้นผิวพรรณเสียอย่างหนึ่งก็ได้เพราะผิวพรรณจักทำอะไรได้บุคคลชื่อว่าพราหมณ์เพราะคุณสมบัติ ๔ อย่างได้ โดยเว้นข้อ ๓ เสีย

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามต่อไปอีก คุณสมบัติที่เหลือ ๔ ประการ จะเว้นข้อไหนได้อีกพราหมณ์ทูลตอบว่า เว้นข้อที่ ๒ คือเว้นมนต์เสียได้ จึงเหลือคุณสมบัติอีก ๓ ข้อ พระพุทธองค์จึงตรัสถามต่อไปว่า ที่เหลืออีก ๓ ข้อ จะเว้น (ตัดทิ้ง) ข้อไหนได้อีก พราหมณ์ทูลตอบว่า เว้นข้อที่ ๑ คือชาติกำเนิดได้ จึงเหลืออีก ๒ ข้อ คือข้อที่ ๔ กับข้อที่ ๕ จะตัดข้อไหนทิ้งได้ โดยที่เรียกว่าพราหมณ์ยังมีคุณสมบัติ ได้ชื่อเรียกว่าพราหมณ์อยู่

^{๓๖} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๖-๘/๑๐-๑๖.

พราหมณ์โศภิตกษัตริย์ทูลว่า “ข้อนี้ไม่ได้ท่านพระโคตม เพราะปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาต้องมีในที่ที่มีศีล ศีลต้องมีในที่ที่มีปัญญา ปัญญาต้องมีแก่ผู้มีศีล ศีลต้องมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลและปัญญาว่า เป็นสิ่งล้ำเลิศในโลกเปรียบเหมือนบุคคล ไข่ม้อย่างมีหรือไข่ม้อย่างมีในไข่มุข ปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาต้องมีในที่ที่มีศีล ศีลต้องมีในที่ที่มีปัญญา ปัญญาต้องมีแก่ผู้มีศีล ศีลต้องมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลและปัญญาว่า เป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก ฉะนั้น”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อย่างนั้นแลพราหมณ์ อย่างนั้นแลพราหมณ์ ปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ฯลฯ ปัญญาต้องมีแก่ผู้มีศีล ศีลต้องมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลและปัญญาว่า เป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก ฉะนั้น”^{๓๗}

๓.๓ ทิฎฐิ ๖๒

ทีฆนิกายสีลขันธวรรคมีรตสุตตรวม ๑๓ สุตร สุตรแรกชื่อพรหมชาลสูตร เริ่มต้นด้วยศีล ๓ ชั้น คือจุกศีล ศีลอย่างต้น, มัชฌิมศีล ศีลอย่างกลาง, และมหาศีล ศีลอย่างสูง ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวแล้วในข้อ ๓.๒ ส่วนในข้อ ๓.๓ นี้จะได้กล่าวถึงทิฎฐิ ๖๒ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอธิบายไว้ต่อจากศีล ๓ ชั้น คำว่า ทิฎฐิ ซึ่งปรากฏในที่นี้เป็นภาษาบาลี ในตำราปรัชญาของอินเดียทั่วไปใช้คำว่า “ทัศนะ” หรือ “ทรรศนะ” ตามภาษาสันสกฤตว่าถ้าทรรศนะ

ในทีฆนิกายสีลขันธวรรคมีรตสุตตรวม ๑๓ สุตร สุตรแรกชื่อพรหมชาลสูตร เริ่มต้นด้วยศีล ๓ ชั้นคือจุกศีล ศีลอย่างต้นมัชฌิมศีล ศีลอย่างกลางและมหาศีล ศีลอย่างสูง ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวแล้วในข้อ ๓.๒ ส่วนในข้อ ๓.๓ นี้จะได้กล่าวถึงทิฎฐิ ๖๒ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอธิบายไว้ต่อจากศีล ๓ ชั้น

คำว่า ทิฎฐิ ซึ่งปรากฏในที่นี้เป็นภาษาบาลี ในตำราปรัชญาของอินเดียทั่วไป ใช้คำว่า “ทัศนะ” หรือ “ทรรศนะ” ตามภาษาสันสกฤตว่า ทรรศน (Dar'sana) ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Philosophy” เพราะเป็นเพียงทิฎฐิ หรือทรรศนะ คือความเห็นหนึ่งทางปรัชญาเท่านั้น เป็นเพียงบททฤษฎี (Theory) ยังไม่ใช่ทฤษฎีบท (Theorem) ตามหลักพระพุทธศาสนา ทิฎฐิ หรือ ทรรศนะ ในปรัชญาอินเดีย หมายถึงความคิดเห็นที่เป็นความเชื่อทางศาสนา ต่างจากคำว่า “ทสสน” (Dassana) ซึ่งออกจากรากศัพท์เดียวกันในภาษาบาลี แปลว่าการเห็น หมายถึงการมองเห็นด้วยจักขุประสาท หรือเห็นด้วยปัญญาที่ใช้คำว่า “ทสสน” เช่น “ญาณทสสน” เป็นต้น

ทัศนะ ที่ตรงกันข้ามกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า “มิจฉาทิฎฐิ” นั้น ทรงประมวลและตรัสไว้ใน พรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่หนึ่ง แห่งพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เป็นพระสูตรที่ยาวที่สุด มีความยาวถึง ๖๐ หน้าในพระไตรปิฎก บาลี ฉบับสยามรัฐ

พระสูตรนี้มีความสำคัญตั้งแต่ชื่อทีเดียว และเห็นจะเป็นพระสูตรเพียงประสูติเดียวที่พระอานนทเถระ พุทธอุปัชฌาย์ ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงชื่อ ซึ่งพระองค์ตรัสว่า เรียกอรธชาละก็ได้

^{๓๗} ดูรายละเอียดโศภิตกษัตริย์ทูล ใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๑-๓๑๗/๑๑๘-๒๒.

ธรรมชาติก็ได้ พรหมชาละก็ได้ ทิณฺณวิชาละก็ได้ อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ให้อธิบายให้ความหมายว่า^{๓๘} ที่เรียกว่า อรรถชาละ เพราะทรงแจกแจงอรรถนัยพระศาสนานี้และอรรถนัยของศาสนาอื่นไว้ ที่เรียกธรรมชาติละ เพราะตัดเรียกหลักธรรมคือลัทธิไว้มากมายในพระสูตรนี้ ที่เรียกว่า พรหมชาละ เพราะทรงจำแนกพระพรหม อันได้แก่สภาวะที่ถือว่าเป็นสัพพัญญุตญาณ ซึ่งกล่าวอ้างว่าเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดไว้ในพระสูตรนี้

ชาละ นั้น แปลว่า “ข่าย” (net) คำที่น่าสนใจที่สุดก็คือคำว่า “พรหม” เป็นที่ทราบกันดีว่าพระพุทธเจ้าทรงปฏิวัติ และคัดค้านหลักคำสอนประเด็นสำคัญในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเชื่อถือกันโดยสมัยพระองค์อย่างถอนรากถอนโคน ในศาสนาพราหมณ์นั้น “พรหม” หรือพระพรหมเป็นผู้สร้าง หรือต้นแหล่งของ อัตตา หรือ อาตมัน เรียกว่า ปรมัตถ์ เป็นโคตรเงาของ อัตตา กล่าวคือชีวิต และสูตรนี้ทั้งพระสูตรมีเนื้อหาเป็นเรื่อง อัตตา ทั้งสิ้น และพระพุทธเจ้าทรงคัดค้าน โดยตรัสว่า เป็นทศณะหรือทิวี่ที่ผิด เพราะหลักใหญ่ใจความของพระพุทธศาสนานั้น คัดค้านตั้งแต่ประเด็นหลักทีเดียว โดยในระดับ ปริมาณจะ ตรัสว่าไม่มี อัตตา ทุกอย่างเป็น อนัตตา ส่วนพระพรหมในความหมายว่า “ปรมัตถ์” ก็ไม่มี แต่ทรงแสดงหลักคำสอนเสียใหม่ว่า พระพรหมได้แก่บุคคลผู้ที่ประพฤติธรรมที่ดำรงความยิ่งใหญ่ เรียกว่า พรหมวิหารธรรม คำว่าพรหมชาละในบริบทที่เป็นชื่อของพระสูตรนี้อาจนิยามได้ว่า ขอบข่ายเนื้อหา แห่งคำสอนของศาสนาที่ถือว่าเป็นพระพรหมเป็นผู้สร้าง หรือต้นแหล่งของสรรพชีวิตที่ประชาชนติดข้องอยู่ และเมื่อติดข้องอยู่ก็สลดหลุดเป็นอิสระได้ยากยิ่ง เพราะเป็นข่ายที่ทรงพลัง^{๓๙}

ทศณะ หรือ ทิณฺณ ที่ทรงถือว่า มีเนื้อหาสาระที่เป็นเหมือนข่ายในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีความหลากหลายนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ และแจกแจงย่อยออกไปถึง ๖๒ ทศณะ เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักศึกษาพระพุทธศาสนาว่า ทิณฺณ ๖๒ ซึ่งขอสรุปไว้ดังต่อไปนี้

๑. ปุพพันตักปัฏิกทิวี่ : กลุ่มความเห็นผิดเกี่ยวกับภพอดีต ๑๘ ทศณะ
๒. อปรันตักปัฏิกทิวี่ : กลุ่มความเห็นผิดเกี่ยวกับความเชื่อ หรือการตรึกนึกถึงความจริงผิดๆ เกี่ยวกับชาติภพในอนาคต ๔๔ ทศณะ

๓.๓.๑ ปุพพันตักปัฏิกทิวี่ แยกประเภทย่อยได้เป็น ๕ คือ

- ๑) สัสสตทิวี่ : ความเห็นว่าเที่ยง
- ๒) เอกัจจสัสสตทิวี่ : ความเห็นว่าเที่ยงเป็นบางกรณี
- ๓) อันตายนันตทิวี่ : ความเห็นผิดว่า เที่ยงแท้แน่นอน
- ๔) อมราวิกเขปิกทิวี่ : ความเห็นกระล่อน เพื่อให้ล้นหลุดปลอดภัยเหมือนปลาไหล
- ๕) อธิจจมุปนันทิวี่ : ความเห็นว่าตนและโลกเกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุปัจจัย

๑. สัสสตทิวี่ เป็นความเห็นผิดว่า เที่ยงแท้แน่นอน (สัสสต = eternal) ซึ่งถือว่าตัวตน (อัตตา = self) และโลกเที่ยง ซึ่งมีอยู่ ๔ ทฤษฎี คือ

^{๓๘} ที.สี.อ. ๑/๒๖๔-๕.

^{๓๙} พระเมธีรัตนติก (จรรยา ชินวิโส), ทศณะเตียรณียอย่างร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า, ใน มหาจุฬาวิชากร : ปรชญาบูรพาทิศ, ทรงวิทย์ แก้วศรี บรรณาธิการ, หน้า ๑๙๖-๑๙๗.

๑.๑ ทักณะว่าเที่ยง ที่สมณพราหมณ์ ซึ่งบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุเจโตสมาธิจนระลึกชาติได้จึงเห็นอตตตาและ โลก^{๔๐} ว่าเที่ยง คงที่ ตั้งมั่นดุจภูเขา ดุจเสาระเนียด

๑.๒ ทักณะว่าเที่ยง ที่สมณพราหมณ์ ซึ่งบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุเจโตสมาธิได้ยาวไกลกว่าพวกแรกจนถึง สิบสังวัฏฏวิวัฏฏกัปป์ จึงเห็นว่า อตตตา และ โลก เที่ยง...

๑.๓ ทักณะว่าเที่ยงที่สมณพราหมณ์...ระลึกชาติได้ยาวไกลออกไปถึง ๔๒ สังวัฏฏวิวัฏฏกัปป์ จึงเห็นว่า อตตตา และ โลก เที่ยง...

๑.๔ ทักณะว่าเที่ยง ที่สมณพราหมณ์ตรีนึกเอาเอง

๒. เอกัจจัสสตทิกฺขุ เป็นกลุ่มความเห็นผิดว่าเที่ยงแท้ ซึ่งถือว่า อตตตา และ โลก บางกรณีเที่ยง บางกรณีไม่เที่ยง มีทฤษฎีที่เป็นคู่ๆ กันในกลุ่มทิกฺขุนี้อยู่ ๔ คู่ คือ

๒.๑ ทักณะว่า อตตตา และ โลก บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง เพราะระลึกชาติหนหลังที่ตนเกิดในชั้นอากาศสรรพหมี มีมนมยิทธิ มีปิติเป็นภักษาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตน สัจจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานงาม ฯลฯ แต่ด้วยเหตุใดเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ตนจูดิจากภพนั้นมา เกิดเป็นมนุษย์ ออกบวชและบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุเจโตสมาธิ ระลึกชาติได้เฉพาะในภพที่ตนเคยอยู่ ไม่เกินกว่านั้นไป เห็นว่า ท่านมหาพรหมซึ่งเป็นใหญ่กว่าตน มิได้จูดิเช่นตน จักดำรงอยู่เที่ยง ยั่งยืนคงทน ไม่แปรผันเป็นธรรมดา ส่วนตนเองที่มาจูดินั้น ไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืนที่มีทักณะว่า อตตตา และ โลก บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง

๒.๒ ทักณะของสมณพราหมณ์ ผู้เคยเป็นเทวดาพวกชิชโตะโทสิกะ (แปลว่า ตกต่ำ เพราะเอาแต่เล่น = ชิชท) จูดิลงมาเพราะมัวเล่นหัวเกินเวลา จนลืมนสติ แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์ ออกบวชบำเพ็ญธรรมจนบรรลุเจโตสมาธิ ระลึกชาติได้ที่ตอนจูดิมาได้ แต่ถัดไปไม่ได้เห็นว่าพวกเทวดาชิชโตะโทสิกะ เช่นตนไม่เที่ยง เทวดาพวกอื่นจึงเที่ยง เพราะไม่ต้องจูดิเช่นตน

๒.๓ ทักณะของสมณพราหมณ์ ผู้เคยเป็นเทวดาพวกมโนโปโทสิกะ(แปลว่า ตกต่ำ เพราะใจร้าย)มักเพ่งโทษ และมุ่งร้ายแก่กันเกินควร จนพากันบอบช้ำทางกายและทางใจ แล้วจูดิมาเกิดเป็นมนุษย์ ออกบวชบำเพ็ญธรรมจนบรรลุเจโตสมาธิ ระลึกชาติได้เฉพาะพบที่เคยเกิดมาเป็นมโนโปโทสิกะเทวดา จึงเห็นว่าพวกมโนโปโทสิกะเทวดา ไม่เที่ยง ส่วนเทวดาผู้อื่นเที่ยง

๒.๔ ทักณะว่า อตตตา และ โลก บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ของสมณพราหมณ์ บางพวก ที่คิดนึกถึกด้วยเหตุผลเอาเอง

๓. อันตานันตทิกฺขุ เป็นกลุ่มของพวกมิจฉาทิกฺขุ เกี่ยวกับเรื่องโลกมากที่สุด หรือ โลกไม่มีที่สุด เป็นทฤษฎีที่แตกต่างกันอยู่ ๔ ทฤษฎี ในกลุ่มมิจฉาทิกฺขุนี้ คือ (๑) เห็นว่าโลกมีที่ที่สุด (๒) เห็นว่า

^{๔๐} อตตตา และ โลก อรรถกถาให้ความหมายว่า ได้แก่ขันธใดขณะหนึ่งในบรรดาขันธ ๕ ฎีกาขยายความต่อไปว่า

๑. เมื่อถือว่าขันธฝ่ายนาม ๔ อย่างเป็น อตตตา รูปขันธที่เหลือก็ถือว่าเป็นโลก

๒. เมื่อถือว่าขันธใดขันธหนึ่งในบรรดาขันธ ๕ เป็นอตราขันธอีก ๔ ที่เหลือก็เป็นโลก

๓. เมื่อทุกขันธของตนจัดว่าเป็นอตตตา ขันธทั้งหลายภายนอกตนก็ถือว่าเป็นโลก

โลกไม่มีที่สุด (๓) เห็นว่าโลกมีที่สุดแนวตั้ง แต่ไม่มีที่สุดแนวขวาง และ (๔) เห็นว่าโลกไม่ใช่ทั้งมีที่สุด และไม่มีที่สุด มีความเห็นโดยสรุปดังต่อไปนี้:-

๓.๑ ทักษะของสมณพราหมณ์บางพวก ที่ได้เจโตสมาธิ เห็นว่าโลกมีที่สุด มีลักษณะกลม ด้วยอำนาจเจโตสมาธิของตน

๓.๒ ทักษะของสมณพราหมณ์ ที่ได้เจโตสมาธิเช่นกัน แต่เห็นคัตถ์ค้ำพวกแรก โลกไม่มีที่สุด และมีได้มีลักษณะกลม

๓.๓ ทักษะของสมณพราหมณ์ ที่ได้เจโตสมาธิเช่นกัน แต่เห็นว่า ความจริง โลกด้านบน และด้านล่าง (แนวตั้ง) มีที่สุด แต่ด้านขวาง ไม่มีที่สุด คัตถ์ค้ำความเห็นอย่างอื่นว่าไม่ถูกต้อง

๓.๔ ทักษะของสมณพราหมณ์ ผู้ซึ่งมีได้เจโตสมาธิ แต่คิดหาเหตุผลด้วยตนเอง จนเห็นว่า โลกไม่ใช่ทั้งมีที่สุด ไม่ใช่ทั้งไม่มีที่สุด คัตถ์ค้ำทักษะทั้ง ๓ ข้างต้น

๔. อมราวิกเขปิกทัญญู เป็นมิจฉาทัญญูของเจ้าลัทธิตที่คอยหลบเลี่ยง ทำตัวลึนให้จับได้ยาก เหมือนปลาไหล คือใช้วาหะเอาตัวรอดอย่างเดียวโดยปราศจากหลักการที่แน่นอน เช่นตนไม่รู้เมื่อถูกถาม แต่ไม่ยอมบอกว่าไม่รู้ และในในเวลาเดียวกันก็กลัวว่า คำตอบผิดๆ จะก่อความเสียหายและอันตรายแก่ตัวก็เลยตอบเลี้ยวๆ ไป เช่น “ข้าพเจ้า ไม่ได้ถืออย่างนี้ กับทั้งไม่ได้ถืออย่างนั้น แล้วก็ไม่ได้ถืออย่างอื่นด้วย” หรือ “จะว่าข้าพเจ้าไม่ได้ถืออย่างนี้ก็ไม่ใช่ ไม่ได้ถืออย่างนั้นก็ไม่ใช่ ไม่ได้ถืออีกอย่างก็ไม่ใช่” โดยนัยเช่นที่กล่าวนี้ ผู้ถามก็จับเค้าเงื่อนอะไรไม่ได้เลย เพราะผู้ตอบไม่ยอมรับ หรือปฏิเสธสักอย่าง เลี้ยวไปเสียหมด เพียงเพื่อเอาตัวรอดให้รอด

สาเหตุของอมราวิกเขปิกทัญญู มี ๔ อย่าง คือ

๔.๑ กลัวว่า คำตอบที่ไม่ถูกต้องจะเกิดความเสียหาย เป็นภัยแก่ตน

๔.๒ กลัวว่า คำตอบที่ไม่ถูกต้องจะก่อความเศร้าหมองทางใจ ซึ่งเป็นภัยแก่ตน

๔.๓ กลัวว่า จะถูกจับให้รับผิดชอบในคำตอบที่ผิดๆ ของตน

๔.๔ ขาดปัญญา ความรู้

๕. อธิจจมุปันนทัญญู เห็นว่าตัวตนและโลกเกิดขึ้นมาโดยไม่ต้องมีเหตุปัจจัย ซึ่งมีบุคคล ๒ พวกที่ถือทฤษฎีแบบนี้ คือ

๕.๑ บุคคลผู้เคยเป็น อสัณฺณิพรหม ผู้มีแต่ร่างกาย ไม่มีจิตใจ ในภพก่อนซึ่งบรรลุได้ด้วย การเจริญสัญญาวิราคะวานา คือ การอบรมเพื่อการขาดสัญญา แต่ก็ไม่ใช่หมดสัญญาเสียเลย เพียงแต่หยุดการเกิดขึ้นของสัญญาได้ตามต้องการ เมื่อเจริญภาวนาแบบนี้ถึงจุดแล้ว วิถีชีวิตก็ขาดตอนลง ไม่เกิดขึ้นสืบต่อไปเหมือนปฏิสนธิจิตดวงแรกของมนุษย์ พุดง่าย ๆ ว่า เมื่ออัสัณฺณิสัตว์ตายลง โดยปกติก็มาเกิดเป็นมนุษย์ เมื่อเจริญวัยขึ้นก็มีพลังจิตสามารถระลึกชาติได้ เพราะผลแห่งสมาธิที่ตนบำเพ็ญมา แต่อย่างไรก็ตาม เพราะเขาเป็นอัสัณฺณิพรหมในภพก่อน ก็จะสามารถระลึกชาติได้ไม่เกินปฏิสนธิจิตของตนเอง ฉะนั้น เขาจึงมีทัศนะว่า อัตตา และ โลก เกิดขึ้นเอง ไม่ต้องมีเหตุปัจจัย

๕.๒ พวกที่ถืออย่างนี้ด้วยการคาดเดาเก่งความจริงเอาเอง

๓.๓.๒ อปรันตักปัฏิกทิลลิต ทศนะเกี่ยวกับพบในอนาคตหลังจากตายไปแล้วแบ่งออกเป็น ๕ พวกใหญ่ๆ คือ

๑. อุทมาฆาตนิกสัณญีวาท พวกที่เชื่อว่ามีสัญญาหลังจากตาย ๑๖ ชนิด
๒. อุทมาฆาตนิกอสัณญีวาท พวกที่เชื่อว่าไม่มีสัญญาหลังจากตาย ๘ ชนิด
๓. อุทมาฆาตนิกแนวสัณญีนาสัณญีวาท พวกที่เชื่อว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ๘ ชนิด
๔. อุจเฉทวาท พวกที่เชื่อว่าขาสัญญหลังจากตาย ๗ ชนิด
๕. ทิลลิตธรรมนิพพานวาท พวกที่เชื่อว่ามีโลกิยนิพพานที่บรรลุได้ในชีวิตปัจจุบัน ๕ ชนิด

๑. อุทมาฆาตนิกสัณญีวาท พวกที่เชื่อว่ามีสัญญาหลังจากตาย ๑๖ ประเภท

๑.๑ อัตตามีรูป ไม่เสื่อมโทรมและมีสัญญาหลังจากตาย เป็นทศนะของพวกที่มีรูปฌาน ซึ่งถือปฏิภาคนิมิตเป็นอารมณ์ฌานของตนว่าเป็น อัตตา เขาถือปฏิภาคนิมิตว่าเป็น รูป เพราะมันคล้ายกับกสิณที่เป็นอารมณ์ก็มีภูมิจิตของตน เดิมเป็นวงเล็กแล้วถูกขยายด้วยจินตนาการตามวิธีการเจริญกสิณภาวนา และเพราะเขามีฌานจิตที่เพ่งอยู่ที่ปฏิภาคนิมิตว่ามีสัญญา เขาจึงชื่อว่า อัตตา ซึ่งก็ได้แก่ปฏิภาคนิมิตนั้นมีสัญญา บุคคลเช่นนี้เชื่อว่าเชื่อมั่นว่า อัตตา เช่นนั้นจะไม่ต้องเสื่อมโทรม หรือแตกสลาย จึงถือว่า เทียงแท้ ยั่งยืน

๑.๒ อัตตาไม่มีรูป ไม่เสื่อมโทรมและมีสัญญาหลังจากตาย เป็นทศนะของบุคคลผู้ได้อรูปฌาน ซึ่งยึดเอาสิ่งที่ไม่มีรูป เช่นอากาศ เป็นต้น เป็นอารมณ์ แล้วก็ยึดถืออารมณ์เช่นนั้นว่าเป็น อัตตา ฌานจิตที่เพ่งอยู่กับอารมณ์เช่นนั้นถูกถือว่า มีสัญญา ฉะนั้น เขาจึงถือว่า อัตตา ที่มีสัญญาอันนี้เป็นนิรันดร

๑.๓ อัตตาทั้งมีรูปและไม่มีรูป เป็นทศนะของคนที่ได้รูปฌาน ที่ถือว่า อัตตา มีรูปมาก่อนแล้วก้าวมาบรรลู่ถึงอรูปฌาน ก็เชื่อต่อไปอีกด้วยว่า อัตตา ไม่มีรูป ทั้งสองมีสัญญา

๑.๔ อัตตามีรูปก็ไม่ใช่ ไม่มีรูปก็ไม่ใช่ เป็นทศนะของคนที่ไม่ได้บรรลู่ฌานใดๆ แต่ได้ยินเขาพูด หรือคิดเอาเองแล้วก็เชื่อถือตาม

๑.๕ อัตตามีที่สุด เป็นทศนะของบุคคลผู้เจริญกสิณภาวนาจนได้บรรลู่รูปฌาน (รูปสมาบัติ) ได้ขยายปฏิภาคนิมิตได้ในขอบเขตจำกัดแล้วก็ยึดถือว่า อัตตา กล่าวคือปฏิภาคนิมิตนั้น มีขอบเขตจำกัด

๑.๖ อัตตาไม่มีที่สุด เป็นทศนะของบุคคลที่สามารถขยายปฏิภาคนิมิตออกไปไม่มีขอบเขตจำกัด และ ยึดถือว่า อัตตา อันได้แก่ปฏิภาคนิมิตนั้นหาขอบเขตไม่ได้

๑.๗ อัตตาทั้งมีที่สุดทั้งไม่มีที่สุด เป็นทศนะของบุคคลที่สามารถขยายปฏิภาคนิมิตที่มีขอบเขตจำกัดในแนวตั้ง และไม่มีที่สิ้นสุดในแนวนอน

๑.๘ อัตตามีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ เป็นทศนะของบุคคลที่มีได้บรรลู่ฌานใดๆ แต่สรุปลงมาจากเหตุผลของตนเอง หรือได้ยินทศนะที่ตรงกันข้ามกับทศนะที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๑.๙ อุตตามีสัญญาเพียงอย่างเดียว เป็นทัศนะของบุคคลผู้จมลึกลงในมาน ถือว่าจิต เป็น อุตตา และถือว่า อุตตา ที่ถูกเพ่งอยู่ในอารมณ์มานหนึ่งเดียว เขาก็เลยถือว่า อุตตา มีสัญญาเพียงอย่างเดียว

๑.๑๐ อุตตามีสัญญาหลากหลาย เป็นทัศนะของบุคคลผู้มิได้จมลึกลงในชั้นใดๆ จึงรับรู้ถึงอารมณ์ได้หลายอย่าง ดังนั้นเขาจึงเชื่อว่า อุตตา มีสัญญาหลากหลาย

๑.๑๑ อุตตามีสัญญาจำกัด เป็นทัศนะของบุคคลผู้ได้มาน ได้ขยายปฏิภาคนิมิตแห่งกสิณที่ปรากฏแก่เขาเป็นวัตถุเล็กที่มีขอบเขตจำกัด โดยใช้มานสัญญาเพ่งอยู่ที่นิมิตเล็กๆ เป็นอารมณ์ เขาก็ถือมานจิตหรือสัญญานั้นว่าเป็นอุตตา และสรุปว่า อุตตานั้นมีสัญญามีขอบเขตจำกัด

๑.๑๒ อุตตามีสัญญาไม่จำกัด เป็นทัศนะของบุคคลผู้มีมานซึ่งมีปฏิภาคนิมิต ที่เขาขยายได้ไม่มีขอบเขตจำกัด เขาจึงถือปฏิภาคนิมิตนั้นว่าเป็นอุตตา และเห็นว่าอุตตานั้นมีสัญญาหาขอบเขตจำกัดมิได้

๑.๑๓ อุตตามีสุขอย่างเดียว เป็นทัศนะของบุคคลผู้ได้ทิพจักขุอภิญญา ซึ่งสามารถเห็นได้เฉพาะสัตว์ในรูปพระภูมิขั้นต่ำ ๓ ชั้นได้ พบว่าตนมีความสุขยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์เหล่านั้น เขาจึงสรุปเอาว่า อุตตา มีความสุขและจะมีความสุขต่อไป

๑.๑๔ อุตตามีสุขอย่างเดียว เป็นทัศนะของบุคคลผู้มีจิตพระจักขุอภิญญา ที่เห็นได้แต่เฉพาะสัตว์นรก จึงสรุปว่า อุตตา เป็นทุกข์ และจะเป็นทุกข์ต่อไป

๑.๑๕ อุตตามีสุขทั้งทุกข์ เป็นทัศนะของบุคคลผู้เห็นได้เฉพาะสัตว์ที่เป็นมนุษย์ ซึ่งประสบทั้งสุขและทุกข์คละเคล้ากันไป จึงเห็นว่า อุตตา มีทั้งสุข ทั้งทุกข์

๑.๑๖ อุตตามีสุขก็ไม่ใช่ มีทุกข์ก็ไม่ใช่ (อุเบกขา) อุตตาไม่เสื่อมโทรม และมีสัญญาหลังจากตาย เป็นทัศนะของบุคคลที่เห็นได้เฉพาะเวฬุผลพรหม ซึ่งอยู่ในอุเบกขามาน

๒. อุทธมาฆาตนิกอสัญญีวาท พวกที่เชื่อว่าไม่มีสัญญาหลังจากตาย ๘ ชนิด

๒.๑ อุตตามีรูปไม่เสื่อมโทรม แต่ไม่มีสัญญาหลังจากตาย เป็นทัศนะของบุคคลผู้ถือปฏิภาคนิมิตเป็นอุตตา และเชื่อว่า อุตตา มีรูปและเป็นนิรันดร แต่โดยที่เขาเห็นได้เฉพาะอสังขยีสัตว์ ซึ่งมีแต่ร่างกาย ไม่มีจิตใจ จึงเชื่อว่า อุตตา ไม่มีสัญญาหลังจากตาย

๒.๒ อุตตาไม่มีรูปไม่เสื่อมโทรม แต่ไม่มีสัญญาหลังจากตาย เป็นทัศนะของบุคคลผู้ถือสัญญาชั้นห้าว่าเป็นอุตตา แต่โดยที่หลังจากตายไปแล้วไม่มีชั้นอื่นที่จะทำให้สัญญาชั้นห้าปรากฏ จึงถือว่าไม่มีสัญญาหลังจากตาย

๒.๓ อุตตาทั้งมีรูปทั้งไม่มีรูปไม่เสื่อมโทรม แต่ไม่มีสัญญาหลังจากตาย เป็นทัศนะของบุคคล ผู้ซึ่งถือทั้งรูปชั้นทั้งนามชั้นห้าว่าเป็นอุตตา แต่โดยที่อุตตาไม่มีสัญญาอื่นนอกเหนือจากสัญญาชั้นห้า ทั้งก่อนและหลังตาย เขาจึงถือว่าไม่มีอุตตาหลังจากตายเพราะเป็นการเกี่ยวกับภพอนาคต

๒.๔ อุตตา จะว่ามีรูปก็ไม่ใช่ ไม่มีรูปก็ไม่ใช่ ไม่เสื่อมโทรม แต่ไม่มีสัญญาหลังจากตาย เป็นทัศนะของบุคคลซึ่งฟังจากคนอื่นหรือคิดเอาเอง

๒.๕ อุตตามีสุดไม่เสื่อมโทรม แต่ไม่มีสัญญาหลังจากตาย เป็นทัศนะของบุคคลผู้ถือปฏิภาคนิมิตที่ขยายได้จำกัดว่าเป็นอุตตา แต่โดยที่ปฏิภาคนิมิตของกสิณไม่มีสัญญา เขาเลยถือว่า ไม่มีสัญญาหลังจากตาย

๒.๖ อตฺตานิไม่มีที่สุด เป็นทศนะของบุคคลที่ถือปฏิภาคนิมิตที่ขยายได้ไม่มีที่สุดว่าเป็น
อตฺตานิ แต่โดยปฏิภาคนิมิตของกสิณไม่มีสัญญา เขาก็เลยถือว่า อตฺตานิ ไม่มีสัญญา

๒.๗ อตฺตานิทั้งมีที่สุด ทั้งไม่มีที่สุด ...

๒.๘ อตฺตานิมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ ...

(พวกที่ (๖) (๗) และ (๘) เหมือนกับ (๖) (๗) และ (๘) ของอุทฺตมาฆาตนิกสัญญูวาท
เว้นแต่ไม่มีสัญญา)

๓. อุทฺตมาฆาตนิกแนวสัญญูวาท พวกที่เชื่อว่าหลังจากตายมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มี
สัญญาก็ไม่ใช่ แยกออกได้เป็นอีก ๘ ประเภทย่อย ดังต่อไปนี้ :-

๓.๑ อตฺตานิมีรูปไม่เสื่อมสลายหลังจากตาย แต่จะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่
เป็นทศนะของบุคคลที่ถือว่า เพราะเหตุที่สัญญานั้นอ่อนแอเหลือเกินในจุดขณะและปฏิสนธิขณะ จึง
ไม่อาจกล่าวได้อย่างแน่นอนว่ามี หรือไม่มีสัญญา เพราะสัญญาถึงยังคงมีอยู่ แต่ก็มีในปริมาณที่น้อย
มาก ฉะนั้น อตฺตานิ จึงกล่าวได้ว่า มีสัญญาก็ไม่ได้ ไม่มีสัญญาก็ไม่ได้

๓.๒ อตฺตานิไม่มีรูป...

๓.๓ อตฺตานิทั้งมีรูป ทั้งไม่มีรูป...

๓.๔ อตฺตานิจะว่ามีรูปก็ไม่ใช่ ไม่มีรูปก็ไม่ใช่

๓.๕ อตฺตานิมีที่สุด...

๔. อัจเฉทวาท พวกที่ถือว่า อตฺตานิ ชาติสุญฺญหลังจากตาย แบ่งได้เป็น ๗ ประเภท คือ :-

๔.๑ อตฺตานิมีรูป ชาติสุญฺญเมื่อตายลง

๔.๒ อตฺตานิเป็นทิพย์ มีรูปเป็นกามาพจร บริโภคกวมหิงการาหาร ชาติสุญฺญเมื่อตาย

๔.๓ อตฺตานิเป็นทิพย์ มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะใหญ่่น้อยครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่
บกพร่อง ชาติสุญฺญเมื่อตาย

๔.๔ อตฺตานิไม่มีรูป ของผู้ได้บรรลุอากาศานัญญาตนสมาบัติ ชาติสุญฺญเมื่อตาย

๔.๕ อตฺตานิไม่มีรูป ของผู้บรรลุวิญญาณัญญาตนสมาบัติ ชาติสุญฺญเมื่อตาย

๔.๖ อตฺตานิไม่มีรูป ของผู้บรรลุอภิญญายตนสมาบัติ ชาติสุญฺญเมื่อตาย

๔.๗ อตฺตานิไม่มีรูป ของผู้บรรลุแนวสัญญูวาทสัญญาตนสมาบัติ ชาติสุญฺญเมื่อตาย

๕. ทิฏฐธรรมนิพพานวาท ทศนะว่ามีโลกิยนิพพานในปัจจุบัน แบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภท

คือ

๕.๑ ทศนะว่า ในกรณีที่อตฺตานิเอิบอ้อม พลังพร้อมเพร็ดเพร็ดอยู่ด้วยกามคุณ ๕ ถือว่า
อตฺตานิบรรลุทิฏฐธรรมนิพพาน (นิพพานปัจจุบัน)

๕.๒ ทศนะว่า อตฺตานิ ของผู้บรรลุปฐมฌาน สงัดจากกามสังตจากอกุศลธรรม มีวิตก
วิจารณ์ ปีติ สุข ที่เกิดจากวิเวกเป็นอารมณ์ ถือว่าบรรลุทิฏฐธรรมนิพพาน

๕.๓ ทศนะว่า อตฺตานิ ของผู้บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใส และเอกัคคตาสมาธิ ไม่วิตก
ไม่วิจารณ์ เหลือแต่ปีติและสุข เกิดจากสมาธิเป็นอารมณ์ ถือว่าบรรลุทิฏฐธรรม
นิพพาน

๕.๔ ทักณะว่า อตฺตา ของผู้บรรลุดุติยฌาน ละปิตฺสูขได้ มีแต่อุเบกขาและสติเป็น
อารมณฺ์ถือว่าบรรลุนิพพาน

๕.๕ ทักณะว่า อตฺตา ของผู้บรรลุดุตตฌาน มีแต่อุเบกขาที่ประณีตทำให้มีสติ ถือว่า
บรรลุนิพพาน

พระพุทธเจ้ามีสองแสดงทักฺขณฺ์ทั้ง ๖๒ เหล่านี้แล้ว ก็ตรัสแถลงความจริงว่า พระองค์ทรง
ทราบจุดยืนของทักฺขณฺ์เหล่านั้น และคติ คือภพภูมิที่ผู้ยึดถือทักฺขณฺ์เหล่านั้นพึงบรรลุดึง จึงทรงสอนไม่ให้
ยึดถือละวางทักฺขณฺ์เหล่านั้นเสีย เพื่อไม่ต้องประสบกับความทุกข์ยาก แล้วตรัสต่อไปว่า ธรรมที่พระองค์
ตรัสรู้ด้วยพระสัมมาสัมโพธิญาณนั้น ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต คาดเดาเอาเอง
ไม่ได้ ละเอียดย ลุ่มลึก รู้ตามได้เฉพาะผู้มีปัญญาเท่านั้น^{๔๑} ในนิคมแห่งพรหมชาลสูตรนี้ได้ตรัสว่า สมณ
พราหมณฺ์ได้ยึดมั่นอยู่ในทักฺขณฺ์ ๖๒ เหล่านี้ ย่อมถูกข้ายแห่งทักฺขณฺ์ครอบคลุมไว้ ไม่อาจบรรลุดึงความหลุด
พ้นไปถึงอมตธรรมได้ เหมือนปลาติดอวนแหของชาวประมงแล้วไม่มีทางรอดปลอดภัยได้ ฉะนั้น^{๔๒}

พระองค์ได้ตรัสถึงเหตุที่สมณพราหมณฺ์ ผู้ถือทักฺขณฺ์เหล่านั้นไม่อาจบรรลุดึงความหลุดพ้น
ไม่เกิดไม่ตายได้ ว่าเป็นเพราะสมณพราหมณฺ์เหล่านั้นอาศัยผัสสะ จึงรู้ บัญญัติ และยึดมั่นในทักฺขณฺ์
เหล่านั้น และธรรมชาติของผัสสะายตนะที่ปราศจากความรู้เท่าทัน จะพล้นนำไปสู่เวทนาตณฺหา
อุปาทานภพชาติขารมณฺะโสกะปริเวหะทุกขีโหมนฺ์สอุปายาสตามลำดับ ซึ่งเป็นวงจรแห่งการเวียนว่าย
ในสังสารวัฏที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทหรือปัจจยการผ่ายอนฺุโลม^{๔๓}

เมื่อกล่าวโดยรวบยอดแล้วจะเห็นได้ชัดว่า ทักฺษณฺ์หรือทักฺขณฺ์ ๖๒ อย่าง แม้จะแตกต่างกัน
มากมายในรายละเอียด และบางทักฺษณฺ์ก็เป็นความเห็นของท่านผู้บรรลุดึงคุณธรรมชั้นสูงเช่นอภิญญา
และฌานสมาบัติ และจุดที่เหมือนกันเหมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทักฺษณฺ์ หรือทักฺขณฺ์เหล่านั้นก็คือ
ทั้งหมดเป็นทักฺษณฺ์ที่มีความเชื่อว่า มีอัตตา และอัตตานี้เองที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธว่าไม่มีใน
ระดับปรมัตถสัจจะ จึงถือว่า ทักฺษณฺ์ เหล่านี้เป็น มิจฉาทักฺขณฺ์ ตั้งแต่เริ่มแรกที่เดียว

ศาสตราจารย์พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญกุลว่าว่า แนวความคิดทางปรัชญาของอินเดียมี
กระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์หลักของอินเดีย เช่นพระเวท อารณฺยกะ อุปนิษัฑ ของศาสนาพราหมณฺ์
คัมภีร์อาคมของศาสนาเชน และพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา แนวความคิดเหล่านั้นเมื่อจัดตาม
หลักสากลแบบตะวันตกจะได้ดังนี้

๑. แนวความคิดแบบวัตถุนิยม (Materialistic) ได้แก่แนวความคิดที่ว่าสิ่งที่มีอยู่จริงนั้นมี
อยู่อย่างเดียวคือวัตถุหรือสสาร (matter) ซึ่งรวมถึง โลกนี้ คน สัตว์ และพืช ซึ่งสามารถรู้ได้ด้วย
ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้นและกาย ทางใดทางหนึ่ง ส่วนสิ่งที่เป็นนามธรรมไม่ถือว่ามีอยู่
จริง เพราะไม่อาจรู้ได้ประจักษ์ พวกนี้จึงปฏิเสธเรื่องนามธรรมทั้งหมด รวมทั้งวิญญาณ พระเป็นเจ้า
บุญ บาป นรก สวรรค์ โลกหน้า เช่นปัญหาว่า โลกเกิดมาอย่างไร เขาอธิบายว่า เกิดจากการรวม
กันเองของสสารหรือวัตถุธาตุ โดยไม่มีสิ่งหรืออำนาจใดเป็นตัวกลางหรือเป็นผู้สร้าง การรวมของวัตถุ
ธาตุนั้น เป็นไปในลักษณะอัตโนมัติหรือโดยบังเอิญ (by chance) การรวมตัวกันนั้น มีผลเกิดขึ้น

^{๔๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๘/๑๑.

^{๔๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๔๖/๔๕-๔๖.

^{๔๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑-๓.

ต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ ถ้ารวมกันถูกส่วน ทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตขึ้น เช่น คน สัตว์ ชีวิต หรือจะเรียกว่า จิต หรือ วิญญาณ ก็ตามที่ เขาถือว่า เป็นผลพลอยได้จากการผสมถูกส่วนของวัตถุธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นั่นเอง หาได้มีอยู่ก่อนการผสมของวัตถุธาตุ ๔ นั้นไม่ คือสภาพมีชีวิตนั้นไม่มีอยู่ในวัตถุธาตุใด อย่างไรอย่างหนึ่งมาก่อนเลยแต่เกิดขึ้นเพราะผสมกันถูกส่วนนั่นเอง อุปมาเสมือนความแรงของน้ำ หมากร ซึ่งไม่อยู่ในปูน (สีขาว)พลู หรือหมากร มาก่อนฉันใดก็ฉันนั้น

อุดมคติสูงสุดของวัตถุนิยม คือ จงหาความสุขในโลกนี้ อย่าหวังโลกหน้า เพราะตายแล้ว สูญในอินเดีย แนวความคิดแบบนี้มีปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในคัมภีร์ของพราหมณ์ ฮินดู เช่น และพุทธ ซึ่ง ยกมากล่าวถึงเพื่อตำหนิ หรือประณาม เช่น ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าทรงยกมาอ้างว่า เป็นทางสุดโต่งทางหนึ่งที่บรรพชิตไม่ควรถือปฏิบัติ ทรงเรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยค คือการประพฤติ หมกมุ่นอยู่กับกามสุข ซึ่งเป็นเรื่องของชาวโลก บางทีเรียกว่า โลกายัต เพราะเป็นเรื่องของโลกๆ

๒. แนวความคิดแบบสัจนิยม (Realistic) ได้แก่แนวความคิดที่ว่า องค์ภาวะหรือสิ่งมี ตัวตนนั้นมีอยู่ ๒ อย่างคือกายกับจิตหรือรูปกับนาม (Object-Subject) ความมีอยู่ขององค์ภาวะทั้งสองอย่างนี้สามารถรู้ได้ทางประจักษ์และอนุมาน กล่าวคือ รูปธรรมนั้นรู้ได้ทางประสาทสัมผัส ๕ ส่วน นามธรรมรู้ได้ทางใจหรือโดยการอนุมานเอาตัวเอาด้วยเหตุผล เช่นในสิ่งมีชีวิตทั้งหลายนั้น นอกจาก รูปร่างที่มองเห็นแล้ว ยังมีจิตหรือวิญญาณอยู่ด้วย เพราะถ้าไม่มีวิญญาณ รูปร่างก็เคลื่อนไหวไม่ได้ เหมือนท่อนไม้ เช่น รูปร่างของคนตายฉะนั้น การที่ร่างกายเราเคลื่อนไหวได้ก็ดี มีการเจริญเติบโตก็ดี มีความรู้สึกนึกคิดได้ก็ดี ล้วนเป็นหน้าที่ของวิญญาณทั้งนั้น เมื่อเรายอมรับว่าหน้าที่อย่างนี้มีอยู่จริง ก็ ต้องยอมรับตัวเจ้าของหน้าที่ด้วยทั้งๆ ที่เรามองไม่เห็นด้วยตาหรือรับรู้ด้วย หู จมูก เป็นต้นก็ตาม

แนวความคิดนี้มีอยู่ทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พุทธฝ่ายหินยานและเซน

๓. แนวความคิดแบบจิตนิยม (Idealistic) ได้แก่แนวความคิดที่ว่าสภาพธรรมที่มีอยู่จริงๆ นั้น มีอย่างเดียวเท่านั้น คือสภาพที่เรียกว่า จิตหรือวิญญาณ นอกนั้นล้วนเป็นผลมาจากจิตหรือ วิญญาณทั้งสิ้น เรียกตามภาษาปรัชญาอินเดียว่า วัตถุธรรมทั้งหลายเป็นอารมณ์ของจิตนั่นเอง คือวัตถุ เช่น ร่างกายหรือสิ่งอื่นนอกกายเราจะมีปรากฏขึ้นก็ต่อเมื่อคิดถึง สิ่งที่เคยนึกถึงอยู่ก่อน เมื่อเลิกคิดนึก แล้วและกำลังไปคิดนึกสิ่งอื่นต่อไป สิ่งนั้นก็ดับหายไปจากจิตทันที ในทางปฏิบัติ เมื่อเรานั่งสมาธิจนจิต สงบแน่วแน่ อารมณ์ของจิตดับหมด คงมีความรู้สึกอย่างเดียว คือความว่าง ความสงบ ตัวรู้สึกนั้นแหละคือจิตล้วนๆ

แนวความคิดนี้ถือกันว่า เป็นขั้นวิวัฒนาการสูงสุด ซึ่งอยู่ในลัทธิเวทानตะของฮินดูหรือ วิชาญาณวาทของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ปรัชญาอินเดีย อาจแบ่งตามเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวความคิด ครั้งใหญ่ๆ เป็น ๓ สมัย คือสมัยโบราณ สมัยกลาง และสมัยใหม่หรือร่วมสมัย โดยเฉพาะในสมัย โบราณเริ่มตั้งแต่พระเวทถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ปรัชญาอินเดียสมัยนี้ ได้แก่ปรัชญาฮินดู ๖ สำนัก คือนายยะ ไวเศชีกะ สางขยะ โยคะ มีมางสา และเวทานตะ ที่เรียกกันว่าปรัชญาอาสติกะ หมายถึง ปรัชญาที่เชื่อถือความหลังความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท หรือเรียกอีกอย่างว่าปรัชญาฝ่ายพระเวท พระเวทและปรัชญาที่ไม่ใช่ฮินดูอีก ๓ สำนักคือ จารวาก เซน และพุทธ ที่เรียกกันว่า ปรัชญาอัสติกะ

คือพวกที่ไม่เชื่อถือความขลังความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรัชญาที่ไม่ใช่ฝ่ายพระเวท^{๔๔}

๓.๔ ลัทธิครูทั้ง ๖

ในสามัญญผลสูตร แห่งทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระเจ้าอชาตศัตรูได้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบว่า ครูทั้ง ๖ ซึ่งเป็นศาสดาร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีทิวทัศน์ความเห็นอย่างไร สรุปได้ดังนี้

๑. **ปุณณะ กัสสปะ** เป็นอกิริยวาที มีหลักคำสอนว่า ไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่ว่าจะทำกรรมดีหรือกรรมชั่วอย่างไรก็ไม่จัดว่าเป็นบุญหรือเป็นบาป ผู้ทำไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนแต่อย่างใด

๒. **มักขลิ โคสาละ** เป็นอิสสรกรรมวาที เชื่อในเทพเจ้าผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ มีหลักคำสอนว่า สุข ทุกข์ ความสำเร็จ หรือล้มเหลวของมนุษย์ เกิดขึ้นตามวงการของพระเป็นเจ้า ทั้งพาลและบัณฑิตมีวิวัฒนาการโดยผ่านชาติผ่านภพต่างๆ ทั้ง ๓ ทั้งปรารถนาตามบงการของพระเป็นเจ้า เป็นต้น

๓. **อชิตะ เกสสัมพละ** เป็นอุจเฉทวาที มีหลักคำสอนแบบวัตถุนิยม ที่ปฏิเสธคุณประโยชน์ของการให้ทาน การบูชาเช่นสรวง ไม่เชื่อเรื่องโลกหน้า ผลบุญ เป็นต้น และสอนว่า ไม่มีศาสนาใดที่จะนำชีวิตไปสู่ความรู้ความเข้าใจธรรมชาติของโลกนี้และโลกหน้าได้ สรุปว่า ทั้งคนโง่คนฉลาดต่างก็ดับสูญหลังจากตายจากชีวิตนี้แล้ว

๔. **ปฏะระ กัจจายนะ** อาจเรียกได้ว่า เป็นนิจจวาที มีหลักคำสอนแบบวัตถุนิยมอย่างหนึ่ง ซึ่งมีทัศนะว่า สภาวะ ๓ อย่าง คือธาตุทั้ง ๔ สุข ทุกข์ และชิวะ เทียงแท้ ยั่งยืน แน่นอน ไม่หวั่นไหวแปรปรวน ดังนั้น แม้จะมีการทำร้ายด้วยอาวุธถึงตาย ก็ไม่ชั้ตว่าเป็นการฆ่ากัน ถือว่า เป็นต้นแต่ทำให้สภาวะเรานั้นแยกหรือกระจายจากกันเท่านั้น

๕. **สัณชัย เวลัฏฐบุตร** เป็นอมราวิกเขปวาที ไม่มีหลักคำสอนของที่แน่นอน เก่งในเชิงวาทศิลป์ สามารถพูดลื่นไหลไปมาให้พ่นภัยได้เหมือนปลาไหลที่ลื่นจับได้ยาก เช่นสอนว่าไม่มีใครพิสูจน์ได้ในเรื่องชีวิตในปรโลก ความรับผิดชอบทางศีลธรรมและคุณค่าทางจริยธรรม เป็นต้น พิสูจน์ไม่ได้สัณชัยนี้เอง คือปริพาชก ที่มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาธรรมบทว่าเป็นอาจารย์เก่าของพระสารีบุตรเถระ เมื่อถูกชวนให้เปลี่ยนใจไปเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า โดยศิษย์คนสำคัญนี้ ก็ย้อนกลับถามไปในโลกนี้มีคนโง่หรือคนฉลาดมากกว่ากัน เมื่อได้รับคำตอบว่า คนโง่มากกว่า จึงได้ว่า ถ้าเช่นนั้นขอให้พวกคนฉลาดซึ่งมี ซึ่งเป็นคนส่วนน้อยไปเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ส่วนตัวท่านเองขอเอาคนโง่ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ไว้เป็นพวก ซึ่งจะเห็นได้ว่า หลักแหลมในเชิงผลประโยชน์ได้เสียด้านปริมาณไม่น้อยเลย

๖. **นิครนถ์ นาฏบุตร** เป็นสังวรวาที จัดเข้าในพวกอุดมคตินิยม สอนเรื่องสังวร ๔ ประการที่ปรากฏในบาลีสามัญญผลสูตร คือ ห้ามน้ำทั้งปวง ประกอบด้วยน้ำทั้งปวง กำจัดด้วยน้ำทั้ง

^{๔๔} อติศักดิ์ ทองบุญ, “ความนำปรัชญาอินเดีย”, ใน มหาจุฬาฯ วิชาการ : ปรัชญาบูรพทิศ, ทรงวิทย์ แก้วศรี บรรณาธิการ, หน้า ๒๐๘-๒๑๐.

ปวง และประพรมด้วยน้ำทั้งปวง ท่านผู้นี้คือมหาวีระศาสดาของศาสนาเซน ซึ่งมีศาสนิกอยู่มากพอสมควรในอินเดียปัจจุบัน^{๔๕}

เดิยรลัทธิทั้ง ๒ ท่านนี้ เมื่อจัดประเภทลัทธิของท่านโดยสรุปที่สุดก็เห็นจะจัดได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือลัทธิวัตถุนิยม (Materialism) และลัทธิอุดมคตินิยม (Idealism) และหน้าที่ของเดิยรลัทธิหมายเลข ๑-๖ จัดเป็นลัทธิเป็นพวกวัตถุนิยม และลัทธินิครนถ์หรือศาสนาเซนเป็นตัวแทนของพวกอุดมคตินิยม

เรื่องเกี่ยวกับ ครูทั้ง ๒ ในปัจจุบันมีปรากฏหลักฐานน้อยมาก มีเพียงคนเดียวคือนิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งศาสนาเซนเรียกว่าศาสดามหาวีระ ยังมีผู้สืบทอดเผยแพร่คำสอนอยู่ในประเทศอินเดียในปัจจุบัน ซึ่งได้กล่าวถึงข้างแล้วในตอนท้ายของบทวิเคราะห์เรื่องศิลปะในข้อที่แล้ว

อย่างไรก็ดี เพื่อป้องกันความเข้าใจสับสนและความคลาดเคลื่อนจากบริบทของทฤษฎี ๖๒ และลัทธิของครูทั้ง ๒ ซึ่งเรียกรวมได้ว่า เดิยรลัทธินอกพระพุทธศาสนา จึงขอทำความเข้าใจคำศัพท์บางคำที่ปรากฏ ดังนี้

ตถาคต ปกติเป็นคำที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เรียกพระองค์เอง แทนคำว่า “เรา” (อุตตมบุรุษ) แต่ในที่นี้ หมายถึง อตตตา คือสภาพที่ลัทธิเดิยรลัทธิถือว่าเที่ยงแท้ เป็นคำที่ลัทธิอื่นๆ ใช้กันมาก่อนพุทธกาล หมายถึง อตตตา หรือ อาตมัน ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า อรรถกถาอธิบายว่าหมายถึง สัตตะ^{๔๖}

ชีวะ หมายถึง วิญญาณอมตะ หรืออาตมัน (Soul)^{๔๗}

โลก หมายถึง สภาพที่ต้องแตกสลาย กล่าวคืออุปาทานชั้น ๕ ได้แก่ความยึดติดว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มีตัวตนและเป็นของตน นั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์^{๔๘}

สัญญา เช่นข้อความว่า “หลังจากตายแล้ว อตตายังมีสัญญาเหลืออยู่” คำว่าสัญญาในที่นี้ ไม่ได้หมายถึง ความจำได้หมายรู้ธรรมดา แต่หมายถึงภาวะที่เป็นความรู้ชั้นละเอียด

ทฤษฎี ๖๒ คือทฤษฎีทางอภิปรัชญา (Metaphysics) ที่มีอยู่ในอินเดียทั้งก่อนและร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีอยู่ทั้งหมด ๖๒ ทฤษฎี พระพุทธองค์ทรงยกมาแสดงเพื่อยืนยันว่า พระองค์ทรงรู้ทฤษฎีดังกล่าวอย่างแจ่มแจ้ง และทรงแสดงพรหมชาลสูตรครอบคลุมทฤษฎีเหล่านี้ทั้งหมด เปรียบเหมือนชาวประมงใช้แห่ทอดคลุมปลาไว้ได้ทั้งหมดฉะนั้น^{๔๙}

ลัทธิเดิยรลัทธิของอินเดียโบราณ เกิดจากแนวคิดทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นเทวนิยมหรืออเทวนิยม ดังนั้น จึงไม่ใช่สักว่าเป็นแนวคิดเชิงอภิปรัชญาดังเช่นตะวันตก แต่เป็นลัทธิทางศาสนาที่มีศาสดาคิดค้นค้นกำเนิด ตั้งสมมติฐานและวางศีลและพรตเพื่อการปฏิบัติเป็นไปสู่จุดหมายปลายทาง โดยเฉพาะคือ ถ้าเป็นเทวนิยม เช่นศาสนาพราหมณ์ ก็จะได้ไปรวมอยู่กับพรหมมัน หรือปรมาตมัน

^{๔๕} คุรยลละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑๖๕-๑๘๑/๕๓-๖๐.

^{๔๖} ที.สี.อ. ๖๕/๑๐๘.

^{๔๗} อภิ.ปญจ.อ. ๑/๑/๑๒๙.

^{๔๘} ที.สี.อ. ๒๑๗/๑๙๐.

^{๔๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๘/๑๑; ๙/๑๔๘/๔๗.

หากเป็นอเทวนิยม เช่นศาสนาเซน ก็จะได้พ้นไปจากโลก (โลกุตระ) ลัทธิเหล่านี้เป็นจิตนิยมหรือไม่ก็เป็นวัตถุนิยม ซึ่งผิดกับปรัชญาพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งจัดอยู่ในประเภทสัจนิยม

๓.๕ ทิฏฐิเถรวาท

หากจะมองว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นปรัชญา คือความรู้อันประเสริฐ ก็มีหลายสิ่งหลายอย่างยกมากล่าวถือเป็นปรัชญาได้ เช่นปฏิจกสมุปปาท อริยสัจ ๔ หรือกรรม ในที่นี้จะยกมากล่าวถึงเฉพาะเรื่อง “ไตรลักษณ์”

ในพุทธปรัชญาเถรวาท มิใช่เพียงจิตเท่านั้นที่เกิดดับทุกขณะ แม้วัตถุหรือสสารก็เกิดดับทุกขณะเหมือนกัน อายุของวัตถุแต่ละขณะมีความยืนยาวกว่าขณะจิต กล่าวคือจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ เข้ากับวัตถุเกิดดับหนึ่งขณะเหตุนี้พระอนุรุทธะการขึ้นกล่าวว่า “จิต ๑๗ ขณะนั้นเป็นอายุของรูปธรรม (ตานิ ปน สตตรส จิตตกขณานิ รูปมมานมายู)”^{๕๐} ข้อความนี้แสดงว่าสรรพสิ่งในโลกไม่ว่าจะเป็นจิตหรือวัตถุตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วดับไป ไม่มีอะไรเที่ยงแท้ถาวร การยึดถือทัศนนะว่า สรรพสิ่งตั้งอยู่ชั่วขณะ (ขณิก) นี้ทำให้พุทธปรัชญาได้ชื่อว่า **ขณิกวาท**

สรรพสิ่งตั้งอยู่ชั่วขณะเพราะอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) อนิจจตา ความไม่เที่ยง (๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และ (๓) อนัตตา ความไม่มีตัวตน ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไตรลักษณ์นี้บางที่เรียกว่า สามัญญลักษณะ เพราะเป็นลักษณะที่เสมอกันแก่สิ่งทั้งปวง มีพุทธพจน์กล่าวถึงไตรลักษณ์ไว้ว่า

คาถาคต (พระพุทธเจ้า) ทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (หลัก) นั้นยังคงมีอยู่ เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยมว่า (๑) สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง (๒) สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ (๓) ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา...

ตถาคตธัสรู้แล้ว เข้าถึงหลักนั้นแล้ว จึงบอก แสดง ความเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย แจกแจง ทำให้เข้าใจง่าย^{๕๑}

มีข้อควรสังเกตเกี่ยวกับคำที่ใช้ในพุทธพจน์ที่อ้างถึงนั้น ในประโยคที่ ๑ และที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า **สังขาร** ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ แต่ในประโยคที่ ๓ ตรัสว่า **ธรรม** เป็นอนัตตา ข้อนี้แสดงว่า สังขารหรือสังขตธรรม อันได้แก่สภาวะที่ปัจจุปัจปรุงแต่งขึ้นเท่านั้น ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ ส่วนอสังขตธรรมคือสภาวะที่ไม่ถูกปรุงแต่ง ไม่มีสัญลักษณ์ ๒ ข้อแรก อสังขตธรรมที่ว่านั้นคือนิพพาน ในที่นี้ นิพพานแม้จะพ้นจากภาวะไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ แต่ก็ยังเป็นอนัตตา และสังขตธรรมเป็นอนัตตาด้วยเหมือนกัน เหตุนี้ในประโยคที่ ๓ พระพุทธเจ้าจึงใช้คำว่า **“ธรรม”** เพื่อครอบคลุมทั้งสังขตธรรมและอสังขตธรรม บาลีวินยปิฎกสรุปข้อความตอนนี้ไว้ว่า **“สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขตธรรมทั้งปวงเป็นทุกข์และเป็นอนัตตา นิพพานและบัญญัติเป็นอนัตตาวิจฉัยอยู่ดังนี้”**^{๕๒}

รวมความว่า อนัตตาเท่านั้นเป็นลักษณะร่วมที่มีทั้งในสังขตธรรมและอสังขตธรรม ส่วนอนิจจตาและทุกขตาเป็นลักษณะเฉพาะของสังขตธรรม

^{๕๐} อภิธัมมัตถสังคหบาลีและฎีกา, หน้า ๒๐.

^{๕๑} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๖๒/๓๖๘.

^{๕๒} วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๕๗/๑๘๗.

สังขตธรรมเป็นภาวะที่ปัจจัยปรุงแต่งทุกอย่างที่เป็นวัตถุและจิตหรือนามรูป มีสังขตลักษณะหรือเครื่องหมายให้กำหนดรู้ว่าเป็นสังขตธรรม ๓ ประการคือ^{๕๓}

๑. ความเกิดขึ้นปรากฏ (อุปาทะ)
๒. ความแตกจะปรากฏ (วยะ)
๓. เมื่อดำรงอยู่ความผันแปรปรากฏ (อัญญัตตะ)

ส่วนอสังขตธรรมเป็นสภาวะที่ไม่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งหมายถึงนิพพาน มีอสังขตลักษณะเป็นเครื่องหมายให้กำหนดรู้ว่าเป็นอสังขตธรรม ๓ ประการคือ

๑. ไม่ปรากฏความเกิด
๒. ไม่ปรากฏความแตกดับ
๓. เมื่อดำรงอยู่ไม่ปรากฏความผันแปร

ความหมายของไตรลักษณ์แต่ละข้อมีดังต่อไปนี้

๑. อนิจจตา ความไม่เที่ยง

พุทธปรัชญาเห็นว่า สรรพสิ่งที่เป็นสังขตธรรมไม่คงที่ถาวร ทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงทุกขณะ ดังที่ได้กล่าวถึงลักษณะของความเปลี่ยนแปลงไว้แล้ว ในตอนที่ว่าด้วยธรรมชาติของจิต ปรัชญาบางสำนักเห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นมายาหน้าฉาก สิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างหากที่เที่ยงแท้ถาวร ปรัชญาเช่นนี้ จัดเป็นสัสสตวาทะที่ยอมรับว่ามีความเที่ยงแท้ถาวรอยู่เบื้องหลังความเปลี่ยนแปลง และเรียกสิ่งเที่ยงแท้ถาวรนั้นว่าอัตตาหรืออาตมัน แต่พุทธปรัชญาเถรวาทถือความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมสังขตธรรมทั้งหมด จิตและวัตถุตั้งอยู่เพียงชั่วขณะ ไม่มีอัตตาถาวรแทรกสถิตอยู่ท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลงนั้น ข้อนี้แสดงว่าหลักอนิจจตามีความสัมพันธ์กับหลักอนัตตาพระอรหันตญาณจารย์ แสดงความหมายของอนิจจตาไว้ ๔ ประการ คือ^{๕๔}

๑. อุปาทายปวัตติโน เพราะเป็นไปโดยอาการแตกดับ
๒. วิปริณามโต เพราะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ
๓. ตาวกาลิกโต เพราะตั้งอยู่ชั่วขณะ
๔. นิจจปฏิขิปโต เพราะขัดแย้งต่อความเที่ยง นั่นคือไม่ยอมรับรูปแบบของความเที่ยง

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์

ความทุกข์ โดยทั่วไปมีความหมายถึงทุกขเวทนา คือความรู้สึกรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจ แต่ทุกขลักษณะมีความหมายกว้างขวางกว่านั้น เพราะการกล่าวว่าสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ย่อหมายถึงครอบคลุมความทุกข์ของสิ่งไร้ชีวิต เช่นก้อนอิฐหรือกองทรายในกรณีนี้ ก้อนอิฐไม่มีจิตรับรู้ทุกขเวทนา แต่ก็เป็นทุกข์ในความหมายที่ใช้ในไตรลักษณ์ นั่นคือ สรรพสิ่งเป็นทุกข์และทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขมโต) เนื่องจากถูกดิ้นรนให้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับก้อนดินที่ถูกโยนขึ้นไปบน

^{๕๓} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๐๒-๓/๑๘๔

^{๕๔} วิสุทธิ. ๓/๒๔๖; ม.อ. ๒/๑๕๑.

ท้องฟ้า มันจะค้างฟ้าอยู่ไม่ได้ เพราะถูกแรงโน้มถ่วงของโลกบีบคั้นให้ต้องตกลงมา สภาวะที่ก้อนดินไม่อาจทนค้างฟ้าเรียกว่าความทุกข์ในไตรลักษณ์ ดังนั้น ความทุกข์จึงมีความสัมพันธ์กับความไม่เที่ยง ดังพุทธพจน์ว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ (ยถนิจจติ ทุกฺข)”^{๕๕} ซึ่งหมายความว่า สรรพสิ่งไม่เที่ยง (อนิจจัง) เพราะถูกบีบคั้นให้ต้องเปลี่ยนแปลง (ทุกขัง)

อย่างไรก็ตาม ทุกขลักษณะหรือที่ท่านเรียกว่า สังขารทุกข์ ในไตรลักษณ์นี้ มีความหมายครอบคลุมไปถึงทุกขเวทนาด้วย ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้ประมวลความหมายของทุกขตาไว้ ๔ ประการ ดังนี้^{๕๖}

๑. **อภินุหสมปติปีหนโต** รู้สึกผิดอยู่ตลอดเวลา เหมือนกับมีอำนาจภายนอกบังคับ ต้องเกิด ดำรงอยู่ชั่วขณะแล้วต้องดับไป

๒. **ทุกขมโต** เพราะเป็นสภาพที่ทนได้ยาก เพราะคงอยู่สภาพเดิมไม่ได้อีกต่อไป จะต้องเปลี่ยนแปลงแน่นอน

๓. **ทุกขวตถุโต** เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ คือทำให้เกิดทุกขเวทนาต่างๆ ความผิดหวัง ความเจ็บปวด เนื่องจากสิ่งต่างๆ มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่อาจสนองความอยากด้วยตัณหา ได้สมใจ จึงก่อให้เกิดความทุกข์แก่ผู้เข้าไปยึดติดด้วยตัณหาอุปาทาน

๔. **สุขปฏิเขปโต** เพราะขัดแย้งต่อความสุข นั่นคือ สุขุมเวทนาไม่อาจตั้งอยู่ได้ในสังขาร เพราะสังขารมีธรรมชาติเป็นทุกข์ เหมือนต้นไม้ที่กำลังจะโค่น คนเอาอะไรไปแขวนไว้ก็เท่ากับเร่งเวลาให้ล้มเร็วขึ้น เนื่องจากสังขารทั้งหลายมีทุกข์เป็นเจ้าเรือนนี้เอง ท่านจึงบอกว่า ทุกข์ไม่มี มีแต่ทุกข์น้อย เช่นเดียวกับที่บางคนกล่าวว่า ความเย็นไม่ มีแต่ความร้อนน้อย

๓. อนัตตา ความไม่มีอัตตา

ในสมัยพุทธกาล ศาสนาสาคัญของอินเดีย เช่นศาสนาพราหมณ์ และศาสนาเชน ล้วนสอนเรื่อง อัตตา ซึ่งศาสนาพราหมณ์เรียกว่า อาตมัน ศาสนาเชนเรียกว่า ชิวะ หรือ ชีพ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวที่สอนเรื่องอนัตตา ในลักษณะที่ขัดแย้งกับคำสอนเรื่องอัตตาในศาสนาอื่น ดังนั้น ทฤษฎีอนัตตาถูกถือว่าเป็นคำสอนเฉพาะของพระพุทธศาสนาที่หาไม่ได้ในศาสนาอื่น (แม้ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน เช่นศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาซิกข์ ล้วนสอนเรื่องอัตตาทั้งนั้น) กล่าวให้ชัดก็คือ คำสอนเรื่องอนิจจัง ทุกขัง ดังที่อธิบายมาปรากฏมีอยู่ในศาสนาอื่นแล้ว แต่คำสอนพระอนัตตามีเฉพาะในพระพุทธศาสนา ดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาสัมโมหวิโนทนี ว่า

อนัตตลักษณะไม่ปรากฏ มีตมม ไม่แจ่มแจ้งแห่งตลอดได้โดยยาก ทำให้เข้าใจได้ยาก แต่อนิจจลักษณะและทุกขลักษณะ พระตถาคตทั้งหลายจะทรงอุบัติหรือไม่ก็ตามย่อมปรากฏ อนัตตลักษณะย่อมไม่ปรากฏ นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงอุบัติขึ้น จะปรากฏก็แต่ในอุบัติการณ์ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น^{๕๗}

^{๕๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๕/๒๗.

^{๕๖} วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๒๔๖.

^{๕๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎก เล่ม ๒ ภาคที่ ๑ และอรรถกถา, หน้า ๑๗๔.

ก่อนการอุบัติของพระพุทธเจ้า ศาสนาพราหมณ์สอนเรื่องอัตตาอยู่แล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศคำสอนที่ปฏิเสธอัตตา พระองค์ใช้คำว่า “อนัตตา (น+อัตตา)” ซึ่งแปลว่า “ไม่มีอัตตา” เพื่อความเข้าใจเรื่องนี้ เราจะพิจารณาว่า ทฤษฎีอัตตาที่ถูกปฏิเสธนั้นเป็นเช่นไร คำสอนเรื่องอัตตาหรืออาตมันที่เป็นระบบในศาสนาพราหมณ์มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัท ซึ่งมีสาระพอสรุปได้ ดังนี้^{๕๘}

๑. อัตตาหรืออาตมัน เป็นหลักการแห่งชีวิต เป็นชีวิตวิญญูณอมตะ (Immortal Soul) ซึ่งแทรกสถิตอยู่ในร่างกายแต่เป็นคนละอย่างกับร่างกาย เมื่อร่างกายดับสลาย อาตมันหาแตกทำลายไม่

๒. อาตมัน มีคุณลักษณะถาวร ๓ ประการ คือ (๑) สัต หมายถึง ความดื้ออย่างคงที่ ถาวร (๒) จิต หมายถึงความสำนึกรู้ตัว และ (๓) อานันทะ หมายถึงความสุข

๓. อาตมัน ไม่ใช่นามรูป หากแต่อยู่เหนือพินนามรูปไป อาตมันไม่เหมือนอะไรสักอย่างในโลกนี้ การพรรณนาว่าอาตมันคืออะไรจึงทำได้ยาก นอกจากจะบอกว่า อาตมันไม่ใช่สิ่งนั้นสิ่งนี้ (เนติ, เนติ)

๔. อาตมันคือพรหมัน อาตมันเป็นสารหรือสัตว์ที่แทรกสถิตอยู่ในปัจเจกบุคคล แต่พรหมันเป็นสารหรือสัตว์ที่เทศกิจอยู่ในสากลจักรวาล พรหมันไม่ได้แยกไกลจากปัจเจกบุคคลหากแต่สถิตอยู่ภายในตัวเราในนามของอาตมัน ดังนั้นพราหมณ์ทั้งหลายจึงสอนศิษย์ให้มองอาตมันภายในตนและให้ระลึกว่า อาตมันคือพรหมัน โดยกล่าวว่า “ท่านคือพรหมันนั้น (ตต ตวม อสิ)” การหยั่งรู้เช่นนี้ทำให้บรรลุมะกษะสู่ความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอัตตาหรืออาตมันด้วยเหตุผลต่างๆ ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

๑. โลกและชีวิตประกอบด้วยชั้น ๕ เท่านั้น ไม่มีองค์ประกอบอื่นนอกเหนือไปจากชั้น ๕ ถ้าจะมีอัตตา ก็ชั้น ๕ นี้แหละชั้นใดชั้นหนึ่งเป็นอัตตา เมื่อพิจารณาโดยถ่องแท้แล้ว ปรากฏว่าชั้น ๕ ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ ด้วยเหตุนี้ชั้น ๕ จึงเป็นอนัตตา ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย รูป... เวทนา... สัญญา... สังขาร... วิญญูณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นอย่างนั้น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ข้อนี้อริยสาวกพึงหยั่งเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้^{๕๙}

๒. ถ้าอัตตาไม่ใช่ชั้น ๕ หรือนามรูป แล้วอัตตาเป็นอะไรอยู่ที่ไหน ทำไมเราจึงไม่อาจหยั่งเห็นเห็นอัตตา การที่อัตตาไม่เป็นที่หยั่งเห็นนั้น แสดงว่า อัตตาไม่มีอยู่จริง ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออัตตาและของเนื่องด้วยอัตตา เป็นสิ่งที่บุคคลหยั่งเห็นไม่ได้ตามความเป็นจริงแท้ การตั้งทัศนะว่านั่นคือโลก นั่นคืออัตตา เรานั้นพอกจากโลกนี้ไปแล้วจักเป็นผู้เที่ยงแท้ถาวร มีความไม่เปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา จักดำรงคงที่ถาวรอยู่อย่างนั้น ดังนั้น เป็นธรรมของคนเหล่าสมบุรณ์แบบเดียวมิใช่หรือ?^{๖๐}

^{๕๘} Mererk, Prayoon, *Selflessness in Sartre's Existentialism and Early Buddhism*, (Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1988), pp. 95-100.

^{๕๙} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๕/๒๗.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๔/๒๔๖.

๓. เมื่ออรรถาไม่มีจริง แล้วใครคนเราจึงใช้ภาษาในชีวิตประจำวันเรียกตัวฉันของฉัน ก่อให้เกิดอหังการ มมังการ และเมื่อความรู้สึกเรื่องตัวตนอย่างรากลึกมากเข้าก็เกิดอหังการพาทาน ยึดติดลัทธิที่สอนเรื่องอรรถา ความเห็นผิดเหล่านี้มีต้นตอมาจากไหน ถ้าไม่ได้มาจากอรรถาจริงๆ ? พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ความสำคัญผิดอันเกิดจากความไม่รู้เท่าทันธรรมชาติของขันธ ๕ ทำให้เกิด ความรู้สึกนึกคิดเรื่องอรรถา ยิ่งพระบาลีว่า “ภิกษุทั้งหลายสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเมื่อ พิจารณาเห็นย่อมพิจารณาเห็นอรรถาเป็นหลายวิธีสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดย่อมพิจารณา เห็นอุปาทานขันธ ๕ หรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง (ว่าเป็นอรรถา)”^{๖๑} ความสำคัญผิดเช่นนี้จัดเป็น วิปลาส

เมื่อขันธ ๕ ประชุมพร้อมกันเข้า สิ่งที่เราเรียกสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ก็เกิดขึ้น สิ่ง เหล่านั้นเป็นของจริงโดยการสมมติหรือบัญญัติ เมื่อว่าโดยปรมาตถสัจจะ สิ่งเหล่านั้นคือผลรวมของขันธ ๕ นั้นเอง เช่นเดียวกับสิ่งที่เราเรียกโดยทั่วไปว่า “โลก” แท้ที่จริง โลกคือผลรวมของแผ่นดิน ผืนน้ำ ภูเขา ต้นไม้ ฯลฯ เมื่อเอาส่วนประกอบเหล่านั้นแยกออกจากกัน ความเป็นโลกก็ไม่มี ในทำนอง เดียวกันความเป็นคน ความเป็นตัวตน ความเป็นแมว ความเป็นนก เป็นต้น ไม่ได้มีอยู่แยกต่างหาก จากส่วนประกอบคือขันธ ๕ ดังที่พระวชิราภิกษุณีกล่าวไว้ว่า “เพราะประชุมส่วนประกอบเข้าด้วยกัน ย่อมมีศัพท์เรียกว่า รถ ฉันทใด เมื่อขันธทั้งหลายมีอยู่ ก็สมมุติเรียกว่า ‘สัตว์’ ฉันทนั้น”^{๖๒} พระพุทธโฆสา จารย์ อธิบายประเด็นนี้เพิ่มเติมว่า

เมื่อสัมภาระส่วนประกอบมีเพลาล้อ กรง และงอนเป็นต้น ตั้งอยู่เรียบริयरรวมกันเป็นอัน เดียวกันแล้ว คำสมมุติเรียกว่า รถ ก็มีขึ้นเท่านั้นเอง เมื่อพิจารณาองค์ประกอบแต่ละส่วนๆ โดย ปรมาตถ สิ่งซึ่งอรรถาไม่มีฉันทใด เมื่ออุปาทานขันธ ๕ มีอยู่ คำสมมุติเรียกว่า ‘สัตว์ บุคคล’ ก็มีขึ้นเท่า นั้นเอง เมื่อพิจารณาคุณธรรม (ขันธ) แต่ละส่วนๆ โดยปรมาตถ ชื่อว่าสัตว์อื่นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า ‘เรา มี เราเป็น’ ไม่มีเลย ว่าโดยปรมาตถแล้วก็มีแต่นามรูปเท่านั้น ฉันทนั้น^{๖๓}

คำสอนเรื่องอนัตตานำไปสู่แนวคิดเรื่องสุญญตา เพราะโลกและชีวิตถูกปรุงแต่งมาจาก ขันธ ๕ ซึ่งไม่ใช่อรรถา โลกและชีวิตจึงเป็นของว่าง คำว่า ‘ว่าง’ ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงภาวะที่ไม่มีสิ่งของ ใดเลย ความว่า (สุญญตา) หมายถึงว่างจากอรรถาและของที่เกี่ยวข้องกับอรรถา ดังพระบาลีว่า “อานนท เรากล่าวว่าโลกว่าง เพราะว่างจากอรรถาและของที่เกี่ยวข้องกับอรรถา (สุญญ อตเตน วา อตตนิเยน วา)”^{๖๔}

พระอรรถกถาจารย์ สรุปลสุญญตาด้วยคาถาประพันธ์ว่า

“ทุกขเมว หิ น ทุกขิตโต
การโก น กิริยา ว วิชชติ
อตถิ นินพพุโต ปุมา
มคคตถิ คมโก น วิชชติ”

^{๖๑} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๗/๕๖.

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๑/๑๘๖.

^{๖๓} วิสุทธิมรรค (บาลี) ๓/๒๑๔-๒๑๕.

^{๖๔} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๓๓/๕๑๒.

ทุกข์เท่านั้นที่อยู่	ผู้เสวยทุกข์ไม่มี
การกระทำมีอยู่	ผู้กระทำไม่มี
นิพพานมีอยู่	ผู้นิพพานไม่มี
หนทางมีอยู่	ผู้เดินทางไม่มี ^{๖๕}

พุทธปรัชญาค้นพบสัจธรรมโดยอาศัยการพิจารณาแยกส่วนประกอบของสรรพสิ่งในโลก ออกเป็นชั้น ๕ พบว่าชั้น ๕ แต่ละชั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา จึงว่างจากอัตตาและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอัตตา ทำให้การมองโลกแบบวิเคราะห์แยกส่วนเช่นนี้ เรียกว่า **วิภาษวาท** พุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นที่รู้จักในอีกชื่อหนึ่งว่า วิภาษวาท เพราะพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระองค์เป็นวิภาษวาท^{๖๖}

ปัญหาปรัชญาที่เกิดขึ้นในเรื่องที่เกี่ยวกับไตรลักษณ์ก็คือว่า ถ้าชั้น ๕ แต่ละส่วนดำรงอยู่ชั่วขณะสั้นๆ สรรพสิ่งในโลกไม่น่าจะถือกำเนิดขึ้นได้ ถ้าไม่มีตัวการคอยรวบรวมส่วนเรานั้นเข้าด้วยกัน เช่นเดียวกับนายช่าง นำไม้แต่ละชิ้นมาประกอบกันเป็นเรือน ถ้ามว่า ใครรวมเอาธาตุ ๔ และจิตเจตสิกมาสร้างเป็นโลกและชีวิตในโลก? ศาสนาเทวนิยม ตอบว่าพระเจ้า (God) หรือพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก ส่วนพระพุทธศาสนาอเทวนิยม (Atheism) ปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้าผู้สร้างโลก ดังคำกล่าวที่ว่า “แท้ที่จริง ในประวัติแห่งสงสาร (โลก) นี้ ไม่มีใครสร้างสงสาร ไม่ว่าจะเทพเจ้าหรือพระพรหมก็ตาม ธรรมล้วนๆ ดำเนินไป เพราะการประชุมของเหตุปัจจัย”^{๖๗}

ดังกล่าวมาแล้ว ทิฏฐิ หรือ ทรศนะ หรือปรัชญา ที่เกิดจากพื้นฐานของชมพูทวีปสมัยโบราณ ซึ่งเป็นดินแดนอินเดียในปัจจุบัน เป็นเรื่องเกิดจากแนวคิดของลัทธิศาสนา จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อการปฏิบัติ หากลัทธิใดเป็นสัมมาทิฏฐิ ผลการปฏิบัติย่อมเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง หากลัทธิใดเป็นมิถิฏฐิ การปฏิบัติก็จะผิดไปทั้งหมด และผลก็จะไม่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น วัตรปฏิบัติที่เรียกว่า ศีลวัตร หรือศีลพรต หรือวิธีการปฏิบัติอาจจะเรียกว่า ตบะ หรือยัญพิธีก็ได้ สุดแต่ลัทธินั้นจะกำหนดบัญญัติขึ้น ในตอนต่อไป จึงขอกล่าวถึงการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติ ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “การบำเพ็ญศีลพรต” เปรียบเทียบให้เห็นทั้งส่วนของลัทธิเดียริถ์และของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยผลแห่งการยึดถือปฏิบัติย่อมมีผลแตกต่างกัน ทั้งนี้ตามในและแนวทางแห่ง สามัญญผลสูตร ที่ขนิทาย สีสันธวรรค

๓.๖ การบำเพ็ญศีลพรต

นักบวชในสมัยพุทธกาลนั้น ต้องมีศีลและวัตร คือบำเพ็ญศีลพรตให้เคร่งครัดเข้มงวดตามลัทธิของตน เพื่อให้ประชาชนศรัทธาเลื่อมใส เข้ามาเพื่อสอบถามและมอบตัวเป็นศาสนิกในที่สุด ดังกรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ในกัฏฐาคิริสูตร เมื่อประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกาสิ ชื่อ กัฏฐาคิริ ว่า

^{๖๕} วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๑๐๑.

^{๖๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๑๑/๖๕๑.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน พระมหาประยูร ธมมจิตโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท”, ในมหาจุฬาริชาการ : ปรัชญาบูรพทิศ, ทรงวิทย์ แก้วศรี, บรรณาธิการ, หน้า ๑-๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการบรรลุหรือที่ผลด้วยชั้นเดียวเท่านั้น แต่การบรรลุหรือที่ผลย่อมมีได้ด้วยการบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ

[กล่าวคือ]

กุลบุตรในศาสนานี้ เกิดศรัทธาแล้วย่อมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหาย่อมนั่งใกล้... ย่อมเงยโศดลง... ย่อมฟังธรรม... ย่อมทรงจำไว้ ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ย่อมเพ่งพินิจ... ย่อมเกิดฉันทะ... ย่อมอุตสาหะ... ย่อมไตร่ตรอง... ย่อมอุทิกายและใจ... ย่อมทำให้แจ่มแจ้งจะอันยอดเยี่ยมด้วย นามกาย และเห็นแจ่มแจ้งจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา^{๖๘}

จะเห็นได้ว่าเมื่อมีการเผยแพร่วัทธิ ก็จะมีผู้เลื่อมใสไม่มากนักน้อย แล้วเข้าไปศึกษาและปฏิบัติตามข้อความข้างต้นนี้ยกมาอ้างเฉพาะพระพุทธศาสนา แม้ลัทธิอื่นๆ ก็ต้องอาศัยปสาทะ ความเลื่อมใส และศรัทธาคือความเชื่อ นำหน้าเช่นเดียวกัน ศิลและพรตจึงแยกจากกันมิได้ เพราะศิลปะเป็นข้อระวางสังวร เพื่อควบคุมกายและวาจา แต่วัตรหรือพรตเป็นวิธีการปฏิบัติ

การพรรณนาเรื่องศิลปะ ทิฎฐิ และพรต ดังระบุไว้ในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ซึ่งเป็นพระสูตรต้นตอปิฎกเล่มที่ ๑ นั้น การแก้ไขปัญหาหรือคำอธิบายขยายความ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ มีปรากฏโดยละเอียดพิสดารใน พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ หรือพระสูตรต้นตอปิฎกเล่มที่ ๕ คือ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณาสซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ ๒ ในจำนวน ๓ คัมภีร์แห่งมัชฌิมนิกาย [คือ (๑) มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก์ (๒) มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณาสก์ (๓) มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสก์] ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณาสก์ มีพระสูตรทั้งหมด ๕๐ สูตร แบ่งออกเป็นวรรคได้ ๕ วรรค วรรคละ ๑๐ สูตร ชื่อวรรค คือ คหปติวรรค ภิกขุวรรค ปริพาชกวรรค ราชวรรค และพรหม....วรรค พระสูตรเกือบทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับศิลปะ ๓ ชั้น พรต การบำเพ็ญพรตหรือวัตรและทิฎฐิ ๖๒ ตลอดจนข้อปฏิบัติที่ถูกต้องของพระพุทธศาสนา

ในส่วนของการบำเพ็ญพรตหรือประพฤติวัตรของพวกเขาเคยมีบ้างจำพวก มีปรากฏใน กุกกุรวตติกสูตร ว่าด้วยการประพฤติวัตรเลียนแบบสุนัข กล่าวคือครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกลิยะ ชื่อหลิททวสนะ แคว้นโกลิยะ มีซีเปลือยคนหนึ่งชื่อเสนียะ ผู้ประพฤติกุกกุรวต (ถืออย่างหมา) และนายปุณณะ โกลิยะบุตร ผู้ประพฤติกุวัตร (ถืออย่างวัว) เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตพระพุทธรูปแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ส่วนซีเปลือยชื่อเสนียะ ผู้ประพฤติกุกกุรวต ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกลึกถึงกันแล้ว ก็แสดงท่าตะกุกตะกักแล้วนั่ง ณ ที่สมควร

นายปุณณะได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ซีเปลือยชื่อเสนียะ ผู้ประพฤติกุกกุรวตนี้ ทำสิ่งที่ผู้อื่นทำได้ยาก กินอาหารที่เขาองไว้บนพื้นดิน เขาสมทานกุกกุรวตตั้งอย่างสมบูรณ์แบบมานานแล้ว คติของเขาจัดเป็นเช่นไร ภาพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร คำถามนี้พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบถึง ๓ ครั้งที่ถูกถาม สุดท้ายพระพุทธเจ้าตรัสว่า จะทรงห้ามมิให้นายปุณณะหยุดถามมิได้ แต่ทรงตอบเป็นหลักกว้างๆ ว่า บุคคลบางคนในโลกนี้บำเพ็ญกุกกุรวต บำเพ็ญตนตามปกติแบบสุนัข บำเพ็ญจิต

^{๖๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.

(คือคิด) แบบสุนัข บำเพ็ญกิริยาอาการแบบสุนัขอย่างสมบูรณ์ไม่ขาดสาย หลังจากตายไปย่อมไปเกิดในหมู่สุนัข อนึ่ง ถ้าเขามีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “เราจะเป็นเทวดา หรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้” ทิฏฐิของเขานั้นจัดเป็นมิจฉาทิฏฐิ เรากล่าวว่าคติของผู้ที่มีมิจฉาทิฏฐิมี ๒ อย่างคือ (๑) นรก (๒) กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน และตรัสต่อไปว่า “บุณณะ กุกกุรวัตรเมื่อใครประพฤติสมบูรณ์ย่อมนำไปเกิดในหมู่สุนัข เมื่อประพฤติบกพร่องย่อมนำไปเกิดในนรก” ดังนี้

ส่วนที่เปลี่ยชื่อเสนียะ ก็ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึง การประพฤติโควัตรของนายบุณณะว่ามีคติอย่างไร ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบถึง ๓ ครั้งที่ถูกถาม สุดท้ายทรงตอบเป็นกลางๆ ว่าบุคคลบางคนในโลกนี้บำเพ็ญโควัตร บำเพ็ญตนตามปกติแบบโค บำเพ็ญจิตแบบโค บำเพ็ญกิริยาอาการแบบโคอย่างสมบูรณ์แบบไม่ขาดสาย ครั้นตายไปย่อมไปเกิดในหมูโค อนึ่ง ถ้าเขามีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “เราจะเป็นเทวดาหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยศีล วัตร ปฏิบัติ ตบะหรือพรหมจรรย์นี้” ทิฏฐิของเขานั้นจัดเป็นมิจฉาทิฏฐิ คติของผู้ที่มีมิจฉาทิฏฐิมี ๒ อย่างคือ (๑) นรก (๒) กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน และตรัสต่อไปว่า “เสนียะ โควัตรเมื่อใครประพฤติสมบูรณ์ ย่อมนำไปเกิดในหมูโค เมื่อประพฤติบกพร่อง ย่อมนำไปเกิดในนรก” ดังนี้

ในอปถนภสูตร ว่าด้วยการปฏิบัติไม่ผิดเป็นจุดเกี่ยวกับเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเรื่องทิฏฐิ ๔ จำพวกไว้ คือ นัตถิกทิฏฐิกับอัตถิกทิฏฐิ อภิรียาทิฏฐิกับกิริยทิฏฐิ เหตุกนิฏฐิกับอเหตุกนิฏฐิ ว่าอะไรเป็นโทษของการปฏิบัติผิด และอะไรเป็นคุณของการปฏิบัติชอบ โดยพระพุทธเจ้าตรัสกับพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านสาลา ในแคว้นโกศล ซึ่งพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “ศาสดาองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นที่ชอบใจของท่านทั้งหลาย เป็นเหตุให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุผล มีอยู่หรือ” เมื่อพวกเขาทูลตอบว่า “ยังไม่มีเลย”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเมื่อท่านทั้งหลายยังไม่ได้ศาสดาเป็นที่ชอบใจพึงสมათานอปถนภธรรม^{๖๙} นี้แล้วประพฤติตามเกิดเพราะว่า อปถนภธรรมที่ท่านทั้งหลาย สมათานให้บริบูรณ์จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขแก่ท่านทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

อปถนภธรรมนั้น เป็นอย่างไร

๑. นัตถิกทิฏฐิกับอัตถิกทิฏฐิ

คือ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรม ที่ทำดีทำชั่วก็ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า ไม่มีมารดา ไม่มีคุณบิดา ไม่มีคุณโอบปาตีกสัตว์ ก็ไม่มีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอน ผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก”

สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น พวกเขา กล่าวอย่างนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผลยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงก็มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่ว มีโลกนี้ มีโลกหน้ามีมารดามีคุณ บิดามีคุณ โอบปาตีกสัตว์มีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก”

๑.๑ โทษแห่งการปฏิบัติผิด

^{๖๙} อปถนภธรรม หมายถึง ธรรมที่ไม่ผิด ไม่เป็นสองแง่ เป็นเอกภาพ (ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๙๓/๘๗).

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายบรรดาสมณพราหมณ์ ๒ จำพวกนั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดผู้มีวาตะอย่างนี้มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผลการเช่นสรวงก็ไม่มีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งก็ไม่มีในโลก” สมณพราหมณ์เหล่านั้นพึงหวังข้อนี้ได้ คือ จักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจีสุจริต (๓) มโนสุจริตจักสมาทานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจิตุจริต (๓) มโนทุจริตแล้วประพฤติอยู่ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่เห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม ไม่เห็นอานิสงสีในเนกขัมมะอันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรม

อนึ่ง โลกหน้ามีแต่เขากลับเห็นว่า “โลกหน้าไม่มี” ความเห็นนั้นของเขา จึงเป็นมิจฉาทิฏฐิ โลกหน้ามีแต่เขาดำริว่า “โลกหน้าไม่มี” ความดำรินั้นของเขา จึงเป็นมิจฉาสงกัปปะโลกหน้ามี แต่เขากล่าวว่า “โลกหน้าไม่มี” วาจาอันของเขาจึงเป็นมิจฉาวาจาโลกหน้ามีเขากล่าวว่า “โลกหน้าไม่มี” ผู้นี้ย่อมทำตนเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้าโลกหน้ามีเขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า “โลกหน้าไม่มี” การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้น เป็นการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงและเขายังจะยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงนั้น โดยนัยนี้ เริ่มต้นเขาก็ละทิ้งความเป็นผู้มีศีลตั้งงามแล้วตั้งตนเป็นคนทุศีลเพราะมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัยบาปอกุศลธรรม เป็นอเนกเหล่านี้ คือ มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสงกัปปะ มิจฉาวาจา ความเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ การทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดจากความเป็นจริง การยกตนข่มผู้อื่นย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น วิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า “ถ้าโลกหน้าไม่มีเมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้ว จักทำตนให้มีความสวัสดีได้ ถ้าโลกหน้ามีจริง เมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษบุคคลนี้ หลังจากตายแล้ว จักไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาตนรกถ้าโลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์เหล่านั้น จะจริงหรือไม่ก็ช่างเถิด เมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ย่อมถูกวิญญูชนติเตียนได้ในปัจจุบันว่า “เป็นบุรุษบุคคลผู้ทุศีล เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นนัตถิกวาตะ”

ถ้าโลกหน้ามีจริงบุรุษบุคคลนี้จะได้รับโทษในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันถูกวิญญูชนติเตียนได้ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในอบายทุกคติวินิบาตนรกอย่างนี้ อปัณณกรรมนี้ที่บุคคลนั้นสมาทานให้บริบูรณ์ไม่ตีแพรดิ่งไปฝ่ายเดียว๒ย่อมละเหตุที่เป็นกุศลด้วยประการอย่างนี้

๑.๒ คุณแห่งการปฏิบัติชอบ

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายบรรดาสมณพราหมณ์ ๒ จำพวกนั้นสมณพราหมณ์เหล่าใดผู้มีวาตะอย่างนี้มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งมีอยู่ในโลก” สมณพราหมณ์เหล่านั้นพึงหวังข้อนี้ได้คือจักเว้นอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจิตุจริต (๓) มโนทุจริตจักสมาทานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจีสุจริต (๓) มโนสุจริตแล้วประพฤติอยู่ข้อนั้นเพราะเหตุไรเพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้น เห็นโทษความต่ำทรามความเศร้าหมอง แห่งอกุศลธรรมเห็นอานิสงสีในเนกขัมมะ อันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรม

อนึ่ง โลกหน้ามีเขาเห็นว่า “โลกหน้ามีจริง” ความเห็นนั้นของเขาจึงเป็นสัมมาทิฐิโลกหน้ามีจริงเขาดำริว่า “โลกหน้ามีจริง” ความดำรินั้นของเขาจึงเป็นสัมมาสังกัปปะโลกหน้ามีจริงเขากล่าวว่า “โลกหน้ามีจริง” วาจาอันของเขาจึงเป็นสัมมาวาจาโลกหน้ามีจริงเขากล่าวว่า “โลกหน้ามีจริง” ผู้นี้ชื่อว่าไม่ทำตนเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้าโลกหน้ามีเขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า “โลกหน้ามีจริง” การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้น เป็นการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงและเขาย่อมไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงนั้น โดยนัยนี้เริ่มต้นเขาก็ละทิ้งความเป็นผู้ทุศีลแล้วตั้งตนเป็นคนมีศีลดีงามเพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัยกุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้ คือสัมมาทิฐิสัมมาสังกัปปะสัมมาวาจาความไม่เป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ การทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงการไม่ยกตนข่มผู้อื่นย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้นวิญญูชน ย่อมเห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า “ถ้าโลกหน้ามีเมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้ หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” ถ้าโลกหน้าไม่มีจริงคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้น จะจริงหรือไม่ก็ช่างเถิด เมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ก็ย่อมได้รับคำสรรเสริญจากวิญญูชนในปัจจุบันว่า “เป็นบุรุษบุคคลผู้มีศีล เป็นสัมมาทิฐิ เป็นอติถิกวาทะ” ถ้าโลกหน้ามีจริงบุรุษบุคคลนี้ ก็จะได้รับคุณในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันวิญญูชนย่อมสรรเสริญ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์อย่างนี้

อุปถัมภ์ธรรมนี้ ที่บุคคลนั้นสมทานให้บริบูรณ์แล้ว แพร่ดังไปทั้งสองฝ่ายย่อมละเหตุที่เป็นอกุศลได้ด้วยประการอย่างนี้

๒. อภิริยทิฐิกับกิริยทิฐิ

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฐิอย่างนี้ว่า “เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำให้เศร้าโศกเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก ทำให้ลำบากเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ดิ้นรนฆ่าสัตว์ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ตัดช่อง ย่องเบา ปล้นเร้นหลังเดียว ดักจี้ในทางเปลี่ยว เป็นขู้ พุดเท็จผู้ทำ (เช่นนั้น) ก็ไม่จัดว่าทำบาป

แม้หากบุคคล ใช้จักรมีคมดุจมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ ให้เป็นดุจลานตากเนื้อให้เป็นกองเนื้อเดียวกัน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งขวาแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งซ้ายแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่น ให้บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา เขาย่อมไม่มีบุญที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบุญมาถึงเขา ไม่มีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จากการสำรวมจากการพูดคำสัตย์ ไม่มีบุญมาถึงเขา”

สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง มีวาตะขัดแย้งกันโดยตรงกับสมณพราหมณ์เหล่านั้น พวกเขา กล่าวอย่างนี้ว่า “เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำให้เศร้าโศกเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก ทำให้ลำบากเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดิ้น

รณเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ตัดช่อง ย่องเบา ปล้นเรือน หลังเดียว ดักจี้ในทางเปลี่ยว เป็นขู้ พุดเท็จ ผู้ทำ(เช่นนั้น) จัดว่าทำบาป

แม้หากบุคคลใช้จักรมีคมดุจมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ให้เป็นตุจลานตากเนื้อให้ เป็นกองเนื้อเดียวกันเขาย่อมมีบาปที่เกิดจากกรรมนั้นมีบาปมาถึงเขาแม้หากบุคคลไปฝั่งขวาแม่น้ำคงคาฆ่าเองใช้ให้ผู้อื่นฆ่าตัดเองใช้ให้ผู้อื่นตัดเบียดเบียนเองใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียนเขาย่อมมีบาปที่เกิดจากกรรมนั้นมีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งซ้ายแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุษาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบุษา เขาย่อมมี บุญที่เกิดจากกรรมนั้น มีบุญมาถึงเขา ย่อมมีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จากการ สำรวม จากการพูดคำสัตย์ มีบุญมาถึงเขา”

๒.๑ โทษแห่งการปฏิบัติผิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์ ๒ จำพวก นั้น สมณพราหมณ์เหล่าใด ผู้มีวาทอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำให้เศร้าโศกเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก ทำให้ ลำบากเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขา ไม่ได้ให้ ตัดช่อง ย่องเบา ปล้นเรือนหลังเดียว ดักจี้ในทางเปลี่ยว เป็นขู้ พุดเท็จ ผู้ทำ (เช่นนั้น) ก็ไม่จัด ว่าทำบาป

แม้หากบุคคลใช้จักรมีคมดุจมีดโกน สังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ให้เป็นตุจลานตากเนื้อ ให้ เป็นกองเนื้อเดียวกันเขา ย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งขวาแม่น้ำคงคาฆ่าเองใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ฯลฯ ไม่มีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จากการสำรวม จากการพูดคำสัตย์ไม่มีบุญมาถึงเขา” สมณพราหมณ์เหล่านั้นพึง หวังข้อนี้ได้คือ จักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจีสุจริต (๓) มโนสุจริตจัก समाทานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจิตทุจริต (๓) มโนทุจริตแล้วประพลติอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่เห็นโทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่ง อกุศลธรรม ไม่เห็นอนานิสงสีในเนกขัมมะ อันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรม

อนึ่งการกระทำมีผลแต่เขากลับเห็นว่า “การกระทำไม่มีผล” ความเห็นนั้นของเขาจึงเป็น มิจฉาทิฏฐิการกระทำมีผลแต่เขาดำริว่า “การกระทำไม่มีผล” ความดำรินั้นของเขา จึงเป็นมิจฉา สังกัปปะ การกระทำมีผล แต่เขากล่าวว่า “การกระทำไม่มีผล” วาจานั้นของเขา จึงเป็นมิจฉาวาจา การกระทำมีผลเขากล่าวว่า “การกระทำไม่มีผล” ผู้นี้ย่อมทำตนให้เป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ผู้เป็นกิริ ยวาทะ การกระทำมีผลเขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า “การกระทำไม่มีผล” การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้น เป็นการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงและเขายังจะยกตนข่มผู้อื่น ด้วยการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงนั้น โดยนัยนี้ เริ่มต้นเขาก็ละทิ้งความเป็นผู้มีศีลตั้งงามแล้ว ตั้งตนเป็นคนทุศีลเพราะมิจฉาทิฏฐิ เป็นปัจจัยบาปอกุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้ คือ มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา ความเป็นข้าศึก กับพระอรียะ การทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดจากความเป็นจริง การยกตนข่มผู้อื่น ย่อมเกิดขึ้นด้วย ประการอย่างนี้

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น วิญญูชนย่อมเห็น ประจักษ์ชัดดังนี้ว่า “ถ้าการกระทำไม่มีผล เมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้ว จักทำตนให้ มีความสวัสดิ์ได้ ถ้าการกระทำมีผลจริง เมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้ว จักไปเกิดใน ออบาย ทุกคติ วินิบาตนรก” ถ้าการกระทำไม่มีผลจริง คำของสมณพราหมณ์ ผู้เจริญเหล่านั้น จะจริง หรือไม่ก็ช่างเถิดเมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ ย่อมถูกวิญญูชนติเตียนได้ในปัจจุบันว่า “เป็นบุรุษบุคคล ผู้ทุศีลเป็นมิฉฉาภิภูติ เป็นอกิริยวาหะ” ถ้าการกระทำมีผลจริง บุรุษบุคคลผู้เจริญนี้ จะได้รับโทษใน โลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันถูกวิญญูชนติเตียนได้ (๒) หลังจากตายแล้ว จักไปเกิดในออบายทุกคติ วินิบาตนรกอย่างนี้

อปณณกรรมนี้ ที่บุคคลนั้นสมทานให้บริบูรณ์ไม่ดี แพร่ดิ่งไปฝ่ายเดียว ย่อมละเหตุที่เป็นกุศลด้วยประการอย่างนี้

๒.๒ คุณแห่งการปฏิบัติชอบ

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดผู้มี วาหะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “เมื่อบุคคลทำเองใช้ให้ผู้อื่นทำตัดเองใช้ให้ผู้อื่น ตัดเปียดเปียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเปียดเปียนทำให้เศร้าโศกเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก ทำให้ลำบากเองใช้ให้ผู้อื่น ทำให้ลำบากตันรนเองใช้ให้ผู้อื่น ทำให้ตันรนฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ตัดช่องย่องเบาปล้น เรือนหลังเดียวดักจี้ในทางเปลี่ยวเป็นซุ่มพุดเท้ให้ผู้ทำ (เช่นนั้น) จิตว่าทำบาป

แม้หากบุคคลใช้จักรมีคม ดุจมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ให้เป็นตุจลาน ตากเนื้อให้เป็นกองเนื้อเดียวกัน เขาย่อมมีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคล ไปฝั่งขวาแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเองใช้ให้ผู้อื่นตัด เปียดเปียนเองใช้ให้ผู้อื่นเปียดเปียน เขาย่อมมีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งซ้ายแม่น้ำคงคา ให้เองใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเองใช้ให้ผู้อื่นบูชา เขาย่อมมี บุญที่เกิดจากกรรมนั้น มีบุญมาถึงเขา ย่อมมีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จากการ สรรวม จากการพูดคำสัตย์มีบุญมาถึงเขา” สมณพราหมณ์เหล่านั้น พึงหวังข้อนี้ได้ คือ จักเว้นอกุศล ธรรม ๓ประการนี้ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจีทุจริต (๓) มโนทุจริตจักสมทานกุศล ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจีสุจริต (๓) มโนสุจริตแล้วประพฤติอยู่ ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะสมณ พราหมณ์เหล่านั้นเห็นโทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม เห็นอานิสงสีในเนกขัมมะ อันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรม

อนึ่ง การกระทำมีผลเขาเห็นว่า “การกระทำมีผลจริง” ความเห็นนั้นของเขา จึงเป็น สัมมาทิฏฐิการกระทำมีผลจริงเขาดำริว่า “การกระทำมีผลจริง” ความดำรินั้นของเขาจึงเป็นสัมมา สังกกับปะการกระทำมีผลจริงเขากล่าวว่า “การกระทำมีผลจริง” วาจาอันของเขาจึงเป็นสัมมาวาจา การกระทำมีผลจริงเขากล่าวว่า “การกระทำมีผลจริง” ผู้นี้ชื่อว่าไม่ทำตนเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ผู้ เป็นกิริยวาหะการกระทำมีผลจริงเขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า “การกระทำมีผลจริง”

การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้นเป็นการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง และเขาย่อมไม่ ยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงนั้น โดยนัยนี้ เริ่มต้นเขาก็ละทิ้งความเป็นผู้

ทุกสิ่งแล้วตั้งตนเป็นคนมีศีลดีงาม เพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัยกุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ความไม่เป็นข้าศึกกับพระอริเยการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง การไม่ยกตนการไม่ข่มผู้อื่นย่อมเกิดขึ้น ด้วยประการอย่างนี้

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น วิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า “ถ้าการกระทำมีผลจริง เมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าการกระทำไม่มีผลจริงคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้น จะจริงหรือไม่ก็ช่างเถิด เมื่อเป็นเช่นนั้นบุรุษบุคคลนี้ ก็ย่อมได้รับคำสรรเสริญจากวิญญูชนในปัจจุบันว่า “เป็นบุรุษบุคคลผู้มีศีล เป็นสัมมาทิฐิเป็นกิริยวาทะ” ถ้าการกระทำมีผลจริง บุรุษบุคคลนี้ก็จะได้รับคุณในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันวิญญูชนย่อมสรรเสริญ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์อย่างนี้

อปถกกรรมที่บุคคลนั้นสมทานให้บริบูรณ์ดีแล้วแพร่ดังไปทั้งสองฝ่ายย่อมละเหตุที่เป็นอกุศลได้ด้วยประการอย่างนี้

๓. เหตุกทิฐิกับเหตุกทิฐิ

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายมีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งผู้มีวาทะอย่างนี้มีทิฐิอย่างนี้ว่า “ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีความสามารถของมนุษย์ ไม่มีคามพยายามของมนุษย์สัตว์ปาณะภูตะชีวะ^{๗๐} ทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียรผันแปรไปตามโชคชะตา ตามสถานภาพทางสังคมและตามลักษณะเฉพาะตน ย่อมเสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติ^{๗๑} ทั้ง ๖”

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง มีวาทะขัดแย้งโดยตรงกับสมณพราหมณ์เหล่านั้น พวกเขาถ่าอย่างนี้ว่า “ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย มีเหตุมีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายมีเหตุมีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เองมีกำลังมีคามเพียรมี ความสามารถของมนุษย์มีความพยายามของมนุษย์ สัตว์ปาณะภูตะชีวะทั้งปวง ไม่ใช่ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ผันแปรไปตามโชคชะตา ตามสถานภาพทางสังคมและตามลักษณะเฉพาะตน เสวยสุขและทุกข์ ในอภิชาติ ทั้ง ๖”

^{๗๐} สัตว์ หมายถึงสัตว์ทุกจำพวก เช่น อูฐ โค ลา ปาณะ หมายถึงสัตว์ที่มี ๑ อินทรีย์ ๒ อินทรีย์ เป็นต้น ภูตะ หมายถึง สัตว์ทุกจำพวกทั้งที่เกิดจากฟองไข่และเกิดในครรภ์มารดา ชีวะ หมายถึงพวกพืชทุกชนิด (ที.สี.อ. ๑/๑๖๘/๑๔๖).

^{๗๑} อภิชาติ ทั้ง ๖ ได้แก่

๑. กัณหาภิชาติ (ผู้มีชาติดำ) หมายถึงผู้ทำงานหนักแล้ว เช่นเป็นโจร เป็นแพศมฆาต
๒. นีลาภิชาติ (ผู้มีชาติเขียว) หมายถึงภิกษุเป็นนักบวชพวกหนึ่ง ผู้เลือกกินแต่ปลา
๓. โลหิตาภิชาติ (ผู้มีชาติแดง) หมายถึงนิครนถ์ผู้ถือผ้าผืนเดียวเป็นวัตร
๔. หลีทาภิชาติ (ผู้มีชาติเหลือง) หมายถึงคฤหัสถ์ผู้เป็นสาวกของชีเปลือย
๕. สุกกาภิชาติ (ผู้มีชาติขาว) หมายถึงเจ้าลัทธิชื่อ นันทะ วัจฉะ สังกัจจะ ดิกว่า ๔ จำพวกข้างต้น
๖. ปรมสุกกาภิชาติ (ผู้มีชาติขาวที่สุด) หมายถึงพวกอาชีวกผู้มีลัทธิ ๕ จำพวกข้างต้น

๓.๑ โทษแห่งการปฏิบัติผิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีความสามารถของมนุษย์ ไม่มีคามพยายามของมนุษย์สัตว์ป่าณะ ภูตะ ชีวะทั้งปวงล้วน ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียรผันแปรไปตามโชคชะตาตามสถานภาพทางสังคมและตามลักษณะเฉพาะตน ย่อมเสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖” สมณพราหมณ์เหล่านั้น พึงหวังข้อนี้ได้ คือจักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจิสฺสุจริต (๓) มโนสุจริต จักสมทานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจิตฺทุจริต (๓) มโนทุจริตแล้วประพลติอยู่ ข้อนี้ เพราะเหตุไร เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่เห็นโทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม ไม่เห็นอนิสงสีในเนกขัมมะ อันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรม

อนึ่ง เหตุมีอยู่ แต่เขากลับเห็นว่า “เหตุไม่มี” ความเห็นนั้นของเขา จึงเป็นมิจฉาทิฏฐิ เหตุมีอยู่แต่เขาดำริว่า “เหตุไม่มี” ความดำรินั้นของเขา จึงเป็นมิจฉาสังกัปปะ เหตุมีอยู่ แต่เขากล่าวว่า “เหตุไม่มี” วาจา นั้นของเขาจึงเป็นมิจฉาวาจา “เหตุมีอยู่” เขากล่าวว่า “เหตุไม่มี” ผู้ที่ย่อมทำตนให้เป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ ผู้เป็นเหตุกวาทะเหตุมีอยู่ เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า “เหตุไม่มี” การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้น เป็นการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงและเขายังจะยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงนั้น โดยนัยนี้เริ่มต้น เขาก็ละทิ้งความเป็นผู้มีศีลตั้งแล้ว ตั้งตนเป็นคนทุศีล เพราะมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย บำปอกุศลธรรมเป็นอนอกเหล่านี้ คือมิจฉาทิฏฐิมิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา ความเป็นข้าศึกกับพระอรหิยะการทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดจากความเป็นจริง การยกตนการข่มผู้อื่น ย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น วิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า “ถ้าเหตุไม่มี เมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้ว จักทำตนให้มีความสวัสดีได้ ถ้าเหตุมีอยู่จริง เมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้ หลังจากตายแล้ว จักไปเกิดในอบายทุกติวินิบาตนรก” ถ้ายอมรับว่าเหตุไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น จะจริงหรือไม่ก็ช่างเกิดเมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ ย่อมถูกวิญญูชนติเตียนได้ในปัจจุบันว่า “เป็นบุรุษบุคคลผู้ทุศีล เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นอเหตุกวาทะ” ถ้าเหตุมีอยู่จริง บุรุษบุคคลนี้จะได้รับโทษในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันถูกวิญญูชนติเตียนได้ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในอบายทุกติวินิบาตนรกอย่างนี้

อปัณณกรรมนี้ ที่บุคคลนั้นสมทานให้บริบูรณ์ไม่ตีแพร่ดังไปฝ่ายเดียว ย่อมละเหตุที่เป็นกุศลด้วยประการอย่างนี้

๓.๒ คุณแห่งการปฏิบัติชอบ

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย มีเหตุมีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายจึงเศร้าหมอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย มีเหตุมีปัจจัย สัตว์ทั้งหลาย จึงบริสุทธิ์ มีกำลัง มีความเพียร มีความสามารถของมนุษย์ มีความพยายามของมนุษย์สัตว์ป่าณะ ภูตะ ชีวะทั้งปวง ล้วน

ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียรผันแปรไปตามโชคชะตา ตามสถานภาพทางสังคมและตามลักษณะเฉพาะของตนย่อมไม่ได้เสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖” สมณพราหมณ์เหล่านั้น พึงหวัง ข้อนี้ ได้คือ จักเว้นอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจีทุจริต (๓) มโนทุจริต จักสมาทานกุศลธรรม ๓ ประการนี้ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจีสุจริต (๓) มโนสุจริตแล้วประพฤติอยู่ ข้อนี้ เพราะเหตุไร เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้น เห็นโทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม เห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะอันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรม

อนึ่ง เหตุมีอยู่เขาเห็นว่า “เหตุมีอยู่จริง” ความเห็นนั้นของเขา จึงเป็นสัมมาทิฐิ เหตุมีอยู่จริงเขาดำริว่า “เหตุมีอยู่จริง” ความดำรินั้นของเขา จึงเป็นสัมมาสังกัปปะ เหตุมีอยู่จริง เขากล่าวว่า “เหตุมีอยู่จริง” วาจาอันของเขา จึงเป็นสัมมาวาจา เหตุมีอยู่จริงเขากล่าวว่า “เหตุมีอยู่จริง” ผู้นี้ชื่อว่าไม่ทำตนให้เป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ ผู้เป็นเหตุกวาทะ เหตุมีอยู่จริง เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า “เหตุมีอยู่จริง” การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจ เช่นนั้น เป็นการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงและเขาย่อมไม่ยกตนข่มผู้อื่น ด้วยการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงนั้น โดยนัยนี้ เริ่มต้น เขาก็ละทิ้งความเป็นผู้ทุศีลแล้ว ตั้งตนเป็นคนมีศีลดีงาม เพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัยกุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้ คือ สัมมาทิฐิสัมมาสังกัปปะสัมมาวาจา ความไม่เ็นข้าศึกกับพระอรหิยะ การทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง การไม่ยกตนข่มผู้อื่น ย่อมเกิดขึ้น ด้วยประการอย่างนี้

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้นวิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า “ถ้าเหตุมีอยู่เมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ถ้ายอมรับว่าเหตุไม่มีจริงคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะจริงหรือไม่ก็ช่างเถิดเมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ก็ย่อมได้รับคำสรรเสริญจากวิญญูชนในปัจจุบันว่า “เป็นบุรุษบุคคลผู้มีศีลมีสัมมาทิฐิ เป็นเหตุกวาทะ” ถ้าเหตุมีอยู่จริงบุรุษบุคคลนี้ก็จะได้รับคุณในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันวิญญูชนย่อมสรรเสริญ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์อย่างนี้

อปณณกธรรมนี้ ที่บุคคลนั้นสมาทานให้บริบูรณ์แล้วอย่างนี้ แพร่ดังไปทั้งสองฝ่ายย่อมละเหตุที่เป็นอกุศลได้ด้วยประการอย่างนี้^{๗๒}

อนึ่ง ใน **อัคคีวจนโคตตสูตร** ว่าด้วยทรงแสดงเรื่องไฟแก่ปริพาชกชื่อวัจฉโคตรทิฐิ ๑๐ ประการพระอานนท์เล่าว่า สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ปริพาชกชื่อวัจฉโคตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว จึงนั่ง ณ ที่สมควรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตมท่านพระโคตมทรงมีทิฐิอย่างนี้ว่า “โลกเที่ยงนี้เท่านั้นจริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “วัจฉะเราไม่มีทิฐิอย่างนั้นว่า “โลกเที่ยงนี้เท่านั้นจริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ท่านพระโคตมทรงมีทิฐิอย่างนี้ว่า “โลกไม่เที่ยงนี้เท่านั้นจริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

“เราไม่มีทิฐิอย่างนั้นว่า “โลกไม่เที่ยงนี้เท่านั้นจริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ท่านพระโคตมทรงมีทิฐิอย่างนี้ว่า “โลกมีที่สุคนี่เท่านั้นจริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

^{๗๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๕-๑๐๒/๑๐๙.

“เราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “โลกมีที่สุคนีเท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ท่านพระโคตมทรงมีทฤษฎีอย่างนี้ว่า “โลกไม่มีที่สุคนีเท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

“เราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “โลกไม่มีที่สุคนีเท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ท่านพระโคตมทรงมีทฤษฎีอย่างนี้ว่า “ชีวะ^{๗๓} กับสรีระเป็นอย่างเดียวกันนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

“เราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ท่านพระโคตมทรงมีทฤษฎีอย่างนี้ว่า “ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกันนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

“เราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกันนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ท่านพระโคตมทรงมีทฤษฎีอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้วตถาคต^{๗๔} เกิดอีกนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

“เราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ท่านพระโคตมทรงมีทฤษฎีอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีกนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

“เราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีกนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ท่านพระโคตมทรงมีทฤษฎีอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก^{๗๕} นี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

“เราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง”

“ข้าแต่ท่านพระโคตมท่านพระโคตมทรงมีทฤษฎีอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่^{๗๖} นี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ”

“ว่าจะเราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่เท่านี้จริง” อย่างอื่นไม่จริง”

วัจฉโคตรปริพาชกทูลถามว่า “เมื่อข้าพระองค์ทูลถามดังนี้ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตมท่านพระโคตมทรงมีทฤษฎีอย่างนี้ว่า “โลกเที่ยงนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง” หรือ” พระองค์ก็ตรัสตอบว่า “ว่าจะเราไม่มีทฤษฎีอย่างนั้นว่า “โลกเที่ยงนี้เท่านี้จริงอย่างอื่นไม่จริง”

^{๗๓} ชีวะ ในที่นี้ หมายถึงวิญญาณอมตะ หรืออาตมัน (Soul) (อภิ.ปญจ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๒๙).

^{๗๔} ตถาคต เป็นคำที่ลัทธิอื่นๆ ใช้มาก่อนพุทธกาล หมายถึงอตตดา (อาตมัน) ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า ในที่นี้หมายถึงสัตว์ (เทียบ ที.สี.อ.๑/๖๕/๑๐๘; ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๒๒/๑๐๕).

^{๗๕} คำว่า เกิดอีกและไม่เกิดอีก นี้ หมายถึงลัทธิชื่อเอกัจจลัสสตีวาทะ เห็นว่า อตตดาและโลกเที่ยงเป็น บางอย่าง (ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๘๗/๑๔๕) และดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๘-๕๐/๑๖-๒๑.

^{๗๖} คำว่า จะว่าเกิดอีกก็มีใช่จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี้ หมายถึงลัทธิชื่ออมราวีกเขปวาทะ เห็นว่า ความเห็นหลบเลี่ยงไม่แน่นอน (ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๘๗/๑๔๕) และดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๖๑-๖๖/๒๔-๒๘.

ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก” ฯลฯ ทิฏฐิวา “หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช้” นั้นเป็นรกชฎ คือทิฏฐิเป็นกันดาร คือทิฏฐิเป็นเสียนนาม คือทิฏฐิเป็นความดีนรน คือทิฏฐิเป็นสังโยชน์ คือทิฏฐิก่อให้เกิดความทุกข์ ความลำบาก ความคับแค้นและความเร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อยุติ เพื่อดูแลและเพื่ออุปทาน

“วัจฉะ เราเห็นโทษนี้จึงไม่ยอมรับทิฏฐิเหล่านั้นโดยประการทั้งปวงอย่างนี้”

“ท่านพระโคตมทรงมีทิฏฐิบางอย่างหรือไม่”

“วัจฉะคำว่า “ทิฏฐิ” นั้นตถาคตกำจัดได้แล้วตถาคตเห็นแล้วว่า “รูปเป็นดังนี้ความเกิดแห่งรูปเป็นดังนี้ ความดับแห่งรูปเป็นดังนี้ เวทนาเป็นดังนี้ ความเกิดแห่งเวทนาเป็นดังนี้ ความดับแห่งเวทนาเป็นดังนี้ สัญญาเป็นดังนี้ ความเกิดแห่งสัญญาเป็นดังนี้ ความดับแห่งสัญญาเป็นดังนี้ สังขารเป็นดังนี้ความเกิดแห่งสังขารเป็นดังนี้ ความดับแห่งสังขารเป็นดังนี้ วิญญาณเป็นดังนี้ ความเกิดแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นดังนี้” เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวว่า “ตถาคตหลุดพ้นแล้วด้วยความไม่ถือมั่นเพราะความสิ้นไปเพราะความคลายไปเพราะความดับเพราะความสละเพราะความสละคืนเพราะความไม่ถือมั่นอหังการมมังการและมานานุสัย^{๗๗} ทั้งปวงที่เข้าใจแล้วย่ำยีได้แล้ว

วัจฉโคตรปริพาชกทูลถามว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตมภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้จะเกิด ณ ที่ไหน”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “วัจฉะคำว่า “เกิด” นำมาใช้ไม่ได้”

“ถ้าเช่นนั้นภิกษุท่านนั้นจะไม่เกิดหรือท่านพระโคตม”

“คำว่า “ไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้”

“ถ้าเช่นนั้นภิกษุท่านนั้นเกิดและไม่เกิดหรือท่านพระโคตม”

“คำว่า “เกิดและไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้”

“ถ้าเช่นนั้นภิกษุท่านนั้นจะว่าเกิดอีกก็มีใช้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช้หรือท่านพระโคตม”

“คำว่า “จะว่าเกิดอีกก็มีใช้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช้” นำมาใช้ไม่ได้”

“เมื่อข้าพระองค์ทูลถามดังนี้ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตมภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้จะเกิด ณ ที่ไหน” พระองค์ก็ตรัสตอบว่า “คำว่า “เกิด” นำมาใช้ไม่ได้”

เมื่อข้าพระองค์ทูลถามดังนี้ว่า “ถ้าเช่นนั้นภิกษุท่านนั้นจะไม่เกิดหรือท่านพระโคตม” พระองค์ก็ตรัสตอบว่า “คำว่า “ไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้”

เมื่อข้าพระองค์ทูลถามดังนี้ว่า “ถ้าเช่นนั้นภิกษุท่านนั้นเกิดและไม่เกิดหรือท่านพระโคตม” พระองค์ก็ตรัสตอบว่า “คำว่า “เกิดและไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้”

เมื่อข้าพระองค์ทูลถามดังนี้ว่า “ถ้าเช่นนั้นภิกษุท่านนั้นจะว่าเกิดอีกก็มีใช้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช้หรือท่านพระโคตม” พระองค์ก็ตรัสตอบว่า “คำว่า “จะว่าเกิดอีกก็มีใช้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช้” นำมาใช้ไม่ได้”

^{๗๗} อหังการ หมายถึงทิฏฐิ มมังการ หมายถึงตัณหา มานานุสัย หมายถึงมานะ (ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๘๘/๑๔๖).

ข้าแต่ท่านพระโคตม ในข้อนี้ ข้าพระองค์ไม่รู้แล้ว ในข้อนี้ ข้าพระองค์หลงไปแล้ว ความเลื่อมใสซึ่งมีอยู่บ้างจากการสนทนาปราศรัยกับท่านพระโคตม ในตอนแรก บัดนี้ ได้หมดสิ้นไปแล้ว”

“วิจฉะควรแล้วที่ท่านจะไม่รู้ควรแล้วที่ท่านจะหลงเพราะว่าธรรมนี้^{๗๘} ลึกซึ่งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยากสงบ ประณีต ไม่ใช่ธรรมที่จะหยั่งถึงได้ด้วยความคิด ละเอียดเฉพาะบัณฑิต จึงจะรู้ได้ ธรรมนั้น ผู้มีความเห็นเป็นอย่างอื่น มีความพอใจเป็นอย่างอื่น มีความชอบใจเป็นอย่างอื่น มีความเพียรในทางอื่น อยู่ในสำนักของอาจารย์อื่น รู้ได้ยาก

วิจฉะเอาเถิดเราจะย้อนถามท่าน ในข้อนี้ ท่านเห็นควรอย่างไร ก็พึงตอบอย่างนั้น ท่านเข้าใจความข้อนี้ว่า อย่างไร ถ้าไฟลุกโพลงอยู่ต่อหน้าท่านท่านรู้ได้ไหมว่า “ไฟนี้กำลังลุกโพลงต่อหน้าเรา”

“ข้าแต่ท่านพระโคตมถ้าไฟลุกโพลงอยู่ต่อหน้าข้าพระองค์ข้าพระองค์ก็รู้ได้ว่า “ไฟนี้ลุกโพลงอยู่ต่อหน้าข้าพระองค์”

“ถ้าใครๆ จะพึงถามท่านอย่างนี้ว่า “ไฟที่ลุกโพลงอยู่ต่อหน้าท่านนี้อาศัยอะไรจึงลุกโพลง” ท่านถูกถามอย่างนี้แล้วจะพึงตอบอย่างไร”

“ถ้าใครๆ ถามข้าพระองค์อย่างนี้ว่า “ไฟที่ลุกโพลงอยู่ต่อหน้าท่านนี้อาศัยอะไรจึงลุกโพลง” ข้าพระองค์ถูกถามอย่างนี้แล้วก็จะตอบอย่างนี้ว่า “ไฟที่ลุกโพลงอยู่ต่อหน้าข้าพระองค์นี้อาศัยเชื้อคือหญ้าและไม้จึงลุกโพลงท่านพระโคตม”

“ถ้าไฟนั้นจะพึงดับไปต่อหน้าท่านท่านรู้ได้ไหมว่า “ไฟนี้ดับไปต่อหน้าท่านแล้ว”

“ถ้าไฟนั้นจะพึงดับไปต่อหน้าข้าพระองค์ข้าพระองค์ก็รู้ได้ว่า “ไฟนี้ดับไปต่อหน้าข้าพระองค์แล้วท่านพระโคตม”

“วิจฉะถ้าใครๆ จะพึงถามท่านว่า “ไฟที่ดับไปแล้วต่อหน้าท่านนั้นดับจากทิศนี้แล้วไปยังทิศไหนคือทิศตะวันออกทิศตะวันตกทิศใต้หรือทิศเหนือ” ท่านถูกถามอย่างนี้แล้วจะพึงตอบอย่างไร”

“ข้าแต่ท่านพระโคตมไม่ควรถามเช่นนั้น เพราะไฟอาศัยเชื้อคือหญ้าและไม้จึงลุกโพลงแต่เพราะเชื่อนั้นถูกไฟเผาไหม้และเพราะไม่มีของอื่นเป็นเชื้อไฟนั้นจึงดับได้ว่าไม่มีเชื้อดับสนิทแล้ว”

“วิจฉะอย่างนั้น เหมือนกันบุคคลเมื่อบัญญัติตถาคต^{๗๙} พึงบัญญัติด้วยรูปใดรูปหนึ่ง ตถาคต^{๘๐} ละได้แล้ว ตัทรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่

^{๗๘} ธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรมคือปัจจุอาการ ๑๒ ประการ คือ

๑. อวิชชา ความไม่รู้ในอริยสัจจ์	๒. สังขาร สภาพที่ปรุงแต่ง
๓. วิญญาณ ความรู้แจ้งอารมณ์	๔. นามรูป เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ+รูป
๕. สฬายตนะ อายตนะภายใน ๖	๖. ผัสสะ ความกระทบ (สัมผัส ๖)
๗. เวทนา ความเสวยอารมณ์	๘. ตัณหา ความทะยานอยาก (ตัณหา ๖)
๙. อุปาทาน ความยึดมั่น (อุปาทาน)	๑๐. ภพ ภาวะที่ดำรงชีวิต

๑๑. ขาติ ความเกิด ๑๒. ชรา มรณะ ความแก่และความตาย, (ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๙๐/๑๔๖).

^{๗๙} ตถาคต เป็นคำที่ลึกลับอื่นๆ ใช้มาก่อนพุทธกาล หมายถึงอตต (อาตมัน) ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า ในที่นี้หมายถึงสัตว์ (เทียบ ที.สี.อ. ๑/๖๕/๑๐๘; ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๒๒/๑๐๕).

^{๘๐} คำว่า ตถาคต ในที่นี้เป็นคำที่พระพุทธเจ้าตรัสหมายถึงพระองค์เอง แทนคำว่า เรา (อุตตมบุรุษ)

มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ตถาคตพ้นแล้วจากการเรียกว่า รูปมีคุณอันลึกล้ำอันใครๆ ประมาณไม่ได้หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรคำว่า “เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “ไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “เกิดและไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “จะว่าเกิดอีกก็มีไซ้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้” ก็นำมาใช้ไม่ได้

บุคคลเมื่อบัญญัติ ตถาคตพึงบัญญัติด้วยเวทนาใด เวทนานั้น ตถาคตละได้แล้วตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาล ที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ตถาคตพ้นแล้วจากการเรียกว่า เวทนามีคุณอันลึกล้ำอันใครๆ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรคำว่า “เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “ไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “เกิดและไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “จะว่าเกิดอีกก็มีไซ้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้” ก็นำมาใช้ไม่ได้

บุคคลเมื่อบัญญัติ ตถาคตพึงบัญญัติด้วยสัญญาใด สัญญานั้น ตถาคตละได้แล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ตถาคตพ้นแล้วจากการเรียกว่า สัญญามีคุณอันลึกล้ำอันใครๆ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรคำว่า “เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “ไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “เกิดและไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “จะว่าเกิดอีกก็มีไซ้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้” ก็นำมาใช้ไม่ได้

บุคคลเมื่อบัญญัติ ตถาคตพึงบัญญัติด้วยสังขารใด สังขารนั้น ตถาคตละได้แล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ตถาคตพ้นแล้วจากการเรียกว่า สังขารมีคุณอันลึกล้ำอันใครๆ ประมาณไม่ได้หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรคำว่า “เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “ไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “เกิดและไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “จะว่าเกิดอีกก็มีไซ้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้” ก็นำมาใช้ไม่ได้

บุคคลเมื่อบัญญัติ ตถาคตพึงบัญญัติด้วยวิญญาณใด วิญญาณนั้น ตถาคตละได้แล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ตถาคตพ้นแล้วจากการเรียกว่า วิญญาณมีคุณอันลึกล้ำอันใครๆ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรคำว่า “เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “ไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “เกิดและไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้คำว่า “จะว่าเกิดอีกก็มีไซ้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีไซ้” ก็นำมาใช้ไม่ได้

เมื่อพระผู้มีพระภาค ตรัสอย่างนี้แล้ว วัจฉโคตรปริพาชก ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม ต้นสาละใหญ่ในที่ใกล้บ้านหรือนิคม กิ่งใบเปลือกสะเก็ดและกระพี้ของต้นสาละใหญ่นั้น จะหลุดร่วงกะเทาะไป เพราะเป็นของไม่เที่ยง สมัยต่อมาต้นสาละใหญ่นั้น ก็ไร้กิ่งใบเปลือกสะเก็ดและกระพี้คงอยู่แต่แก่นล้วนๆ แม้ฉันใด ปาพจน์^{๘๑} ของท่านพระโคตม ก็ฉันนั้นเหมือนกันปราศจากกิ่งใบ เปลือก สะเก็ดและกระพี้ คงอยู่แต่คำอันเป็นแก่น^{๘๒} ล้วนๆ และต่อจากนั้นได้ขอปฏิญาณตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ^{๘๓}

^{๘๑} **ปาพจน์** หมายถึงคำเป็นประธาน คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมเป็นธรรมชั้นดี^{๘๑} ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นดี (ที.ม.อ. ๒/๒๑๖/๑๙๘-๑๙๙; สารตถ.ฎีกา ๑/๔๐).

^{๘๒} **คงอยู่แต่คำอันเป็นแก่น** ในที่นี้หมายถึงคงอยู่แต่แก่น คือโลกุตตรธรรม (ม.ม.อ. ๒/๑๙๒/๑๔๗).

^{๘๓} **ม.ม.** (ไทย) ๑๓/๑๘๗-๑๘๘/๒๑๙-๒๒๗.

ทิวฐิ ศีล และพรต ของพวกเดียรถียัด้งกล่าวทั้หมค่นั้ เป็นการประพฤติผิต ภูัฎิบั้ติไม่ชอบ และเป็นลัทธิอันไม่ใ้การประพฤติพรหมจรรยั ด้งที่พระอนันท์ชี้แจ้งใ้สันทกปริพาชกใ้ทราบตามทีปรากฏสันทกสูตร ด้งนี้

สันทกปริพาชกถามว่า “ท่านพระอนันท์ ลัทธิอันไม่ใ้การประพฤติพรหมจรรยั ๔ ลัทธิทีวิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติเลย ถึงเมืออยู่ก็ทำกุศลธรรมทีถูกต้งใ้สำเร็จไม่ได้ ทีพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ทรงรู้ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้แล้วนั้นเป็นอย่างไร”

ท่านพระอนันท์ตอบว่า “สันทกะศาสดา บางท่านในโลกนี้ ผู้มีวาเทอย่างนี้ มีทิวฐิอย่างนี้ว่า “ทานทีให้แล้วไม่มีผล ยัญทีบูชาแล้วไม่มีผล การเชนสรวงก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมทีทำดีทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้า ไม่มีมารดา ไม่มีคุณบิดา ไม่มีคุณโอบปาตีกสัตว์ ก็ไม่มีสมณพราหมณัผู้ประพฤติภูัฎิบั้ติชอบทำใ้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิงเองแล้วสอนผู้อื่นใ้รู้แจ้งก็ไม่มี ในโลกมนุษย์คือทีประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ เมือสิ้นชีวิต ชาติดินไปตามธาตุ ดินธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทริยัทั้หลายยอมแปรผันไปเป็นอากาศธาตุ มนุษยมีเตียงนอนเป็นที่ ๕ นำศพไป^{๔๔} ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกขาวโพลน ดุจสิ้นกพิราบ การเชนสรวงสิ้นสุดลงแค่ถ้ำถ่าน คนเขลาบัญญัติทานนี้ไว้ คำทีคนบางพวกย้าว่ามีผลนั้น ว่างเปล่า เท็จ ไร้สาระ เมือสิ้นชีวิตไม่ว่าคนเขลาหรือคนฉลาดยอมขาดสูญไม่เกิดอีก”

ในลัทธิของศาสดานั้น วิญญูชนยอมเห็นประจักษ์ชัดด้งนี้ว่า “ท่านศาสดา ผู้มีวาเทอย่างนี้ มีทิวฐิอย่างนี้ว่า “ทานทีให้แล้วไม่มีผล ยัญทีบูชาแล้วไม่มีผล การเชนสรวงก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมทีทำดีทำชั่วก็ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า ไม่มีมารดา ไม่มีคุณบิดา ไม่มีคุณโอบปาตีกสัตว์ ก็ไม่มีสมณพราหมณัผู้ประพฤติภูัฎิบั้ติชอบทำใ้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญา อันยิงเองแล้ว สอนใ้ผู้อื่นรู้แจ้งก็ไม่มี ในโลกมนุษย์คือทีประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ เมือสิ้นชีวิต

ธาตุดินไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตาม ธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทริยัทั้หลายยอมผันแปรไปเป็นอากาศธาตุ มนุษยมีเตียงนอนเป็นที่ ๕ นำศพไป ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกขาวโพลน ดุจสิ้นกพิราบการเชนสรวงสิ้นสุดลงแค่ถ้ำถ่าน คนเขลาบัญญัติทานนี้ไว้ คำทีคนบางพวกย้าว่า มีผลนั้นว่างเปล่าเท็จไร้สาระ เมือสิ้นชีวิตไม่ว่าคนเขลาหรือคนฉลาด ย่อมขาดสูญไม่เกิดอีก”

ถ้าคำของท่านศาสดานี้ เป็นจริง ในลัทธินี้กรรมทีเราไม่ได้ทำเลย ชื่อว่าเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรยัทีเราไม่ได้อยู่ประพฤติเลย ชื่อว่าเป็นอันอยู่ประพฤติแล้ว แม้เราทั้สอง ชื่อว่าเป็นผู้เสมอๆกันและถึงความเท่าเทียมกันในลัทธินี้แต่เราไม่กล่าวว้า “หลังจากตายแล้ว แม้เราทั้สองก็จักขาดสูญไม่เกิดอีก” การทีท่านศาสดานี้ เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศิริษะโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโหย่งถอนผมและหนดเป็นการปฏิบัติเกินไป เราเมืออยู่ครองเรือนนอนเบียดเสียดกับบุตรภรรยา ประพรมผงแก่นจันทน์ เมืองกาสิทตทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ยินดีทองและเงินอยู่ จึงเป็นผู้มีคติเสมอๆกันกับท่านศาสดานี้ เรานั้นรู้ะไร้ เห็นอะไร้อยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรยัในศาสดานี้ วิญญูชนนั้นรู้ด้งนี้ว่า “ลัทธินี้ไม่ใ้การประพฤติพรหมจรรยั” ย่อมเปืออหน้ายหลีกไปจากพรหมจรรยันั้น

^{๔๔} เวลาหามศพจะใ้บุรุษ ๔ คน เดินหามตียงนอนไป ฉะนั้น จึงชื่อว่ามีเตียงนอนเป็นที่ ๕ (ที.สี.อ. ๑/๑๗๑/๑๕๐).

สันทกะลัทธินี้ ไม่ใช่การประพาศพิพรมจรรย์ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพิพเลย ถึงเมื่ออยู่ก็ ทำกุศลธรรมที่ถูกต้องให้สำเร็จไม่ได้เป็นลัทธิที่ ๑ ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ทรงเห็นเป็น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว

สันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “เมื่อ บุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำให้เศร้าโศก เอง ใช้ให้ผู้อื่น ทำให้เศร้าโศก ทำให้ลำบากเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ดิ้น รน ฆ่าสัตว์ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ตัดช่อง ย่องเบา ปล้นเรื่อนหลังเดียว ดักจี้ในทางเปลี่ยว เป็นชู้ พุดเท็จผู้ทำ(เช่นนั้น) ก็ไม่จัดว่าทำบาป

แม้หากบุคคลใช้จักรมีคม ดุจมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ ให้เป็นดุจลานตากเนื้อ ให้เป็นกองเนื้อเดียวกัน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งขวาแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียน เอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งซ้ายแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่น ให้บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา เขาย่อม ไม่มีบุญที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบุญมาถึงเขา ไม่มีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จาก การสำรวมและจากการพูดคำสัตย์ ไม่มีบุญมาถึงเขา”

ในลัทธิของศาสดานั้น วิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า “ท่านศาสดาผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “เมื่อบุคคลทำเองใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเองใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่น เบียดเบียน ทำให้เศร้าโศกเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ให้เศร้าโศกทำ ให้ลำบากเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดิ้น รนเองใช้ให้ผู้อื่นทำให้ดิ้นรนฆ่าสัตว์ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ตัดช่องย่องเบาปล้นเรื่อนหลัง เดียวดักจี้ในทางเปลี่ยวเป็นชู้พุดเท็จผู้ทำ (เช่นนั้น) ก็ไม่จัดว่าทำบาป

“แม้หากบุคคลใช้จักรมีคม ดุจมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ ให้เป็นดุจลานตากเนื้อ ให้เป็นกองเนื้อเดียวกัน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งขวาแม่น้ำคงคา ฆ่าเองใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเองใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียน เอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา

แม้หากบุคคลไปฝั่งซ้ายแม่น้ำคงคา ให้เองใช้ให้ผู้อื่นให้บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา เขาย่อมไม่ มีบุญที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบุญมาถึงเขา ไม่มีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จากการ สำรวมและจากการพูดคำสัตย์ ไม่มีบุญมาถึงเขา”

ถ้าคำของท่านศาสดานี้ เป็นจริง ในลัทธินี้ กรรมที่เราไม่ได้ทำเลยชื่อว่า เป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ที่เราไม่ได้อยู่ประพาศพิพเลย ชื่อว่าเป็นอันอยู่ประพาศพิพแล้ว แม้เราทั้งสองชื่อว่า เป็นผู้เสมอๆ กันและถึงความเท่าเทียมกันในลัทธินี้แต่เราไม่กล่าวว่า “หลังจากตายแล้ว แม้เราทั้งสองก็ จักขาดสูญ ไม่เกิดอีก” การที่ท่านศาสดานี้ เป็นผู้ประพาศพิพเสียกาย เป็นคนศรัทธาโล้น ทำความเพียรในการเดิน กระโหยง ถอนผมและหนวด เป็นการปฏิบัติเกินไป เราเมื่ออยู่ครองเรือนนอนเบียดเสียดกับบุตร ภรรยาประพรมผงแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ยินดีทองและเงินอยู่ จึงเป็นผู้มีคติเสมอๆ กันกับท่านศาสดานี้ ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไร เห็นอะไรอยู่ จึงจักประพาศพิพ

พรหมจรรย์ในศาสนานี้ วิญญูชนนั้นรู้ตั้งนี้ว่า “ลัทธินี้ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์” ย่อมเบื่อหน่าย หลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น

สันทกะลัทธินี้ ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติเลยถึง เมื่ออยู่ก็ ทำกุศลธรรมที่ถูกต้องให้สำเร็จไม่ได้เป็นลัทธิที่ ๒ ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว

สันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยสัตว์ทั้งหลาย เศร้าหมองเองความบริสุทธิ์ของ สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยสัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลังไม่มีความเพียร ไม่มีความสามารถ ของมนุษย์ไม่มีความพยายามของมนุษย์สัตว์ ปาณะ ภูตะ ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียรผันแปรไปตามโชคชะตาตามสถานภาพทางสังคมและตามลักษณะเฉพาะตน ย่อมเสวยสุข และทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖

ในลัทธิของศาสนานี้ วิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ชัดตั้งนี้ว่า “ท่านศาสดา ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียร ไม่มีความสามารถของมนุษย์ ไม่มีความพยายามของมนุษย์สัตว์ ปาณะ ภูตะ ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มี อำนาจไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียร ผันแปรไปตามโชคชะตาตามสถานภาพทางสังคมและตาม ลักษณะเฉพาะตนย่อมเสวยสุขและทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖”

ถ้าคำของท่านศาสดานี้เป็นจริง ในลัทธินี้ กรรมที่เราไม่ได้ทำเลย ชื่อว่าเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ที่เราไม่ได้อยู่ประพฤติเลย ชื่อว่าเป็นอันอยู่ประพฤติแล้ว แม้เราทั้งสองชื่อว่าเป็นผู้เสมอๆ กันและถึงความเท่าเทียมกันในลัทธินี้แต่เราไม่กล่าวว่า “หลังจากตายแล้ว แม้เราทั้งสองก็จักขาดสูญ ไม่เกิดอีก” การที่ท่านศาสดานี้ เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศรัทธาโล้น ทำความเพียรในการเดิน กระโหยงถอนผมและหนวด เป็นการปฏิบัติเกินไป เราเมื่ออยู่ครองเรือนนอนเบียดเสียดกับบุตรภรรยา ประพรมผงแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทัดทรงดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ จัก เป็นผู้มีความคิดเสมอๆ กันกับท่านศาสดานี้ ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไร เห็นอะไรอยู่จึงจักประพฤติ พรหมจรรย์ในศาสนานี้วิญญูชนนั้นรู้ตั้งนี้ว่า “ลัทธินี้ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์” ย่อมเบื่อหน่าย หลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น

สันทกะลัทธินี้ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติเลย ถึงเมื่ออยู่ก็ ทำกุศลธรรมที่ถูกต้องให้สำเร็จไม่ได้เป็นลัทธิที่ ๓ ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ทรงรู้ทรงเห็นเป็น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว

สันทกะอีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ ผู้มีวาตะอย่างนี้มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต ไม่มีผู้ให้เนรมิต ยั่งยืน มั่นคงดุษยอดภูเขา ดุจเสา ระเนียด ไม่หวั่นไหวไม่ผันแปร ไม่กระทบกระทั่งกัน ไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่ กันและกัน

สภาวะ ๗ กองอะไรบ้าง คือ

๑. กองแห่งธาตุดิน
๒. กองแห่งธาตุน้ำ

๓. กองแห่งธาตุไฟ ๔. กองแห่งธาตุลม
 ๕. กองสุข ๖. กองทุกข์ ๗. กองชีวะ

สภาวะ ๗ กองนี้ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต ไม่มีผู้ให้เนรมิต ยั่งยืนมั่นคง ดุจยอดภูเขา ดุจเสาระเนียด ไม่หวั่นไหวไม่ผันแปร ไม่กระทบกระทั่งกัน ไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือ ทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกันในสภาวะ ๗ กองนั้น ไม่มีผู้ฆ่า ไม่มีผู้ใช้ให้คนอื่นฆ่า ไม่มีผู้ฟัง ไม่มีผู้ใช้ให้คนอื่นฟัง ไม่มีผู้รู้ ไม่มีผู้ทำให้คนอื่นรู้ใครก็ตาม

แม้จะเอาศีลตราอันคมตัดศีระชะ ใครก็ไม่เชื่อว่าปลงชีวิตใครได้เพราะเป็นเพียงศีลตราแทรก ผ่านไประหว่างสภาวะ ๗ กองเท่านั้นเองอนึ่งกำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรมกึ่ง^{๘๕} ปฏิปทา ๖๒ อันตรกับ ๖๒ อภิชชาติ^{๘๖} ๖ ปริสภูมิ^{๘๗} ๘ อาชีวก ๔,๙๐๐ ปริพาชก ๔,๙๐๐ นาควาส ๔,๙๐๐ อินทรี ๒,๐๐๐ นรค ๓,๐๐๐ รโซชาติ^{๘๘} ๓๖ สัตว์ญีครรภ์ ๗ สัตว์ญีครรภ์ ๗ นิคณฐีครรภ์^{๘๙} ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปีศาจ ๗ สระ ๗ ตาไม้ไผ่ ๗ (ตาไม้ไผ่ ๗๐๐) เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ และมหากัป^{๙๐} ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ที่คนพาลและ บัณฑิต พากันเที่ยวเวียนว้ายไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้เอง ไม่มีความสมหวังในความปรารถนาว่า “เรา จักอบรมกรรมที่ยังไม่ให้ผลให้อำนวยผล หรือสัมผัสกรรมที่ให้ผลแล้วจักทำให้หมดสิ้นไป ด้วยศีลพรต ตบะหรือพรหมจรรย์นี้” “ไม่มีสุขทุกข์ที่ทำให้สิ้นสุดลงได้ (จำนวนเท่านั้นเท่านั้น) เหมือนดวงด้วยทะนาน สังสารวัฏที่จะทำให้สิ้นสุด ไม่มีเลยด้วยอาการอย่างนี้” “ไม่มีความเสื่อมและความเจริญไม่มีการเลื่อน ขึ้นสูงหรือเลื่อนลงต่ำพวกคนพาลและบัณฑิตพากันเที่ยวเวียนว้ายไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้เองเหมือน กลุ่มด้ายที่ถูกขว้างไปย้อมคล้ำหมดไปได้เองฉะนั้น^{๙๑}

^{๘๕} ตามทศนะขอครุหมักขลิ โคศาล กรรม ๕ หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น และกาย กรรม ๓ หมายถึง กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม กรรม ๑ หมายถึง กายกรรมกับวาจากรรมรวมกัน กรรมกึ่ง หมายถึง มโนกรรม (ม.ม.อ. ๒/๒๒๘/๑๖๙; ที.สี.อ. ๑/๑๖๘/๑๔๓).

^{๘๖} อภิชชาติ คือ การกำหนดหมายชนชั้น เช่น โจรเป็นกัณหาภิชชาติ (สีดำ) นักบวชเป็นนลาภิชชาติ (สี เขียว) นิครนถ์เป็นโลภิตาภิชชาติ (สีแดง) คฤหัสถ์เป็นหลัททาภิชชาติ (สีเหลือง) อาชีวกเป็นสุกกาภิชชาติ (สีขาว) นักบวช ที่เคร่งวัตรปฏิบัติเป็นปรมสุกกาภิชชาติ (สีขาวที่สุด) (ที.สี.อ. ๑/๑๖๘/๑๔๓).

^{๘๗} ปริสภูมิ หมายถึงขั้นตอนแห่งการเจริญเติบโตและการพัฒนาการของบุคคล นับตั้งแต่คลอดไปจนถึง วาระสุดท้ายของชีวิต แบ่งเป็น ๘ ชั้น คือ มันทภูมิ (ระยะไร้เดียงสา) ชิททาภูมิ (ระยะรู้เดียงสา) ปทวิมังสภูมิ (ระยะตั้งไข่) อชุตตภูมิ (ระยะเดินตรง) เสขภูมิ (ระยะศึกษา) สมณภูมิ (ระยะสงบ) ชินภูมิ (ระยะมีความรอบรู้) ปันนภูมิ (ระยะแก่หง่อม) (ม.ม.อ. ๒/๒๒๘/๑๖๗-๑๗๐; ที.สี.อ. ๑/๑๖๘/๑๔๗-๑๔๘).

^{๘๘} รโซชาติ (ฝุ่นละออง) ในที่นี้ หมายถึงที่ที่ฝุ่นจับเกาะ เช่นหลังฝ่ามือ ฝ่าเท้า เป็นต้น (ม.ม.อ. ๒/ ๒๒๘/๑๗๐; ที.สี.อ. ๑/๑๖๘/๑๔๘).

^{๘๙} นิคณฐีครรภ์ หมายถึงท้อง ซึ่งอยู่ที่ข้อหรือตา เช่น อ้อย ไม้ไผ่ และไม้้อ เป็นต้น (ม.ม.อ. ๒/ ๒๒๘/๑๗๐; ที.สี.อ. ๑/๑๖๘/๑๔๘).

^{๙๐} กำหนดระยะเวลา ๑ มหากัป ยาวนานมาก อรรถกถาเปรียบว่า มีสระน้ำใหญ่แห่งหนึ่งเต็มด้วยน้ำ บุคคลเอาปลายใบหญ้าจุ่มลงไปนำหยดน้ำออกมา ๑๐๐ ปีต่อ ๑ ครั้ง จนน้ำในสระแห้ง กระทำเช่นนี้ไปจนครบ ๗ ครั้ง นั่นคือระยะเวลา ๑ มหากัป (ม.ม.อ. ๒/๒๒๘/๑๗๐; ที.สี.อ. ๑/๑๖๘/๑๔๘ ดูเทียบ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๘- ๑๓๑/๒๑๙-๒๒๒).

^{๙๑} ดูเทียบ ส.ข. (ไทย) ๑๗/๒๑๓/๒๙๒-๒๙๓.

ในลัทธิของศาสนานี้วิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ดังนี้ว่า “ท่านศาสดาผู้มีวาจาอย่างนี้มีสิทธิอย่างนี้ว่า “สภาวะ ๗ กองนี้ไม่มีผู้สร้างไม่มีผู้บันดาลไม่มีผู้เนรมิตไม่มีผู้ให้เนรมิตยังมีมั่นคงดุจยอดภูเขาดุจเสาระเนียดไม่หวั่นไหวไม่ผันแปรไม่กระทบกระทั่งกันไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน

สภาวะ ๗ กอง อะไรบ้าง คือ

๑. กองแห่งธาตุดิน ๒. กองแห่งธาตุน้ำ
๓. กองแห่งธาตุไฟ ๔. กองแห่งธาตุลม
๕. กองสุข ๖. กองทุกข์
๗. กองชีวะ

สภาวะ ๗ กองนี้ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต ไม่มีผู้ให้เนรมิต ยังมีมั่นคง ดุจยอดภูเขาดุจเสาระเนียด ไม่หวั่นไหว ไม่ผันแปร ไม่กระทบกระทั่งกันไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกันในสภาวะ ๗ กองนั้น ไม่มีผู้ฆ่า ไม่มีผู้ใช้ให้คนอื่นฆ่า ไม่มีผู้ฟัง ไม่มีผู้ใช้ให้คนอื่นฟัง ไม่มีผู้รู้ ไม่มีผู้ทำให้คนอื่นรู้ใครก็ตาม แม้จะเอาศัสตราอันคมตัดศีรษะใคร ก็ไม่เชื่อว่าปลงชีวิตใครได้เพราะเป็นเพียงศัสตราแทรกผ่านไประหว่างสภาวะ ๗ กองเท่านั้นเอง

อนึ่งกำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรมถึงปฏิบัติ ๖๒ อันตรกัป ๖๒ อภิมหา ๖ ปริสภูมิ ๘ อาชีวภ ๔,๙๐๐ ปริพาชก ๔,๙๐๐ นาควาส ๔,๙๐๐ อินทริย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ โรชธาตุ ๓๖ สัตยัญญีกรรม ๗ อสัตยัญญีกรรม ๗ นิคัณฐีกรรม ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปีศาจ ๗ สรร ๗ ตา ไม้ไผ่ ๗ (ตาไม้ไผ่ ๗๐๐) เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ มหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ที่คนพาลและบัณฑิตพากันเที่ยวเวียนว้ายไปแล้ว จักทำที่สุดทุกข์ได้เองไม่มีความสมหวังในความปรารถนาว่า “เราจักอบรมกรรมที่ยังไม่ให้เกิดให้อำนวยผลหรือสัมผัสกรรม ที่ให้ผลแล้วจักทำให้หมดสิ้นไปด้วยศีลพรตบะหรือพรหมจรรย์นี้” ไม่มีสุขทุกข์ที่ทำให้สิ้นสุดลงได้ (จำนวนเท่านั้นเท่านั้น)เหมือนดวงด้วยทะนานสังสารวัฏที่จะทำให้สิ้นสุดไม่มีเลยด้วยอาการอย่างนี้ ไม่มีความเสื่อมและความเจริญไม่มีการเลื่อนขึ้นสูงหรือเลื่อนลงต่ำพวกคนพาลและบัณฑิตพากันเที่ยวเวียนว้ายไปแล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้เองเหมือนกลุ่มด้ายที่ถูกขว้างไปย่อมคลี่หมดไปได้เองฉะนั้น”

ถ้าคำของท่านศาสดานี้ เป็นจริง ในลัทธินี้ กรรมที่เราไม่ได้ทำเลย ชื่อว่าเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ที่เราไม่ได้อยู่ประพฤติเลย ชื่อว่าเป็นอันอยู่ประพฤติแล้ว แม้เราทั้งสองชื่อว่าเป็นผู้เสมอๆกันและถึงความเท่าเทียมกันในลัทธินี้แต่เราไม่กล่าวว่า “หลังจากตายแล้ว แม้เราทั้งสองก็จักขาดสูญไม่เกิดอีก” การที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศีระโกลัน ทำความเพียรในการเดินกระโหยงถอนผมและหนดเป็นการปฏิบัติเกินไป เราเมื่ออยู่ครองเรือนนอนเบียดเสียดกับบุตรภรรยา ประพรมผงแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ยินดีทองและเงินอยู่ จึงเป็นผู้มีคติเสมอๆกันกับท่านศาสดานี้ ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไรเห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนานี้” วิญญูชนนั้นรู้ดังนี้ว่า “ลัทธินี้ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์” ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น

ลัทธินี้ไม่ใช่การประพาศิพพรหมจรรย์ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศิเลย ถึงเมื่ออยู่ที่ทำกุศลธรรมที่ถูกต้องให้สำเร็จไม่ได้เป็นลัทธิที่ ๔ ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ทรงเห็นทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว^{๑๒}

ในจุฬามาลูกยกยสูตร ว่าด้วยเหตุที่พระพุทธรองค์ไม่ตรัสตอบอภัยกตปัญหา ๑๐ ประการดังพระมาลูกยกยบุตรมีความคิดคำนึงว่า “ทิวฏฐิที่พระผู้มีพระภาค ไม่ตรัสตอบทรงงดทรงคัดค้านเหล่านี้คือ ทิวฏฐิว่า “โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกันหลังจากตายแล้วตถาคต^{๑๓} เกิดอีกหลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีกหลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกหลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่” การที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงตอบทิวฏฐิเหล่านั้นแก่เรา เราไม่ชอบใจ เราไม่พอใจ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอีกจะทูลถามเนื้อความนั้น”

แม้จะกราบทูลถามก็ครั้ง พระพุทธรเจ้าก็ไม่ตรัสตอบ โดยทรงชี้แจงว่า

มาลูกยกยบุตร เพราะเหตุที่นั่นแล เธอจงจำปัญหาที่เราไม่ตอบว่าเป็นปัญหาที่เราไม่ตอบและจงจำปัญหาที่เราตอบว่าเป็นปัญหาที่เราตอบเถิด

ปัญหาอะไรเล่าที่เราไม่ตอบ

คือปัญหาว่า “โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยงโลก มีที่สุดโลก ไม่มีที่สุดชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกันหลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกหลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีกหลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกหลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่” เราไม่ตอบ

เพราะเหตุไรเราจึงไม่ตอบ

เพราะปัญหานั้น ไม่มีประโยชน์ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้และเพื่อนิพพาน เหตุนี้ เราจึงไม่ตอบ

ปัญหาอะไรเล่าที่เราตอบ

คือปัญหาว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” เราตอบ

เพราะเหตุไรเราจึงตอบ

เพราะปัญหานั้น มีประโยชน์เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้และเพื่อนิพพาน เหตุนี้ เราจึงตอบ

มาลูกยกยบุตร เพราะเหตุที่นั่นแล เธอจงจำปัญหาที่เราไม่ตอบว่าเป็นปัญหาที่เราไม่ตอบและจงจำปัญหาที่เราตอบว่าเป็นปัญหาที่เราตอบเถิด”^{๑๔}

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒๕-๒๒๘/๒๖๒-๒๖๙.

^{๑๓} ตถาคต เป็นคำที่ลัทธิอื่นๆ ใช้มาก่อนพุทธกาล หมายถึงพระพุทธรเจ้า ในที่นี้หมายถึงสัตว์ (เทียบ ที. สี.อ. ๑/๖๕/๑๐๘; ม.ม.อ. ๒/๑๒๒/๑๐๕).

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๑๔๑.

ในจุฬาลงกรณ์โคตตสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงลัทธิเดียรฉัตรที่ว่างจากคุณความดีโดยที่วัจฉโคตรปริพาชกได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม คฤหัสถ์บางคนผู้ยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์^{๙๕} ไม่ได้หลังจากตายแล้วทำที่สุดแห่งทุกข์ได้มีอยู่หรือ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “วัจฉะ คฤหัสถ์ที่ยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ ไม่ได้หลังจากตายแล้วย่อมทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ไม่มีเลย”

“คฤหัสถ์บางคน ยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้หลังจากตายแล้วไปเกิดในสวรรค์มีอยู่หรือท่านพระโคตม”

“คฤหัสถ์ผู้ยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสวรรค์นั้นมิใช่มีเพียง ๑๐๐ คน ๒๐๐ คน ๓๐๐ คน ๔๐๐ คนหรือ ๕๐๐ คนเท่านั้นความจริงแล้วมีอยู่จำนวนมากทีเดียว”

“อาชีวกบางคนหลังจากตายแล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์^{๙๖} ได้มีอยู่หรือท่านพระโคตม”

“อาชีวกบางคนหลังจากตายแล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ไม่มีเลย”

“อาชีวกบางคนหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสวรรค์มีอยู่หรือท่านพระโคตม”

“จากภัทรกัปนี้ไป ๙๑ กัปที่เราระลึกได้เราไม่รู้จักอาชีวกคนอื่นผู้ไปเกิดในสวรรค์นอกจากอาชีวกเพียงคนเดียวผู้เป็นกรรมวาที^{๙๗} เป็นกิริยวาที^{๙๘}”

“ท่านพระโคตมเมื่อเป็นอย่างนี้ลัทธิเดียรฉัตรก็เป็นลัทธิที่ว่างเปล่า จากคุณความดีโดยที่สุด แม้แต่คุณความดีที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์”

“อย่างนั้นวัจฉะเมื่อเป็นอย่างนี้ลัทธิเดียรฉัตรนั้น เป็นลัทธิที่ว่างเปล่าจากคุณความดีโดยที่สุด แม้แต่คุณความดีที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์”^{๙๙}

๓.๗ ศิลและพรตในพระพุทธศาสนา

คำตอบของพระพุทธศาสนาที่มีต่อเรื่องศิลปะและพรต ตามที่ปรากฏในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค มีอยู่ครบถ้วนบริบูรณ์ ในกัณฑ์กรสูตร ว่าด้วยปริพาชกชื่อกัณฑกะ ซึ่งเป็นสูตรที่ ๑ ของคหปติวรรค พระสุตรกล่าวถึงบุตรของควาญช้างชื่อ เปสสะ และปริพาชกชื่อ กัณฑกะ เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ใกล้สระโบกขรณีชื่อคัครา เขตกรุงจัมปา ได้สนทนากับพระพุทธเจ้าต่อนหนึ่ง เมื่อสนทนาถึงเรื่องบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งมีดังนี้คือบุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน

^{๙๕} สังโยชน์ของคฤหัสถ์ ในที่นี้หมายถึงทรัพย์สินสมบัติ บุตร ภรรยา ข้าทาส บริวาร และกามคุณ ๕ ประการ อันเป็นเหตุผูกพันและรักใคร่ (ม.ม.อ. ๒/๑๘๖/๑๔๔).

^{๙๖} ที่สุดแห่งทุกข์ ในที่นี้หมายถึงพระอรหัตตผล (ม.ม.อ. ๒/๑๘๖/๑๔๔).

^{๙๗} กรรมวาที หมายถึงลัทธิที่ถือว่า สรรพสัตว์มีกรรมเป็นของตน ผู้ทำกรรมช่วยย่อมได้รับผลชั่ว.

^{๙๘} กิริยวาที หมายถึงลัทธิที่ถือว่า การกระทำทุกอย่างมีผล เมื่อเหตุดีผลก็จะต้องดี เมื่อเหตุชั่วผลก็จะต้องชั่ว ยอมรับผลกรรม.

^{๙๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๒๑๗-๒๑๘.

๒. เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
๓. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน
และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
๔. เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ไม่ทำ
ผู้อื่นให้เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น เป็นผู้ไม่หิว^{๑๐๐} ด้บริ้อนเย็นใจ มี
ตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน พระพุทธเจ้าตรัสถามเปสสะว่า ชอบใจบุคคลประเภทไหน

นายเปสสะบุตรของควาญช้างกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ ไม่ชอบใจ
บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน ข้าพระองค์ไม่ชอบใจบุคคลผู้ทำ
ผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ข้าพระองค์ไม่ชอบใจบุคคลผู้ทำตนให้
เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการ
ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ข้าพระองค์ชอบใจบุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้
เดือดร้อนและเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน (เพราะ)
บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อนไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น เป็นผู้ไม่หิวด้บริ้อนเย็นใจมีตนอันประเสริฐ
เสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เปสสะเพราะเหตุไรเล่าท่านจึงไม่ชอบใจบุคคลประเภทนี้”

นายเปสสะบุตรของควาญช้างกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลผู้ทำตนให้
เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน ชื่อว่าทำตนซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือดร้อน ใ้ร้อน
รุ่มเพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงไม่ชอบใจบุคคลนี้ บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำ
ผู้อื่นให้เดือดร้อน ชื่อว่าทำผู้อื่น ซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือดร้อนใ้ร้อนรุ่ม เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์
จึงไม่ชอบใจบุคคลนี้ ส่วนบุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็น
ผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ชื่อว่าทำตนและผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียด
ทุกข์ให้เดือดร้อนใ้ร้อนรุ่ม เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์ จึงไม่ชอบใจบุคคลนี้ บุคคลใดไม่ทำตนให้
เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบ
ในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลนั้นชื่อว่า ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่หิว
ด้บริ้อนเย็นใจมีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงชอบใจบุคคลนี้ เอา
เถิด บัดนี้ข้าพระองค์ขอทูลลากลับเพราะมีกิจมีหน้าที่ที่จะต้องทำอีกมากพระพุทธเจ้าข้า” จากนั้นนาย
เปสสะบุตรของควาญช้างชื่นชมยินดีพระภาสิตของพระผู้มีพระภาคแล้ว ลุกจากที่นั่งถวายอภิวาทพระ
ผู้มีพระภาคกระทำประทักษิณแล้วจากไป

จากนั้น นายเปสสะบุตรของควาญช้างจากไปไม่นาน พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายนายเปสสะบุตรของควาญช้างเป็นคนเฉลียวฉลาด^{๑๐๑} มีปัญญา

^{๑๐๐} เป็นผู้ไม่หิว ในที่นี้หมายถึงผู้ไม่มีตัณหา เพราะตัณหาท่านเรียกว่า ความหิว (ม.ม.อ. ๒/๔/๗).

^{๑๐๑} เฉลียวฉลาด หมายถึงฉลาดในการบำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔ ประการ (ม.ม.อ. ๒/๖/๗).

มาก^{๑๐๒} ถ้านายเปสสะบุตรของควาญช้าง จะพึงนั่งสักครู่เพียงชั่วเวลาที่เรำจำแนกบุคคล ๔ ประเภทนี้ โดยพิสดารก็จักได้รับประโยชน์อันใหญ่หลวง^{๑๐๓} แต่ถึงจะฟังโดยสังเขปเพียงเท่านี้ นายเปสสะบุตรของควาญช้างก็ยังได้รับประโยชน์อันใหญ่หลวง” แล้วจึงตรัสอธิบายความโดยพิสดารแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

๑. บุคคลเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน เป็นอย่างไร

คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นอเจลก (ประพฤติเปลื่อยกาย) ไม่มีมารยาท เลียมมือ เขาเชิญให้ไปรับอาหารก็ไม่ไป เขาเชิญให้หยุดรับอาหาร ก็ไม่หยุด ไม่รับอาหารที่เขาแบ่งไว้ ไม่รับอาหารที่เขาทำเจาะจงไม่ยินดีอาหารที่เขาเชิญ ไม่รับอาหารจากปากหม้อ ไม่รับอาหารจากปากภาชนะ ไม่รับอาหารคร่อมธรรณีประตุ ไม่รับอาหารคร่อมท่อนไม้ ไม่รับอาหารคร่อมสาก ไม่รับอาหารของคน ๒ คนที่กำลังบริโภค ไม่รับอาหารของหญิงมีครรภ์ ไม่รับอาหารของหญิงผู้กำลังให้บุตรเต็มนม ไม่รับอาหารของหญิงที่คลอเคลียชาย ไม่รับอาหารที่นัดแนะกันทำไว้ ไม่รับอาหารในที่เลี้ยงสุนัข ไม่รับอาหารในที่มิแมลงวันไต่ตอมเป็นกลุ่มๆ ไม่กินปลา ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มยาต้องรับอาหารในเรือนหลังเดียวยังชีพด้วยข้าวค้ำเดียวรับอาหารในเรือน ๒ หลังยังชีพด้วยข้าว ๒ ค้ำ ฯลฯ รับอาหารในเรือน ๗ หลังยังชีพด้วยข้าว ๗ ค้ำยังชีพด้วยอาหารในถาดน้อย ๑ ใบยังชีพด้วยอาหารในถาดน้อย ๒ ใบ ฯลฯ ยังชีพด้วยอาหารในถาดน้อย ๗ ใบกินอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ๑ วันกินอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ๒ วัน ฯลฯ กินอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ๗ วัน ถือการบริโภคอาหาร ๑๕ วันต่อ ๑ มื้ออยู่ด้วยประการอย่างนี้ เขาเป็นผู้กินผักต้องเป็นอาหาร กินข้าวฟ่างเป็นอาหาร กินลูกเต๋อยเป็นอาหาร กินกากข้าวเป็นอาหารกินสาหร่ายเป็นอาหาร กินรำเป็นอาหาร กินข้าวตังเป็นอาหาร กินกำยานเป็นอาหาร กินหญ้าเป็นอาหาร กินมูลโคเป็นอาหาร กินเหง้าและผลไม้ป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้หล่นยังชีพ เขาชุ่มห่มผ้า ป่าน ชุ่มห่มผ้าแถมกันชุ่มห่มผ้าห่อศพ ชุ่มห่มผ้าบังสุกุล ชุ่มห่มผ้าเปลือกไม้ ชุ่มห่มหนังสือ ชุ่มห่มหนังสือมีเล็บ ชุ่มห่มผ้าคากรอง ชุ่มห่มผ้าเปลือกปอกรอง ชุ่มห่มผ้าผลไม้กรอง ชุ่มห่มผ้ากัมพลผสมมนุษย์ ชุ่มห่มผ้ากัมพลขนสัตว์ ชุ่มห่มผ้าขนปีกนกเค้า ถอนผมและหนวด คือถือกการถอนผมและหนวดยืนอย่างเดียว ไม่ยอมนั่งเดินกระโห่ยคือถือกการเดินกระโห่ย (เหยียบพื้นไม่เต็มเท้า) นอนบนหนามคือถือกการนอนบนหนาม อาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง คือถือกการลงอาบน้ำ^{๑๐๔} ถือกการย่างและอบกายหลายรูปแบบอยู่ด้วยประการอย่างนี้

๒. บุคคลเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนเป็นอย่างไร

คือบุคคลบางคนในโลกนี้ ช่าแพะฆ่าสุกรฆ่านากฆ่าเนื้อ (เลี้ยงชีพ) เป็นคนโหดเหี้ยม เป็นคนฆ่าปลาเป็นโจร เป็นคนฆ่าโจร เป็นคนฆ่าโค เป็นคนคุมเรือนจำหรือบางพวกเป็นผู้ทำการทารุณ

ภิกษุทั้งหลายบุคคลนี้ เรียกว่าเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

^{๑๐๒} มีปัญญามาก หมายถึงมีปัญญามาก เพราะประกอบด้วยปัญญาที่กำหนดทรงจำสติปัญฐาน ๔ ประการ (ม.ม.อ. ๒/๖/๗).

^{๑๐๓} ประโยชน์อันใหญ่หลวงในที่นี้หมายถึงโสดาปัตติผล (ม.ม.อ. ๒/๖/๗).

^{๑๐๔} ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๔-๓๙๖/๑๖๔-๑๖๕.

๓. บุคคลเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนเป็นอย่างไร

คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นพระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วก็ดี เป็นพราหมณ์มหาศาลก็ดี พระราชานั้นโปรดให้สร้างโรงบุชายัญหลังใหม่ ทางด้านทิศตะวันออกแห่งพระนคร ปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงนุ่งห่มหนังเสื่อมีเล็บ ทรงทาพระวรกายด้วยเนยใสและน้ำมัน ทรงเกาพระภุชฌงค์ด้วยเขามฤค เข้าไปยังโรงบุชายัญหลังใหม่ พร้อมด้วยพระมเหสีและพราหมณ์บุโรหิต บรรทมบนพื้นหญ้าเขียวชจี มิได้ลาดด้วยเครื่องปูลาด ดำรงพระชนม์อยู่ด้วยน้ำนมเต้าที่ ๑ แห่งโคแม่ลูกอ่อน ที่มีอยู่ตัวเดียว พระมเหสีดำรงพระชนม์อยู่ด้วยน้ำนมเต้าที่ ๒ พราหมณ์บุโรหิตดำรงชีวิตอยู่ด้วยน้ำนมเต้าที่ ๓ ทรงบูชาไฟด้วยน้ำนมเต้าที่ ๔ ลูกโคมีชีวิตอยู่ด้วยน้ำนมที่เหลือพระราชารับสั่งอย่างนี้ว่า “จงฆ่าโคตัวผู้ประมาณเท่านี้ บุชายัญจงฆ่าลูกโคตัวผู้ประมาณเท่านี้ บุชายัญจงฆ่าลูกโคตัวเมียประมาณเท่านี้ บุชายัญ จงฆ่าแพะประมาณเท่านี้ บุชายัญจงฆ่าแกะประมาณเท่านี้ บุชายัญ (จงฆ่าม้าประมาณเท่านี้ บุชายัญ) จงตัดต้นไม้ประมาณเท่านี้ เพื่อทำเสาบุชายัญ จงเกี่ยวหญ้าประมาณเท่านี้เพื่อลาดพื้น” เหล่าชนผู้เป็นทาสก็ดี เป็นคนรับใช้ก็ดี เป็นคนงานก็ดีของพระราชานั้น ถูกอาชญาคุกคามถูกภัยคุกคามมีน้ำตานองหน้าร้องให้ไปทำงานไป

๔. บุคคลเป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนเขาไม่ทำตนให้เดือดร้อนไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนเป็นผู้ไม่หิวดับร้อนเย็นใจมีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ ตถาคต^{๑๐๕} อุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ^{๑๐๖} ไปตรัสแจ้งโลก เป็นสารถิฝักผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค^{๑๐๗} ตถาคตรู้แจ้งโลกนี้

^{๑๐๕} ตถาคต ในที่นี้ หมายถึงพระผู้มีพระภาค บัณฑิตเรียกว่า ‘ตถาคต’ เพราะเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น (๒) เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น (๓) เพราะเสด็จมาสู่ลักษณะอันแท้จริง (๔) เพราะตรัสรู้ธรรมที่แท้ตามความเป็นจริง (๕) เพราะทรงเห็นจริง (๖) เพราะตรัสวาจาจริง (๗) เพราะทรงทำจริง (๘) เพราะทรงครอบงำ (ผู้ที่ยึดถือลัทธิอื่นทั้งหมด ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก) (ม.อ. ๑/๑๒/๕๐).

^{๑๐๖} ชื่อว่า เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะวิชา ได้แก่ วิชา ๓ และวิชา ๘ ดังนี้ วิชา ๓ คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ระลึกชาติได้(๒)จตุปปาตญาณ ความรู้จติ (ตาย) และอุบัติ (เกิด) ของสัตว์ (๓) อาสวกขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะวิชา ๘ คือ (๑) วิปัสสนาญาณ ญาณที่เป็นวิปัสสนา (๒) มโนมยทธิ มีฤทธิ์ทางใจ (๓) อิทธิวิชา แสดงฤทธิ์ได้ต่างๆ (๔) ทิพยโสท หูทิพย์ (๕) เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดจิตผู้อื่นได้ (๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ระลึกชาติได้ (๗) ทิพยจักขุญาณ ตาทิพย์ (๘) อาสวกขยญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ จรณะ๑๕ คือ สี (๑) สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล (๒) อินทริยสังวร สำรวมอินทรีย์ (๓) โภขเนมัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค (๔) ชาคิริยานุโยค การหมั่นประกอบความเพียรของผู้ตื่น (๕) มีศรัทธา ความเชื่อ (๖) มีหิริ (๗) มีโอตตปปะ (๘) เป็นพหูสูต (๙) วิริยะระมกะปรารภความเพียร (๑๐) มีสติมั่นคง (๑๑) มีปัญญา (๑๒) ปฐมฌาน (๑๓) ทุตยฌาน (๑๔) ตติยฌาน (๑๕) จตุตถฌาน (วิ.อ. ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘).

^{๑๐๗} ชื่อว่า เป็นพระผู้มีพระภาค เพราะ (๑) ทรงมีโชค (๒) ทรงทำลายข้าศึกคือกิเลส (๓) ทรงประกอบด้วยภคธรรม ๖ ประการ (คือ ความเป็นใหญ่เหนือจิตของตน, โลกุตตรธรรม, ยศ, สิริ, ความสำเร็จประโยชน์ ความต้องการและความเพียร) (๔) ทรงจำแนกแจกแจงธรรม (๕) ทรงเสพอริยธรรม (๖) ทรงคลายตัณหาในภพทั้ง ๓ (๗) ทรงเป็นที่เคารพของชาวโลก (๘) ทรงอบรมพระองค์ดีแล้ว (๙) ทรงมีส่วนแห่งปัจจุย เป็นตัน (วิ.อ. ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘).

พร้อมทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลกและหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ด้วยตนเอง แล้ว ประกาศให้ผู้รู้ตามแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงาม ในที่สุด^{๑๐๘} ประกาศพรหมจรรย์^{๑๐๙} พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน คหบดี บุตรคหบดีหรืออนุชน (คนผู้เกิดภายหลัง) ในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ได้สดับธรรมนั้นแล้วเกิดศรัทธาใน ตถาคต เมื่อมีศรัทธาย่อมตระหนักว่า “การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด^{๑๑๐} เป็นทางมาแห่งธุลี^{๑๑๑} การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง^{๑๑๒} การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ดุจสังข์ขัดไม่ใช้ทำได้ง่ายทางที่ที่เราควรโงนผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาหวัดร์ ออกจากเรือนบวชเป็น บรรพชิต” ต่อมา เขาละทิ้งกองโงนผมขบัติน้อยใหญ่และเครื่องอาสนน้อยใหญ่ โงนผมและหนวดนุ่งห่ม ผ้ากาสาหวัดร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

สิกขาและสาขีของภิกษุ^{๑๑๓}

เขาเมื่อบวชแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาขี^{๑๑๔} ของภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาตและศีลตราวุธ มีความละอายมีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
๒. ละเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้มุ่งหวังแต่ ของที่เขาให้ไม่เป็นขโมยเป็นคนสะอาดอยู่
๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึก ต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์^{๑๑๕} เว้นห่างไกลจาก เมถุนธรรม^{๑๑๖} อันเป็นกิจของชาวบ้าน

^{๑๐๘} ธรรมมีความงามในเบื้องต้น หมายถึง ศีล ธรรมมีความงามในท่ามกลาง หมายถึง อริยมรรคและมีความงาม ในที่สุดหมายถึง พระนิพพาน (ที.สี.อ. ๑/๑๙๐/๑๕๕).

^{๑๐๙} พรหมจรรย์ หมายถึงความประพฤติประเสริฐมีนัย ๑๒ ประการคือ (๑) ทาน การให้ (๒) ไวยาวัจจะ การ ขนขวายช่วยเหลือ (๓) ปญจสิกขาบท ศีล ๕ (๔) พรหมวิหาร การประพฤติพรหมวิหาร (๕) ธรรมเทศนา (๖) เมถุนวิริติ การ งดเว้นจากการเสพเมถุน (๗) สหการสันโดษ ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน (๘) อุโปสถังคะ องค์อุโปสถ (๙) อริยมรรค ทาง อันประเสริฐ (๑๐) ศาสนาที่รวมไตรสิกขา (๑๑) อภัยยัย (๑๒) วิริยะ ความเพียร แต่ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิริติ (ม.มุ.อ. ๑/ ๑๕๕/๓๖๒-๓๖๔; ที.สี.อ. ๑/๑๘๙/๑๖๐).

^{๑๑๐} การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เพราะไม่มีเวลาว่างเพื่อจะทำกุศลกรรม แม้เรือนจะมีเนื้อที่กว้างขวางถึง ๖๐ ศอก มีบริเวณภายในบ้านตั้ง ๑๐๐ โยชน์ มีคนอยู่อาศัยเพียงสองคน คือสามีภรรยา ก็ยังถือว่าอึดอัด เพราะมีความห่วง กังวลกันและกัน (ที.สี.อ. ๑/๑๙๑/๑๖๓).

^{๑๑๑} ชื่อว่าเป็นทางมาแห่งธุลี เพราะเป็นที่เกิดและเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส อันทำจิตให้เศร้าหมอง เช่นราคะ เป็นต้น (ที.สี.อ. ๑/๑๙๑/๑๖๓).

^{๑๑๒} นักบวชแม้จะอยู่ในเรือนยอด ปราสาทแก้วและเทพวิมาน ซึ่งมีประตูหน้าต่างปิดมิดชิด ก็ยังถือว่าปลอด โปร่ง เพราะนักบวชไม่มีความยึดติดในสิ่งใดๆ เลย (ที.สี.อ. ๑/๑๙๑/๑๖๓).

^{๑๑๓} ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๔๔-๒๔๘/๖๕-๘๔.

^{๑๑๔} สิกขา หมายถึงไตรสิกขา คืออภิสลสิกขา อภิจิตตสิกขา อภิปญญาสิกขา แต่ในที่นี้หมายถึง อภิสลสิกขาสา ขีพหมายถึงสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกันมีความประพฤติเสมอกัน (ม.มุ.อ. ๒/๒๕๒/๑๑๓) และดู วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓; อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๙/๒๓๕.

^{๑๑๕} พรหมจรรย์ มีความหมายหลายนัย ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิริติ หรือการงดเว้นจากเมถุนธรรม (ที.สี.อ. ๑/๑๘๙/๑๖๐).

^{๑๑๖} เมถุนธรรม หมายถึงการร่วมประเวณี การเสพสังวาส กล่าวคือ การเสพสัทธรรมอันเป็นประเวณีของ ชาวบ้าน มีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับ เป็นการกระทำของคนที่เป็นคู่ๆ (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๕/๔๒).

๔. ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือพูดแต่คำสัตย์ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก

๕. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้หรือฟังความจากฝ่ายโน้น แล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้นสมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ซึ่่นชมยินดีเพลิตเพลิน ต่อผู้ที่สามัคคีกันพูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๖. ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือพูดแต่คำไม่มีโทษไพเราะนารักจับใจเป็นคำของชาวเมืองคนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๗. ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือพูดถูกเวลาพูดคำจริงพูดอิงประโยชน์พูดอิงธรรมพูดอิงวินัยพูดคำ ที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิงมีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์เหมาะแก่เวลา

๘. เว้นขาดจากการพรากรพิชคาม^{๑๑๗} และภุตคาม^{๑๑๘}

๙. ฉันทมือเดียวไม่ฉันทอนกลางคืนเว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล^{๑๑๙}

๑๐. เว้นขาดจากการพื่อนรำขบร้องประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล

๑๑. เว้นขาดจากการตัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ของหอมและเครื่องประทีนผิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว

๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน

๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ^{๑๒๐}

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี

๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ

๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร

๒๐. เว้นขาดจากการรับช้างโคม้าและลา

๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวนไร่นาและที่ดิน

๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร

๒๓. เว้นขาดจากการซื้อการขาย

^{๑๑๗} พิชคาม หมายถึงพิชพรรณจำพวกที่ถูกพรากรจากที่แล้ว ยังสามารถงอกขึ้นได้อีก (ม.มุ.อ. ๒/๒๙๓/๑๑๖; ที.สี.อ. ๑/๑๑/๗๘).

^{๑๑๘} ภุตคาม หมายถึงของเขียว หรือพิชพรรณอันเกิดอยู่กับที่มี ๕ ชนิด ที่เกิดจากเหง้า เช่นกระชายเกิดจากต้น เช่นโพธิ์ เกิดจากตา เช่นอ้อย เกิดจากยอด เช่นผักชี เกิดจากเมล็ด เช่นข้าว (ม.มุ.อ. ๒/๒๙๓/๑๑๖; ที.สี.อ. ๑/๑๑/๗๘).

^{๑๑๙} เวลาวิกาล คือเวลาที่ห้ามไว้เฉพาะแต่ละเรื่อง เวลาวิกาลนี้ที่นี้หมายถึงผิดเวลาที่กำหนดไว้ คือตั้งแต่หลังเที่ยงวันจนถึงเวลาอรุณขึ้น (ม.มุ.อ. ๒/๒๙๓/๑๑๖; ที.สี.อ. ๑/๑๐/๗๕).

^{๑๒๐} ธัญญาหารดิบ หมายถึงธัญชาติที่มีเมล็ดมีเปลือกสมบูรณ์พร้อมที่จะงอกขึ้นได้ เช่นข้าวเปลือก (ที.สี.อ. ๑/๑๐/๗๕) อีกนัยหนึ่ง หมายถึงธัญชาติ ๗ ชนิดคือ (๑) ข้าวสาลี (๒) ข้าวเปลือก (๓) ข้าวเหนียว (๔) ข้าวละมาน (๕) ข้าวฟ่าง (๖) ลูกเดือย (๗) หนูก้ากับแก (ม.มุ.อ. ๒/๒๙๓/๑๑๗).

๒๔. เว้นขาดจากการโง่งงด้วยตาซึ่งด้วยของปลอมและด้วยเครื่องตวงวัด

๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบนการล่อลวงและการตลบตะแลง

๒๖. เว้นขาดจากการตัด (อวัยวะ) การฆ่าการจงจำการตีชิงวิ่งราวการปล้นและการชู้กรรรโซก

ภิกษุหนึ่งเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้องจะไป ณ ที่ใดๆ ก็ไปได้ทันทีจนกบินไป ณ ที่ใดๆ ก็มีแต่ปึกเป็นภาระแม้ฉันใดภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกันเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้องจะไป ณ ที่ใดๆ ก็ไปได้ทันทีที่ภิกษุหนึ่งประกอบด้วยอริยศีลชั้นนี้แล้วย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

การสำรวมอินทรีย์

ภิกษุหนึ่งเห็นรูปทางตาแล้วไม่รวบถือ^{๑๒๑} ไม่แยกถือ^{๑๒๒} ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์

ฟังเสียงทางหู ...

ดมกลิ่นทางจมูก ...

ลิ้มรสทางลิ้น ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ...

รู้ธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ไม่รวบถือไม่แยกถือย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามโนทรีย์ถึงความสำรวมในมโนทรีย์ ภิกษุผู้ประกอบด้วยความสำรวมอริยอินทรีย์สังวรนี้ ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนกับกิเลสในภายใน

ภิกษุหนึ่ง ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดูการเหลียวดู การคู้เข้าการเหยียดออก การครองสังฆาฏิบาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง

การละนิรณ

ภิกษุหนึ่ง ประกอบด้วยอริยศีลชั้นนี้ อริยอินทรีย์สังวรและอริยสติสัมปชัญญะนี้แล้ว พักอยู่ ณ เสนาสนะเรียบสงัดคือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎู ที่แจ้ง ลอมฟาง เธอกลับจาก

^{๑๒๑} รวบถือ (อนิมิตตคคาหิ มองภาพด้านเดียว) คือ มองภาพรวมโดยเห็นเป็นหญิงหรือชาย เห็นว่ารูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสที่อ่อนนุ่ม เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยอำนาจฉันทราคะ (อภิ.สง.อ. ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗).

^{๑๒๒} แยกถือ (อนุพยณชนคคาหิ มองภาพ ๒ ด้าน) มองแยกแยะเป็นส่วนๆ ด้วยอำนาจกิเลส เช่นเห็นมือเท้าว่าสวยหรือไม่สวย เห็นอาการยิ้มแย้ม หัวเราะ การพูด การเหลียวซ้ายแลขวา ว่าน่ารักหรือไม่น่ารัก ถ้าเห็นว่าสวยน่ารักก็เกิดอภิชฌารมณ์ ถ้าก็เห็นว่าไม่สวยไม่น่ารักก็เกิดอนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) (อภิ.สง.อ. ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗).

บิณฑบาต ภายหลังจากฉันภัตตาหารเสร็จแล้วนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงดำรงสติเฉพาะหน้า เธอละอภิขมา (ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) ในโลกมีใจปราศจากอภิขมาอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิขมา ละพยาบาทและความมุ่งร้าย มีจิตไม่พยาบาทมุ่งประโยชน์เกื้อกูลสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก พยาบาทและความมุ่งร้ายละถีนมิทระ (ความหดหู่และเชื่องซึม) ปราศจากถีนมิทระกำหนดแสงสว่างมี สติสัมปชัญญะอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทระ ละอุทธัจจกุกกัจจะ (ความฟุ้งซ่านและความ รำคาญใจ) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบอยู่ในชำระจิตให้บริสุทธิ์ จากอุทธัจจกุกกัจจะละวิจิกิจฉา (ความลึกลับสงสัย) ข้ามวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีวิจิกิจฉาในกุศลธรรมอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา

ฌาน ๔

ภิกษุหนึ่งละนิเวศน์ ๕ ประการนี้ที่เป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต เป็นเครื่องทอนกำลังปัญญา แล้วสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตกวิจารณ์และสุขอันเกิดจากวิเวก อยู่เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานมีความผ่องใส ในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่

เพราะปีติจางคลายไป มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุทุติยฌานที่ พระอรหิยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข”

เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ และไม่มีสุขมีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่

วิชา ๓

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงตั้งเนิ่น^{๑๒๓} ปราศจากความเศร้าหมองอ่อน เหมาะแก่การใช้งานตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุหนึ่ง น้อมจิตไปเพื่ออุปเพณีสติปัญญา ระลึก ชาติก่อนได้หลายชาติคือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติ บ้าง ตลอดสังวัฏฏ์กับเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์กับเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์กับและวิวัฏฏ์ กับ^{๑๒๔} เป็นอันมากบ้างว่า “ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหารเสวยสุขทุกข์และมี อายุอย่างนั้นๆ จุตติจากภพนั้น ก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มียชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหารเสวยสุขทุกข์และมีอายุอย่างนั้นๆ จุตติจากภพนั้น จึงมาเกิดในภพนี้” เธอระลึกชาติก่อนได้ หลายชาติพร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงตั้งเนิ่นปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุหนึ่ง น้อมจิตไปเพื่อจตุปปตญาณ เห็นหมู่สัตว์ผู้

^{๑๒๓} กิเลสเพียงตั้งเนิ่น (อังคณะ) หมายถึงกิเลสเพียงตั้งเนิ่น คือราคะ โทสะ โมหะ มลทินหรือเปลือก ตม ในที่บางแห่ง หมายถึง พื้นที่เป็นเนินตามทีพุดกันว่าเนินโพธิ์ เนินเจติย เป็นต้น แต่ในที่นี้ ท่านพระสารีบุตร ประสงค์เอากิเลสอย่างเผ็ดร้อนนานับการว่ากิเลสเพียงตั้งเนิ่น (ม.ม.อ. ๑/๕๓/๑๕๑).

^{๑๒๔} สังวัฏฏ์กับ หมายถึง กับฝ่ายเสื่อม คือช่วงเวลาในโลกกำลังพินาศ วิวัฏฏ์กับ หมายถึงกับฝ่ายเจริญ คือช่วงระยะเวลาที่โลกกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ (วิ.อ. ๑/๑๒/๑๕๘).

กำลังจืด กำลังเกิดทั้งชั้นต่ำและชั้นสูงงามและไม่งามเกิดดี และเกิดไม่ดีด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า “หมู่สัตว์ที่ประกอบกายทุจริตวจีทุจริตและมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบายทุกคติวินิบาตนรก^{๑๒๕} แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริตวจีสุจริตและมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่น ให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เธอเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังเกิดทั้งชั้นต่ำ และชั้นสูงงามและไม่งามเกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้แล

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินปราศจากความเศร้าหมองอ่อนเหมาะแก่การใช้งานตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุหนึ่ง น้อมจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์นี้ ทุกขสมุทัยนี้ ทุกขนิโรธนี้ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทานี้ อาสวะ^{๑๒๖} นี้ อาสวสมุทัยนี้ อาสวนิโรธนี้ อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะและอวิชชาสวะเมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้วอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^{๑๒๗} ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป^{๑๒๘}”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้ เรียกว่าเป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน จึงเป็นผู้ไม่หิวดับร้อนเย็นใจมีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน^{๑๒๙}

แนวปฏิบัติศีลพรตในพระพุทธศาสนาที่ยกมาแสดงข้างต้นทั้งหมดนั้น เท่ากับเป็นบทสรุปของทีฆนิกาย สीलขันธวรรค และแม้ในทีฆนิกาย สीलขันธวรรค ก็มีบทสรุปในลักษณะเดียวกัน ตามที่ปรากฏในสุกสูตร ว่าด้วยสุกมานพ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพานไม่นาน ที่สุกมานพบุตรของโตเทยยพราหมณ์ ให้คนไปนิมนต์พระอานนท์แสดงธรรมโปรดที่บ้าน โดยถามพระอานนท์ว่าธรรมเหล่าใดหนอที่พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญและทรงให้ประชาชนสมาทานตั้งมั่นอยู่ ซึ่งพระอานนท์ตอบว่า ชั้น ๓ คือ อริยศีลชั้น ๓ อริยสมาธิชั้น ๓ และอริยปัญญาชั้น ๓ ในข้ออริยศีลชั้น ๓ ก็หมายถึงศีล ๓ ชั้นคือ จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล

^{๑๒๕} ชื่อว่าอบาย เพราะปราศจากความงดงาม กล่าวคือความเจริญหรือความสุข ชื่อว่าทุกติเพราะเป็นคติ คือความเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ ชื่อว่าวินิบาตเพราะเป็นสถานที่ตกไปของหมู่สัตว์ที่ทำความชั่ว ชื่อว่านรก เพราะปราศจากความยินดี เหตุเป็นที่ไม่มีความสบายใจ (ม.ม.อ. ๑/๑๕๓/๓๕๘).

^{๑๒๖} อาสวะ หมายถึงกิเลสที่หมักหมมหรือดองอยู่ในสันดาน ไหลซึมซาบไปย้อมจิตเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ มี ๔ อย่างคือ (๑) กามาสวะ อาสวะคือกาม (๒) ภวาสวะ อาสวะคือภพ (๓) ทิฏฐาสวะ อาสวะคือทิฏฐิ (๔) อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชา (ตามนัย อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๗/๕๘๖-๕๘๗) แต่พระสูตรจัดเป็น ๓ เพราะสังเคราะห์ทิฏฐาสวะเข้าในภวาสวะ (ม.ม.อ. ๑/๑๔/๖๘).

^{๑๒๗} ดูเชิงอรรถที่ ๑๒๒-๑๒๓ข้อ ๒ (กัณฑ์กรสูต) หน้า ๓ ในเล่มนี้.

^{๑๒๘} ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป หมายถึงไม่มีหน้าที่ในการบำเพ็ญมรรคญาณ เพื่อความหมดสิ้นแห่งกิเลสอีกต่อไป เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า การบรรลุหรือตัดผลเป็นจุดหมายสูงสุด (ม.ม.อ. ๑/๑๕๔/๑๓๘; ที.สี.อ. ๑/๒๔๘/๒๐๓).

^{๑๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔-๑๖/๕-๑๙.

ส่วนอริยสมาธิขั้นนี้ก็จะมีหมายถึงการคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย กล่าวคือการสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๕ มีสติสัมปชัญญะ เป็นผู้รู้สันโดษ ละอภิชา ความอยากได้ของเขา ปราศจากพยาบาท สงบระงับนิเวศน์ ๕ เมื่อสลัดนิเวศน์ได้ ย่อมเกิดความเบิกบานใจ เกิดปีติ การสงบย่อมได้รับความสุข มีจิตตั้งมั่น สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน... ทุติยฌาน... ตติยฌาน... และจตุตถฌานโดยลำดับ ส่วนอริยปัญญาขั้นนี้ คือการได้บรรลุวิชา ๘ ประการได้แก่ วิปัสสนาญาณ มโนยิทธิ อิทธิวิริยญาณ ทิพยโสต ธาตุญาณ เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพพจักขุญาณ และอาสวักขยญาณ ถึงขั้นจิตหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^{๑๓๐}

ในเรื่องการบำเพ็ญพรต และยัญพิธีแบบลัทธินิกายภายนอกปฏิบัติกันนั้นที่ไม่มีในพระพุทธศาสนา ที่มีตามแบบอย่างของชาวพุทธเมื่อเทียบกับของลัทธิอื่นเท่าที่จะยกมาประกอบเพียง ๒ ตัวอย่างคือ ของคฤหัสถ์ ๑ ของบรรพชิต ๑ ดังนี้

๑. การบำเพ็ญพรตแบบพราหมณ์ : ยัญพิธี

ในศาสนาพราหมณ์นั้น มีการประกอบยัญพิธี ดังปรากฏหลักฐานในจตุกกนิบาต อังคตตรนิกาย ซึ่งยกมาเพียง ๒ สูตรคือ อุชชยสูตร ว่าด้วยปัญหาของอุชชยพราหมณ์ และอุทายิสสูตร ว่าด้วยปัญหาของอุทายิพราหมณ์ ซึ่งมีปัญหาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญยัญของพวกเขาหรือไม่ ต่อปัญหาของอุชชยพราหมณ์นั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์เราไม่ได้สรรเสริญยัญไปเสียทุกอย่างและเราก็ไม่ได้ติเตียนยัญไปเสียทั้งหมดเราไม่สรรเสริญยัญที่มีกิริยา^{๑๓๑} คือ ยัญที่มีการฆ่าโค ๑ ยัญที่มีการฆ่าแพะ แกะ ๑ ยัญที่มีการฆ่าไก่สุกร ๑ ยัญที่ทำให้สัตว์ต่างๆ ได้รับความเดือดร้อน ๑ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์หรือท่านผู้บรรลุอรหัตตมรรคยอมไม่เกี่ยวข้องกับยัญที่มีกิริยาอย่างนั้น

พราหมณ์แต่เราสรรเสริญยัญที่ไม่มีกิริยาเป็นนิจทาน^{๑๓๒} และอนุกุลยัญ^{๑๓๓} คือยัญที่ไม่มีการฆ่าโค ๑ ยัญที่ไม่มีการฆ่าแพะแกะ ๑ ยัญที่ไม่มีการฆ่าไก่สุกร ๑ ยัญที่ไม่ทำให้สัตว์ต่างๆ ได้รับความเดือดร้อน ๑ ข้อนั้น เพราะเหตุไรเพราะพระอรหันต์หรือท่านผู้บรรลุอรหัตตมรรค ย่อมเกี่ยวข้องกับยัญที่ไม่มีกิริยาอย่างนี้”

มหายัญที่มีกิริยามากเหล่านั้นคือ

อัสวเมธ บุรุษเมธ สัมมาปาสะ

^{๑๓๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๔๐-๔๘๐/๑๙๗-๒๑๒.

^{๑๓๑} กิริยา ในที่นี้หมายถึงกิจที่จะต้องทำ หรือต้องเตรียมการมาก เช่นต้องฆ่าสัตว์ (อง.จตุกก.อ. ๒/๓๙/๓๔๑; อง.ปญจก.ฎีกา. ๗๑๔๒/๑๔๓/๕๙ และดู ที.สี. ๑๕/๑๒๐/๙๒).

^{๑๓๒} นิจทาน หมายถึงสลากภัต (อง.จตุกก.อ. ๒/๓๙/๓๔๐) สลากภัต คือ อาหารที่ถวายตามสลากหมายเอาสังฆภัตอันทายกเข้ากันถวาย ต่างคนต่างจัดมา เป็นของต่างกัน มักทำกันในเทศกาลที่ผลไม้เมล็ดผลแล้วถวายพระด้วยวิธีจับฉลาก.

^{๑๓๓} อนุกุลยัญ หมายถึงทานที่ฟังบูชา ฟังให้ตามลำดับตระกูลโดยลำดับ เพราะเป็นทานที่พอ ปู่ของพวกเราถวายมาแล้ว (อง.จตุกก.อ. ๒/๓๙/๓๔๐).

วาชเปยยะนิรัคคะ^{๑๓๔} ไม่มีผลมาก พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบแสวงหาคุณยิ่งใหญ่
 ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับยัญ ที่มีการฆ่าแพะแกะโคและสัตว์ต่างๆ
 แต่พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบแสวงหาคุณยิ่งใหญ่
 ย่อมเกี่ยวข้องกับยัญที่ไม่มีกิริยา
 เอื้ออำนวยประโยชน์ประชาชนนบุชาทุกเมื่อ
 และไม่มีการฆ่าแพะแกะโคและสัตว์ต่างๆ
 นักปราชญ์พึงบูชายัญนี้ที่มีผลมาก เพราะเมื่อบูชายัญอย่างนี้
 ย่อมมีแต่ความดีไม่มีความชั่ว
 ยัญย่อมแพร่หลายและเทวดาก็เลื่อมใส^{๑๓๕}

ในส่วนปัญหาของอุทฺทายิปราหณฺณ พระพุทธเจ้าตรัสข้อความอย่างเดียวกัน แต่ใน
 ส่วนพระคาถา ตรัสว่า

ท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์สำรวมระวัง
 ย่อมเกี่ยวข้องกับยัญ^{๑๓๖} ที่จัดเตรียมไว้อย่างดี
 ไม่มีกิริยาเหมาะสมกับเวลาเช่นนั้น
 ท่านผู้รู้ผู้ฉลาดในบุญ มีกิเลสเปรียบเหมือนหลังคาอันเปิดแล้ว
 ล่วงเลยตระกูลและคติ^{๑๓๗}
 ในโลก ย่อมสรรเสริญยัญชนิดนี้
 ถ้าบุคคลทำการบูชาในปกติทาน หรือในมตกทานตามสมควร
 มีจิตเลื่อมใสบูชาในนาที่ดี คือท่านพรหมจารีทั้งหลาย
 ยัญที่บุคคลบูชาดีแล้ว เช่นสรวงดีแล้วสมบูรณ์ดี ทำไว้ในทักษิณบุคคล
 ยัญย่อมแพร่หลายและเทวดาก็เลื่อมใส

^{๑๓๔} คำทั้ง ๕ คำ หมายถึงมหายัญ ๕ ได้แก่ **อัสวเมธ** คือการฆ่าม้าบูชายัญ, **บุรุษเมธ** คือ การฆ่าคน
 บูชายัญ, **สัมมาปาสะ** คือ การทำบ่วงแล้วขว้างไม้ลอดบ่วง ไม้ดกที่ไหน ทำพิธีบูชายัญที่นั่น, **วาชเปยยะ** คือการตีม
 เพื่อปลงหรือเพื่อชัชชนะ, **นิรัคคะ** คือยัญไม่มีลิ้มหรือกลอน, คือทั่วไปไม่มีขีดขึ้นจำกัด การฆ่าครบทุกอย่างบูชายัญ
 อหนึ่ง มหายัญ ๕ ประการ เดิมทีเดียวเป็นหลักสงเคราะห์ที่ตีงาม แต่พราหฺมณสมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชายัญเพื่อ
 ผลประโยชน์ทางลาภสักการะแก่ตน (อ.จตุกก.ฎีกา. ๒/๓๙/๓๗๑-๓๗๒).

^{๑๓๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๙/๖๔-๖๖.

^{๑๓๖} ยัญ ในที่นี้ หมายถึงเครื่องไทยธรรม เป็นยัญที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ (อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/
 ๔๐/๓๔๑).

^{๑๓๗} **ตระกูลและคติ** ในที่นี้ หมายถึงวัฏฏะ ๓ คือ กิเลสวัฏฏะ, กัมมวัฏฏะ, วิปากวัฏฏะ (อ.จตุกก.
 (ไทย) ๒๑/๔๐/๓๔๑).

บัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์มีศรัทธา^{๑๓๘} มีใจพ้นแล้ว^{๑๓๙} บุษายัญญูอย่างนี้แล้ว
ย่อมเข้าถึงโลกที่ปราศจากความเบียดเบียนเป็นสุข^{๑๔๐}

การบุชยายัญญูการกล่าวในนี้ ทรงปฏิรูปจากศาสนาพราหมณ์ คือ เปลี่ยนจากการฆ่าสัตว์บุชยายัญญู มาเป็นราชสังคหะ คือหลักการสงเคราะห์ของพระราชากษัตริย์ การงดเว้นการฆ่าและเห็นสัตว์จัดอยู่ในหลักเมตตาธรรม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลาย ณ ที่ประทับอยู่ที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถีว่า

ภิกษุทั้งหลายเมตตาเจโตวิมุตติ^{๑๔๑} ที่บุคคลเสพเจริญทำให้มากแล้วทำให้เป็นดุจยานแล้วทำให้เป็นที่ตั้งแล้วให้ตั้งมั่น แล้วสั่งสมแล้วปรารภดีแล้วพึงหวังได้อานิสงส์ ๘ ประการ

อานิสงส์ ๘ ประการอะไรบ้างคือ

๑. หลับเป็นสุข
๒. ตื่นเป็นสุข
๓. ไม่ฝันร้าย
๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
๖. เทวดาทั้งหลายรักษา
๗. ไฟยาพิษหรือศัสตราภยันตรายไม่ได้
๘. เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษ^{๑๔๒} ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

ภิกษุทั้งหลายเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเสพเจริญทำให้มากแล้วทำให้เป็นดุจยานแล้วทำให้เป็นที่ตั้งแล้วให้ตั้งมั่นแล้วสั่งสมแล้วปรารภดีแล้วพึงหวังได้อานิสงส์ ๘ ประการนี้

ผู้มีสติตั้งมั่นเจริญเมตตาแผ่ไปไม่มีประมาณ

พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ^{๑๔๓}

ย่อมมีสังโยชน์เบาบาง หากบุคคลมีจิตไม่คิดประทุษร้ายสัตว์แม้ชีวิตเดียว

เจริญเมตตาเป็นประจำอยู่ ก็เป็นผู้ชื่อว่าฉลาดเพราะการเจริญเมตตานั่น

แต่พระอรียบุคคลผู้มีใจอนุเคราะห์หมู่สัตว์ทุกหมู่เหล่า

^{๑๓๘} ศรัทธา ในที่นี้ หมายถึง ศรัทธาเชื่อมั่นต่อพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ (อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๐/๓๔๒)

^{๑๓๙} มีใจพ้นแล้ว หมายถึง พ้นจากความตระหนี่ในลาภ หรือมีใจสละแล้ว (อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๐/๓๔๒; อง.ฉก.อ. ๓/๓๗/๑๑๘).

^{๑๔๐} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๐/๖๔-๖๖-๖๗.

^{๑๔๑} เมตตาเจโตวิมุตติ หมายถึง เมตตาที่เกิดจากตถิยามาน พ้นจากปัจฉินิกรรม (ธรรมที่เป็นข้าศึก) กล่าวคือนิวรรณ์ ๕ ประการ ได้แก่ การฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา (อง.เอกก.อ. ๑/๑๗/๔๒; อง.ฉก.อ. ๓/๑๓/๑๐๔) และดู อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๓/๔๒๙).

^{๑๔๒} คุณวิเศษในที่นี้ หมายถึงอรหัตตผล (อง.เอกาทสก.อ. ๓/๑๕/๓๘๕).

^{๑๔๓} พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ หมายถึงบรรลอรหัตตผล อันเป็นที่สิ้นกิเลสตามแนวทางการเจริญวิปัสสนา ที่มีเมตตาเป็นพื้นฐาน (อง.อฏฐก.อ. ๓/๑/๒๑๒; อง.อฏฐก.ฎีกา. ๓/๑/๒๕๐).

ชื่อว่าสังสมบุญไว้เป็นอันมาก

พระราชอาชฎิรธรรมเช่นกับฤาษี ทรงชนะใจหมู่มสัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชธรรม
ทรงบูชายัญ คือ สัสสมณะปุริสมณะ สัมมาปาสะวาชเปยยะและนริคคพะ^{๑๔๔}
เสด็จเที่ยวไป ยัญเหล่านั้นยังไม่ถึงเสียวที่ ๑๖
แห่งเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเจริญดีแล้ว
เหมือนแสงหมู่ดวงดาวไม่ถึงเสียวที่ ๑๖ แห่งแสงจันทร์ฉนั้น
ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า จะไม่ฆ่าเองไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่าไม่ชนะเอง^{๑๔๕}
ไม่ใช้ให้ผู้อื่นชนะ^{๑๔๖} ย่อมไม่มีเวร^{๑๔๗} กับใครๆ^{๑๔๘}

การประกอบพิธีบูชายัญของพราหมณ์แบบนี้ ถือว่าโหดร้ายมาก ได้รับความเมตตาปราณี
เพราะไม่เพียงแค่อสัตว์เดรัจฉานเท่านั้น ยังรวมถึงทาส คนใช้หรือกรรมกร อยู่ด้วย ดังความในยัญญสูตร
ว่าด้วยการบูชายัญ กล่าวถึงเรื่องที่เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี ก่อนที่พระเจ้าปเสนทิโกศลจะทรงเปลี่ยนมา
นับถือพระพุทธศาสนาว่า

สมัยนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เตรียมการบูชามหายัญคือโคตัวผู้ ๕๐๐ ตัวลูกโคตัวผู้
๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ ตัวแพะ ๕๐๐ ตัวและแกะ ๕๐๐ ตัวถูกนำไปผูกไว้ที่หลักเพื่อบูชายัญ
แม้ข้าราชการบริวารของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ผู้เป็นทาสคนใช้หรือกรรมกรที่มีอยู่ แม้ชนเหล่านั้นก็ถูก
อาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม ร้องไห้ตานองหน้า กระทำบาปกรรมอยู่

ครั้นเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุง
สาวัตถี กลับจากบิณฑบาต ภายหลังจากฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่

^{๑๔๔} ยัญทั้ง ๕ นี้ มีความหมายตรงกันข้ามกับมหายัญ ๕ ประการของพราหมณ์ โดย ๔ ยัญแรก (สัสสมณะปุริสมณะสัมมาปาสะวาชเปยยะ) หมายถึงหลักสงเคราะห์ที่พึ่งของพระราช (ราชสังคหัตถ) จัดเป็นส่วนเหตุ ยัญที่ ๕ (นริคคพะ) จัดเป็นส่วนผล ยัญทั้ง ๕ นั้น มีความหมายดังนี้ (๑) สัสสมณะ หมายถึงความฉลาดในการสงเคราะห์พสกนิกรด้วยการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรมีความหมาตรงกันข้ามกับอัสวเมธ (การฆ่าม้าบูชายัญ) ของพราหมณ์ (๒) ปุริสมณะ หมายถึงความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ มีความหมายตรงกันข้ามกับปุริสมณะ (การฆ่าคนบูชายัญ) ของพราหมณ์ (๓) สัมมาปาสะ หมายถึงความมีอหยาตย์คัจฉบงคลังใจประชาชน ด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้กู้ยืมทุนไปสร้างตัวไม่เก็บภาษีเป็นเวลา ๓ ปี เป็นต้น มีความหมายตรงกันข้ามกับสัมมาปาสะ (การทำบ่วงแล้วขว้างไม้ลอดบ่วง ไม้ตกที่ไหน ทำพิธีบูชายัญที่นั่น) ของพราหมณ์ (๔) วาชเปยยะ หมายถึงความมีปียวาจาเป็นที่ดูดีมีใจคน เช่น เรียกว่า ‘พ่อ’ ‘ลุง’ (๕) นริคคพะ หมายถึงบ้านเมืองสงบสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอนเป็นผลที่เกิดจาก ๔ ประการแรก มีความหมายตรงกันข้ามกับนริคคพะของพราหมณ์ ซึ่งหมายถึงการฆ่าครบทุกอย่างบูชายัญไม่จำกัด (อง.อฎฐก.อ. ๓/๑/๒๑๓; ขุ.อิติ.อ. ๒๗/๑๐๖-๑๐๘; อง.อฎฐก.ฎีกา. ๓/๑/๒๔๙-๒๕๒; อง.จตุก.ฎีกา. ๒/๓๙/๓๗๒-๓๗๒และดูเทียบใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๙๑; อง.จตุก. (ไทย) ๒๑/๓๙/๖๔-๖๖; ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๒๕๐-๒๕๑; ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๘๗-๓๑๘/๓๘๙-๓๙๓.

^{๑๔๕} ไม่ชนะเอง ในที่นี้หมายถึงไม่ทำความเสื่อมต่อผู้อื่นด้วยตนเอง (อง.อฎฐก.อ. ๓/๑/๒๑๔)

^{๑๔๖} ไม่ใช้ให้ผู้อื่นชนะ ในที่นี้หมายถึงไม่ใช้ให้ผู้อื่นทำความเสื่อมต่อผู้อื่น (อง.อฎฐก.อ. ๓/๑/๒๑๔)

^{๑๔๗} ไม่มีเวร ในที่นี้ หมายถึงไม่มีอกุศลเวรและบุคคลเวร (อง.อฎฐก.อ. ๓/๑/๒๑๔) และดูขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๒๕๑.

^{๑๔๘} อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๓-๑๙๕.

ประทับถวายอภิวัตแล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตระเตรียมการบูชามหายัญคือโคตัวผู้ ๕๐๐ ตัวลูกโคตัวผู้ ๕๐๐ ตัว ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ ตัวแพะ ๕๐๐ ตัวและแกะ ๕๐๐ ตัวถูกนำไปผูกไว้ที่หลักเพื่อบูชายัญ แม้ข้าราชบริพารของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ผู้เป็นทาสคนใช้หรือกรรมกรที่มีอยู่ แม้ชนเหล่านั้น ก็ถูกอาชญาคุกคามถูกภัยคุกคามร้องไห้ น้ำตานองหน้า กระทำบริกรรมอยู่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงได้ตรัสคาถาเหล่านี้ ในเวลานั้นว่า มหายัญที่มีกิริยามากเหล่านั้นคือ อัสวเมธ บุรุษเมธ สัมมาปาสะ วาชเปยยะนิรคคพะ^{๑๔๙} ไม่มีผลมาก (เพราะ) พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับยัญที่มีการฆ่าแพะแกะโค และสัตว์ชนิดต่างๆ ส่วนยัญใดไม่มีกิริยาเอื้ออำนวยประโยชน์ ประชาชนบูชาตระกูลทุกเมื่อ คือไม่มีการฆ่าแพะแกะโคและสัตว์ชนิดต่างๆ พระอริยะผู้ปฏิบัติชอบแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ย่อมเกี่ยวข้องกับยัญนั้น นักปราชญ์พึงบูชายัญนั้นที่มีผลมาก เพราะเมื่อบูชายัญนั้นนั้นแหละย่อมมีแต่ความดีไม่มีความชั่ว ยัญย่อมแพร่หลายและเทวดาก็ยังเลื่อมใส^{๑๕๐}

การบูชายัญของพราหมณ์ ถือเป็นการบำเพ็ญพรตอย่างหนึ่ง การบำเพ็ญพรตนั้นอาจเป็นการบำเพ็ญตบะ มีการประพฤติวัตร เช่นการบำเพ็ญทุกกรกิริยา เป็นต้น และการบูชายัญบวงสรวงสังเวทเทพเจ้า ซึ่งทุกอ่านี้พระพุทธรเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ และทรงติเตียนเพราะเป็นมิถิยาวิญญู จึงทรงปฏิรูประบบการบูชายัญของพราหมณ์ให้เป็นพุทธร โดยยึดเอาหลักเมตตธรรมและราชสังคหวัตถุเป็นที่ตั้ง

๒. การบำเพ็ญพรตแบบพุทธร การบำเพ็ญพรตในทางพระพุทธรศาสนา ก็เพื่อขัดเกลากิเลส ที่ชัดเจนที่สุดคือธุดงค์วัตร พระพุทธรเจ้าตรัสไว้หลายแห่ง เช่นในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกั และทสกนิกาย อังคุตตรนิกาย ส่วนคำอธิบายโดยละเอียดมีมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธรโฆสาจารย์^{๑๕๑}

เพื่อสรุปประเด็นสำคัญและเพื่อความเข้าใจโดยง่าย ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือทางวิชาการของท่านพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) จึงขอยกคำอธิบายของมาไว้ดังนี้

รุดงค์ ๑๓ (องค์คุณเครื่องสลัดหรือกำจัดกิเลส, ข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมครใจจะพึงสมาทานประพฤติได้เพื่อเป็นอุบายขัดเกลากิเลสช่วยส่งเสริมความมักน้อยและสันโดษเป็นต้น

หมวดที่ ๑ จีวรปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับจีวร)

^{๑๔๙} คำทั้ง ๕ คำ หมายถึงมหายัญ ๕ ประการของพราหมณ์ ได้แก่ อัสวเมธ คือการฆ่าม้าบูชายัญ, บุรุษเมธ คือการฆ่าคนบูชายัญ, สัมมาปาสะ คือการทำบวงแล้วขว้างไม้ลอดบวง ไม้ตกที่ไหนทำการพิธีบูชายัญที่นั่น, วาชเปยยะ คือการตีหมเพื่อพลังหรือเพื่อชัยชนะ, นิรคคพะ คือยัญไม่มีลิ้มหรือกลอน คือทั่วไปไม่มีขีดคั้นจำกัด การฆ่าครบทุกอย่างบูชายัญ อนึ่ง มหายัญ ๕ ประการ เดิมทีเดียวเป็นหลักสังเคราะห์ที่ตีจาก แต่พราหมณ์สมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชายัญเพื่อผลประโยชน์ทางลาภสักการะแก่ตน (ส.ส.อ. ๑/๑๒๐/๑๓๘-๑๓๙; อง.จตุกก.ฎีกา. ๒/๓๙/๓๗๑-๓๗๒).

^{๑๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๐/๑๓๘-๑๓๙.

^{๑๕๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๒/๘๔-๘๕.

๑. **ปิงสุกุลิกังคะ** (องค์แห่งผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรคำสมาทานโดยอธิษฐานใจหรือเปล่งวาจาว่า“คหปติจีวร ปฎิกขิปามิ, ปิงสุกุลิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “เรางดคฤหบดีจีวรสมาทานองค์แห่งผู้”)

๒. **เตจิวริกังคะ** องค์แห่งผู้ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตรคำสมาทานว่า“จตุตถจีวร ปฎิกขิปามิ,เตจิวริกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดจีวรผืนที่ ๔ สมาทานองค์แห่งผู้

หมวดที่ ๒ ปินชปาตปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับปินชปาต)

๓. **ปินชปาติกังคะ** องค์แห่งผู้ถือเที๋ยวปินชปาตเป็นวัตรคำสมาทานว่า“อติเรกลาภ ปฎิกขิปามิ, ปินชปาติกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดอติเรกลาภสมาทานองค์แห่งผู้”

๔. **สปทานจาริกังคะ** องค์แห่งผู้ถือเที๋ยวปินชปาตไปตามลำดับเป็นวัตรคำสมาทานว่า “โลสุปปจารี ปฎิกขิปามิ, สปทานจาริกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดการเที๋ยวตามใจอยากสมาทานองค์แห่งผู้”

๕. **เอกาสนิกังคะ** องค์แห่งผู้ถือนั่งฉันทอาสนะเดียวเป็นวัตร คือฉันทวันละมื่อเดียวลุกจากที่แล้วไม่ฉันทอีกคำสมาทานว่า“นानาสนโกชนั ปฎิกขิปามิ, เอกาสนิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดการฉันทต่างอาสนะสมาทานองค์แห่งผู้”

๖. **ปัตตปินชติกังคะ** องค์แห่งผู้ถือนั่งเฉพาะในบาตรเป็นวัตรคือไม่ใช้ภาชนะใส่อาหารเกิน ๑อย่างคือบาตรคำสมาทานว่า“หุตติยาชนั ปฎิกขิปามิ, ปัตตปินชติกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดภาชนะที่สองสมาทานองค์แห่งผู้”

๗. **ขลุปัจฉภาตติกังคะ** (องค์แห่งผู้ถือห้ามภัตที่ถวายเป็นวัตรคือเมื่อได้ปลงใจกำหนดอาหารที่เป็นส่วนของตนซึ่งเรียกว่าห้ามภัตด้วยการลงมือฉันทเป็นต้นแล้วไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีกแม้จะเป็นของประณีตคำสมาทานว่า “อติริตตโกชนั ปฎิกขิปามิ, ขลุปัจฉภาตติกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดโภชนะอันเหลือเพื่อสมาทานองค์แห่งผู้”

หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับเสนาสนะ)

๘. **อารัญญิกังคะ** องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตรอยู่ห่างบ้านคนอย่างน้อย ๕๐๐ ชั่วธนู คือ ๒๕ เส้นคำสมาทานว่า“คามนตเสนาสนั ปฎิกขิปามิ, อารัญญิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดเสนาสนะชายบ้านสมาทานองค์แห่งผู้”

๙. **รุกขมุลิกังคะ** องค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตรคำสมาทานว่า“ฉนณั ปฎิกขิปามิ, รุกขมุลิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดที่มุงบังสมาทานองค์แห่งผู้”

๑๐. **อพโภกาสิกังคะ** องค์แห่งผู้ถืออยู่ที่แจ้งเป็นวัตรคำสมาทานว่า “ฉนณญจ รุกขมุลญจปฎิกขิปามิ, อพโภกาสิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้า งดที่มุงบังและโคนไม้สมาทานองค์แห่งผู้”

๑๑. **โสสานิกังคะ** องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตรคำสมาทานว่า “อสุสานั ปฎิกขิปามิ, โสสานิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดที่มีป่าช้าสมาทานองค์แห่งผู้”

๑๒. ยถาสันถติกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ในเสนาสนะแล้ว แต่เขาจัดให้คำสมาทานว่า “เสนาสนโกลุปปิ ปฏิกุชิปามิ, ยถาสันถติกังคะ สมาทियามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดความอยากเอาแต่ใจในเสนาสนะสมาทานองค์แห่งผู้”

หมวดที่ ๔ วิริยปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับความเพียร)

๑๓. เนสัชชีกังคะ องค์แห่งผู้ถือการนั่งเป็นวัตรคือเว้นนอนอยู่ด้วยเพียง ๓ อิริยาบถ คำสมาทานว่า “เสยยัม ปฏิกุชิปามิ, เนสัชชีกังคะ สมาทियามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดการนอนสมาทานองค์แห่งผู้”

ข้อควรทราบเพิ่มเติมเกี่ยวกับจุดงค์ ๑๓

ก. โดยย่อจุดงค์มี ๘ ข้อเท่านั้นคือ

๑) องค์หลัก ๓ (สี่สังคะ) คือสพทานจาริกังคะ (เท่ากับได้รักษาปิณฑปาตีกังคะด้วย) เอกาสนิกังคะ (เท่ากับได้รักษาปัตตปิณฑิกังคะและขลุปัจจัยกัตติกังคะด้วย) และอัพโภกาสิกังคะ (ทำให้รุกรขมุลิกังคะกัยถาสันถติกังคะหมดความจำเป็น)

๒) องค์เดี่ยวไม่คาบเกี่ยวข้ออื่น ๕ (อสมันนังคะ) คืออารัญญิกังคะปิงสุกุลิกังคะ เตจวีริกังคะเนสัชชีกังคะและโสสานิกังคะ

ข. โดยนิสสัยคือที่อาศัยมี ๒ คือปัจจัยนิสิต ๑๒ (อาศัยปัจจัย) กับวิริยนิสิต ๑ (อาศัยความเพียร)

ค. โดยบุคคลผู้ถือ

๑) ภิกษุถือได้ทั้ง ๑๓ ข้อ

๒) ภิกษุณีถือได้ ๘ ข้อ (คือข้อ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๑๒, ๑๓)

๓) สามเณรถือได้ ๑๒ ข้อ (คือเว้นข้อ ๒ เตจวีริกังคะ)

๔) สิกขมานาและสามเณรีถือได้ ๗ ข้อ (คือลดข้อ ๒ ออกจากที่ภิกษุณีถือได้)

๕) อุบาสกอุบาสิกาถือได้ ๒ ข้อ (คือข้อ ๕ และ ๖)

ง. โดยระดับการถือแต่ละข้อถือได้ ๓ ระดับคือ

๑) อย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่งเช่นผู้ถืออยู่ป่าต้องให้ได้อรุณในป่าตลอดไป

๒) อย่างมัธยมหรืออย่างกลาง เช่นผู้ถืออยู่ป่าอยู่ในเสนาสนะชายบ้าน ตลอดฤดูฝน ๔ เดือนที่เหลืออยู่ป่า

๓) อย่างอ่อนหรืออย่างเพลลา เช่นผู้ถืออยู่ป่าอยู่ในเสนาสนะชายบ้าน ตลอดฤดูฝน

และหนาวรวม ๘ เดือน

จ. ข้อ ๙ และ ๑๐ คือรุกรขมุลิกังคะและอัพโภกาสิกังคะ ถือได้เฉพาะนอกพรรษาเพราะวินัยกำหนดให้ต้องถือเสนาสนะในพรรษา

ฉ. จุดงค์ไม่ใช่ขบัตถุญติทางวินัยขึ้นกับความสมัครใจ มีหลักทั่วไปในการถือว่า ถ้าถือแล้วช่วยให้กรรมฐานเจริญหรือช่วยให้กุศลธรรมเจริญ อุกุศลธรรมเสื่อม ควรถือถ้าถือแล้วทำให้กรรมฐานเสื่อมหรือทำให้กุศลธรรมเสื่อม อุกุศลธรรมเจริญ ไม่ควรถือส่วนผู้ที่ถือหรือไม่ถือ ก็ไม่ทำให้กรรมฐาน

เจริญหรือเสื่อม เช่นเป็นพระอรหันต์แล้วอย่างพระมหากัสสปะเป็นต้นหรือคนอื่นๆ ก็ตาม ควรถือได้ฝ่ายแรก ควรถือในเมื่อคิดจะอนุเคราะห์ชุมชนในภายหลังฝ่ายหลังเพื่อเป็นวาสนาต่อไป

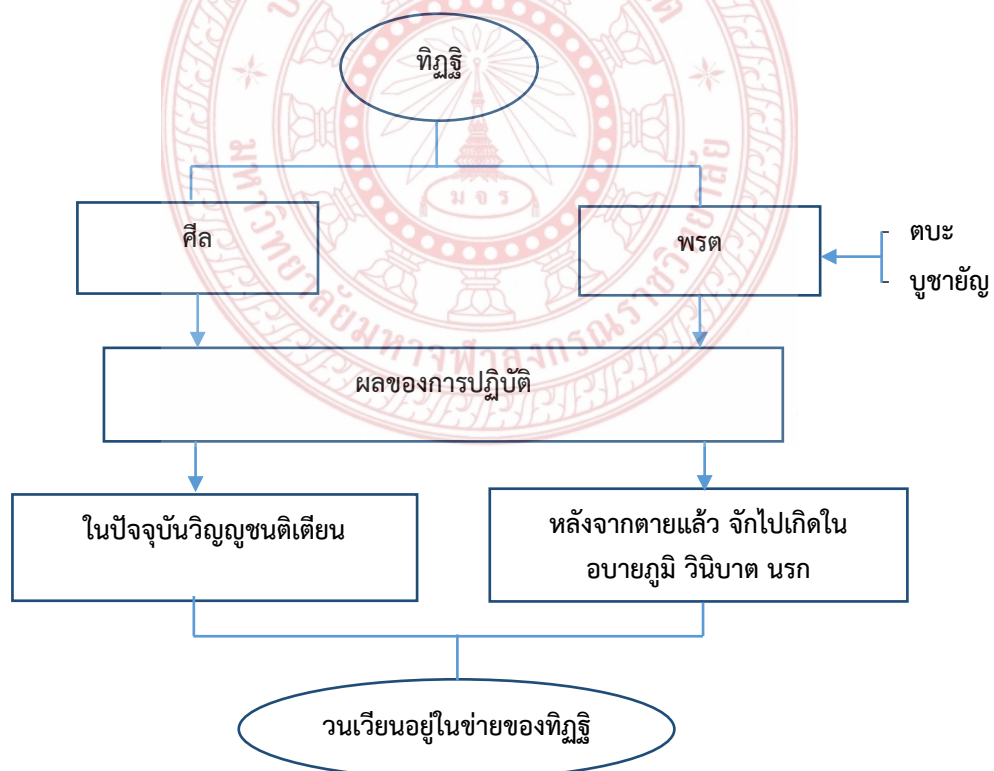
ข. ชุติงศ์ที่มาในบาลีเดิมไม่พบครบจำนวนในที่เดียว^{๑๕๒} ซึ่งมีหัวข้อครบถ้วนส่วนคำอธิบายทั้งหมดพึงดูในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๑๕๓}

การบำเพ็ญพรตแบบพราหมณ์บางอย่าง เช่นการบำเพ็ญอัตตกิลมถานุโยค ที่เรียกว่าการบำเพ็ญทุกกรกิริยานั้น พระพุทธเจ้าทรงเคยปฏิบัติมาแล้ว ก่อนที่จะส่งหันมาเสวยพระกระยาหารและบำเพ็ญสมาธิก่อนการตรัสรู้ตั้งนั้น จึงทราบดีว่าไม่มีทางตรัสรู้ แม้การบำเพ็ญศีลพรตตามทฤษฎีของพวกเขาพราหมณ์แต่ละพวกก็เป็นมิจฉาทิฎฐิ ว่างจากคุณความดี เปเล่าประโยชน์ จึงทรงแสดงมัชฌิมาปฏิบัติพาไว้จัดเป็นวัตรปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นอย่างแท้จริง

๓.๘ ความเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและศีลพรต

๓.๘.๑ ลัทธิเตียรถีย์

ในเหล่าพวกเตียรถีย์คือผู้มีทฤษฎีหรือลัทธินอกพระพุทธศาสนา หากจะแสดงความเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและศีลพรต และผลของการปฏิบัติจะเป็นดังนี้

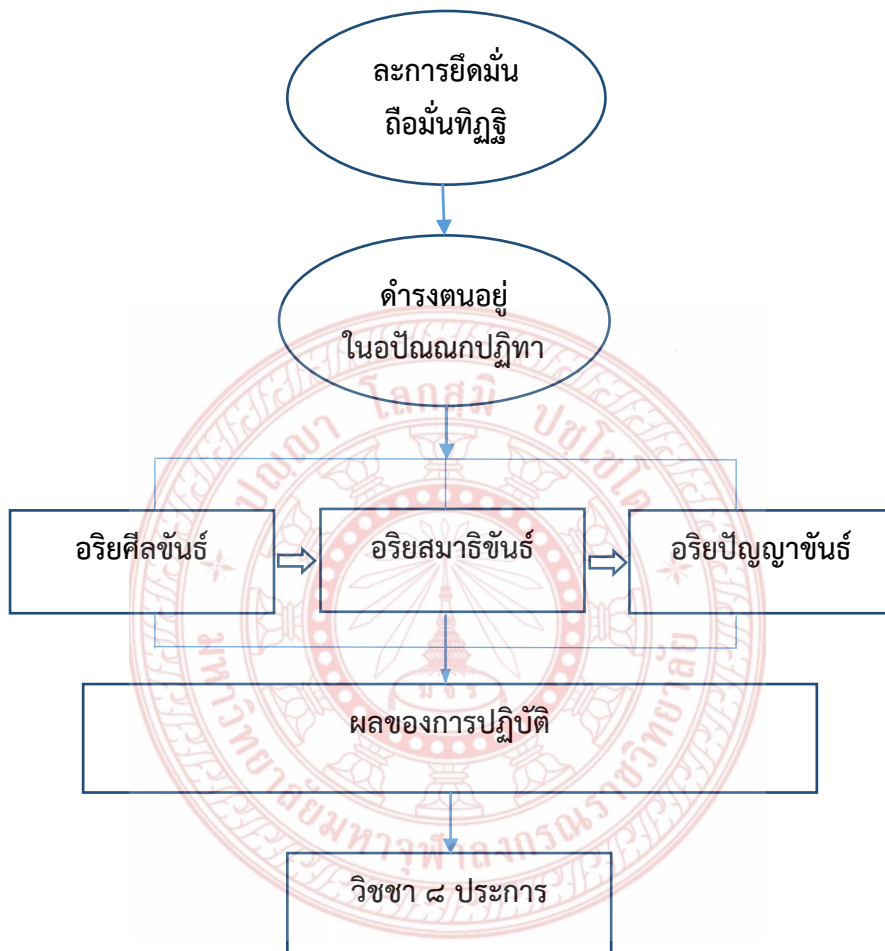
^{๑๕๒} ที่พบจำนวนมากคือ ม.อ.๑๔/๑๘๖/๑๓๘; M.III.40 มีข้อ ๑, ๓, ๕, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓;

อง.ทสก. ๒๔/๑๘๑/๒๔๕; A.V.219 มีข้อ ๑, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓; ขุ.ม.๒๙/๙๑๘/๕๘๔; Nd1188 มีข้อ ๑, ๒, ๓, ๔, ๗, ๘, ๑๒, ๑๓) นอกจากคัมภีร์ปริวาร (วินย. ๘/๙๘๒/๓๓๐; ๑๑๙๒/๔๗๕; Vin.V.131,198.

^{๑๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, หน้า ๒๕๖-๒๕๘.

๓.๘.๒ อปัณณกรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

ตามหลักพระพุทธศาสนา การประพฤติพรหมจรรย์ก็เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง หากแสดงเป็นตารางแผนภูมิ ระบบจะเป็นดังนี้

ทั้งนี้ จะใช้แนวคิดนี้เป็นกรอบแนวคิดในการสังเคราะห์ศิลปกรรม ในที่ขมิภย สีสันวรรคในบทต่อไป

บทที่ ๔

ศีลและพรตในคัมภีร์ที่ฆนิกาย สิลขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของบุคคลในสังคมปัจจุบัน

๔.๑ ความนำ

คัมภีร์ที่ฆนิกาย สิลขันธวรรคแห่งพระสุตตันตปิฎก น่าจะถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยศีลขันธของพระพุทธศาสนา และเชื่อได้ว่า เป็นศีลที่พระพุทธองค์และพระสาวกยึดถือปฏิบัติ ทั้งเมื่อก่อนที่จะได้ทรงบัญญัติสิกขาบท และแม้เมื่อภายหลังที่ได้พระบัญญัติสิกขาบททั้งหลายแล้ว เพราะเหตุผล ๒ ประการคือ

๑. ในพรหมชาลสูตรนั้น ทั้งส่วนที่ทรงกล่าวถึงจุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล พระพุทธองค์ทรงใช้คำนำทุกข้อว่า “พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์...” ฯลฯ^๑ แสดงว่าพระพุทธองค์ทรงประพฤติเป็นแบบอย่างของพระสาวกทั้งหลาย และในจุฬศีล ๒๖ ข้อนั้น จะเห็นว่าส่วนใหญ่ศีลอยู่ในกรอบของศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ ยกเว้นข้อที่ ๘ และข้อที่ ๑๔-๒๖ ซึ่งเป็นการรับและสั่งสมสิ่งของ สัตว์ บุคคล อันมีไช้ภาวะของภิกษุ ตลอดจนการโก่ง, การรับสินบน, ทำหน้าที่ทูตรับใช้ผู้อื่น รวมทั้งการฆ่า การฉกชิงวิ่งราวต่างๆ อันสมณะไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยอย่างเด็ดขาด

ในมัชฌิมศีล และมหาศีล มีข้อความต่อจากพระสมณโคดมทรงเว้นขาด...ว่า “เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญ บางพวก ฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยัง (ระบุงการละเจริญศีลแต่ละข้อ) แสดงว่าผู้คนสมัยนั้นคาดหวังว่า ผู้เป็นสมณะหรือพราหมณ์ควรงดเว้นอะไรบ้าง ซึ่งไม่ใช่อย่างที่ชาวบ้านกระทำกัน มิฉะนั้นก็เท่ากับหลอกลวงชาวบ้านว่า ตนเจริญกว่าเพราะมีศีลสูงกว่าเขา เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาและก่อตั้งคณะสงฆ์ จะต้องประพฤติปฏิบัติในข้อที่ชาวบ้านจะศรัทธาเลื่อมใส และก็ตรวจดูจากมหาศีล จะเห็นว่าพวกพราหมณ์แสวงหาทางเลี้ยงชีพอันไม่ชอบธรรม และชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ติเตียน พระพุทธเจ้าจึงทรงเว้นขาดจากอนาถาเหล่านี้สรุปว่าศีล ๓ ชั้นเหล่านี้เกิดก่อนการบัญญัติสิกขาบท

๒. ในสุกสูตตรแห่งที่ฆนิกาย สิลขันธวรรค ซึ่งกล่าวถึงพระอานนตตอบคำถามของสุกมาณพเกี่ยวกับเรื่องศีลขันธ ซึ่งก็หมายถึงจุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ซึ่งมีข้อความส่วนเกินของศีลแต่ละข้อต่างจากพรหมชาลสูตร กล่าวคือ ขึ้นต้นด้วยข้อความว่า “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ”^๒ ข้อนี้แสดงว่า แม้เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทแล้ว ภิกษุสงฆ์ก็ยังถือปฏิบัติศีลขันธ คือ ศีล ๓ ชั้น ตามแบบพระพุทธเจ้าในองค์รวม แม้ว่า ศีลขันธเหล่านี้ ส่วนใหญ่มีบัญญัติไว้ในสิกขาบทต่างๆ ในภายหลังแล้วก็ตาม

^๑ ที.สี. (ไทย) ๙/๘-๒๗/๓-๑๐.

^๒ ที.สี. (ไทย) ๙/๔๕๐-๔๕๑/๑๙๘-๑๙๙.

ศิลปินดังกล่าวมานี้ เป็นเครื่องบ่งบอกชี้ว่า ชาวชมพูทวีปทั้งก่อนและสมัยพุทธกาล เลื่อมใสศรัทธาในกพรตปฏิบัติเช่นไร โดยเฉพาะการสำรวมในศีลและอาจาระ เมื่อพระพุทธศาสนา แพร่เข้าไปสู่ดินแดนใด ผู้นับถือพระพุทธศาสนาในดินแดนนั้นๆ ก็ย่อมคาดหวังให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติ ปฏิบัติเคร่งครัดเช่นนั้น ศาสนาแต่ละศาสนา ต่างก็มีจุดเด่นที่ทำให้ศาสนิกเลื่อมใสศรัทธา ในพระพุทธศาสนา ถือว่า ศีลเป็นเบื้องต้นแห่งการเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง โดยเฉพาะ ในฝ่ายนิกายเถรวาท

เพราะฉะนั้น ศีลและพรต จึงเป็นหลักประกันแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของชาวไทยผู้นับ ถือพระพุทธศานานิกายเถรวาท เป็นที่น่ายินดีว่า พระสังคาคณาจารย์ จัดศีลชั้นธรรมากรรมไว้ใน ทิฆนิกาย พระสูตรต้นตปิฎกเล่มแรก เพราะในทางจิตวิทยา การมองข้อปฏิบัติในแง่พระวินัยบัญญัติ หรือสิกขาบท คนทั่วไปมองว่า เป็นเรื่องส่วนตัวหรือภายในภิกษุสงฆ์ แต่เมื่อจัดศีลชั้น คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก ย่อมจะเป็นที่เข้าใจง่าย และเข้าถึงสำหรับบุคคลทั่วไป อนึ่ง พระวินัยบัญญัติหรือสิกขาบทนั้นเป็นข้อห้าม เมื่อเป็นข้อห้ามก็ต้องมีบทลงโทษตามพระวินัย แต่ศีลชั้นนั้นมองในแง่ของพระสูตร ไม่กล่าวถึงบทลงโทษตามหลักพระวินัย ซึ่งเป็นปณัตติวัชชะ แต่จะเป็นการลงโทษแบบโลกวัชชะ คือ ชาวบ้านตีเตียน ชาวบ้านเป็นผู้พิพากษาลงโทษ คือ ไม่เลื่อมใสศรัทธา เมื่อไม่เลื่อมใสศรัทธาก็ไม่อุปัฏฐากบำรุงภิกษุรูปนั้นๆ

อีกประการหนึ่ง หากมองว่าพระพุทธศาสนาจะเลื่อมหรือเจริญ ย่อมขึ้นกับพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กล่าวเฉพาะนักบวชซึ่งปัจจุบัน มีเฉพาะภิกษุในฝ่ายเถรวาท ภิกษุ ทูศีล ไม่ประพฤติปฏิบัติตามศีลชั้น ย่อมทำให้อุบาสกอุบาสิกาไม่ศรัทธาเลื่อมใส ย่อมมีผลกระทบทั้ง ต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวม เมื่อพระพุทธศาสนาคลอนแคลน ประชาชนก็ หวั่นไหว อาจมีผลกระทบถึงการประพฤติปฏิบัติอันถูกต้องดังงามด้วย และหากดำเนินชีวิตที่ผิดพลาด เพราะขาดภิกษุผู้มีศีลแนะนำ ก็อาจทำให้ชีวิตตกต่ำ ทำให้คุณภาพชีวิตตกต่ำไปด้วย หากมองในแง่นี้ ศีลจึงเป็นเรื่องสำคัญในสังคม เพราะศีลมีปัญหากำกับ และปัญญาก็ต้องมีศีลกำกับ ดังพระพุทธองค์ ตรัสรับรองคำพูดของโสณทัณฑพราหมณ์ผู้ปกครองกรุงจัมปา แคว้นอังคะว่า

ปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาต้องมีใน ที่ที่มีศีล ศีลต้องมีในที่ที่มีปัญญา ปัญญาต้องมีแก่ผู้มีศีล ศีลต้องมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ยก ย่องศีลและปัญญาว่า เป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก เปรียบเหมือนบุคคลใช้มือล้างมือ หรือใช้เท้าล้างเท้า ฉันทใด ปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาต้องมี ในที่ที่มีศีล ศีลต้องมีในที่ที่มีปัญญา ปัญญาต้องมีแก่ผู้มีศีล ศีลต้องมีแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ ยกย่องศีลและปัญญาว่า เป็นสิ่งล้ำเลิศในโลก ฉันทนั้น^๓

แม้ว่าคุณสมบัติของพราหมณ์ จะกำหนดด้วยศีลและปัญญา แต่ความหมายของศีลก็ไม่ได้ ระบุว่ามีอะไรบ้าง แต่เข้าใจว่าหมายถึงการสำรวมอินทรีย์และการควบคุมอาจาระ แต่เรื่องวัตรหรือ พรต หรือตบะ จะมีปรากฏให้เห็นโดยชัดเจนกว่า คือที่พวกเราเรียกว่าศีลได้ก็คือข้อปฏิบัติของ นิครนถ์นาฏบุตร ที่ทูลพระเจ้าอชาตศัตรูว่า “นิครนถ์ในโลกนี้ สำรวมด้วยการสังวร ๔ อย่างคือ

^๓ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๗/๑๒๒.

๑. เว้นน้ำดิบทุกอย่าง ๒. ประกอบกิจที่เว้นจากบาปทุกอย่าง ๓. ล้างบาปทุกอย่าง ๔. รับสัมผัสทุกอย่างโดยไม่ให้เกิดบาป”^๔

อนึ่ง หากพิจารณาจากมหาสีหนาทสูตรนี้ คำว่า “ตบะ” จะเป็นชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งของ “วัตร” หรือ “พรต” อย่างที่ใช้กันว่า “บำเพ็ญตบะ” หรือ “บำเพ็ญพรต” ที่นิยมถือปฏิบัติกันในหมู่พวกอเจลกะสมัยพุทธกาล มีรายละเอียดดังอเจลกัสสปะกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า

ท่านพระโคตม การบำเพ็ญตบะที่นับว่าเป็นสามัญคุณ^๕ และเป็นพรหมัญคุณ^๖ ของสมณพราหมณ์แม่เหล่านี คือ เป็นอเจลกะ (ประพตติเปลือยกาย) ไม่มีมารยาท เลียมือ เขาเชิญให้ไปรับอาหารก็ไม่ไป เขาเชิญให้หยุดรับอาหารก็ไม่หยุด ไม่รับอาหารที่เขาแบ่งไว้ ไม่รับอาหารที่เขาทำเจาะจง ไม่ยินดีอาหารที่เขาเชิญ ไม่รับอาหารจากปากหม้อ ไม่รับอาหารจากปากภาชนะ ไม่รับอาหารคร่อมธรณีประตุ ไม่รับอาหารคร่อมท่านไม้ ไม่รับอาหารคร่อมสาก ไม่รับอาหารของคน ๒ คนที่กำลังบริโภค ไม่รับอาหารของหญิงมีครรภ์ ไม่รับอาหารของหญิงผู้กำลังให้บุตรตมมม ไม่รับอาหารของหญิงที่คลอเคลียชาย ไม่รับอาหารที่นัดแนะกันทำไว้ ไม่รับอาหารในที่เลี้ยงสุนัข ไม่รับอาหารในที่มีแมลงวัน ใต้ตอมเป็นกลุ่มๆ ไม่กินปลา ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มยาตอง รับอาหารในเรือนหลังเดียว ยังชีพด้วยข้าวคำเดียว รับอาหารในเรือน ๒ หลัง ยังชีพด้วยข้าว ๒ คำ รับอาหารในเรือน ๗ หลัง ยังชีพด้วยข้าว ๗ คำ ยังชีพด้วยอาหารในถาดน้อย ๑ ใบ ยังชีพด้วยอาหารในถาดน้อย ๒ ใบ ยังชีพด้วยอาหารในถาดน้อย ๗ ใบ กินอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ๑ วัน กินอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ๒ วัน กินอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ๗ วัน ถือ^๗ การบริโภคอาหาร ๑๕ วันต่อ ๑ มื้อ

การบำเพ็ญตบะ ที่นับว่า เป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณของสมณพราหมณ์แม่เหล่านี คือ กินผักตองเป็นอาหาร กินข้าวฟ่างเป็นอาหาร กินลูกเต๋อยเป็นอาหาร กินกากข้าวเป็นอาหาร กินยางเป็นอาหาร กินสาหร่ายเป็นอาหาร กินรำเป็นอาหาร กินข้าวตังเป็นอาหาร กินกำยานเป็นอาหาร กินหญ้าเป็นอาหาร กินโคมัยเป็นอาหาร กินเหง้าและผลไม้ป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้หล่นยังชีพ

การบำเพ็ญตบะที่นับว่า เป็นสามัญคุณและพรหมัญคุณของสมณพราหมณ์แม่เหล่านี คือ นุ่งห่มผ้าป่า นุ่งห่มผ้าแกมกัน นุ่งห่มผ้าห่อศพ นุ่งห่มผ้าบังสุกุล นุ่งห่มผ้าเปลือกไม้ นุ่งห่มหนังเสือ นุ่งห่มหนังเสียมี่เล็บ นุ่งห่มผ้าคารอง^๘ นุ่งห่มผ้าเปลือกปอกรอง นุ่งห่มผ้าผลไม้กรอง นุ่งห่มผ้ากัมพลผมมนุษย์ นุ่งห่มผ้ากัมพลขนสัตว์ นุ่งห่มผ้าขนปีกนกเค้า ถอนผมและหวด คือ ถือการถอนผมและหวด ยืนอย่างเดียวไม่ยอมนั่ง เดินกระโห่ย คือ ถือการเดินกระโห่ย (เหยียบพื้นไม่เต็มเท้า) นอนบนหนาม นอนบนแผ่นกระดาน นอนบนเนินดิน นอนตะแคงข้างเดียว เอาฝุ่นคลุกตัว อยู่กลางแจ้ง

^๔ ที.สี. (ไทย) ๙/๔๐๑/๑๗๐.

^๕ หมายถึง สมณกรรม ได้แก่การบำเพ็ญตบะ อันเป็นสิ่งที่ทำให้ความเป็นสมณะสมบูรณ์ ตามความเข้าใจของคนยุคนั้น (ที.สี.อ. ๓๙๔/๒๙๒).

^๖ หมายถึง พราหมณกรรม ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ทำให้เป็นพราหมณ์โดยสมบูรณ์ ตามความเข้าใจของคนยุคนั้น (ที.สี.อ. ๓๙๔/๒๙๒).

^๗ คำว่า ถือ ในที่นี้ แปรจากบาลีว่า อนุโยคมนุยุตต ซึ่งหมายถึง การยึดมั่นในวัตรปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง

^๘ ผ้าที่ถักทอด้วยหญ้าคา เป็นผ้าที่พวกฤๅษีใช้นุ่งห่ม.

นั่งบนอาสนะตามที่ปูไว้ บริโภคคูล คือ ถือการบริโภคคูล ไม่ดื่มน้ำเย็น คือถือการไม่ดื่มน้ำเย็น อาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง คือถือการลงอาบน้ำ^๙

การบำเพ็ญตบะเช่นนี้ พวกอเจลกะถือว่าเป็นการหลีกบาป ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า พวกอเจลกะที่ถือปฏิบัติอย่างนี้ยังห่างไกลจากสามัญคุณและพรหมัญคุณ ยังไม่ควรจะเรียกว่าสมณะหรือพราหมณ์ได้เลย และทั้งยังไม่ควรจะคุย (โอ้อวด) ว่า “สามัญคุณเป็นกิจที่ทำได้ยาก พรหมัญคุณเป็นกิจที่ทำได้ยาก” เพราะเพียงแค่นางกุมภทาสีจะลองกินผักดองเป็นอาหาร กินข้าวฟ่างเป็นอาหาร ฯลฯ ก็อ้างว่าเป็นสมณะหรือเป็นพราหมณ์ได้แล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเช่นนี้ อเจลกัสนับถึงกับกราบทูลว่า “ท่านพระโคตม สมณะเป็นผู้ที่รู้ได้ยาก พราหมณ์เป็นผู้ที่รู้ได้ยาก” พระพุทธเจ้าก็ตรัสรับรองว่า “ข้อที่สมณะเป็นผู้ที่รู้ได้ยาก พราหมณ์เป็นผู้ที่รู้ได้ยาก เป็นเรื่องปกติในโลก” เพราะการจะเป็นสมณะหรือพราหมณ์ได้นั้น ต้องประกอบด้วยศีลสัมปทา จิตตสัมปทา และปัญญาสัมปทา ข้อปฏิบัติอย่างอื่นที่ยอดเยี่ยมและประณีตกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว^{๑๐}

เพราะฉะนั้น เมื่อยกที่ฆนิกายสี่ชั้นชวรรรค มาวิเคราะห์และสรุปลงในศิลปพรตอันเป็นต้นแบบที่ภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนชาวไทย จะพึงทราบและยึดถือประพฤติปฏิบัติตาม จะส่งผลดีต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่สังคมไทยอย่างไร จะได้นำมาประเมินจากการประมวลศรัทธาของผู้ทรงคุณวุฒิในลำดับต่อไป

๔.๒ การกำหนดประเด็นสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

๔.๒.๑ ประเด็นปัญหาในการสัมภาษณ์

ประเด็นที่กำหนดเป็นกรอบเพื่อการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิมี ๒ เรื่อง คือ

๑. เรื่องศีล พระพุทธองค์ตรัสถึงศีล ๓ ชั้น คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล จูฬศีลนั้นมี ๒๖ ข้อ ในข้อที่ ๑-๑๓ (ยกเว้นข้อที่ ๗ การพรากพืชคามและภูตคาม) เป็นเรื่องของศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีล ๑๐ โดยตรง มัชฌิมศีลมี ๑๐ ข้อ ข้อที่ ๑ ตรงกับข้อที่ ๗ ของจูฬศีล ข้อที่ ๒ เว้นจากการบริโภคของที่สะสม ข้อที่ ๓-๖ ขยายความของศีล ๘ ข้อ ๗-๘ ส่วนข้อ ๘-๑๐ เป็นเรื่องเว้นจากเดรัจฉานกถา, การทุ่มเถียงแก่งแย่งกัน, การทำตัวเป็นทูตสื่อสาร, และการพูดจาหลอกลวง จูฬศีลและมัชฌิมศีลนั้น เมื่อมีการบัญญัติสิกขาบทแล้ว จะกระจัดกระจายรวมอยู่ในสิกขาบท ตามพระปาติโมกข์ทั้งของภิกษุและภิกษุณี

ประเด็นปัญหา อยู่ที่มหาศีล ซึ่งมี ๗ ข้อ เป็นเรื่องเกี่ยวกับบอเนสนาโดยตรง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงติเตียน แยกประเภทได้ ๕ ประเภท คือ

- ๑) การทำนายลักษณะ
- ๒) การประกอบพิธีกรรมต่างๆ (นอกพระพุทธศาสนา)
- ๓) การดูฤกษ์ยาม
- ๔) การทรงเจ้าเข้าผี

^๙ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๔-๓๙๖/๑๖๔-๑๖๕.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๐๑/๑๗๑.

๕) การเป็นหมอยารักษาโรค

อย่างไรก็ดี อเนสนาเหล่านี้ก็ยังมีปฏิบัติเพร่หลายอยู่ในหมู่ภิกษุสงฆ์ จึงน่าที่จะได้นำมาอภิปรายกันถึงความเหมาะสม

๒. เรื่องวัตรหรือพรต

ลัทธินอกพระพุทธศาสนาเช่นพราหมณ์หรือลัทธิอเจลกะ จะบำเพ็ญพรตตามลัทธิความเชื่อของตน ลัทธิความเชื่อเรียกว่าทิวฐิ ซึ่งสมัยก่อนและสมัยหลังพุทธกาลมีถึง ๖๒ ทิวฐิ เมื่อสรุปแล้วก็มี ๒ จำพวก คือสัสสตทิวฐิ เห็นว่าเที่ยง ซึ่งหมายถึงอิตตา หรือวิญญาณเป็นอมตะ เที่ยงแท้ คงอยู่ อย่างนั้น อีกอย่างหนึ่งคือ อุจเฉททิวฐิ เห็นว่าขาดสูญ พวกแรกเมื่อต้องการหลุดพ้นจากโลกก็มักถือวัตรคือบำเพ็ญพรตตามหลักอิตตทิวฐิ ส่วนพวกเห็นว่าตายแล้วสูญ ทุกอย่างเกิดขึ้นเพราะความบังเอิญ จึงไม่สนใจอะไรนอกจากตัวเอง จึงถือกามสุขัลลิกานุโยค ทำอะไรก็ได้ที่ตนเห็นว่าเป็นความสุขในปัจจุบัน

ประเด็นปัญหา อยู่ที่การบำเพ็ญพรต ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทั้งอิตตทิวฐิและกามสุขัลลิกานุโยค แต่ทรงเสนอมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งในแง่การบำเพ็ญพรตนั้น มีทั้งการบำเพ็ญสมณวิปัสสนากรรมฐาน และการบำเพ็ญชุกตวัตร แนวทางทั้งสองอย่างปัจจุบันก็ยังมีปฏิบัติอยู่ แต่ลดความเคร่งครัดหรือเข้มงวดลงไป และไม่ค่อยสอดคล้องกับพระพุทธประสงค์มากนัก ซึ่งควรจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุง

๔.๒.๒ หัวข้อการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยกำหนดคำถามไว้ ๓ ประเด็น ดังนี้

๑. เรื่องศีล

๑.๑ พระภิกษุสามเณรทุกวันนี้ ถูกมองว่าส่วนหนึ่งละเลยหน้าที่ประจำวัน เช่นการบิณฑบาต การทำวัดสวดมนต์เช้าเย็น, การลงป่าติโมกษ์ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้หากเป็นจริงตามข้อสังเกตจะมีแนวทางแก้ไขอย่างไร

๑.๒ พระภิกษุสามเณรทุกวันนี้ถูกมองว่าส่วนหนึ่งขาดสมณสารูป ซึ่งมี ๓ เรื่องที่ถูกโจมตีคือ (๑) การไปในที่อโคจร เช่นไปซื้อของตามห้างสรรพสินค้า, การออกไปหาซื้อสื่อลามกในที่สาธารณะ เช่นวิดีโอลามกแถบบ้านหม้อ หน้าห้างดิโอลด์สยาม (๒) การไม่สำรวมในการใช้สื่อในที่สาธารณะ เช่นการใช้โทรศัพท์มือถือ (๓) การแสดงตัวอย่างเปิดเผยในการฝึกฝนการเมืองในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จะมีแนวทางแก้ไขอย่างไร

๑.๓ เรื่องอเนสนา นอกจากการศึกษาใน ๕ เรื่องที่กล่าวมาแล้ว ยังมีเรื่องการพูดจาหลอกลวง และการทำหน้าที่เป็นทูตสื่อสาร ซึ่งปัจจุบันมีข่าวโจมตีทางสื่อต่างๆ อยู่มาก โดยเฉพาะเรื่องที่ร้ายแรงคือการทำเสน่ห์ยาแฝด ซึ่งเป็นเรื่องลามกอนาจาร จะมีแนวทางแก้ไขอย่างไร

๒. เรื่องวัตรหรือพรต

๒.๑ ในเรื่องลัทธิความเชื่อ พระสงฆ์จะมีบทบาทหรือแนวทางชี้แจงทำความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่สังคมไทยอย่างไร ไม่ให้ตั้งไปในทางสัสสตทิวฐิและอุจเฉททิวฐิ หันมาสนใจและปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา

๒.๒ การปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าสมถกรรมฐานนั้น ส่วนใหญ่สำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ จะเรียกตัวเองว่าสำนักวิปัสสนา แต่วิธีการเป็นเพียงขั้นสมถกรรมฐานเท่านั้น จะมีแนวทางปรับปรุงให้ถึงขั้นเป็นวิปัสสนากรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานที่แท้จริงได้อย่างไร

๒.๓ ในสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน มีทางที่จะรื้อฟื้นการปฏิบัติตามธุดงค์วัตรข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้ออย่างจริงจังตามแบบอย่างสมัยพุทธกาลได้หรือไม่ และแค่ไหนเพียงไร

๓. อานิสงส์ของศีลพรต

๓.๑ การเข้มงวดในการปฏิบัติศีลพรตของภิกษุสงฆ์ จะเป็นผลดีต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างไร

๓.๒ การปฏิบัติตามศีลพรตจะส่งเสริมศรัทธาปสาทะของพุทธศาสนิกชน และเป็นแบบอย่างให้เขาปรับปรุงตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างไร

๔.๓ ทศนมติของผู้ทรงคุณวุฒิ

ท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๑๕ ท่านที่ผู้วิจัยเข้าไปขอโอกาสสัมภาษณ์ ต่างได้แสดงทัศนคติออกมาทั้งเรื่องที่เป็นประเด็นปัญหา และข้อเสนอแนะ แนวทางแก้ไข มีดังต่อไปนี้

๑. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)^{๑๑} เมื่อกราบเรียนถามเรื่องศีลพรต ท่านชี้แจงดังนี้

บางทีก็ไม่ได้ผิดศีลโดยตรง แต่อยู่ที่ควรหรือไม่ควร อีกประการที่ต้องพูดถึงคือ โลกวัชชะ และปณัตตติวัชชะ โทษทางโลกและโทษทางธรรม บางเรื่องบางอย่างไม่ได้มีบัญญัติไว้ในพระวินัย แต่เป็นเรื่องที่ไม่เหมาะไม่ควรทำ ก็เป็นโลกวัชชะ มีโทษทางโลก ถ้าถามว่าผิดไหม ผิด ก็ไม่ควรทำ มันต้องอธิบายต่อเนื่องและสัมพันธ์กัน แนวทางแก้ไขก็คือ เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจ พระเณรส่วนมากไม่เข้าใจ และถือว่าที่กระทำไปไม่ผิดพระวินัย โลกวัชชะในนิยามของคนไทยหมายถึงพฤติกรรมด้านลบของพระสงฆ์ที่ “ชาวโลกติเตียน” ดังนั้น จึงหมายรวมเอาพฤติกรรมทุกอย่างตั้งแต่ กิริยาไม่สำรวมเล็กน้อยๆ เช่น หัวเราะเสียงดัง สูบบุหรี่ในที่สาธารณะ จนกระทั่งการความผิดใหญ่ เช่น เสพยาบ้าและโกงเงินบริจาค เป็นต้น

โลกวัชชะจึงถูกใช้แบบครอบคลุมทุกสถานการณ์ จนลืมนัยความหมายดั้งเดิมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ไปเสีย “โลกวัชชะ” (Pakati-vajja/Lokavajja) หมายถึงความผิดตามธรรมชาติ (wrong by their very nature, common sin) ซึ่งชาวโลกทั่วไปยอมรับกันอย่างสากลว่า เป็นการกระทำที่ผิดคือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เช่น ข่าคน ฉ้อโกง ละเมิดทางเพศ เป็นต้น โลกวัชชะหรือปกติวัชชะเป็นคำที่ตรงกันข้ามกับคำว่า “ปณัตตติวัชชะ” (Pannatti-vajja) ที่แปลว่า มีโทษตามพระวินัย (wrong because the Buddha has established so) กล่าวคือ เป็นพฤติกรรมที่ดูไม่เหมาะสมและเป็นความผิดตามพระบัญญัติทางศาสนา เช่น พระภิกษุฉันอาหารตอนเย็น แม้ถือเป็นเรื่องปกติในทางโลกซึ่งปกติแล้วการกินอาหารตอนเย็น ไม่ควรถูกตำหนิหรือถูกลงโทษ แต่เมื่อท่านเป็นพระภิกษุในพุทธ

^{๑๑} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๓๐ น.

ศาสนา ก็ถือเป็นความผิดทางพระบัญญัติ ต่อมา ก็คอยตรวจตรา ว่าภิกษุสามเณรรูปไหน ทำผิดดั่งที่กล่าวมา พอตรวจพบแล้ว ก็ทำได้ ๒ ประการ ขั้นแรงสุดก็คือ ลงโทษตามที่ตกลงกันไว้ ชั้นรองลงมาก็คือคาดโทษ ว่าต่อไปห้ามไม่ให้ทำอีก และพระเถระหรือเจ้าอาวาส ต้องเข้มงวด เข้มแข็ง การกระทำเหล่านี้ก็จะลดน้อยลง^{๑๒}

ในขณะนี้ มีปัญหาเกิดขึ้นมากในวงการคณะสงฆ์ จะไม่ขอกว่าในที่นี้ให้มากความไป แต่อยากจะพูดอย่างหนึ่งว่า **ปัญหาหลักในปัจจุบันที่ยังแก้ไขไม่ตก คือปัญหาบุคลากรของสงฆ์มีไม่เพียงพอ**^{๑๓}

ปัญหาบุคลากรของสงฆ์มีไม่เพียงพอ นี่เป็นปัญหาใหญ่เราต้องยอมรับความจริงว่าในจำนวนพระสงฆ์ คือพระภิกษุ สามเณรของเรา ในพรรษาที่ประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ รูปนี้เป็นพระภิกษุสามเณรที่มีศักยภาพ เป็นบุคลากรซึ่งมีความรู้ความสามารถในการที่จะป้องกัน ดูแลรักษาและพัฒนาพระศาสนาได้นั้นมีจำนวนไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากร และความต้องการของประชาชนทั้งประเทศ ดูตินอกดีในการพิจารณาของพระนั้น ท่านแบ่งออกเป็น ศิล อาจารย์ และวัตร โดยได้กล่าวถึงศิลปินไปแล้วในเบื้องต้น ข้อต่อมาก็คือ^{๑๔}

อาจารย์ คือความประพฤติ ได้แก่อกาภิกริยาต่างๆ ได้แก่ การยืน เดิน นั่ง นอน รวมไปถึงการนั่ง การห่มที่เป็นระเบียบเรียบร้อย งดงาม น่าชม เช่นพูดจาเรียบร้อย นุ่งห่มเรียบร้อย เป็นสมณสาธูป ภาษาพระเรียกพระเถระที่เรียบร้อยว่ามีสมณสาธูปบ้าง มีเสขียวัตรบ้าง ซึ่งอาจารย์เหล่านี้ก็ทำให้เกิดความงดงาม ดูภายนอกแล้วงดงาม ญาติโยมทั้งหลายอยากเห็นอยากกราบไหว้พระเถระที่มีอาจารย์งดงาม นั่งเป็นระเบียบ เดินเป็นระเบียบ ทำงานเป็นระเบียบ เหมือนท่านทั้งหลายเห็นกันอยู่ในขณะนี้

วัตร คือขนบธรรมเนียมต่างๆ โดยรวมก็คือกิจวัตรหรือสิ่งที่ปฏิบัติกัน เป็นปกติประจำวันของพระ เช่นทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ศึกษาเล่าเรียน หมั่นเพียรปฏิบัติ ทำวัตรสวดมนต์ ทำกิจวัตรภายใน เช่น ปัดกวาดวัด ทำความสะอาดโบสถ์วิหาร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เมื่อญาติโยมเห็นเข้าก็ชอบพระที่มีศีลาจารวัตรถือว่าเป็นพระที่มีดีภายนอก ซึ่งสามารถมองเห็นได้ชัดเจน จะอยู่ที่ไหนญาติโยมศรัทธาเลื่อมใส อยากจะบำรุง อยากจะรักษาดูแล ส่วนดีใน ก็คือดีที่อยู่ข้างในตัว ดีที่อยู่ข้างในตัวของพระนั้น มองด้วยสายตาไม่เห็น ต้องดูเวลาท่านพูด ท่านแสดงออกมาเสียก่อน จึงจะรู้ จึงจะเห็นว่าท่านรูปนี้มีดีในอยู่ ดีในนั้นเริ่มต้นตั้งแต่ความรู้ที่เกิด จากการศึกษาเล่าเรียน ประสบการณ์ต่างๆ ทางโลกบ้าง ทางธรรมบ้าง พูดกันง่ายๆ ก็คือว่ารู้เรื่อง ต่างๆ มากจนเป็นพหูสูตร เช่นในทางธรรมก็เป็น

^{๑๒} Asanga Tilakaratne, "Thinking of Foundation and Justification of Buddhist Ethics", *The Journal of International Association of Buddhist Universities*. (Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Universit, 2008), p. 10.

^{๑๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ปาฐกถาธรรม "ภารกิจเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๓", ออนไลน์, แหล่งที่มา, http://www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=3539, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

^{๑๔} ข้อปฏิบัติเบื้องต้นของพระภิกษุ, ออนไลน์, แหล่งที่มา, <http://www.dmycenter.com/dhamma/47-true-monk/209>, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

นักธรรม อย่างน้อยก็ได้นักธรรมชั้นตรี สูงขึ้นไปก็นักธรรมชั้นโท ชั้นเอก ถ้าเป็นเปรียญก็เป็นเปรียญ ๓ ประโยคถึง ๙ ประโยค ได้ศึกษาพระไตรปิฎก ได้ศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าทรงจำไว้ได้มาก พอที่จะแนะนำสั่งสอนตัวเองและแนะนำสั่งสอนชาวพุทธได้ นี้เรียกว่าดีใน ในด้านปริยัติ^{๑๕}

ดีในอีกด้านหนึ่ง ก็คือด้านปฏิบัติ ดีในเรื่องปฏิบัติ ก็คือดีในเรื่องจิต ดีในเรื่องการปฏิบัติ จิตจนเป็นจิตที่สงบ ศีลาจรรยาวัตรซึ่งเป็นดินนอก ทำให้กายภายนอกงาม ส่วนจิตที่สงบเป็น ดีในทำให้ภายในงาม

ดีในที่ทำให้จิตสงบนั้น เกิดได้ด้วยอาศัยการปฏิบัติกัมมัฏฐาน การฝึกฝนจิตให้ปลอดภัย จากกิเลสให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จนกระทั่งกิเลสหมดไป ไม่มาทำให้จิตเศร้าหมองขุนมัวได้อีก ในขณะเดียวกันก็มีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา ประกอบด้วยกรุณา หรือประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม ไม่มีมิจฉาทิ ไม่มีลำเอียง มีความเที่ยงธรรม มีความเที่ยงตรง และในขณะเดียวกันก็มีคารวะธรรมอยู่ในใจ คือมีความเคารพนับถือกันไปตามลำดับอาวุโส ตามพระวินัยและมีคารวะธรรมทางกาย โดยแสดงความเคารพ กราบไหว้กันตามฐานะให้เห็น สิ่งเหล่านี้ญาติโยมก็ต้องการเห็นและอยากเห็นพระที่มีดีในอย่างนี้ พระที่มีดีในเช่นนี้จะมีหน้าตาที่อิมเอิบ ยิ้มแย้มแจ่มใส ผุดผ่อง ไม่น่าหน้าว่าคิ้วขมวด พุดจาไฟเราะ เรียบร้อย นี่ดีในที่แสดงออกมาให้เห็นได้ ในภายนอก

กล่าวโดยสรุป ก็คือพระแท้หรือพระดีในทัศนะของญาติโยมนั้น ต้องมีลักษณะเช่นที่กล่าวมานี้ พระอย่างนี้แหละที่ญาติโยมชอบ ญาติโยมต้องการ มีเท่าไรญาติโยมอุปถัมภ์บำรุงได้ทั้งหมด ต้องมีการฝึกฝนบุคลาการ ฝึกฝนพระ ฝึกฝนเณร ให้มีความรู้มีความสามารถ ให้มีดีนอก ให้มีดีในให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ไม่ต้องกลัวว่าจะมากเกินไป ยิ่งได้มากยิ่งดี แล้วก็ส่งกระจายไปตามวัดต่างๆ ที่ขาดแคลน

ในการฝึกฝนนั้น อย่าลืมนึกให้พระเณรเรามีความเสียสละด้วย แม้ว่าเราจะฝึกฝนให้เธอมีความรู้ มีความสามารถ เก่งกาจ อาจหาญอย่างไร ทุกสิ่งทุกอย่างของเธอดีหมดและมีหมด แต่เธอไม่เป็นนักเสียสละเลยเมื่อจะส่งเธอไปอยู่ที่อื่น เธอก็จะไม่ยอมไป ให้ไปอยู่ตามวัดบ้านนอก ตาม ชนบทตามชายแดนที่อึดคัดขาดแคลน ไม่เป็นปฏิรูปเทศ เธอก็จะไม่ยอมไป เพราะฉะนั้น อย่าลืมนึกสร้างจิตสำนึกในความเสียสละให้เกิดขึ้นก่อน

การป้องกัน การรักษาและการพัฒนาศาสนานั้น ต้องอาศัยความสามารถเป็นหลัก ความสามารถก็คือศิลปะ เอาความรู้ออกมา เอาดีออกมา เช่น เอาความรู้ดีในด้านปริยัติออกมา เทศน์ มาสอนชาวบ้าน สอนคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยการเทศน์บ้าง บรรยายบ้าง ปาฐกถาบ้าง พุดคุยธรรมกับญาติโยมบ้าง หรือเอาแนวปฏิบัติการฝึกฝนจิตที่ตัวเองมีอยู่แล้ว เอามาบอกญาติโยม แนะนำสั่งสอนแก่ญาติโยมให้ทำตามบ้าง นี่แสดงว่าเอาดีออกมาให้ญาติโยม เพื่อแผ่ไปถึงญาติโยม หรือทำนุรูปใดมีความสามารถในเชิงช่างก็เอาออกมาพัฒนาวัด รูปใดมีความสามารถในการประชาสัมพันธ์ มีความสามารถในการเขียนหนังสือ เขียนตำหรับตำราก็ว่ากันไปตามถนัด

^{๑๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ปาฐกถาธรรม "ภารกิจเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๓", ออนไลน์, แหล่งที่มา, http://www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=3539, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

แสดงความสามารถออกมาทั้งหมดทุกรูปแบบได้อย่างนี้ ก็จะสามารถแก้ไขวิกฤติการณ์พระพุทธศาสนาได้แน่นอน

๒. พระศาสนโสภณ (พิจิตร จิตตวณฺโณ)^{๑๖} ได้กล่าวชี้แจงตามประเด็นปัญหาที่ตั้งขึ้นถามเป็นข้อๆ ดังนี้

๑. เรื่องศีล

แนวทางในการแก้ไขปัญหาพระภิกษุสามเณร ในสังคมไทยปัจจุบันที่มีอยู่มากมายนั้น ต้องมีการแบ่งแยกความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้น เป็น ๓ ระดับ คือ ระดับแรก เป็นปัญหาที่มีผลต่อบุคคลผู้กระทำผิด ระดับที่สอง เป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อหมู่คณะ ทำให้หมู่คณะได้รับความเสียหายถือว่าเป็นอย่างกลาง และระดับร้ายแรง เป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวมตามความจริงปัญหาทั้งหลายต่างก็มีความเกี่ยวเนื่องกัน แต่การที่ต้องแบ่งแยกกันเป็นกลุ่มนี้ ก็เพื่อการแบ่งความสำคัญในการขับเคลื่อนเพื่อการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งนี้เมื่อแบ่งแยกความรุนแรงของปัญหาออกเป็นแนวทางได้แล้ว จึงจะสามารถกำหนดแนวทางแก้ไขได้ถูกต้องเหมาะสม ดังนี้

(๑) พระภิกษุสามเณรละเลยหน้าที่ประจำวัน เช่น การบิณฑบาต ทำวัตรเช้าเย็น การศึกษาเล่าเรียน เป็นเพราะไม่รู้หน้าที่ นับเป็นปัญหาอย่างเบื้องต้นในการปกครองหมู่คณะสงฆ์ จึงต้องแก้ไขด้วย

๑. การอบรมสั่งสอนเช่น

๑.๑ กำหนดให้มีการแนะนำแนวการปฏิบัติแก่พระบวชใหม่ในแต่ละวัดเป็นประจำ

๑.๒ การมีพระพี่เลี้ยงดูแลให้ปฏิบัติตามหน้าที่ประจำวัน

๑.๓ การกำหนดเป็นระเบียบวัดให้พระปฏิบัติเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ ซึ่งในการนี้กรรมการมหาเถรสมาคม ควรจะได้มีการยกเว้นเป็นตัวอย่างระเบียบวัดต่างๆ เพื่อให้มีการดำเนินการเป็นแนวเดียวกันให้เหมาะสมทั่วประเทศ

๑.๔ การทำตารางบันทึกการทำหน้าที่ประจำวันของพระ

๒. การว่ากล่าวตักเตือนด้วยวาจา เพื่อให้แก้ไขมาสู่การปฏิบัติตามหน้าที่

๓. การลงโทษสถานเบา เพื่อให้แก้ไข แล้วกลับมาสู่การปฏิบัติตามหน้าที่ เช่น

๓.๑ การงดกิจนิมนต์

๓.๒ การกล่าวตำหนิในที่ประชุมสงฆ์ในวันสวดปาติโมกข์

(๒) พระภิกษุสามเณรขาดสมณรูป เช่น การไปในที่โจคร การไม่สำรวมในการใช้สื่อ การฝักใฝ่ทางการเมือง ปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ จึงต้องมีการกำกับดูแลให้เหมาะสม และมีขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย เพราะก็เป็น การไม่งามไม่เหมาะสมในการกระทำดังกล่าวต่อสาธารณชน ทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาในหมู่คณะสงฆ์ นับเป็นปัญหาอย่างเบื้องต้นในการปกครองหมู่คณะสงฆ์ จึงต้องแก้ไขด้วย

^{๑๖} พระศาสนโสภณ (พิจิตร จิตตวณฺโณ), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๙.๒๐ น.

๑. การอบรมสั่งสอนเช่น

- ๑.๑ กำหนดให้มีการแนะนำแนวการปฏิบัติแก่พระเป็นประจำ
- ๑.๒ การกำหนดให้พระเจ้าคณะดูแลการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุในกำกับของตน
- ๑.๓ กรรมการมหาเถรสมาคม ควรจะได้มีคำสั่งระเบียบแก่พระภิกษุสามเณรต่างๆ เพื่อให้มีการดำเนินการเป็นแนวเดียวกันให้เหมาะสมทั่วประเทศ

๒. การว่ากล่าวตักเตือนด้วยวาจา เพื่อให้แก้ไขมาสู่การปฏิบัติตามหน้าที่

๓. การลงโทษสถานเบา เพื่อให้แก้ไข แล้วกลับมาสู่การปฏิบัติตามหน้าที่ เช่น

๓.๑ การงดกิจนิมนต์

๓.๒ การกล่าวตำหนิในที่ประชุมสงฆ์ในวันสวดปาติโมกข์

๔. การลงโทษสถานกลาง ด้วยการขับออกจากวัดที่ประจำอยู่ เพราะทำให้หมู่คณะได้รับความเสียหาย นอกจากนี้ก็มีการจัดทำหนังสือเวียนแจ้งแก่หมู่พระภิกษุและสาธุชนด้วยกัน อันเป็นการลงโทษทางสังคมประกอบกัน

(๓) เรื่องอนเสนาเป็นเรื่องที่ถือได้ว่าผิดอย่างร้ายแรง เพราะมีข้อตำหนิจากพระพุทธเจ้าโดยตรงว่ามีอะไรบ้าง ดังที่ได้มีปรากฏไว้ใน “**พรหมชาลาสูตร**”^{๑๗} อย่างชัดเจน และนอกจากนี้ พระสารีบุตรก็ได้กล่าวไว้ใน “**สุจิมฺขีสูตร**” ว่าสมณะผู้ใดที่กระทำการดังกล่าว ก็มีโชสมณะในพระพุทธศาสนาซึ่งกรรมการมหาเถรสมาคม ควรจะได้มีคำสั่งประกาศออกสู่มหาชน ชี้แจงต่อพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วประเทศให้ทราบโดยทั่วกัน และควรมีการกล่าวถึงในหนังสือตำราเรียนของกระทรวงศึกษาธิการด้วย ประชาชนจะได้รู้ว่าพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาที่ควรนั้นจะเป็นเช่นไร ใครทำการถูกหรือผิดจากคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นประการใด ในขณะเดียวกัน กรรมการมหาเถรสมาคม ก็ควรแต่งตั้งคณะกรรมการชุดพิเศษ เพื่อทำการพิจารณาลงอธิกรณ์แก่ผู้ทำผิดเชิงประจักษ์ และทำการลงโทษอย่างเปิดเผยและเป็นธรรมต่อสังคมโดยกว้างขวางด้วย

๒. เรื่องวัตรหรือพรต

๒.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในเรื่องลัทธิความเชื่อ เพื่อให้ประชาชนมาสนใจปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา ก็คือการสอนให้ถูกต้องแก่ประชาชน ว่าอะไรเป็นอะไร ถ้าผิดก็ผิดอย่างไร ถ้าถูกก็ถูกเพราะอะไร อธิบายให้ถูก อย่าปล่อยให้ประชาชนสงสัย แล้วก็ปล่อยให้สื่อมาเที่ยวอธิบายชี้แจงอย่างไม่รู้จริง เพราะต้องการเพียงแต่ให้เป็นข่าวเท่านั้น กรรมการมหาเถรสมาคมควรมีบทบาทที่สำคัญในการอบรมสั่งสอนแก่ประชาชน รายการทีวีของรัฐบาล ก็ควรให้มีพระมาอบรมสั่งสอนแก่ประชาชนบ้าง เพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้กันทั่วประเทศ

๒.๒ การปฏิบัติธรรมก็เช่นกัน กรรมการมหาเถรสมาคมควรมีบทบาทที่สำคัญในการอบรมสั่งสอนแก่ประชาชน รายการทีวีของรัฐบาลก็ควรให้มีพระมาอบรมสั่งสอนแก่ประชาชนบ้าง เพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้กันทั่วประเทศ

^{๑๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๕-๖/๒-๓.

๒.๓ ชุมศัวัตร คือกิจปฏิบัติเมื่อเดินธุดงค์ อยู่ป่า มิได้อยู่ในเมือง ถ้าทำได้ก็เป็นการดี แต่ มิใช่ข้อบังคับในการดำรงสมณะโดยทั่วไป ในช่วงแรกของการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆ ใน พระพุทธศาสนา^{๑๘} ควรให้ความสนใจในเรื่องสำคัญที่เป็นภัยอันตรายต่อศรัทธาของพระพุทธศาสนา ก่อน เมื่อแก้ไขปัญหาในส่วนพื้นฐานได้แล้ว ก็ค่อยขยับมาในเรื่องการปฏิบัติที่ละเอียดและสูงยิ่งขึ้น ตามลำดับ การพยายามดำเนินการหลายเรื่องในขณะเดียวกัน จะเป็นการสร้างความสับสน และความ แดกแยกโดยไม่จำเป็น จึงควรให้มีความระมัดระวังด้วย^{๑๘}

๓. อาณิสสของศีลและพรต

๓.๑ การเข้มงวดในการปฏิบัติศีลพรตของภิกษุสงฆ์ จะเป็นผลดีต่อความมั่นคงของ พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก การที่พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญไปจากชมพูทวีปนั้น ก็เป็นเพราะการไม่ ปฏิบัติตามศีลพรตในพระพุทธศาสนา ประชาชนจึงเสื่อมศรัทธาในพระสงฆ์ในขณะนั้น จนเป็น พระพุทธศาสนาในที่สุด พระภิกษุสงฆ์เป็นส่วนสำคัญที่ต้องรับผิดชอบต่อการเสื่อมของ พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป

๓.๒ พระพุทธเจ้ากำหนดให้พระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งประการที่สาม จากพระพุทธเจ้า และพระธรรม หน้าทีของพระภิกษุสงฆ์จึงมีความสำคัญมาก ต้องช่วยพระพุทธเจ้าทำการสั่งสอน พระพุทธศาสนาแก่มหาชน ถึงแม้หน้าที่ของพุทธบริษัทสี่จะต้องทำงานร่วมกันในการทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา แต่พระภิกษุสงฆ์ต้องเป็นแบบอย่าง เป็นผู้หน้าที่ดี เป็นตัวอย่างที่ดี มีศีลเป็นพื้นฐาน จนนำไปสู่การปฏิบัติเป็นการอบรมจิตในสมาธิ และเกิดผลสำเร็จเป็นปัญญา การพัฒนาชีวิตตามคำ สอนของพระพุทธเจ้า เป็นแบบอย่างแก่มหาชนใน“ปาสาทิกสูตร” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อศาสนาดี พระธรรมดี สาวก (พระภิกษุสงฆ์) ต้องเข้าใจในธรรมอย่างแจ่มแจ้ง” ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจึง ควรทำหน้าที่ของสงฆ์ให้ถูกต้อง ที่มาบวชในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อจะมาศึกษาเข้าใจในธรรมให้แจ่ม แจ่ม เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด แห่งการเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา^{๑๙}

๓. พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สลฺยโต)^{๒๐} ได้ให้สัมภาษณ์ตอบปัญหาครบทั้ง ๓ ประเด็น ดังนี้

๑. เรื่องศีล เรื่องอนธนาเหล่านี้ พระภิกษุจะรับมาทำเป็นอาชีพ ก็เรียกว่า เป็นอนธนา แน่ คือ การแสวงหาที่ไม่ควร แสวงหาที่ควรก็คือ เป็นนักบิณฑมื่ออาชีพ ต้องบิณฑบาต แม้แต่ พระพุทธเจ้าบิณฑบาต ระดับพระพุทธเจ้าเองยังบิณฑบาต แล้วเราเป็นพระเอนจะบิณฑบาตไม่ได้เล่า แต่ในคำสอนนั้นพระองค์จะเน้นว่าอย่าให้มหาชนมุ่นอยู่อย่างนี้ แต่ไม่ได้หมายความว่า ถึงกับห้ามทำ โดยเด็ดขาด เช่น จะทำโดยช่วยสงเคราะห์ อนุเคราะห์คนทำได้หลายลักษณะ ช่วยสงเคราะห์เด็กเล็กๆ น้อยๆ ได้ หรือใช้ทำนายทายทักลักษณะคนออก แม้แต่คนมาหน้านิ้วนิ้วก็ดูออก เป็นเรื่องของการทำนายทายทักลักษณะอาจจะบอกเขา ทักเขาไม่ทักเขา แต่เรารู้ เราก็จะช่วยแก้ปัญหาของเขาได้

^{๑๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๑๔๙/๑-๔๗.

^{๑๙} โปรแกรม พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๑ หน้า ๑๒๕.

^{๒๐} พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สลฺยโต), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๖.๐๐ น.

เมื่อเขามีความทุกข์มาก็ช่วยแก้ปัญหา ให้เขามีความสุขสบายกายใจขึ้น แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามการที่เราจะมาตั้งหลักหรือทำเป็นอาชีพ เช่น ทำนายทายทักลักษณะอย่างนี้ เพราะเหตุว่าการทำนายทายทักลักษณะนี้ ถ้ามามีอยู่จริงไหม ตอบว่า มีอยู่จริง เราจะต้องยอมรับว่า พราหมณ์ โภณทัณณะก็ทำนายลักษณะพระพุทธเจ้า มีพราหมณ์อีก ๗ ก็ทำนายลักษณะพระพุทธเจ้า แต่ทายถูกครั้งหนึ่ง คือ เจ้าสิทธัตถ์ถัตตะกุมาร ถ้าบวชก็จะได้เป็นศาสดาเอกของโลก ถ้าอยู่ครองฆราวาสก็จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้พิสูจน์ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มาพิสูจน์ความเป็นศาสดาเอกของโลกได้ชัดเจน^{๒๑} หรือแม้แต่ในอรรถกถาธรรมบท เรื่องของพราหมณ์มาคันธิยะ ได้ทำนายรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าถูก จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์มิได้ทรงห้ามเด็ดขาด แต่ถามว่าทำไมพระองค์ไม่ส่งเสริม เพราะเหตุว่าสิ่งเหล่านี้มันมี มันจริง แต่ไม่เป็นอริยะ ไม่พาคนให้ พุทธศาสนิกหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ไม่พ้นจากสงสาร ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนั้น เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์จึงไม่สนับสนุน พระสงฆ์เราไม่ควรทำ เมื่อบอกว่าไม่ควรแล้ว ทุกอย่างที่พระพุทธเจ้าบอกว่าไม่ควร ถ้าไปทำแล้วต้องแล้ว ก็ต้องอาบัติทุกครั้ง ทำยี่สิบครั้ง ก็ต้องอาบตียี่สิบครั้ง รวมทั้งข้ออนสนาที่เหลือด้วย

การประกอบพิธีกรรมนอกศาสนา การดูฤกษ์ดูยาม การทรงเจ้าเข้าผี การเป็นหมอยารักษาโรค อันที่จริงแล้ว การเป็นหมอยารักษาโรค พระก็ช่วยชาวบ้านได้เยอะ ถ้าไม่ทำเป็นประกอบอาชีพ ก็ทำให้คนเข้ามาเลื่อมใสศรัทธาได้ แต่เราอย่าเก่งเป็นหมอยาอย่างเดียว ต้องเป็นหมอยาทั้งกายทั้งใจ ทำอย่างไร เราจึงจะยาใจเขาได้ เพื่อให้เขาพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏนั้น เป็นเป้าหมายที่สำคัญ

๒. เรื่องวัตรหรือพรต อันที่จริงพรต หรือวัตร มันมีมากกว่านี้ ไม่ได้อยู่ในขอบข่ายที่เราจะศึกษาได้ทั้งหมด ก็คือ เรื่องของพรหมชาลสูตร อย่างวัตรในพระวินัยปิฎกในเล่มนี้ ๔-๕-๖-๗ เป็นเรื่องของวัตรส่วนมาก จีวรวรรค มีอยู่หลายวัตรอยู่ในนั้น แต่ว่าขอบข่ายของที่ศึกษาวัตรในพรหมชาลสูตร ซึ่งก็มีมุควัตร^{๒๒} บ้าง วัตรแบบคนใบ้ ประเทศไทยเราก็มักมาใช้เหมือนกันในหมู่พระสงฆ์ ห้ามพูด ๕ วัน ๗ วัน นี่คือ มุควัตรจริงๆ แต่ไม่ได้ถือเอาเป็นหลัก เป็นนโยบาย ผู้เข้าฝึกอบรมได้สงบวาจา จะได้ไม่สนทนากันเยอะ แต่บางแห่งตั้งเกินไป

ส่วนว่าวัตรที่เป็นแบบอัตตกิลมณานุโยค แน่นนอนแบบนี้ไม่ถูกต้อง ไม่ดี พระพุทธเจ้าก็ทรงทดลองมาแล้ว ในประเทศเราไม่ค่อยมีให้เห็นมากนัก จำพวกอัตตกิลมณานุโยค ทรมานตนมีอยู่บ้างไม่ให้หนทางในการตรัสรู้ ไม่ใช่ทางที่เข้าถึงพระนิพพาน และกามสุขัลลิกานุโยค ที่พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงสนับสนุนของเรามากจะเข้าข้าง คือ เกิดในกามสุขัลลิกานุโยคมากในปัจจุบัน อ้างเข้าในตนเองว่ามี ความจำเป็น จำเป็นไปหมด ปัจจัยที่สี่ที่ห้า มันกลายเป็นว่าเราฟังเพื่อ ฟุ่มเฟือย ไม่สันโดษ โดยเฉพาะในหมู่พระสงฆ์ต้องสันโดษขัดเกลาร่างอย่างเคร่งครัด

ส่วนจุดควัตร เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บังคับ แต่สนับสนุนว่าใครปฏิบัติได้ดีได้นั้นเป็นการดี ไม่ถึงกับว่าทุกคนต้องถือจุดควัตร แต่พระองค์ทรงยกย่องพระมหากัสสปเถระ ว่าเป็นผู้หนักแน่นในจุดควัตร จุดควัตรบางอย่างในสมัยปัจจุบันทำได้ยาก เช่น อัปภোগาลิกังคะ การอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร

^{๒๑} พุทธประวัติ, ออนไลน์, แหล่งที่มา, <https://th.wikipedia.org/wiki/พุทธประวัติ>, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

^{๒๒} มุควัตร, ออนไลน์, แหล่งที่มา, <https://th.wikipedia.org/wiki/มุควัตร>, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

หรือโอสถานีงังคะ ป่าช้าเป็นวัตร อยู่ป่าเป็นวัตรยิ่งไม่ได้เลย เจ้าหน้าที่บ้านเมืองไล่ออก ทางราชการห้าม^{๒๓}

การถือธุดงค์ไม่ต้องทำอย่างนั้น อยู่ในวัดปกติก็ถือธุดงค์ได้ ถือบ้าสามผืนตลอดก็ได้ ไม่มีอะไรขัดข้อง ในบางข้อ แต่ธุดงค์บางข้อขัดต่อกฎระเบียบทางราชการ อันนี้จึงต้องถือตามข้อว่า “อนุชานามิ ภิกขเว ราชุนิ อนุตตติตุ” ภิกขุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คล้อยตาม พระราชบัญญัติ (พระราชกฤษฎีกา) ^{๒๔} เพราะพระราชบัญญัติมีหลายพระราชบัญญัติ เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ หรือพระราชบัญญัติต่างๆ เราไปฝ่าฝืนไม่ได้ แต่ธุดงค์นั้น ใครมีความมกน้อยสันโดษ ต้องการขัดเกล้าก็สามารถทำได้ทุกที่

ในเรื่องของอาจารย์และสมณสาธิต ท่านอธิบายดังนี้

๑. เรื่องศีล มหาวิทยาลัยสงฆ์เราเป็นมหาวิทยาลัยเฉพาะทาง เมื่อเฉพาะทางนั้นต้องสิ่งที่เราเรียกว่าเฉพาะทางให้เด่น เห็นด้วยอย่างยิ่งที่จะต้องจัดเพิ่มรายวิชาที่เป็นการฝึกหัด หรืออย่างน้อยถ้าเป็นไปได้ ทุกครั้งที่เข้าเรียน ทำสมาธิ ๕ นาที ๑๐ นาทีก่อน หรือจะเป็นวิปัสสนาก็ได้ อย่างน้อยไม่รู้ทำอะไร ก็ฟังกสิณ เช่น ทำโอทาทกสิณ ขึ้น Power Point ให้ทุกคนภาวนากันหรือไม่ ก็ให้นักศึกษาฟังอสุภกัมมัญฐานเลย จะเห็นได้ว่านักศึกษามีความสนใจมาก เพราะได้เห็นสิ่งที่พระนักปฏิบัติกันปฏิบัติกันอย่างจริงจัง จนทำให้เกิดประสบการณ์ แล้วนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน

๑.๑ ประเด็นที่ข้อโจจร ประเด็นแรกนั้น ถามว่า ข้อโจจรคืออะไร คือ ในที่นั้นจำหน่ายสื่อลามกอนาจาร สถานที่จำหน่ายของไม่เหมาะสมไม่ควรต่อพระภิกษุสามเณร ก็ต้องไม่เหมาะสมไม่ควรต่อประชาชนด้วย แต่ที่ที่กล่าวมานั้น เป็นที่สาธารณะ ไม่มองว่ายังไม่เป็นที่โจจร แต่เป็นที่โจจรที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ เช่น โรงเหล้า โรงสุรา บ้านหญิงหม้าย บ้านสาวเที้อ เป็นต้น ไม่ควรเข้าไปใกล้หรือนั่งคุยด้วย อาจเกิดกามราคะขึ้นมา หรือไปนั่งในร้านเหล้า ไม่เหมาะสมโดยประการทั้งปวง

ส่วนในห้างสรรพสินค้า นั้น เป็นที่เปิดเผยทั่วไป เขาขายเป็นเรื่องของคนขาย พระเราจะซื้อก็ได้ ไม่ซื้อก็ได้ แต่ถ้าซื้ออาจสงสัยได้ว่า ท่านซื้อมาทำไม ไม่ใช่ของสงฆ์ แต่ถ้ามาปลง ก็ซื้อรูปภาพพาศพมาปลงธรรมสังเวชก็ได้

๑.๒ ส่วนสมณสาธิตนี้ พูดถึงการใช้สื่อมือถือ หรือโทรศัพท์ในที่สาธารณะ ไม่ควรอย่างยิ่งจะปิดกั้นไม่ให้ใช้เครื่องมือสื่อสาร ไม่เห็นด้วย เพราะพระยังมีหุทิพย์ ตาทิพย์ เหมือนกับพระในครั้งพุทธกาลนั้นเห็นด้วย ที่จะต้องสำรวจ แต่การห้ามใช้เลยไม่ควร เพราะโลกสมัยปัจจุบันนี้ และจะต้องเข้าใจว่า พระพุทธรเจ้าทรงศึกษามาแล้ว ๑๘ ศาสตร์ ก่อนจะออกมาผนวช อีกศาสตร์คือศาสตร์ที่ ๑๙ คือ รู้แจ้งแผ่นดิน ทะเล อากาศ ภูเขา เพราะพระพุทธรเจ้าทรงรู้ด้วยอริยสัจ ๔ ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ปฏิบัติถึงที่สุดสิ้นสงสัยยิ่งด้วยกำไรแสนมหาศาล

แต่พระสมัยปัจจุบันนี้ มาบวชก็มีความรู้ไม่มากพอ ท่านก็ต้องใช้สื่อในการติดต่อสื่อสาร แต่ต้องสอนให้ท่านใช้สื่อให้เป็น อันนี้เป็นข้อสำคัญ

^{๒๓} พ.ม. (บาลี) ๒๙/๑๗/๕๓.

^{๒๔} วินย.มหา. (ไทย) ๔/๒๐๙/๒๗๓.

การแสดงตัวอย่างเปิดเผยในการฝึกฝนการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่เหมาะสม ถ้าพระฝึกฝนการเมืองฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอย่างชัดเจน การเมืองนั้นเป็นสิ่งที่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่แน่นอน ถ้าวัวหนึ่งฝ่ายนี้ชนะ ฝ่ายหนึ่งแพ้การเลือกตั้ง มันจะเป็นภัยอันตราย ไม่เป็นอันตรายแก่ตัวอย่างเดียว แต่ยังเป็นอันตรายต่อพระศาสนา เราไปให้น้ำหนักแก่การเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ แล้วฝ่ายการเมืองก็ไม่ควรมาทำให้ฝ่ายศาสนามัวหมอง การเมืองมักมาเล่น แต่ห้ามศาสนาเล่นการเมือง

๑.๓ ไม่ควรอย่างยิ่ง โดยเฉพาะทางสงฆ์มีอาชีพหลักอยู่แล้ว คือ การบิณฑบาตเป็นวัตรอยู่แล้ว ถ้าไปทำอย่างอื่น แสวงหากำไร หารายได้ สร้างความมั่นคงก็ผิด พระทำก็ผิด ได้มาก็ผิด ขัดหลักของพระพุทธเจ้า ขัดหลักของการบวชเพื่อขัดเกลา เพื่อทำให้ตัวเองเบา ทำตัวเองให้ห่างไกลจากสังสารวัฏ มันไม่สามารถที่จะเป็นได้ สิ่งเหล่านี้จะเป็นอุปสรรค เครื่องขัดขวางในการดำเนินชีวิตอย่างนั้น ฉะนั้นจึงไม่ควรอย่างยิ่ง เห็นด้วยว่าต้องหามาตรการ ที่กำจัดให้เด็ดขาด เช่น จัดพิธีพุทธาภิเษก ถ้าเป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่สมควรไปปลุกเสกท่าน ถ้าจะเสกดินเสกหินให้ขลังขึ้นด้วยพุทธมนต์ แต่ไม่ควรทำมาค้าขาย อย่างอนุโลมที่สุดก็คือ ให้เขาบูชาเพื่อสร้างถาวรวัตถุ ให้เกิดขึ้นใช้สอยภายในวัดก็พอได้ แต่การไปจัดทำขึ้นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์เข้ากระเป๋านั้น ไม่ใช่แนวทางพุทธศาสนา

๒. เรื่องวัตรหรือพรต

เรื่องลัทธิความเชื่อ การแก้ไขคนที่มีความเห็นผิด หรือพวกมิจฉาทิฏฐินั้น เป็นการยากพอสมควรถ้าคนเป็นมิจฉาทิฏฐิเสียแล้ว แม้แต่พระพุทธเจ้าเอง ก็ไม่ทรงแสดงธรรมด้วยซ้ำไป เช่น ครุฑทั้ง ๖ จะเห็นว่าไม่ได้พบพระพุทธเจ้าเลย แม้พระพุทธเจ้าเองก็ไม่ทรงชวนชวายเป็นด้วย พวกสัสตติภิกษุคือพวกที่ดิ่ง ฉะนั้นจึงต้องปล่อยตามเวรตามกรรม เราช่วยแต่พวกที่พอจะเป็นเนยยะ พอจะแนะนำได้ พวกที่เป็นสัสตติภิกษุ เป็นจำพวกปทปรมะ ไม่สามารถสอนได้ แต่จะให้แนวทางพวกเขา ด้วยเมตตากรุณา ก็ต้องให้แบบกว้างๆ โดยที่เขาไม่รู้สึกรู้ว่าลบล้างดูหมิ่นเขาได้^{๒๕}

ส่วนคนอุจเฉททิฏฐิ ก็เหมือนกัน ค่อยแนะนำไปเรื่อยๆ อาจจะทำให้เกิดอุกคึกคึกขึ้นมาได้ว่าเราเดินผิดทาง คนอื่นเดินไปได้ก็อยู่ได้ คนที่คิดเหมือนเรา มีไม่กี่คน อาจจะเป็นคนเก่ง แต่โอกาสที่จะเป็นคนแยกว่าเขาก็อาจมีได้ พระพุทธเจ้ามาสอนก็ไม่ได้หวังประโยชน์ใดๆ หวังอย่างเดียวคือ ให้เราพ้นจากความทุกข์ได้มากเท่าที่จะมากได้ พ้นจนถึงได้เด็ดขาดแล้วยิ่งดี

เพราะฉะนั้นเรื่อง มิจฉาทิฏฐิเหล่านี้ โดยหน้าที่ของเราต้องทำหน้าที่บอกกล่าวเผยแผ่อย่าคิดว่า เดินให้เขาเห็น แล้วเขาจะเข้าใจ เราต้องเข้าใจว่า คนจำพวกนั้น มีแต่พระสารีบุตรเท่านั้น เป็นตัวอย่าง ส่วนคนอื่นแบบนี้ไม่มี เหมือนพบพระอัสสชิเถระ เป็นต้น เพราะฟังธรรมนิดเดียว ได้ดวงตาเห็นธรรม มีคนเดียว แต่ว่าคนที่ต้องเทศน์ต้องสอนกัน เป็นพระพุทธเจ้าสอนพระสาวกมีเยอะ ฉะนั้นเราต้องชวนชวายเป็นส่วนนี้ ถ้าใครจะไปเดินแล้วมีคนศรัทธาเลื่อมใสก่อนุโมนาด้วย แต่เราไม่เอาமிตตินั้นมาเป็นประมาณ การที่จะสร้างคนให้มีสัมมาทิฏฐินั้น คนมิจฉาทิฏฐิก็มักคิดว่า นตฺถิ ทินฺนํ การให้ไม่มีผล นตฺถิ ยิฏฺฐิ การบูชาไม่มีผล นตฺถิ หุตํ การเช่นสรวงไม่มีผล เป็นต้น^{๒๖} เหล่านี้คือ

^{๒๕} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๖๗/๑๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๖๘-๕๗๐. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๔.

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๔.

มิฉฉาปฏิญญาแล้ว ที่พระพุทธเจ้าบอกไว้แล้ว และที่ว่าพระพุทธเจ้ามีบุพเพนิวาสานุสสติญาณนั้น ระลึกชาติได้แสนชาติพันชาติ เราต้องเข้าใจในข้อนี้

๓. อานิสงส์ของศีลพรต

เมื่อคนเข้ามามีความเห็นถูกต้องขึ้นมาเท่าไร คือ ทั้งหมด มาเห็นด้วยมาปฏิบัติตาม ก่อให้เกิดความสันติสุข บุคคลก็อยู่อย่างปลอดภัย ไม่มีอันตราย ชุมชนเล็กๆ จะอยู่กันอย่างสงบ คนจะเล็กเบียดเบียนกัน ส่วนชุมชนใหญ่ ก็จะได้ความสงบ ถ้าในประเทศไทย คนส่วนมากอยู่ในสันติประเทศก็จะเป็นต้นแบบของประเทศอื่นๆ อีกด้วย และจะได้มาปฏิบัติตามแบบอย่างไทย เพราะฉะนั้นเป็นส่วนที่ดีมากๆ ทำให้คนไทย ประเทศไทย ให้เป็นโลกอุดตกรุทวิป เพราะทุกคนรักษาศีล ๕ เป็นบุญพิเศษแล้ว แต่ถ้าไปเจริญสมาธิ และวิปัสสนา เดินให้ไปถึงจุดสูงสุดได้ยิ่งดี ด้วยว่าการพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดโดยประการทั้งปวง พื้นฐานอยู่ที่ศีล และชั้นกลางอยู่ที่สมาธิ และยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา โดยเห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปล่อย่างเสียได้ นั้นแหละเกิดนิพพิทาวิราคะ เกิดวิมุตติ เกิดวิสุทธิติ จนถึงที่สุดคือสันตินิพพาน ก็จะเข้ากับเรื่องราวที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น

๔. พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ขยมงคล)^{๒๗} ได้กล่าวถึงอนเสนา คือการแสวงหา ลากสักการะอันไม่สมควร ดังนี้

ส่วนประเด็นปัญหาที่ว่าพระภิกษุสามเณรทุกวันนี้ ไม่เอื้อเพื่อต่อธรรมวินัย คือ อันนี้ต้องใช้เทคนิคคืออธิบายวิธีลูกล่อลูกชน พาพระเณรไปทำวัตรสวดมนต์เข้า-เย็น เจ้าอาวาสต้องเป็นตัวอย่างที่ดี เจ้าอาวาสต้องปฏิบัติเองเป็นปกติแล้วก็ชักนำพาพระลูกวัดไปปฏิบัติ ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎ เณร โยมเราก็ชักชวนให้มีการปฏิบัติ ปรียัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เรียนบาลี เรียนนันทกรรม เรียนถึงนันทกรรมเอก เรียนการปกครอง การบริหารการจัดการคณะสงฆ์ มีวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งเปิดให้มีการเรียนการปกครอง การบริหารวัดการปกครองและการบริหารวัดเต็มรูปแบบ มีกฎมีระเบียบ ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎของวัด ไม่มีใครได้รับการยกเว้น รวมถึงดูแลพระภิกษุสามเณรของเราและต้องมีการแนะนำแบบ ส่วนรวมและส่วนตัวเป็นต้น ให้มีความสำรวมระวังอยู่

พูดถึงประเด็นที่มีการฝึกไฟการเมือง คือ มีตัวอย่างที่ไม่แสดงออกอย่างเปิดเผยมากนัก ในการฝึกไฟการเมืองโดยตรง อาจจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดแบบธรรมดา แต่ไม่มีการเล่นการเมืองโดยตรง

เรื่องของสมณะวิปัสสนาขั้นตอนของการปฏิบัติที่จะให้ได้ผลดีนั้น คือ ต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์เป็นเบื้องต้น บังคับฝึกหัดให้อยู่ในศีลของพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ฝึกอบรมสมาธิเป็นประจำ อนึ่ง สมาธิและปัญญาต้องไปด้วยกัน แต่นำมาแยกกันเพียงให้เห็นให้เป็นเรื่องๆ ไป

ส่วนเรื่องจุดดงควัตรนั้น เป็นเรื่องของการปฏิบัติตามพระวินัยอันแก่กล้า ที่ให้พระภิกษุปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสอย่างแรง พร้อมกับเป็นเครื่องมือการขัดเกลากิเลสอีกด้วย และถ้าเมื่อพระ

^{๒๗} พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ขยมงคล), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๐๐ น.

ท่านตั้งใจปฏิบัติอยู่ในศีลในธรรมแล้ว จุดดั่งก็ไม่ต้องจุดดั่ง ที่เขาทำเพื่อไปขัดเกลากิเลสที่บาป
 มากๆ การดูถูกข่มขู่ อดทนอดกลั้นจึงไม่จำเป็นสำหรับพระภิกษุผู้ปฏิบัติ

การถือจุดดั่งเป็นการขัดเกลากิเลสเฉพาะตน ศึกษาสัมมาปฏิบัติ ปรีชาปฏิบัติ ปฏิเวธ ตาม
 สัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งอย่างวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายารามนี้ ก็พยายามปฏิบัติเพื่อขัดเกลากลายเป็นปกติ
 หนึ่ง ปรีชาปฏิบัติ ปฏิเวธมีพร้อมเลย ไม่ใช่เพียงเท่านั้น ยังมีสิ่งสำคัญที่เป็นหลักก็คือวิชาการจัดการ
 บริหารคณะสงฆ์ เพื่อให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการ ได้เรียนรู้สำเนียงกว่า เป็นหน้าที่ เป็นความรับผิดชอบ
 ของแต่ละคนของทางคณะสงฆ์ เริ่มตั้งแต่เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ตลอดจนพระสังฆาธิการทุก
 ระดับชั้น ต้องมาศึกษาหาความรู้เอาไว้ จึงต้องมีวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรีนี้ขึ้น

เรื่องอานิสงส์ของการถือศีลและพรตนั้น ความว่า เมื่อญาติโยมเขารู้ว่าวัดเรามีปฏิบัติ
 ปรีชาปฏิบัติ ปฏิเวธและมีการศึกษาเล่าเรียนการบริหารจัดการบริหารคณะสงฆ์ จะช่วยส่งเสริมศรัทธา
 ปสาทะของบรรดาญาติโยมอีกทางหนึ่ง รวมไปถึงจนถึงอยากจะทำปฏิบัติตามให้เกิดความสันติสุขจนถึงขั้น
 บรรลุนิพพาน แล้วยังน้อมไปสู่การเจริญวิชานี้ ดังนั้น สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ต่อญาติโยม เราก็เผยแผ่ไป
 เมื่อปฏิบัติถูกต้อง จนเข้าใจถึงขั้นรู้เห็นเป็นธรรมกายและวิชาจะเกิดเอง คือวิชา๓ ความรู้ความ
 เข้าใจในเรื่องนี้ก็จะละเอียดขึ้น^{๒๘}

๕. พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปญโญ)^{๒๙} ได้ชี้แจงแต่ละประเด็นปัญหาไป
 ตามลำดับ ดังนี้

๑. ประเด็นปัญหา

๑.๑ สิ่งที่กำลังเป็นปัญหาอยู่ในสังคมปัจจุบันคือเรื่องอนเสนาทั้งห้า จุดนี้ที่คณะสงฆ์เรา
 เป็นเป้าโจมตีของการแก้ไขพระราชบัญญัติ หรือว่า สิ่งที่จะทำให้พระภิกษุสงฆ์ มีความประพฤติดี
 ปฏิบัติชอบทางที่ฆราวาสเราต้องการ ดังนั้น อนเสนาก็เป็นส่วนที่พูดถึงกันมากอยู่หลายประเด็น
 ด้วยกัน เช่น การทรงเจ้าเข้าผี การดูถูกข่มขู่ อดทนอดกลั้นต่างๆ ทั้งนี้ ก็เป็นสิ่งที่เขาพูดถึงด้วยแต่บางสิ่งบางอย่าง
 เรื่องโหราศาสตร์ เรื่องการจับยามสามตา โดยเฉพาะพระเราไปมีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตมาแล้ว
 คล้ายกับว่าพระเราก็เป็นครูบาอาจารย์ในส่วนนี้ด้วย เพราะว่าแม้แต่การสักยันต์ การทรงเจ้าอะไร
 ต่างๆ พิธีต่างๆ ดังที่กล่าวมาถึงจะเป็นพิธีพราหมณ์ เป็นพิธีนอกรีตศาสนาแต่ว่า คนที่เป็นร่างทรงเป็นผู้ที่
 ทำพิธีกรรมเหล่านั้นต้องมาฟังเรื่องศีล คือคนเหล่านั้นต้องมีศีล อย่างเช่นคนทรงเจ้าอะไรต่างๆ คือ
 ต้องรู้จักวิธีรักษาศีลด้วย แม้แต่ร่างทรงที่ผมเคยดูและเคยศึกษาเคยเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของนิสิต
 ที่เกี่ยวกับร่างทรง ผู้ที่จะเป็นร่างทรงได้แม่นยำนั้น ต้องมีศีลและมีสัจจะ เพราะฉะนั้น จำต้องให้สิ่ง
 เหล่านี้มาเป็นเครื่องประกอบธรรมะที่สามารถสอนหรือนำมาใช้ประโยชน์อะไรได้ แต่ว่า ถ้ามว่ามัน
 เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจหรือไม่ ถ้าพระเราลงมือทำเองก็เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ เช่น การทรงเจ้าไม่สมควร
 อย่างยิ่ง ที่พระเราจะเป็นผู้ทรงเจ้า เสียเอง

^{๒๘} พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), **คู่มือสมาธิ**, (กรุงเทพมหานคร : วัดปากน้ำภาษีเจริญ, ๒๕๔๒),
 หน้า ๙.

^{๒๙} พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปญโญ), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ๑๘.๐๙ น.

แต่ว่าในส่วนอื่น เช่น การดูฤกษ์ยามอันนี้ พอจะอนุโลมกันได้ แต่เรื่องของการดูหมอบ ซึ่งมีมานานเป็นผลที่เกิดจากคุณและโทษแก่ผู้ที่ได้รับการดู หรือว่าได้มาปรึกษาหาหรือนั้น บางครั้งมันก็เป็นสิ่งที่มากมายเกินไป โดยเฉพาะพวกเราไม่สำรวจระมัดระวังเรื่องซึ่งสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้สังคมดำเนินได้ ถ้าเราอยู่ในส่วนที่พอเหมาะพอควร สามารถทำได้ แต่อย่าให้มันนอกกลุ่มนอกรอย ถ้าเราแนะนำในสิ่งที่มิใช่ธรรมะคือสิ่งที่รับไม่ได้ สังคมก็รับไม่ได้ คนที่ฟังก็รับไม่ได้เหมือนกันอย่างนี้ จึงเป็นทางของนเสนานเหล่านี้ พระเราต้องวางตัวอยู่ในสถานะ ซึ่งพอเหมาะพอสมพอควรอย่าให้เป็นโลกวิเศษ^{๓๐} หรือเป็นสิ่งที่เขาติเตียนมากนัก ถ้าทำได้แบบนี้คงอยู่ในสังคมพระได้

๑.๒ ในเรื่องของธรรมา ๒ นั้น^{๓๑} คือ คันถธรรมา ก็ตาม วิปัสสนาธรรมา ก็ตาม ด้านคันถธรรมา เราก็ไม่ได้ศึกษาถึงตัวบทของธรรมวินัยที่ชัดเจน เช่น สุตตะ เคยยะ อิติวุตตกะ เป็นต้น เราก็ไม่ได้มุ่งประเด็นถึงส่วนที่เป็นใจความสำคัญ ด้วยว่าคันถธรรมา ในที่นี้หมายถึง การดูแลพระธรรมวินัยและดูแลหลักธรรมต่างๆ บางครั้งไม่ได้วิเคราะห์วิจัยถึงส่วนนั้นมากนัก แม้แต่วิธีการสอนอะไรต่างๆ ของพระสงฆ์ในปัจจุบัน บางครั้งก็เป็นอัตตโนมติไป ไม่ตรงตามพุทธประสงค์มากนัก จะเห็นได้ว่าวิธีการอ้างอิงอะไรต่างๆ ในปัจจุบัน มีการอ้างอิงอาจารย์โดยมากหรืออ้างอิงแบบอาจารย์มัจฉิมพระพุทฺพจน์หรือศาสดาไปส่วนหนึ่ง

ส่วนวิปัสสนาธรรมา อย่างที่เราทราบในปัจจุบันว่า ในประเทศไทยมีสำนักวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีอยู่หลายสายเหลือเกิน เพราะฉะนั้น ในการที่คณะสงฆ์เราต้องขมวดให้ได้ว่า อันไหนคือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัส ทรงสอน เป็นต้นว่า สติปัฏฐานสูตร จะมีวิธีการสอนอย่างไร บ้างครั้งสิ่งเหล่านี้ทางคณะสงฆ์เราไม่ได้ประกาศเป็นแผนแม่บท ในการที่จะทำงานว่า คณะสงฆ์ไทยจะมีทิศทางแบบไหน ไม่ได้มีบทบัญญัติที่แน่นอนจะมีแนวทางที่ชัดเจนอย่างไร คืออะไรบ้าง จนทำให้ข้อวัตรหย่อนยาน ถ้ามีบทบัญญัติระบุให้ชัดเจนไปเลยว่า คันถธรรมาควรจะเป็นอย่างไร วิปัสสนาธรรมาควรจะเป็นอย่างไร ก็จะเป็นการตอบเจตน์ของสังคมได้ว่า คณะสงฆ์เราไม่ทอดทิ้งพระพุทธพจน์

๒. ในส่วนนี้เป็นความจริง

๒.๑ ในส่วนนี้เป็นความจริงบางที่บางแห่งมีข้อวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่บางที่ก็หย่อนยาน ในเรื่องของการปฏิบัตินี้ เพราะฉะนั้นถ้าเราวิเคราะห์หลักในการบริหารจัดการให้มันดีหรือสอดคล้องได้ สิ่งเหล่านี้มันก็สามารถปฏิบัติได้ แต่ว่าพระเถระ ปัจจุบันก็จะอ้างเวลา เช่น เวลาไม่มี ไม่ตรง เวลาต่างกัน สิ่งเหล่านี้ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยน เช่นการบิณฑบาตเข้าชั้น การทำวัตรสวดมนต์ อาจมีการเดินทางไปเรียน แต่ทางมหาวิทยาลัยอาจจะต้องมีชั่วโมงธรรมภาคปฏิบัติในส่วนที่ว่าเป็นการปฏิบัติทำวัตรสวดมนต์ เพราะในปัจจุบันวิทยาลัยของเราไม่มีส่วนนี้ มีเพียงแค่การไหว้พระสวดมนต์ บางแห่งอาจตัดการไหว้พระสวดมนต์ออกก็มี

ถ้าเรารู้จักปริวรรต รู้จักปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับส่วนต่างๆ ก็สามารทำได้ โดยสถานะของความอนุเคราะห์ในส่วนภาคต่างๆ เช่นที่วัด สามารถบิณฑบาตได้ แต่ไม่สามารถ

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๗.

^{๓๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงชีพ, ๒๕๔๘),

บิณฑบาตได้ เพราะฉะนั้นไปมหาจุฬาฯ หรือไปมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องขอให้สถานที่เรียนนั้น ได้มีกำหนดมีเวลาหรือในช่วงพักเที่ยงก็แล้วแต่ โดยจัดตารางให้ว่ามีการจัดทำวัตรสวดมนต์ให้บ้าง อันนี้ก็จะเป็นการช่วยกัน ถ้าเราต้องการทำให้มันถูกต้องไม่เป็นที่ที่สังคมมองว่า เราเอาแต่ประโยชน์ในส่วนของการศึกษานอกระบบอะไรก็แล้วแต่ เพราะฉะนั้นต้องพยายามดึงเข้ามา

๒.๒ ขาดสมณะสารูป = ตามข้อกำหนดก่อนข้างที่จะกระชับให้เราประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในกรอบ เพราะในปัจจุบันนี้ เราใช้สื่อก็มีพระภิกษุสามเณร เราใช้คนติเกี่ยวกับสวดมนต์ หรือ พรบ. คอมพิวเตอร์ พอสมควรแล้วการใช้สื่อของการค้ามนุษย์ คือมีการโพสต์ รูปผู้หญิงก็ตามถือว่าเป็นกฎหมายของการค้ามนุษย์^{๓๒}

ในเรื่องของการเดินในที่โคจรสิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งที่ชาวโลกเขาติเตียน ที่นี้กฎระเบียบของพวกเรา คือในยุคปัจจุบัน ถ้าเราไม่ไปตามกระแสโลก เรายังจะเป็นนักศึกษาไม่ได้ เพราะว่า พระนักศึกษาเราก็ต้องศึกษาส่วนต่างๆ เพราะฉะนั้นในส่วนซึ่งพระเณรต้องระมัดระวังในสิ่งที่เขามอง เข้าห้างสรรพสินค้าต่างๆ นี้ ก็เห็นไปเพื่อศึกษาหรือเพื่อซื้อโปรแกรมคอมพิวเตอร์อะไรต่างๆ แต่ต้องระมัดระวัง เพราะคนขายต้องการการที่จะขายในสิ่งที่อยากขาย บางครั้งก็มีของที่ไม่เหมาะสมไม่ควรแก่พระเณรเหล่านี้ ดังนั้น พวกเราก็ต้องดูแลตัวเองหักห้ามใจในสิ่งของเหล่านั้นก่อน อบรมตัวเองโดยต้องมีสามัญสำนึก เพราะเราขาดสามัญสำนึกจึงเกิดเรื่องขึ้นได้

สิ่งนี้พระเราทำไม่ได้ถึงจะมีกฎหมาย กฎเกณฑ์อะไรต่างๆ ออกระเบียบมา แต่ถ้าไม่มีสามัญสำนึกและไม่รู้จักสมณสารูปก็จะมีประพฤติผิดแบบนี้ เป็นประจำ การใช้โทรศัพท์ใช้สื่อต่างๆ โดยเฉพาะพระเราไม่ค่อยระมัดระวัง การสละพยายาม ใช้โทรศัพท์เดินไป บางครั้งไม่เหมาะสมไม่สมมันมากไป ฉะนั้นต้องสังวรระวังตนเองด้วย

๒.๓ การพิงฝ่ายการเมืองไม่สมควรอย่างยิ่ง คือเราเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา เมื่อเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแล้ว คือคนที่เข้าวัดไม่ใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง บางครั้งก็มีทั้งสองฝ่าย บางครั้งฝ่ายที่เข้ามา เขากลับมา เราเราพูดตอบไปไม่ตรงประเด็นหรือไม่ถูกใจ เขาก็ไม่พอใจ เพราะฉะนั้น พระเราจึงไม่ควรจะมีฝ่าย คือเป็นส่วนที่พึงรับได้ ใครจะพูดอะไรก็รับฟังให้ข้อคิดเตือนใจในส่วนซึ่งสามารถจะให้ได้ เพราะบางครั้งนี้ ถ้าให้มากเกินไปก็จะมองว่าเราเป็นอีกฝ่ายหนึ่งต่อเขา จะเกิดการเสื่อมศรัทธาได้ มีญาติโยมเป็นปฏิปักษ์หลายท่าน เล่าให้ฟังว่า ไปวัดนั้นวัดนี้ พระก็คุย พระก็คุยกันปกติ พอพูดถึงการเมืองก็เกิดความเห็นแตกแยกกัน เพราะต่างคนก็ต่างมีทัศนคติที่ต่างกัน เพราะอย่างนั้น ซึ่งต้องระมัดระวังการพูดคุยและการเป็นฝักฝ่ายด้วย เพราะพระจะเป็นฝ่ายไม่ได้ ถึงจะไม่ฝักฝ่ายก็คอยระมัดระวังการพูดการจา เพราะว่ามันสามารถทำให้เกิดความแตกแยกของญาติโยมได้

๒.๔ การทำเสน่ห์ ยาแฝด มันมีกฎอยู่แล้ว เราต้องพยายามทำความเข้าใจกฎระเบียบให้ชัดเจนว่าพูดถึงเรื่องอาบัติด้วย ซึ่งคณะสงฆ์ได้วางหรือตราไว้ เพราะว่าพระจะไปทำเสน่ห์ ยาแฝดไม่ได้ คือต้องยึดกฎระเบียบของพระไว้เป็นหลัก จึงเป็นหลักสำคัญ

^{๓๒} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, สมณสารูป, ออนไลน์ แหล่งที่มา, <http://www.royin.go.th/สมณสารูป>, [๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

๒.๕ ตอนนี้นี้คณะสงฆ์มีประธานเผยแผ่สื่อ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์เป็นประธานเผยแผ่แห่งชาติ ซึ่งท่านก็เน้นในเรื่องของสติปัฏฐาน ๔ และก็พยายามให้มีการฝึกอบรมทุกปี ปีละหลายรุ่นให้ครูบาอาจารย์สายวิปัสสนาเรามีประจำสำนักวิปัสสนา ซึ่งเป็นสายมหาสติปัฏฐาน ๔ ชุด ๆ ถึงแม้แต่สายธรรมยุตเราก็ใช้องค์กรเดียวกัน ในการเผยแผ่ตามมหาสติปัฏฐานสูตรเหมือนกัน แต่วิธีการของเราอาจจะใช้บุหนอ-พอหนอ แต่ทางธรรมยุตอาจจะใช้พุท-โธ นั่นก็คือมีเจตนาจะไปในแนวเดียวกันคือบพสติปัฏฐาน ๔ เหมือนกัน เพราะฉะนั้น เราต้องประกาศประเด็นของสติปัฏฐานสูตรให้ชัดเจนและให้ต้องทึมเลย ถ้ากฎหมายให้มีสภาพพุทธศาสตร์ขึ้นมา จะได้วิเคราะห์วิจารณ์ไม่ได้ส่วนใดหนึ่งต้องคณะสงฆ์ทั้งสองทั้งธรรมยุตและมหานิกาย ก็จะได้มาร่วมกันสามัคคีกันสังคายนาไว้มันถูกต้องให้เป็นไปในทางเดียวกัน^{๓๓}

๓. อานิสงส์ของศีลและพรต

๓.๑ อย่างที่ทราบทั่วกันว่า ทุกคนไม่จำเพาะแต่ญาติโยม แม้แต่พวกเราที่เช่นกัน คือ ถึงเราปฏิบัติหย่อนยานอย่างไรก็แล้ว แต่อยากจะเห็นการปฏิบัติอย่างเข้มแข็งของคณะสงฆ์เรา อาจจะทำการดูแลศีลและพรต พระธรรมวินัย ให้มันถูกต้อง ถ้าเราทำได้ถูกต้องเสียแล้วก็เป็นอย่างคุณอนันต์พระศาสนาของเรา แท้จริงเราไปมองภัยภายนอกโดยมาก ว่าเกิดจากศาสนาอื่น อันที่จริงแล้วมันเกิดจากภายในของศาสนาเรา ถ้าทางภิกษุสามเณรเรามีอาจจะมั่ววัตรปฏิบัติถูกต้องตามธรรมวินัย ใครก็ว่าไม่ได้ ที่ถูกสื่อตำหนินั้นก็ผิดจริงๆ และก็หย่อนยานจริง ๆ เรากลับได้หรือประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องคิดสัก ๘๐% หรือ ๕๐% ขึ้นแบบนี้ก็สามารถทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่อไปได้

๓.๒ เพราะพระภิกษุสามเณรเป็นเนื้อนาบุญ ถ้าพุทธศาสนิกชนเขาเห็นกันแบบดีก็ชื่นชมยินดี เขาต้องการแบบดี ต้นแบบเหมือนกัน ถ้าเรานำเขาไปถูกต้อง หรือว่าพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติตามก็จะไปถูกต้องด้วย ถ้าเขาเห็นเราประพฤติปฏิบัติดีและได้ประโยชน์จากการประพฤติจากการประพฤติปฏิบัติของเรา สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ หรือเราสั่งสอนได้ถูกต้องทางเขาก็ำนำคำสั่งสอนไปใช้ได้ นั่นจึงเป็นประโยชน์คือเขาเหล่านั้น นี่คือการสร้างความมั่นคงได้แก่พระพุทธศาสนาโดยตรง

๖. พระเทพสุธี (สายชล ฐานวุฑฺโฒ)^{๓๔} ได้ตอบข้อซักถามแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

๑. ประเด็นปัญหา

๑.๑ เรื่องศีล ตอบว่า อเนสนากรรม หมายถึง กรรม คือ การกระทำที่เป็นการแสวงหาที่ไม่ควร ที่เป็นไปทางทุจริต เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเป็นพระภิกษุ ก็จะใช้ศัพทว่า เลี้ยงตนเองด้วยอเนสนากรรม นั่นคือ การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ เช่น พระภิกษุที่เป็นหมอดู ปรงยา ทำแบบคฤหัสถ์ ก็ถือว่าเป็นกรรม การกระทำ ที่เป็นการแสวงหาที่ไม่ควร ซึ่งการแสวงหาที่สมควรของพระภิกษุ ใน ปัจจัย ๔ คือ ปัจจัยสี่ของบรรพชิตจะมิมีสัสสี่มาประกอบเพิ่มเติมอีกด้วย..เมื่อค้นพบดู

^{๓๓} ดร.บุญชญา วิวิชจร และคณะ, “การพัฒนาหลักการสอนวิปัสสนาภาวนาของสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบตามแนวสติปัฏฐานสูตร”, รายงานวิจัย, “ภายใต้การสนับสนุนและเผยแผ่ของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์, หน้า ๑๐.

^{๓๔} พระเทพสุธี (สายชล ฐานวุฑฺโฒ), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๖.๓๐ น.

จะพบว่าหลายคนที่เราเพิ่มอดิเรกอย่างที่ไม่น่าเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ท่านเพราะเราคิดเอาเองด้วยความไม่รู้..คิดว่าเป็นปัจจัยสี่ของสงฆ์ เกิดติดใจสงสัยว่าปัจจัย ๔ ในแ่งมมของพระกับความคิดเห็นของฆราวาสเหมือนหรือต่างกันอย่างไร...ก็เลยไปเปิดหาคำแปลหรือคำอธิบาย คำว่า "ปัจจัยสี่" ที่มีอยู่ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ มีคำอธิบายไว้ดังนี้....สิ่งจำเป็นเบื้องต้นของชีวิต, สิ่งที่ต้องอาศัยเลี้ยงอัตภาพประกอบด้วย^{๓๕}

๑. จีวร (ผ้าห่ม)
๒. บิณฑบาต (อาหาร)
๓. เสนาสนะ(ที่อยู่อาศัย, ที่นั่งที่นอน)
๔. คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หรือ เภสัช (ยาและอุปกรณ์รักษาโรค)

ส่วนของกุฎีเสถียร อเนสนากรรม คือ การแสวงหาที่ไม่สมควร ที่เป็นการประกอบอาชีพที่ทุจริต มีการคดโกง เป็นต้นนั่นเอง

๑.๒ วินิจฉัยเรื่องการแสวงหาที่ไม่สมควรแก่บรรพชิต

บรรดาปาริสุทธิศีล ๔ อย่าง อาชีวปาริสุทธิศีลอันภิกษุจะทำให้สำเร็จได้ด้วยความเพียร เพราะภิกษุผู้เสียจรัล ย่อมไม่อาจแสวงหาปัจจัยทั้งหลายโดยถูกต้องตามธรรมวินัยอันได้แก่การบิณฑบาตเป็นต้นได้ จำต้องอาศัยการแสวงหาที่ไม่สมควรต่างๆ^{๓๖} แทน

การแสวงหาที่ไม่สมควรแก่บรรพชิต เรียกว่า อเนสนา ได้แก่ การเลี้ยงชีพทุกประเภทที่พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ ซึ่งภิกษุเมื่อล่วงละเมิดย่อมต้องอาบัติ (ส่วนมากเป็นอาบัติทุกกฏ) และเป็นผู้ควรแก่การถูกสงฆ์ลงทัณฑ์กรรม คือขับไล่ออกจากวัดและห้ามรับไทยธรรมจากชาวบ้านที่ตนเคยได้ทำกุศลอุสกรรมไว้ การแสวงหาที่ไม่สมควรนี้มีคำเรียกอีกหลายชื่อ คือ มิจฉาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพที่ผิด) กุศลอุสกรรม (การประทุษร้ายตระกูล) กุศลสังคะ (การสงเคราะห์ตระกูล) เป็นต้น

เรื่องการแสวงหาที่ไม่สมควรแก่บรรพชิตนี้ มีแสดงไว้หลายที่ เช่นในปทภาษนีย์ของกุลทุสกลิกขาบทและอรรถกถาขุททกปาฐะเป็นต้น แต่ในที่นี้ จะนำมากล่าวเฉพาะที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค สีสันเทศ ดังนี้

อเนสนา อิกมี ๕ ประเภท คือ

๑. หลอกหลวง (กุหนนา)
๒. พูดยยกยอ (ลปนา)
๓. ทำนิมิต (เนมิตติกตา)
๔. พูดบีบบังคับ (นิบุเปสิกตา)
๕. ใช้ลามต่อลาม (ลาเภณ ลามิ นิชิคีสันตา)^{๓๗}

^{๓๕} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๓.

^{๓๖} นานาวินิจฉัย, ออนไลน์ แหล่งที่มา, <https://www.facebook.com/PM.Silanunda/post>, วินิจฉัยเรื่องการแสวงหาที่ไม่สมควรแก่บรรพชิต, [๒๐ กันยายน ๒๕๖๑].

^{๓๗} วิสุทธิ. (ไทย), หน้า ๓๖-๓๖.

การที่ภิกษุทำอเนสนาดังกล่าวมานี้ ย่อมส่งผลเสียต่อพระศาสนาโดยประการต่างๆ คือ ปัจจัยที่เกิดขึ้นจากอเนสนาย่อมไม่สมควรแก่สหธรรมิกทั้ง ๕ (คือ ภิกษุ ภิกษุณี ลีกขมานา สามเณร และสามเณรี) ทั้งพวกชาวบ้านที่ขอบใจอเนสนาของภิกษุ ย่อมห่างไกลจากพระรัตนตรัย ส่วนพวกที่ไม่ขอบใจ เพราะรู้ว่าภิกษุทำผิด ย่อมห่างเหินจากการได้สั่งสมบุญกุศล (เนื่องจากไม่ต้องการถวายทานแก่ภิกษุที่ทำเช่นนั้น) และการที่ภิกษุปฏิบัติผิดจากคำสอนเช่นนั้น ยังเป็นเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้พระศาสนาอันตรธานอีกด้วย

ดังนั้น ผู้ปรารถนาประโยชน์ในพระศาสนาจึงควรศึกษาทำความเข้าใจอเนสนาแบบต่างๆ ให้ดี เพื่อที่จะได้หลีกเลี่ยงจากอเนสนาเหล่านั้น และปฏิบัติถูกต้องตามที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ อันจะเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์ในพระศาสนาต่อไป

๒. เรื่องวัตรหรือพรต

ตอบ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ในฐานะประธานกรรมการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ เปิดเผยว่า ขณะนี้กำลังจะมีการปรับปรุงระเบียบในการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมใหม่ เนื่องจากที่ผ่านมาพบว่าสำนักปฏิบัติธรรมบางแห่งตั้งขึ้นมามีเพียงแต่ป้าย แต่กลับไม่มีการสอนปฏิบัติธรรม ดังนั้น จึงจะปรับปรุงระเบียบการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม โดยจะกำหนดให้สำนักปฏิบัติธรรมที่ขออนุญาตจัดตั้งนั้นจะต้องมีพระวิปัสสนาจารย์อยู่ประจำเพื่อสอนให้ความรู้ในเรื่องการวิปัสสนา และการปฏิบัติธรรม หากพบว่าสำนักปฏิบัติธรรมใดไม่มีพระอยู่ประจำ และไม่มีการสอนวิปัสสนา ปฏิบัติธรรม จะต้องให้ยุบเลิกไป

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ กล่าวต่อ การที่ประเทศไทยกำลังจะก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ตนเห็นว่าการเป็นพระสงฆ์โดยเฉพาะพระสังฆาธิการจะต้องมองการณ์ไกล เพราะจะมีอารยธรรมจากต่างประเทศเข้าสู่ไทย ดังนั้นจึงต้องเตรียมพร้อมรับมือ อาตมาซึ่งเป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส จ.นครปฐม จะมีการจัดปฏิบัติธรรมนานาชาติในปี ๒๕๕๖ เป็นต้นไป

นอกจากนี้ยังมีอีกปัจจัยหลักสำคัญ ที่ทำให้การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครอง คณะสงฆ์ เกิดประสิทธิภาพนั้น คือ การคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก โดยต้องมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ มีปัจจัยสนับสนุน คือ การวางแผนโครงการเพื่อเป็นแนวทางของการทำงาน

การจัดองค์การ การบังคับบัญชาสั่งการ การอำนวยความสะดวก การควบคุม กำกับกิจกรรมต่างๆ ให้ดำเนินตามแผนที่วางไว้การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงาน การจัดทำ งบประมาณบัญชีการใช้ จ่ายเงินและตรวจสอบ สอนการบูรณาการหลักพุทธธรรมสำหรับการบริหาร จัดการสำนักปฏิบัติธรรม นั้น เน้นหลักอริยบท ๔ ประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เพื่อให้การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีการจัดให้มีกิจกรรมที่สำคัญ ทั้งภายในและภายนอกสำนัก

๓ รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ที่เป็นมาตรฐาน^{๓๘} คือ

๑) เจ้าสำนักมีวิสัยทัศน์ มีการชวนขยายศึกษาดูงานของสำนักที่มีมาตรฐาน นำมาปรับปรุงสำนักตนเอง เจ้าสำนักรู้จักกำหนดวัตถุประสงค์ รู้จักริเริ่มโครงการที่пенแกนสารประโยชน์ รู้จักวางแผนโครงการเพื่อปฏิบัติงาน จัดที่พัก อาคารปฏิบัติธรรม ให้มีความสะอาด พร้อมใช้งานได้

๒) ด้านบุคลากร รู้จักแบ่งงานและการมอบหมายอำนาจหน้าที่การงาน รู้จักประสานความสามัคคีและประสานประโยชน์ร่วมกัน รู้จักปกครองบังคับบัญชา รู้จักติดตามและประเมินผลงาน พัฒนาบุคลิกภาพของตนเองและบุคลากรให้มีความเป็นผู้นำ จัดการศึกษาทั้งด้านปริยัติควบคู่กับการปฏิบัติ หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

๓) ด้านการบริหารจัดการภายในสำนัก จัดทำบัญชี รายรับ - จ่ายให้เป็นระบบ โปร่งใส ชัดเจน ตรวจสอบได้บัญชีการเงินของสำนักปฏิบัติธรรมควรแยก จากบัญชีวัด จัดทำสถิติผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม มีการตั้งทุนเพื่อการเผยแผ่ของสำนักปฏิบัติธรรม ประชาสัมพันธ์กิจกรรมผ่านทางสื่อ เช่น แผ่นป้าย แผ่นพับ วิทยุชุมชน ทางอินเทอร์เน็ต เช่น Line และ Facebook เป็นต้น จัดทำสื่อการปฏิบัติธรรม เช่น แผ่นซีดี ดีวีดี หนังสือสวดมนต์และหนังสือ คู่มือการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน ดังนั้นการที่จะไปปฏิบัติธรรมมีเรื่องต้องระมัดระวังเช่นกัน กล่าวคือ

(๑) คนไปปฏิบัติธรรมบางคน (โดยเฉพาะคนที่มีปัญหาในครอบครัวรุนแรง มีปัญหาทางธุรกิจมาก ๆ) พอไปปฏิบัติธรรมแล้ว กลับออกมา ก็สรุปว่า ตัวเองได้พบเจอคู่บุญ หรือคู่ครองในอดีต พบคนที่มีอดีตกรรมที่ได้ร่วมสร้างกันมา จึงมาโทษคู่ครองปัจจุบันของตนว่า เป็นตัวปัญหา ทำให้มีปัญหาทั้งคู่รักหรือคู่ครองในปัจจุบันก็มี

(๒) คนไปปฏิบัติธรรมบางคน พอไปปฏิบัติธรรมได้ระยะหนึ่งแล้ว ก็คุยใหญ่ว่า ตัวเองได้เห็นนั่นนี้ ได้ไปที่นั่นที่นี้ ได้เห็นแสงสว่างอย่างนั้นอย่างนี้ ได้สัมผัสอะไรที่แปลกประหลาดที่คนทั่วไปไม่มีประสบการณ์ ได้พบคนนั้นคนนี้ (ที่เสียชีวิตไปนานแล้ว) ฯลฯ หรือการพูดว่า ตัวเองมีบุญมากอย่างนั้นอย่างนี้ เคยมีฐานะเป็นกษัตริย์ เป็นนมหาราชที่ยิ่งใหญ่ แบบนี้ก็ไม่ควรพูด การรู้เห็นอะไรในระหว่างปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะอุปกิเลส (สิ่งหลอกล่อๆ นักปฏิบัติให้หลงติด) หรืออะไรก็ตาม ควรรู้ให้เท่าทันและเก็บศึกษาส่วนตัว ไม่ต้องพูดคุยโฆษณาหรืออวดโม้ให้ใครฟังแต่อย่างใด เว้นแต่สงสัยในหลักการที่ถูกต้อง แบบนี้ ก็สามารถสอบถามกับพระอาจารย์/อาจารย์ผู้ชำนาญได้

(๓) พระบางรูปในสำนักปฏิบัติธรรมบางแห่ง เมื่อพบเจอสตรีบางท่านที่สวยงามน่ารักดูดีมีฐานะมาอยู่ปฏิบัติธรรม ก็ชอบพูดทำนองว่า ตัวเขา (พระที่พูด) เป็นสามีในชาติเก่าของเธอ (ผู้หญิงที่ปฏิบัติธรรม) เราสองคนเคยเป็นเนื้อคู่ร่วมกันมา ฯลฯ อะไรแบบนี้ เรื่องนี้อันตรายมาก ไม่ควรมีในสำนักปฏิบัติธรรมใดๆ ถ้ามีแสดงว่าผิดปกติ

^{๓๘} พระมหากังวาล ธีธมโม (ศรชัย), “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

เรื่องแบบนี้ ทำให้เกิดปัญหาุ่นวายตามมามาก คือคนเป็นพระก็ไอ้อวดหลอกหลวง เอาอดีตชาติมากล่อมโยม ผู้หญิงที่ไปปฏิบัติธรรมก็เชื่อง่าย พระพูดอะไรก็เชื่อไปหมด จึงถูกหลอก เสียทรัพย์สิน บ้างก็เสียตัวก็มี คนไปปฏิบัติธรรม ต้องไม่ไปหลงเชื่อคำพูดของพระบางรูปที่พูดทำนองว่า ชาติเก่า... เมื่อก่อน เราผูกพันกัน เป็นสามีภรรยา กัน เป็นลูกพ่อกัน เป็นสามีเก่าในอดีตชาติ เป็นคู่บุญกัน เคยได้ทำบุญร่วมกันมา ฯลฯ อะไรแบบนี้ คนไปปฏิบัติธรรม ต้องรู้เท่าทันพระเหมือนกัน เพราะพระที่ออกนอกกลุ่มนอกทางก็มี ไม่ต้องไปส่งเสริม

(๔) การปฏิบัติธรรมนั้น (ไม่ว่าจะปฏิบัติอยู่ที่บ้าน ในวัด หรือสถานที่ใดๆ) มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ เพื่อฝึกจิตให้มีความตั้งใจมุ่งมั่น ให้มีความอดทน ให้มีสมาธิ ให้มีสติ ให้มีปัญญา จนเป็นพลังกล้าแกร่งจนสามารถลด ละ โสภะ (ความอยาก/ต้องการวัตถุกามและกิเลสกาม) โทสะ (หงุดหงิด โกรธ เคือง จองแหว ดุร้าย) โมหะ (โง่ หลง มัวเมา ไม่มีสติ) ให้เบาบางลง ให้ลดน้อยลงเรื่อยๆ จนไม่มีเหลือเลย การปฏิบัติธรรมไม่ใช่การเพิ่มโลภะ โทสะ โมหะ ให้ตนเอง ไม่ว่าในกรณีใดๆ และสถานที่ใดๆ ถ้าไปปฏิบัติธรรมแล้ว แต่ผู้ปฏิบัติธรรมกลับมี "โลภะ โทสะ โมหะ" เพิ่มมากขึ้นๆ แสดงว่า ปฏิบัติธรรมผิดทางแล้ว ให้รีบปรับเปลี่ยนและแก้ไขทันที

๑. เรื่องศีล

ตอบ ๑.๑ “กิจของสงฆ์” เป็นคำพุทธธรรมดาในภาษาไทย มีความหมาย ๒ นัย คือ :

(๑) สังฆกรรมต่างๆ ตามพระวินัยที่ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปร่วมกันทำ เช่น อุโบสถกรรม (ประชุมฟังพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน) อุปสมบทกรรม (พิธีบวช) กฐินกรรม (รับกฐิน) ตลอดจนถึงทั่วไปที่ภิกษุผู้อยู่ร่วมกันจะพึงช่วยกันทำ เช่น ดูแลรักษาและซ่อมแซมเสนาสนะ กวาดอาวาสวิหารลานพระเจดีย์ เป็นต้น (๒) กิจส่วนตัวของภิกษุแต่ละรูปที่จะพึงปฏิบัติตามพระวินัย เช่น บิณฑบาต ทำวัตรสวดมนต์ ศึกษาพระธรรมวินัย ปฏิบัติกรรมฐาน เป็นต้น รวมทั้งกิจอื่นๆ ที่ไม่ขัดต่อสมณวิสัย พระสงฆ์รุ่นเก่าในเมืองไทยกำหนด “กิจของสงฆ์” ไว้ เรียกกันว่า “กิจวัตร ๑๐ อย่าง” มีความดังนี้^{๓๙}

กิจวัตร ๑๐ อย่างของภิกษุ

๑. ลงอุโบสถ
๒. บิณฑบาตเลี้ยงชีพ
๓. สวดมนต์ไหว้พระ
๔. กวาดอาวาสวิหารลานพระเจดีย์
๕. รักษาผ้าครอง
๖. อยู่ปริวาสกรรม
๗. โจนผมปลงหนวดตัดเล็บ
๘. ศึกษาสิกขาบทและปฏิบัติพระอาจารย์
๙. เทศนาบัติ

^{๓๙} พระครูอรุณธรรมรังสี, มนต์พิธิ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเสียงเพียรเพื่อพุทธศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๗๗.

๑๐. พิจารณาปัจเจกขณะทั้ง ๔ เป็นต้น

กัจจัตถ์ ๑๐ เหล่านี้เป็นกิจใหญ่ ควรที่ภิกษุจะต้องศึกษาให้ทราบความชัด และจำไว้เพื่อปฏิบัติสมควรแก่สมณสาธูปแห่งตน มักมีปัญหาเกิดขึ้นในหมู่ประชาชนเมื่อเห็นการกระทำของพระสงฆ์ว่า “นั่นใช่กิจของสงฆ์หรือเปล่า”

นอกจากมีพระธรรมวินัย และ “กัจจัตถ์ ๑๐ อย่าง” เป็นกรอบพิจารณาแล้ว ก็มีหลักอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ : “วิญญูปสตถ” (วิน-ยุ-ปะ-สัด-ถะ) = วิญญูชนสรรเสริญ หรือ “วิญญูครหิต” (วิน-ยุ-คะ-ระ-หิ-ตะ) = วิญญูชนติเตียน หมายความว่า การกระทำนั้นๆ ผู้ที่รู้เรื่องนั้นแจ่มแจ้งดีและมีคุณธรรมท่านสรรเสริญหรือตำหนิ ถ้าท่านสรรเสริญก็ควรทำ ถ้าท่านตำหนิก็ไม่ควรทำโปรดสังเกตว่า ท่านใช้คำว่า “วิญญูชน” เพราะคำสรรเสริญหรือคำตำหนิอาจมาจาก “พาลชน” คือผู้ไม่รู้เรื่องนั้นๆ อย่างถูกต้องถ่องแท้ แต่เอาความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปตัดสิน เช่นถ้าเรื่องนั้นถูกใจตน ก็บอกว่าเป็นกิจของสงฆ์ ถ้าเรื่องนั้นไม่ถูกใจตน ก็ว่าไม่ใช่กิจของสงฆ์

ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระมหาเถระทั้งหลายก็ทำหน้าที่สาธยายหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้พระภิกษุสามเณรที่เป็นลูกศิษย์ลูกหาฟัง ทำเหมือนกับว่าพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ตลอดเวลา พระในรุ่นต่อๆ มา ก็ถือเอาธรรมเนียมปฏิบัตินี้สืบต่อกันมา จนกลายเป็นการทำวัตรเข้าเฝ้า

หากไม่สนใจคำตถาคต จะทำให้เกิดความอันตรายของคำตถาคต เปรียบด้วยกลองศึก^{๕๐}

“ภิกษุทั้งหลาย ! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว : กลองศึก ของกษัตริย์พวกทสสารหะ เรียกว่า อานกะ มีอยู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีแปลแตก หรือลิ, พวกกษัตริย์ทสสารหะ ได้หาเนื้อไม้อื่น ทำเป็นลิ้มเสริม ลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทุกคราวไป). ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้ง หลายคราว เช่นนั้น นานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัว กลองหมดสิ้นไป เหลือ อยู่แต่เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าไปใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ฉันทใดกัฉนนัน : ในกาลที่ยาว ฝ้ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย, สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคตเป็นข้อความลึกลับมีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่อง สุธัญญา, เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่; เธอจักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี่ยหูฟัง จักไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุตตันตะเหล่าใด ที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรอง ประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก, เมื่อมีผู้นำสูตรที่แต่งขึ้นใหม่เหล่านั้น มากล่าวอยู่; เธอจักฟังด้วยดี จักเงี่ยหูฟัง จักตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักสำคัญว่า เป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความอันตรายของสุตตันตะ เหล่านั้นที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึกลับ มี ความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่อง สุธัญญา จักมิได้ด้วยอาการอย่างนี้แล^{๕๑}.

^{๕๐} นิทาน.ส. (ไทย) ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

^{๕๑} นิทาน.ส. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ดังนั้น แนวทางแก้ไข เช่น การทำวัตรเช้า-เย็น เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มีมานานแล้ว โดยเราถือเอารูปแบบการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าของพระภิกษุ ในสมัยพุทธกาลมาเป็นการทำวัตรเช้าเย็น คือเมื่อเข้าเฝ้าพระภิกษุเหล่านั้น ก็จะได้รับฟังพระโอวาท จากพระพุทธองค์โดยตรง ฟังแล้วใคร่ครวญ พิจารณา เข้าใจ ได้ความรู้เชิงปริยัติแล้วนำสู่การปฏิบัติ จนเกิดปฏิเวธได้ผลเป็นความสุขใจไร้ทุกข์

๑.๒ เรื่อง การใช้สื่อสังคมออนไลน์ แจ้งไปยังเจ้าคณะเขตทุกเขตในกรุงเทพฯ ที่ผ่านมา โดยระบุว่า ตามที่ปรากฏข่าวสารทางสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อโซเชียลต่างๆ ว่า มีพระภิกษุสามเณร ประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสมตามพระธรรมวินัยในการใช้สื่อโซเชียลมีเดียต่างๆ เช่น อินเทอร์เน็ต ไลน์ เฟซบุ๊ก เป็นต้น ในทางที่ไม่เหมาะสม ซึ่งก่อให้เกิดความเสื่อมศรัทธาต่อผู้ที่พบเห็น หรือผู้ที่ได้รับ ข่าวสารเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้น เพื่อเป็นการปกป้องสถาบันพระพุทธศาสนา และเพื่อให้ประชาชนเกิดความเคารพ ศรัทธา และนับถือกราบไหว้พระสงฆ์ได้อย่างบริสุทธิ์ใจ เจ้าคณะกรุงเทพฯ จึงขอให้เจ้าคณะเขตทุก เขต ได้แจ้งให้เจ้าอาวาสวัดทุกวัดในเขตปกครอง ได้ควบคุม ตักเตือน สอดส่อง ดูแล กวดขันพระภิกษุ สามเณรให้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ การไลฟ์สด (ถ่ายทอดสด) การโพสต์ การส่งภาพ ในเฟซบุ๊ก และไลน์ ต่างๆ ให้อยู่ในสมณสาธูป เป็นไปอย่างเหมาะสม ถูกกาลเทศะ

ด้วยว่า การออกคำสั่งดังกล่าวของเจ้าคณะกรุงเทพฯ เพื่อควบคุมพฤติกรรมพระภิกษุ สามเณรในเขตปกครอง นั้น ถือเป็นครั้งที่ ๒ ภายในระยะเวลาไม่ถึง ๒ เดือน โดยเมื่อวันที่ ๒๖ ก.ย.ที่ ผ่านมา เจ้าคณะกรุงเทพฯ ได้มีหนังสือแจ้งไปยังเจ้าคณะเขตทุกเขตในกรุงเทพฯ แล้วครั้งหนึ่ง โดย ขอให้เจ้าคณะเขตทุกเขต ได้สอดส่องดูแลการโฆษณา การจัดสร้างพระบูชา วัตถุมงคล และเทวรูป ทางสื่อต่างๆ อย่างใกล้ชิด เพื่อให้มีการเผยแพร่พุทธธรรมอย่างถูกต้องชัดเจน และเนื่องจากพระอุโบสถ หรืออุโบสถ เป็นสถานที่ที่พระภิกษุใช้ทำสังฆกรรมตามพระวินัย จึงขอให้ เจ้าคณะเขตทุกเขต ได้แจ้ง ทุกวัดในเขตปกครอง ไม่ควรจำหน่ายพระบูชา วัตถุมงคล และเทวรูปต่างๆ ภายในและบริเวณ พระอุโบสถ หรืออุโบสถ

๑.๓ คำสั่งลักษณะการห้ามขาย หรือโฆษณาวัตถุมงคลนั้น เคยมีคำสั่งลักษณะนี้มานาน แล้ว แต่ไม่ได้ทำกันจริงจัง ออกคำสั่งมา แต่ไม่ปฏิบัติตาม สิ่งทีกล่าวก็คือ การออกกฎเหล็กครั้งนี้ จะกลายเป็นคลื่นกระทบฝั่งในที่สุดทั้งที่เรื่องนี้เอาตมาก็เห็นด้วย เพราะเป็นเรื่องที่ควรทำมานานแต่ ตอนนี้เพิ่งเริ่มจะทำ หลังจากมีการวิพากษ์วิจารณ์พระสงฆ์ กรณี “เงินทอน” และเรื่องอื่นๆ แต่ยังมีที่ยังขยับเรื่องนี้ แต่หากไม่มีมาตรการรองรับก็จะกลายเป็นคลื่นกระทบฝั่งไปในที่สุด

“ปัจจุบันเรามีพระ “ส่วนเกิน” เยอะทีเดียว ส่วนเกินในที่นี้หมายถึง “ตัวเงิน” ไม่ใช่ขาด เงิน แต่มีเงินมากเกินไป ทั้งในเงินส่วนตัว และเงินวัด หลายวัดมีเงินเป็นร้อยล้าน บางวัดถึงพันล้าน พระในเมืองบางรูปมีเงินในบัญชีไม่น้อย ฉะนั้นหากทำตามกฎระเบียบข้อนี้ได้ ก็เชื่อว่าไม่ได้รับความเดือดร้อน ยังอยู่ได้เช่นเดิม โดยมีญาติโยมอุปถัมภ์ การขาดรายได้จากวัตถุมงคล อาตมาเชื่อว่าจะส่งผลกระทบต่อไม่มาก”

หากพระในวัดนั้นๆ วางตัวให้เป็นที่ศรัทธาของญาติโยม ชาวบ้านก็จะมาใส่บาตร ทำบุญ และถ้าพระไม่ได้อยู่แบบฟุ้งเฟ้อมาก ปัจจัยที่ญาติโยมถวาย ก็จะเพียงพอ แต่ปัญหาคือ พระในปัจจุบัน ใช้ชีวิตแบบคล้อยตามบริโภคนิยมมากขึ้น ส่งผลให้มีความจำเป็นต้องใช้เงินมาก

ต้องยอมรับว่า พระมีรายรับส่วนหนึ่งจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวัดอุ้มงคฺล ซึ่งบางวัดมีรายได้จากวัดอุ้มงคฺลเป็นรายได้หลัก แต่ตามหลักพระธรรมวินัยแล้ว การปลุกเสก หรือทำอะไรในลักษณะนี้ก็มิเห็นเหมาะว่าอาจจะผิด เพราะเข้าข่ายเดรัจฉานวิชา เพราะทำให้คนรู้สึกมกมายขณะเดียวกัน สังคมไทยเองก็ผูกพันกับสิ่งเหล่านี้มานานพอสมควร ดังนั้นการประกาศในลักษณะนี้ก็ยังคงอยู่ว่า “จะทำได้จริง” หรือไม่..ในอดีตจะมีการระดมทุนจากการขายของศักดิ์สิทธิ์ในการสร้างวัด หรือซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้าง แต่...พักหลังมานี้ การสร้างพระหรือวัดอุ้มงคฺลจะกลายเป็นพุทธพาณิชย์มากเกินไป แตกต่างจากสมัยก่อนที่สร้างด้วยใจบริสุทธิ์ แล้วยังมีคติธรรมสอดแทรก เช่น ให้พระรุ่นนี้ไปบูชาแล้วห้ามด่าทอบูชา หรือบูชารุ่นนี้แล้วห้ามผิดลูกผิดเมียผู้อื่น ซึ่งมีการสอดแทรกศีลธรรม ซึ่งตรงนี้เป็น การเผยแพร่พุทธศาสนาทางหนึ่ง จากนั้นวัดก็นำปัจจัยมาสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์”

๒. เรื่องวัตรและพรต

๒.๑ ทางสายกลาง คือ อริยมรรคมีองค์แปด เป็นสุดยอดแห่งหลักธรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาความเชื่อในสังคมปัจจุบัน ต่อ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม นอกจากจะพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าเป็นปัจจัยต่อการดำรงชีวิตที่ดีแล้ว ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ให้มีจิตใจดีงาม เข้มแข็ง ทนต่อเหตุการณ์ ซึ่งก็เป็นหัวใจสำคัญแห่งการพัฒนาตามหลักมัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง และอีกทั้งทางสายกลางก็จัดเข้าได้กับหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๔๒}

นักการเมืองก็ต้องบริหารบ้านเมือง ด้วยความเป็นธรรมมุ่ง ความสงบสุขสู่ประเทศชาติ เป็นสำคัญ ผู้ผลิตก็ต้องผลิตแบบมีคุณภาพและความปลอดภัยต่อผู้บริโภคเป็นหลัก คนขับรถก็ต้องมีน้ำใจดูแลให้ความปลอดภัยและต่อทรัพย์สินของผู้โดยสาร เป็นหัวใจหลักของมนุษยสัมพันธ์ ต่างก็อาศัยซึ่งกันและกันดำเนินชีวิต รู้ภาระ รู้หน้าที่ตนเอง ยึดหลักทางสายกลางแห่งพระพุทธศาสนา นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งปัจจุบันและเตรียมพร้อมสู่อนาคต ที่สำคัญสิ่งที่มีชีวิตทุกชีวิต โดยเฉพาะ มนุษย์ผู้มีศีล มีสมาธิ มีปัญญาเท่านั้น ย่อมสามารถพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ มีความเป็นธรรม เป็นธรรมาธิปไตย เพื่อให้เป็นเส้นทางที่ราบเรียบ สะอาด เหมาะแก่การนำพาตนและผู้อื่น มุ่งสู่ความพ้นทุกข์ก้าวสู่สันติสุขได้ต่อไป

เมื่อบุคคลดำเนินชีวิตโดยอุกกรรมชอบธรรม ก็จะเป็นผู้มีชีวิตล้ำเลิศประเสริฐสุด ความ ร้อนรุ่ม กลุ่มใจ ร้อนรน กระทบกระวาย กระสับกระส่ายก็ ไม่มี มีแต่ความปิติ อิ่มเอิบ เบิกบาน เย็นใจ สบายใจ สงบใจ ย่อมสามารถที่จะวางแผนงาน ดำเนินงาน และแก้ไขปัญหายุทธวิธีได้ เพราะ บำเพ็ญคุณธรรมที่ประเสริฐสุด คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือทางสายกลางนั่นเอง

๒.๒ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน

พระพุทธองค์สอนวิปัสสนาแต่เริ่มแรกประกาศพระศาสนา และตลอดพระชนม์ชีพของ พระองค์ที่ใช้เวลาเผยแพร่ทั้งหมด ๔๕ ปี แม้พระสาวกทั้งหลาย มีพระอัญญาโกณฑัญญะ และ

^{๔๒} อ่างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙.

พระสารีบุตร เป็นต้น ก็ได้บรรลุมรรคผลนิพพานด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ตั้งแต่สมัยพุทธกาล และสืบต่อมาจนทุกวันนี้ยังมีอยู่ หากแต่ผู้ปฏิบัติไม่อาจสามารถจะบรรลุมรรคผลนิพพานได้เหมือนสมัยก่อน เพราะเหตุว่าคงจะมีอะไรขาดตกบกพร่องอยู่บ้าง แต่ผลการปฏิบัติในขั้นต่ำ ชั้นกลางคือทำให้ใจสงบ และลดกิเลสลงได้บ้าง แม้ไม่ถึงนิพพานขั้นสูงก็ยังดี

วิปัสสนากรรมฐานสูงเกินไปหรือไม่ เหมาะสมกับใคร อาจมีครูตั้งคำถามเช่นนี้ ขอนี้แจงว่า วิปัสสนากรรมฐาน ไม่เป็นธรรมที่สูงเกินไปที่ทุกคนจะลงมือปฏิบัติ แม้แต่เด็กอายุ ๗ ปีก็สามารถปฏิบัติได้ ตัวอย่างเช่น นางวิสาขามหาอุบาสิกาสำเร็จพระโสดาบันตั้งแต่อายุ ๗ ปี ใครก็ตามที่หวังสันติสุขแก่ตนเองต้องการพ้นจากทุกข์ และต้องการให้กิเลสอันได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ เบาบางลง หรือหมดไป ต้องการความสงบสุขความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ ทุกเพศทุกวัย ทุกชาติ ทุกภาษา ปฏิบัติได้ทั้งนั้นไม่ผูกขาด แม้ชาวต่างประเทศก็หันมาสนใจ เข้ามาบวชในพุทธศาสนา และเข้ามาปฏิบัติ มีหลายเชื้อชาติหลายภาษา สำคัญอยู่ที่มีศรัทธามีปัญญาที่จะปฏิบัติหรือไม่เท่านั้น ถ้าบุคคลใดเกิดศรัทธา คือความเชื่อมั่นแล้ว ลงมือปฏิบัติ ผลก็จะตามมาถ้าปฏิบัติมากก็ได้ผลมาก ปฏิบัติน้อยก็ได้ผลน้อย ตามวาสนาบารมีของแต่ละบุคคล

อีกประการหนึ่ง การปฏิบัติก็เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัท ๔ มีภิกษุ สามเณร อุบาสิกา อุบาสิกา ควรสนใจน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ จึงจะได้ชื่อว่ารักษาอมตมรดกทางศาสนาไว้อย่างบริบูรณ์

ประโยชน์ของการปฏิบัติวิปัสสนานั้นมีมาก^{๔๓} เพราะว่า เมื่อผู้ปฏิบัติ อบรมจิตใจตนเองได้ดีแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นผู้มีศรัทธายิ่งขึ้น มีศีลบริสุทธิ์คือไม่กล้าละเมิดศีล ทำบุญทำกุศลมากขึ้น เลิกประพฤติก้าวความชั่วที่เคยทำมา เช่น บางท่านเลิกเล่นการพนัน เลิกดื่มสุรา เลิกเที่ยวเตร่ หาสาระไม่ได้ที่เบาหน้อยก็เลิกสูบบุหรี่ เลิกกินหมาก บางท่านก็สนใจในการศึกษาหาความรู้ในพุทธศาสนายิ่งขึ้น ถ้าเป็นเด็กจะมีสมาธิดีขึ้น ทำให้เรียนหนังสือดีขึ้น และมีความประพฤติดีขึ้น

๓. อานิสงส์ของศีลและพรต

๓.๑ การที่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในศีล จึงมิใช่เพื่อมุ่งประโยชน์ที่พึงมีมาแก่ตนจาก ความเลื่อมใสของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นการปฏิบัติผิดพลาดอย่างเต็มที่ แต่ต้องมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของสงฆ์ และ ของชาวบ้านที่สัมพันธ์เกี่ยวข้อง สำหรับภิกษุพุทธชน การปฏิบัติเพื่อสงฆ์ และเพื่อประชาชน ยังต้องดำเนินควบคู่ไปกับการฝึกหัดขัดเกลา ตนเอง แต่สำหรับพระอริยบุคคล โดยเฉพาะพระอรหันต ซึ่งหมดกิจที่จะต้องฝึกตนในด้านศีล หรือหมดกิเลส โดยสิ้นเชิงแล้ว การรักษาศีล หรือปฏิบัติตามวินัย ก็มีแต่การกระทำเพื่อประโยชน์สุขของสงฆ์และประชาชนด้านเดียว เขากับคติที่เป็นหลักใหญ่แห่งการดำเนินชีวิต และการบำเพ็ญกิจของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก^{๔๔} ที่ว่า “ปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหูชน...เพื่อเอื้ออนุเคราะห์โลก และคติแห่งการมีจิตเอื้อเอ็นดูแก่ชุมชนที่จะเกิด มาภายหลัง เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีงามของอนุชน หรืออย่างน้อยก็เพื่อเชิดชูความดีงามไว้ในโลก เป็นการเคารพธรรม เคารพวินัยนั่นเอง

^{๔๓} อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๗.

^{๔๔} วิ.มท. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ด้วยเหตุนี้ พระอริยบุคคลจึงรักษาศีลประพฤติปฏิบัติอยู่ในเหตุผลอย่างเคร่งครัด การอ้างวาทนหมด กิเลสแล้ว ไม่จำเป็นต้องรักษาศีลขาบขอนั้นข้อนี หรือจะทำอย่างนั้นอย่างนั้นก็ไต่ เพราะจิตไมยินดียินรายดั่งนี้ เป็นต้น ย่อมมิใช่ลักษณะของอริยชน ความจริงมิใช่แต่ศีลเท่านั้น แม้ข้อวัตรต่างๆ มากมาย ในการถือชดุงคข้อหนึ่งๆ ซึ่งมีโทษสิ่งจำเปนแก่ตัวทาน และมีโทษข้อบังคับ ในวินัย พระอรหันตบางท่านก็ปฏิบัติโดยสม่ำเสมอ เพื่อเปนนทิสฐธรรมสุขวิหารสวนตน และหวัง จะอนุเคราะห์ชนรุ่นหลังให้โตมีแบบอย่างที่ดีงาม

๓.๒ พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมมากที่สุด คือศีล อันเป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่ การดำเนินกิจการ ความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยเกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ด้วยดีในสังคม อันจะ เอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถเข้าถึงประโยชน์และความดีงามสูงสุดตามอุดมการณ์ได้

หลักการปฏิบัติศีลพรต ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ช่วยจัดระเบียบความเป็นอยู่ ทั้งส่วนตัวและผู้อื่น ตลอดจนการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบธรรม และเพื่อปิดกั้นการกระทำที่สังคมหรือ ชุมชนนั้นไม่ยอมรับ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการทำความดีและสร้างความสัมพันธ์อันดีงาม เพื่อการอยู่ ร่วมกันอย่างปรกติสุขของคนในสังคมนั้นๆ กล่าวโดยสรุปก็คือศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความ ดีอันเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตและทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเรียบร้อย ศีลเป็นความงามเบื้องต้น ในพระพุทธศาสนา พระสีลเถระได้กล่าวสรรเสริญคุณของศีลพรตไว้ว่า

“ศีลเป็นเบื้องต้นเป็นที่ตั้งเป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรม ทั้งปวงเพราะฉะนั้นพึงชำระศีลให้บริสุทธิ์”^{๔๕}

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ ๒ ระดับคือ ระดับโลกิยะ ทรงเน้นถึงหลักการดำเนินชีวิต และระดับโลกุตตระ คือทำให้พ้นจากบ่วงของสังสารวัฏ ชั้นโลกิยะ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนมีความสุข มีความสงบ มีเอกภาพ มีความเสมอภาคกัน คำสอน เหล่านี้ทั้งหมดได้ตั้งอยู่บนรากฐานของการดำเนินชีวิตเช่น ด้วยศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น เพื่อให้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณาต่อทุกชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปรกติสุข ไม่เดือดร้อน

๗. พระภิกษุพินิตสาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี)^{๔๖} ได้แสดงทัศนคติดังนี้

ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่อง อนธนา ดั่งนี้ เรื่องนี้ถ้าเกิดวัดโดยศีลของพระ ๒๒๗ ข้อ ก็อยู่นอกเหนือจากนั้น แต่เราต้องเข้าใจก่อนว่า จุลศีล มหาศีล เกิดตอนไหน คือ ศีลทั้งหมดนี้ พระพุทธเจ้าวางไว้ หรือกล่าวไว้ก่อนที่จะมีผู้ทำผิดแล้วบัญญัติปาฏิโมกข์ ซึ่งถ้าเกิดมองในเรื่องของ สายตาในพระปัจจุบัน ถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่สมัยนั้นเป็นเรื่องใหญ่ เพราะพระสมัยนั้นมีแต่ผู้ บริสุทธิ์ เพราะเป็นยุคแรกๆ ที่พระทุกองค์ล้วน เป็นอริยะ ผิดศีลนิดหน่อยถือเป็นเรื่องใหญ่ เราต้อง เข้าใจธรรมชาติของศีลทั้ง ๓ แบบก่อนว่า พระพุทธเจ้าตรัสในขณะเวลาที่พระสงฆ์ตอนนั้นล้วนมีแต่

^{๔๕} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๕๘.

^{๔๖} พระภิกษุพินิตสาลเมธี (ประเสริฐ มนต์เสวี), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๘.๓๐ น.

พระอริยบุคคล ต่อให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบท พระอริยะยังจะล่วงละเมิดพระวินัยใหม่ หลักการก็คือพระอริยะ ยังละเมิดพระวินัยได้อีก ยกเว้นปาราชิก บ่งบอกว่าอาบัติปาจิตตีย์นั้น พระอริยะก็ยังละเมิดอยู่ แต่ว่าการล่วงละเมิดแล้ว มีความสบาย

ฉะนั้น จุลศีล มหาศีล ซึ่งเมื่อเทียบกับวินัยที่เป็นภิกขุปาฏิโมกข์แล้ว จุลศีล มหาศีลนี้ ล้วนเป็นการกระทำซึ่งไม่หนักหนาสาหัส เมื่อเทียบกับภิกขุปาฏิโมกข์ ดังนั้น เมื่อถามว่าปัจจุบันนี้ มีการละเมิดจุลศีล มหาศีลมากน้อยเพียงไร ผู้ที่จะได้ไม่ล่วงละเมิดเลยคือพระอริยะ แต่ถ้าถ้าภิกษุต่างๆ ไป ละเมิดเป็นเรื่องปกติและถือถือว่าเป็นภิกษุอยู่สมบูรณ์ เพราะปัจจุบันนี้ จะวัดความเป็นพระภิกษุด้วยภิกขุปาฏิโมกข์ ๒๒๗ ซึ่งจุลศีล มหาศีลนี้ โดยส่วนใหญ่ถึงทำก็ไม่ละเมิด ทำให้ยังดำรงความเป็นพระภิกษุอยู่สมบูรณ์ แต่บ่งบอกว่ายังไม่ใช่พระอริยะ เพราะพระอริยะชั้นโสดาบันขึ้นไปยังมีโอกาสต้องอาบัติ

เมื่อว่ากันด้วยยุคปัจจุบัน แบ่งเป็นพระป่ากับพระบ้าน ถ้าเป็นพระบ้านซึ่งละเมิดจุลศีล มหาศีลแล้ว ถือว่าเป็นเรื่องปกติ แต่ถ้าเป็นพระกรรมฐานหรือพระป่า หากจักล่วงละเมิดจุลศีล มหาศีล บอกว่าไม่ใช่พระ พระเกจิอาจารย์ไม่ถือว่าเป็นพระกรรมฐาน เพราะยังละเมิดจุลศีล มหาศีลอยู่ แม้จะมีฌานหรือญาณก็ตาม เพราะฉะนั้น จุลศีลมหาศีล จะไม่สามารถวัดความเป็นพระได้ เพราะพระมีทั้งพระบ้านกับพระป่า

พระวิปัสสนาจารย์ส่วนใหญ่ในสมัยปัจจุบันนี้ ยังทำงานหนักกว่าพระวิปัสสนาจารย์ในสมัยพุทธกาลเพราะว่า ในสมัยพุทธกาลมนุษย์มีกิเลสเบาบาง ประกอบกับพระวิปัสสนาจารย์ในสมัยนั้น เป็นพระอริยสงฆ์เกือบทุกรูปเปรียบกับผงซักฟอกที่มีคุณภาพดี เมื่อนำไปซักกับผ้าขาวที่สะอาดหรือเปื้อนเล็กน้อยก็จะขาวได้โดยง่าย แต่ในสมัยปัจจุบันนี้ มนุษย์มีกิเลสหนา ประกอบกับพระอริยสงฆ์ในสมัยนี้ แทบจะไม่หลงเหลืออยู่เปรียบดังผงซักฟอกที่ไร้คุณภาพ เมื่อนำไปซักกับผ้าที่สกปรกก็ยากที่จะขาวขึ้น

แนวทางการแก้ไขในประเด็นที่ว่า พระภิกษุสามเณรในปัจจุบันนี้ ละเลยการกระทำกิจของสงฆ์เช่นบิณฑบาต ลงปาฏิโมกข์ ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ทำได้ดังนี้ เจ้าอาวาสควรสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิด สำหรับพระภิกษุสามเณรที่ไม่ปฏิบัติตามกิจของสงฆ์ ก็สมควรจะลงโทษตามความเหมาะสม ซึ่งอาจจะเรียกพระเหล่านั้นมาประชุมกันแล้วให้อาวาตชดเชยสิ่งที่ขาดไป

แนวทางการแก้ไขในประเด็นที่ว่า พระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน ขาดการมีสมณสาธูป มี ๓ ประเด็นที่เป็นที่จับตามอง

๑. การเข้าไปในท้อโคจร
๒. การไม่สำรวมในการใช้สื่อในที่สาธารณะ
๓. การแสดงตัวอย่างเปิดเผยในการ ฝักใฝ่การเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ประเด็นที่ ๑ การเข้าไปในท้อโคจร เช่น การเดินในห้างสรรพสินค้า ต้องไปด้วยมีเหตุจำเป็น เมื่อไปแล้ว ต้องกระทำตนให้เหมาะสมมากเป็นพิเศษ เพราะการปฏิบัติเช่นนี้ แทบไม่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน แต่ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ซึ่งส่งผลถึงอายุของพระศาสนาด้วย

ประเด็นที่ ๒ การใช้โทรศัพท์มือถือ หรือสื่อสารทางสังคม ต้องใช้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น และต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง มีสติอย่าให้เป็นภัยแก่พระศาสนาหรือตัวผู้ใช้อเอง

ประเด็นที่ ๓ การฝึกฝนการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถือว่าเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มผู้หวังผลประโยชน์ไม่ว่าแก่ตนเองหรือประเทศชาติ พระสงฆ์ซึ่งบวชเพื่อตัดกิเลส ไม่หวังอะไรทั้งสิ้น นอกจากการบรรลุมรรคผลนิพพาน จึงไม่ควรที่จะไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง สำหรับเรื่องนี้แก้ยาก ต้องให้ภิกษุรูปนั้นพึงระลึกเองได้ว่าไม่ควรเข้าไปยุ่งเด็ดขาด เพราะจะทำให้เสื่อมเสียต่อศาสนา

ปัญหาในประเด็นที่พระภิกษุสงฆ์ มีการทำเสน่ห์ยาแฝด หลอกหลวงชาวบ้านหากินกับความเชื่อของชาวบ้าน ถือว่าเป็นการอวดอุตริมนุสสรธรรม สมควรให้ลาสิกขา ฝ่ายพระสงฆ์ควรให้ความเชื่อที่ถูกต้องเกี่ยวกับประชาชน ให้เดินตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลางไม่ควรหลงกับสิ่งมงาย เพราะธรรมะ คือธรรมชาติ

การสอนสมณะมีสอนทุกศาสนา สมณะไม่ใช่เป็นของพระอริยะ ความเป็นพระมิได้วัดกันที่ วิปัสสนา ฝ่ายพระเถระเอง ก็ต้องเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติวิปัสสนา สามารถทำได้และหลายวัดก็ทำ อยู่ เช่น วัดพุทธวิหาร ประเทศรัสเซีย หรือวัดพระธาตุศรีจอมทอง จ.เชียงใหม่ เป็นต้น

สรูปานิสงส์ของศีลและพรตนั้น ถ้าต่อให้บรรลุอรหันต์ก็ไม่ได้ส่งเสริมศรัทธาของชาวบ้าน หากไม่อยู่ในศีล แต่ในทางกลับกัน หากเป็นพระผู้เป็นบุญชนทั่วไป แต่หากยึดมั่นในศีล ก็สามารถส่งเสริมศรัทธาของชาวบ้านได้

๘. พระศรีวินยาภรณ์ (สายรุ้ง อินทาวุธ)^{๔๗} ได้แสดงทัศนคติเป็นการทั่วไปดังนี้

ในประเด็นเรื่องอนสนา ถ้ามองในครั้งพุทธกาล ก็คือเป็นอาชีพของพราหมณ์ ที่พราหมณ์เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบความเป็นอยู่เรื่องตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ที่นี่ เมื่อภิกษุเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา อีกกลุ่มหนึ่ง ไม่ได้หวังที่จะให้หลุดพ้น แต่จะใช้ทางศาสนาเป็นที่เลี้ยงชีวิต ก็เลยไม่ลาทิ้งชีวิตของตนเอง ด้วยการประพฤติตนตามหลักที่เคยประพฤติมาปฏิบัติมา เพราะฉะนั้นก็มองได้ว่า เมื่อมาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว พระต้องละอาชีพเดิมซึ่งเป็นอาชีพของชาวบ้าน

ที่นี่ พอมองในประเทศไทยของเรา ความคิดอย่างนี้ยังตามมาอยู่ ก็หมายความว่า ในสมัยก่อน คือ การสาธารณสุขไม่มีความเจริญ คนที่จะรู้จักเรื่องยา เรื่องการทำนายโชค การดูฤกษ์ดูยาม ทำนายอะไรต่างๆ ต้องอาศัยผู้มีความรู้ ผู้มีความรู้ ก็คือ พระ ชาวบ้านจึงไปหาพระ ถ้าหากจะปฏิบัติก็ต้องปฏิบัติเหมือนพระพุทธเจ้าเคยทำ ก็หมายความว่า พอวิทยาการสมัยใหม่นั้นมันเจริญมากขึ้น แทนที่พางจะมาทำหน้าที่แบบนี้ ก็ควรที่จะให้เป็นหน้าที่ของชาวบ้าน พระเราก็ไม่ต้องไปยุ่ง ในเรื่องนี้ เพราะไปเกี่ยวข้องอาจจะเป็นประเด็น ปัญหาว่า ไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือไม่ปฏิบัติตามความเป็นสมณะที่ดี ทำให้เกิดปัญหาต่อไป แต่ถึงอย่างไร ในทัศนะยังมองว่า ในบางเรื่องมันเป็นความเอื้อเฟื้อระหว่างบ้านกับวัด ในบางข้อบางประเด็น แต่ไม่ได้หมายถึงทุกประเด็น เพราะฉะนั้นในสังคมยังมีความเชื่อมั่นในพระ

^{๔๗} พระศรีวินยาภรณ์ (สายรุ้ง อินทาวุธ), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๘.๓๐ น.

ในเรื่องของการปฏิบัติในสายการปฏิบัติ ที่เรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือว่าเรื่องของทัศนะใน อุดมคติทฤษฎี หรือ สัสตทฤษฎี การที่จะให้พระภิกษุท่านใดให้หลักความสำคัญ ในการปฏิบัติอยู่ที่การศึกษาของพระด้วย เพราะพระภิกษุเองที่บวช บวชเข้ามาแล้ว การศึกษาไม่เพียงพอ หมายถึงว่าพระอุปัชฌาย์ ทำหน้าที่ให้ความรู้ความเข้าใจต่ออุลลบุตร ที่เข้ามาอุปสมบท พอบวชเข้ามา บวชให้รู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนจะหนักไปในทางสมณะหรือวิปัสสนา อันนี้เป็นเรื่องเกิดใหม่ เพราะคำสอนโดยตรงนั้น คือ สมณะ และวิปัสสนาต้องไปด้วยกัน จะแยกไปเป็นอันใดอันหนึ่งไม่ได้ ต้องคู่กัน ถ้าหากปฏิบัติไปด้วยกันแล้ว จะหลักแบบสติปัฏฐาน ๔ หรือ โพชฌงค์ ๗ พร้อม มรรคมงคล ๘ ก็ตาม ก็คงหลอมรวมอยู่ในสมณะและวิปัสสนาทั้งนั้น จะบอกว่า สมณะไม่เป็นวิปัสสนา ไม่เป็นสติปัฏฐานหรือมหาสติปัฏฐาน ได้ปัญญาเร็วกว่าจะเป็นการแยกโดยภายหลัง

๑. เรื่องศีล

๑.๑ ปัจจุบันนี้โลกสมัยใหม่เป็นแห่งการสื่อสารที่รวดเร็ว คนที่สื่อสารโดยมากก็สื่อสารในรูปแบบที่ไม่มีเรียกว่า สื่อสาร ไม่มีคุณภาพ เอาจุด เอาประเด็นในข้อย่อมาสื่อสารให้คนรู้ แต่จริงแล้วพระภิกษุสามเณร ไม่ว่าจะเล่าเรียนศึกษาอะไร ในด้วยไหนก็แล้วแต่ เขาก็ต้องมีภูมิเกณฑ์ของแต่ละวัดอยู่ ต้องฉันทะ ทำวัตรสวดมนต์ แล้วไปทำหน้าที่ ตอนเย็นกลับมาทำวัตร สวดมนต์ ถึงแม้ว่าไม่ถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ ก็มีกฏกติกาทุกวัด จะทำอย่างไร จะให้คนเขารู้กันว่า พระภิกษุสามเณร ไม่ได้ละเลยหน้าที่ ก็คือ การสื่อสารนี้แหละมีความสำคัญว่า การทำหน้าที่ของพระภิกษุสามเณร ไม่ได้นิ่ง หรืออยู่เฉยๆ ไม่นิ่งดูตาย เรื่องข้อวัตรที่เป็นหลักสำคัญของการดำเนินชีวิตของพระ ที่ท่านเรียกว่า การใช้ชีวิตต้องบิณฑบาต ต้องกวาดลานวัด เป็นต้น

๑.๒ คือคำว่า “สมณสารูป” นี้แปลว่าของผู้สงบ รูปของผู้ที่อยู่ในสมณภาวะ ทั้งในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้พูดถึงข้อที่ควบคุมเรื่องนี้ทั้งหมด ที่นี้ผู้ใช้ หรือผู้กำกับต้องทำหน้าที่ คือหมายความว่า ไม่ปล่อยปละละเลย หรือไม่เป็นผู้ใช้เอง เพราะว่า การไปในสถานทีใดจอร์ การไปซื้อสิ่งของที่เป็นสื่อลามก หรือว่าการใช้โทรศัพท์ เครื่องมือสื่อสาร การไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ มีอยู่ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ถ้าถามว่า จะมีวิธีจัดการอยู่อย่างไร ก็เจ้าอาวาสแต่ละวัดย่อมจะมีบทบาทสำคัญในการจัดการว่ากล่าวตักเตือน พระภิกษุ สามเณร ที่อยู่ในการปกครองว่าควร จะประพฤติตัวอย่างไร ทำตัวอย่างไร เพื่อให้อยู่ในสมณภาวะ หรืออยู่ในสมณสารูปที่ดีทั้งดงาม แต่ในปัจจุบันนี้เมื่อมีภาพอย่างนี้เกิดขึ้น ซึ่งต้องยอมรับว่า พระภิกษุบางรูปบางคนก็แสดงลักษณะต่างๆ ทั้งหมดมานี้ แต่ไม่ใช่ทั้งหมดเสียทีเดียว ก็ต้องแยกประเด็นให้เห็นชัด และสามารถว่ากล่าวตักเตือนได้ ตัวพระภิกษุเองก็ต้องยอมรับว่าประพฤติตนไม่ถูกต้องด้วย^{๔๔}

๑.๓ ในเรื่องอย่างนี้ เป็นเรื่องที่ทำให้พระภิกษุของเรา มีความมัวหมองพอสมควร เนื่องจากสังคมมีความคาดหวังเรื่องพระว่า พระภิกษุต้องเป็นทางที่ดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับทางโลก หรือทางโลกีย์ รูปใดที่ประพฤติตัวประพฤติตนอย่างนี้ จะทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อส่วนรวม ที่นี้หน้าที่ต้องอาศัยทั้งภายใน และภายนอก ภายในก็คือ ในวัด หรือเจ้าคณะผู้ปกครอง

^{๔๔} อ่างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๔.

พระสังฆาธิการ เมื่อรู้ว่าพระในสังกัด ผู้ได้บังคับบัญชา ประพฤติตัวอย่างไร ประพฤติผิดนอกพระธรรมวินัยอย่างไร ก็ต้องว่ากล่าวตักเตือน นี่คือ ภายในส่วนภายนอก คือ อุบาสก อุบาสิกา พุทธบริษัท ก็ต้องช่วยกันดูแล ถ้าหากว่า เป็นพระสงฆ์องค์ เณรรูปใด ปฏิบัติไม่ถูกต้องตามครรลองธรรมวินัย ต้องว่ากล่าวตักเตือนได้

๒. เรื่องวัตร หรือพรต

๒.๑ ในเรื่องลัทธิความเชื่อนี้ โดยเฉพาะคนไทยเรายังไม่เป็นผู้ที่ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง จนเกินไปนัก ยังพอที่จะสอนให้รู้จัก การดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือต้องสอนให้เห็นโทษของสัสสตทิวฏฐิ ว่า ถ้าปฏิบัติตามสัสสตทิวฏฐินี้ ผลลัพธ์จะเป็นอย่างไร หรือสอนอุจเฉททิวฏฐิ ว่าถ้าปฏิบัติอย่างนี้จะเป็นอย่างไร แม้พระองค์จะสอนว่า ภิกษุควรเว้นทางสองทางที่เป็นสัสสตทิวฏฐิ หรือ อุจเฉททิวฏฐิ นี้เป็นกามสุขัลลิกานุโยคกับอัตตกิลมณานุโยค

พระพุทธเจ้าสอนให้เว้น แต่ว่าควรที่จะเน้นย้ำที่จะนำมาสอนได้ แม้กระทั่งญาติโยมไม่ควรหนักไปทั้งสองทาง เพราะว่าเขาเห็นโทษเห็นภัย เขาก็ย่อมจะหาทางที่พอเหมาะพอสมควรได้ คือ ทางสายกลาง ซึ่งก็เริ่มจาก สัมมาทิฏฐิ ตัวสัมมาทิฏฐินี้แหละ จะเป็นตัวนำให้สัมมาทิฏฐิข้ออื่นๆ อีกเจ็ดข้อตามไปด้วย เพราะสังคมไทยในปัจจุบัน เป็นสังคมที่อะลุ่มอล่วยเข้ากันได้กับสัมมาทิฏฐิอยู่ ไม่ได้สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง

๒.๒ ในประเด็นนี้ เป็นความวิตกอยู่เหมือนกัน เรื่องของการปฏิบัติ ไม่เข้าใจในเรื่องของการปฏิบัติ โดยเฉพาะเรื่องกัมมัฏฐานในปัจจุบันนี้ ญาติโยมมีจิตศรัทธามีจิตความเลื่อมใส พอปฏิบัติธรรมจากสำนักครูบาอาจารย์แล้ว ก็หันไปตั้งสำนักเอง เอาตัวเองเป็นอาจารย์สอน ครูสอนเลยเกิดเป็นประเด็น สำคัญการปฏิบัตินั้น เป็นสมณะ หรือวิปัสสนา

ส่วนวิธีแก้ไขก็คือ ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ การปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดปัญญา มีความรอบรู้ในกองทุกข์ ก็ต้องมีสำนักที่สอนเกิดขึ้นอย่างจริงจัง หมายความว่า คนที่จะตั้งสำนักขึ้นมาได้นั้น ต้องได้รับอนุญาตอย่างน้อยก็จากองค์กรทางศาสนา มาไม่ว่าจะเป็นสำนักพระพุทธศาสนา หรือผ่านคณะสงฆ์รับรอง โดยคณะสงฆ์ที่ใดที่หนึ่ง หรือในสังกัดนั้น ถ้าหากว่าไม่สามารถ หรือไม่มีผู้กำกับดูแล จะไม่อนุญาตให้ตั้ง เพราะในปัจจุบันนี้ เกิดปัญหาว่าต่างคนต่างตั้ง ต่างคนต่างอ้างสิทธิ์ว่า เป็นศิษย์สายนั้นสายนี้ บางทีสอนไม่ครบกระบวนการตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็มีปัญหาเกิดขึ้นมากมายหลายอย่างที่เห็นมาในปัจจุบันนี้ ถ้าหากว่าเราปล่อยปละละเลย ปัญหา ก็จะเกิดขึ้นอย่างนี้

ที่นี้ ศิษย์แต่ละสายๆ ก็จะอ้างกันว่า เราปฏิบัติสายสมณะ พวกหนึ่งก็บอกว่า เราปฏิบัติสายวิปัสสนา ต่างคนก็อ้างความชอบธรรมของการปฏิบัติ สุดท้ายก็เป็นประเภท สีสัปปตปราชมาสไป คือยึดในสำนัก ยึดในครูบาอาจารย์ของตนเอง โดยไม่ยึดตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งในหลักการนี้ ในต่างประเทศ ถ้าหากจะมีใครไปตั้งสำนักสอน ต้องได้รับอนุญาตก่อน เพราะคนที่เข้าไปเรียน มีทั้งเด็ก มีทั้งหนุ่มสาว คนเฒ่าคนแก่ จะเปิดสอน โดยไม่มีใบอนุญาตไม่ได้ บางทีเขาเกรงกลัวว่า พอไปฝึกไปอบรมแล้ว จะสั่งสอนไปในทางที่ผิด ซึ่งมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยของเรา มีสำนักที่มาจากต่างประเทศ มาสอนเยาวชนในช่วงหนึ่ง เคยมีสอนให้เห็นพ่อแม่ไม่มีบุญคุณ พ่อแม่ที่แท้จริงคือมุน ก็ทำให้รัฐบาล ข้าราชการในยุคนั้นต้องสั่งระงับไม่ให้สอน ทางพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน ถ้าหาก

จะมีสำนักใดเกิดขึ้น นอกจากวัด หรือองค์กรของสงฆ์แล้ว ก็ควรจะมีโบสถ์นุญญา หรือได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป เปิดให้การปฏิบัติ ให้สอดคล้องกันน่าจะเป็นทางออกที่ดีของการตั้งสำนัก

๒.๓ ในข้อนี้ มีความเข้าใจกันคาดเคลื่อนในภาษา คือ คนไทยเราหรือภาษาไทยเรา ติดคำว่า ชูตงค์ หรือ เขาเห็นพระ ที่สะพายกลดพระสะพานยาม เดินเข้าไปในป่า เรียกว่า พระชูตงค์ แต่พอมาเห็นพระในเมือง ซึ่งไม่มีลักษณะอย่างนั้น เขาเลยไม่คิดว่าเป็นพระชูตงค์ คือ พระชูตงค์ในความหมายของคนไทย คือ ต้องเดินตามป่า ไม่สวมรองเท้า อยู่อย่างสันโดษ ซึ่งความหมายจริงๆ ของคำว่า สันโดษ คือ องค์กรประกอบที่ทำให้ตัดกิเลสได้ ถ้าพูดง่ายๆ ก็คือ ชีวิตของพวกเขาต้องอาศัยปัจจัยสี่ ก็มีจีวร มีบิณฑบาต ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค แต่ว่าในชูตงค์วัตรนี้ เขาตัดแค่หมวดยารักษาโรคออกไป ก็เหลืออยู่แค่ ๓ คือ จีวร บิณฑบาต และเสนาสนะ

การที่พระเราเอาปฏิบัติตามปัจจัยสามข้างต้นอยู่ทุกวัน ไม่ว่าจะอยู่ในป่าในเขาในบ้าน ก็ถือว่าปฏิบัติชูตงค์ครบในข้อใดข้อหนึ่ง ทีนี้จะทำอย่างไรให้เกิดประโยชน์ ต่อการประพฤติปฏิบัติ เพราะว่าคำว่า “ชูตงค์วัตร”^{๔๙} แปลว่า ทำให้กิเลสเบาบาง เช่น การใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ก็เพื่อทราบหรือเพื่อไม่ให้พระท่านยินดีในผ้าจีวร คือ จะใช้เฉพาะของเก่า หรือใช้เฉพาะของที่เขาทิ้ง เขาไม่เอาแล้ว พระก็นำมาใช้ เพื่อจะขัดเกลาใจของตัวเองให้ยอมรับในสิ่งที่มัวหมองเหล่านั้น หรือถ้าหากไม่ทำตามนี้ เราสามารถทำข้ออื่นได้ เช่น ในหมวดของการบริโภคโภชนา หลายสำนักด้วยกัน พระท่านก็ฉันข้าวมือเดียว ฉันข้าวในบาตร หรือพระสงฆ์ไทยก็ยังทำกันอยู่ ไม่ใช่ไม่ได้ทำ ก็ทำกันโดยตลอด

แต่ปัจจุบันสังคมไทยติดคำว่า ชูตงค์ คือ พระต้องเดินป่าเดินเขา แบกกลด แบกยามเท่านั้น แต่ว่าเดินป่า เดินเขา ไม่ถือชูตงค์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ได้ชื่อว่า ทำให้กิเลสลดน้อยลง ต้องเข้าใจประเด็นที่สำคัญ คือ ทำแล้วกิเลสลดลงได้

๓. อานิสงส์ของศีลและพรต

๓.๑ ความมั่นคงของพระศาสนา ศีล ก็ถือว่าเป็นองค์ประกอบองค์หนึ่ง ที่จะให้เกิดความมั่นคง แต่อย่างไรไม่ใช่ทั้งหมด เพราะว่าเป็นข้อแรก แต่ว่าเห็นได้ง่าย เพราะศีลเป็นการแสดงออกทางกายทางวาจา อะไรที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา ที่มันง่ายที่สุด โยมเขาก็เห็น พอโยมเห็นแล้วว่า พระองค์ไหนมีความสงบเรียบร้อย ก็เป็นที่น่าเลื่อมใส ดังนั้นพระพุทธเจ้าถึงวางหลักไตรสิกขาเอาไว้สามตัว ตัวแรก คือ ศีล ทำไมต้องใช้ศีล เพราะต้องการจัดระเบียบพระ เมื่อญาติโยมเห็นพระสงบเรียบร้อย โยมก็เกิดศรัทธาอุปสาหะเลื่อมใสแต่ด้วยความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ไม่ได้ขึ้นอยู่กับศีลเท่านั้น มันต้องต่อไปอีก

ข้อต่อไปคือ สมาธิ พระก็ต้องเจริญสมาธิ เจริญปัญญาให้ครบทั้งสาม จะเป็นความมั่นคงทางพระพุทธศาสนา แต่ในทางปัจจุบัน ถ้าพระทำอะไรที่ผิดศีล โยมบอกว่าศาสนาเสื่อม หรือสื่อบอกว่า ศาสนาเสื่อมจริงๆ เขามองแค่ตัวเดียว แล้วบอกว่าเสื่อม ความมั่นคงก็คือ ต้องประกอบด้วย

^{๔๙} ชูตงค์, ออนไลน์, แหล่งข้อมูลจากจากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: <https://th.wikipedia.org/wiki/ชูตงค์วัตร>, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

ไตรสิกขาทั้งสามหลัก ฉะนั้นเวลาพระมาบวช ก็ต้องศึกษาให้ครบไตรสิกขา ตัวไตรสิกขานี้แหละ คือ ความมั่นคง ไม่ได้มองถึงตัวใดตัวหนึ่งว่า เป็นความเสื่อมหรือความมั่นคง

๓.๒ ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่า ถ้าหากเป็นผู้สงบเรียบร้อย ก็เป็นตัวอย่างของอุบาสก อุบาสิกา ญาติโยมเขาได้ดูเป็นแบบอย่างปฏิบัติ เห็นได้เวลาเราไปให้บางวัด ญาติโยมสำรวจมรรวัดได้ ดีเหมือนกับพระ ก็เพราะเขาเห็นกิริยาของพระครูบาอาจารย์แล้วก็ปฏิบัติตาม เพราะฉะนั้น ถ้าหากอยากจะให้โยมเกิดศรัทธา เกิดความเลื่อมใส พระก็ต้องรักษาศีล ต้องปฏิบัติในศีลของตนเองให้ดี เพราะว่าศีลนี้แหละจะเป็นตัวรักษาศรัทธา แต่เชื่อว่าเคร่งแต่ศีล แต่ไม่เจริญสมาธิ ไม่เจริญปัญญา ต้องทำให้ครบครอบคลุมทั้งสาม พอเห็นญาติโยม มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ตัวเองก็เป็นสื่อได้ ก็สอนเข้า สอนสมาธิ สอนปัญญาต่อไป

๙. ศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ^{๕๐} ราชบัณฑิต ได้ตอบปัญหาเน้นไปที่เรื่อง มหาศีล โดยเฉพาะเรื่อง ดังนี้

๑. เรื่องของมหาศีล

เรื่องของมหาศีลนี้เป็นเรื่องของศีลที่ประณีตขึ้นไปกว่ามัชฌิมศีล คือ จัดเป็นศีล ๓ ชั้น ชั้นต้น ชั้นกลาง ชั้นอุกฤษฏ์ ชั้นต้นนั้นมีการกวดขันพอควร ชั้นที่ ๒ ประณีตขึ้นมา ชั้นที่ ๓ ก็ประณีตยิ่งขึ้น ชั้นที่ ๓ นี้เรียกว่า มหาศีล หมายความว่า ต้องปฏิบัติกวดขันยิ่งขึ้น ในที่นี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ถ้าหากบุคคลจะชมพระองค์ก็เกี่ยวกับมีอะไรเป็นส่วนดีที่ฟังจะชมแล้ว ก็ชมได้ดังที่ได้อ่านให้ฟัง มาแล้วนี่ คือพระองค์เว้นขาดจากการเลี้ยวซิปโดยทางผิด ซึ่งสมณพราหมณ์พวกอื่นเขาทำกัน ดังที่ได้ อ่านให้ฟังนี้ การเว้นขาดจากสิ่งต่างๆ เหล่านี้จัดเข้าในมหาศีล เป็นศีลอันอุกฤษฏ์ ซึ่งควรที่สาวกของ พระองค์จะดำเนินรอยตาม ผู้ต้องการที่จะให้ประโยชน์สำเร็จ อย่าว่าแต่รักษาข้อห้ามเท่านั้นเลย แม้สูงกว่านี้ก็ไม่รังเกียจที่จะต้องปฏิบัติตาม คล้ายกับบุตรของตระกูล เมื่อคนต้นตระกูลของตนได้ชี้แจงว่าให้ ปฏิบัติอย่างนั้นๆ จึงจะได้รับมรดกอย่างนั้นๆ คนในตระกูลย่อมไม่มีความรังเกียจในการที่จะปฏิบัติตามโอวาทของบรรพบุรุษที่ได้สั่งสอนไว้ สาวกในพระพุทธศาสนาที่เช่นเดียวกัน ได้รับคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าแล้ว แม้จะเป็นคำที่สูงสัปปานใดก็ตาม ย่อมไม่รังเกียจที่จะปฏิบัติตาม คล้ายๆ กับผู้มีผู้มีใจ ตีมอบสิ่งที่มีค่าไว้ให้ฉันนั้น^{๕๑}

ความจริงเรื่องของมหาศีลนี้ ท่านมีข้อความขึ้นต้นคล้ายๆ กันว่า “พระสมณโคตมเว้นขาด จากการเลี้ยวซิปโดยทางผิดด้วยดีรัจฉานวิชา” ฉะนั้น ก่อนอื่นก็ต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่าในเรื่อง ของมหาศีลนี้เป็นเรื่องทีกล่าวถึงการเลี้ยวซิปในทางที่ไม่ชอบ เป็นการเลี้ยวซิปในทางที่ไม่เหมาะสม กับสมณะด้วยดีรัจฉานวิชา ฉะนั้นเราต้องฟังถึงคำว่าเลี้ยวซิปโดยทางที่ผิด บาลีท่านใช้คำว่า “มิจฉาซีเวน ซีวิกิ กปะเตติ” แปลว่า ย่อมสำเร็จความเป็นอยู่ด้วยอาชีวะที่ผิด หรือว่าด้วยมิจฉาซีพ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเรื่องของสมณะนั้นอาชีวะไม่มี เพราะไม่มีอาชีพ ฉะนั้น เวลาที่พระจะต้องไปกรอก ใบสำคัญทางราชการหรืออะไรก็ตาม ถ้าเขามีช่องอาชีพแล้วก็พระไม่ต้องไปลง จะบอกว่าสวดมนต์

^{๕๐} ศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ, สมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๓๐ น.

^{๕๑} พระกวีวรรณ (จางค์ ทองประเสริฐ), คำบรรยายพรหมชาลสูตร, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

อย่างนี้ก็ได้ เดี่ยวจะกลายเป็นพระสวตมนต์เป็นอาชีพร อาชีวะคือการเลี้ยงชีพของพระที่เป็นการเลี้ยงชีวิตที่ขอบนนั้นก็คือ เลี้ยงชีวิตด้วยการอาศัยชาวบ้าน คือ บิณฑบาตนั้นแหละเป็นอาชีวะของพระ แต่ถึงอย่างนั้นท่านก็ไม่เรียกว่าอาชีพ จะบอกว่ามีบิณฑบาตเป็นอาชีพก็ไม่ถูกอีกเหมือนกัน

อาชีวะ แม้ว่า จะแปลเป็นภาษาไทยว่า อาชีพได้ แต่ความหมายของคำว่า อาชีวะกับอาชีพนั่นไม่เหมือนกัน อาชีวะหมายถึงการเลี้ยงชีวิต และอาชีพก็หมายถึงการเลี้ยงชีวิต แต่พูดกันไปแล้วความหมายมันผิดกัน เช่นเดียวกับวิถิตถารกับคำว่าพิสดาร พิศดารเป็นภาษาสันสกฤต วิถิตถารเป็นภาษาบาลี วิถิตถารก็แปลว่าพิสดาร แต่ว่าถ้าใครบอกว่าพูดอย่างพิสดารก็คือพูดอย่างยาวละเอียดทีเดียว แต่ถ้าไปพูดว่าพูดอย่างวิถิตถารก็เสียคนไปเลย หรือจะบอกว่าประวัติศาสตร์ฉบับพิสดาร อย่างนี้ก็คือฉบับละเอียด แต่ถ้าใครไปเขียนประวัติศาสตร์ฉบับวิถิตถารเข้าก็เสียผู้เสียคนอีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้นความหมายของศัพท์ ซึ่งเป็นศัพท์เดียวกัน แต่ว่าเวลาเอามาใช้ในความหมายในภาษาไทยแล้วมักจะไม่ค่อยจะเหมือนกัน อย่างเช่น คำว่า อาชีพ กับคำว่า อาชีวะ อาชีวะ หมายถึงการเลี้ยงชีวิต ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Livelihood แต่ว่าอาชีพนั่นหนักไปในทางฆราวาส ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Profession, Occupation พระไม่มีอาชีพ เพราะฉะนั้น ถ้าหากพระไปอาศัยตักสิลาเลี้ยงชีวิต ก็เรียกว่าเป็นการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด เรียกว่า ไปประกอบอาชีพในทางที่ไม่ถูก นี้อย่างหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่งตักสิลาวิชานั้นไม่ใช่หมายความว่าวิชาของสัตว์ตักสิลา บางคนไปเข้าใจว่าตักสิลาวิชาเป็นวิชาของสัตว์ทั่วไป ตักสิลาวิชาหมายถึง วิชาที่กั้นทางที่จะนำไปสู่นิพพานเท่านั้น ไม่ใช่ทางที่จะไปสู่มรรคนิพพาน เรียกว่า ตักสิลาวิชา แล้ววิชาที่เรียนอยู่ในปัจจุบัน อย่างวิชาภูมิศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาอะไรต่างๆ เหล่านี้ ถ้าพระศึกษาแล้วเอามาใช้ในการประกอบอาชีพก็กลายเป็นตักสิลาวิชา แต่เมื่อศึกษาแล้วจะเอามาใช้ในการเผยแพร่ศาสนา หรือว่า เพื่อทำความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธเจ้าให้มากยิ่งขึ้น ให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น นั่นจึงจะเป็นการชอบ เพราะฉะนั้นในที่นี้จึงไม่ได้หมายความว่าพระจะรู้วิชาเหล่านั้นไม่ได้ เพียงแต่ไม่เอาวิชานั้นมาใช้ในทางที่ผิด ไม่เอาวิชาเหล่านั้นมาเลี้ยงชีพในทางที่ผิดเท่านั้น

ฉะนั้น พระจึงไม่ได้ห้ามในการที่จะศึกษาวิชาเหล่านั้น บางคนเข้าใจผิดว่าพระศึกษาไม่ได้ ถ้าหากว่าพระไม่มีความเข้าใจในวิชาเหล่านี้ พระจะประกาศศาสนาได้อย่างไร ในเมื่อพระไม่รู้พื้นฐานแห่งชีวิตของชาวบ้าน ไม่รู้พื้นฐานความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ไม่รู้ความเป็นไปของโลก พระจะสอนชาวโลกได้อย่างไร ถ้าพูดกันจริงๆ ก็ต้องว่า พูดกันคนละภาษาทีเดียว ฝ่ายโลกก็พูดเป็นแบบชาวโลก พระก็พูดเรื่องของพระไป แล้วก็เลยเข้ากันไม่ได้ พระพุทธเจ้าชื่อว่าโลกวิทู เพราะเป็นผู้รู้แจ้งโลก จึงทรงสามารถสอนชาวโลกได้ ถ้าพระพุทธเจ้าไม่เป็นโลกวิทู ไม่รู้แจ้งโลกจะสอนชาวโลกได้อย่างไร อย่างพระพุทธเจ้าไปพบชวานา พระองค์ก็จะสอนเรื่องเกี่ยวกับนา แต่ไม่ใช่จะไปสอนวิธีทำนา แต่สอนวิธีทำนาอีกอย่างหนึ่ง คือ นาซึ่งเป็นบุญเขต พระองค์ทรงเปรียบเทียบให้ฟังว่า พิษณะในหลักธรรมควรเปรียบกับอะไร ควรจะเปรียบกับธรรมข้อไหน แล้วก็พระองค์ทรงปรับเข้ากันได้หมด และเมื่อสอนไปแล้วผู้ฟังก็เห็นจริงเห็นจังไปด้วยทั้งนั้น^{๕๒}

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓ - ๔.

ในมหาศาลทั้งหมดเรียกว่า เป็นศิลปะออกฤกษ์ เป็นศิลปะชั้นสูง เป็นศิลปะชั้นประณีต แล้วผู้ที่ละได้เด็ดขาดจริงๆ นั้น คือ พระพุทธเจ้าที่จะรักษาสามารถเว้นขาดจากมหาศาลทั้งหมด รักษามหาศาลทั้งหมดนี้ได้ ต้องพระพุทธเจ้า ฉะนั้นเรื่องของศิลปะต่างๆ เช่น จุลศิลป์ก็ดี มัชฌิมศิลป์ก็ดี มหาศิลป์ก็ดี จึงไม่ใช่สำหรับคนทั่วไป จะรักษาได้ทั้งหมด บางคนอาจจะรักษาจุลศิลป์ในเบื้องต้นได้ ทั้งนี้เมื่อจิตใจประณีตขึ้นก็ไปรักษามัชฌิมศิลป์ ศิลปะขนาดกลาง คราวนี้เมื่อจิตใจถึงขั้นสูงสุด ชั้นละเอียดแล้ว จึงจะรักษาได้เด็ดขาดถึงขั้นมหาศิลป์ อย่างสักกายทิฐิ หรือว่า สีสัพพตปริมาสนี้นะ ผู้ที่จะละได้อย่างน้อยก็ต้องเป็นพระโสดาบัน เพราะฉะนั้นคนเราที่ยังเป็นปุถุชน ก็อดมีเรื่องต่างๆ เหล่านี้พัวพันอยู่บ้างไม่ได้ เช่น การปรุงยา การอะไรต่างๆ เหล่านี้ มันก็อดมีอยู่ไม่ได้ เพียงแต่ข้อสำคัญอย่าไปเอามันมาเป็นอาชีวะ ตั้งสำนักอาชีวะขึ้นมา อาชีวะในการที่จะพยากรณ์เขาเป็นอาชีวะหรือว่าด้วยการทำยาขาย อะไรต่างๆ เหล่านี้ การกระทำนี้ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดจากเรื่องของสมณะ แต่ว่าก็อย่าลืมนะผู้ที่ละได้เด็ดขาด คือ พระพุทธเจ้า

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสรุปไว้ในตอนท้ายว่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ปุถุชนจะกล่าวชมตถาคต จะพึงกล่าวด้วยประการใด ซึ่งมีประมาณน้อยยังต่า่นั้นเป็นเพียงศิลปะเท่านั้นแล คือที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้แต่ต้น นึกออกไหม่ว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงมาตรัสเรื่องจุลศิลป์ มัชฌิมศิลป์ และมหาศิลป์ บรรยายมากกว่า ๑๐ ครั้งแล้ว บางทีอาจจะจำตอนต้นไม่ได้ว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงมาตรัสเรื่องศิลปะ ก็คือเรื่องอาจารย์สุปิยปริพาชกกับพรหมทัตตมาณพ (ขอทวนเรื่องเสียชนิดหนึ่ง เตียวจะลืมเสียหมด) เกียงกันอาจารย์ว่ากล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ลูกศิษย์ก็สรรเสริญ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๒ คนนี้มีความเห็นขัดแย้งกัน แล้วพระก็มาสนทนาธรรมกันว่า อาจารย์กับศิษย์ ๒ คนนี้นะมีความเห็นขัดแย้งกัน พระพุทธเจ้าก็บอกว่า คนเหล่านี้เขาจะสรรเสริญตถาคตก็เพียงศิลปะเท่านั้น คืออย่างมาเพียงศิลปะเท่านั้น อย่างพรหมทัตตมาณพนี้ก็สรรเสริญพระพุทธเจ้าด้วยเรื่องของศิลปะของพระองค์เท่านั้นแล้ว

เรื่องของพระองค์นี้นะก็มีศิลปะเป็นชั้นๆ จุลศิลป์นี้พระองค์ก็รักษาได้หมดแล้ว มัชฌิมศิลป์พระองค์ก็ทำได้บริบูรณ์แล้ว มหาศิลป์ของพระองค์ก็ปฏิบัติได้ครบถ้วนแล้ว ข้อห้ามต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงชีวิตในทางที่ไม่ควรด้วยติรัจฉานวิชาต่างๆ เหล่านี้ พระองค์ก็เว้นขาดได้หมดแล้ว นี่แสดงว่าที่เขาชมพระองค์นั้นนะ ว่าด้วยศิลปะนั้นนะ ว่าพระองค์สมบูรณ์ด้วยศิลปะต่างๆ เหล่านี้ อย่างนี้ เมื่อเทียบแล้วมันน้อยเหลือเกิน มันต่ำเหลือเกินเมื่อเทียบกับสมาธิที่พระองค์มีอยู่ เมื่อเทียบกับปัญญาตรัสรู้ของพระองค์แล้ว เรื่องศิลปะนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องต่ำ เพราะฉะนั้นแม้บุคคลภายนอกจะสรรเสริญเพียงใดก็ตาม เป็นการสรรเสริญในเรื่องที่ไม่คุ้มกับความเป็นสัมมาสัมพุทธของพระองค์

เรื่องต่างๆ เหล่านี้นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วไม่มีใครรู้ละเอียด การบัญญัติวินัยในศาสนาอื่นก็ไม่มีเหมือนพระพุทธเจ้า ไม่มีในศาสนาใดที่จะบัญญัติให้ละเอียดอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ฉะนั้น ในเรื่องของบัญญัติวินัยก็คือการออกกฎหมายขึ้นมานั่นเอง และกฎหมายไม่ใช่มีฉบับเดียว พระพุทธเจ้าวางกฎหมายไว้มากมาย ถ้าไปอ่านในวินัยปิฎกแล้ว ศิลปะของพระนั้นนะไม่ใช่ ๒๒๗ ที่ว่ามี ๒๒๗ ข้อนั้นเป็นศิลปะที่มาให้ปาฏิโมกข์เท่านั้น ศิลปะนอกพระปาฏิโมกข์นั้นนะเป็นหมื่นๆ ที่เดียว เพราะฉะนั้น เรื่องของพระนี้นะหนึ่เรื่องอาบัติไม่ค่อยจะพ้น ให้วิเศษอย่างไรก็หนีไม่พ้น อาบัติมีทุกอย่างก้าวทีเดียว แต่ว่าเป็นอาบัติที่ละเอียด ซึ่งแม้แต่พระอรหันต์เองก็หนีไม่พ้น เพราะฉะนั้นในเรื่องของพระ

วินัยเป็นเรื่องของการขัดเกลาอย่างยอดเยี่ยม เพราะฉะนั้นคนที่จะบัญญัติวินัยอย่างพระพุทธเจ้านี้จะไม่ได้อีกแล้ว แล้วก็ไปอ่านดูในศาสนาอื่นๆ จะไม่พบเรื่องวินัยที่ละเอียดอย่างนี้เลย การบัญญัติวินัยเกือบไม่มีเลย ศีลก็มีศีลธรรมดา ศีล ๕ ศีล ๘ ก็คล้ายๆ กันอย่างนี้อยู่ แต่การจะบัญญัติวินัยปิฎกอย่างไรในพระพุทธศาสนานี้ไม่มีอีกแล้ว ฉะนั้นจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงมีปัญญาละเอียดลึกซึ้ง ฉะนั้น ถ้าเราพูดเรื่องวินัยเรานี้ก็ถึงแต่เรื่องตัวบทกฎหมาย ความจริงวินัยยังมีเรื่องๆ รวมอีกมากมาย รวมทั้งเกี่ยวกับชีวประวัติของพระพุทธเจ้าในตอนต้นๆ รวมจนถึงสังฆกรรมต่างๆ รวมกระทั่งระบบวิชาเศรษฐกิจอะไรต่างๆ เหล่านี้ มันอยู่ในวินัยทั้งนั้น^{๕๓}

ฉะนั้น การที่จะศึกษาเรื่องวินัยนี้เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาให้รู้ตลอดจริงนั้นยากมาก แล้วไม่ใช่เรื่องที่จะเข้าใจได้ง่ายๆ เพราะธรรมะ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นต้นนี้เป็นพระวินัยเสียเศษหนึ่งส่วนสี่ เป็นพระสุตตปิฎกเสียเศษหนึ่งส่วนสี่ เป็นพระอภิธรรมปิฎกเสียเศษหนึ่งส่วนสอง เพราะฉะนั้นวินัยจึงมีมากเหลือเกิน เพราะฉะนั้นวินัยนี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้น พระองค์จะสามารถจะทรงบัญญัติว่านี่เป็นอาบัติเบา ซึ่งเรียกว่าชั้นลหุกาบัติ อาบัติเล็กๆ น้อยๆ เช่น เกี่ยวกับมารยาทอะไรต่างๆ เหล่านี้ หรือว่านี่เป็นอาบัติหนัก หนักที่สุดแล้ว ต้องไปอยู่กรรมรับโทษ หรือว่าบางอย่างต้องแล้วขาดจากความ เป็นภิกษุ อย่างนี้เรียกว่า ครุกาบัติ หรือว่าทรงบัญญัติว่า อาบัตินี้แก้ไขได้ หมายความว่าต้องไป แล้วแก้ไขได้ เช่น ไปปลงเสียไปบอกแก่ภิกษุอื่นเสีย หรือไปอยู่กรรมเสีย อาบัตินี้ต้องแล้วแก้ไขได้ อย่างนี้เรียกว่า สเทกิจฉา ถ้าต้องแล้วขาดจากความเป็นพระไปเลยอย่างนี้เรียกว่า อเทกิจฉา หรือว่าอาบัติบางอย่างที่เข้าใจว่าเป็นอาบัติเรียกว่าเป็นอาบัติ ถ้าไม่เป็นอาบัติเรียกว่าเป็นอนาบัติ บางอย่างต้องเข้าไปแล้วขาดไปเลย เขาเรียกว่า วิชชุกามินี บางอย่างเรียกว่า วุฏฐานคามินี คือต้องแล้วต้องไป อยู่กรรม ไปอยู่ปริวาส อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า เทสนากามินี นี่ปลง การปลงอาบัติก็อย่างพระไปปลง อุโบสถ ท่านจะต้องไปปลงอาบัติ นั่นนะอาบัติเล็กๆ น้อยๆ ก็แสดงเสีย อีกอย่างเป็นโลกวัชชะ บางอย่างเป็นปณณตวัชชะ ที่ว่าเป็นโลกวัชชะ หมายความว่าชาวโลกติเตียน ปณณตวัชชะ นะเป็นไปในทางบัญญัติ อย่างเช่น พระชุตติเป็นอาบัติ พระฉันข้าวเย็นเป็นอาบัติ พระฉันเหล่าเป็นอาบัติ อาบัตินี้เท่ากัน แต่ในด้านโลกวัชชะแล้วไม่เท่ากัน

แต่ว่าอาบัติทางปณณตวัชชะเท่ากัน พระชุตติ ชาวบ้านชมว่าพระนี่หมกขยันทำสวนคร่ำ บ้างอะไรบ้าง ก็หมกขยันทีเดียว ถ้าพระฉันข้าวตอนเย็นก็ติเตียนว่านี่มาบวชทำไมกัน ถึงได้มาฉันข้าวเย็น พอฉันเหล่า หนักเข้าไปอีก โอโฮ นี่ไม่ใช่พระเสียแล้ว ความจริงใช่ ฉันเหล่าก็เป็นอาบัติเล็กน้อย เท่ากับฉันข้าวเย็นเท่านั้นเอง แล้วก็เท่ากับชุตตินั้นแหละ แต่ว่าโลกวัชชะนั้นไม่เท่ากัน เรื่องการที่ชาวโลกติเตียนมันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะฉะนั้นเรื่องอาบัติไม่ใช่เฉพาะตัวอาบัติเอง มันเป็นเรื่องมติ มหาชนด้วย พระพุทธเจ้าตรัสบอกไว้หมดว่า ถ้าทำอย่างนี้จะเป็นอย่างนั้นๆ ทีเดียว นี่เป็นปณณตวัชชะ ในเรื่องนี้ควรจะบัญญัติกำหนดขอบเขตแค่นั้น ในเรื่องนั้นควรกำหนดเท่าแค่นั้น อย่างนี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า คนอื่นทำไม่ได้ นี่เป็นฐานะอย่างหนึ่งซึ่งเป็นฐานะที่พระพุทธเจ้าเท่านั้นทรงทำได้

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๖.

๒. อานิสงส์ของศีลและพรต^{๕๔}

ความจริงศีล หรือพรต ในที่นี้หาได้หมายความว่าอย่างนั้นไม่ คำว่า ศีล ในที่นี้หมายถึงศีลนอกศาสนา คำว่า พรต หมายถึงขนมธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ นอกศาสนา การไปยึดมั่นถือในเรื่องศีล และพรตต่างๆ เหล่านี้ ท่านถือว่าเป็นอุปาทานอย่างหนึ่ง เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความติด และความเชื่อในเรื่องอัตตา ในเรื่องตัวตน คือ มีความยึดถือตัวนี้เป็นตัวเรา เมื่อมีความยึดถือตัวนี้เป็นตัวเรา ก็มีความยึดถือต่อไปอีกว่านี่เป็นของของเรา เพราะว่าถ้าหากว่าเรามีความยึดมั่นในเรื่องว่านี่เป็นตัวเราแล้ว ความยึดมั่นในเรื่องที่นี้เป็นของของเรานั้นก็ตามมา อีกอย่างหนึ่งท่านหมายถึงความยึดมั่นในเรื่องอัตตา คือ มีความเห็นว่า อย่างเช่นสมมติว่า โลกนี้มันมีตัวตน หรือว่าโลกนี้มันเที่ยงอัตตานี้มันเที่ยง อัตตานี้ก็อธิบายออกไปอีกมากมาย เช่นบางทีว่าอัตตาหมายถึงตัวตนในปัจจุบันนี้ หรือว่าบางคนเข้าใจว่าอัตตาว่าเมื่อระลึกชาติได้ ๕ ชาติ ตอนนั้นแหละเป็นอัตตาเที่ยง ตอนก่อนถึง ๕ ชาติมันไม่เที่ยง อะไรต่างๆ เหล่านี้ อัตตาอย่างนี้ ความยึดถือในเรื่องอัตตาอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นอุปาทานอย่างหนึ่ง เป็นทางที่ไม่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ เป็นทางที่นำให้เราติดอยู่วัฏฏสงสารอยู่ตลอดไป เพราะฉะนั้นอุปาทานต่างๆ เหล่านี้เมื่อมันจะเกิดขึ้นมา มันก็เกิดเพราะอาศัยตัณหา

เมื่อมีตัณหา มาก อุปาทานมันก็มีมาก เช่น คนมีกามตัณหา มาก เพราะมีความยึดถือในเรื่องนั้นมาก อย่างเช่น สมมติว่าคนมีความรัก ความรักนี้ก็ถือว่าเป็นกามตัณหา เช่น สมมติว่ามีความรัก นาย ก. หรือนางสาว ก. ถ้ามีความรักในบุคคลต่างๆ เหล่านี้มาก เรียกว่ามีกามตัณหาในบุคคลเหล่านี้มาก กามอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องของกามนี้มันก็มีมาก ความหึงหวงก็ตามขึ้นมา ความหึงหวงต่างๆ เหล่านี้ก็คืออุปาทานนั่นเอง เพราะฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่าเมื่อมีตัณหา มากเท่าไร อุปาทานก็มากเท่านั้น ถ้าเราไม่มีความรัก ความหวงแหนก็ไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นตัณหากับอุปาทานนั้นจึงมีความสัมพันธ์กัน และเป็นสัมปยุตของกันและกันด้วย เมื่อมีตัณหาเป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน และเมื่อมีอุปาทานแล้วก็เป็นเหตุให้เกิดตัณหาเหมือนกัน เรามีความรัก เราจึงมีความยึดมั่นถือมั่นว่านี่เป็นของของเรา นี้เรียกว่าตัณหาเป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน เมื่อเราเกิดความยึดมั่นถือมั่นว่านี่เป็นของของเรา มากเท่าไร เราก็มีความรักในสิ่งต่างๆ เหล่านี้มากเท่านั้น เพราะฉะนั้นตัณหากับอุปาทานนั้นมันเกิดอาศัยกันและกัน มันจึงเป็นสัมปยุตของกันและกัน ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน และอุปาทานก็เป็นเหตุให้เกิดตัณหา

นอกจากนั้นในทฎิฎฐิ ในพรหมชาลสูตรนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ทรงจำแนกศีล ได้ทรงจำแนกศีล มีจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้านั้น พระองค์ได้ทรงปฏิบัติตามศีลต่างๆ เหล่านี้ครบบริบูรณ์ ในทั้งจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีลนี้ ถ้าเราได้อ่านกลับไปอ่านไปทบทวนดูอีกครั้งหนึ่ง แล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ประณีต เป็นเรื่องที่เราคณธรรมดาที่มีกิเลส หรือว่าคนอื่นๆ นอกจากพระพุทธเจ้าแล้ว จะไม่สามารถรักษาศีลเหล่านี้ได้เลย แต่พระพุทธเจ้านั้นไม่ใช่พระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติตามศีล ๒๒๗ เท่านั้น ความจริงศีลของพระไม่ใช่ว่ามีเพียงเท่านั้น ที่ว่ามีศีล ๒๒๗ นั้นเป็นศีลที่มากในพระปาติโมกข์ ส่วนศีลที่นอกพระปาติโมกข์นั้นนะมีมากมายสุดที่จะคณานับ และนอกจากนั้นไม่ได้ปรับอบัติเข้าไว้อย่างในจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีลนี้ก็อีกมาก พระพุทธเจ้าพระองค์สามารถประพฤติปฏิบัติตามศีลทั้งหลายเหล่านี้ ได้อย่างชนิดที่ว่าหายาบที่สุดจนกระทั่งถึงชนิดละเอียด

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๑๒.

ที่สุด เรียกว่าในด้านของความเป็นผู้มีศีลแล้ว ไม่มีใครที่จะมีศีลเสมอด้วยพระพุทธเจ้า ในด้านการการมีสมาธิ ก็ไม่มีใครจะมีสมาธิสูงกว่าพระพุทธเจ้า ในด้านของปัญญา ก็ไม่มีใครที่จะมีปัญญาลึกซึ้งเสมอเหมือนพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นในไตรโลก คือ ในมนุษยโลกก็ดี ในเทวโลกก็ดี ในมารโลกก็ดี ในพรหมโลกก็ดี ไม่มีบุคคลใดที่จะเสมอเหมือนพระพุทธเจ้าในด้านศีล สมาธิ และปัญญา จนกระทั่งถึงวิมุตติความหลุดพ้น เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าเป็นบุคคลผู้เลิศของโลก

๑๐. ศาสตราจารย์พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ^{๕๕} ราชบัณฑิต ได้ชี้แจงแสดงทัศนคติแต่ละประเด็นดังนี้

(๑) เรื่องอนเสนา

ในเรื่องอนเสนาทั้ง ๕ ข้อนี้ที่กล่าวมานั้น ข้อที่ว่าปฏิบัติตนเป็นหมอยา เนื่องมาจากครั้งโบราณ การแพทย์ยังไม่เจริญ ชาวบ้านต้องอาศัยพระเป็นประจำ เข้าวัดเข้าวาอยู่ การที่พระท่านบอกฉลากยาหรือตัวยาช่วยชาวบ้าน เป็นการสงเคราะห์อันหนึ่ง และวัตถุประสงค์สำคัญของพระเถระที่ท่านทำหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นหมอยา หมอดู หมออะไรต่างๆ ที่พระท่านทำ เพราะจะเป็นการดึงโยมเข้าวัดอีกทางหนึ่ง ก่อให้เกิดประโยชน์ ๒ ประการ คือ

(๑) รักษาหัวใจ ของญาติโยมที่มีศรัทธาต่อพระ

(๒) สงเคราะห์เท่าที่จำเป็นและทำได้ ด้วยการรักษา ท่านไม่ได้เรียกร้องเงินทองแต่ประการใด เป็นการสงเคราะห์กัน แม้แต่การอาบน้ำมนต์ ฟันน้ำหมาก ก็ต้องการที่จะช่วยเหลือชาวบ้านทางด้านจิตใจ

ปัจจุบันนี้ เรื่องเหล่านี้ พระไม่มีความจำเป็นต้องทำแล้ว เพราะการแพทย์เจริญขึ้น และก็มีโรงพยาบาลแพร่ไปสู่ชนบททั้งหลายมาก เพราะฉะนั้น เรื่องการประกอบยาของพระก็ไม่มีความจำเป็น

ส่วนเรื่องการดูหมอบอกโหราศาสตร์ ก็เหมือนกัน ปัจจุบันนี้ มีหมอชาวบ้านมีพวกโหราศาสตร์มากแล้ว ส่วนพระสงฆ์ก็ควรจะถอนตัวไป แต่มีความจำเป็น ถ้าว่าญาติโยมต้องการ เช่น เรื่องของฤกษ์ยามอะไรต่างๆ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหมอดูบางกรณีไป ต้องไม่ผิดพระวินัยและไม่ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน ท่านก็บอกได้ ก็เป็นการรักษาความศรัทธาและสงเคราะห์ได้ แต่ไม่ใช่ตั้งตัวทำเป็นอาชีพไป และไม่ใช่เรียกร้องลาภสักการะอะไรต่างๆ ต้องอยู่ที่เจตนา บางทีพระท่านบางรูปมีความรู้ความสามารถเกินกว่าชาวบ้านจริง มีจิตใจขั้นสูงก็สามารถช่วยได้ทำได้ ส่วนญาติโยมการที่พระทำอะไรได้ก็เกิดปีติโสมนัสกำลังใจที่สูงขึ้น อาจบำบัดโรคได้เร็วด้วยกำลังใจ หมายถึงโรคที่พอจะเยียวยาได้ในเรื่องการประกอบยานี้ ต้องดูที่ความจำเป็นและแยกเรื่อง คือ ไม่ได้บอกว่าห้ามโดยเด็ดขาดและไม่ได้บอกว่าให้ทำได้ ต้องแยกเป็นเรื่องๆ ถ้าจำเป็นถ้าเห็นสมควรว่าเกิดประโยชน์ พระก็ทำเพราะเป็นหน้าที่ของพระ แต่อย่าถือเป็นอาชีพ

^{๕๕} ศาสตราจารย์พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๓๐ น.

อนึ่ง เรื่องอนเสนา ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าการเป็นหมอดูมีทั้งแง่บวกแง่ลบ คือสมัยโบราณก็มีหลายรูปตั้งตัวเป็นหมอ เพราะสมัยก่อนไม่มีหมอ สมัยก่อนมีเรื่องอะไรก็ไปหาพระหมอดู พระจึงมีความจำเป็นต้องทำหน้าที่เป็นหมอ ต้องรู้เพราะต้องรักษาชาวบ้าน

ส่วนเรื่องเสน่ห์ยาแฝด ก็คือต้องการที่จะประสานรอยร้าวระหว่างคู่สามีภรรยาที่ทะเลาะกัน เช่น ผู้หญิงไปร้องเรียนก็เพราะว่าสามีแยกตัวไปมีภรรยาใหม่ จะทำอย่างไร จะให้สามีกลับมาหา หรืออยู่ด้วยกันตามเดิม เป็นต้น การทำเสน่ห์ยาแฝดเป็นของชาวบ้าน แต่พระไปเลียนแบบชาวบ้าน ถ้าแนะนำในทางที่ดี หมายความว่า ทำแบบนี้คือสอดแทรกธรรมะเข้าไปด้วย คำว่า ยา นั้น เป็นเพียงอุปเท่ห์เท่านั้น อันที่จริงแล้วคุณต้องพิจารณาให้ถ่องแท้ตามหลักธรรม และต้องศึกษาสาเหตุว่า ทำไมทะเลาะกันด้วย พอทราบเหตุปัจจัยแล้ว ก็สอนถึงเหตุอันนั้น ให้ปรับปรุงแก้ไข โดยมียาเสน่ห์ คาถา เป็นเครื่องล่อใจเป็นส่วนประกอบภายนอก ใช้เป็นอุบายเท่านั้น อย่างไม่ได้ประโยชน์ แต่มาตั้งตัวเป็นหมอดูทำเสน่ห์จริงๆ นั้น โดยไม่ใช้หลักธรรมะมาใช้สอนเลย อย่างนี้ผิด หมายความว่ามันอยู่ที่ใจ และถ้าใจเป็นกุศลต้องการจะช่วยเหลือ และช่วยในทางที่ถูกต้อง ก็เป็นประโยชน์

(๒) เรื่องวัตรหรือพรต

สำนักวิปัสสนาที่ชื่อว่าเป็นสำนักวิปัสสนา แต่ไปฝึกเป็นสมถกัมมัฏฐานอย่างเดียว สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน สามารถแยกได้และรวมได้ และสามารถแยกได้ คือสมถกัมมัฏฐานต้องการให้สมาธิ ต้องการจิตเป็นสมาธิอย่างเดียว เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ถ้าพอใจอยู่แค่นี้ ทำจิตที่เป็นสมาธิไปประกอบอิทธิฤทธิ์ต่างๆ ก็ทำได้ นั่นก็คือสมถกัมมัฏฐานต้องการให้จิตสงบเป็นสมาธิแค่นั้น

ส่วนวิปัสสนาต้องการปัญญา ถ้าแยกกันก็คือว่าวิปัสสนาก็ข้ามสมถะไป แต่ต้องเป็นคนที่มีใจถึง คือ เริ่มต้นพิจารณาสภาวะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ปรากฏ บางคนที่มีอุปนิสัยได้อบรมมาก่อน มีสติมีสมาธิเกิดขึ้นมาได้ เพราะว่อบุญเก่าเคยทำมาก่อน ก็สามารถจะบรรลุได้ โดยไม่ต้องปฏิบัติสมถะได้ แต่ส่วนใหญ่แล้ว ต้องฝึกสมาธิก่อน คือทำจิตให้สงบก่อนต้องพิจารณามองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น ที่ปฏิบัติได้ทุกวันนี้ เพราะเริ่มต้นจากสมถะ เพื่อให้จิตเป็นสมาธิก่อน คนธรรมดาปกติใจก็ฟุ้งซ่านไม่สามารถบังคับให้อยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งได้นานๆ

เมื่อได้ฝึกสมถกัมมัฏฐานให้ใจผูกอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งในกัมมัฏฐาน ๔๐ จะปฏิบัติตามกสิณ ๔๐ หรืออนุสสติ ๑๐ ก็ตามที่ชอบ เพื่อจะผูกจิตให้อยู่ในอารมณ์กัมมัฏฐานนั้น นานนานเป็นชั่วโมงหรือแล้วแต่กำหนดจนจิตก็นิ่งได้นานแล้วเกิดความสงบ สมาธิเกิด ฌานเกิด แล้วเอาจิตที่เป็นสมาธิเป็นฐานไปพิจารณาสภาวะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสังขาร โดยพิจารณาจากตัวเอง พิจารณาจากลมหายใจเข้าออก ที่มันเข้าๆ ออก ทุกอย่าง ให้เห็นเป็นสภาวะอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิดดับๆ อย่างสำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานของวัดมหาธาตุ พิจารณายุบหนอ พองหนอ เป็นต้น พอจิตใจเป็นสมาธิแล้ว ก็ให้พิจารณาสังขารแยกให้เห็นว่ามันไม่เที่ยงอย่างไร มันเป็นทุกข์อย่างไร มันเป็นอนัตตาอย่างไร

เรื่องที่พระบางรูปละเลยกิจวัตรของสงฆ์ที่อ้างมานั้น ตามข้อเท็จจริงบางรูปบางท่านเป็นความจริง โดยบางวัดไม่ให้พระได้ศึกษาในมหาจุฬาฯ เพราะพระไม่ได้ลงโบสถ์ เวลาลงโบสถ์ท่านอยู่ที่มหาจุฬาฯ เป็นข้อสำคัญ น่าจะพิจารณาแยกแยะ เพราะความจำเป็นของท่านที่ต้องเรียนเป็นเรื่องหนึ่ง นอกจากบางรูปไม่ลงเอง ต้องพิจารณาว่า องค์กรนี้ได้ตั้งใจที่จะลงอุโบสถ แต่ตัดการเรียนก็

ยกให้ แต่ถ้ามีความจำเป็นจริงๆ ลงไม่ได้ก็ต้องลา แสดงฉันทาคติ เพราะการลงโบสถ์ ฟังเทศน์ ฟังปาฏิโมกข์ เป็นกิจประจำของพระลัทธิไม่ได้ ก็ต้องพิจารณาให้ดี โดยทางนั้นก็จำเป็น ทางเรียนก็จำเป็น ต้องแบ่งให้ได้ว่าจะใครควรควรก่อนอะไรมาทีหลังได้ ต้องยืดหยุ่นโดยถือหลักมัชฌิมาปฏิปทา อย่าถือสายตรงอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องถือประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ถ้าประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม เอาประโยชน์ส่วนรวมตัดสินว่า สำคัญกว่า และต้องเปิดเผยแสดงเจตนาบริสุทธิ์ ลา บอกเจ้าอาวาส ลาพระอาจารย์ ลาบอกเพื่อนสหายธรรมกว่าวันนี้ผมขอลาอุโบสถ มีกิจจำเป็น เป็นต้น และใจของท่านเองก็บริสุทธิ์ ไม่มีกังวลในการไปทำกิจอย่างอื่น ให้ถือว่าหน้าที่ที่เป็นของสงฆ์ สำคัญกว่าหน้าที่ของส่วนตัว ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ไม่มีครหา

ส่วนเรื่องการขาดสมณสาธูป เห็นว่าเป็นการไม่สมควร คือเราสามารถให้วิธีการอื่นได้ สมมติว่า การไปซื้อของตามห้าง ต้องให้ลูกศิษย์ไป ถ้าจำเป็นจริงๆ การไปซื้อของของตามห้างสรรพสินค้า นอกจากจำเป็นเพราะที่อื่นไม่มี ไปได้ ต้องสำรวจระวังและไม่ควรไปคนเดียว ต้องมีลูกศิษย์ไปด้วยเสมอ เป็นการป้องกันอีกระดับหนึ่ง การให้โทรศัพท์อย่างเปิดเผยก็ไม่ควร ที่ควรอย่างยิ่งคือการใช้หูฟัง ก็ยังดีกว่า แต่ถ้าหลีกเลี่ยงได้ไม่ควรใช้ในที่สาธารณะ ปัจจุบันนี้กลายเป็นวัฏธรมนิยมตามโลกสมัยใหม่ ต้องระมัดระวังมาก โดยเราเป็นเพศที่ต่างจากคฤหัสถ์ ต้องปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยให้เคร่ง พระที่ไม่ปฏิบัติตามพระวินัยก็ไม่ใช่พระ เพราะความเป็นพระต้องปฏิบัติตามธรรมวินัย ต้องระวังยุคตามสมัยนิยม ไม่มีความจำเป็นต้องใช้สื่อสารในที่สาธารณะ^{๕๖}

เรื่องที่พระสงฆ์บางรูปฝึกฝนการเมือง อันนี้ไม่ดี เรื่องการบ้านการเมือง ในพระธรรมวินัยก็ไม่มีข้อห้าม รวมถึงการสงครามไปดุกองทัพ การฝึกทหารก็ไม่ได้ พระสงฆ์ต้องเป็นกลาง ไม่มีพรรคการเมือง ไม่มีฝ่ายขวาฝ่ายซ้าย ต้องวางตัวเป็นกลางไม่เข้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อไหร่มีใจเอนเอียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งคือตั้งตนไว้ผิด การฝึกฝนการเมืองไม่ใช่กิจของสงฆ์ นอกจากญาติโยมรู้จักมักคุ้นมาตามหลักของการปฏิบัติของนักการเมืองว่าอย่างไรผิด-ถูก ตามหลักพระธรรมวินัย สามารถอธิบายหรือแนะนำได้ตามความเป็นกลาง มีหลักฐาน เช่น หลักการปฏิบัติของนักการเมืองฉ้อฉล คดโกง โกหกหลอกลวงว่าทำอย่างนี้เป็นอย่างไร และถ้าเข้าหลักปฏิบัติผิดตามพระธรรมวินัย ตามหลักศีลธรรมก็ต้องแนะนำว่าผิด ไม่ควรเห็นว่าเป็นพรรคเราไม่ผิด ต้องวางตัวเป็นกลาง พุดชี้ผิดชี้ถูกให้ถูกต้อง ไม่สนับสนุนพระที่เล่นการเมือง

การปฏิบัติตามจุดดวัตรอย่างสมัยพุทธกาล ปัจจุบันนี้ไม่เหมือนสมัยก่อน เพราะความเจริญของสังคมทุกวันนี้ บิณฑบาตก็ไม่ได้อะไร นอกจากต่างจังหวัด จะถือบิณฑบาตเป็นวัตรอย่างเดียว ก็อาจได้ เป็นเฉพาะประเพณีเท่านั้น บางสถานที่ก็ได้บางที่ก็ไม่ได้ คือ การถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถ้าบิณฑบาตไม่ได้ ก็ไม่ต้องซื้อฉัน ถือบิณฑบาตอย่างเดียวอย่างนี้ก็ไม่สมเหตุผล อันนี้ต้องพิจารณาตามภูมิประเทศ อย่างในเมืองใหญ่ๆ การบิณฑบาตก็ไม่พอฉัน ก็อย่าไปอธิษฐานอย่างนั้น เราไม่ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เราก็ใช้วิธีอย่างอื่นซึ่งมีเยอะในจุดดวัตร ๑๓ ข้อ^{๕๗}

^{๕๖} อ่างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๙๔.

^{๕๗} รุ่งคันนิเทศ ปริเฉทที่ ๒ วิสุทธิมรรค เล่ม ๑ ภาคศีลปริเฉทที่ ๒, **ออนไลน์**, แหล่งที่มา, <http://th'wiki/วิสุทธิมรรค เล่ม ๑ - ภาคศีล ปริเฉทที่ ๒ - รุ่งคันนิเทศ-หน้า ๘๐-๘๕>.

การถือธุดงค์นั้น ก็เลือกเอาข้อที่เราสามารถจะถือได้สักข้อหนึ่ง ดูความจำเป็นและเหมาะสมกับสภาพการณ์ว่าในธุดงค์วัตรทั้งหมดอันไหนเราสามารถทำได้ เราก็เลือกทำสิ่งนั้นให้ได้ แต่ละอย่างๆ ไปก่อน ไม่ได้ถือปฏิบัติทั้งหมด ทำข้ออะไรได้ก็ทำข้อนั้นไป เพราะการทำอย่างนั้น คือ การผูกมัดใจตัวเองไม่ให้ปล่อยปละละเลยตัวเอง ต้องมีหลักธรรมเป็นข้อผูกพันเอาไว้ ต้องทำติดต่อกันสม่ำเสมอเท่าที่เราจะทำได้ ถ้าทำไม่ได้ก็ต้องปล่อยไป นี่ชื่อว่าเป็นการฝึก โดยเฉพาะพระวินัยทุกข้อ หรือศีลทุกข้อก็เหมือนกัน ไม่ฝัดวันประกันพรง เช่น วันนี้ทำ พรงนี้ไม่ทำ เป็นต้น เป็นการอบรมทางจิต

(๓) อานิสงส์ของศีลและพรต

เราต้องดูศรัทธาประชาชน เดียวนี้ในหมู่ประชาชนเกิดความเสื่อมศรัทธาในพระ เพราะว่าพระเราผิดศีล พระผู้ใหญ่ถูกจับในคดีทุจริตต่างๆ ในความรู้สึกของคนถือว่า พระต้องถือศีล พระไม่ทำอย่างฆราวาสเขาทำกัน คือเห็นพระทำอย่างฆราวาสเขาทำกัน ก็เกิดความเสื่อมศรัทธาเสื่อมใสไป

พระต้องมีศีล ท่านเป็นพระได้ก็ด้วยศีล เมื่อไม่ปฏิบัติตามศีล ความเป็นพระก็ต้องบกพร่อง อย่างเช่นต้องอาบัติปาราชิก ก็ต้องหมดจากความเป็นพระไป ฉะนั้น เรื่องศีลสำคัญมาก ต้องปฏิบัติให้สมควรตามฐานะ หรือศีลอยู่ในระดับไหนก็ให้ศีลสมบูรณ์อยู่ในระดับนั้นทุกอย่าง ไม่ใช่จะรักษาแค่อาบัติปาราชิกอย่างเดียว ก็ต้องรวมถึงสังฆาทิเสส ปาจิตตีย์ เป็นต้นด้วย ถือว่าสำคัญทั้งหมด เพราะแต่ละอย่างคือหัวใจของพระศาสนา เมื่อไหร่ ไม่มีศีล เมื่อนั้นคือความเสื่อมของพระศาสนา

ศีลวินัยเป็นรากฐานของพระพุทธศาสนา เมื่อไม่มีการรักษาศีล หรือถือพระวินัย พระพุทธศาสนาก็เสื่อมทันที ก็คงคล้ายกับศาสนาอื่นๆ ที่เสื่อมไปแล้ว

ส่วนศีลในระดับชาวบ้าน กัลป์ยามปุณฺณจะติได้ก็เพราะมีศีล ดังนั้น ศีล ๕ จึงเป็นรากฐานของมนุษย์ คนที่มีใจสูง ศีลจึงมีความสำคัญมากต่อมวลมนุษยชาติ จึงได้ชื่อว่า เป็นรากฐานของพระพุทธศาสนา ๓

๑๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยโท ดร. บรรจบ บรรณรุจิ^{๕๔} ได้เสนอแนะปัญหาการละเมิดพระวินัย ซึ่งจะแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ คือส่วนของการปกครอง พระเถระเจ้าคณะพระสังฆาธิการในระดับปกครอง ตั้งแต่เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ จะต้องกวดขันสอดส่องดูแลพระภิกษุสามเณรในปกครอง ให้อยู่ในระเบียบระบบแห่งพระธรรมวินัย กฎหมายบ้านเมือง

ส่วนที่ ๒ คือต้องปลูกจิตสำนึกของความเป็นพระความเป็นสมณะ ว่าความเป็นพระเป็นสมณะในพระพุทธศาสนาต้องปฏิบัติตนอย่างไร นิสัย ๔ ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ ต้องปฏิบัติตามการบิณฑบาตเป็นส่วนหนึ่ง ที่พระภิกษุสงฆ์ต้องปฏิบัติ จึงจะนำมาซึ่งความเสื่อมใสศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนได้ เพราะความศรัทธาในพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งคือจริยวัตรของพระภิกษุสามเณร

^{๕๔} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยโท ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๑๖.๓๐ น.

ต้องรู้ก่อนว่าเหตุผลที่ไป ไปเพราะอะไร ไปเพราะความจำเป็นหรือว่าเป็นเพราะขาดสามัญสำนึกของความเป็นสมณะการไปที่โอโศกรและการใช้สื่อจำเป็นต้องปลูกจิตสำนึกมากกว่า เพราะสื่อที่เปรียบเสมือนดาบสองคม ใช้ในทางที่ถูกที่ควรก็เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่สำคัญอีกช่องทางหนึ่ง แต่ในทางกลับกันทางใช้ในทางที่ผิด ก็อาจเป็นช่องทางทำลายพระพุทธศาสนาได้เช่นกัน ส่วนเรื่องของการฝึกฝนการเมือง ให้รำลึกถึงความเป็นสมณสัญญาว่า ควรปฏิบัติอย่างไร ถ้าตระหนักได้แล้ว ก็จะเกิดหิริโอตตัปปะ หรือ ความละเอียดรอบคอบ แล้วก็มีสติ มีสังวรณ มีการควบคุมการแสดงออกจึงจะละการกระทำเหล่านั้นได้

ดังนั้น จึงขอเสนอแนะว่าต้องเข้มงวดกวดขัน เจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับผู้ปกครองต้องสนใจในการสร้างความเป็นพระหรือสมณสัญญา ให้แก่พระภิกษุสามเณรนั้นๆ และที่สำคัญคือปลูกฝังให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเจ้าคณะผู้ปกครอง พิจารณาสมณสัญญาว่ามีมากน้อยแค่ไหน เพราะว่าตัวนี้เป็นตัวเสื่อมเสีย ที่สะท้อนไปถึงระดับปกครอง เหมือนระบบการปกครอง ถ้ามีสมณสัญญาหรือความรู้สึกว่าเป็นพระ อ่อนแอลงไป มันก็สะท้อนไปถึงผู้ใต้บังคับบัญชา ความรู้สึกที่เป็นสมณะต้องได้รับการควบคุม ด้วยสติด้วยสมาธิ ซึ่งเป็นการฝึกนิสัย แต่ถ้าย้ายไปหรือไม่ทำการควบคุม จะทำให้เกิดกิเลส ถึงแม้จะเป็นความสุขส่วนตัว แต่จะส่งผลเสียถึงองค์กรคณะสงฆ์ส่วนรวม รวมถึงพระศาสนาในวงกว้าง

การปฏิบัติตามพระวินัย ถ้าบกพร่องจะทำให้ฝ่ายจ้องจับผิดเล่นงานไม่หยุดหย่อนโดยใช้การที่คณะสงฆ์ปฏิบัติไม่สมบูรณ์หรือปฏิบัติไม่ได้ในพระวินัยบางข้อ ย่อมเป็นจุดโจมตีข้อบกพร่องอย่างให้เห็นๆ กันมาเช่นการรับเงินมาเป็นส่วนตัวของพระ การที่พระมียศศักดิ์เหมือนขุนนาง ก็จะถูกยกมาเป็นจุดพูดทำลาย เพราะเหตุที่พระวินัยไม่อนุญาตให้พระรับเงินอย่างปัจจุบัน ถึงแม้จะมีพระบรมพุทธานุญาตผ่อนผันบ้าง แต่ก็ไม่ได้อนุญาตถึงขั้นให้พระถือครองหรือการมียศศักดิ์อย่างที่เป็นอยู่ปัจจุบัน และก็มีได้ทรงเปิดทางไว้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การโจมตีของเขามีน้ำหนัก จนสังคมส่วนหนึ่งที่ไม่เข้าใจชีวิตจริงของพระสมมติสงฆ์ในสังคมไทยพากันคล้อยตาม แต่ก็มีหลายคนมีใจเป็นธรรมคืออยากเห็นคณะสงฆ์ทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้กระจ่าง ทั้งทางพระวินัยและสภาพสังคมในปัจจุบัน ท่านเหล่านั้นรับได้กับเหตุผลที่จะอ้าง เพราะยุคสมัยปัจจุบันนี้ต่างจากยุคครั้งพุทธกาล คือ เป็นยุคที่บีบบังคับให้พระสงฆ์ไทยต้องใช้เงิน อีกทั้งการทำความเข้าใจให้กระจ่างก็เป็นการยอมรับความจริงว่าทำได้หรือไม่ได้แค่ไหน? เพียงไร? ไม่ใช่เรื่องของการเสียหน้า แต่เป็นเรื่องความจริงที่ควรทำและต้องทำให้ชัดเจน เพื่อสังคมจะได้เข้าใจและหาทางออกให้เหมาะสมดีกว่าการเก็บเงินไปให้สังคมฝืนอยู่กับภาพในพระไตรปิฎกว่า "พระสงฆ์คือสมณะผู้สงบ" อนึ่ง ในความเป็นจริงสภาพใหญ่ในปัจจุบัน มิได้เป็นอย่างนั้น เพราะจะเห็นได้ว่า พระกับฆราวาสต่างฝ่ายต่างดิ้นรนเพื่อให้มี ให้ได้เช่นกัน ต่างกันแต่อยู่ที่ฆราวาสต้องกราบพระ ถือเป็นสรณะ เพราะเพศพระที่ครองอยู่ยังคงศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากเราปลูกฝังความขลังนี้ไว้ในใจชาวพุทธไทยมานาน

ท่านอาจารย์เองเคยเสนอว่า เรื่องห้ามพระรับเงินไว้เป็นสมบัติส่วนตัวนั้น บัญญัติจริงแต่โทษก็ไม่รุนแรงถึงขั้นต้องขาดจากความเป็นพระ เพราะเมื่อสละของนั้นออกไปแล้วสารภาพผิด (ปลงอาบัติ) ก็พ้นผิดแต่นำคิดกันว่าเมื่อยุคนี้ พระไม่มีเงินอยู่ไม่ได้ไม่เกี่ยวข้องกับเงิน ก็ทำงานไม่ได้จึงเป็นเรื่องที่ชาวพุทธเรา (พระกับฆราวาส) ต้องมาช่วยกันคิดอย่างมี "เมตตา" ว่าจะทำอย่างไรให้พระใช้เงิน

โดยไม่เป็นอาบัติอย่าไปอ้างว่าการรับเงินหรือไม่ เป็นเรื่องของพระฆราวาสอย่ามายุ่ง สำหรับผมเห็นว่า ฆราวาสไม่ยุ่งไม่ได้ เพราะฆราวาสคือผู้ถวายเขาจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องตามข้อตกลงจะได้ทำให้เขาสบายใจ พระก็จะได้พ้นจากวิปปฏิสาร (เดือดร้อนใจ)

ดังนั้น พระสงฆ์สามเณรในปัจจุบัน มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนในทาง พระพุทธศาสนา น้อยมาก จึงมีคำถามว่า พระเณรทุกคนนี้เข้าใจและยึดมั่นในคำว่า ศีลพรต มากน้อย แคะไหน และเข้าใจคำว่ามัชฌิมาปฏิปทา มากแค่ไหน และการไม่เคารพพระธรรมวินัย อีกรูปแบบหนึ่ง ที่ คณะสงฆ์ทำให้เกิดขึ้นมานาน คือการตีความพระวินัยไปในลักษณะขัดแย้ง กับเจตนารมณ์ของพระ วินัย และขัดแย้งพระประสงค์ของพระพุทธเจ้า เช่น ปรีวาสากรรมกับการทอดกฐิน

"ปรีวาสากรรม"^{๕๙} หรือการอยู่ปรีวาสาตามพระวินัย คือ การอยู่แบบกักบริเวณใช้เป็นการ ลงโทษพระที่ท่านทำผิดอาบัติสังฆาติเสส ซึ่งหนักrongลงมาจากอาบัติปาราชิก (ขาดจากความเป็น พระ) ในการอยู่ปรีวาสา นั้นพระที่ต้องอาบัติ ถูกปฏิบัติในฐานะผู้ทำผิด ซึ่งมีข้อห้ามมากมาย เช่น ห้ามมี ผู้รับใช้อยู่ร่วมกับใคร ไม่ได้แสดงธรรมสอนใครไม่ได้ แต่ในสังคมไทยเรา คณะสงฆ์ปล่อยให้มีการแปร เจตนารมณ์ตัวนี้ผิดแผกไป โดยไม่ถือเป็นการลงโทษ แต่ถือเป็นการงานบุญที่ยิ่งใหญ่ มีการประกาศนิมิต ให้พระจากทั่วสารทิศ มาอยู่ เมื่อมาอยู่แล้วก็มีการดูแลอย่างดี ทั้งข้าวปลาอาหารและการรับใช้ อย่าง อื่นยิ่งกว่านั้น บางแห่งยังถือเป็นโอกาสเชิญชวนให้ฆราวาสมาอยู่ด้วย

ความเบี่ยงเบนตัวนี้ ถ้ามองในแง่วิชาการก็อาจถือเป็นพัฒนาการได้ แต่ถ้ามองตามเป็น จริตของพระศาสนาต้องถือว่า เป็นจุดอันตรายเพราะบิดเบือนไปจากพระวินัย จนทำให้พระวินัยถูก ทำลายได้เพราะฉะนั้น ต้องสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจหลักพระธรรมวินัย ให้เกิดขึ้นในตัวพระเณร ก่อน การพูดเรื่องนี้ถึงจะมีน้ำหนัก

โดยเฉพาะประเด็นที่พูดถึงทางสายกลาง คือ “การหมุนล้อธรรม” เป็นคำแปลของคำบาลี ว่า “อัมมะจักกัปปะวัตตะนะ” (การทำล้อธรรมให้หมุนไป) แยกเป็น อัมมะจักกะ (ล้อธรรม, ล้อแห่ง ธรรม) กับปะวัตตะนะ (การหมุน) เป็นชื่อพระสูตร อันเป็นคำสอนแรกของพระพุทธเจ้าหลังตรัสรู้ได้ ๓ เดือน มีชื่อเต็มว่า อัมมะจักกัปปะวัตตะนะ หรือ อัมมะจักกัปปะวัตตะนะสูตร (สูตร) ภาษาอังกฤษใช้ว่า The Discourse on Setting The Dharma on Motion ทำไมสูตรนี้จึงเรียกว่า สูตรหมุนล้อธรรม? จะให้คำตอบตอนนี้เลย ยังไม่ได้ คงต้องมาทำความเข้าใจเนื้อหากันไปตามลำดับ โดยเฉพาะเรื่องล้อ ธรรมว่าคืออะไรบ้าง? ทำไมจึงเรียกล้อธรรม? ในทรรคนะของผม “ล้อธรรม” หมายถึง คำสอนทั้งหมด ที่มีตรัสไว้ในพระสูตรนี้ ซึ่งดูแล้วก็พบว่า ล้อธรรมที่ ๑ มัชฌิมาปฏิปทา ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็น คำสอนแรกที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดง โดยผมจะว่า ไปตามลำดับโดยพูดถึงมัชฌิมาปฏิปทา ก่อน ซึ่งไทยมักใช้ว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” (เขียนติดกัน) แล้วปลี่ยนมาเป็นว่า “ทางสายกลาง” คำแปลทางสาย กลางนี้เอง เกิดปัญหา มาก เพราะต้องมาหาคำนิยามกันอีกว่า มีความหมายแค่ไหน? นี้กว้างง่ายหรือ? ที่ไหนได้จนปานนี้ ยังไม่รู้เลยว่าเข้าใจกันถูกต้องแค่ไหน? แม้แต่ตัวผมเองก็ต้องมาขอความรู้จาก ผู้อ่านด้วย

^{๕๙} วิมทา. (ไทย) ๑/๔๔๒/๔๗๑.

ที่ว่าเกิดปัญหา ก็คือไม่รู้แน่ว่าทางสายกลาง คือทางไม่ตั้ง ไม่หย่อนหรือว่าทางที่อยู่ตรงกลาง ผมมาได้แง่คิดว่า การจะคลี่คลายความสงสัยตอนนี้ ได้ต้องมาทำความเข้าใจกับคำปฏิบัติมาก่อน อันที่จริงปฏิบัติคำเดียวกับคำว่า ปฏิบัติ หรือที่ไทยใช้ทับศัพท์ (ใช้คำเดิมแต่แผลงรูปให้ออกเสียงง่าย) ว่าปฏิบัติแปลเอาความหมายได้ว่า "การถึงเฉพาะ, การเดินทางมุ่งหน้าเข้าหา, การดำเนินไปสู่" แต่มักไม่ได้แปลอย่างนี้กันส่วนมากจะแปลง่ายๆ ว่า "การปฏิบัติ" ซึ่งภาษาอังกฤษเองก็ใช้ว่า "Practice" ก็เลยทำให้นักคิดคิดกันว่า คำสองคำนี้ เดิมน่าจะเป็นคำเดียวกัน แต่พอออกจากถิ่นเดิมคืออินเดียเหนือไปแล้ว ก็เลยมีอสังการคือเครื่องแต่งตัวแตกต่างกันไปตามถิ่นของคนพูดในแต่ละท้องถิ่น แต่ที่แปลว่า "ทาง" เป็นไปได้แน่เพราะคำขยายที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ว่า อนุโยคะ อัญญสิทฺธิโก มัคโค- อริยมรรค มืองค์ ๘ คำขยายนี้นั้นแหละน่าพิจารณา อริยะ แปลว่าห่างไกลจากกิเลส มรรค แปลว่า ทางมืองค์ ๘ คือ มืองค์ประกอบ ๘ ส่วน จึงแปลได้ว่า ทางที่ทำให้ห่างไกลจากกิเลส ซึ่งมีอสังการประกอบ ๘ ส่วนหลายท่านเปรียบว่า ทางเส้นเดียวมี ๘ เส้น ทว่ามีคำเตือนมาว่าอย่าใช้ว่ามรรค ๘ นะไม่ถูก ถ้าใช้อย่างนี้จะหมายถึงว่าทาง ๘ สาย แต่ความจริงคือทางสายเดียวแต่มีอสังการประกอบที่หัวสมัยใหม่บอกว่าคือเลน (lane) ไม่ว่าจะใช้ปฏิบัติหรือมรรค แต่แล้วในภาคปฏิบัติก็คือ "วิธี" นักธรรมฝรั่ง จึงแปลว่า Way หรือ Method หรือบางคนก็ใช้ว่า How to

ตกลงว่า ปฏิบัติหรือมรรค คือทางสายเดียว เพราะพิจารณาตามไวยากรณ์ (Grammar) ก็บังคับไว้ใช้เป็นเอกพจน์ (Singular Number) และในทางปฏิบัติก็วิธีเดียวนี้ แต่มีอสังการประกอบให้ปฏิบัติถึง ๘ ส่วน คำในลักษณะนี้ ยังมีให้เห็นอีกเช่น นะวังคะสัตตสุตฺตสํนิงฺคณา คำสอนของพระศาสดาเดียว แต่มีอสังการประกอบ ๘ ส่วนจาตุรงค์คะสันนิปาโต การประชุมเดียว แต่มีอสังการประกอบ ๔ ส่วนอ้าว...แล้วทางสายกลาง หมายถึงอะไร? เบื้องต้นอยากให้เลือกก่อนว่า ความหมายไหน เหมาะสมวิธีปฏิบัติ ไม่ตั้ง ไม่หย่อนหรือวิธีปฏิบัติที่อยู่กลาง? วิธีแรกได้แก่ วิธีปฏิบัติที่ "เมื่อตั้งก็ลด เมื่อหย่อนก็เร่ง" หมายความว่า "ปฏิบัติแล้วเริ่มยากลำบากเหนื่อยกายเหนื่อยใจ ก็เพลาการปฏิบัติลงให้มาอยู่ในระดับที่รับได้เข้าทำนองว่า หิวก็กิน หนาวก็ห่ม ง่วงก็นอน ปวดเมื่อยก็พัก แต่เมื่อรู้ว่าหย่อนลงไปมาก ก็เร่งกลับขึ้นมา หิวก็ห่มบ้าง หนาวก็ห่มบ้าง ง่วงก็นอนบ้าง ปวดเมื่อยก็ทนบ้าง"

โดยเฉพาะวิธีหลังได้แก่วิธีปฏิบัติที่หลีกเลี่ยงข้างสุดโต่ง (อันตะ) ๒ ฝ่ายคือ

๑) ฝ่ายหย่อนยานปล่อยตามความอยากอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า 'กามะสุขัลลิกานุโยคะ- การมุงมั่นอยู่กับการหาความสุขจากกาม' ฝรั่งแปลว่า 'Indulgence in Sensual Pleasures' ซึ่งได้แก่ การหาความสุขจากการชมรูปที่สวยฟังเสียงเพราะๆ อยู่กับกลิ่นหอมที่ถูกจุมูกลิ้มรสอาหารที่อร่อยถูกลิ้ม และเพลินอยู่กับสัมผัสทางกาย ที่ทำให้มีความสุขชนิดที่เรียกว่า 'ต้องการเมื่อใดก็สนองเมื่อนั้น - Whenever demands take place, supplies are performed' กับ

๒) ฝ่ายตั้งเครียด คือ การทำตัวเองให้ลำบากอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า 'อัตตะกิลละมะถานุโยคะ- การมุงมั่นอยู่กับการทำตัวเองให้ลำบาก' ฝรั่งแปลว่า 'Indulgence in Self-Mortification' ซึ่งได้แก่ การทรมานตนตามลัทธิความเชื่อ ที่มีมาแต่โบราณเช่น อดข้าว อดน้ำ กลั้นลมหายใจ นอนบนหนาม นอนบนเตาไฟ นั่งตากแดด ตากความหนาวเหน็บ ด้วยหวังว่า ความยากลำบาก จะทำให้ได้พบโมกษะคือความพ้นทุกข์เนื่องจากกิเลสต้นเหตุแห่งทุกข์ ต่างถูกรีดถูกเผาไปพร้อมกับเหงื่อไคลและความเจ็บปวด"

ในวิธีหลังนี้ ข้อที่ ๑) พระพุทธเจ้าทรงทำมาแล้ว ตอนเป็นเจ้าของชายใช้ชีวิตในวังมีปราสาท ๓ ฤดูใช้ชีวิตอย่างสุขุมลลาชาติ เสวยความสุขจากกามอย่างสุดโต่ง ชนิดที่หากคนบริโภคกามคนใดเทียบได้ยาก ส่วนข้อที่ ๒) พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติหลังบวชตอนทำทุกรกิริยา (ทำเรื่องที่ทำได้ยาก) ซึ่งก็หาสมณะและพรหมณ์ท่านใดเทียบไม่ได้เลย แต่พิสูจน์แล้ววิธีทั้ง ๒ ไม่ทำให้พ้นทุกข์ได้ เพราะข้อแรกทำให้หิวไม่หยุด ส่วนข้อหลังยิ่งทุกข์ทรมาณทั้งพระวรกายและพระทัย เพราะลำบากกายตอนนั้น แต่ต้องรอเอาสุขในภพหน้า ซึ่งจะได้หรือไม่ได้ ไม่มีอะไรประกันได้ มีแต่หวังให้รอที่ว่า หลีกเลี้ยงที่สุดโต่งทั้งสอง มาจากพระพุทธพจน์ที่ว่า

“เอเตเต ภิขเว อุโณ อนเต อนุปคมม มชฌิมาปฏิบัติภา ภิกขุทั้งหลาย ทางสายกลางไม่เข้าใกล้ที่สุดโต่งทั้ง ๒ นั้น...”^{๖๐} คำว่า ไม่เข้าใกล้ ก็คือหลีกเลี้ยงทำไม่ทรงสอนให้หลีกเลี้ยง? ก็เพราะว่าบรรดาที่สุดโต่งทั้ง ๒ นั้น ที่สุดแรกเป็นของต่ำ ไปเป็นของชาวบ้าน เป็นของคนที่มีกิเลสหนายังหมกมุ่นยิ่งให้ต้องมีพฤติกรรมต่างๆ ทำให้กิเลสพอกพูน แกร่งแหยงกันที่สุด หลังมีแต่ทำให้ทุกข์ ไม่ทำให้กิเลสห่างหายไปไม่เป็นประโยชน์ สรุปลงแล้วคือ ทำให้พ้นทุกข์ไม่ได้ ลดละกิเลสไม่ได้ เพราะไม่ใช่ทางตรงสู่ความพ้นทุกข์ ดังนั้นมชฌิมาปฏิบัติภาหรือทางสายกลาง ในที่นี้ จึงทำความเข้าใจได้ว่า คือวิธีปฏิบัติอยู่กลางระหว่างที่สุดโต่งทั้ง ๒ นั้นคือ ไม่ใช่มุ่งแต่ลดละกิเลสด้วยการทำตัวให้ยากลำบากถ่ายเดียว ไม่สนใจการฝึกจิตเฝ้าดูสภาวะทางจิตเลย หรือไม่ใช่มุ่งแต่เสพสุขสนองความต้องการ ด้วยหวังว่าเสพสุขจนอิ่มแล้ว จะเกิดความพอใจเองโดยเข้าใจเหมือนว่าข้างก่อนเชือกลงมาจากที่สูงแล้วเชือกหมุนกลิ้งคลี่คลายไปจนสุดไปเอง แต่ตอนนี้เป็นทางตรงสู่นิพพานซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า

“...ทำให้เกิดดวงตา ทำให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม เพื่อดับ (ทุกข์)” และตรัสว่า “ตะถาคะเตนะ อะภิสัมพุทฺธา- ตถาคตได้รู้แจ้งแล้ว” อาจมีคนค้านว่าที่แปลว่า “ไม่ตั้งไม่หย่อนน่าจะใช้ได้ในกรณีที่ว่า” ปรับองค์มรรคแต่ละองค์ให้พอดีกัน ไม่ตั้ง ไม่หย่อนอย่างที่เราเรียกว่า “ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม” คือทำให้แต่ละองค์เสมอกัน ก็ยอมรับว่าเข้าใจอย่างนั้น ใช้ได้แต่ส่วนใหญ่เมื่อพูดว่าไม่ตั้งไม่หย่อน จะหมายถึงการแสดงออกทางกายภาพ ไม่ใช่กับการทำกับสภาวะทางจิต เพราะสภาวะทางจิตมีค่าใช้อยู่แล้วคือ มัคคะสะมังคี - ความพร้อมแห่งองค์มรรค หรืออัมมะสามัคคี ความพร้อมแห่งธรรม

มาถึงตรงนี้ก็อยากเล่าเรื่อง The "Middle Way" หรือทางสายกลาง" ที่เข้าใจกันในระดับนานาชาติผมมีประสบการณ์กับพระในมหายานญี่ปุ่น เคยเดินทางไปด้วยกันเพราะความสนิทกันเลยคุยกันหลายเรื่องตอนหนึ่ง ท่านคุยถึงชีวิตพระญี่ปุ่นให้ฟังว่า การที่พระญี่ปุ่นมีครอบครัวได้ การฉันท่าเย็นได้ ต้มเหล้า Zake และดื่มเบียร์เพื่อใช้ warm up ร่างกายได้ ท่านบอกว่า ท่านรู้ว่าการทำแบบนี้ผิดพระวินัยตามที่เถรวาทบอกแต่ท่านมีทางออกคือ ทำความเข้าใจกันว่า "ท่านดำเนินชีวิตแบบทางสายกลางระหว่างชีวิตพระกับชีวิตฆราวาส" คำถามผมก็คือ "ทางสายกลางแบบนี้ จะเข้ากับมชฌิมาปฏิบัติภาในสูตรนี้ได้ไหม?" ขอฝากท่านได้อ่านคิดกันต่อ เมื่อตกลงเรื่องมชฌิมาปฏิบัติภาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้กันได้แล้ว ขอให้เรามาศึกษาถึงส่วนที่ขยายมชฌิมาปฏิบัติภา ซึ่งก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้แล้วว่าได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

^{๖๐} มหาวาร.ส. (บาลี) ๑๙/๕๒๘/๑๖๖๔.

ดังนั้น เมื่อพระเณรมีการเข้าใจถูกต้องแล้ว เชื่อว่าประชาชนก็เข้าใจไม่ยาก แล้วก็ มีนโยบายที่จริงจังในการแก้ปัญหาในคณะสงฆ์ด้วย ปัญหานี้ทำเฉพาะตัวบุคคลไม่สำเร็จ ต้องทำเป็น องค์คาพยพลง คือต้องทำเป็นองค์รวมอย่างจริงจัง คณะสงฆ์ต้องร่วมกันวางแผนวางนโยบายในการ จัดทำ ต้องระดมสติปัญญาของพระภิกษุสามเณรทั้งหลาย เพราะสิ่งนี้สำคัญมาก ในความอยู่รอดของ พระพุทธศาสนาและสถาบันของสงฆ์เอง

ประเด็นที่ว่า การปฏิบัติธรรมที่เป็นแบบสมถวิปัสสนานั้น ทุกวันนี้ ทำได้แค่การฝึกสติ เบื้องต้นก็ยังไม่ได้เลย จะไปพูดอะไรถึงสมถวิปัสสนา การฝึกสอนเรื่องนี้ ไม่ได้พัฒนาอะไรมากมาย เพราะฉะนั้น การที่จะสอนต้องทำอย่างจริงจัง แม้ในส่วนรวมพระวิปัสสนาจารย์บางรูป ก็ไม่ได้ปฏิบัติ ได้ขนาดนั้น เพราะฉะนั้น พระวิปัสสนาจารย์ ที่จะไปสอนตัวเองต้องปฏิบัติได้ก่อน ต้องเพียรพยายาม ฝึกสติ สมาธิปัญญา ให้เกิดขึ้นให้ได้

ประเด็นที่ว่า ในเรื่องของจุดศักราชทั้ง ๑๓ ข้อ จริงๆ แล้ว สามารถที่นำประยุกต์ใช้ได้ ทั้งหมดทั้ง ๑๓ ข้อ แต่ต้องทำให้จริงๆ จังๆ เพราะจุดศักราช เป็นวัตรปฏิบัติที่สำคัญที่พระองค์ ทรงบัญญัติไว้ ถ้าทำได้จริงๆ จังไม่ใช่แค่เป็นผลดีต่อการปฏิบัติของพระสงฆ์เท่านั้น เพราะเมื่อพระสงฆ์ เคร่งครัดแล้วย่อมนำมาความศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกชนได้ ท่านจะสังเกตเห็นได้จากทุกวันนี้ว่า ผู้คนมีความศรัทธาในพระสายป่ามากกว่าพระสายปริยัติ สิ่งนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญ แต่ไม่ว่าจะอย่างไร ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ย่อมต้องไปด้วยกัน ขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปไม่ได้ เพราะทุกวันนี้ ญาติโยมที่มาราบ พระ เขากราบพระที่ศีลเรื่องศีลและพรตนี้ ความจริงแล้วเดิมที่ไม่ได้เรียกว่า ศีลพระพุทเจ้าทรง เรียกว่า อกรณียะ ๔ ไทยเรามาเรียกว่า อกรณียกิจ ๔ ที่มีความหมายตามตัว ก็คือพฤติกรรมที่นักบวช ทำไม่ได้หรือต้องไม่ทำ เป็นวินัยหรือ monadic rules ขึ้นพื้นฐานของนักบวชอินเดียโบราณ^{๖๑} รวมถึงพระพุทเจ้าด้วย ก็ทรงถือปฏิบัติตามนี้ และหากทำแล้วก็ถือว่าทำผิดหรือล่วงละเมิดวินัยคน ไทยเรามักเรียก "วินัย" ว่า "ศีล" ผมก็เลยขอเรียกกรณียะ ๔ ว่าศีล ๔ ก็แล้วกัน

ถามว่า ศีล ๔ มีที่มาเป็นอย่างไร? คำตอบก็ไม่ยากหรือหากเราเข้าใจศีล ๕ หรือสิกขาบท ๕ ว่าเป็นวินัยขึ้นพื้นฐานของสังคัมมนุษย์ เพราะศีล ๕ เดิมเรียกว่า มนุษยธรรมคือธรรมของมนุษย์ เพื่อการอยู่ร่วมกันเพราะสอนให้มนุษย์รู้จักสิทธิของกันและกันและเคารพสิทธินั้น มีสิทธิอะไรบ้าง ที่ กล่าวไว้ในมนุษยธรรมนั้น? ก็คือสิทธิในชีวิตสิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในคู่ครองหรือสถาบันครอบครัว สิทธิในการสื่อสาร และสิทธิในการดูแลสุขภาพตัวเอง

ในสังคัมเดิมมนุษย์ก็มีสิทธิ ๕ อย่างนี้แหละ เป็นสิทธิขึ้นพื้นฐานมนุษย์ เราปฏิบัติตาม ธรรมนี้แหละจึงอยู่กันอย่างสงบสุขเป็นปกติ และอยู่อย่างมีกตัญญูทำให้เรียกว่า วินัย ได้เรียกว่า ศีล ได้ต่อมาเมื่อสังคัมมนุษย์ขยายใหญ่ มีการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น จึงต้องมีผู้รู้ออกมาเตือนมาสอนให้ กลับไปถือสมათานธรรม ๕ นั้น เพราะเหตุที่ต้องบอกต้องสอนให้ปฏิบัติ นี้แหละจึงเรียกว่า สิกขาบท หรือบทฝึกหัดเรื่องทั้งหมดนี้ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งบันทึกเรื่องราวสังคัมอินเดียซึ่งช่วง

^{๖๑} ความสำคัญของศีลพระ ๔ ข้อซึ่งก็คือ อกรณียะ ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับและวางไว้ให้เป็น วินัยของสังฆะหรือหมู่สาวกทุกรูปต้องปฏิบัติ", **ออนไลน์**, แหล่งข้อมูล, <https://www.facebook.com/bannarujj.home/posts/>, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

ก่อนใกล้พุทธกาลช่วงพุทธกาลและหลังพุทธกาลเกือบ ๓๐๐ ปี เรียกว่าชมพูทวีป ดังนั้น สังคมอินเดีย จึงได้รับอิทธิพลของธรรม ๕ ข้อนี้เต็มเปา

ต่อมาเมื่อคนอินเดีย นิยมออกบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ และต้องกำหนดระเบียบวิถีชีวิตขึ้น เป็นวิถีชีวิตของคนที่ไม่มีการครอบครัวยุคก่อน คืออนาคาริก ก็ได้นำเอาธรรม ๕ ข้อนี้มาปรับ เป็นวินัยขั้นพื้นฐานของนักบวชโดยตัดข้อที่ ๕ คือ เว้นขาดจากการดื่มสุราเมรัยออกไป เพราะเป็นของคู่กับชีวิตฆราวาสจึงไม่จำเป็นต้องใส่ใจเนื่องจากชีวิตนักบวช ตัดขาดโดยตรงแต่มาเข้มงวดกับ ๔ ข้อที่เหลือและเข้มงวดกับข้อที่ ๓ คือ เว้นขาดจากการมีเพศสัมพันธ์ โดยประการทั้งปวงและข้อที่ ๔ คือ ห้ามพูดเท็จ โดยไฟกัสลงไปที่ห้ามพูดโกหกเรื่องคุณวิเศษที่ตัวเองไม่มีจริงเช่นว่า ได้บรรลุฌาน ได้ตาทิพย์ หูทิพย์ เพราะอยู่ในเพศนักบวชที่มีคนเคารพพูดแล้วทำให้คนหลงเชื่อได้ง่าย จะนำไปสู่การเป็นคนหลงโลกแสดงว่า นักบวชอินเดียโบราณแหลมคมมาก

พูดถึงธรรมะหรือต่อมาคือวินัย ๔ ข้อนี้ ซึ่งพัฒนามาจากธรรมสำหรับปกครองของมนุษย์ ๕ แล้วกำหนดถือเป็นวินัยขั้นพื้นฐานของนักบวชอินเดียโบราณ ทุกลัทธิทุกนิกาย พระพุทธเจ้าก็ทรงถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเช่นกันและยังสอนพระสาวกให้ถือปฏิบัติตามด้วย จึงสรุปได้ว่า เมื่อวินัยคือศีล พระในพระพุทธศาสนาจึงมีศีลพื้นฐาน ๔ ข้อแล้วศีล ๒๒๗ มาจากไหน? ฝากไว้ตอนแรกแล้วว่าให้ดูความสำคัญของวินัยหรือศีล ๔ ข้อนี้ ซึ่งต่อมาได้ให้กำเนิดศีล ๒๒๗ ซึ่งความจริง ต้องเรียกสิกขาบท ๒๒๗ เพราะทั้งหมดนั้น มาจากการที่พระสาวกล่วงละเมิดหรือทำผิดวินัยหรือศีล ๔ นั้นทั้งสิ้นแล้ว พระพุทธเจ้า ท่านเอาความผิดนั้นมาบัญญัติไว้ให้พระสาวกได้ศึกษา และเป็นบทฝึกหัดโดยทรงเรียกบทบัญญัตินั้นว่าสิกขาบท – บทฝึกหัดซึ่งฝรั่งเขาชอบแปลว่า the "way of training" ถ้าไม่เชื่อลองศึกษาเทียบกับปาราชิก ๔ ดู

ดังนั้น ในปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนจึงมีความศรัทธาในพระสายปฏิบัติ ไม่ได้กราบเพราะพระมีสมณศักดิ์ฐานันดรอะไร หรือต้องมีวิชาอาคม พระพุทธเจ้าไม่ได้เปิดทางให้พระเป็นขุนนางและมียศอย่างที่เป็น แต่จะต้องยอมรับว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์คุณและความปรารถนาดีของพระมหากษัตริย์ไทย มาแต่ครั้งสุโขทัยที่ต้องการสนับสนุนให้พระทำงานสอนศาสนาได้เต็มที่ จึงยกพระขึ้นมาเป็นพวกเดียวกันด้วยการถวายยศให้เป็นพระราชาคณะ (พวกเดียวกับพระราชา) และตั้งพระราชทินนามได้สอดคล้องกับความสามารถส่วนตัว ทั้งนี้ เพื่อเชิดชูให้แสดงความสามารถด้านศาสนามากยิ่งขึ้นเช่นพระพนรัตน์ (ชอบป่า) แสดงว่า เป็นพระสายกัมมฐานเรียนสมณะกับวิปัสสนาจากพระอาจารย์แล้วเข้าป่า กษัตริย์จึงยกย่องด้วยการตั้งชื่อถวายตามความสามารถ เช่นเดียวกับพระราชทานยศ พร้อมกับตั้งบรรดาศักดิ์ให้กับขุนนางแต่ปัจจุบันพระสงฆ์เรา "ต้น" ในเรื่องยศศักดิ์กันมาก ถือเป็นเรื่องยกสถานะ

ดังนั้น พระสงฆ์รูปที่ได้ยศศักดิ์ แม้จะอายุพรรษาไม่มาก ความรู้อาจไม่สูงวัตรปฏิบัติ ก็มีตำหนิอยู่บ้าง แต่ก็จะไม่ไช้พระธรรมดาอีกต่อไปแล้ว มีสถานะประหนึ่งว่าเป็น "ขุนนาง" ที่พระที่ไม่มียศศักดิ์แม้อายุพรรษามากกว่าก็ต้องทำอภายนธรรม (อ่อนน้อม) ซึ่งเรื่องนี้ดูลึกๆ แล้วทำให้เห็นว่า "เราชาวพุทธร่วมกันทำคุณค่าความเป็นพระ ตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงให้ไว้ ให้ด้อยค่ากว่าความเป็นพระที่รองรับด้วยยศศักดิ์"ซึ่งจริยวัตรที่จะนำมา ซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระสงฆ์พระพุทธเจ้าตรัสไว้มากมาย เช่น ทสธัมมสูตร โอวาทปาฏิโมกข์ หรือทริโอดตปปะ

๑๒. ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ^{๒๒} ได้ตอบประเด็นข้อซักถามดังต่อไปนี้

หัวข้อสัมภาษณ์เรื่อง ประเด็นปัญหาเมื่ออยู่ว่า พระภิกษุสามเณรทุกวันนี้ ฎมมองว่าส่วนหนึ่ง ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ประจำเช่น การบิณฑบาต การทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น การลงพระ ปาติโมกข์ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย สิ่งเหล่านี้หากเป็นจริงดังที่กล่าวมา พอสังเกตจะมีแนวทางแก้ไขอย่างไร ยังไม่มีการวินิจฉัยจริงๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า มีมากน้อยเพียงใด แต่ถ้าเป็นวัดใหญ่อย่างน้อยก็สามารถทำได้ เพราะมีระเบียบปฏิบัติเข้มงวดเช่น เมื่อพิสูจนพระภิกษุไม่ลงปาติโมกข์ ก็คงอยู่ไม่ได้

ส่วนแนวทางแก้ไขในข้อนี้ ต้องคำนึงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งหมดเป็นกิจของพระสงฆ์เอง ในการบิณฑบาต การทำวัตรสวดมนต์ การลงปาติโมกข์ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยล้วนแต่เป็นของพระสงฆ์ทั้งนั้นเพราะฉะนั้นการแก้ไขต้องมองเป็น ๒ ระดับคือ ด้านจุลภาค ได้แก่ ระดับวัด คือ เป็นกุญแจสำคัญที่จะต้องแก้ไขปัญหานี้ แต่ถ้าทางวัดไม่ได้ใส่ใจแก้ปัญหานี้ คงเป็นปัญหาอยู่แบบนี้ เป็นเจ้าอาวาสก็ควรต้องออกกฎออกระเบียบวัดให้ดี ต้องหาแนวทางในการแก้ปัญหา หรือนิมนต์ต้องนิมนต์พระภิกษุสามเณรประชุมสงฆ์ ออกกฎระเบียบ ที่ว่าจะช่วยกันได้ว่า มีสาเหตุอะไร ที่ไม่การทำวัตรสวดมนต์ให้พระเช้า-เย็นไม่ได้เป็นต้น

ทางวัดหรือคณะสงฆ์ต้องลงขันทามิตรร่วมกันว่า ถ้าพิสูจนสามเณรรูปใดไม่สามารถทำวัตรสวดมนต์ ได้เวลาที่ทางวัดกำหนดได้ ก็ขอให้เลื่อนเวลาทำวัตรไปเป็นเวลาที่เหมาะสม แต่ถ้าไม่สะดวกตามนั้นก็ให้ทำเสาร์-อาทิตย์หรืออาทิตย์ ๑-๒-๓ วันก็ได้ คือต้องต้องหาแนวทางในการแก้ปัญหา ร่วมกัน ไม่ควรปล่อยประหละเลย ว่า ธุระไม่ใช่

ส่วนในเรื่องของการศึกษาเล่าเรียน ก็มีความสำคัญอย่างมาก ถ้าพระภิกษุสามเณรไม่ศึกษาเล่าเรียนแล้วก็ไม่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ อย่งไรก็ดี ถ้าไม่มีปริยัติ ไม่มีปฏิบัติก็ผิดทางได้จนกลายเป็นปัญหาในระดับวัดปัญหาพระศาสนาไป เพราะฉะนั้น ต้องมีมาตรการอย่างน้อย ท่านต้องเรียนนักธรรมหรือไม่ก็ต้องศึกษาจาก ครูบาอาจารย์ หรือไปศึกษานอกระบบก็ได้ ที่ท่านจะได้ความรู้ทั้งทางโลกทางธรรม ฉะนั้น จึงควรมีกฎระเบียบกระตุ้นให้ศึกษาเล่าเรียน อันหนึ่งโดยเฉพาะวัดต้องมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำในการแก้ปัญหาพูดคุยและออกกฎระเบียบในระดับใหญ่ คือหมู่คณะสงฆ์ แต่ถ้าเจ้าอาวาสไม่มีความสามารถหรือไม่เก่งพอ และไม่มีศักยภาพในการบริหารจัดการ ก็ต้องมีมาตรการจากทางคณะสงฆ์ที่จะออกกฎระเบียบเริ่มจากมหาเถรสมาคมถ้าเป็นไปได้ แต่ถ้าระดับมหาเถรสมาคมยังไม่เริ่มในการจัดเตรียมการ ก็คงต้องเป็นภาค เป็นจังหวัดเป็นผู้จัดการแทนก็น่าจะเริ่มได้ตามวัดในสังกัดได้บังคับบัญชาที่พอทำได้

ถ้าคณะสงฆ์ส่วนกลางเริ่มทำ อาจทำให้ภาคอื่นๆ คณะสงฆ์จังหวัดอื่นได้มีการบริหารจัดการตามแบบอย่างกันไป โดยที่สุด ก็คงต้องออกจากกฎระเบียบมหาเถรสมาคม เพราะฉะนั้นการแก้ไขที่ดีหรือได้ผลก็คือมหาเถรสมาคมเอง ควรออกกฎระเบียบข้อปฏิบัติกติกาก เพราะเราจะเห็นว่าการขอสมณศักดิ์ หรือการเลื่อนสมณศักดิ์นั้น มีเรื่องเกี่ยวข้องกับการเรียนการศึกษาอยู่ด้วย (วุฒิการศึกษา)

^{๒๒} ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๒.๓๕ น.

โดยเฉพาะส่วนนี้ ก็จะเป็นการกระตุ้นหรือห้ำหั่นใจ เช่น การตั้งเป็นพระอุปฌาย์ เป็นเจ้าคณะอำเภอเจ้าคณะตำบล โดยมีข้อแม้ว่า ถ้าท่านไม่มีการบริหารจัดการด้านการปกครองหรือด้านการศึกษา ก็ไม่สามารถเสนอแต่งตั้งท่านได้ หรือมีบทลงโทษพักงานหรือถอดถอนออกจากตำแหน่งหน้าที่ ถ้าในระดับปัจเจกจริงๆ เป็นเรื่องของจิตสำนึกของพระภิกษุสามเณรโดยตรง

พระภิกษุสามเณรโดยตรง ต้องสร้างวินัยให้ตัวเอง ส่วนหนึ่งสาเหตุที่ไม่ทำวัตรสวดมนต์ เพราะไม่เห็นความสำคัญในเรื่องการทำวัตรสวดมนต์ ไม่มีครูบาอาจารย์แนะนำแนะแนวหรืออยู่ในวัดที่ไม่มีใครปกครองอย่างเข้มงวด ดังนั้น ถ้าวัดหรือคณะสงฆ์มีการปฐมนิเทศหรือวางกฎระเบียบก็ควรจะทำอย่างจริงจัง

เรื่องการไปเดินซื้อของ บางทีโดยเฉพาะห้างสรรพสินค้า ส่วนหนึ่งต้องยอมรับว่าพระก็มีความจำเป็นต้องไปซื้อของมี ข้อเสนอแนะว่า อย่าไปซื้อของได้ในช่วงเวลาที่มีคนเยอะ พระไม่ควรจะไปเพราะที่เรียกว่า โอโคโนงั้น เพราะมีคนพบเห็นพระสงฆ์ไปเดินปะปนกับญาติโยม ไมดี ก็ดูไม่สวยงาม ต้องเลือกวันเวลาที่เป็นวันธรรมดา และไม่ใช่วันขึ้นหรือวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ฉะนั้นเป็นอันแน่นอนว่าต้องเลือกเวลาเลือกจังหวะ แต่ถ้าจะไปซื้อสื่อบ้าง เห็นเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ไม่ใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับโอโคโนงั้น แต่เป็นเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะทางวัดต้องมีระบบควบคุมให้อยู่ในระเบียบวินัยเป็นต้นแต่ถ้าพระในสังกัดมีความประพฤติไม่เหมาะสม เมื่ออยู่นอกวัดก็ต้องอาศัยความร่วมมือจากญาติโยมข้างนอก ถ้าพบเห็นพระภิกษุสามเณรท่านใด มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมให้แจ้งเจ้าอาวาส และวัดก็ต้องมีหน่วยงานรับเรื่องร้องทุกข์ด้วย

ในปัจจุบันตรงนี้ ทางคณะสงฆ์ไม่มีหน่วยงานที่รับเรื่องร้องทุกข์ การที่จะมีหน่วยงานที่ทำได้ต้องเป็นระดับมหาเถรสมาคมเท่านั้น ส่วนหนึ่งคงต้องเพิ่มจำนวนพระวินยาธิการให้มีจำนวนให้มากโดยมีอำนาจหน้าที่ ให้สวัสดิการเพิ่มขึ้น

อีกเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการทำผิดวินัย คือเรื่องการไม่สำรวมในการใช้สื่อ คือทางคณะสงฆ์เองต้องมีการตักเตือนให้ท่านรู้แล้ว ถ้าเจอที่ไหนก็ต้องมีคนช่วยแจ้งและถ่ายรูป ถ่ายคลิปไว้เป็นหลักฐานส่งหน่วยงานคณะสงฆ์ที่รับผิดชอบ คือ ต้องใช้กฎหมายสังคมเข้ามากำกับดูแลอีกส่วนหนึ่งด้วย เมื่อจะดำเนินการต้องทำเป็นองค์กรรวม โดยได้รับความร่วมมือจากทางภาครัฐเอกชนบ้านทั้งหมดโดยทางคณะสงฆ์เองอาจควบคุมได้ไม่ทั่วถึง

ส่วนการใช้เครื่องมือสื่อสาร หรือ โทรศัพท์มือถือ ก็ไม่ใช่เป็นปัญหาที่แท้จริง จะเห็นว่า ในยุคปัจจุบันนี้ พระมีความจำเป็นที่ต้องในการติดต่อ ส่วนพระที่แสดงตัวอย่างเปิดเผยในการฝึกฝนฝ่ายการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนั้น เป็นเรื่องที่ทางคณะสงฆ์เองต้องให้ความสำคัญคือทำอย่างไร ถึงจะมีการพูดคุยแล้วออกกฎระเบียบ โดยมีการลงมติประชามติให้เห็นว่า ในสภาพปัจจุบันมีปัญหอะไร ทุกคนอาจจะมีความเห็นที่แตกต่างกันได้แต่ภาวะความเป็นพระภิกษุ นั้น ควรมีพฤติกรรมอย่างไรในการแสดงออกทางสังคมภายนอก

ความจริงในเรื่องของพระภิกษุสามเณรที่ฝึกฝนในทางการเมืองนี้ มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่อง
ของคณะสงฆ์ จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมต่างๆ เหล่านี้ ถ้าวิเคราะห์กันแล้วตามหลักมหาปเทศ ^{๖๓}
ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ทั้งหมด โดยเฉพาะเรื่องอาจารย์ สมณสาธิต แม้จะต้องอาบัติเล็กน้อย แต่เป็น
เรื่องที่ร้ายแรงจากมุมมองของทางโลกหรือเรียกว่าโลกวัชชะ จะเห็นได้ว่าพระองค์ไปขึ้นเวทีการเมือง
ย่อมมีผลกระทบต่อศรัทธาของประชาชนสูงมาก จึงมีคนที่ไม่ชอบหรือไม่เห็นด้วยก็มี ถ้ามองว่าเป็นอาบัติ
รุนแรงไหม ตอบว่าคงไม่รุนแรง

อย่างไรก็ดี พฤติกรรมเช่นนี้ ย่อมเกิดความเสียหายทางโลกวัชชะ ดังนั้นทางคณะสงฆ์เอง
ต้องวางกฎระเบียบอย่างจริงจัง ถ้ามีพระสงฆ์ไปช่วยนักการเมืองหาเสียงก็เป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมด้วย
อย่างยิ่ง พระสงฆ์นั้นต้องวางตัวเป็นกลาง ส่วนความเห็นส่วนตัวก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง และการที่พระเป็น
หมอดูฤกษ์ ดูยาม จะให้เลิกดูหมอละเลยคงเป็นไปได้ เพราะเป็นการรักษาศรัทธาของชาวบ้านนั้น ซึ่ง
จะเป็นกุศโลบายอีกทางหนึ่งที่จะได้ช่วยสอนบรรดาญาติโยม ถ้าจะสอนธรรมะล้วนก็เป็นไปไม่ได้
เพราะชาวบ้านที่มาหากี่ล้วนแต่มีความทุกข์ยากลำบากในการดำรงชีวิต เครียดกับปัญหาต่างๆ จะให้
สอนธรรมะอย่างเดียวยังคงไม่ได้ต้องมีการดูดวงเสริมดวงไปด้วย คือการใช้ศาสตร์ประเภทนี้ต้องมี
ขอบเขต เพราะต้องอยู่ในขอบเขตสมณวิสัย หวังลากลับการระรายน้อยๆ อย่างนี้ อย่าทำเป็นพุทธ
พาณิชย์อย่างเดียว ต้องใช้หลักเมตตาโปรดสัตว์หรือต้องมีขอบเขตและรูปแบบ ดังนั้นต้องมีการ
วิเคราะห์วิจัยว่าการดูดวง ดูเล็ก ดูยาม เป็นต้นนี้ ทำได้มากน้อย แล้วค่อยออกกฎระเบียบโดยเฉพาะ
เรื่องพิธีกรรมการดูหมอละก็ดี พฤติกรรมการรดน้ำมนต์ก็ดี เพราะสมัยก่อนบางเมืองบางประเทศเกิดฝน
แล้งก็ต้องนิมนต์พระมาสวดมนต์ ขอฝน อย่างน้อยเป็นเรื่องเสริมกำลังใจ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตของ
สมณวิสัย อย่างไหนที่มันเกินเลยเช่น การเจิมตุ๊กตาเทพ ปลุกเสกลูกเทพ เป็นต้น พระสงฆ์ไม่มีความ
จำเป็นที่จะต้องไปเล่นไสยศาสตร์อย่างเอกรีกเช่นนั้น บางที่มีพระที่ออกวัดอุ้มกมลมาญาติโยมบาง
กลุ่มก็ตำหนิติเตียนอยู่ สิ่งทั้งหลายทั้งมวลเป็นเพียงกระพี้เท่านั้น ไม่ใช่แก่นแท้ทางพุทธศาสนา
มีโทษไม่ตรงต่อหลักคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

พระสงฆ์ต้องใช้ให้เป็นก็จะเป็นกุศโลบาย อีกประการหนึ่งที่ดึงคนเข้ามาปฏิบัติธรรมในวัด
ได้เช่น ให้กำลังใจแล้ว ต้องสอนธรรมะให้เขา ทางคณะสงฆ์ต้องมีศาสตร์และศิลป์ที่ชาญฉลาดที่จะนำ
หลักพุทธศาสนามาใช้ประโยชน์ ให้เกิดโทษน้อยที่สุด แต่ในขณะเดียวกัน บรรดาญาติโยมยังไม่
สามารถเข้าไปถึงแก่นแท้ได้ ฉะนั้นพระสงฆ์เอง ต้องให้ความรู้ขั้นต้นคือเป็นกระพี้แล้วค่อยๆ ดึงไปหา
แก่นแท้ โดยภาพรวมแล้วต้องอาศัยความร่วมมือของทางคณะสงฆ์โดยตรง

ส่วนอานิสงส์ของศิลปะนั้น อาจจะมีความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับ คำว่า วัตร อาจจะเป็น
คำที่มีความเข้าใจผิดอยู่เหมือนกัน คือว่า วัตร มีหลากหลายความหมาย ถ้าคำว่า วัตร ตามหลัก
พระวินัยก็คือวัตรของพระที่อยู่ในวัตรชั้นธกะ ในพระวินัยปิฎกหมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับพระ
ซึ่งพจนานุกรมฉบับพุทธศาสตร์ของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ก็ได้ให้
ความหมายว่ามีสามแบบคือ ๑. กิจวัตร ๒. จริยวัตร ๓. วิธีวัตร ซึ่งเป็นเรื่องของข้อปฏิบัติโดยตรงของ

^{๖๓} พระมหาเดชาธร สุขโข (กนกรัตนาพรณ), “การศึกษาวิเคราะห์หลักมหาปเทศ ๔ ในสังคมไทย”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า
บทคัดย่อ.

คณะสงฆ์มีวัตร อีกอย่างหนึ่ง ที่เป็นข้อปฏิบัติที่เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช เรียกว่าเป็นข้อปฏิบัติเสริม คือ ศีล เป็นข้อประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานเป็นหลักส่วนวัตรเป็นข้อปฏิบัติเสริม ท่านไม่ได้บังคับ แต่ถ้าใคร ปฏิบัติถูกต้องจะช่วยส่งเสริมการปฏิบัติอีกทางหนึ่ง แต่ศีลต้องทำต้องปฏิบัติ อีกอย่างหนึ่งวัตร หมายถึง ธุตงค์ เป็นสิ่งไม่จำเป็นต้องทำ ส่วนกรรมฐานนั้นไม่ใช่วัตร แต่เรียกว่าธุระ ธุระในพระศาสนามีอยู่ ๒ ธุระคือคณธุระและวิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงเป็นภารกิจที่ต้องทำ

ถ้าใช้ในความหมายของข้อปฏิบัติ คำว่ากรรมฐาน ก็เป็นข้อปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง ถ้ามองว่าความเชื่อหรือพระสงฆ์มีบทบาท ที่จะชี้แจงอย่างไรไม่ให้ดิ่งไปทางสัสสตทิฎฐิและอุจเฉททิฎฐิ โดยหลักการแล้วเหมือนข้างต้น คือ ทุกภาคส่วนของคณะสงฆ์ ต้องช่วยกัน ปัจเจกนี้จะเป็นพระ เป็น โยมต้องช่วยกัน โดยส่วนตัวพระองค์เอง สามารถทำอะไรได้ก็ต้องช่วยเผยแผ่ให้ความรู้ โดยเฉพาะปัจจุบัน นี้เรามีสื่อช่วยในการเผยแพร่มากหลายรูปแบบเช่น ระบบออนไลน์ Facebook สื่อทางอินเทอร์เน็ต สื่อทางวิทยุ มีมากมายหรือจะตีพิมพ์เป็นหนังสือแจกเป็นธรรมทานก็ได้ ก็ต้องพยายามชี้แจงให้เข้าใจ ว่าความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฎฐิ คืออะไร ถ้าเข้าใจแล้ว สัสสตทิฎฐิหรืออุจเฉททิฎฐิก็เกิดขึ้นไม่ได้

ในปัจจุบันนี้จะเห็นว่า พระต้องให้ความรู้ คำว่าสัมมาทิฎฐิ คืออะไร โดยทางคณะสงฆ์ หรือหน่วยงานของคณะสงฆ์ควรมีบทบาทในการให้ความรู้ด้วยสื่อหรือวิธีการต่างๆ เช่น การจัด สัมมนาบ้าง ออกสื่อทางทีวีบ้าง เป็นต้น

ส่วนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีบางสำนักปฏิบัติเป็นสมถกรรมฐาน ตรงนี้มุมมองในเชิงปัจเจกแสดงให้เห็นว่า ระบบการศึกษาของเราด้วยการพัฒนา เพราะมีประชาชนศึกษาแล้วไม่สามารถแยกสมถะและวิปัสสนาออกจากกันได้ เดิมทีชาวบ้านขาดความรู้ ด้านพระสงฆ์ต้องให้ความรู้ อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว ดังที่สมเด็จพระสังฆราช ท่านเน้นย้ำเสมอว่าการแก้ปัญหาก็คือการศึกษา การเผยแผ่ให้ความรู้ ส่วนการปกครองเป็นเรื่องรองลงมา ฉะนั้น การให้ความรู้ศึกษาเผยแผ่ความรู้ จึงมีความสำคัญมาก พระท่านเข้าใจชาวบ้านก็เข้าใจได้ว่า อะไรคือสมถะ อะไรคือวิปัสสนา

แต่ถ้าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ก็ต้องคณะสงฆ์หรือมหาเถรสมาคมต้อง ให้ความสำคัญขั้นต้น ขั้นพื้นฐานนั้นต้องสอนให้เข้าใจก่อนว่ามีความต่างกันอย่างไร ตรงไหน สำหรับ วิปัสสนานั้นไม่สามารถแยกขาดจากสมถะได้ ถ้าเราปฏิบัติวิปัสสนาขั้นต้น อย่างน้อยเราต้องฝึกสมาธิ เป็นพื้นฐาน เช่นการกำหนดอาการพอง-ยุบ เช่น การยุบหนอ-พองหนอ เราพูดว่าเป็นการฝึกวิปัสสนา แต่ขั้นต้นเป็นการฝึกสมาธิอยู่ ตอนที่เน้นสมาธิยังไม่ได้เน้นปัญญา เป็นสมถะก็ได้ เป็นวิปัสสนาก็ได้^{๖๔}

ถามว่า ตามอารมณ์วิปัสสนาแล้วตอนยุบหนอ-พองหนอ เป็นปรมัตถ์ทำหรือยัง ก็คงยังมี บัญญัติเป็นอารมณ์อยู่ มีคำถามว่าเป็นสมถะอย่างสมถะ ๔๐ ไหม ตอบว่ายังไม่เป็น เพราะว่ามีวิปัสสนา หนอ-พองหนอไม่ใช่อารมณ์เดียวอย่างสมถะ เราแค่เน้นแค่เป็นขณิกสมาธิขั้นพื้นฐาน เพราะฉะนั้น วิปัสสนาเองก็ยังคาบลูกคาบดอก ตามเทคนิคที่เราใช้อยู่แต่ตามศัพท์บอกว่าวิปัสสนาล้วน เป็นตัว รู้ก็ได้

^{๖๔} พระราชพุทธิญาณ, วิปัสสนากรรมฐาน (แนวมหาสติปัฏฐานสูตร), ออนไลน์, แหล่งที่มา, www.vipassanathai.org.com, [๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑].

ส่วนคำว่าสมาธิ เรียกว่าสมณะ ตามเอาไปทำแต่ไม่ใช่สมณะกรรมฐานฉะนั้นต้องมาศึกษากันให้ชัดตามความเป็นจริงตามแนวปฏิบัติแล้วจึงไปสอนกันได้ พอไปปฏิบัติแล้วจะได้ไม่มีความสับสนว่าตกลงสมณะและวิปัสสนาอย่างไรกันแน่ โดยเฉพาะทางคณะสงฆ์เองต้องปรับปรุงหลักสูตรนี้

สรุปว่า แค่วะทานเครื่องศีล เป็นตัวอย่างที่ดี ก็ทำให้ญาติโยมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเชื่อมั่นในพระศาสนา สามารถทำให้ศาสนานั้นคง นอกจากนั้นท่านเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ก็จะช่วยชี้แนะทางสอนญาติโยม ช่วยเผยแผ่คำสอนได้อีก เพราะฉะนั้น พระศาสนาจะมีความมั่นคงแพร่กระจายไป แต่ถ้าท่านถึงจะสอนดีอย่างไร ภายหลังกลับทำตัวไม่ดี ถ้าญาติโยมมีศรัทธาอย่างไรก็สิ้นคลอนได้ ต่อเมื่อพระมีศีลก็จะเป็นตัวอย่างเป็น นีออนาบุญที่ดีของโลก เพราะพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่งเป็นที่พึ่งทางใจ

บางคนมีเงินมีทอง แต่มีปัญหาทางจิตหรือประสบปัญหาบางอย่างเข้า มีปัญหาครอบครัว จะหาวิธีพ้นทุกข์ได้ก็คือการพึ่งพาพระพุทธศาสนา สิ่งสำคัญคือต้องเสียเวลาใจเขา ด้วยธรรมะคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น คำสอนนี้ช่วยได้ แต่อันนั้นเป็นแค่ส่วนหนึ่ง พระสงฆ์ท่านนั้นที่เป็นครูบาอาจารย์เป็นผู้มีความสำคัญมาก แค่ว่าเลื่อมใส แค่เห็นก็อุ่นใจแล้วเช่น ประเทศทิเบตมีลามะเป็นครูทางใจช่วยแนะนำไปจนชั่วชีวิตก่อนจะตายต้องมีพระอยู่กับศาสนิกตลอดกาล

ส่วนหนึ่งนั้นครูบาอาจารย์ นอกจากจะต้องมีความรู้แล้ว ก็ต้องปฏิบัติตนให้น่าเลื่อมใสได้ เป็นกำลังใจเป็นแบบอย่างให้ศาสนิกชน เพราะพระพุทธศาสนาจะเจริญมั่นคงเพราะต้องอาศัยพุทธบริษัททั้งสิ้น ถ้าพระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็จะเป็นหลักค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไปได้

อานิสงส์นั้น แน่นอนคือพระศาสนาก็ได้ ญาติโยมก็ได้ต่างฝ่ายต่างได้อานิสงส์และประโยชน์ร่วมกันโดยเฉพาะเรื่องพรต ในที่นี้จึงรวมความถึงกรรมฐานด้วย โดยเฉพาะพระที่ปฏิบัติกรรมฐาน ข้อหนึ่งจะเห็นได้ว่าท่านมีบุคลิกน่าเลื่อมใสสำหรับ อันตบแรกสามารถสร้างศรัทธาได้ แม้จะไม่มีอิทธิปาฏิหาริย์ โดยรู้ว่าเราปฏิบัติไม่ให้อึดติดสิ่งที่ไม่ใช่คุณค่าแท้หรือแก่นของพุทธศาสนา อยากรู้ก็ดี พระสงฆ์ต้องปฏิบัติในศีลพรตให้ถูกต้องโดยไม่ยึดติดจนเกินไปจนเกิดเป็นสีลัพพตปรามาส หรือสีลัพตูปาทานไป

๑๓. รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน^{๒๕} ได้แสดงทัศนคติดังนี้

เป้าหมายของการบวช ก็เพื่อความหลุดพ้น เป้าหมายคือหลักการ ฉะนั้น “อเนสนา” ก็ดูว่าเป็นวิชาเครื่องขัดขวางของการหลุดพ้น เพราะว่า ถ้าไปยึดติดในเรื่องนอกเหนือจากเป้าหมายสูงสุดแล้ว ทำให้ออกนอกทางไป แทนที่จะไปได้โดยตรง ต้องอ้อมไป ซ้ำแล้วยังไม่สำเร็จ ไม่ว่าจะบวชวิชาไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ การดูฤกษ์ยาม การทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งวิชาเหล่านี้ มันเป็นกระพี้ของพุทธก็ว่าได้ หรือเป็นเปลือก ซึ่งไม่ใช่แก่นแท้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งวิชาเหล่านี้เพียงแค่ออแกนเอาไว้เท่านั้น

ในสมัยพุทธกาล ชาวบ้านก่อนจะนับถือพุทธเขาก็นับถือศาสนาอื่นดูมาก่อน นับถือธรรมชาติที่มีวิญญูณสถิตอยู่เรียกว่า Polytheism ในสมัยพุทธกาล เพราะว่าความเชื่อเรื่อง

^{๒๕} รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๔.๓๐ น.

Animism ทฤษฎีวิญญาณในธรรมชาติ^{๖๖} สมัยนั้นนับถือทุกสิ่งมีเทพสถิตย์อยู่ ไม่ว่าจะทั้งแม่น้ำภูเขา ท้องฟ้าอากาศและดวงดาว ดวงอาทิตย์ ล้วนแต่เป็นเรื่องชื่อเทพทั้งนั้นเลย แม่น้ำคงคา มีพิธีกรรมบูชา เทพเหล่านั้น

แต่หลักของพุทธศาสนานั้น เป็นหลักจักรวรรดิไม่เน้นเรื่องพิธีกรรม เฉพาะศาสนาพราหมณ์ จะเน้นเรื่องพิธีกรรมแต่พระพุทเจ้าเองก็เคยเป็นพราหมณ์มาก่อนเรียนจบคัมภีร์ไตรเพทและพระที่ มา บวชก็เคยเป็นพราหมณ์มาเช่นพระสารีบุตรเถระ บางรูปก็เป็นนักบวชนอกศาสนาหรือศาสนาอื่นเช่น เซน ก็เคยมีคณินั้นก็ต้องอยู่กับชาวบ้าน ถ้าจะละทิ้งชาวบ้านไม่ได้ถ้าชาวบ้านยังมีค่านิยมอะไรก็ยังคงเอาใจชาวบ้านอยู่เช่นการเมืองไทย ก่อนที่พุทธศาสนาจะประดิษฐานมั่นคงในเมืองไทยปัจจุบัน ซึ่งเป็นซึ่ง เข้ามาประมาณพ.ศ. ๓๐๐ ที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระโสณะและพระอุตตระมายังสุวรรณภูมิ แต่ก่อนหน้านั้นคนไทยนับถืออะไรกันคนไทยก็นับถือธรรมชาติ นับถือวิญญาณ นับถือผี เช่นใน ปัจจุบันยังมีอยู่ นับถือวิญญาณ ที่บ้านคนไทยส่วนใหญ่จะมีศาลพระภูมิอยู่ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผีนั่นเอง

ความเชื่อเรื่องวิญญาณ Animism ซึ่งแปลว่าสิ่งที่มีวิญญาณ พืช สัตว์ มนุษย์ ก็มีวิญญาณ วิญญาณทฤษฎีในธรรมชาติในปรัชญากรีก กล่าวไว้ว่าวิญญาณมี ๓ ชนิดคือ

๑. วิญญาณในมนุษย์

๒. วิญญาณในพืช

๓. วิญญาณในสัตว์ และในพุทธศาสนาก็มองว่าวิญญาณของคน เมื่อตายแล้ว วิญญาณจะออกจากร่างกายไปเกิดในสังสารวัฏ จะไปเกิดใหม่จะดีหรือชั่วอยู่ที่กรรมลิขิต ฉะนั้น การทรงเจ้าเข้าผีมีความสัมพันธ์กับเรื่องกรรมและวิญญาณ

ส่วนการเป็นหมอรักษาโรคในสมัยที่พระพุทเจ้า ได้ทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ก็รักษา จากหมอชิวโกมารภัจจ และในสังคมไทยสมัยก่อนก็ยังไม่เจริญเท่าที่ควร ชาวบ้านทั่วไปก็ต้อง รักษาด้วยหมอแพทย์แผนโบราณ บางวัดก็มีชื่อเสียงในการรักษาโรคอยู่แล้ว ตอนสมัยก่อนวัดเป็นส่วนรวมของชุมชนวัดคือบวร บ้าน วัดโรงเรียน พระก็ทำหน้าที่เป็นหมอ เป็นครู นานไปก็ไปเป็นพระครู หมอ ทั้งหมดทั้งครุ ฉะนั้น พระก็อาศัยอยู่กับชาวบ้านเช่นฉันอาหารเหมือนกัน ก็ต้องฉันตามที่ ชาวบ้านเขาถวายหรือตามที่ชาวบ้านเขาทานกัน จะเห็นได้ว่าชีวิตชาวบ้านกับพระมีความเกี่ยวโยง สัมพันธ์กันจึงหลีกเลี่ยงไม่พ้น เหล่านี้เป็นต้น

ส่วนการบำเพ็ญพรตของพระ ซึ่งประเด็นโจมตีอยู่ทุกวันนี้ ก็ต้องแยกแยะอย่ายึดติดอะไร มากมาย เป้าหมายสูงสุดก็คือกำจัดกิเลส แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ในกรอบของศีลและพระวินัย โดยไม่ให้ศีลต่าง พร้อย เหมือนยาพิษย่อมไม่ชิมซาบฝ่ามือที่ไม่มีแผลฉนั้น

ดังนั้น ในเรื่องของศีลในเรื่องของพระวินัยและเรื่องการจับเงินจับทองเหล่านี้เป็นต้น ซึ่งถูก สื่อโจมตีทุกวันนี้ ก็ต้องดูว่าเจตนาของพระวินัยนั้นคืออะไร บางที่ถูกพระวินัย แต่ผิดธรรมเช่น พระถ้า ไปเจอผู้หญิงตกน้ำ ถ้าไม่ช่วยเขาก็ตาย ถือว่าขาดเมตตา แต่ถ้าหากพระไปช่วยถูกต้องกายหญิงก็ผิด

^{๖๖} กীরติ บุญเจือ, แก่นปรัชญากรีก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๘๐.

ศีล ก็ต้องพิจารณาเป็นกรณีไป เหล่านี้เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ศีลก็อยู่ที่เจตนาเป็นหลักเช่น การฆ่าสัตว์ก็ดีของพระจักขุบาลเถระเดินจงกรมเหยียบแมลงค่อมทอง (แมงเม่า) ตายไม่มีเจตนา เป็นเพียงแต่การกระทำ หามิผู้กระทำไม่ เพราะพื้นฐานอยู่ที่เจตนาและศีลก็เป็นข้อบังคับของพระภิกษุ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ตามกฎหมาย

ส่วนวัตรปฏิบัติหรือพรต ในสมัยพุทธกาลมีเจ้าลัทธิตามกมายเช่นทิวฐิ ๖๒ หรือครูทั้ง ๖ ในสมัยนั้นแต่ทิวฐิบางอย่างจัดเป็นสัมมาทิวฐิบ้าง เป็นมิฉฉาทิวฐิบ้าง เช่น ความเชื่อว่าตายแล้วสูญ ตายแล้วเกิด แต่หลักอภิปรายพระพุทธรองค์ก็ไม่ตอบ เช่น อภัยกตปัญหาเป็นต้น แต่อย่างไรตามจุดมุ่งหมายสูงสุดก็คือการบำเพ็ญพรตมจรธรรย ฉะนั้น ศีลจึงทำให้พระนั้นอยู่ในกรอบพระธรรมวินัยเพื่อบำเพ็ญพรตมจรธรรยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๑๔. รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล^{๖๗} ได้แสดงความคิดเห็นดังต่อไปนี้

๑. เรื่องศีลและอนเสนา

อันดับแรก ขอทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นว่า สีสัพพตปรามาส^{๖๘} แล้วมาเป็นประเด็นหลักที่เชื่อมโยงกับมหาศีลและจุลศีล สิ่งที่ยากจะฝากผู้วิจัย คือความหมายของคำว่า สีสัพพตปรามาส และก็แปลว่าศีลและพรต ปรามาส ก็คือยึดถือจนเกินเลย พอไปตีความแล้ว หรือศึกษาเอกสารหลักฐานจริงๆ การยึดถืออะไรที่นอกมรรคมีองค์แปด นอกหลักมัชฌิมาปฏิปทา ถือว่าเป็นสีสัพพตปรามาสทั้งหมด เราไม่ได้แปลว่า ทางสายกลาง เราไม่ได้แปลว่า ตึงเกินไป หย่อนเกินไป อะไรก็ตามที่ประพฤตินอกเหนือมัชฌิมาปฏิปทา นอกจากสัมมาทิวฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจาเป็นต้น ทั้งแปดข้อ ถือว่าเป็นสีสัพพตปรามาส

ว่าโดยประเด็น ถ้าพูดถึงมหาศีล ความหมายว่า มหา แปลว่า ยิ่งใหญ่ ศีล จึงแปลว่า ศีลมหาศีล จึงแปลรวมความว่า ศีลที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งพูดตามรูปศัพท์ น่าจะแปลอย่างนั้น ตั้งข้อสงสัยว่า ทำไมจึงเรียกว่ามหาศีล แคเป็นหมอดู ดูฤกษ์ยาม ทรงเจ้าเข้าผี ทำไมต้องเรียกว่ามหาศีล เป็นศีลที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีความหมายตรงกันข้ามกับจุลศีล จุล แปลว่าน้อย จุลศีลคือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตใช่หรือไม่ ทำไมจึงเรียกว่า ศีลน้อย ที่เรียกว่า จุลศีล ที่แปลว่า จุล น้อย จึงแปลว่า ศีลเล็กน้อย ซึ่งความจริงแล้ว เราแปลผิด การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินอกในกามซึ่งเป็นข้อหาหลักๆ แปลตรงความหมายแล้ว ต้องแปลว่า ศีลที่คนมีปัญญาน้อยก็ต้องรู้ว่าผิดศีล จึงเรียกว่า จุลศีล เช่น การฆ่าสัตว์ก็ต้องอาศัยคนจบปริญญา คนทั่วไปชาวบ้านทั่วไป ไม่ต้องอาศัยการศึกษา ไม่ต้องเล่นเรียนมากก็รู้ว่า มันผิดศีล ท่านจึงเรียกว่า จุลศีล^{๖๙}

ที่นี้ มาดูมหาศีล ก็มีนัยเหมือนกัน ประเด็นปัญหา อยู่ที่มหาศีล ซึ่งมี ๗ ข้อ เป็นเรื่องเกี่ยวกับอนเสนาโดยตรง คือ ๑) การทำนาลักษณ์ ๒) การประกอบพิธีกรรมต่างๆ

^{๖๗} รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล, สมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๐๐ น.

^{๖๘} สีสัพพตปรามาส. ออนไลน์, แหล่งที่มา, www.th.wikipedia.org [#Q [๒๐ กันยายน ๒๕๖๑].

^{๖๙} พระมหาสุชิน จิตสีโล (นราเกตุ), ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศีลกับการบรรลุธรรม, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

(นอกพระพุทธศาสนา ๓) การดูฤกษ์ยาม ๔) การทรงเจ้าเข้าผี ๕) การเป็นหมอยารักษาโรค ทั้ง ๕ ประเด็นเหล่านี้ เกี่ยวข้องกับการแสวงหาที่ไม่สมควรซึ่งไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ ที่เรียกว่ามหาศีล มหาศีล จึงแปลว่า ศีลข้อวัตรปฏิบัติต้องอาศัยคนมีปัญญามาก จึงรู้ว่ามันผิดศีล เพราะฉะนั้น ตามความหมายมหาศีล จึงแปลว่า ศีลที่ต้องอาศัยการใคร่คิด วิเคราะห์ ใคร่ครวญนานพอสมควรจึงประพฤติผิดศีลได้ เช่นตัวอย่าง การทำนายลักษณะ บางทีการดูโหงวเฮ้ง สำหรับพระแล้ว ชาวบ้านทั่วไปไม่รู้ว่าผิดศีลหรือการทรงเจ้าเข้าผี ชาวบ้านก็ไม่รู้เรื่องนี้ว่าผิดศีลเหมือนกัน ว่ามันผิดศีล เพราะต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียน ต้องอาศัยคนมีปัญญามาก จึงรู้ว่าผิดศีล

ในส่วนประเด็นเรื่องเกี่ยวกับอนสนา ๕ ประการ เช่นการเป็นหมอยารักษาโรคการเป็นหมอยารักษาโรค อยากรู้ก็ดี อนสนาเหล่านี้ ก็ยังมีปฏิบัติแพร่หลายอยู่ในหมู่ภิกษุสงฆ์ ตัวอย่างในอนสนาทั้ง ๕ เหล่านี้ บางอย่างไม่เหมาะสมกับพระสงฆ์อย่างยิ่ง เช่น การดูฤกษ์ ดูยาม การทำนายทายทัก ก็มีบางอย่างเช่นชาวบ้านอยู่ในชนบททางไกลความเจริญ เมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ต้องไปวัดพระท่านก็รักษาโดยสมุนไพรมารักษาโรคนั้นๆ รักษากันตามมีตามได้ เพราะฉะนั้น ถ้าถามถึงความเห็นโดยตรงไม่เหมาะสมโดยประการทั้งปวง แต่เพราะพระที่ต้องอาศัยอาหารบิณฑบาตจากชาวบ้านอยู่ พอชาวบ้านเดือดร้อน พระท่านก็ต้องช่วยชาวบ้าน แนะนำเขาตามสมควร เพราะฉะนั้น ประเด็นปัญหา มหาศีล ๕ ประเด็นเหล่านี้ บางอย่างไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูป การทรงเจ้าเข้าผี แต่บางอย่างเห็นว่า พระท่านทำหน้าที่ได้ ก็คือการทำหน้าที่ต้องรักษาชาวบ้าน ทางกายภาพก็รู้จักสมุนไพรมีมากมายหลายรูปในเมืองไทยในปัจจุบันนี้ มีความเชี่ยวชาญเรื่องกระดูก มีความเชี่ยวชาญด้านสมุนไพรรักษา ท่านสามารถทำ KM ถ่ายทอดให้ความรู้ชาวบ้านได้ ที่ท่านไม่ต้องทำหน้าที่เองเช่นบางรูป รู้จักสมุนไพรรักษา ก็ไม่ต้องลงทุนหา ลงทุนต้มแจกชาวบ้านเลย แต่พระต้องทำ KM ทำระบบกระจายความรู้เชิญชาวบ้านมาเรียนรู้ ตัวพระเป็นเพียงผู้ถ่ายทอดให้เขา เป็นวิทยาทานโดยพระต้องลงมือทำเอง แต่อาจารย์ทำหน้าที่เป็นครู นอกจากนั้นเราทำ KM สอนชาวบ้านได้ ให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยนำเอาหลักธรรมสอดแทรกได้บางประเด็นนี้คือประเด็นที่หนึ่ง

การทำเรื่องที่ร้ายแรง คือการทำเสน่ห์ยาแฝดนั้น ต้องบังคับใช้กฎหมายโดยตรงคือเรื่องไหนที่ไม่เหมาะสมกับสมณสาธูป บางทีจะปรับอาบัติทางพระธรรมวินัย ก็มีโทษไม่รุนแรง บางทีเป็นอาบัติปาจิตตีย์ อาบัติทุกกฏเล็กน้อย และบางอย่างยังเป็นที่พักของชาวบ้านได้ บางครั้ง รัฐไม่ได้เป็นที่พักของชาวบ้าน และชาวบ้านก็ต้องอาศัยพระ ประเด็นที่จะแก้ไขเรื่องอนสนา ข้อนี้ คือรัฐกับมหาเถรสมาคมองค์กรสงฆ์ จะต้องยกระเบียบกฎหมายข้อบังคับมาประกาศใช้จริงๆ ถ้ามีพระปฏิบัติอย่างนี้ไม่เหมาะสมที่จะเป็นพระ จะต้องมีการประกาศบังคับใช้ได้และจะเป็นแนวทางแก้ไขต่อไป

๒. เรื่องการขาดสมณสาธูป

ประเด็นอยู่ที่ศีลและสมณสาธูปของพระ แนวทางแก้ไข คือ ต้องแก้ไขแบบบูรณาการ บางอย่าง ต้องอาศัยกฎหมายบางอย่าง ต้องอาศัยพระธรรมวินัย ดังนี้ คือ ๑) บางอย่างที่ต้องอาศัยกฎหมาย คือ บางอย่างต้องมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด แต่ให้มีความสอดคล้องกับพระธรรมวินัย เช่นการไปในที่อโคจร การไปซื้อของตามห้างสรรพสินค้า คือต้องคำนึงถึงว่า ตามสภาวการณ์บางอย่างว่า ท่านมีความจำเป็นต้องไปเอง เช่น พระท่านเกิดอาการเจ็บป่วยอาพาธ วัตอยู่ใกล้ห้างสรรพสินค้าต้องการไปซื้อยามาฉีดยา โดยต้องมองถึงสภาวะความจำเป็น แน่นนอนโดยทั่วไปเห็น

ว่า ไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูป ก็ต้องออกกฎหมายระเบียบข้อบังคับและมีผลบังคับใช้โดยข้อกฎหมายให้ชัดเจนโดยองค์การสูงสุดที่มีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องเหล่านี้ ก็คือมหาเถรสมาคม เจ้าคณะผู้ปกครอง ส่วนของผู้รับผิดชอบปกครองกฎหมาย ในการเอามาบังคับใช้อย่างจริงจัง ๒) แนวทางแก้ไขโดยพระธรรมวินัย โดยต้องสร้างจิตสำนึกก่อน เช่น เมื่อเข้าการบวชเรียน มีการปฏิญญาตั้งแต่วันที่เรามาอุปสมบทก่อนแล้ว คือ นิพพานาย สัจฉิกิริยาย นี่คือข้าพเจ้าถือครองผ้าไตรนี้ เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง ต้องมีการปลูกฝังปลูกจิตสำนึก มีวิริยะอุตสาหะว่าเป้าหมายที่แท้จริงของการบวชของท่านนั้นคืออะไร นี่ถือว่าเป็นอุดมการณ์ของพระธรรมวินัย ความจริงแล้ว สภาพการณ์ในสังคมยุคปัจจุบัน คนเข้ามาบวชหวังบรรลุนิพพานมีมาน้อยเพียงไร บวชเพื่อจะทดแทนบุญคุณ บิดามารดา บวชตามประเพณี บวชเพราะเพื่อนชักชวน จุดประสงค์ของการบวช จึงมีความแตกต่างกัน ส่วนแนวทางแก้ไขมีดังนี้ คือ ๑) มีการยกร่างระเบียบกฎหมาย และมีผลบังคับใช้อย่างจริงจัง แต่ต้องเหมาะสมต่อพระธรรมวินัย ๒) สร้างจิตสำนึกของท่านผู้เข้ามาบวชตามหลักพระธรรมวินัยจริงๆ เป็นประเด็นที่พอจะแก้ไขได้

ส่วนประเด็นเกี่ยวกับพระภิกษุสามเณรบางรูป ฝึกไฟการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ในประเด็นข้อนี้มีปัญหาที่แก้ไขได้ยาก โดยเฉพาะองค์การสงฆ์ของเราทั้งองค์กรทั้งหมด ยังอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ ซึ่งหมายความว่า พระสงฆ์ทั้งหมดยังอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ เรายังไม่ได้แยกองค์กรสงฆ์ออกจากอำนาจรัฐเป็นความจริงเมื่อยุคหนึ่งสมัยหนึ่งนาย ก. เป็นนายกรัฐมนตรีนี่ เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และพระสงฆ์ก็ต้องรู้จัก พอถึงยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง นักการเมืองอีกพรรคหนึ่งมาทำหน้าที่แทนพระท่านไม่รู้จักไม่คุ้นเคย จึงทำงานบริหารยาก เพราะฉะนั้น จะไปโทษพระอย่างเดียวไม่ได้ เราต้องโทษว่าเราให้ความอุปถัมภ์รัฐและรัฐให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ในระดับไหน

ปัจจุบันนี้ จะเห็นว่าพรรคการเมืองเข้าวัด ไม่ได้ไปทำบุญ แต่เข้าไปหวังผลประโยชน์เพื่อหาเสียงไปกราบพระเพื่อให้ชาวบ้านเห็นว่า เป็นคนดีมีศีลธรรม นักการเมืองที่เข้าวัดบางส่วน เข้าวัดเพราะมีจิตศรัทธาทำบุญปฏิบัติธรรมจริงๆ แต่บางส่วนเข้าวัดเพื่อหวังผลตอบแทน คือฐานคะแนนเสียงของตน โดยเฉพาะพระสงฆ์เองบางรูป ต้องการชื่อเสียงจากนักการเมืองที่มากราบเหมือนกัน อาจเป็นฐานเสียงที่ดีให้ญาติโยมได้ตั้งนั้น ประเด็นทางการเมือง จึงเป็นประเด็นที่แก้ไขยาก เพราะวัดกับรัฐยังอิงอาศัยกัน เราไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยตรง ถ้าจะแก้ไขปัญหาการเมืองจะต้องแยกองค์กรสงฆ์ออกจากอำนาจรัฐอย่างสิ้นเชิง

๓. เรื่องธุดงค์วัตร

ในประเทศไทย เราจะไม่พบป้ายสำนักสมณวิปัสสนา จะพบแต่ป้ายสำนักวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น จึงเข้าใจได้ว่า คำว่า สมณะและวิปัสสนาเป็นคำเดียวกันจริงๆ แล้วการปฏิบัติเป็นแค่สมณะเช่นกำหนดลมหายใจเข้าออก พุท-โธ เป็นต้น เป็นอานาปานสติ เป็นสมณะกรรมฐาน แต่บางสำนักก็ตั้งชื่อว่าสำนักวิปัสสนากรรมฐาน

ประเด็นคำถามที่ว่า จะมีแนวทางปรับปรุงให้เป็นสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ตามหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ ได้อย่างไร ในประเด็นแรกต้องสร้างความเข้าใจให้แก่พระก่อน บางที่ท่านก็แยกไม่ออกกว่าแบบไหนเป็นสมณะหรือวิปัสสนาก็มี จะมีแนวทางปรับปรุงให้ถึงขั้นวิปัสสนาได้อย่างไร ต้องย้อนไปดูตัวบริบทก่อนว่า การบรรลุนิพพาน การบรรลุมรรคผลของพุทธเจ้า นั้น มี ๒ สาย คือ สาย

แรก เรียกสมถยานิก ต้องอาศัยสมถะเพื่อให้เกิดองค์ฌาน ยึดองค์ฌานเป็นอารมณ์และยกขึ้นสู่ วิปัสสนา ผู้ที่บรรลุสายนี้จะเป็นอิทธิวิธีบุคคลได้ หมายความว่า ได้ฌานสมาบัติ พร้อมองค์กรรมฐาน สายที่สอง เรียกว่า วิปัสสนายานิก ปฏิบัติสติปัญญาส่วนๆ แม้แต่มหาสติปัญญาสูตร ก็มีทั้งสมถะและ วิปัสสนา เช่น ในกายานุปัสสนากรรมฐาน บางส่วนเป็นสมถะ เช่น การพิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หน้ งเอ็น กระดูก จึงเป็นสมถะ แม้แต่การกำหนดลมหายใจเข้า-ออก บางส่วนก็เป็นสมถะ บางส่วนก็เป็น วิปัสสนา

ประเด็นนี้ โดยที่แท้แล้ว ยังเป็นเพียงแค่ชื่อเป็นสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ถ้าสงสัยก็ต้อง เข้าไปปฏิบัติให้รู้ถึงแก่นแท้ว่า แนวทางจริงๆ เป็นสมถยานิกหรือวิปัสสนายานิก ประเด็นเหล่านี้ อยู่ที่การศึกษาเท่านั้นโดยเฉพาะเจ้าสำนักก็ดี เจ้าอาวาสก็ดี บรรดาญาติโยมก็ดี เข้าใจว่าคำว่า วิปัสสนา คือ เป็นของพุทธเจ้า สมถะคือเป็นของพราหมณ์ ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกผนวช ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา หรือโพธิสัตตวัตตธรรมหรือบำเพ็ญพุทธการกธรรม พระองค์ก็เคยทรงบำเพ็ญ สมถะมาก่อน คือ บำเพ็ญในสำนักของท่านอุทกดาบสและอาฬรดาบส ก็เป็นสำนักที่บำเพ็ญสมถะ แต่ก็ไม่ทำให้บรรลุธรรมทำได้ พระองค์จึงต้องยกขึ้นสู่วิปัสสนา และการที่คนชอบชื่อวิปัสสนา เพราะว่าเป็นชื่อของปัญญาทางตรงแต่สมถะเป็นทางอ้อม^{๗๐}

การรื้อฟื้นชุดควัตรนี้ เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะคำว่าชุดครั้งนี้ ก็เพื่อให้เรารักษาศีลได้ง่าย ขึ้น สังเกตเห็นได้ว่า ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิธรรมรคของท่านพุทธโฆษาจารย์ ท่านแสดงเรื่องศีลไว้ เป็นอันดับแรกก่อน พอจบเรื่องศีล ก็ต้องเป็นเรื่องสมาธิ แต่ท่านนำเอาชุดควัตรมาวางคั่นกลาง การที่จะ ทำให้ศีลบริสุทธิ์ผุดผ่องที่สุดได้ ก็คือชุดควัตร เพราะเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจ ถ้าใครปฏิบัติชุดควัตรได้ ศีลก็ ต้องรักษาได้บริบูรณ์ แต่ถ้าใครรักษาศีลให้บริบูรณ์ ก็ไม่แน่ว่าชุดควัตรจะรักษาไว้ไม่ได้ และ แต่ถ้าใครรักษาชุดควัตรได้ศีลก็จะบริบูรณ์มากยิ่งขึ้น ดังนั้น เราจะเอาแบบอย่างชุดควัตรในสมัยพุทธกาลมา ใช้ได้และใช้ได้ดีในสมัยปัจจุบันนี้ ด้วยว่า คนในสังคมปัจจุบัน เป็นสังคมโรคของคนอ้วน ซึ่งในต่างประเทศก็เป็นปัญหาระดับชาติ

แต่ชุดควัตรมีการฉันทอาหารมือเดียวเป็นข้อวัตรอย่างหนึ่ง ที่เป็นประโยชน์ในการลดภาวะโรค อ้วนได้ เพราะฉะนั้น ต้องอยู่ที่การรณรงค์ คือต้องให้เลือกว่าในชุดควัตร ๑๓ ข้อนั้น ข้อไหนที่พระ สามารถปฏิบัติได้ข้อไหนที่ภิกษุณีปฏิบัติได้ ข้อไหนที่บรรดาฆราวาสญาติโยมปฏิบัติได้ ต้องเอามา รณรงค์ส่งเสริมการฉันทอาหารมือเดียวเป็นเรื่องของการคบฉัน ก็มีอยู่ในชุดควัตร ๑๓ ข้อ คือต้องช่วยกัน รณรงค์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับบงค์ธรรมหรืออานิสงส์ของแต่ละชุดควัตร

๔. อานิสงส์ของศีลพรต

อานิสงส์ของศีลพรตข้อนี้ ต้องทำความเข้าใจให้มาก เนื่องจากคำว่าศีลพรตมีความหมาย ไกลเคียงหรือคู่กับศีลพัตตปรามาส เช่น การยึดมั่นศีลและหลักปฏิบัติที่เกินเลย คือ เกินเลย ความหมายของศีลไปคำว่าศีลพัตตปรามาส ในที่นี้ คือการยึดมั่นศีลและพรต เกินเป้าหมาย เช่น

^{๗๐} พระปลัดวีระพงษ์ กิตติโร (สงวโท), ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในโพธิราชกุมารสูตร, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

การกินข้าวของโยคีสมัยก่อน สมัยพุทธเจ้าการปฏิบัติตนการหมกมุ่นอยู่ในกาม การยึดถือข้อวัตรปฏิบัติเสียตะปู การห้อยโหน จนเกินความหมายของศีลไป ด้วยว่าศีลนั้น มีเป้าหมายอย่างไร สมาธิ มีเป้าหมายอย่างไร ปัญญา มีเป้าหมายอย่างไร ดังนั้น ข้อนี้ต้องใช้คำว่า การเข้มงวดในการปฏิบัติ ไตรสิกขาของพระภิกษุสงฆ์ คือศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ใช่คำว่า ศีลพรตเพราะคู่กับศีลพัตตปรามาส คือ เกินเลยเป้าหมายของศีลสมาธิปัญญาไป และถ้าพระภิกษุภิกษุณี ยังปฏิบัติมั่นคงอยู่ในศีลสมาธิปัญญา ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะสัมมาอาชีวะเป็นต้นแล้ว พระพุทธศาสนา คงมั่นคงอยู่ตราบนานเท่านาน แต่ต้องมีการเข้มงวดอยู่ในหลักไตรสิกขา

๑๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุดินันท์ กันทะเตียน^{๗๑} ได้แสดงความความคิดเห็นต่อประเด็น คำถามดังต่อไปนี้

ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับเรื่องอนสนานี้ คำว่าอนสนานี้ ตามหลักพระธรรมวินัยของเราคือ แยกออกจากวัตรปฏิบัติเดิมๆ ที่มีอยู่ดั้งเดิม ซึ่งเป็นของลัทธิศาสนาอื่น แต่เมื่อมาถึงสมัยของพระพุทธ โคดมทรงแนะนำว่าเป็นของเหมาะสมของลัทธิอื่นนั้น ก็เหมาะสมสำหรับเขา แต่นั่นยังไม่ถึงที่สุดหรือดีที่สุดของศาสนาพุทธ ถ้าเรายังประพฤติปฏิบัติตามลัทธิอื่นอยู่ ก็ไม่มีความแตกต่างกันในความบริสุทธิ์ บริบูรณ์ในพระธรรมวินัยนี้ จึงน่าจะใช้วิธีการแยกตัวออกมาจากวิธีการดังกล่าว นั่นคือ อนสนาทั้ง ๕ ช่องทางนั้น ถือว่า ช่องทางเรื่องบริบทเดิมๆ คือใครจะปฏิบัติแบบใดก็ยังอยู่แบบเดิมเป็นร้อยปีพันปี ก็ยังย่ออยู่กับที่เดิม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า มันเสียเวลา ถามว่า ในยุคสมัยไหน ก็ยังมีอยู่ เป็นเรื่องปกติซึ่งเป็นวิสัยของคนทุกคน เรียกว่า ปุถุชนวิสัยเพราะฉะนั้น เรื่องอนสนาทั้งหลายเหล่านี้ จึงมีความข้องเกี่ยวหรือเกี่ยวข้องกั่วิถีชุมชนอยู่

พระภิกษุสงฆ์ที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ ก็ยังมีความเกี่ยวข้องอยู่กับเรื่องเหล่านี้ ยังต้องข้องแวะอยู่ ดังนั้น จึงมีวิธีอธิบายภายใต้บริบทสังคมเดิมแล้ว โดยนำเอา Concept ใหม่คือ การตรัสรู้เป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้ามามองเพื่อที่จะบอกว่าสิ่งเหล่านั้น ถึงแม้จะมีการปฏิบัติอยู่ที่เท่ากันก็ยังย่ออยู่กับที่เดิม แต่ถ้าบุคคลจะหวังการหลุดพ้น ก็ต้องมีทางเลือกอีกทางหนึ่ง นี่ถือเป็นวิธีอธิบายอนสนาทั้ง ๕ ข้อเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำนายทายทัก การประกอบพิธีกรรมดูฤกษ์ ดูยาม ทรงเจ้าเข้าผี เป็นหมอรักษาโรค เป็นต้น และเรื่องเหล่านี้ยังไม่ถึงกับว่า เป็นเรื่องร้ายแรงสูงสุดหรือถึงขั้นประหารชีวิต หรือ ขึ้นเด็ดขาด ถ้าพระภิกษุทำแล้ว ต้องขาดจากความเป็นพระเลย ไม่ใช่ใช้อย่างนั้นคือต้องไปเจาะจงดูที่เจตนาอีก

ส่วนคำว่าศีลและพรต ในพระพุทธศาสนาเรานั้น ต้องทำความเข้าใจว่า เป็นการยึดมั่นที่เป็นของนักบวชนอกศาสนา คือถ้าต้องการให้ใครเคารพนับถือ ก็ต้องมีวัตรหรือพรต อย่างเคร่งครัด และจริงจัง แต่พอมาถึงยุคของพระพุทธศาสนาของเรามีมุมมองอยู่ ๒ มุมมองคือ

มุมมองแรก ถ้ามันอยู่ในข่ายที่ทำตัวเองให้ลำบากไป กระทบความยุ่งยากไปให้เกินไปแก่ตัวเองหรือกับผู้อื่น ถือว่าอยู่ในฝ่ายของพวกสุดโต่ง เพราะฉะนั้น คำว่าวัตรหรือพรต มีความดีเป็นของตัวเองอยู่แล้วเพียงแต่ว่าภายใต้การบำเพ็ญนั้น ต้องบอกตัวเอง บอกสังคมบอกและคนแวดล้อมได้ว่า

^{๗๑} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุดินันท์ กันทะเตียน, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๒.๓๒ น.

ต้องไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียน ไม่เป็นไปเพื่อความยุ่งยากให้กับคนอุบถัมภ์บำรุง ทั้งคนดูแลและทั้งคนปฏิบัติเอง สิ่งที่เป็นวัตรเป็นพรต บางทีอาจมีคุณสมบัติใกล้เคียงที่จะทำให้คนสรรเสริญยกย่องถึงกับขั้นยกตนก็เป็นได้ ดังนั้น ต้องดูความเหมาะสมให้ดีกว่า วัตรและพรต เป็นสิ่งที่ก็ก็ต้องมีความพอเหมาะพอดีในตัวของมันเอง

ข้อที่ว่า การที่พระภิกษุสามเณรดูมองว่า ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ในการทำวัตรสวดมนต์ลงปาฏิโมกข์ เป็นต้นนั้น ก็ต้องมาดูบริบททางสังคมว่า ท่านละเลยด้วยเหตุผลอะไร หรือถึงขั้นไม่เอื้อเพื่อพระธรรมวินัยโดยเฉพาะเจ้าคณะผู้ปกครอง ก็ต้องมาพิจารณากัน แม้แต่ในพระปาฏิโมกข์ ก็มีคำว่า อนาทรีย์ ปาจิตตีย์ คือถ้าไม่เอาใจใส่ ไม่ดูแลไม่เข้าร่วมสังฆกรรม ต้องเป็นอาบัติอยู่แล้ว แต่การที่ดูมองว่าละเลยปฏิบัติกิจวัตรทั้งหลายต้องดูที่เหตุผลว่า ท่านไม่ทำเลยตลอดพรรษา หรือไม่ทำเลยตลอดสัปดาห์ เช่น เรื่องการบิณฑบาต ก็ต้องดูหลายเหตุปัจจัย เพราะบางวัด ก็มีโรงครัวที่จะอุบถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรในวัดนั้นอยู่แล้ว ส่วนเรื่องอาหารและการบิณฑบาต จึงแปรรูปกลายเป็นฉันอาหารที่โรงครัว ไม่ต้องบิณฑบาต เราก็ต้องพิจารณาว่า กิจวัตรหลักเหล่านี้มันเสียหายไหม

การทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น ก็เหมือนกัน การดูมองว่า ละเลยก็ต้องดูที่เจตนาอีกว่า ถ้าพระภิกษุสงฆ์ไปศึกษาเล่าเรียนตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ในวันเวลาเหล่านี้ ไม่ได้ละเลยโดยไม่มีเหตุอันควร แต่มีความจำเป็น เหมือนกับพระที่อยู่จำพรรษา ถ้าท่านมีเหตุจำเป็น ก็ต้องทำสัตตาหกรณียะไป คือไม่ว่าจะเป็นบิณฑบาต ทำวัตรสวดมนต์ การลงปาฏิโมกข์หรือการเข้าเรียนพระปริยัติบาลี-นักธรรมในวัดก็ตาม ผู้ปกครองต้องไปพิจารณาที่ตัวเจตนาให้ตรงเป้าหมายให้ได้ว่า ทำไมท่านจึงขาดการปฏิบัติหน้าที่เหล่านั้น ถ้าคนนอกมองก็จะไม่เข้าใจเหตุผล แต่ถ้าเป็นพระภิกษุสามเณรในวัดด้วยกันแล้ว ก็ต้องดูว่ามันเกิดอะไรขึ้น ผู้บังคับบัญชาก็ต้องดูแล แต่ถ้าต้องการให้เป็นระบบระเบียบก็ต้องเคร่งครัดขึ้น มองเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับมารยาทเท่านั้น ยังไม่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติขัดเกลา

ข้อว่า การที่พระภิกษุสามเณรไปเดินในที่โจคร ต้องดูบริบทรู้วัฒนธรรม ดูสังคมควบคู่กันไปซึ่งเป็นเหตุปัจจัย เช่น การไปในที่โจคร ต้องไปดูว่าคำว่าโจครนั้น ทำให้เสียสมณสาธูปอย่างไร ในมุมมองของญาติโยมหรือในมุมมองของพระ บางที ญาติโยมมองแล้วดูขัดหูขัดตาไปหมด แต่ตัวพระองค์ก็ต้องรู้ตัวพระดีที่สุด การไปห้างสรรพสินค้าจะไปทำธุระอะไร ก็ยังไม่ถือว่า ไปในที่โจคร เวลาไปก็ต้องมีคนติดตามไปด้วย จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอยู่ ๒-๓ เรื่องเช่น การไปปรากฏตัวและการซื้อของการใช้สิ่งเหล่านี้ ก็ต้องดูเป็นบริบทไปๆ คือ บริบทที่ ๑ การไปในห้างสรรพสินค้าหรือในสถานที่พลุกพล่านหรือเป็นแหล่งที่รู้จักกันอยู่แล้ว ส่วนตัวของพระภิกษุสามเณร ต้องพิจารณาด้วยตนเองเสียก่อนว่า ช่วงจังหวะเวลาหรือวัน ไหนสมควรอย่างไร ถ้าจะไปก็ต้องพิจารณาเป็นเรื่องๆ ไปพิจารณาเป็นกรณีไป

ส่วนแนวทางแก้ไขนั้น การที่จะไปในที่โจครทั้งหลายเหล่านั้น ก็ต้องใช้ควบคู่กับกฎหมายบ้านเมืองด้วย คือต้องมีการจัดโซนนิ่ง และในปัจจุบันนี้ การที่ไปซื้อสื่อลามกอนาจาร ก็ไม่มีความจำเป็นต้องไปหาซื้อตามท้องตลาดแล้ว เพราะมีขายกันทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือออนไลน์ ดังนั้น วิธีการคือต้องทำความเข้าใจกับญาติโยมหรือสาธุชนให้มากขึ้น

ข้อที่ว่า การแสดงหรือการใช้สื่ออย่างไม่เหมาะสม เช่น การใช้เครื่องมือสื่อสารในที่สาธารณะหมายความว่า ในข้อเหล่านี้ ถ้าเราก้เช่นเดียวกัน ก็ต้องบรรยายชี้แจงให้สาธุชน

รับทราบ ให้เป็นที่เข้าใจให้ถูกต้อง ส่วนพระภิกษุสามเณรเอง ก็ต้องระมัดระวังในการใช้เครื่องมือสื่อสารเหล่านี้ เพื่อไม่ให้เกิดการเทียบเคียงระหว่างพระภิกษุสามเณร และบรรดาญาติโยม ฉะนั้น เวลาจะใช้เครื่องมือสื่อสารต้องไปหามุม หรือที่ลับตาที่เหมาะสมในการใช้เครื่องมือสื่อสารต่างๆ ในที่สาธารณะเกินไป ไม่ได้พูดว่าไม่ให้ใช้ แต่ใช้ให้ถูกประเภทหรือให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เพราะจะมีการเปรียบเทียบกันระหว่างพระกับญาติโยมได้

ข้อว่า มีพระภิกษุสามเณรแสดงตัวอย่างเปิดเผยฝึกฝนการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ใช่ตัวประเด็นปัญหาที่สำคัญ แต่ที่เป็นปัญหา ก็ต่อเมื่อมีการแสดงพรรณษาหรือการความเห็นเกี่ยวกับการเมืองต่อไปนั้นๆ โดยปราศจากความเป็นกลาง ซึ่งต่างจากการแสดงธรรม ถ้าจะเปิดเผยต่อสาธารณะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งธรรมะที่เอาไปให้มัน ต้องเป็นธรรมะของพุทธเจ้าจริงๆ ในการแสดงความคิดเห็นหรือทัศนะส่วนตัว ต้องเป็นกลางเช่น พระพุทธเจ้าตรัสว่า การทำงานการเมือง ต้องยึดหลักสามัคคี ยึดหลักน้ำใจ ยึดหลักความยุติธรรม เป็นต้น

แต่ต้องให้สาธารณชนเข้าใจว่า การแสดงตนนั้นเป็นของพระบางรูป เนื้อหาคืออะไร แก่นสารคืออะไร เพราะว่าการแสดงนี้ ไม่ได้หมายความว่า ท่านลงรับสมัครเลือกตั้งได้ด้วย เป็นเพียงแต่แสดงทัศนะของตัวเองเท่านั้น การแสดงตัวเปิดเผยหรือทำกิจกรรมส่วนตัวมี ๒ คือ แบบแรกแสดงตัว และแบบการแสดงธรรมไม่ใช่ประเด็นปัญหาในข้อนี้ แต่ถ้าแสดงตัวจัดกิจกรรมแบบพระ พระท่านต้องพิจารณาตัวของท่านเอง ตามขีดความสามารถของความจำเป็น มากน้อยเพียงใด

ข้อว่า เรื่องการทำเสน่ห์ยาแฝดนั้น โดยประเด็นจริงๆ แล้ว โดยเฉพาะตัวกฎหมายก็มีมาตรการดูแลอยู่แล้ว คือเรื่องของการชักจูง เรื่องของการล่อลวงหลอกหลวงเหล่านี้ ทางกฎหมายบ้านเมืองก็เอาจริงเอาจังอยู่แล้ว ถ้ามันมีความผิดเฉพาะด้านกฎหมายบ้านเมือง ก็จัดการได้เลย ส่วนพระสงฆ์นั้น จะทำตัวเป็นไสยเวทหรือไสยศาสตร์

ในปัจจุบันนี้ ก็ไม่เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ที่เปิดเผย ถ้าจะมีก็น้อยมาก ก็น่าจะมีจำนวนที่ลดน้อยลงไปเรื่อยๆ ส่วนมากก็จะไปอยู่ในอาชีพของฆราวาสไป แต่ถ้าพระสงฆ์ไปยึดทำอาชีพนี้ก็จะอยู่ลำบากเพราะเรื่องการทำสิ่งเหล่านี้ ก็ต้องถูกตรวจสอบจากทางสังคม โดยสื่อมวลชนโดยตรง ดังนั้น แนวทางแก้ไข ก็ต้องแก้ทางกฎหมายบ้านเมืองเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้ว ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และตามกฎหมายอาญาตามประกาศไว้

ข้อว่า ปัญหาเกี่ยวกับสังคมไทย ที่ดึงไปทางลัทธิและอูญลัทธิ นั้น โดยเฉพาะในสังคมไทยเราทุกวันนี้ มีลัทธิความเชื่อที่จมดิ่งอยู่ ก็ไม่มีเท่าไร อะไรที่มันทำให้คนหลงและมกมายจนเกินไประยะเวลา ก็จะเป็นตัวพิสูจน์ตัวของมันเอง เช่น แม่นหรือไม่แม่น ถูกหรือไม่ถูกจริงหรือไม่จริงอะไรแค่นี้ พอในที่สุดก็จะเจือจางไปเอง สมมติว่าเรื่องของครูบาบุญชุ่ม โดยเฉพาะญาติโยมก็จะเชื่อว่าท่านเป็นผู้วิเศษมีไสยเวทย์มีไสยศาสตร์ ล่วงรู้อนาคตได้ แต่ในที่สุดแล้วพระสงฆ์ท่านเองตัวคนที่เผยแพร่สิ่งเหล่านี้ ว่า ญาติโยมควรเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด ก็ต้องชี้แจงในท่ามกลางคณะสงฆ์ด้วย ส่วนคณะสงฆ์เอง ต้องชี้แจงว่ามัน มีปรากฏการณ์นอกเหนือจากพระสงฆ์ ก็สามารถพูดได้ เช่น พวกฤๅษี พวกทรงเจ้า ผู้มีความเชื่อความศรัทธาในเรื่องลี้ลับ และถ้าเมื่อไหร่คนเข้าไปยึดมันถือนั่น

ในเรื่องเหล่านี้ มันก็จะทำให้ครอบครัว ทำให้การทำมาหากินไม่เป็นไปด้วยความสุข ดังนั้น ต้องเป็นหน้าที่ของพระองค์เอง ต้องทำให้สังคมเข้าใจถึงหลักพุทธธรรมให้มากขึ้น คือต้องยกตัวอย่าง พระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เช่น เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) หลวงพ่อปัญญาันทกิกขุ หรือหลวงพ่พุทธทาส โดยพยายามยกบุคคลทั้งหลายเหล่านี้ขึ้นเป็นบุคคลาธิษฐาน และในขณะเดียวกัน ต้องหาวิธีชี้แจงหรืออธิบาย ต้องทำค่อยเป็นค่อยไป เพราะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณ สังคมเทพอะไรต่างๆ เหล่านี้ มันอยู่กับสังคมไทยเรามาอย่างช้านาน คือต้องใช้วิธีการคือค่อยๆ ทำความเข้าใจ

ข้อว่า ที่เกี่ยวกับเรื่องการปฏิบัติสมถกรรมฐานนั้น ที่มีสำนักปฏิบัติใหญ่ๆ เรียกตัวเองว่า วิปัสสนา ในประเด็นนี้เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติ โดยชื่อที่มันปรากฏนี้เป็นแบบไหนก็ได้ มันจะเข้าใจได้ก็ต่อเมื่อคนๆ นั้นไปปฏิบัติเองยังสำนักวิปัสสนานั้นๆ เป็นชื่อหรือสิ่งที่ทำให้คนเข้าใจหรือยอมรับมากกว่าสำนักที่เป็น สมถกรรมฐาน ถ้าเป็นสำนักวิปัสสนา แต่คนสอนก็ต้องเป็นสมถะอยู่แล้ว ที่เรียกว่าสมถยานิก

สมถะหรือวิปัสสนานั่นก็เป็นของคู่กันอยู่แล้ว การที่จะบอกให้มีการปรับปรุงแก้ไขเป็นวิปัสสนาได้หรือไม่อย่างไร ขึ้นอยู่กับเจ้าสำนัก เจ้าคณะผู้ปกครองหรือพระวิปัสสนาจารย์ในสังกัดนั้น เพราะว่าถ้าเข้าใจหลักของมหาสติปัฏฐานอย่างแท้จริงแล้ว ก็จะสังเกตเห็นได้ว่าสิ่งทั้งหลายที่เป็นบรรดามีก็คือตัวสมถะนั้นเอง และสิ่งที่ทำให้คนเข้าใจรู้แจ้งเห็นจริงก็เป็นเรื่องของรูป-นามอยู่แล้ว คือตัวรูปนามนี้ ต้องไปคู่กันอยู่แล้วจะเป็นสติปัฏฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานและสมถกรรมฐานนี้ ไม่มีอะไรที่เป็นศัตรูต่อกัน มีแต่จะสนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติ เพราะฉะนั้นเรื่องของการทำให้สำนักสมถะทั้งหลายให้เป็นสำนักวิปัสสนานั้นไม่ใช่ประเด็นปัญหา แต่ขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเองที่จะบอกญาติโยมเวลาสอนว่า อันนี้เรียกว่าอะไร ตอนนี่เรียกว่าอะไร แนวปฏิบัติอย่างนี้เป้าหมายมันคืออะไร แนวปฏิบัติอย่างนี้เป้าหมายมันคืออะไรเหล่านี้ต่างหาก ที่เป็นตัวสำคัญ

ข้อว่า พูดถึงสังคมไทยปัจจุบันในการที่จะรื้อฟื้นธุดงค์วัตร ๑๓ ข้อให้เหมือนกับสมัยพุทธกาลนั้นได้หรือไม่ คือธุดงค์วัตรมี ๑๓ ข้อนั้น ก็ตามที่เรารเรียนตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค เราจะเอาข้อไหนมาปฏิบัติแบบจริงจังเหมือนกับบรรยาภาสในครั้งพุทธกาล ก็ต้องดูบริบททางสังคมหรือสถานการณ์ที่เรารู้เรื่องการปฏิบัติธุดงค์นั้นเป็นเรื่องของปัจเจกคือเฉพาะบุคคล การที่เราจะบอกว่าต้องนำมาปฏิบัติให้เกิดขึ้นในสังคมไทยในปัจจุบันไม่ได้ ไม่เกิดประโยชน์อะไรมากนักต่อสังคมเพราะเป็นเรื่องของพระผู้ปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจ ถามว่าพระทั้งหลายนอกจากจะเรียนปริยัติแล้ว หันมาเรียนปฏิบัติหรือปฏิบัติธุดงค์ด้วย ก็จะทำให้พระรูปนั้นมีบุญบารมีด้วยตัวเองและญาติโยมก็มีความศรัทธาเลื่อมใส

ถามว่าจะปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อไหนดี เราต้องมองว่า โยมรู้จักธุดงค์วัตรข้อไหนแบบไหนมากที่สุดก่อนเป็นอันดับแรก และต้องดูที่ตัวจริตของพระองค์เสียก่อนว่า บางรูปท่านชอบปฏิบัติไสยานิกังคธุดงค์ บางรูปชอบนั่งอยู่ในป่าช้า ชอบที่จะนั่งฉันทปฏิบัติผู้เดียวอย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นเรื่องของการปฏิบัติขัดเกลาโดยปฏิบัติธุดงค์ ต้องดูความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย และก็ต้องดูว่าจริตของท่านนั้นชอบแบบไหนและชอบที่จะปฏิบัติธุดงค์ข้อไหนมากกว่า

ข้อว่า ถ้าพูดถึงอานิสงส์ของศีลพรต จะเป็นความมั่นคงของพุทธศาสนาได้อย่างไร การถือศีลและพรตนี้ มีความมั่นคงและความดีอยู่กับตัวมันเองอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ คือศีล ๒๒๗ ข้อ เพื่อมีวัตถุประสงค์ ๑๐ ข้อของการบัญญัติพระวินัยไว้ เช่น เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เพื่อความผาสุกของสงฆ์ ความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม เป็นต้น^{๗๒}

ดังนั้น อานิสงส์ของศีลและพรต ย่อมมีอานิสงส์เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ขึ้นตามระดับและประเภทของศีลที่รักษา แต่ศีลนั้นแม้จะมีอานิสงส์เพียงไร ก็ยังเป็นแต่เพียงการบำเพ็ญบุญบารมีในชั้นกลางๆ ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะเป็นแต่เพียงระเบียบหรือกติกาที่จะรักษากายและวาจาให้สงบ ไม่ให้ก่อให้เกิดทุกข์โทษขึ้นทางกายและวาจาเท่านั้น ส่วนทางจิตใจนั้น ศีลยังไม่สามารถที่จะควบคุมหรือทำให้สะอาดบริสุทธิ์ได้ ฉะนั้น การรักษาศีลจึงยังได้บุญน้อยกว่าการภาวนา เพราะการภาวนานั้น เป็นการรักษาใจ รักษาจิต และชักพอกจิตให้เบาบางหรือจนหมดกิเลส คือความโลภ โกรธ และหลง อันเป็นเครื่องร้อยรัดให้บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ การภาวนาจึงเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงที่สุด ประเสริฐที่สุด ได้บุญมากที่สุด เป็นกรรมอันยิ่งใหญ่ เรียกว่า "มหัคคตกรรม" อันเป็นมหัคคตกุศล

๔.๔ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบันตามหลักศีลและพรต

๔.๔.๑ ความสำคัญของศีลและพรตในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล

จากการศึกษาศีลและพรตที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ดังนี้

๑. ความหมายของศีลและพรต หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย เป็นการรักษาปกติตามระเบียบวินัย หรือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว

๒. ความสำคัญของศีลและพรต พบว่า การควบคุมกาย วาจา และจิตใจของมนุษย์ให้เรียบร้อย สงบร่มเย็นและเป็นสุข ชัดเกลาพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตมีผลต่อกิจกรรม พิธีกรรม พฤติกรรม และ ศีลจะทำคนให้เป็นมนุษย์ได้ เพราะมนุษย์ แปลว่า ผู้มีจิตใจสูง และนำไปสู่การปฏิบัติขั้นสูงของอริยมรรค โดยเริ่มจาก ศีล สมาธิ ปัญญา นำไปสู่ความรู้แจ้ง เป็นต้น

๓. ประเภทของศีลและพรต คือจุฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) และมหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้อยู่ในสภาพปกติเรียบร้อยดีงาม พ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และเป็นที่รองรับกุศลธรรมชั้นสูงยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงมรรคผล

๔. จุดมุ่งหมายของศีลและพรต พบว่า ก็เพื่อจุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พระสงฆ์โดยส่วนรวม จุดประสงค์เพื่อประโยชน์คือความดีงามแห่งชีวิต จุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน และ จุดประสงค์เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา ไม่ว่าจะชนเหล่าใดก็ตามปฏิบัติตามศีล ย่อมทำให้ชนหมู่นั้นๆ เกิดความสามัคคี และความผาสุก อาบัตินั้นปรับตามความหนักเบาของการละเมิดวินัย

^{๗๒} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๒๘/๓๖-๓๗.

๕. อานิสงส์ของศีลและพรต พบว่า ย่อมมีโภคทรัพย์ ย่อมแก่กล้าไม่แก้อะไร ย่อมไม่หลงลืมสติตายหลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

วิธีปฏิบัติตามหลักศีลและพรต สรุปได้ดังนี้

๑. จูฬศีล คือข้อกฎระเบียบและเป็นหลักประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ เพื่อป้องกันแ้วและภัยทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย

๒. มัชฌิมศีล คือเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกายวาจา ให้อยู่ในสภาพปกติเรียบร้อยดีงาม พ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นที่รองรับกุศลธรรมชั้นสูงยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงมรรคผล นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองชาวพุทธโดยทั่วไปเมื่อจะบำเพ็ญบุญกุศลอย่างอื่นจึงต้องสมาทานศีลก่อนและก่อนจะสมาทานศีล จะเป็นศีล ๘ อุโบสถศีล หรือศีล ๑๐ ก็ตามต้องเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะก่อนทั้งสิ้น

๓. มหาศีล คือผู้ประพฤติตามปาฏิโมกขสังวรศีล กล่าวคือเป็นศีลของภิกษุสงฆ์มี ๒๒๗ ข้อ จัดเป็นจาริตศีล คือ ระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างทีพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติ ตามสมควรแก่ภาวะของตนๆ เพื่อขัดเกลาศีลให้บริสุทธิ์ เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว ก็เป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์โดยลำดับ จนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง เป็นไปเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ คือเพื่อพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

๔. การปฏิบัติตามปาริสุทธิศีล ๔ เช่น (๑) ปาติโมกขสังวร คือการสำรวมในพระปาติโมกข์ คือเว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต (๒) อินทริยสังวร สำรวมในอินทริย ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ (๓) อาชีวปาริสุทธิ เลี้ยงชีพโดยอาการที่ชอบ ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ และ (๔) ปัจจยปัจจเวกขณะพิจารณาเสียก่อนจึงจะบริโภคปัจจัย ๔ ไม่บริโภคด้วยตัณหาเป็นต้น การปฏิบัติตามสมควรแก่ภาวะของตนๆ เพื่อขัดเกลาศีลให้บริสุทธิ์ เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้วก็เป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์โดยลำดับจนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง เป็นไปเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ คือเพื่อพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

อนึ่ง วิธีปฏิบัติตามหลักศีล ในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) จูฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) คือ ศีล ๕ ศีลของคฤหัสถ์ทั่วไป เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุข เพื่อประโยชน์ขั้นพื้นฐานคือความสุขและไม่มีเบียดเบียนกันในด้านสังคม (๒) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) หมายถึงศีลของภิกษุสงฆ์ เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกายวาจาให้อยู่ในสภาพปกติเรียบร้อยดีงามพ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกันและเป็นที่ยอมรับกุศลธรรมชั้นสูงยิ่งๆ ขึ้นไป และ (๓) มหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) หมายถึง ศีลสำหรับพระภิกษุผู้ถือศีล ๒๒๗ ข้อ เป็นข้อห้ามของพระภิกษุสงฆ์ตามพระวินัยบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงวางข้อกำหนดไม่พึงละเมิดไว้ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคณะสงฆ์และเพื่อเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานอันเอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ และกล้าไปสู่มรรคผล นิพพาน ตามหลักของพระพุทธศาสนา และเป็นการแสดงออกของบุคคลผู้ได้ฝึกฝนตามพระวินัยแล้วเพื่อให้ศีลสมาธิสมาธิสมาธิ และปัญญาบริสุทธิ์ อันเนื่องมาจากการปฏิบัติตามหลักปาริสุทธิศีล ๔ คือปาติโมกขสังวร อินทริยสังวร อาชีวปาริสุทธิ และปัจจยปัจจเวกขณะเป็นต้น การปฏิบัติตามสมควรแก่ภาวะของ

ต่นๆ เพื่อขัดเกลาศีลให้บริสุทธิ์ เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว ก็เป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์โดยลำดับจนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง เป็นไปเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์

สรุปได้ว่า ศีลและพรต หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ตามระเบียบวินัยหรือข้อประพฤติปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ทำให้จิตใจของมนุษย์ สงบร่มเย็นและเป็นสุข ถ้ารักษาตามประเภทของศีล เช่น วาริตศีล คือข้อห้ามเกี่ยวกับศีล จาริตศีล คือการอนุญาตเป็นพุทธบัญญัติเป็นต้น เพื่อจุดมุ่งหมายในสังคมได้อยู่ด้วยความสามัคคี และความผาสุก และได้รับอานิสงส์ของผู้รักษา เช่น โภคทรัพย์ และหลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๔.๔.๒ การวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวความคิดการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา

๔.๔.๒.๑ ผลการวิเคราะห์แนวความคิดการพัฒนามนุษย์ ในพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์ที่ขนิทายสามารถวิเคราะห์แนวความคิดการพัฒนามนุษย์ได้ดังนี้

(๑) ผลการวิเคราะห์เนื้อหาของคัมภีร์ ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค ในภาพรวม พบว่า มีพระสูตรที่มี เนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) จำนวน ๑๒ พระสูตร

(๒) ผลการวิเคราะห์เนื้อหาของคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค พบว่า หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนา พฤติกรรม (ศีล) มี ๑๑ หลักธรรม วิธีการในการพัฒนา มี ๔ วิธี ผลที่เกิดจากพัฒนา มี ๓ ระดับ

๔.๔.๒.๒ ผลการสังเคราะห์แนวความคิดการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา

จากคัมภีร์ที่ขนิทาย ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์มาสังเคราะห์เป็นแนวคิดในการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์ที่ขนิทาย จำแนกตามหลักการ และวิธีการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังนี้

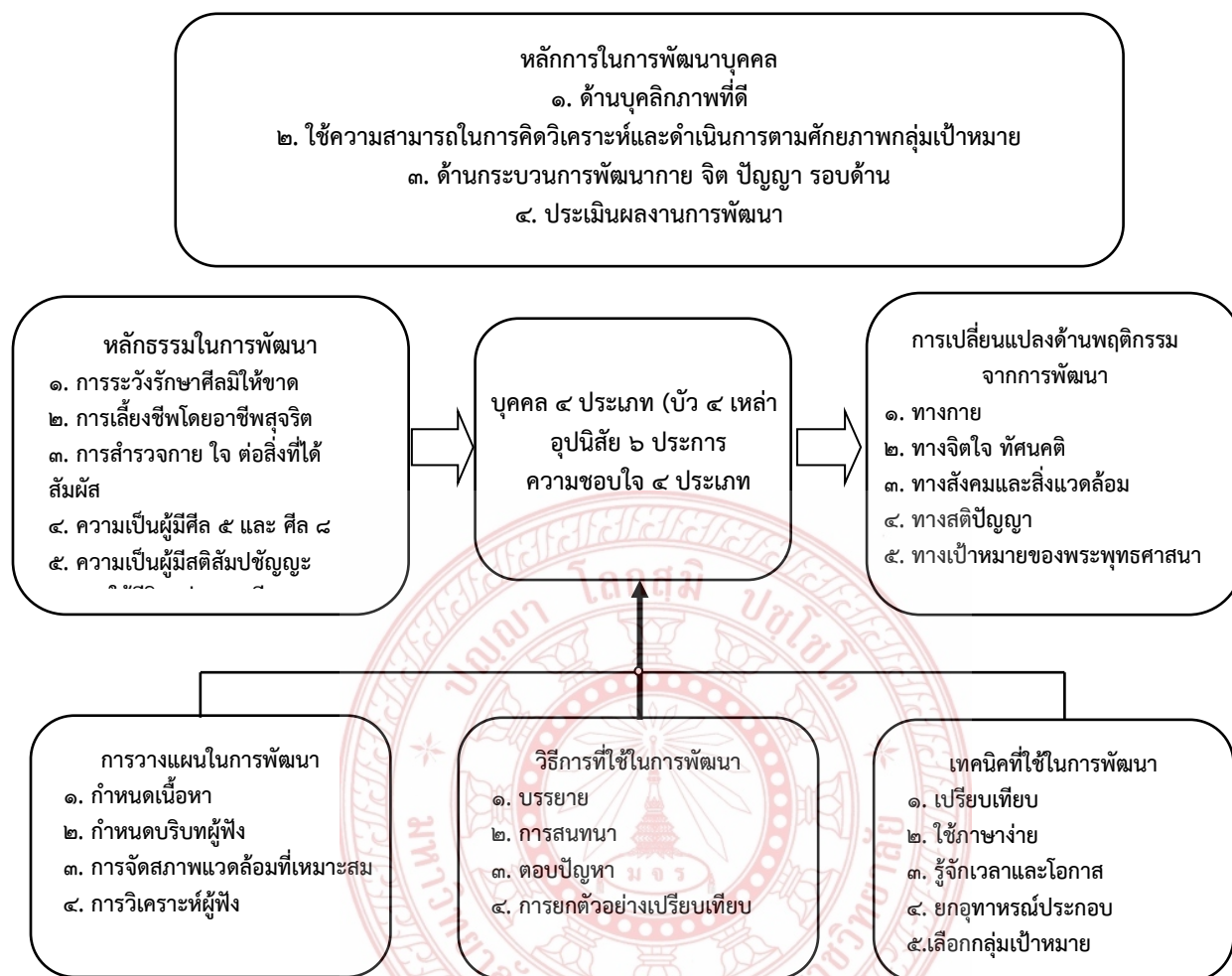
๑) หลักการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ ในคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค ประกอบด้วยหลักการ ๔ หลักการ ได้แก่ (๑) บุคลิกภาพดี เป็นกัลยาณมิตร (๒) คิดวิเคราะห์ตามศักยภาพ กลุ่มเป้าหมาย (๓) พัฒนากาย จิต ปัญญา รอบด้าน (๔) ประเมินผลงานการพัฒนา

๒) ด้านวิธีการที่ใช้ในการ พัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ ประกอบด้วย

(๑) ใช้หลักธรรมที่หลากหลาย

(๒) มากมายวิธีการและ เทคนิค ประกอบด้วย (๑) การวางแผนการพัฒนามี ๔ ขั้น (๒) วิธีการที่ใช้ในการพัฒนามี ๔ วิธี (๓) เทคนิค ที่ใช้ในการพัฒนามี ๖ เทคนิค (๔) การสร้างแรงจูงใจในการพัฒนามี ๔ ประการ

(๓) ผลการตรวจสอบแนวความคิดการพัฒนามนุษย์ ในพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์ที่ขนิทาย ผลการตรวจสอบแนวความคิดการพัฒนามนุษย์ใน พระพุทธศาสนา จากคัมภีร์ที่ขนิทาย โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ทุก ท่านให้ความเห็นชอบในหลักการที่ปรากฏในขั้นตอนที่ ๒ ดัง Model ที่ปรากฏ ดังนี้

๔.๔.๓ หลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนา

ในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักธรรมที่มีความหลากหลายถึง ๑๑ หลักธรรม พระพุทธเจ้าทรงเลือกเอาหลักธรรมที่เหมาะสมมาใช้ในการพัฒนาพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายแต่ละประเภทมาทรงแสดง เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย วิธีที่ใช้ในการพัฒนากลุ่มเป้าหมายโดยการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการในการพัฒนา ๔ วิธี ผลที่เกิดจากพัฒนามนุษย์ของพระพุทธเจ้า โดยการเป็นครูหรือนักพัฒนาที่ดีมีการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย ในการพัฒนาใช้หลักธรรมที่หลากหลาย และวิธีการที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม ทำให้กลุ่มเป้าหมายสามารถพัฒนาตนเองได้ทั้งทางด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา กล่าวคือ หากผู้ฟังสามารถน้อมใจให้คล้อยตามพระธรรมเทศนาของพระองค์โดยอมสามารถ พัฒนาพฤติกรรมของตนเองได้

ผลการสังเคราะห์แนวคิดการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์ที่มุนิกาย ทำให้สามารถสรุป เป็นหลักการและวิธีการในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ได้ดังนี้ หลักการในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ประกอบไปด้วย

๑) หลักความเป็นครูที่ดี คือ เป็นผู้มีความรู้และความประพฤติที่ดีและมีความเป็นกัลยาณมิตร หลัก ความเป็นครูที่ดี คือ ครูควรเป็นผู้มีความรู้อย่างแตกฉานใน ศิลปวิทยาการต่างๆ สามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับ กลุ่มเป้าหมายได้อย่างชัดเจน และควรเป็นผู้มีความ ประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม นานาเคารพเลื่อมใส ประพฤติตนเป็น แบบอย่างที่ดีแก่ผู้พบเห็น มีมารยาทอันสมควร สอนความเป็นกัลยาณมิตร คือ ต้องเป็นผู้ประกอบไปด้วยคุณธรรม คือ ความเป็นกัลยาณมิตรหรือ มิตรที่ดี ๗ ประการ คือ ต้องประพฤติตนเป็นที่รัก เป็นผู้นำเคารพ เป็นผู้น่ายกย่อง นาเจริญใจ รู้จักพูดให้เกิดผลดี อดทนต่อถ้อยคำ สามารถอธิบายเรื่องที่ยากให้เข้าใจได้ง่าย ไม่ชักนำไปในทางที่ไม่ดี เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นครูที่ดี จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้า ทรงเล็งเห็นความสำคัญของความเป็นครูผู้สอนที่ดีมีความ เป็นกัลยาณมิตร เพื่อนำมาเป็นหลักการประการหนึ่งในการ พัฒนามนุษย์ให้เป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์แบบมานานกว่าการ มองเห็นของนักวิชาการตะวันตก

๒) หลักการพัฒนาตามศักยภาพของบุคคล สรุปว่า กลุ่มเป้าหมายในแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เพื่อพัฒนาพฤติกรรม ประกอบด้วยบุคคล ๔ ประเภท คือ (๑) คนมีปัญหาการเรียนรู้ได้เร็ว (๒) คนผู้มีปัญหาปานกลาง ต้องฝึกซ้ำ (๓) คนผู้พอจะพัฒนาได้ และ (๔) คนผู้ไม่สามารถพัฒนาได้ โดยการแบ่งกลุ่มเป้าหมายดังกล่าว อาศัยหลักความแตกต่างระหว่างบุคคล

๔.๕ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ในคัมภีร์ที่ขนิภาย สีลขันธวรรค มีพระสูตร ๑๓ สูตร เกี่ยวกับศีลและพรต ที่กล่าวถึงโดยตรงได้แก่พรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรแรกว่าด้วยศีล ๓ ชั้น จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ต่อจากนั้นกล่าวถึงลัทธิธรรมศนะหรือทิวฎี ๖๒ ซึ่งอาจสรุปเป็น ๒ คือ สัสสตทิวฎี ธรรมศนะว่าโลกเที่ยง และอุจเฉททิวฎี ธรรมศนะว่าโลกขาดสูญ คือ มีแค่โลกนี้ไม่มีโลกหน้า เมื่อทุกคนยึดถืออย่างนี้ ย่อมนำไปสู่การบำเพ็ญศีลพรตตามความเชื่อของตน ไม่ว่าจะเป็นด้านอัตถกิลมถานุโยคหรือกามสุขัลลิกถานุโยค

๑) ศีลเป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นอารมณ์ของนักบวช และเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะของมหาชน พระพุทธเจ้าจึงทรงเข้มงวดเรื่องศีลมาตั้งแต่แรกเริ่มก่อนที่จะได้ทรงบัญญัติสิกขาบท ตามที่ขนิภาย สีลขันธวรรค ศีล ๓ ระดับ จะเกี่ยวข้องกับศีล ๕ และศีล ๘ ในเบื้องต้น และต่อมารอบคลุมเรื่องอนสนา คือ งดเว้นจากการแสวงหา หรือการประกอบอาชีพที่ไม่สมควรแก่สมณวิสัย เช่นการเป็นโหรทำนายทายทัก การประกอบพิธีกรรมนอกพระพุทธศาสนา การทรงเจ้าเข้าผี การประทุษร้ายผู้อื่นและหลอกลวงเขาหากิน เป็นต้น ก็เป็นไปเพื่อหลอกลวงชาวโลกทั้งสิ้น

ในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นที่กฏอยู่เสมอมามีภิกษุสงฆ์ส่วนน้อย ไม่เอื้อเพื่อในพระธรรมวินัย ละเมิดศีลเป็นประจำ เทียวไปในสถานทีอโคจร ประกอบในอนสนากรรม และมีส่วนเกี่ยวพันกับคดีอาญาเช่นการประทุษร้ายผู้อื่นและคดียาเสพติดอยู่เนืองๆ เป็นที่ตำหนิติเตียนของชาวบ้านและสื่อมวลชน จากการสัมภาษณ์ท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ๑๕ ท่าน ทำให้ได้ข้อสรุปว่า เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ทุกระดับต้องเข้มงวดกวดขันพระภิกษุสามเณรในสังกัดของตนให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีสมณสัญญา มีหิริโอตตัปปะ ไม่ประพฤติอนาจารหรือการประกอบอนสนากรรม

ไม่ละเลยกิจวัตรของสงฆ์ เอื้อเพื่อการศึกษาพระธรรมวินัย บำเพ็ญพรตกรรมฐานและ
 อดยวัตรตามกำลังความสามารถ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการครองชีวิต ตามคำสอนของ
 พระพุทธเจ้า

๒) หลักการประเมินศักยภาพเพื่อพัฒนาให้ดีขึ้น ผู้วิจัยได้สังเคราะห์หลักการประเมิน
 ศักยภาพเพื่อพัฒนาบุคคลให้ดีขึ้น ประกอบด้วยลำดับของการพัฒนา ๓ ชั้น หลักการประเมิน
 ศักยภาพเพื่อพัฒนาให้ดีขึ้นนี้ ดังที่นักการศึกษา ตะวันตกได้นำมาใช้ในการประเมินผลหรือวัดผลของ
 การเรียนรูของกลุ่มเป้าหมายวิธีการที่ใช้ในการพัฒนามนุษย์ใน ๒ มิติประกอบไปด้วย

(๑) ใช้หลักธรรมในการพัฒนาที่หลากหลาย รวมทั้งสิ้น ๑๑ หลักธรรม ทรงเลือก
 เอาหลักธรรมที่เหมาะสมมาใช้ในการพัฒนาพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย แต่ละประเภทมาทรงแสดง
 ตามความสนใจ ชอบใจ หรือ ตามอรรถาธิบายของกลุ่มเป้าหมายซึ่งหลักการพัฒนาโดยใช้ทฤษฎีที่
 หลากหลายนี้ พระองค์ทรงใช้มาก่อนนักวิชาการฝั่งตะวันตก

(๒) วิธีการที่ใช้ในการพัฒนาพฤติกรรมของ มนุษย์มีความหลากหลาย ทั้งการ
 สนทนา การบรรยาย และการตอบปัญหาอาจใช้ทั้ง ๓ วิธีประกอบกันไป โดย ประยุกต์ให้เหมาะสม
 เช่น มีการบรรยาย พร้อมทั้งเปิด โอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นโต้ตอบ หรือเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้
 ชักถามปัญหาในขณะที่บรรยายก็ได้ เมื่อพิจารณาถึง ยุทธศาสตร์หรือวิธีการของนักพัฒนามนุษย์ด้าน
 ตะวันตก จะทำให้พบกับวิธีการที่หลากหลายเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เช่น การอบรม การสัมมนา
 การสัมมนาเชิง ปฏิบัติการ การศึกษาต่อ การศึกษาดูงาน เป็นต้น ซึ่ง วิธีการเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรง
 เคยใช้มาก่อนแล้วทั้งสิ้น

(๓) ผลการตรวจสอบแนวคิดการพัฒนา มนุษย์ในพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์
 ทีฆนิกาย ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิด คือหลักการและ วิธีการในการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ของมนุษย์
 เพื่อความเข้าใจง่าย ดังนี้คือ หลักการในการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ได้แก่ บุคลิกภาพดีเป็น
 กัลยาณมิตร คิทธิวิเคราะห์ตาม ศักยภาพกลุ่มเป้าหมาย พัฒนากาย จิต ปัญญารอบด้าน ประเมินผล
 งานการพัฒนา และวิธีการที่ใช้ในการ พัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ดังนี้ คือ ใช้หลักธรรมที่ หลากหลาย
 มากมายวิธีการและเทคนิค

๓) หลักการในการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ของมนุษย์ ได้แก่

๑) บุคลิกภาพดีเป็นกัลยาณมิตร ได้แก่ หลักความเป็นครูที่ดีนักพัฒนามนุษย์ที่ดี
 นั้น ควร ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๒ ประการ คือ (๑) บุคลิกภาพ คือ การแสดงออกทางด้านความรู้ใน
 ศิลปวิทยาแขนงต่างๆ และถึงพร้อมด้วยความประพฤติปฏิบัติอันดีงามน่าเลื่อมใส เจริญตาเจริญใจแก่
 ผู้พบเห็น และ (๒) ต้องเป็นผู้ประกอบไปด้วยคุณธรรม คือ ความเป็นกัลยาณมิตรหรือ มิตรที่ดี ๗
 ประการ นักวิชาการด้านตะวันตก คือ บรอน เฟนเบรนนอร์ ได้นำเอาหลักการนี้ไปใช้ในการจัดการ
 เรียน การสอน โดยได้กล่าวถึงในบริบททางการสอนระดับไมโคร (Micro) ซึ่งเป็นหลักการที่
 พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการแสดงธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์มาก่อนแล้ว

๒) คิทธิวิเคราะห์ตามศักยภาพกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ หลักการ พัฒนาตามศักยภาพ
 ของบุคคล แบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น ๔ ประเภท ตามแนวทางบัว ๔ เหล่า ตามจริตหรืออุปนิสัย ๖
 ประเภท และความชอบใจของมนุษย์ ๔ ประเภท หลักการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายที่กล่าวมา พระ

พุทธเจ้า ทรงใช้มาก่อนนักวิชาการด้านตะวันตกที่ได้นำมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนามนุษย์ดัง จะเห็นได้จากบรอนเฟนเบรนเนอร์ ได้กล่าวถึงบริบทของการสอนในการสอนระบบไมโครวา กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้เรียนมีอิทธิพลต่อการเรียนการสอน โดยผู้สอนจะต้อง ศึกษาความสนใจ ความต้องการ ความถนัดของผู้เรียน วิธีการเรียนรู้แรงจูงใจในการเรียน เป็นต้น เพื่อนำเอาสิ่งเหล่านี้มาวิเคราะห์และจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับผู้เรียน พัฒนากาย จิต ปัญญารอบด้าน

๔. วิธีการที่ใช้ในการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ของมนุษย์ ประกอบด้วยมิติ ๒ มิติ ได้แก่ ใช้หลักธรรมที่ หลากหลาย มากมายวิธีการและเทคนิค

๑) ใช้หลักธรรมหลากหลาย หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนา ประกอบด้วย (๑) การระวังรักษาศีลมิให้ขาด (๒) การเลี้ยงชีพโดยอาชีพที่สุจริต (๓) การสำรวมกาย ใจต่อสิ่งที่ได้สัมผัส (๔) ความเป็นผู้มีศีล ๕ และศีล ๘ ๕) ความ เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ๖) การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ทั้งนี้ เนื่องจากในการวิจัยในครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายคือ การวิเคราะห์ สังเคราะห์และนำเสนอแนวความคิดการพัฒนามนุษย์ เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) เพียง ด้านเดียว จึงได้กล่าวถึงเฉพาะหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้อง กับการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) เท่านั้นไม่ได้นำเอาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตใจ และพัฒนา ปัญญามากล่าวในที่นี้ การเลือกหลักธรรมที่หลากหลายมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ของมนุษย์ของพระพุทธเจ้า หากกล่าวหาว่า หลักธรรมคือเครื่องมือหรือ วิทยาการในการพัฒนามนุษย์อย่างหนึ่ง ก็อาจสรุปได้ว่า หลักธรรมก็คือหลักสูตรหรือ บทเรียนที่ใช้ในการพัฒนา พฤติกรรมของมนุษย์ กล่าวคือพัฒนามนุษย์ให้เกิดความรู้ และทักษะในการพัฒนาตนเอง ซึ่งพระองค์ทรงใช้เป็น เครื่องมือในการพัฒนามนุษย์มาก่อนนักวิชาการตะวันตก

วิธีการและเทคนิค ไตแก วิธีการและเทคนิคที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ของพระพุทธเจ้านั้น มีหลายวิธีและหลายเทคนิค ประกอบด้วย

๑) การวางแผนการพัฒนา ไตแก ในการ พัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรง มีการวางแผนในการพัฒนา เริ่มจาก

(๑) การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายโดยวิเคราะห์ตามหลักของสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ เช่น กลุ่มที่เปนนักบวชศาสนา พรหมณ์เป็นผู้มีความรู้เรื่องศาสนาพรหมณเปนอยางดี ความสนใจ กลุ่มเป้าหมายนั้น ๆ มีความสนใจที่จะสอบถาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เปรียบเทียบกับศาสนาของตน ความต้องการที่จะเรียนรู้ แรงจูงใจในการเรียนรู้เป็นการพัฒนาโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

(๒) กำหนดบริบทของกลุ่มเป้าหมายคือกำหนดชาติภูมิ กำหนดความสนใจของเป้าหมายว่า มีชาติภูมิอย่างไร มีอริยาศัยเช่นไร ชอบหรือสนใจในเรื่องใด เพื่อจะนำไปสู่การคัดเลือกหัวข้อธรรมและวิธีการที่เหมาะสมใใช้ในการพัฒนากลุ่มเป้าหมายได้อย่างถูกต้อง

(๓) กำหนดเนื้อหาที่จะใช้ในการพัฒนา เนื่องจากผู้รับการพัฒนาแต่ละกลุ่ม มีความแตกต่างกับทั้งทางด้านสติปัญญา ความสนใจ ชาติภูมิอริยาศัยไมตรี ความชอบ เป็นต้น นักพัฒนามนุษย์ หรือผู้สอน จำเป็นต้องกำหนดเนื้อหาให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้การพัฒนาเกิดผลดีกับผู้รับการพัฒนา นักการศึกษาตะวันตกเรียกว่า เป็นการจัดการเรียนรู้

หรือการพัฒนาแบบเอกัตภาพ (Individualization Instruction) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักการวางแผนในการพัฒนามนุษย์มาก่อนนักวิชาการตะวันตก

(๔) การจัดสภาพแวดล้อมที่ เหมาะสม การสร้างสภาพ แวดล้อมที่เหมาะสมในการ พัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงเคยใช้มาก่อนแล้วเช่นเดียวกัน

๒) วิธีการที่ใช้ในการพัฒนา ทรงใช้วิธีการในการพัฒนาที่หลากหลาย ประกอบด้วย (๑) การสนทนาใช้ในกรณีที่ยุ่่นยังไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการโน้มน้าวให้ผู้ฟังที่ยังไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้หันมานับถือ (๒) การบรรยาย ใช้ในกรณีที่ผู้ฟังมีความรู้ใน เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว (๓) การ ถาม – ตอบปัญหา ใช้ในกรณีที่ผู้ฟังมีความสงสัยใน หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือเรื่องอื่นๆ แล้วสอบถามพระองค์จะทรงใช้วิธีการตอบ ปัญหา เพื่อให้ผู้ฟังคลายความสงสัยและเข้าใจหลักธรรมได้ (๔) การยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เป็นวิธีในการ พัฒนาอีกวิธีหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจเรื่องที่เข้าใจยากให้สามารถเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น มักเป็นการอธิบาย เรื่องที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม

๓) เทคนิคที่ใช้ในการพัฒนา เนื่องจากบุคคล ที่ทรงแสดงธรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรม นั้นมีหลายประเภท ทั้งทางด้านความชอบและความต้องการของบุคคลนั้นๆ จึง ทำให้การพัฒนา พฤติกรรมของมนุษย์ประสบความสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ เทคนิคที่ใช้ในการพัฒนา ประกอบด้วย

(๑) การยกอุทาหรณ์และนิทานประกอบ เป็นอุบายประการ หนึ่งที่พระพุทธองค์ ทรงใช้บ่อยและมีปรากฏอยู่ในทุกพระสูตร เนื่องจากเป็นวิธีการที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายเห็นตามได้ โดยง่ายและนักการศึกษาตะวันตกเรียกเทคนิคการสอน แบบนี้อีกอย่างหนึ่งว่า วิธีการสอนแบบนิรนัย (Deduction)

(๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมาอุปไมย ทำให้เข้าใจเรื่องราวได้อย่างลึกซึ้ง เทคนิคดังกล่าวของพระพุทธเจ้า นักการศึกษาตะวันตกเรียกว่า วิธีการสอนโดยใช้การอุปนัย (Induction)

(๓) การใช้ภาษาในความหมายใหม่ผสมผสาน กับไหวพริบปฏิภาณ เป็นเรื่องราว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้ในการแสดงธรรมโปรดบุคคลผู้มีความสงสัยในหลักการปฏิบัติ แล้วเข้ามา ทูลถามพระองค์แทนที่พระองค์จะ ทรงตอบคำถามตรงๆ แต่ทรงประยุกต์ข้อสงสัยดังกล่าว ตาม หลักศาสนาหรือลัทธิอื่นมาเป็นคำสอนทาง พระพุทธศาสนาแทน

(๔) การเลือกกลุ่มเป้าหมาย จะทรง พิจารณาความต้องการของบุคคลผู้ฟังคือ บุคคลผู้ที่มี ความต้องการจะฟังพระธรรมเทศนาเรื่องใด พระองค์จะ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาใน เรื่องที่บุคคลนั้นต้องการ หรือ ที่เหมาะสมกับบุคคลนั้น

(๕) การรู้จักจังหวะและโอกาส คือ ทรงรอให้ผู้ฟังได้เกิดความพร้อมที่จะรับฟัง เนื่องจาก เมื่อผู้ฟังมีความพร้อมทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจแล้ว ย่อม ทำให้ผู้ฟังสามารถทำความเข้าใจ ในหลักธรรมที่ทรงแสดง ได้อย่าง

(๖) การยืดหยุ่นในการพัฒนา มีทั้งการยกย่อง การชม การปลอบประโลมหรือให้ โอนอ่อนผ่อนตามเป็นวิธีที่ทรงใช้สอนผู้ฟังซึ่งมีทิฐิมานะแรงกล้า มีความถือตัวจัด ทั้งทาง ด้านวรรณะความรู้ชาติตระกูล เป็นต้น จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า วิธีการและเทคนิค ในการพัฒนา

มนุษย์ของพระพุทธเจ้า มีหลากหลาย และมี มาก่อนวิธีการและเทคนิคที่นักวิชาการด้านตะวันตกได้นำมาใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เช่น การอบรม การสัมมนา การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การศึกษาต่อ การศึกษาดูงาน เป็นต้น โดยวิธีการและเทคนิคต่างๆ ที่พระองค์ทรง นำมาใช้ทรงพิจารณาจากความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งนักการศึกษาตะวันตกได้กล่าวไว้ในหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ ของบุคคล (Learning Style) และหลักความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individualism)

๔) การสร้างแรงจูงใจในการพัฒนา ในการ พัฒนาพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย นอกจากพระพุทธเจ้า จะทรงใช้วิธีในการพัฒนาที่หลากหลาย ใช้อุบายหรือเทคนิค ประกอบการพัฒนาที่หลากหลายแล้ว พระองค์ยังได้สร้างแรงจูงใจให้กลุ่มเป้าหมายของพระองค์ ๔ ประการ คือ (๑) ชี้แจงให้เห็นชัด ได้แก่ ทรงแสดงธรรมอธิบาย ความหมายให้เห็นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปให้เห็นกับตา (๒) ชวนให้อยากปฏิบัติ ได้แก่ อธิบายชักจูงให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ (๓) ระวังให้อาจหาญแกล้วกล้า ได้แก่ ทรงแนะนำให้บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้ความอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั้นต่อความเหนื่อยยาก (๔) ปลุกใจให้ร่าเริง ได้แก่ การพูดปลอบประโลม ชโลมใจของ กลุ่มเป้าหมายให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเยี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการปฏิบัติ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

พระวินัยนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาห้ามประพฤตินั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึง พรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศीलของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาฏิโมกขสังวรศีล” จัดเป็นจาริตตศีล คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มีพุทธาณุญาตให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์เองทุกกึ่งเดือนในกาลต่อมา หลังจากออกพรรษาที่ ๒๐ แล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารภเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์ อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกและทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดีงามขึ้นในคณะสงฆ์ มีข้อที่น่าสังเกตคือการใช้คำว่า ศील, สิกขาบท, พระพุทธบัญญัติ, พระวินัยบัญญัติ, พระพุทธอาณานา, อาทิพรหมจริยกาสิกขา, อภิสมาจารียกาสิกขา, พระปาติโมกข์, และโอวาทปาฏิโมกข์ มีความหมายและลักษณะการใช้แตกต่างจากคำว่า “ศีล” ในบริบทของคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค และเพราะเหตุใดพระสังคีตทศจารย์จึงได้จัดศีลวรรคนี้ไว้เป็นวรรคแรกของขนิทาย ซึ่งเป็นขนิทายแรกใน ๕ ขนิทายของพระสุตตันตปิฎก ทั้งนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ว่า คำว่า “ศีล” มีความสำคัญมาก เป็นจาริตตศีลที่ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท และศีลในศีลขันธวรรคนี้ ยังครอบคลุมถึงการประพฤติปฏิบัติของสามัญชนโดยทั่วไปด้วย

ขนิทาย สीलขันธวรรค มีพระสูตร ๑๓ พระสูตร ประกอบด้วย (๑) พรหมชาลสูตร (๒) สามัญญผลสูตร (๓) อัมพัญญสูตร (๔) โสณทัณขสูตร (๕) กุฏทันตสูตร (๖) มหาสิสูตร (๗) ชาลียสูตร (๘) มหาสีหนาทสูตร (๙) โปฏฐปาทสูตร (๑๐) สุกสูตร (๑๑) เกวัญญสูตร (๑๒) โลหิจจสูตร (๑๓) เติวชสูตร พระสูตรสำคัญที่สุดคือสูตรแรก พรหมชาลสูตร ซึ่งครอบคลุมสาระเนื้อหา ๒ เรื่อง คือเรื่องศีลและเรื่องทฎฐิ ๖๒ เฉพาะเรื่องศีล จัดออกเป็น ๓ ชั้น คือ จุฬศีล มี ๒๖ ข้อ ข้อ ๑-๑๓ จะตรงกับศีล ๕ และศีล ๘ มีข้อ ๘ ที่งดเว้นจากการพราภพิกคามและภุตคาม นอกนั้น ข้อ ๑๔-๒๖ จะเกี่ยวกับการรับสั่งของ สัตว์เลี้ยง และทาสชายหญิง เรือกสวนไร่นา การเป็นผู้แทนส่งสาร การซื้อขาย การโกง การรับสินบน การฆ่า จองจำ ตีชิงวิ่งราว การปล้นและการชู้กรรโทษทรัพย์

มัชฌิมศีล มี ๑๐ ข้อ มีเรื่องการสั่งสมสิ่งของ การดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล เล่นการพนัน ประดับตกแต่งร่างกาย ทะเลาะวิวาทห่มเดียวกัน เป็นตัวแทนส่งสาร การหลอกลวง และการพูดจกัันเรื่องเดรัจฉานกถา ซึ่งส่วนใหญ่มีบัญญัติไว้ในสิกขาบทต่างๆ ในพระวินัยปิฎก

มหาศีล มี ๗ ข้อ ซึ่งนับว่าสำคัญมาก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับบอเนสนา คือการแสวงหา ลากสักการะอันไม่ชอบธรรม กล่าวคือ การประกอบอาชีพเครื่องเลี้ยงชีพตัวเองอันน่ารังเกียจสำหรับ พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อระบุแล้วจะมี ๖ หมวดใหญ่ๆ คือ

๑. การทำนาลักษณะ
๒. การประกอบพิธีกรรมต่างๆ (นอกพระพุทธศาสนา)
๓. การดูฤกษ์ยาม
๔. การทรงเจ้าเข้าผี
๕. การเป็นหมอรักษาโรค
๖. การหลอกลวงเขาหากิน

อาจารย์เหล่านี้รังเกียจ แม้ว่าจะมีพวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนากระทำการ แต่ก็ถูก ชาวบ้านติเตียนว่า ออกบวชแล้ว พึ่งทำตัวสันโดษมีก้น้อย โฉน จึงประพฤติเช่นฆราวาสผู้ครองเรือน เช่นนี้ ไม่ควรประพฤติและไม่น่าเลื่อมใสเลย เมื่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก งดเว้นมิได้ปฏิบัติเช่นนั้น ชาวบ้านจึงเสื่อมใสศรัทธาและสรรเสริญ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้อสรรเสริญเรื่องศีลเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่สูงส่งเท่ากับสมาธิปัญญาเลย และจากแนวคิดเรื่องศีลนี้ จึงมีคำอธิบายขยายความต่อเนื่องไปถึงพระ สุตที่ ๒ ของศีลขันธวรรค คือสามัญญผลสูตร แสดงข้อเปรียบเทียบให้เห็นระหว่างการปฏิบัติทาง พระพุทธศาสนากับบรรดาเจ้าลัทธิครูทั้ง ๖ ที่ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า

ส่วนในเรื่องทิวฎี ๖๒ นั้น จำแนกเป็นพวกอปรินตูกัปิกวาหะ ๔๔ และพวกปุพพันต กัปิกวาหะ ๑๘ และเมื่อสรุปลงจะจัดเป็นสี่สวดทิวฎี คือพวกเห็นว่าโลกเที่ยง และพวกอจุจเฉททิวฎี คือพวกเห็นว่า โลกนี้ขาดสูญ (หลังความตาย) พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทิวฎีเหล่านี้เป็นมิจฉาทิวฎี ไม่ใช่ ทางพ้นทุกข์ได้เลย แต่กลับทำให้ผู้เชื่อถือต้องประสบทุกข์ เหมือนปลาติดตาข่าย ดังนี้ พระสูตรนี้ จึง ชื่อว่าพรหมชาลสูตร

ที่ขนิภาย สีสลขันธวรรค เป็นคัมภีร์แรกของพระสุตตันตปิฎก แม้จะเป็นหมวดว่าด้วยศีล ขันธ แต่ครอบคลุมหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา และปฏิบัติเวร ศาสนา หรือจะวิเคราะห์อีกนัยหนึ่งก็สังเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา หรือจะกลายเป็น มรรคมงคล ๘ คือ สัมมาทิฎฐี สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ โดยคำสอนเบื้องต้น จะยกเอาทิวฎีหรือทัศนะของลัทธิต่างๆ ซึ่งมีแพร่หลาย แล้วในยุคต้นพุทธกาลนั้น สรุปได้ ๖๒ ทิวฎี ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับอภิปรัชญา (Metaphysics) ในขณะที่เดียวกันก็มีลัทธิหรือครูทั้ง ๖ คือครูปุณณะ กัสสปะ, ครูมกขลิ โคสาล, ครูอชิตะ เกสกะมพล, ครู ปุททะระ กัจจายนะ, ครูนิครนถ์ นาฏบุตร, และครูสุญชัย เวลัญฐบุตร ซึ่งความเห็นหรือลัทธิ ทั้งหลายทั้งหมดเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นมิจฉาทิวฎี เมื่อมีความเชื่อความคิดเห็นเช่นนั้น ศีลพรตคือการปฏิบัติตนก็ผิดไปด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ เมื่อตายไปมีคติเพียง ๒ อย่าง คือเกิดในนรกหรือ กำเนิดสัตว์เดรัจฉานเท่านั้น

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในท่ามกลางกระแสเจ้าลัทธิและผู้คนที่เลื่อมใสปฏิบัติตามลัทธิ เหล่านี้ ดังนั้น การที่จะดำเนินนโยบายประกาศพระพุทธศาสนา จำต้องมีอะไรแปลกใหม่

ที่พระพุทธเจ้าจะนำมาเสนอ ดังที่ภาษาการตลาดในทางธุรกิจเรียกกันว่า “จุดขาย” ซึ่งหมายถึง จุดเด่น ความน่าสนใจ และมีอะไรแปลกใหม่ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้คนเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้นจึงสามารถทำความเข้าใจ และทำให้ผู้เข้ามาศึกษาให้เลื่อมใส ประพฤติปฏิบัติจนเห็นผลพิสูจน์ได้ เมื่อวิเคราะห์ในประเด็นนี้ จึงเห็นได้ว่า สีสันธรรมเป็นเรื่องที่น่าศึกษาวิเคราะห์ คือเป็นกัลยาณธรรมที่งามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด สีสันธรรมชี้ให้เห็นลัทธิของพวกเดียรถีย์แต่ละกลุ่มอย่างเด่นชัด ทั้งแสดงข้อแตกต่างจากพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ประการสำคัญ ความเชื่อในลัทธิต่างๆ เหล่านั้นเจ้าลัทธิและสาวกก็ไม่สามารถตอบคำถามถึงที่มาที่ไปได้ ดังเช่นเรื่องพรหมและทางไปสู่พรหมโลก แม้สีลพรตของพวกครูทั้ง ๖ บางลัทธิ ก็ประพฤติวิตร้อย่างโคหรืออย่างสุนัข เป็นต้น ซึ่งตำราไม่ให้นำเลื่อมใสให้ประพฤติปฏิบัติตาม เมื่อวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง จะเห็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนา เป็นจุดขายที่ดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาศึกษาและเรียนรู้ปฏิบัติตาม

จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล เรียกว่า ศีล ๓ ชั้น จะเห็นได้ว่าจุฬศีลเป็นศีลเบื้องต้น ครอบคลุมศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ เกือบทุกข้อ ครั้นถึงมัชฌิมศีลแม้หลายข้อจะซ้ำกับจุฬศีล แต่นำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่สูงยิ่งกว่านักบวชนอกพระพุทธศาสนาเพียงไร โดยเฉพาะเน้นเรื่องสมณะและสันโดษ คือความมกน้อยเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่หรูหราฟุ้งเฟ้อเกินกว่าชาวบ้านโดยปกติทั่วไป มัชฌิมศีลยังเน้นเรื่องเดรัจฉานกถา คือผู้เรื่องไร้สาระประโยชน์ มิใช่เรื่องเป็นไป เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายของการเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่ง คือพระภิกษุสงฆ์ไม่ควรหาเรื่องปรับวาทะหรือ หลีกเลี้ยงวิวาท เพราะไม่เกิดประโยชน์และรังแต่จะเสื่อมเสีย ก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง เป็นที่เสื่อมศรัทธาของประชาชน

ในระดับของมหาศีล จะเน้นเรื่องอนเสนา คือการแสวงหาเลี้ยงชีพที่ผิดภาวะของภิกษุ มิใช่ปฏิบัติของพระอริยะ ซึ่งเรียกว่า อริยวงศ์ การปฏิบัติที่จัดเป็นอริยวงศ์ในธรรมทั้ง ๔ ข้อที่แสดง มาเบื้องต้นนั้น พระภิกษุพึงปฏิบัติดังนี้

- ก. สันโดษด้วยปัจจัยใน ๓ ข้อต้นตามมีตามได้
- ข. มีปกติกล่าวสรรเสริญคุณของความสันโดษใน ๓ ข้อนั้น
- ค. ไม่ประกอบบอเนสนา คือ การแสวงหาที่ผิด (ทุจริต) เพราะปัจจัยทั้ง ๓ อย่างนั้น เป็นเหตุ (เพียรแสวงหาแต่โดยทางชอบธรรมไม่เกียจคร้าน)
- ง. เมื่อไม่ได้ก็ไม่เร้าร้อนทรมนทรมาย
- จ. เมื่อได้ ก็ใช้โดยไม่ติด ไม่หมกมุ่น ไม่สยบ รู้เท่าทันเห็นโทษ มีปัญญาใช้สิ่งนั้น ตามประโยชน์ตามความหมายของมัน (มีและใช้ด้วยสติสัมปชัญญะ ดำรงตนเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งนั้น)
- ฉ. ไม่ถือเอาอาการที่ได้ประพฤตินิธรรม ๔ ข้อนี้ เป็นเหตุยกตนข่มผู้อื่น

ศีลนี้มีความสะอาดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา ความสะอาดใจ” เป็นปัจจุภูมฐาน คือยอมปรากฏ ได้แก่ ยอมถึงความเป็นสภาวะที่จะถือเอา โดยความเป็นสภาวะที่สะอาด ก็แลหิริและโอตตปปะอันวิญญูชนทั้งหลายพรรณนาว่าเป็นปัทมฐาน

ของศีลนั้น อธิบายว่าเป็นเหตุใกล้ชิด จริงอยู่ เมื่อมีหิริและโอตตปปะ ศีลจึงเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ เมื่อไม่มีหิริและโอตตปปะ ศีลก็เกิดขึ้นและตั้งอยู่ไม่ได้

เมื่อกล่าวถึงอานิสงส์ของศีล มีการได้รับคุณเป็นอันมากมีความไม่เดือดร้อนใจเป็นต้นเป็นอานิสงส์ สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ดังนี้ว่า “อานนทศีลที่เป็นกุศลมี อวิปฏิสาร (ความไม่ร้อนใจ) เป็นผล มีอวิปฏิสารเป็นอานิสงส์”

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสอื่นอีกว่า “พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ ประการนี้ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีลอานิสงส์ ๕ ประการแห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีลอะไรบ้าง คือ

๑. คฤหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมได้กองโภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล

๒. คฤหบดีทั้งหลาย กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมกระฉ่อนไป นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓. คฤหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พราหมณ์บริษัทก็ตาม คฤหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แล้วกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไปหา นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔. คฤหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕. ดูกรคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอานิสงส์แห่งศีลมากมายแม้อื่นอีก ซึ่งมีความเป็นที่รักและเป็นที่ยอมรับใจเป็นเบื้องต้น มีความสิ้นอาสวะเป็นที่สุด โดยเป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย หากภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่น่ายกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้ปกติทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลายเท่านั้น” ศีลมีคุณมากมาย มีความไม่เดือดร้อนใจเป็นต้นเป็นอานิสงส์

เมื่อกล่าวถึงศีลแล้ว ก็เป็นการบำเพ็ญศีลพรต นักบวชในสมัยพุทธกาลนั้น ต้องมีศีลและวัตร คือบำเพ็ญศีลพรตให้เคร่งครัดเข้มงวดตามลัทธิของตน เพื่อให้ประชาชนศรัทธาเลื่อมใส เข้ามาเพื่อสอบถามและมอบตัวเป็นศาสนิกในที่สุด ดังกรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายในกัฎฐาคิริสูตร เมื่อประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกาลิสีชื่อกัฎฐาคิริว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการบรรลอรหัตผลด้วยชั้นเดียวเท่านั้น แต่การบรรลอรหัตผล ย่อมมิได้ด้วยการบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ”

จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการเผยแผร์ลัทธิ ก็จะมีผู้เลื่อมใสไม่มากนักน้อย แล้วเข้าไปศึกษาและปฏิบัติตามข้อความข้างต้นนี้ ยกมาอ้างเฉพาะพระพุทธศาสนา แม้อื่นๆ ก็ต้องอาศัยปสาทะ ความเลื่อมใส และศรัทธาคือความเชื่อหน้าเช่นเดียวกัน ศีลและพรตจึงแยกจากกันมิได้ เพราะศีลเป็นข้อระวางสังวร เพื่อควบคุมกายและวาจา แต่วัตรหรือพรตเป็นวิธีการปฏิบัติ

คำตอบของพระพุทธศาสนาที่มีต่อเรื่องศีลและพรต ตามที่ปรากฏในทีฆนิกาย สीलขันธวรรค มีอยู่ครบถ้วนบริบูรณ์ ในกัณฑ์กรสูตฺร ว่าด้วยปริพาชกชื่อกัณฑระ ซึ่งเป็นสูตรที่ ๑ ของคหปติวรรค พระสูตรกล่าวถึงบุตรของความขี้ขลาด ชื่อ เปสสะ และปริพาชกชื่อ กัณฑระ เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ใกล้สระโบกขรณีชื่อคัครา เขตกรุงจัมปา ได้สนทนากับพระพุทธเจ้าต่อนหนึ่ง เมื่อสนทนาถึงเรื่องบุคคล ๔ ประเภท ซึ่งมีดังนี้คือบุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน
๒. เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
๓. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
๔. เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

การบำเพ็ญพรตในทางพระพุทธศาสนาเพื่อขัดเกลาจิตใจ ที่ชัดเจนที่สุด คืออัฐมคัฎฐ พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายแห่ง เช่น ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกั และทสกนินบาต อังคุดตฺรนิกาย ส่วนคำอธิบายโดยละเอียด มีมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆสาคจารย์ สรุปได้ดังนี้

หมวดที่ ๑ จีวรปฏิสังขตฺต (เกี่ยวกับจีวร)

๑. ปังสุกุลิกังคะ องค์แห่งผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
๒. เตจิวริกังคะ องค์แห่งผู้ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร

หมวดที่ ๒ ปินชปาตปฏิสังขตฺต (เกี่ยวกับบิณฑบาต)

๓. ปินชปาตติกังคะ องค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
๔. สปัตทานจาริกังคะ องค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเป็นวัตร
๕. เอกาสนิกังคะ องค์แห่งผู้ถือนั่งฉันณอาสนะเดียวเป็นวัตร คือ ฉันทวันละมือเดียว

ลูกจากที่แล้วไม่ฉันอีก

๖. ปัตตปินทิกังคะ องค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตรคือไม่ใช้ภาชนะใส่อาหารเกิน ๑ อย่าง คือบาตร

๗. ขลุปัจฉาภัตติกังคะ องค์แห่งผู้ถือห้ามภตที่ถวายภายหลังเป็นวัตร คือเมื่อได้ปลงใจกำหนดอาหารที่เป็นส่วนของตน ซึ่งเรียกว่าห้ามภตด้วยการลงมือฉันเป็นต้น แล้วไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีก แม้จะเป็นของประณีต

หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิสังขตฺต (เกี่ยวกับเสนาสนะ)

๘. อารัญญิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตรอยู่ห่างบ้านคนอย่างน้อย ๕๐๐ ไร่ ๕๐๐ ไร่ คือ ๒๕ เส้น

๙. รุกขมุสิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร

๑๐. อัปโภกาสิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ที่แจ้งเป็นวัตร

๑๑. โสสานิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร

๑๒. ยถาสันถติกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจัดให้

หมวดที่ ๔ วิริยปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับความเพียร)

๑๓. เนสัชชิกังคะ องค์แห่งผู้ถือการนั่งเป็นวัตร คือเว้นนอนอยู่ด้วยเพียง ๓ อิริยาบถ

การบำเพ็ญพรตแบบพราหมณ์บางอย่าง เช่น การบำเพ็ญอัตตกิลมณญโยค ที่เรียกว่าการบำเพ็ญทุกกรกิริยานั้น พระพุทธเจ้าทรงเคยปฏิบัติมาแล้ว ก่อนที่จะทรงหันมาเสวยพระกระยาหารและบำเพ็ญสมาธิก่อนการตรัสรู้ตั้งนั้น จึงทราบดีว่า ไม่มีทางตรัสรู้ แม้การบำเพ็ญศีลพรตตามทิวฐิของพวกพราหมณ์ แต่ละพวกก็เป็นมิจฉาทิวฐิ ว่างจากคุณความดี เปล่าประโยชน์ จึงทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทาไว้จัดเป็นวัตรปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นอย่างแท้จริง

ปัญหาเกี่ยวกับศีลพรต ในสังคมสงฆ์ของไทยในปัจจุบันมีมากพอสมควร ถ้าเป็นเรื่องศีลก็เป็นเรื่องการละเมิดศีล ความไม่เอื้อเฟื้อในพระธรรมวินัย นอกจากการประพฤติย่อหย่อนในพระวินัยแล้ว เรื่องที่ชาวโลกจับตามองคือเรื่องอโคจร การเที่ยวไปในสถานที่อันไม่ควรแก่สมณภาวะ มีห้างสรรพสินค้า แหล่งซื้อขายสื่อลามก ความไม่สำรวมระวังในการใช้สื่อ เช่น โทรศัพท์มือถือตลอดจนการใช้อินเทอร์เน็ตไปในทางไม่เหมาะสม

เรื่องอันเกี่ยวเนื่องกับศีล ได้แก่ อเนสนา คือ การแสวงหาเลี้ยงชีพที่ไม่สมควรกับสมณภาวะ อเนสนาจำแนกได้ ๖ หมวดคือ การทำนายลักษณะ, การประกอบพิธีกรรมต่างๆ (นอกพระพุทธศาสนา), การดูฤกษ์ยาม, การทรงเจ้าเข้าผี, การเป็นหมอรักษาโรค และการหลอกลวงเขากิน อนึ่ง เนื่องจากไทยได้รับอิทธิพลทางศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมของพราหมณ์มาช้านาน จนแทบแยกไม่ออกจากแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การจะห้ามญาติโยมไม่ให้เชื่อหรือประพฤติตามเป็นเรื่องยาก เพราะเคยชินมานานจนฝังรากในวัฒนธรรมไปแล้ว ดังนั้น พระสงฆ์จึงต้องพิจารณาและอนุโลมตามในข้อที่ไม่ขัดกับสมณภาวะ เช่น การดูฤกษ์ยาม การทำนายทายทักหรือโหราพยากรณ์ การรดน้ำมนต์ และการรักษาโรคแผนโบราณด้วยสมุนไพร การอันใดไม่เป็นไปเพื่อโกหกหลอกลวง ไม่เป็นการเรียกร้อยค่าสมนาคุณ และไม่ทำตนหรือผู้อื่น ให้เดือดร้อนก้อนุโลมให้กระทำได้ เพื่อรักษาศรัทธาของญาติโยมไว้ แต่อะไรที่เป็นการนอกรีตนอกรอยเสื่อมเสีย เช่น การทรงเจ้าเข้าผี การอ้างว่านั่งสมาธิทางใน เพื่อสะเดาะเคราะห์ตัดเวรตัดกรรม การทำเสน่ห์ยาแฝด หรือการหลอกลวงหากินต่างๆ ไม่ควรทำอย่างยิ่ง เรื่องศีลตามพระปาฏิโมกข์เป็นเรื่องพระภิกษุสามเณรพึงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แม้บางเรื่องที่พออนุโลมได้ก็ควรกระทำอย่างมีสติและสำรวมระวัง ความประพฤติบางอย่างผิดทั้งพระวินัยและอาญาบ้านเมืองด้วย

เรื่องการบำเพ็ญพรต ซึ่งในงานวิจัยนี้ยกมา ๒ เรื่อง คือเรื่องกิจวัตรของสงฆ์ มีการบิณฑบาต การลงทำวัตรสวดมนต์ การลงฟังพระปาฏิโมกข์ และกิจอื่นๆ ของสงฆ์ภายในวัด เป็นสิ่งที่ภิกษุสามเณรพึงเอื้อเฟื้อ จะเป็นส่วนเสริมศรัทธาแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น อีกเรื่องหนึ่ง คือการบำเพ็ญสมณวิปัสสนากรรมฐาน พระสงฆ์นั้นควรใส่ใจศึกษาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ เพราะฉะนั้นนอกจากการศึกษาเล่าเรียนทั้งทางธรรมทางโลกแล้ว ควรใส่ใจเรื่องจิตภาวนาด้วย อย่างน้อยก็เป็นแบบอย่างของสาธุชนทั่วไป ทั้งเป็นการรักษาธรรมเนียมการปฏิบัติของพระสงฆ์ไว้ด้วย พระภิกษุสามเณรผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยศีลและพรต ย่อมได้รับอานิสงส์ คือความสงบเยือกเย็น ความไม่มี

เวรภัย ไม่เป็นที่เดือดร้อนของตนและผู้อื่น ทำให้จิตใจแจ่มใสสูงส่ง เป็นรากฐานของการบำเพ็ญพรต คือสมณวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งง่ายต่อการให้เกิดสมาธิ ปัญญา และวิปัสสนาได้ออกาสบรรลุธรรมยิ่งขึ้นไป

จากการสัมภาษณ์ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ๑๕ ท่าน เป็นบรรพชิต ๘ ท่าน คฤหัสถ์ ๗ ท่าน ซึ่งล้วนเป็นผู้ทรงธรรมทรงวินัย เป็นพระสงฆาธิการผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นนักวิชาการ ครูอาจารย์ และวิปัสสนาจารย์ มีความเห็นตรงกันว่าพระสงฆ์ต้องเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ขณะเดียวกันผู้ปกครองต้นสังกัด โดยเฉพาะเจ้าอาวาส ต้องเข้มงวดกวดขันภิกษุสามเณรในสังกัดให้รัดกุมเหมาะสม เช่นวางระเบียบปฏิบัติของวัด มีข้อกำหนดการลงโทษเบาหนักแล้วแต่เหตุ คณะสงฆ์ควรมีมาตรการออกประกาศไว้เพื่อควบคุมอาจารย์ของภิกษุสามเณร การชักซ้อม แนะนำพร่ำสอน ตักเตือน ให้ตระหนักแน่ว่า อะไรควรไม่ควรแก่สมณเพศและสมณวิสัย ทั้งเรื่องอาจารย์และอโคจร โดยเฉพาะต้องเข้มงวดสอดส่องดูแลเรื่องการใช้สื่อ เช่น โทรศัพท์มือถือในที่สาธารณะ ไม่พึงประเจิดประเจ้อ หรือสื่อสารในสิ่งไร้สาระเหลวไหล จะทำให้ติดภาพลบในสายตาชาวบ้านที่พบเห็น

เรื่องอนธนาบางเรื่องทำให้พระศาสนาหมัวหมอง เช่น การทำเสน่ห์ยาแฝด การบอกใบ้ หวย การตั้งตนเป็นคนเข้าทรงพ่อปู่พ่อครูทั้งหลาย เรื่องจำพวกนี้ ผู้บริหารสงฆ์สูงสุดคือมหาเถรสมาคม (มส) ต้องออกมาแสดงบทบาท ออกมาตรการอันเด็ดขาดออกมาควบคุมดูแล ทำนองพระวินยาธิการ แต่ต้องเป็นองค์กรประจำถาวรมีผู้ปฏิบัติตามประจำ ออกตรวจตราสม่ำเสมอ และขอการอารักขาทางบ้านเมืองให้ช่วยเหลือร่วมมือด้วย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ ผลการศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ทีฆนิกาย สीलขันธวรรคพอ สรุปได้ดังนี้

ทีฆนิกายสีลขันธวรรคมี ๑๓ สูตร สीलขันธวรรค คือ หมวตว่า ด้วยกองศีล แต่ศีลในทีฆนิกายซึ่งเป็นส่วนของพระสุตตปิฎก มีลักษณะแตกต่างจากศีลหรือสิกขาบทในพระวินัยปิฎก แม้บางส่วนหรือบางข้อจะตรงกันหรือคล้ายคลึงกับสิกขาบทในพระวินัยปิฎก แต่มีประเด็นแตกต่างกัน ศีลหรือสิกขาบทในพระวินัยปิฎกนั้น พระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤตินั้นอีก

ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาติโมกข์สังวรศีล” จัดเป็นจารีตศีล คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่าง que พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติ ในระยะที่ยังไม่มีพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน ใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือน^๑ ศีลสิกขาบทแตกต่างจากศีลพรตหรือศีลวัตร ศีลสิกขาบทเป็นข้อห้าม และกำหนดบทลงโทษไว้สำหรับภิกษุผู้ละเมิด ส่วนศีลพรตเป็นวัตรปฏิบัติ มิได้กำหนดบทลงโทษไว้ จึงมิใช่สิกขาบท แต่ก็มีความสำคัญมาก เพราะศีลพรตเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะของมหาชนเป็น “จุดขาย” ของพระพุทธศาสนาในส่วนของภิกษุสงฆ์ เมื่อยังมิได้มีการ

^๑ วิ.อ. (ไทย) ๑/๓๑/๒๑๖.

บัญญัติสิกขาบทขึ้น ช่วง ๒๐ พรรษาแรกแห่งพุทธกาล ที่ได้กล่าวถึงโครงสร้าง หรือสาระสำคัญของแต่ละพระสูตร

ความสรุปในแต่ละพระสูตร

พระสูตรในเล่มที่ ๙ หรือในทีฆนิกาย สีสันชวรรค มี ๑๓ สูตร คือ

๑. พรหมชาลสูตร สูตรที่เปรียบเหมือนข่ายอันประเสริฐที่ครอบคลุมอย่างกว้างขวาง คือกล่าวถึงลัทธิศาสนาต่างๆ ที่มีในครั้งนั้น ที่เรียกว่าทิวฐิ ๖๒ เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีหลักธรรมแตกต่างจาก ๖๒ ลัทธินั้นอย่างละเอียด
๒. สามัญญผลสูตร ว่าด้วย “ผลของความเป็นสมณะ” หรือผลของการบวช
๓. อัมพัญญสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับอัมพัญญมานพ” มีข้อความกล่าวถึงประวัติศาสตร์ ศากยวงศ์
๔. โสณทัณฑสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับโสณทัณฑพราหมณ์” มีข้อความกล่าวถึงคุณลักษณะ ๕ อย่างของพราหมณ์
๕. กุฏทันตสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับกุฏทันตพราหมณ์” เรื่องการบูชา ยัญ โดยวิธีสังคัมสเคราะห์ดีกว่าการบูชาด้วยการฆ่าสัตว์ รวมทั้งปัญหาการปกครองประเทศ ให้ได้ผลดีทางเศรษฐกิจ ลดจำนวนโจรผู้ร้าย
๖. มหาลิสสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับพระเจ้าลิจฉวีชื่อมหาลิส” เรื่อง ตา ทิพย์ หูทิพย์ และความสามารถที่สูงขึ้นไปกว่านั้น คือการทำให้เลสอาสวะให้สิ้นไป
๗. ชาลิสสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับนักบวช ๒ คน คนหนึ่งชื่อชาลิสะ” เรื่องชีวะ กับสรีระ
๘. มหาสีหนาทสูตร ว่าด้วย “การบรลือสีหนาท” ของพระพุทธเจ้าโดยมีคุณธรรมเป็นพื้นรองรับ
๙. โปฏฐปาตสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับโปฏฐปาตปริพาชก” เรื่องอตฺตา และธรรมะชั้นสูงอื่นๆ
๑๐. สุกฺขสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบระหว่างพระอานนธ์เถระกับสุกฺขมานพโตเทยยพราหมณ์”
๑๑. เกวัญญสูตร ว่าด้วย “การแสดงธรรม” เรื่องปาฏิหาริย์ ๓ แก่คฤหบดีชื่อ เกวัญญะ
๑๒. โลหิจจสูตร ว่าด้วย “การโต้ตอบกับโลหิจจพราหมณ์” ถึงเรื่องมิจฉาทิวฐิและศาสดาที่ควรดี ไม่ควรดี
๑๓. เตวิชชสูตร ว่าด้วย “พราหมณ์ผู้รู้ไตรเวทียาเคยเห็นพระพรหมหรือไม่” และว่าด้วยวิธีเข้าอยู่ร่วมกับพระพรหม

ความสรุปในภาพรวม

ทีฆนิกาย สीलขันธวรรคมีพระสูตร ๑๓ สูตร เมื่อสรุปสาระสำคัญจะมี ๒ ประเด็นคือ ทักษะหรือลัทธิ หรือความเห็น ซึ่งเรียกว่า ทิฏฐิ และความประพฤติปฏิบัติตามลัทธิความเห็นนั้น ซึ่งอาจเรียกชื่อว่าศีลพรตหรือศีลวัตร เช่นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับยัญพิธี เป็นต้น ในเรื่องทิฏฐิหรือลัทธินั้น ในพรหมชาลสูตร ปรากฏนับได้ถึง ๖๒ ลัทธิ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอภิปราย ส่วนในสามัญญผลสูตร กล่าวถึงลัทธิของครูทั้ง ๖ ซึ่งเป็นศาสดาเจ้าลัทธิร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า การปฏิบัติของเจ้าลัทธิและสาวกของศาสดาเหล่านั้น ย่อมมีผลแตกต่างจากพระพุทธศาสนา กล่าวคือในพระพุทธศาสนานั้น นักบวชในศาสนาอื่นไม่เชื่อว่า เป็นสมณะตามแนวคิดของพระพุทธเจ้า ความคิดติดมันอยู่ในความเชื่อนั้นๆ ถือว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ แม้ปฏิบัติไปก็ไร้ผล ไม่มีทางพ้นจากทุกข์ในโลกนี้ได้ เปรียบเหมือนปลาถูกแหทอดคดลุ่มไว้ ย่อมวนเวียนอยู่ในร่างแหนั้น ไม่มีทางหลุดพ้นออกไปได้ เพราะแหคือตาข่ายแห่งกิเลส ตัณหาครอบงำไว้

อนึ่ง อาจมีคนนอกพระพุทธศาสนาบางคนกล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าและพระสาวก ด้วยมองว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ด้วยมองจากศิลาจารวัตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเป็นแค่เพียงศีลเท่านั้น ยังไม่ถึงขั้นสมาธิและปัญญา เมื่อพูดถึงตัวศีลหรือกองศีลในสीलขันธวรรคนี้ ไม่ได้หมายถึงศีลในพระปาติโมกข์ตามที่บัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก แต่เป็น ๓ ชั้น คือจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ศीलเหล่านี้เป็นศีลพรต ซึ่งพระพุทธศาสนาแตกต่างจากของพราหมณ์และพวกเจ้าลัทธิอื่นๆ มีครูทั้ง ๖ เป็นต้น ศीलเป็นเพียงบาทฐานของสมาธิ และสมาธิเป็นบาทฐานของปัญญา ซึ่งจะนำไปสู่การรู้แจ้งแทงตลอด บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นที่สุด ซึ่งศาสนาอื่นๆ ไปไม่ถึงและไม่มีทางเข้าถึงได้ เพราะเป็นมิจฉาทิฏฐิ

ในบรรดาพระสูตร ๑๓ สูตรในสीलขันธวรรค มีพระสูตรว่าด้วยกองศีลหรือศีล ๓ ชั้น ได้แก่ พรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร โสณทัณตสูตรชาลยสูตรมหาสีหนาทสูตรสุกสูตร และเตวิชชสูตร แท้จริงแล้วพระสูตรทั้ง ๑๓ สูตรนี้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน สรุปลงในศีลพรต ซึ่งเกิดจากการยึดมั่นถือมั่นในลัทธิความเชื่อของตน ศीलและพรตเหล่านี้แสดงความแตกต่างจากลัทธินิกายนอกพระพุทธศาสนาอื่นๆ เมื่อเห็นผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิ ข้อปฏิบัติจึงผิดไปหมด แม้แต่การปฏิบัติยัญพิธีในลัทธิของตน

ทีฆนิกาย สीलขันธวรรคเป็นคัมภีร์แรกของพระสูตรตันตปิฎก มีความสำคัญมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะได้สรุปหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของศีลพรตไว้อย่างครบถ้วน เมื่อสรุปประเด็นออกมาเพื่อการวิเคราะห์ จะมีดังนี้

๑. **ฐานหรือหลักความเชื่อ** ประกอบด้วย ทิฏฐิ ๖๒ และลัทธิครูทั้ง ๖
๒. **หลักการปฏิบัติ** ประกอบด้วยอรรถกถาสิกขาญโยค และกามสุขัลลิกานุโยค
๓. **ศีลพรต** มีข้อเปรียบเทียบตามศีล ๓ ชั้น คือจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล พระพุทธเจ้าทรงแยกแยะไว้ว่าจะทำอะไรหรือไม่ควรทำในพระพุทธศาสนา
๔. **ศาสดา** มีข้อเปรียบเทียบให้เห็นชัดว่า ศาสดาประเภทที่ถูกหักท้วง มี ๓ จำพวก ศาสดาประเภทที่ไม่ถูกหักท้วง มี ๑ ประเภท

๕. **พรหมและพราหมณ์** พระพุทธเจ้าทรงจำแนกคุณสมบัติของพรหมและของพราหมณ์ไว้ชัดเจน ทรงแสดงทางไปพรหมโลก ทรงชี้แนะการประกอบบุญพิธี ในขณะที่เดียวกันก็ทรงแสดงความแตกต่างในข้อวัตรปฏิบัติระหว่างพราหมณ์กับภิกษุในพระพุทธศาสนา

๖. **เรื่องที่นิยมถือกัน** ในยุคพุทธกาลนั้น นักบวชนิยมถือกันในเรื่อง อภิสัญญานิโรธ, สัญญา, อดตา, รูป, ญาณ, ปาฏิหาริย์, ชีวะและสรีระ

๕.๒.๒ จากการศึกษาวิเคราะห์ศิลปะและพระพุทธรูปที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค ตามหลักพระพุทธศาสนา สรุปได้ดังนี้

ศิลปะและพระพุทธรูป เป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับนักบวชในทุกลัทธินิกายศาสนา เพราะเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นพวกนักบวชที่มีเพศแตกต่างจากคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั่วไป ประการสำคัญเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนทั่วไปด้วย ประชาชนจะต้องเข้าใจและยอมรับว่านักบวชที่ตนนับถือต้องมีคุณธรรมจริยธรรมสูงส่งกว่าตน หากนักบวชมีความประพฤติเสมอหรือต่ำกว่าพวกตนก็ไม่จำเป็นต้องไปบำรุงเลี้ยงดู เพราะอาชีพนักบวชคือพึ่งพาอาศัยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านอุปถัมภ์บำรุง ศิลปะและพระพุทธรูปนั้นสังเกตเห็นได้จากกิริยาวาจาที่แสดงออกว่าดีหรือเลว เพราะศิลปะเป็นเครื่องควบคุมกำกับกายและวาจา ในพระพุทธศาสนานั้น นอกจากนัภิกษุสงฆ์จะประพฤติตามศีล ๓ ชั้น คือจุกศีล มัชฌิมศีล มหาศีลแล้ว ต้องถือแนวปฏิบัติตามอริยวงศ์ ๔ ด้วย

การบำเพ็ญศิลปะและพระพุทธรูปในทางพระพุทธศาสนาก็เพื่อขัดเกลาจิตใจ ที่ชัดเจนที่สุดคือธุดงค์วัตร พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายแห่ง เช่นในมัชฌิมนิกาย อุปริปันณาสกั และทสกนิบาต อังคุดตรนิกาย ส่วนคำอธิบายโดยละเอียดมีมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์^๒

เพื่อสรุปประเด็นสำคัญและเพื่อความเข้าใจโดยง่าย จึงขอยกคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) มาไว้ดังนี้

ธุดงค์ ๑๓ องค์คุณเครื่องสลัดหรือกำจัดกิเลส, ข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมัครใจจะพึงสมათานประพฤติได้เพื่อเป็นอุบายขัดเกลาจิตใจช่วยส่งเสริมความมักน้อยและสันโดษเป็นต้น

หมวดที่ ๑ จีวรปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับจีวร)

๑. ปิงสุกติกังคะ องค์แห่งผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรคำสมათานโดยอธิษฐานใจหรือเปล่งวาจาว่า “คหปติจีวร ปฏิภิกขิปามิ, ปิงสุกติกังคะ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดคฤหบดีจีวรสมათานองค์แห่งผู้)

๒. เตจิวริกังคะ องค์แห่งผู้ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตรคำสมათานว่า “จตุตถจีวร ปฏิภิกขิปามิ, เตจิวริกังคะ สมาทิยามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดจีวรผืนที่ ๔ สมათานองค์แห่งผู้

หมวดที่ ๒ ปินชปาตปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับปินชปาต)

๓. ปินชปาตีกังคะ องค์แห่งผู้ถือเทียวปินชปาตเป็นวัตรคำสมათานว่า “อติเรกลาภ ปฏิภิกขิปามิ, ปินชปาตีกังคะ สมาทิยามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดอติเรกลาภสมათานองค์แห่งผู้

^๒ วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๒/๘๔-๘๕.

๔. สप्तานจาริกังคะ องค์แห่งผู้ถือเที๋ยวบินทบาทไปตามลำดับเป็นวัตรคำสมาทานว่า “โลสุบจารี ปฏิกขิปามิ, สप्तานจาริกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดการเที๋ยวตามใจอยากสมาทานองค์แห่งผู้

๕. เอกาสนิกังคะ องค์แห่งผู้ถือนั่งฉันณอาสนะเดียวเป็นวัตร คือฉันวันละมื่อเดียวลุกจากที่แล้วไม่ฉันอีกคำสมาทานว่า “นทานาสนโกชนั ปฏิกขิปามิ, เอกาสนิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดการฉันณต่างอาสนะสมาทานองค์แห่งผู้

๖. ปัตตปิณฑิกังคะ องค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตรคือไม่ใช้ภาชนะใส่อาหารเกิน ๑อย่างคือบาตรคำสมาทานว่า “ทุติยภาชนั ปฏิกขิปามิ, ปัตตปิณฑิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดภาชนะที่สองสมาทานองค์แห่งผู้

๗. ขลุปัจฉาภัตติกังคะ องค์แห่งผู้ถือห้ามภัตที่ถวายเป็นวัตรคือเมื่อได้ปลงใจกำหนดอาหารที่เป็นส่วนของตนซึ่งเรียกว่าห้ามภัตด้วยการลงมือฉันเป็นต้นแล้วไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีกแม้จะเป็นของประณีตคำสมาทานว่า “อติริตตโกชนั ปฏิกขิปามิ, ขลุปัจฉาภัตติกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดโภชนะอันเหลือเพื่อสมาทานองค์แห่งผู้

หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิสังยุตต (เกี่ยวกับเสนาสนะ)

๘. อารัญญิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตรอยู่ห่างบ้านคนอย่างน้อย ๕๐๐ ชั่วธนู คือ ๒๕ เส้นคำสมาทานว่า “คามนตเสนาสนั ปฏิกขิปามิ, อารัญญิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดเสนาสนะชายบ้านสมาทานองค์แห่งผู้

๙. รุกขมุลิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตรคำสมาทานว่า “ฉนณั ปฏิกขิปามิ, รุกขมุลิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดที่มุงบังสมาทานองค์แห่งผู้

๑๐. อพโภกาลิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ที่แจ้งเป็นวัตรคำสมาทานว่า “ฉนณญจ รุกขมุลญจ ปฏิกขิปามิ, อพโภกาลิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้า งดที่มุงบังและโคนไม้สมาทานองค์แห่งผู้

๑๑. โสสานิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตรคำสมาทานว่า “อสุสานั ปฏิกขิปามิ, โสสานิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดที่มิใช่ป่าช้าสมาทานองค์แห่งผู้

๑๒. ยถาสันถติกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ในเสนาสนะแล้ว แต่เขาจัดให้คำสมาทานว่า เสนาสนโลสุบปี ปฏิกขิปามิ, ยถาสันถติกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า “ข้าพเจ้างดความอยากเอาแต่ใจในเสนาสนะสมาทานองค์แห่งผู้

เพราะฉะนั้นศีลและพรต จึงเป็นหลักประกันแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของชาวไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เป็นที่น่ายินดีว่า พระสังคาคณาจารย์ จัดศีลชั้นธรรมากรวมไว้ในทีฆนิกาย พระสูตรต้นตปิฎกเล่มแรก เพราะในทางจิตวิทยา การมองข้อปฏิบัติในแง่พระวินัยบัญญัติหรือสิกขาบท คนทั่วไปมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัวหรือภายในภิกษุสงฆ์ แต่เมื่อจัดศีลชั้นนี้ คือจุกศีลมัชฌิมศีล มหาศีล ไฉนพระสูตรต้นตปิฎก ย่อมจะเป็นที่เข้าใจง่าย และเข้าถึงสำหรับบุคคลทั่วไป อนึ่ง พระวินัยบัญญัติหรือสิกขาบทนั้นเป็นข้อห้าม เมื่อเป็นข้อห้ามก็ต้องมีบทลงโทษตามพระวินัย แต่ศีลชั้นนี้นั้นมองในแง่ของพระสูตร ไม่กล่าวถึงบทลงโทษตามหลักพระวินัย ซึ่งเป็นปณณัตติวัชชะ

แต่จะเป็นการลงโทษแบบโลกวิฆนะ คือ ชาวบ้านติเตียน ชาวบ้านเป็นผู้พิพากษาลงโทษ คือ ไม่เลื่อมใสศรัทธา เมื่อไม่เลื่อมใสศรัทธาก็ไม่อุปถัมภ์บำรุงภิกษุรูปนั้นๆ

อีกประการหนึ่ง หากมองว่าพระพุทธศาสนาจะเสื่อมหรือเจริญ ย่อมขึ้นกับพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กล่าวเฉพาะนักบวชซึ่งปัจจุบันมีเฉพาะภิกษุในฝ่ายเถรวาท ภิกษุทุศีล ไม่ประพฤติปฏิบัติตามศีลชั้นธัมมชโย ย่อมทำให้อุบาสกอุบาสิกาไม่ศรัทธาเลื่อมใส ย่อมมีผลกระทบทั้งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาโดยรวม

๕.๒.๓ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบันให้ตั้งตามรูปแบบ ศีล และพรตในคัมภีร์ที่ขนิทาย สีสันธรรค

ศีลพรตเป็นอัตลักษณ์และจุดขายของลัทธิศาสนา ซึ่งศาสดาเจ้าลัทธิต้องคำนึงถึง ศรัทธาปสาทะของชาวบ้าน จะต้องบ่งบอกว่า แตกต่างจากการครองเรือนของชาวบ้าน ต้องเป็นไปเพื่อความสำรวม มกน้อย สันโดษ ไม่กระทำการอย่างที่ชาวบ้านแก่งแย่งชิงดีกันทำ เช่น การทำมาหากินประกอบอาชีพต่างๆ และเมื่อว่าตามศีล ๓ ระดับ คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ก็แสดงให้เห็นว่านักบวชนอกพระพุทธศาสนาประพฤติปฏิบัติอยู่ และชาวบ้านไม่พอใจ จึงตำหนิติเตียน พระพุทธเจ้าเองทรงใช้ชีวิตในท่ามกลางนักบวชเหล่านี้มานาน จนทรงทราบพฤติกรรมดี เมื่อทรงประกาศพระพุทธศาสนา จึงทรงยกเรื่องศีลเป็นข้อสำคัญนำหน้า การประกาศทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ของพระองค์ เป็นการตัดแนวคิดทั้งสัสตทิกัญญะและอุจเฉทิกัญญะด้วย ทั้งเป็นการแสดงแนวทางปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของศีลทั้ง ๓ ระดับ แม้เรื่องอนสนา ก็มีสัมมาปฏิบัติหลายข้อ เช่น สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวาจา ควบคุมอยู่ ดังนี้ เป็นต้น

แท้จริงแล้ว แม้เมื่อก่อนที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ก็ทรงถือศีล ๓ ชั้นนี้อยู่แล้ว โดยมีโอวาทปาฏิโมกข์เป็นกรอบ เมื่อเกิดหมู่สงฆ์มากซึ่งอยู่ห่างไกลกระจัดกระจาย อุปัชฌาย์อาจารย์ ควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง ภิกษุสงฆ์บางพวกย่อหย่อนในการประพฤติตามศีล ๓ ชั้น บางเรื่องเป็นความประพฤติร้ายแรงเช่นการเสพเมถุน การลักขโมยยกยอกของหลวง การอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน ซึ่งข้อหลังนี้เท่ากับหลอกลวงชาวบ้านหากิน พระพุทธเจ้าก็ต้องทรงบัญญัติพระวินัยออกมาควบคุมอาจารย์ของภิกษุสงฆ์ แม้กระนั้นก็ยังมิมีภิกษุบางรูปคอยเลี้ยงพระบาสิ ละเมิดศีลดังกล่าว เช่น ทรงห้ามการเสพเมถุนกับหญิงมนุษย์ก็ไปเสพเมถุนกับสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น ก็ธรรมชาติของปุถุชนบางคน แม้จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วก็ยังเผลออยู่ ย่อมหาทางหลีกเลี่ยงพระวินัยและละเมิดสิกขาบทจนได้ และหากขาดหิริโอตตปปะ ขาดสมณสัญญา แม้จะมีผู้ตักเตือนพร่ำสอนก็อาจเกรงกลัวไม่กล้าทำต่อหน้า เช่นกรณีที่ได้เห็นได้ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ยังไม่ได้ถวายพระเพลิง พระพุทธสรีระด้วยเข้าไป ในขณะที่สงฆ์ปุถุชนพากันร้องให้คร่ำครวญอาลัยในพระพุทธเจ้า ก็ยังมีภิกษุบางรูปกล่าวจوابจ้วงพระพุทธเจ้า ทำนองว่า นิพพานก็ดีแล้ว ไม่ต้องมีใครมาคอยจำใจจำใจว่ากล่าวตักเตือนว่า สิ่งนี้ก็ทำไม่ได้ สิ่งนั้นก็ทำไม่ได้ เหตุการณ์เช่นนี้ทำให้พระอรหันตสาวกสังเวชใจ จนถึงกับจัดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นเป็นครั้งแรกภายหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน

จำนวนพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทในเมืองไทยมีมากหลายแสนรูป ผู้ไม่เอื้อเพื่อพระธรรมวินัยแม้จะมีจำนวนน้อยเพียงหลักร้อยหลักพัน แต่ก็สร้างความเสื่อมเสียให้แก่วงการพระศาสนาไม่น้อย เป็นที่กระทบกระเทือนศรัทธาของประชาชน เป็นภัยต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นข้อโจมตี

ของฝ่ายตรงข้ามด้วยความจริง หลักพระธรรมวินัยเป็นระเบียบตั้งงามอยู่แล้ว แต่ทำอย่างไรที่ทางการ คณะสงฆ์และฝ่ายทางการเมืองจะได้ร่วมมือกันวางมาตรการออกกฎหมายที่รัดกุม เข้ามาควบคุมดูแลในเรื่องนี้ ไม่ว่าจะพระปลอมบวช พระลักเพศ โดยเฉพาะพระภิกษุเณรน้อยที่ไม่สนใจเล่าเรียนธรรมวินัย ประพฤติอาจารย์อย่างเด็กรุ่นฆราวาส ทั้งการพูดจาที่ไม่สุภาพเรียบร้อย จึงดูเหมือนเป็นจุดบอดของพระสงฆ์ไทยว่ามีแต่ปริมาณแต่ไม่มีคุณภาพ

ดังนั้น การสอดส่องดูแลของผู้ปกครอง การเข้มงวดกวดขันเรื่องกิจวัตร หนักใน หิริโอตตปัเบ ปฏิบัติตนเพื่อทดแทนคุณพระศาสนา ใฝ่การศึกษาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ยึดทางสายกลางในการวางตน โดยสรุป คือประพฤติปฏิบัติด้วยสมณสัญญา สรรวมกายวาจาให้สงบเรียบร้อย มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ซึ่งไม่ถึงกับต้องออกไปเดินธุดงค์หรือบำเพ็ญพรตในวัดป่า อยู่วัดในเมืองก็บำเพ็ญตนให้น่าเลื่อมใสได้ เพียงแค่นี้ก็เป็นหลักประกันความมั่นคงของพระพุทธศาสนาได้แล้ว เป็นเรื่องที่องค์การสงฆ์พึงคิดหาทางแก้ไข

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. วัดแต่ละวัดโดยเจ้าอาวาสควรจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด ให้ตระหนักในพระธรรมวินัย ให้เข้าใจ เห็นประโยชน์ และประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะของชาวบ้าน โดยเฉพาะพระนวกะผู้บวชใหม่ รวมทั้งสามเณรภาคฤดูร้อนด้วย จัดให้มีพระพี่เลี้ยงดูแลอย่างใกล้ชิด

๒. วัดต้องวางกฎเกณฑ์เป็นระเบียบให้ปฏิบัติ มีการลงโทษตามโทษานุโทษของผู้มี อาจารย์ธรรม และแสวงหาหลักการด้วยความไม่ชอบธรรม ซึ่งเรียกว่าอเนสนา

๓. จัดประชุมชาวบ้านซึ่งอยู่ใกล้วัดหรือผู้ที่มาทำบุญที่วัดเป็นประจำ ให้ช่วยเป็นหูเป็นตา ให้ความร่วมมือกับวัดในการรายงานภิกษุสามเณรที่เห็นว่า ประพฤตินอกกริตนอรอย โดยเฉพาะทางวัดต้องให้ความรู้อันถูกต้องเกี่ยวกับพระวินัยแก่ชาวบ้านด้วยว่าอะไรควรไม่ควรแก่พระสงฆ์ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้ไม่ค่อยเข้าใจเกี่ยวกับศีลและจารีตธรรมเนียมปฏิบัติของสงฆ์มากนัก

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. คณะสงฆ์ควรมีมาตรการสำคัญเด็ดขาดออกมาควบคุมอาจารย์และอเนสนาของภิกษุสงฆ์สามเณร เช่น จัดตั้งหน่วยงานพระวินยาธิการ (ตำรวจพระ) ขึ้นเป็นกิจลักษณะ มีกฎหมายรองรับ โดยความร่วมมือของทางการเมือง ซึ่งครอบคลุมไปถึงพระบวชปลอม พระลักเพศ พระใช้สื่อลามก พระทำเสน่ห์ยาแฝดหรือบอกใบ้หวย มาตรการเช่นนี้ควรออกมานานแล้ว

๒. คณะสงฆ์มีนโยบายแน่ชัดในการออกกฎหมายและระเบียบควบคุมดูแลเรื่องอาจารย์ของภิกษุสงฆ์ โดยให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการรับไปปฏิบัติ และถือเป็นการผิดของพระสังฆาธิการผู้ละเลย ไม่สอดส่องดูแลพระภิกษุสามเณรในสังกัดด้วย

๓. คณะสงฆ์ควรรณรงค์ทำความเข้าใจให้กับประชาชน ให้ช่วยเป็นหูเป็นตาให้แก่คณะสงฆ์ ในฐานะชาวพุทธที่ต้องช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนา เพราะในทิวทัศน์หรือในที่สาธารณะทั่วไป ประชาชนจะรู้จะเห็นพฤติกรรมอันต่ำทรามของภิกษุสงฆ์ มากกว่าผู้ปกครองสงฆ์เอง ข้อสำคัญคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ ไม่รู้ไม่เข้าใจพระธรรมวินัย องค์การสงฆ์ต้องให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านด้วย เพราะทุกวันนี้มีชาวบ้านอวดรู้พระวินัยและโจมตีพระสงฆ์เป็นอันมาก และที่กระทำโดยเห็นแก่อำมิสสินจ้างอยู่เบื้องหลังกี่มาก

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. การศึกษาเรื่องสรีลัทธปริมาสในเชิงจิตวิทยาสังคมไทย
๒. การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งองค์การพระวินยาธิการในฐานะหน่วยงานหนึ่งของมหาเถรสมาคม
๓. มาตรการในการคัดกรองผู้เข้ามาขอบวชในพระพุทธศาสนา
๔. การวิเคราะห์เรื่องอเนสนากับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา
๕. มาตรการในการกำจัดอลัชชีในพระพุทธศาสนา
๖. มาตรการคว่ำบาตรของคณะสงฆ์ต่อบุคคลผู้จาบจ้วงพระพุทธศาสนา
๗. การใช้มาตรการของกฎหมายบ้านเมืองในการลงโทษภิกษุสามเณรผู้ประพฤติอนาจาร

บรรณานุกรม

๑) ภาษาไทย / ภาษาบาลี :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓-๒๕๓๔.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ปฐมสมันตปาสาทิกา แปล ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

พระพุทธโฆษาจารย์. คัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาค ๑-๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

. อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระสิริมังคลาจารย์. มังคลัตถทีปนี. แปลโดยคณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระสารีบุตรเถระ ชาวลัنگา. วินยสงคกฤษฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๐.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือภาษาไทย :

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๓.

ประยูรศักดิ์ ชลายนเดชะ. มุสลิมในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โครงการหอสมุดอิสลาม, ๒๕๓๙.

บุญมี แทนแก้ว. ปรัชญาเซนหรือไชยนะ. ใน มหาจุฬาวิชาการปรัชญาบูรพาทิศ.ทรงวิทย์ แก้วศรีบรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พร รัตนสุวรรณ. พุทธวิทยา เล่ม ๑-๒. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

พระกวีวรรณ (จ่านงค์ ทองประเสริฐ). คำบรรยายพรหมชาลสูตร. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). คำวัด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๘.

. พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอสอาร์. พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑.

. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พระมหาโมคคัลลานะ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. แปลโดยพระมหาสมปองมุกฺโขโต. กรุงเทพมหานคร : ชมรมนิรุกติศึกษา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, ๒๕๔๗.

พระเมธีรัตนดิลก (จรรยา ชินวีโส). ทศนะเดียรถีย์อย่างร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า. ใน **มหาจุฬา วิชาการ : ปรัชญาบูรพาทิศ**, ทรงวิทย์ แก้วศรี บรรณาธิการ.

พุทธทาสภิกขุ. **แกนพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, มปป.

_____ . **สันตสัทธิธรรม**. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์นคร, ๒๕๑๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาน มีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

สมาคมพระคริสตธรรมไทย. **พระคริสต์ธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิม และพันธสัญญาใหม่**. กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย, ค.ศ. ๑๙๘๘ (พ.ศ. ๒๕๓๑).

สุชีพ ปุณฺณานุกาภ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. “ความนำปรัชญาอินเดีย”. ใน **มหาจุฬา วิชาการ : ปรัชญาบูรพาทิศ**. ทรงวิทย์ แก้วศรี บรรณาธิการ.

(๒) วิทยานิพนธ์ / รายงานวิจัย

บุญชญา วิวิชจร,ดร. และคณะ. การพัฒนาหลักการสอนวิปัสสนาภาวนาของสำนักปฏิบัติธรรม ต้นแบบตามแนวสติปัฏฐานสูตร. **รายงานวิจัย**. ภายใต้การสนับสนุนและเผยแพร่ของ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์.

พระมหาแก้ววาล ธีรธมฺโม (ศรชัย). การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำ จังหวัด. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘. พระปลัดวีระพงษ์ กิตติโร (สงวโท). ศึกษาการเจริญ วิปัสสนาภาวนาในโพธิราชกุมารสูตร. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระมหาสุชิน ฐิตสีโล (นราเกตุ). ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศีลกับการบรรลุธรรม. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระมหาอุดร สุทธิธมาโณ (เกตุทอง). ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัณฑ์ชาวิตถณเฑียรรถถา. **วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

(๓) สื่อออนไลน์

ข้อปฏิบัติเบื้องต้นของพระภิกษุ. **ออนไลน์**. แหล่งที่มา. <http://www.dmycenter.com/dhamma/47-true-monk/209>, [๒๐ กันยายน ๒๕๖๑].

ความสำคัญของศีลพระ ๔ ข้อ ซึ่งก็คือ อภยนิย ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับและวางไว้ให้เป็นวินัยของสังฆะหรือหมู่สาวกทุกรูปต้องปฏิบัติ". **ออนไลน์**. แหล่งข้อมูล, <https://www.facebook.com/bannaruji.home/posts/>, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ปาฐกถาธรรม "ภารกิจเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๓". **ออนไลน์**. แหล่งที่มา. http://www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=3539, (๒๐ กันยายน ๒๕๖๑).

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ปาฐกถาธรรม. "ภารกิจเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ตอนที่ ๓". **ออนไลน์**. แหล่งที่มา. http://www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=3539. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๑.

พุทธประวัติ. **ออนไลน์**. แหล่งที่มา. <https://th.wikipedia.org/wiki/พุทธประวัติ>. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๑.

นानาวิวินิจฉัย. **ออนไลน์**. แหล่งที่มา. <https://www.facebook.com/PM.Silanunda/post>, วิวินิจฉัย เรื่องการแสวงหาที่ไม่สมควรแก่บรรพชิต. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๑.

มุคฉัตร์. **ออนไลน์**. แหล่งที่มา. <https://th.wikipedia.org/wiki/มุคฉัตร์>. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๑.

จัดตั้งนิเทศ ประเษที่ ๒ วิสุทธีมรรค เล่ม ๑ ภาคศีลประเษที่ ๒. **ออนไลน์**. แหล่งที่มา. <http://th'wiki/วิสุทธีมรรค เล่ม ๑ - ภาคศีล ประเษที่ ๒ - จัดตั้งนิเทศ-หน้า ๘๐-๘๕>.

สารานุกรมเสรี. รุดงค์. **ออนไลน์**. แหล่งข้อมูลจากจากวิกิพีเดีย <https://th.wikipedia.org/wiki/รุดงค์>, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๑.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. สมณสารูป. **ออนไลน์** แหล่งที่มา. <http://www.royin.go.th/สมณสารูป>, [๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑].

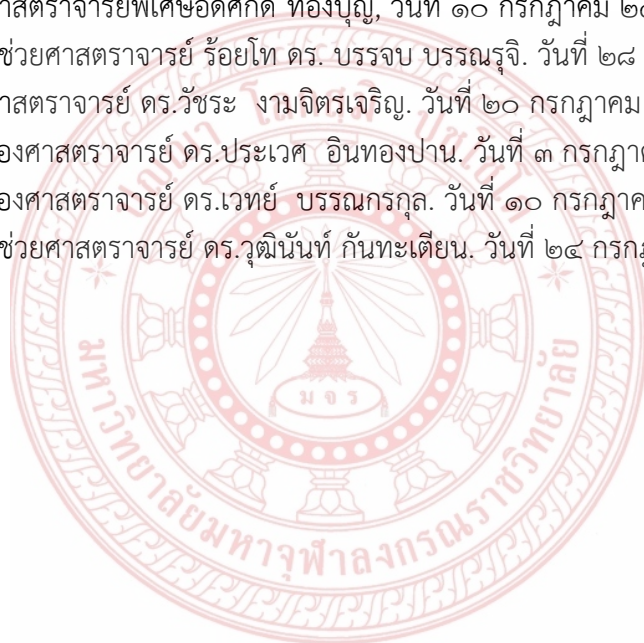
๒) หนังสืออังกฤษ :

Asanga Tilakaratne. Thinking of Foundation and Justification of Buddhist Ethics. **The Journal of International Association of Buddhist Universities**. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Universit, 2008.

Mererk, Prayoon. **Selflessness in Sartre's Existentialism and Early Buddhism**. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1988.

๓) สัมภาษณ์ :

- สัมภาษณ์. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). วันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. พระสาสนโสภณ (พิจิตร จิตตวณฺโณ). วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สลฺยโต). วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ชยมงคล). วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญโญ). วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. พระเทพสุธี (สายชล จานวุฑฺโฒ). วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. พระภavanaพิศาลเมธี (ประเสริฐ มนต์เสวี). วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. พระศรีวินยาภรณ์ (สายรุ้ง อินทวาท), วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. ศาสตราจารย์พิเศษจําแนงค์ ทองประเสริฐ, วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. ศาสตราจารย์พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยโท ดร. บรรจบ บรรณรุจิ. วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ. วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน. วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล. วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กั้นทะเตียน. วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

บทความวิจัย

การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรคในแง่ของศีลและพรต A Structural Study of Dighanikaya Silakhandhavagga in the Light of Rule and Ritual

พระมหาจীরวัฒน์ กนตวณโณ (กันจู้), ดร.*

Phramaha Chiravat Kantawanno (Kanjoo), Dr.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค 2) เพื่อวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรคตามหลักพระพุทธศาสนาและ 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบศีลและพรตในคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ดีขึ้นและสงบสุขยิ่งขึ้น การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research)

ผลการศึกษามีดังนี้:

คัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค มีพระสูตร 13 สูตร เกี่ยวด้วยศีลและพรต ที่กล่าวถึงโดยตรง ได้แก่ พรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรแรกว่าด้วยศีล 3 ชั้น จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ต่อจากนั้น กล่าวถึงลัทธิทรรคหรือทิวฐิ 62 ซึ่งอาจสรุปลงเป็น 2 คือ สัสสตทิวฐิ ทรรคนะว่าโลกเที่ยง และอุจเฉททิวฐิ ทรรคนะว่าโลกขาดสูญ คือ มีเพียงโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า เมื่อทุกคนยึดถืออย่างนี้ย่อมนำไปสู่การบำเพ็ญศีลพรตตามความเชื่อของตน ไม่ว่าจะในด้านอัตตกิลมณานุโยคหรือกามสุขัลลิกานุโยค

ศีลเป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นอาภรณ์ของนักบวช และเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะของมหาชน พระพุทธเจ้าจึงทรงเข้มงวดเรื่องศีลมาตั้งแต่แรกเริ่มก่อนที่จะได้ทรงบัญญัติสิกขาบท ตามที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค ศีล 3 ระดับ เกี่ยวด้วยศีล 5 และศีล 8 ในเบื้องต้น และต่อมาครอบคลุมเรื่องอนเสนา คือ งดเว้นจากการแสวงหาหรือการประกอบอาชีพ ที่ไม่สมควรแก่สมณวิสัย เช่น การเป็นโจรทำนายทายทัก การประกอบพิธีกรรมนอกพระพุทธศาสนา การทรงเจ้าเข้าผี การประทุษร้ายผู้อื่นและหลอกลวงเขาหากิน แม้แต่การบำเพ็ญพรตต่าง ๆ ของนักบวชนอกพระพุทธศาสนาบางจำพวกก็เป็นไปเพื่อหลอกลวงชาวโลกทั้งสิ้น

สังคมไทยปัจจุบันเป็นที่ปรากฏอยู่เสมอว่า มีภิกษุสงฆ์ส่วนน้อยไม่เอื้อเฟื้อในพระธรรมวินัย ละเมิดศีลเป็นประจำ เทียวไปในสถานที่โจจร ประกอบในอนเสนากรรม และมีส่วนเกี่ยวพันกับ

* อาจารย์ ประจำหลักสูตรภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คดีอาญา เช่น การประทุษร้ายผู้อื่นและคดียาเสพติดอยู่เนื่อง ๆ เป็นที่ตำหนิติเตียนของชาวบ้านและสื่อมวลชน จากการสัมภาษณ์ท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ 15 ท่าน ทำให้ได้ข้อสรุปว่า เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ทุกระดับ ต้องเข้มงวดกวดขันพระภิกษุสามเณรในสังกัดของตนให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีสมณสัญญา มีหิริโอตตปปะ ไม่ประพฤติอนาจารหรือการประกอบอนาถกรรม ไม่ละเลยกิจวัตรของสงฆ์ เอื้อเพื่อการศึกษาพระธรรมวินัย บำเพ็ญพรตกรรมฐานและชดูงควัตรตามกำลังความสามารถ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการครองชีวิต ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

คำสำคัญ : ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค คัมภีร์พระพุทธศาสนา สีลและพรต

Abstract

This research was of the three objectives : 1) to study the structure of Dighanikaya Silakhandhavagga; 2) to analyze rule and ritual in Dighanikaya Silakhandhavagga and 3) to synthesize forms of rule and ritual in Dighanikaya Silakhandhavagga in order to develop peaceful and happy life in society. This research is a documentary research.

Findings of the research study were as follow:

Dighanikaya Silakhandhavagga comprises of thirteen suttas of which the one called Brahmajalasutta, the first sutta, deals with three planes of precepts prescribed by the Buddha issuing fundamental disciplines. Followings upon are philosophical views numbering to 62 of the non-Buddhist concepts mentioned by the Buddha, among which the two of eternalism and annihilationism were synthesized. Following after views brought followers into false practice.

Precept is the beginning of sublime life, an ornament of the ascetics and the base of the people faith. The Buddha was stick on precepts even before the regulating disciplines. According to Dighanikaya Silakhandhavagga, the three planes of precepts are included in the five and the eight precepts followed by improper livelihood unsuitable for monks, such like fortune telling, practicing rites and rituals outside Buddhism, and trickery, etc. Even some ext-ascetics earned a living with deceit.

The present Thai society is always reported that a little number of monks does not revere the disciplines, usually violates the rules, travels in improper haunts and earns a living with trickery and deceit. Some of them sometime involve in civil suit like an injury and a narcotic. These cases come blame and critics from public people and media. Recommendations suggested by the expert interviewed, 15 in number of both monks and laymen are that: the higher Sangha administrators realize to stick in the disciplines for monks and novices under their control. They should be recalled in awareness of proper behavior, borne in mind of moral shame and dread toward improper behavior, trickery and deceit, not be negligent daily religious observances. At the same time, the monks and novices are to study the Buddha's doctrines, pay attention to meditation practice, that is to say, lead the way of life with the Middle Path as prescribed by the Buddha.

Keywords : Dighanikaya Silakhandhavagga, Buddhist Scripture, Rule and Ritual

บทนำ

พระไตรปิฎก เป็นแหล่งประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย 3 หมวด ฉบับพิมพ์ด้วยอักษรไทย ทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยมีชุดละ 45 เล่ม แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก ได้แก่ หมวดพระวินัย คือ ประมวลสิกขาบทสำหรับภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ มี 8 เล่ม พระสุตตันตปิฎก ได้แก่ หมวดพระสุตตร คือ ประมวลพระธรรมเทศนา คำบรรยายและเรื่องเล่าต่าง ๆ อันยังเฝ้าตามบุคคลและโอกาส มี 25 เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก ได้แก่ หมวดอภิธรรม คือ ประมวลหลักธรรมและคำอธิบายในรูปหลักวิชาล้วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และบุคคล มี 12 เล่ม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553 :87-88)

ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยหลักธรรมอันสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับบุคคลโดยทั่วไป จัดพิมพ์เป็น 25 เล่มนั้น เล่มแรก (นับเป็นเล่มที่ 9 ในชุดพระไตรปิฎก) ชื่อที่ขนิทาย สิลขันธวรรค คือ ตอนที่ว่าด้วยกองศีล มี 13 พระสุตตร เป็นวรรคแรกของที่ขนิทาย นับว่าสำคัญมาก คำว่า “ศีล” แปลว่า ปกติ สงบเย็น ในทางปฏิบัติหมายถึง การงดเว้นจากการประพฤติดีทางกายและวาจา การควบคุมกายวาจาให้เรียบร้อยงดงาม ให้ปราศจากความมัวหมอง ไม่ให้ผิดปกติธรรมดา กล่าวคือ การไม่ทำผิด ไม่พูดผิด ไม่ประพฤติดี จัดเป็นศีล ศีลมีหลายระดับ ระดับต้นคือ นิจศีลหรือศีล 5 เป็นศีลของคนทั่วไป ระดับกลางคือ ศีล 8 ของอุบาสกอุบาสิกา และศีล 10 ของสามเณร ระดับสูงคือ ศีล 227 ของภิกษุ และศีล 311 ของภิกษุณี ศีลเป็นเหตุให้คนอยู่กันเป็นปกติ ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ฆ่ากัน ไม่ลักขโมยกันและกัน เป็นต้น ทำให้เกิดความสงบสุขในสังคม และจัดเป็นบุญอย่างหนึ่งเรียกว่า สิลมัยบุญที่เกิดจากการรักษาศีล คือ เมื่อรักษาศีลก็ชื่อว่าได้บุญ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548: 966)

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า พระวินัยปิฎก มี 8 เล่ม เป็นประมวลพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และอภิสมาจารยกาสิกขา เฉพาะอาทิพรหมจริยกาสิกขานั้น เป็นส่วนของพระวินัยบัญญัติ หรือสิกขาบท ของภิกษุมี 227 ข้อ ส่วนของภิกษุณีมี 311 ข้อ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณาเพื่อป้องกันความประพฤดิเสียหายและวางโทษปรับแก่ภิกษุหรือภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้างเบาบ้าง พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์

อย่างไรก็ดี พระวินัยนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤดิเช่นนั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือ ตั้งแต่พรรษาที่ 1 ถึง พรรษาที่ 11 พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาฏิโมกข์สังวรศีล” จัดเป็นจาริตตศีล คือ ระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างพระพุทธเจ้าทรงประพฤดิปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มีพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน ใน 20 พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์เองทุกกึ่งเดือน (ช.ธ. (ไทย) 25/183-185/90-91) ในกาลต่อมา หลังจากออกพรรษาที่ 20 แล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ 1 ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารถนาเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์ อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี การที่

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกและทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ตั้งงามขึ้นในคณะสงฆ์ (วิ.อ.(ไทย) 1/31/216.)

มีข้อที่น่าสังเกตคือ การใช้คำว่า สีล สิกขาบท พระพุทธบัญญัติ พระวินัยบัญญัติ พระพุทธอาณา อาทิปรรหมจริยกาสิกขา อภิสมจาริยกาสิกขา พระปาติโมกข์ และโอวาทปาฏิโมกข์ มีความหมายและลักษณะการใช้แตกต่างกันอย่างไร โดยเฉพาะคำว่า “ศีล” ในบริบทของคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค มีความหมายอย่างไร แตกต่างจากคำว่า “ศีล” ในที่อื่นๆ อย่างไร และเพราะเหตุใดพระสังคีตติกาจารย์จึงได้จัดศีลวรรคนี้ไว้เป็นวรรคแรกของขนิทาย ซึ่งเป็นขนิทายแรกใน 5 ขนิทายของพระสุตตันตปิฎก ทั้งนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ว่า คำว่า “ศีล” มีความสำคัญมาก เป็นจาริตศีลที่ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท และศีลในศีลขันธวรรคนี้ยังครอบคลุมถึงการประพฤติปฏิบัติของสามัญชนโดยทั่วไปด้วย

เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค ว่ามีความหมายและขอบข่ายกว้างขวางเพียงใด นอกจากจะสะท้อนให้เห็นข้อประพฤติปฏิบัติของพระองค์และพระสงฆ์ในยุคต้นปฐมโพธิกาลแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงข้อประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะพวกนี้บถीलธินอกพระพุทธศาสนา มีพวกพราหมณ์เป็นต้น สीलข้อห้ามและพรตคือวัตรปฏิบัติเหล่านี้ ซึ่งรวมเรียกสั้นๆ ว่า “ศีลและพรต” ของพระพุทธศาสนาโดดเด่นและแตกต่างจากศาสนาอื่นอย่างไร หากวิเคราะห์ในเบื้องต้นก็พอสังเคราะห์ได้ว่า สीलและพรตในศีลขันธวรรคนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เพราะเชื่อว่า โดยองค์รวมแล้วครอบคลุมข้อห้ามและข้อปฏิบัติของชาวพุทธได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค
2. เพื่อวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค ตามหลักพระพุทธศาสนา
3. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ สीलและพรตในคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ตั้งงามและสงบสุขยิ่งขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สीलขันธวรรคในแง่ศีลและพรต โดยเปรียบเทียบข้อประพฤติปฏิบัติของคนในชมพูทวีปสมัยพุทธกาลระหว่างลธิขนิทายอื่น ๆ กับพระพุทธศาสนา ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ สीलและพรตเหล่านี้มีความหมายสำคัญต่อความมั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนา และสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้อย่างเหมาะสมในปัจจุบันแค่ไหนเพียงไร

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค ในแง่ของศีลและพรต” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นของการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญและ มีความครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำได้โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

บทสรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค ในแง่ของศีลและพรต” ผู้วิจัยได้สรุปการวิจัยตามประเด็นสำคัญ โดยตอบคำถามและวัตถุประสงค์ของการวิจัยทุกข้อ โดยผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

1. ผลการศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค

ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรคมีพระสูตร 13 พระสูตร ประกอบด้วย (1) พรหมชาลสูตร (2) สามัญญผลสูตร (3) อัมพัญญสูตร (4) โสณทัณฑสูตร (5) กุฏทนต์สูตร (6) มหาสิสูตร (7) ชียสูตร (8) มหาสีหนาทสูตร (9) โปฏฐปาหสูตร (10) สุภสูตร (11) เกวัญญสูตร (12) โลหิจจสูตร (13) เตวิชชสูตร พระสูตรสำคัญที่สุดคือ สูตรแรกพรหมชาลสูตร ซึ่งครอบคลุมสาระเนื้อหา 2 เรื่อง คือ เรื่องศีลและเรื่องทิวัญญ 62 เฉพาะเรื่องศีล จัดออกเป็น 3 ชั้น คือ จุฬศีล มี 26 ข้อ ข้อ 1-13 จะตรงกับศีล 5 และศีล 8 มีข้อ 8 ที่งดเว้นจากการพรากพืชคามและกุตคาม นอกนั้นข้อ 14-26 เกี่ยวกับการรับสิ่งของ สัตว์เลี้ยง และทาสชายหญิง เรือกสวนไร่นา การเป็นผู้แทนส่งสาร การซื้อขาย การโกง การรับสินบน การฆ่า จองจำ ตีชิงวิ่งราว การปล้นและการขูกรรโชกทรัพย์

มัชฌิมศีล มี 10 ข้อ มีเรื่องการสั่งสมสิ่งของ การดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล เล่นการพนัน ประดับตกแต่งร่างกาย ทะเลาะวิวาททุ่มเถียงกัน เป็นตัวแทนส่งสาร การหลอกลวง และการพูดจាកันเรื่องเตร็จฉานกถา ซึ่งส่วนใหญ่มีบัญญัติไว้ในสิกขาบทต่างๆ ในพระวินัยปิฎก

มหาศีล มี 7 ข้อ ซึ่งนับว่าสำคัญมาก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับอนเสนา คือ การแสวงหาลาภสักการะอันไม่ชอบธรรม กล่าวคือ การประกอบอาชีพเครื่องเลี้ยงชีพตัวเองอันน่ารังเกียจสำหรับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อระบุแล้วจะมี 6 หมวดใหญ่ ๆ คือ

1. การทำนายลักษณะ
2. การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ (นอกพระพุทธศาสนา)
3. การดูฤกษ์ยาม
4. การทรงเจ้าเข้าผี
5. การเป็นหมอรักษาโรค
6. การหลอกลวงผู้อื่นหากิน

อาจารย์เหล่านี้น่ารังเกียจ แม้ว่าจะมีพวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนากระทำกัน แต่ก็ถูกชาวบ้านติเตียนว่าออกบวชแล้ว ไม่พึงทำตัวสันโดษมากนักน้อย ประพฤติอย่างฆราวาสผู้ครองเรือนเช่นนี้ไม่ควรประพฤติและไม่น่าเลื่อมใสเลย เมื่อพระพุทธเจ้าและพระสาวกงดเว้นมิได้ปฏิบัติเช่นนั้นชาวบ้านจึงเลื่อมใสศรัทธา และสรรเสริญ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้อสรรเสริญเรื่องศีลเป็นเรื่องเล็กน้อย

ไม่สูงส่งเท่ากับสมาธิและปัญญาเลย จากแนวคิดเรื่องศีลนี้ จึงมีคำอธิบายขยายความต่อเนื่องไปถึงพระสูตรที่ 2 ของศีลชั้นธรรวค คือ สามัญญผลสูตร แสดงข้อเปรียบเทียบให้เห็นแหล่งการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับบรรดาเจ้าลัทธิครูทั้ง 6 ที่ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า

ส่วนในเรื่องทิวฏฐิ 62 นั้น จำแนกเป็นพวกอุปรัตนคัพปิกวาทะ 44 และพวกบุพพันตคัพปิกวาทะ 18 เมื่อสรุปลง จัดเป็นสัสสตทิวฏฐิ คือ พวกเห็นว่าโลกเที่ยง และอุจเฉททิวฏฐิ คือ พวกเห็นว่าโลกนี้ขาดสูญ (หลังความตาย) พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทิวฏฐิเหล่านี้เป็นมิจฉาทิวฏฐิ ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ แต่กลับทำให้ผู้เชื่อถือต้องประสบทุกข์ ดังนั้น พระสูตรนี้จึงชื่อว่า พรหมชาลสูตร

ที่มณิกาย ศีลชั้นธรรวคเป็นคัมภีร์แรกของพระสูตรตันตปิฎก แม้เป็นหมวดว่าด้วยศีลชั้น แต่ครอบคลุมหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา และปฏิเวธศาสนา หรือวิเคราะห์อีกนัยหนึ่งก็สังเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือขยายเป็นมรรคมืองค์ 8 ประการ คือ สัมมาทิวฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ โดยคำสอนเบื้องต้น ยกเอาทิวฏฐิหรือทัศนะของลัทธิต่าง ๆ ซึ่งมีแพร่หลายแล้วในยุคต้นพุทธกาลนั้น สรุปลงได้ 62 ทิวฏฐิ เป็นเรื่องเกี่ยวกับบอภิปรัชญา (Metaphysics) ในขณะเดียวกัน มีลัทธิหรือครูทั้ง 6 คือ ครูปุณณะ กัสสปะ ครูมกขลิ โคสาล ครูอชิตะ เกสกัมพล ครูปุกุทธะ กัจจายนะ ครูนิครนถ์ นาฏบุตร และครูสญชัย เวลล์ฐบุตร ความเห็นหรือลัทธิทั้งหลายเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นมิจฉาทิวฏฐิ เมื่อมีความเชื่อความคิดเห็นเช่นนั้น ศีลพรตคือ การปฏิบัติตนก็ผิดไปด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนั้น เมื่อตายไปมีคติเพียง 2 อย่าง คือ เกิดในนรกหรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉานเท่านั้น

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในท่ามกลางกระแสเจ้าลัทธิและผู้คนที่เลื่อมใสปฏิบัติตามลัทธิเหล่านี้ ดังนั้นการที่ดำเนินนโยบายประกาศพระพุทธศาสนา จำต้องมีอะไรแปลกใหม่ที่พระพุทธเจ้านำมาเสนอ ดังที่ภาษาการตลาดเรียกว่า “จุดขาย” หมายถึง จุดเด่น ความน่าสนใจ และมีอะไรแปลกใหม่ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้คนเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้น จึงสามารถทำความเข้าใจ และทำให้ผู้เข้ามาศึกษาได้เลื่อมใส ประพฤติปฏิบัติจนเห็นผลพิสูจน์ได้ เมื่อวิเคราะห์ในประเด็นนี้ จึงเห็นได้ว่า ศีลชั้นธรรวคเป็นเรื่องที่นำศึกษาวิเคราะห์ คือ เป็นกัลยาณธรรมที่งามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด ศีลชั้นธรรวคชี้ให้เห็นลัทธิของพวกเดียริถย์แต่ละกลุ่มอย่างเด่นชัด ทั้งแสดงข้อแตกต่างจากพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ประการสำคัญ ความเชื่อในลัทธิต่าง ๆ เหล่านั้น เจ้าลัทธิและสาวกก็ไม่สามารถตอบคำถามถึงที่มาที่ไปได้ ดังเช่นเรื่องพรหมและทางไปสู่พรหมโลก แม้ศีลพรตของพวกครูทั้ง 6 บางลัทธิก็ประพฤติวัตรอย่างโคหรืออย่างสุนัข เป็นต้น ซึ่งตำราไม่น่าเลื่อมใสให้ประพฤติปฏิบัติ ตาม เมื่อวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง สามารถเห็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนา เป็นจุดขายที่ดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาศึกษาและเรียนรู้ปฏิบัติตาม

จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล เรียกว่า ศีล 3 ชั้น เห็นได้ว่า จุฬศีล เป็นศีลเบื้องต้น ครอบคลุมศีล 5 ศีล 8 และศีล 10 เกือบทุกข้อ ครั้นถึงมัชฌิมศีล แม้หลายข้อซ้ำกับจุฬศีล แต่นำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกว่าสูงยิ่งกว่านักบวชนอกพระพุทธศาสนาเพียงไร โดยเฉพาะเน้นเรื่องสมณะและสันโดษ คือ ความมักน้อยเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่หรูหราฟุ้งเฟ้อเกินกว่าชาวบ้าน โดยปกติทั่วไป มัชฌิมศีลยังเน้นเรื่องเดรัจฉานกถา คือ เรื่องไร้สาระประโยชน์ มิใช่เรื่องเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายของการเข้ามาบวชใน

พระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่ง พระภิกษุสงฆ์ไม่ควรหาเรื่องปรับวาทะหรือหลีกเลี่ยงวิวาท เพราะไม่เกิดประโยชน์และรังแต่จะเสื่อมเสีย ก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง เป็นที่เสื่อมศรัทธาของประชาชน

ในระดับของมหาศีล เน้นเรื่องอนเสนา คือ การแสวงหาเลี้ยงชีพที่ผิดภาวะของภิกษุ ไม่ใช่ปฏิบัติของพระอริยะ ซึ่งเรียกว่า อริยวงศ์ การปฏิบัติที่จัดเป็นอริยวงศ์ในธรรมทั้ง 4 ข้อที่แสดงมาเบื้องต้นนั้น พระภิกษุพึงปฏิบัติ ดังนี้

ก. สันโดษด้วยปัจจัยใน 3 ข้อต้นตามมีตามได้

ข. มีปกติกล่าวสรรเสริญคุณของความสันโดษใน 3 ข้อนั้น

ค. ไม่ประกอบอนเสนา คือ การแสวงหาที่ผิด (ทุจริต) เพราะปัจจัยทั้ง 3 อย่างนั้นเป็นเหตุ (เพียรแสวงหาแต่โดยทางชอบธรรมไม่เกียจคร้าน)

ง. เมื่อไม่ได้ก็ไม่เร้าร้อนทุนทวาย

จ. เมื่อได้ ก็ใช้โดยไม่ติด ไม่หมกมุ่น ไม่สยบ รู้เท่าทันเห็นโทษ มีปัญญาใช้สิ่งนั้น ตามประโยชน์ตามความหมายของมัน (มีและใช้ด้วยสติสัมปชัญญะ ดำรงตนเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งนั้น)

ฉ. ไม่ถือเอาอาการที่ได้ประพฤติธรรม 4 ข้อนี้เป็นเหตุยกตนข่มผู้อื่น

ศีลนั้นมีความสะอาดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา ความสะอาดใจ” (อง.ติก. (ไทย) 20/352) เป็นปัจจุภูมฺฐาน คือ ย่อมปรากฏ ได้แก่ ย่อมถึงความ เป็นสภาวะที่ถือเอาโดยความเป็นสภาวะที่สะอาด ก็แลหิริและโอตตปปะอันวิญญูชนทั้งหลายพรรณนาว่า เป็นปทัฏฐฐานของศีลนั้น อธิบายว่า เป็นเหตุใกล้ชิด จริงอยู่ เมื่อมีหิริและโอตตปปะ ศีลจึงเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ เมื่อไม่มีหิริและโอตตปปะ ศีลก็เกิดขึ้นและตั้งอยู่ไม่ได้

เมื่อกล่าวถึงอันสงส์ของศีล มีการได้รับคุณเป็นอันมาก มีความไม่เดือดร้อนใจ เป็นต้น เป็นอันสงส์ สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “อานนทฺ์ ศีลที่เป็นกุศล มีอวิปฏิสาร (ความไม่ร้อนใจ) เป็นผล มีอวิปฏิสารเป็นอันสงส์” (เอกาทส.อ. (ไทย) 24/336/208)

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสถึงอันสงส์ 5 ประการนี้ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล คือ

1. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมได้กองโภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ

2. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมกระฉ่อนไป

3. จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คฤหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แล้วกล้า ไม่ก้อเขินเข้าไปหา

4. ย่อมไม่หลงลืมสติตาย

5. หลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เมื่อกล่าวถึงศีลแล้ว ก็เป็นการบำเพ็ญศีลพรต นักบวชในสมัยพุทธกาลนั้น ต้องมีศีลและวัตร คือ บำเพ็ญศีลพรตให้เคร่งครัดเข้มงวดตามลัทธิของตน เพื่อให้ประชาชนศรัทธาเลื่อมใส เข้ามา

เพื่อสอบถามและมอบตัวเป็นศาสนิกในที่สุด ดังกรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ใน
กัฏฐกัณฐสูตร เมื่อประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกาสิชื่อ กัฏฐาคีรี

คำตอบของพระพุทธศาสนาที่มีต่อเรื่องศีลและพรต ตามที่ปรากฏในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
มีอยู่ครบถ้วนบริบูรณ์ ในกัณทรกสูตร ว่าด้วยปริพาชกชื่อ กัณทรกะ เป็นสูตรที่ 1 ของคหปติวรรค
พระสูตรกล่าวถึงบุตรของความชั่วชื่อ เปสสะ และปริพาชกชื่อ กัณทรกะ เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า
ขณะประทับอยู่ใกล้สระโปกขรณิชื่อ คัครา เขตกรุงจัมปา ได้สนทนาถึงเรื่องบุคคลบางคนในโลกนี้ 4
ประเภท (พระไตรปิฎกไทย ฉบับหลวง 13/94/122) มีดังนี้

1. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน
2. เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
3. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้
เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
4. เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและเป็นผู้ไม่ทำ
ผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

การบำเพ็ญพรตในทางพระพุทธศาสนาก็เพื่อขัดเกลาจิตใจ ที่เห็นชัดเจนที่สุดคือ ธุดงค์วัตร
พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายแห่ง เช่น ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ และทสกนิบาต อังคุตตรนิกาย
ส่วนคำอธิบายโดยละเอียดมีมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์ สรุปได้ดังนี้

หมวดที่ 1 จีวรปฏิสังขยัตต์ (เกี่ยวกับจีวร)

1. ปังสุกุลิกังคะ องค์แห่งผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
2. เตจวีริกังคะ องค์แห่งผู้ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร

หมวดที่ 2 ปิณฑปาตปฏิสังขยัตต์ (เกี่ยวกับบิณฑบาต)

3. ปิณฑปาติกังคะ องค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
4. สप्तทานจาริกังคะ องค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเป็นวัตร
5. เอกาสนิกังคะ องค์แห่งผู้ถือนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร คือ ฉันวันละมือเดียว
ลุกจากที่แล้วไม่ฉันอีก

6. ปัตตปิณฑิกังคะ องค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร คือ ไม่ใช้ภาชนะใส่อาหาร
เกิน 1 อย่างคือบาตร

7. ขลุปัจฉาภัตติกังคะ องค์แห่งผู้ถือห้ามภัตที่ถวายภายหลังเป็นวัตร คือ เมื่อได้ปลงใจ
กำหนดอาหารที่เป็นส่วนของตน เรียกว่า ห้ามภัตด้วยการลงมือฉัน เป็นต้นแล้วไม่รับอาหารที่เขานำมา
ถวายอีก แม้จะเป็นของประณีต

หมวดที่ 3 เสนาสนปฏิสังขยัตต์ (เกี่ยวกับเสนาสนะ)

8. อารัญญิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ห่างบ้านคนอย่างน้อย 500 ชั่วธนู คือ

9. รุกขมุขิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออุกโกณไม้เป็นวัตร
10. อัปโภกาสิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออุกโกณที่แจ่งเป็นวัตร
11. โสสานิกังคะ องค์แห่งผู้ถืออุกโกณป่าช้าเป็นวัตร
12. ยถาสันถติกังคะ องค์แห่งผู้ถืออุกโกณในเสนาสนะแล้วแต่เขาจัดให้

หมวดที่ 4 วิริยปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับความเพียร)

13. เนสัชชิกังคะ องค์แห่งผู้ถือการนั่งเป็นวัตร คือ เว้นนอนอยู่ด้วยเพียง 3 อิริยาบถ การบำเพ็ญพรตแบบพราหมณ์บางอย่าง เช่น การบำเพ็ญอุตถกิลมถานุโยค เรียกว่า การบำเพ็ญทุกกรกิริยานั้น พระพุทธเจ้าทรงเคยปฏิบัติมาแล้ว ก่อนที่จะส่งหันมาเสวยพระกระยาหาร และบำเพ็ญสมาธิก่อนการตรัสรู้ ดังนั้น จึงทราบดีว่าไม่มีทางตรัสรู้ แม้การบำเพ็ญศีลพรตตามทฤษฎีของพวกพราหมณ์ แต่ละพวกก็เป็นมิถิยาทฤษฎี ว่างจากคุณความดี เปล่าประโยชน์ จึงทรงแสดงมีขณิมาปฏิบัติไว้จัดเป็นวัตรปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นอย่างแท้จริง

ปัญหาเกี่ยวกับศีลพรตในสังคมสงฆ์ของไทยในปัจจุบันมีปัญหาพอสมควร ถ้าเป็นเรื่องศีลก็เป็นเรื่องการละเมิดศีล ความไม่เชื่อในพระธรรมวินัย นอกจากการประพฤติย่อหย่อนในพระวินัยแล้ว เรื่องที่ชาวโลกจับตามองคือ เรื่องอโคจร การเที่ยวไปในสถานที่อันไม่ควรแก่สมณภาวะ มีห้างสรรพสินค้า แหล่งซื้อขายสื่อลามก ความไม่สำรวมระวังในการใช้สื่อ เช่น โทรศัพท์มือถือ ตลอดจนใช้อินเตอร์เน็ตไปในทางไม่เหมาะสม

เรื่องเกี่ยวเนื่องกับศีล ได้แก่ อเนสนา คือ การแสวงหาเลี้ยงชีพที่ไม่สมควรแก่สมณภาวะ อเนสนาจำแนกได้ 6 หมวด คือ การทำนาลักษณะ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ (นอกพระพุทธศาสนา) การดูฤกษ์ยาม การทรงเจ้าเข้าผี การเป็นหมอรักษาโรค และการหลอกลวงผู้อื่นหาเงิน อนึ่ง เนื่องจากไทยได้รับอิทธิพลทางศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมของพราหมณ์มาช้านาน จนแทบแยกไม่ออกจากแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การห้ามประชาชนไม่ให้เชื่อหรือประพฤติตามเป็นเรื่องยาก เพราะเคยชินมานานจนฝังรากในวัฒนธรรมไปแล้ว ดังนั้น พระสงฆ์จึงต้องพิจารณาและอนุโลมตามในข้อที่ไม่ขัดกับสมณภาวะ เช่น การดูฤกษ์ยาม การกำหนดทายาทหรือโรหิตยากรรม การรดน้ำมนต์ และการรักษาโรคแผนโบราณด้วยสมุนไพร การอันใดไม่เป็นไปเพื่อโกหกหลอกลวง ไม่เป็นการเรียกร้อยค่าสมนาคุณ และไม่ทำตนหรือผู้อื่นให้เดือดร้อน ก็อนุโลมให้กระทำได้ เพื่อรักษาศรัทธาของประชาชนไว้ แต่อะไรที่เป็นการนอกรีตนอกรอยเสื่อมเสีย เช่น การทรงเจ้าเข้าผี การอ้างว่านั่งสมาธิทางในเพื่อสะเดาะเคราะห์ตัดเวรตัดกรรม การทำเสน่ห์ยาแฝด หรือการหลอกลวงหาเงินต่าง ๆ ไม่ควรทำอย่างยิ่ง เรื่องศีลตามพระปาฏิโมกข์เป็นเรื่องพระภิกษุสามเณรพึงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แม้บางเรื่องที่พออนุโลมได้ก็ควรกระทำอย่างมีสติและสำรวมระวัง ความประพฤติบางอย่างผิดทั้งพระวินัยและอาญาบ้านเมืองด้วย

เรื่องการบำเพ็ญพรต ในงานวิจัยนี้ ยกมา 2 เรื่อง คือ เรื่องกิจวัตรของสงฆ์ มีการบิณฑบาต การลงทำวัตรสวดมนต์ การลงฟังพระปาฏิโมกข์ และกิจอื่น ๆ ของสงฆ์ภายในวัด เป็นสิ่งที่ภิกษุสามเณรพึงเอื้อเฟื้อ เป็นส่วนเสริมศรัทธาแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น อีกเรื่องหนึ่งคือ การบำเพ็ญสมถวิปัสสนากรรมฐาน พระสงฆ์นั้นควรใส่ใจศึกษาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ เพราะฉะนั้น

นอกจากการศึกษาเล่าเรียนทั้งทางธรรมทางโลกแล้ว ควรใส่ใจเรื่องจิตภาวนาด้วย อย่างน้อยก็เป็นแบบอย่างของสาธุชนทั่วไป ทั้งเป็นการรักษาธรรมเนียมการปฏิบัติของพระสงฆ์ไว้ด้วย พระภิกษุสามเณรผู้ปฏิบัติดีผู้ปฏิบัติชอบด้วยศีลและพรต ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ ความสงบเยือกเย็น ความไม่มีเวรภัย ไม่เป็นที่เดือดร้อนของตนและผู้อื่น ทำให้จิตใจแจ่มใสสูงส่ง เป็นรากฐานของการบำเพ็ญพรต คือ สมณวิปัสสนากรรมฐาน ง่ายต่อการให้เกิดสมาธิ ปัญญา และวิปัสสนา ได้โอกาสบรรลุธรรม ยิ่งๆ ขึ้นไป

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ 15 ท่าน เป็นบรรพชิต 8 ท่าน คฤหัสถ์ 7 ท่าน ทั้งหมดล้วนเป็นผู้ทรงธรรมทรงวินัย เป็นพระสังฆาธิการผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นครูอาจารย์ และวิปัสสนาจารย์ มีความเห็นตรงกันว่าพระสงฆ์ต้องเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ขณะเดียวกัน ผู้ปกครองต้นสังกัด โดยเฉพาะเจ้าอาวาสต้องเข้มงวดกวดขันภิกษุสามเณรในสังกัดให้รัดกุมเหมาะสม เช่น วางระเบียบปฏิบัติของวัด มีข้อกำหนดการลงโทษเบาหนักแล้วแต่เหตุ คณะสงฆ์ควรมีมาตรการออกประกาศไว้เพื่อควบคุมอาจารย์ของภิกษุสามเณร การชักซ้อม แนะนำพร่ำสอน ตักเตือน ให้มีความหนักแน่นว่าอะไรควรไม่ควรแก่สมณเพศและสมณวิสัย ทั้งเรื่องอาจารย์และอโคจร โดยเฉพาะต้องเข้มงวดสอดส่องดูแลเรื่องการใช้สื่อ เช่น โทรศัพท์ในที่สาธารณะ ไม่พึงประเจิดประเจ้อ สื่อสารในสิ่งไร้สาระเหลวไหล ทำให้ติดภาพลบในสายตาชาวบ้านที่พบเห็น

เรื่องอนเสนาบางเรื่องทำให้พระศาสนาหมอง เช่น การทำเสน่ห์ยาแฝด การบอกใบ้ห่วย การตั้งตนเป็นคนเข้าทรงพ่อปู่พ่อครูทั้งหลาย เรื่องจำพวกนี้ผู้บริหารสงฆ์สูงสุดคือ มหาเถรสมาคม (มส.) ต้องออกมาแสดงบทบาท มีมาตรการเด็ดขาดออกมาควบคุมดูแล ทำนองพระวินยาธิการ แต่ต้องเป็นองค์การประจำ มีผู้ปฏิบัติตามประจำ ออกตรวจตราสม่ำเสมอ และขอการรักษาทางบ้านเมืองให้ช่วยเหลือร่วมมือด้วย

2. ผลวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทาย สีสันธรรค ตามหลักพระพุทธศาสนา

ศีลและพรตเป็นอัตลักษณ์และจุดขายของศาสนา ศาสดาต้องคำนึงถึงศรัทธาปสาทะของชาวบ้าน ต้องบ่งบอกว่าแตกต่างจากการครองเรือนของชาวบ้าน ต้องเป็นไปเพื่อความสำรวม มกน้อย สันโดษ ทำการอย่างที่ชาวบ้านแก่งแย่งชิงดีกันทำ เช่น การทำมาหากินประกอบอาชีพต่าง ๆ และเมื่อว่าตามศีล 3 ระดับ คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล แสดงให้เห็นว่า นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ประพฤติปฏิบัติอยู่ และชาวบ้านไม่ชอบใจ จึงตำหนิติเตียน พระพุทธเจ้าเองทรงใช้ชีวิตในท่ามกลางนักบวชเหล่านี้มากจนทรงทราบพฤติกรรมดี เมื่อทรงประกาศพระพุทธศาสนา จึงทรงยกเรื่องศีลเป็นข้อสำคัญนำหน้า การประกาศทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ของพระองค์ เป็นการตัดแนวคิดทั้งสัสตทิกุณฺธิและอุจเฉททิกุณฺธิด้วย ทั้งเป็นการแสดงแนวทางปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของศีลทั้ง 3 ระดับ แม้เรื่องอนเสนาก็มีสัมมาปฏิบัติหลายข้อ เช่น สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวาจา ควบคุมอยู่

แท้จริงแล้ว เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทก็ทรงถือศีล 3 ขั้นนี้อยู่แล้ว โดยมีโอวาทปาฏิโมกข์เป็นกรอบ เมื่อเกิดหมู่สงฆ์มากซึ่งอยู่ห่างไกลกระจัดกระจาย อุปัชฌาย์อาจารย์ ควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง ภิกษุสงฆ์บางพวกย่อหย่อนในการประพฤติตามศีล 3 ขั้น บางเรื่องเป็นความประพฤติร้ายแรง เช่น การเสพเมถุน การลักขโมยยกยอกของหลวง การอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน

ข้อหลังนี้เท่ากับการหลอกลวงชาวบ้านหากิน พระพุทธเจ้าก็ต้องทรงบัญญัติพระวินัยออกมาควบคุมอา
 จาระของภิกษุสงฆ์ แม้กระนั้น ก็ยังมีภิกษุบางรูปคอยเลี้ยงพระบาสิ ละเมิดศีลดังกล่าว เช่น ทรงห้าม
 การเสพเมถุนกับหญิงมนุษย์ ก็ไปเสพเมถุนกับสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น ธรรมชาติของปุถุชนบางคนแม้จะ
 เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วก็ยังไม่ใฝ่ต่ำอยู่ ย่อมหาทางหลีกเลี่ยงพระวินัยและละเมิดสิกขาบทจน
 ได้ และหากขาดหิริโอตตปปะ ขาดสมณสัญญา แม้จะมีผู้ตักเตือนพร่ำสอนก็อาจเกรงกลัวไม่กล้าทำต่อ
 หน้า เช่น กรณีที่เห็นได้เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ยังไม่ได้ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ
 ด้วยเข้าไป ในขณะที่สงฆ์ปุถุชนพากันร้องไห้คร่ำครวญอาลัยในพระพุทธเจ้า ก็ยังมีภิกษุบางรูปกล่าว
 จาบจ้วงพระพุทธเจ้า ทำนองว่านิพพานก็ดีแล้ว ไม่ต้องมีใครมาคอยจำใจจำใจว่ากล่าวตักเตือนว่า สิ่งนี้
 ก็ทำไม่ได้ สิ่งนั้นก็ทำไม่ได้ เหตุการณ์เช่นนี้ทำให้พระอรหันตสาวกสังเวชใจจนถึงกับจัดให้มีการ
 สังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นหลังพุทธปรินิพพาน 3 เดือน

จำนวนพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทในเมืองไทย มีมากหลายแสนรูป ผู้ไม่เชื่อพระธรรมวินัยแม้จะมี
 จำนวนน้อยเพียงหลักร้อยหลักพัน แต่ก็สร้างความเสื่อมเสียให้แก่วงการพระศาสนาไม่ใช่น้อย ส่งผล
 กระทบกระเทือนศรัทธาของประชาชน เป็นภัยต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นข้อโจมตีของ
 ฝ่ายตรงข้าม ด้วยความจริง หลักพระธรรมวินัยเป็นระเบียบตั้งมาอยู่แล้ว แต่ทำอย่างไร ทางการคณะ
 สงฆ์และฝ่ายทางการเมืองจะได้ร่วมมือกันวางมาตรการออกกฎหมายที่รัดกุม เข้ามาคอยควบคุมดูแล
 ในเรื่องนี้ ไม่ว่าจะพระปลอมบวช พระลักเพศ โดยเฉพาะพระหนุ่มเณรน้อยที่ไม่สนใจเล่าเรียนธรรมวินัย
 ประพฤติอาจารย์อย่างเด็กวัยรุ่นซวาวาส ทั้งการพูดจาที่ไม่สุภาพเรียบร้อย จึงดูเหมือนเป็นจุดบอดของ
 พระสงฆ์ไทยว่ามีแต่ปริมาณแต่ไม่มีคุณภาพ

ดังนั้น การสอดส่องดูแลของผู้ปกครอง การเข้มงวดกวดขันเรื่องกิจวัตร สำนึกใน
 หิริโอตตปปะ ปฏิบัติตนเพื่อทดแทนคุณพระศาสนา ใฝ่การศึกษาทั้งคัมภีร์และวินัยปิฎก ยึดทาง
 สายกลางในการวางตน โดยสรุปคือ ประพฤติปฏิบัติด้วยสมณสัญญา สාරวมกายวาจาให้สงบเรียบร้อย
 มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ไม่ถึงกับต้องออกไปเดินธุดงค์หรือบำเพ็ญพรตในวัดป่า อยู่วัดในเมืองก็บำเพ็ญตน
 ให้น่าเลื่อมใสได้ เพียงแค่นี้ก็เป็นหลักประกันความมั่นคงของพระพุทธศาสนาได้แล้ว เป็นเรื่องที่
 องค์การสงฆ์พึงคิดหาทางแก้ไข

3. ผลวิเคราะห์รูปแบบ ศีลและพรตในคัมภีร์ที่หมินกาย สีลขันธวรรค เพื่อการพัฒนา
 คุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ตั้งงามและสงบสุขยิ่งขึ้น

การที่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในศีล จึงมิใช่เพื่่อมุ่งประโยชน์ที่พึงมีแก่ตน
 จากความเลื่อมใสของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการปฏิบัติผิดพลาดอย่างเต็มที่ แต่ต้องมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของ
 สงฆ์ และของชาวบ้าน สำหรับภิกษุปุถุชน การปฏิบัติเพื่อสงฆ์และเพื่อประชาชน ยังต้องดำเนินการ
 ควบคู่ไปกับการฝึกหัดขัดเกลาตนเอง แต่สำหรับพระอริยบุคคล โดยเฉพาะพระอรหันต์ ซึ่งหมดกิจที่
 จักต้องฝึกตนในด้านศีล หรือหมดกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้ว การรักษาศีลหรือปฏิบัติตามวินัยก็มีแต่การ
 กระทำเพื่อประโยชน์สุขของสงฆ์และประชาชนด้านเดียว

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมมากที่สุด คือ ศีล
 เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่ การดำเนินกิจการ ความเป็นอยู่และ

สิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยเกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ด้วยดีในสังคม เอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถเข้าถึงประโยชน์และความดีงามสูงสุดตามอุดมการณ์ได้

หลักการปฏิบัติศีลพรต ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ช่วยจัดระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและผู้อื่น ตลอดถึงการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบธรรม และเพื่อปิดกั้นการกระทำที่สังคมหรือชุมชนนั้นไม่ยอมรับ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการทำมาหากินและสร้างความสัมพันธ์อันดีงาม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุขของคนในสังคมนั้น ๆ กล่าวโดยสรุป ศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำมาหากินอันเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตและทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเรียบร้อย ศีลเป็นความงามเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ 2 ระดับ คือ ระดับโลกียะ ทรงเน้นถึงหลักการดำเนินชีวิต และระดับโลกุตตระ คือ ทำชีวิตให้พ้นจากบ่วงของสังสารวัฏ ชั้นโลกียะ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนมีความสุข มีความสงบ มีเอกภาพ มีความเสมอภาคกัน คำสอนเหล่านี้ทั้งหมดได้ตั้งอยู่บนรากฐานของการดำเนินชีวิต เช่น ศีล 5 ศีล 8 เพื่อให้มีคุณธรรม มีเมตตา กรุณาต่อทุกชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปรกติสุข ไม่เดือดร้อน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 วัดแต่ละวัดโดยเจ้าอาวาสควรจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัดให้ตระหนักในพระธรรมวินัย ให้เข้าใจ เห็นประโยชน์ และประพฤติปฏิบัติตามเพื่อเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะของชาวบ้าน โดยเฉพาะพระนวกะผู้บวชใหม่ สามเณรภาคฤดูร้อน ด้วยการจัดให้มีพระพี่เลี้ยงดูแลอย่างใกล้ชิด

1.2 วัดต้องวางกฎเกณฑ์เป็นระเบียบให้ปฏิบัติ มีการลงโทษผู้มีแสวงหาลาภสักการะด้วยความไม่ชอบธรรม เรียกว่า อเนสนา

1.3 จัดประชุมชาวบ้านซึ่งอยู่ใกล้วัดหรือผู้ที่มาทำบุญที่วัดเป็นประจำ ให้ช่วยเป็นหูเป็นตาให้ความร่วมมือกับวัดในการรายงานภิกษุสามเณรที่เห็นว่าประพฤติผิดนอกรีตนอกรอย โดยเฉพาะทางวัดต้องให้ความรู้ถูกต้องเกี่ยวกับพระวินัยแก่ชาวบ้านด้วยว่าอะไรควรอะไรไม่ควรแก่พระสงฆ์ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้ไม่ค่อยเข้าใจเกี่ยวกับศีลและจารีตธรรมเนียมปฏิบัติของสงฆ์

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.1 คณะสงฆ์ควรมีมาตรการสำคัญเด็ดขาด ออกมาควบคุมอาจารย์ และอเนสนาของภิกษุสงฆ์สามเณร เช่น จัดตั้งหน่วยงานพระวินยาธิการ (ตำรวจพระ) ขึ้นเป็นกิจลักษณะ มีกฎหมายรองรับ โดยความร่วมมือของทางการเมือง ซึ่งครอบคลุมไปถึงพระบวชปลอม พระลักเพศ พระใช้สื่อลามก พระทำเสน่ห์ยาแฝดหรือบอกใบ้ห่วย มาตรการเช่นนี้ควรออกมานานแล้ว

2.2 คณะสงฆ์มีนโยบายแน่ชัดในการออกกฎระเบียบควบคุมดูแลเรื่องอาจารย์ของสงฆ์ โดยให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการรับไปปฏิบัติ และถือเป็นการผิดของพระสังฆาธิการผู้ละเลย ไม่สอดส่องดูแลพระภิกษุสามเณรในสังกัดด้วย

2.3 คณะสงฆ์ควรรณรงค์ทำความเข้าใจให้กับประชาชนให้ช่วยเป็นหูเป็นตาให้แก่คณะสงฆ์ ในฐานะชาวพุทธที่ต้องช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนา เพราะในทิวโคจรหรือในที่สาธารณะทั่วไป ประชาชนจะรู้จะเห็นพฤติกรรมอันต่ำทรามของภิกษุสงฆ์มากกว่าผู้ปกครองสงฆ์เอง ข้อสำคัญคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่รู้ไม่เข้าใจพระธรรมวินัย องค์การสงฆ์ต้องให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านด้วย

รายการอ้างอิง

1. ภาษาไทย / ภาษาบาลี :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____, (2533-2534). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธโฆษาจารย์. (2555). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาค 1-2 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสิริมังคลาจารย์. (2538). *มังคลัตถทีปนี*. แปลโดย คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(1) หนังสือ :

- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *คำวิถ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เชียงใหม่.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- _____, (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด.
- _____. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

กราบเรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เกล้าฯ พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, ดร. ตำแหน่ง ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค ในแง่ของศิลปะและพรต” ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของพระมหาจิรวัดน์ กนตวณโณ (กันจ), ดร. โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑ มกราคม ๒๕๖๑ จนถึง ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดีอย่างยิ่งแก่นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ดังนี้

ได้นำการศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ทีฆนิกายสीलขันธวรรค ในแง่ของศิลปะและพรตนี้ ไปพัฒนาการเรียนการสอน ใช้เป็นกรอบทิศทางประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและสนับสนุนให้มีการปรับปรุงค้นคว้าและพัฒนาคุณภาพของงานวิจัยของนิสิตให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, ดร.)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูล จากเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎีที่ เกี่ยวข้อง	ทราบถึงโครงสร้างคัมภีร์ที่มณีกาย สีลขันธวรรค ในแง่ของศีลและพรต	ข้อที่ ๑,๒,๓	ทำให้สามารถนำไปสู่การ กำหนดแนวทางและ กรอบ ของการดำเนินการ วิจัยได้
๒. การเก็บข้อมูล ด้วยแบบสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ทรงคุณวุฒิ ๑๕ ท่านเป็นบรรพชิต ๘ ท่าน คฤหัสถ์ ๗ ท่าน ซึ่งล้วนเป็นผู้ทรงธรรมทรงวินัย เป็นพระสงฆาธิการ ผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นครูอาจารย์ และ วิชาสนาจารย์	ทราบถึง ๑. โครงสร้างของคัมภีร์ที่มณีกาย สีลขันธวรรค ๒.การวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่มณีกาย สีลขันธวรรค ตามหลักพระพุทธศาสนา ๓.การวิเคราะห์รูปแบบ ศีลและพรตในคัมภีร์ที่มณีกาย สีลขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ตั้งงามและสงบสุขยิ่งขึ้น	ข้อที่ ๑,๒,๓	เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับ ๑. โครงสร้างของคัมภีร์ที่มณีกาย สีลขันธวรรค๒. การวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่มณีกาย สีลขันธวรรค ตามหลักพระพุทธศาสนา ๓.การวิเคราะห์รูปแบบ ศีลและพรตในคัมภีร์ที่มณีกาย สีลขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ตั้งงามและสงบสุขยิ่งขึ้น
๓. รายงานฉบับ สมบูรณ์	ทราบถึงข้อมูลความคิดเห็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับโครงสร้างคัมภีร์ที่มณีกายสีลขันธวรรค ในแง่ของศีลและพรต	ข้อที่ ๑,๒,๓	ทำให้เกิดหลักการและวิธีการใช้คัมภีร์ที่มณีกายสีลขันธวรรคในแง่ของศีลและพรต มาประยุกต์ ใช้กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ตั้งงามและสงบสุขยิ่งขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน

ภาคผนวก ง

เครื่องมือวิจัย / แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่มโนกายสี่ชั้นชวรรรค ในแง่ของศีลและพรต

ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....
 ตำแหน่ง..... ปัจจุบันอยู่ที่.....
 ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....
 สถานที่ทำงาน..... สัมภาษณ์วันที่..... เดือน..... ปี พ.ศ.

๑. ประเด็นปัญหา

ประเด็นที่จะศึกษามี ๒ เรื่อง คือ

๑.๑ เรื่องศีล พระพุทธองค์ตรัสถึงศีล ๓ ชั้น คือ จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล จุฬศีล นั้นมี ๒๖ ข้อ ในข้อที่ ๑-๑๓ (ยกเว้นข้อที่ ๗ (การพรากพืชคามและภูตคาม) เป็นเรื่องของศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีล ๑๐ โดยตรง มัชฌิมศีลมี ๑๐ ข้อ ข้อที่ ๑ ตรงกับข้อที่ ๗ ของจุฬศีล ข้อที่ ๒ เว้นจากการบริโภคนกของที่สะสม ข้อที่ ๓-๖ ขยายความของศีล ๘ ข้อ ๗-๘ ส่วนข้อ ๘-๑๐ เป็นเรื่องเว้นจากเดรัจฉานกถา, การทิ่มแทงแก่งแย่งกัน, การทำตัวเป็นทูตสื่อสาร, และการพูดจาหลอกลวง จุฬศีลและมัชฌิมศีลนั้น เมื่อมีการบัญญัติสิกขาบทแล้วจะกระจัดกระจายรวมอยู่ในสิกขาบทตามพระปาติโมกข์ ทั้งของภิกษุและภิกษุณี

ประเด็นปัญหา อยู่ที่มหาศีล ซึ่งมี ๗ ข้อ เป็นเรื่องเกี่ยวกับอนเสนาโดยตรง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงติเตียน แยกประเภทได้ ๕ ประเภท คือ

- ๑) การทำนาลักษณ์ะ
- ๒) การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ (นอกพระพุทธศาสนา)
- ๓) การดูฤกษ์ยาม
- ๔) การทรงเจ้าเข้าผี
- ๕) การเป็นหมอยารักษาโรค

อย่างไรก็ดี อนเสนาเหล่านี้ก็ยังมีปฏิบัติแพร่หลายอยู่ในหมู่ภิกษุสงฆ์ จึงน่าที่จะได้นำมาอภิปรายกันถึงความเหมาะสม

๑.๒ เรื่องวัตรหรือพรต

ลัทธินอกพระพุทธศาสนาเช่นพราหมณ์หรือลัทธิอิเจลกะ จะบำเพ็ญพรตตามลัทธิความเชื่อของตน ลัทธิความเชื่อเรียกว่าทิวฐิ ซึ่งสมัยก่อนและสมัยหลังพุทธกาลมีถึง ๖๒ ทิวฐิ เมื่อสรุปลงแล้วก็มี ๒ จำพวก คือสัสตทิวฐิ เห็นว่าเที่ยง ซึ่งหมายถึงอิตตา หรือวิญญานเป็นอมตะ เที่ยงแท้ คงอยู่อย่างนั้น อีกอย่างหนึ่งคือ อุจเฉททิวฐิ เห็นว่าขาดสูญ พวกแรกเมื่อต้องการหลุดพ้นจากโลกก็มักถือวัตรคือบำเพ็ญพรตตามหลักอิตตทิวฐิ ส่วนพวกเห็นว่าตายแล้วสูญ ทุกอย่างเกิดขึ้นเพราะความบังเอิญ จึงไม่สนใจอะไรนอกจากตัวเอง จึงถือคามสุขลลิกานุโยค ทำอะไรก็ได้ที่ตนเห็นว่าเป็นความสุขในปัจจุบัน

ประเด็นปัญหา อยู่ที่การบำเพ็ญพรต ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทั้งอัตตกิลมณัญญโยคและกามสุขัลลิกานุโยค แต่ทรงเสนอมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งในแง่การบำเพ็ญพรตนั้น มีทั้งการบำเพ็ญสมณวิปัสสนากรรมฐาน และการบำเพ็ญอุคตวัตร แนวทางทั้งสองอย่างปัจจุบันก็ยังมีปฏิบัติอยู่ แต่ลดความเคร่งครัดหรือเข้มงวดลงไป และไม่ค่อยสอดคล้องกับพระพุทธประสงค์มากนัก ซึ่งควรจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงอย่างไร

๑. เรื่องศีล

๑.๑ พระภิกษุสามเณรทุกวันนี้ถูกมองว่าส่วนหนึ่งละเลยหน้าที่ประจำวัน เช่นการบิณฑบาต การทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็น, การลงปาติโมกข์ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้หากเป็นจริงตามข้อสังเกตจะมีแนวทางแก้ไขอย่างไร

๑.๒ พระภิกษุสามเณรทุกวันนี้ถูกมองว่าส่วนหนึ่งขาดสมณสาธูป ซึ่งมี ๓ เรื่องที่ถูกโจมตีคือ (๑) การไปในที่โจคร เช่นไปซื้อของตามห้างสรรพสินค้า, การออกไปหาซื้อสื่อลามกในที่สาธารณะ เช่นวิดีโอลามกแฉกบ้านหม้อ หน้าห้างดิโอลด์สยาม (๒) การไม่สำรวมในการใช้สื่อในที่สาธารณะ เช่นการใช้โทรศัพท์มือถือ (๓) การแสดงตัวอย่างเปิดเผยในการฝึกฝนการเมืองในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จะมีแนวทางแก้ไขอย่างไร

๑.๓ เรื่องอเนสนา นอกจากการศึกษาใน ๕ เรื่องที่กล่าวมาแล้ว ยังมีเรื่องการพูดจาหลอกลวง และการทำหน้าที่เป็นทูตสื่อสาร ซึ่งปัจจุบันมีข่าวโจมตีทางสื่อต่าง ๆ อยู่มาก โดยเฉพาะเรื่องที่ร้ายแรงคือการทำเสน่ห์ยาแฝด ซึ่งเป็นเรื่องลามกอนาจาร จะมีแนวทางแก้ไขอย่างไร

๒. เรื่องวัตรหรือพรต

๒.๑ ในเรื่องลัทธิความเชื่อ พระสงฆ์จะมีบทบาทหรือแนวทางชี้แจงทำความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่สังคมไทยอย่างไร ไม่ให้ตั้งไปในทางสัสตทิฎฐิและอุจเฉททิฎฐิ หันมาสนใจและปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา

๒.๒ การปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าสมถกรรมฐานนั้น ส่วนใหญ่สำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ จะเรียกตัวเองว่าสำนักวิปัสสนา แต่วิธีการเป็นเพียงขั้นสมถกรรมฐานเท่านั้น จะมีแนวทางปรับปรุงให้ถึงขั้นเป็นวิปัสสนากรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานที่แท้จริงได้อย่างไร

๒.๓ ในสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน มีทางที่จะรื้อฟื้นการปฏิบัติตามอุคตวัตรข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้ออย่างจริงจังตามแบบอย่างสมัยพุทธกาลได้หรือไม่ และแค่ไหนเพียงไร

๓. อานิสงส์ของศีลพรต

๓.๑ การเข้มงวดในการปฏิบัติศีลพรตของภิกษุสงฆ์ จะเป็นผลดีต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างไร

๓.๒ การปฏิบัติตามศีลพรตจะส่งเสริมศรัทธาปสาทะของพุทธศาสนิกชน และเป็นแบบอย่างให้เขาปรับปรุงตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างไร

ภาคผนวก จ

ประมวลรูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิขอสัมภาษณ์

๑. ฝ่ายบรรพชิต

- ๑.๑ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต, พธ.ด. อดีตเจ้าคณะภาค ๖ อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๑.๒ พระสาสนโสภณ (พิจิตร จิตตฺตโน) ป.ธ. ๙, ศน.บ., M.A. เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)
- ๑.๓ พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สยฺยโต) ป.ธ. ๙, Ph.D. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร รองเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)
- ๑.๔ พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ชยมงฺคโล) รศ. (พิเศษ), ป.ธ. ๖, รป.ม., พธ.ด. เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๑.๕ พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญโญ) ป.ธ. ๘, พธ.ด. เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, วิชาการ ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
- ๑.๖ พระเทพสุธี (สายชล ฐานวุฑฺโฒ) ป.ธ. ๙, พธ.ม. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร, เจ้าคณะภาค ๑
- ๑.๗ พระภานาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี) ป.ธ. ๘, พธ.ม., ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพิชยญาติการาม เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร, พระวิปัสสนาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนา วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
- ๑.๘ พระศรีวินยาภรณ์ (สายรุ้ง อินทาวุโธ) ป.ธ. ๗, Ph.D. ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดอาวุธวิกสิตาราม เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร, คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒. ฝ่ายคฤหัสถ์

- ๒.๑ ศ.(พิเศษ) จำนงค์ ทองประเสริฐ ป.ธ. ๙, พ.ม., พธ.บ., M.A. (yale), พธ.ด., ราชบัณฑิต, กรรมการสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒.๒ ศ.(พิเศษ) อติศักดิ์ ทองบุญ ป.ธ. ๗, พ.ม., พธ.บ., M.A., พธ.ด., ราชบัณฑิต ผู้เชี่ยวชาญภาษาศาสตร์ ฝ่ายปริยัติปกครอง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒.๓ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร้อยโท ดร. บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ. ๙, พธ.บ., อ.ม., Ph.D., อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- ๒.๔ ศาสตราจารย์ ดร. วัชระ งามจิตรเจริญ ป.ธ. ๙, พธ.บ., อ.ม., อ.ด., อาจารย์ประจำ
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ๒.๕ รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน ป.ธ. ๕, พธ.บ., M.A., Ph.D. อาจารย์
ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ๒.๖ รองศาสตราจารย์ ดร. เวทย์ บรรณกรกุล ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศษ.ม., พธ.ด., อาจารย์
ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒.๗ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วุฒินันท์ ก้นทะเตียน ป.ธ. ๙, ศศ.ม., พธ.ด. อาจารย์ประจำ
หลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

๑. บรรพชิต

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ พระมหาโพธิ์อิงตจจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙,ราชบัณฑิต)

วัดราชโอรสาราม

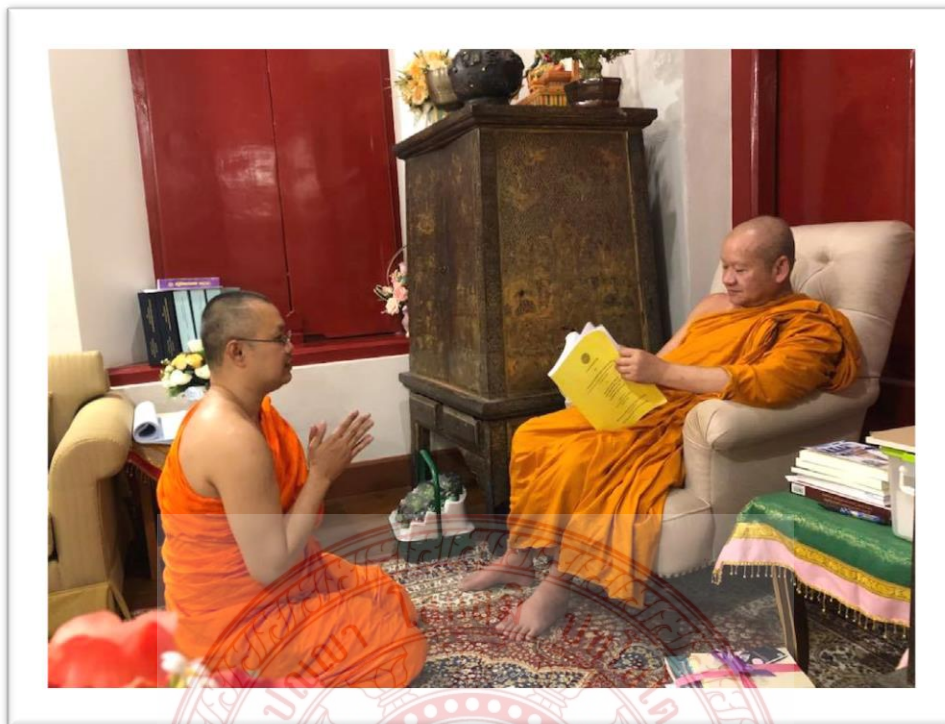
วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๕.๓๐

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ พระสาสนโสภณ (พิจิตร จิตตวณฺโณ ป.ธ.๙)
วัดโสมนัสราชวรวิหาร
วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๙.๒๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สณฺฑโต, ป.ธ.๙, Ph.D.)
วัดราชาธิวาสราชวรวิหาร
วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๖.๐๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญญา, ป.ธ.๘, ดร.)

วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร

วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๘.๐๙ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย สิริมงคลโล, ป.ธ.๖, รศ.(พิเศษ)
วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม จ.ราชบุรี
วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๓.๐๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ พระเทพสุธี (สายชล จานวุฑฺโฒ, ป.ธ.๙,พธ.ม.)
วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๖.๓๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ พระศรีวินยาภรณ์ (สายรุ้ง อินธาวุโธ, ป.ธ.๗, Ph.D.)
วัดอาวุธวิกสิตาราม
วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๘.๓๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ พระภิกษวนาฬิศลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี, ป.ธ.๘, พธ.ม.)

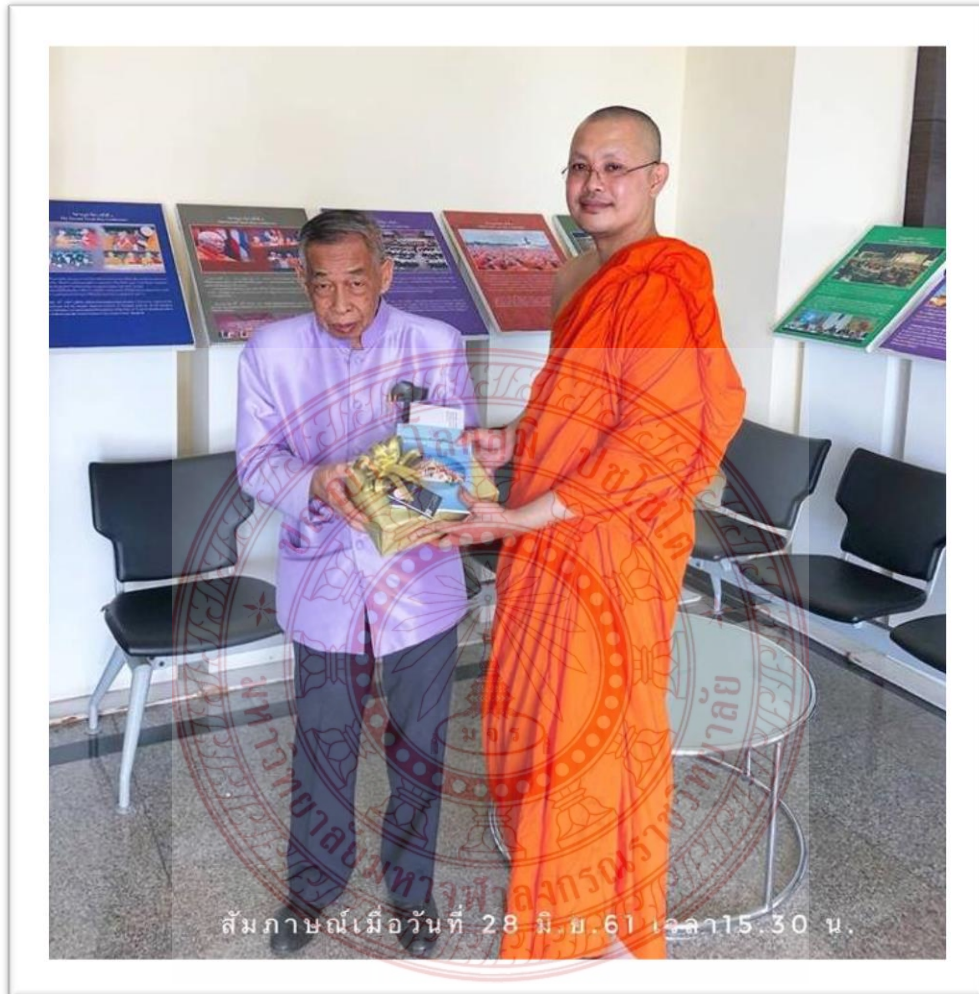
ผจล. วัดพิชยญาติการาม และ ผอ.หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน

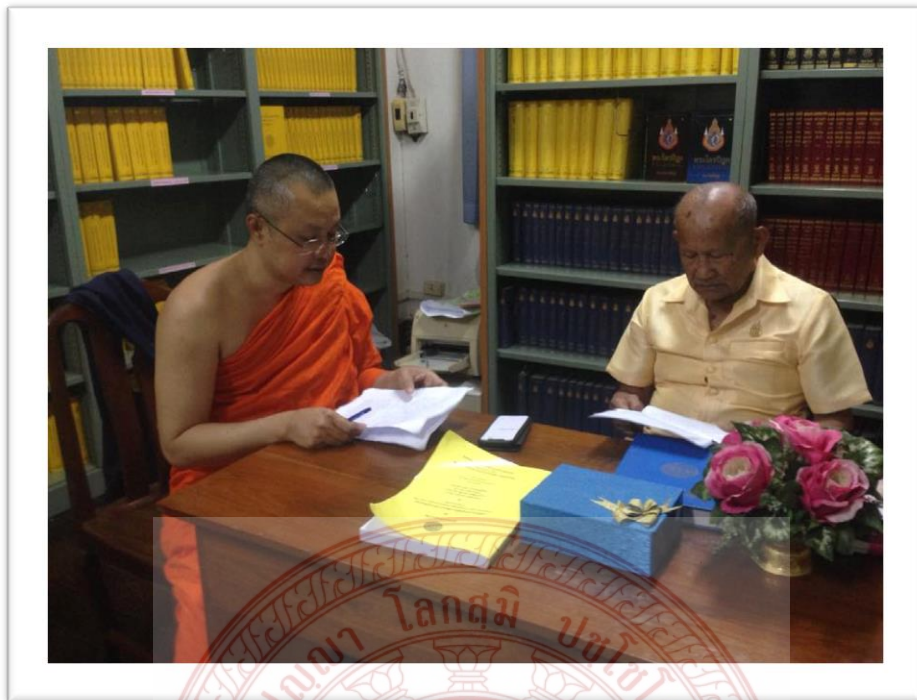
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๖.๓๐ น.

๒. คฤหัสถ์

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) จำนงค์ ทองประเสริฐ, ราชบัณฑิต
กรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.
วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๑ : เวลา ๑๕.๓๐ น.

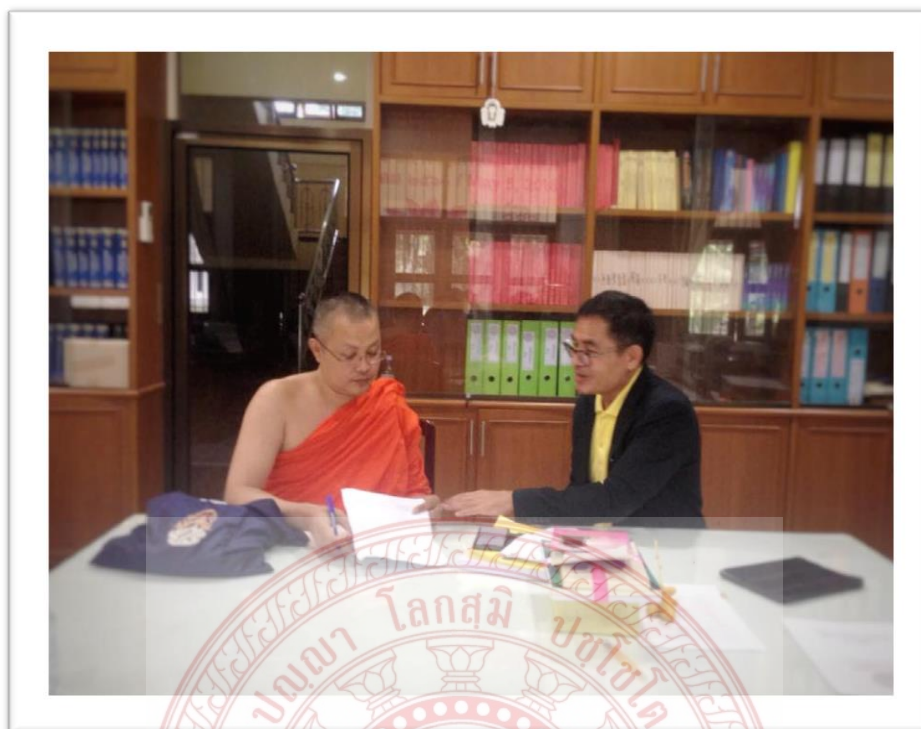
ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) อติศักดิ์ ทองบุญ, ราชบัณฑิต
ผู้เชี่ยวชาญภาษาศาสตร์ มจร.
วันที่ ๑๐กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๕.๓๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๒.๒๓ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๔.๓๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส
วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑ : เวลา ๑๓.๐๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ
อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๑ : เวลา ๑๖.๓๐ น.

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน
อาจารย์คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๑ : เวลา ๑๖.๓๐ น.

ภาคผนวก ฉ

แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ : MCU RS 610761254
ชื่อโครงการ : การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรค ในแง่ของศีลและพรต
หัวหน้าโครงการ : พระมหาจรัสวัฒน์ กนตวณโณ (กันจู่), ดร.
 คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความเป็นมาและความสำคัญ

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรค ในแง่ของศีลและพรต” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรค (๒) เพื่อวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรคตามหลักพระพุทธศาสนาและ (๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ ศีลและพรตในคัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ดีขึ้นและสงบสุขยิ่งขึ้น

คัมภีร์ที่ขนิทายีสลขันธวรรค มีพระสูตร ๑๓ สูตร เกี่ยวกับศีลและพรต ที่กล่าวถึงโดยตรง ได้แก่พรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรแรกว่าด้วยศีล ๓ ชั้น จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ต่อจากนั้นกล่าวถึงลัทธิพรตชนะหรือทิวฐิ ๖๒ ซึ่งอาจสรุปลงเป็น ๒ คือ สัสสตทิวฐิ ทรตชนะว่าโลกเที่ยง และอุจเฉททิวฐิ ทรตชนะว่าโลกขาดสูญ คือ มีแค่โลกนี้ไม่มีโลกหน้า เมื่อทุกคนยึดถืออย่างนี้ย่อมนำไปสู่การบำเพ็ญศีลพรตตามความเชื่อของตน ไม่ว่าจะเป็ด้านอัตตกิลมณานุโยคหรือกามสุขัลลิกานุโยค

ศีลเป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นอาภรณ์ของนักบวช และเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปราสาทของมหาชน พระพุทธเจ้าจึงทรงเข้มงวดเรื่องศีลมาตั้งแต่แรกเริ่มก่อนที่จะได้ทรงบัญญัติสิกขาบท ตามที่ขนิทายีสลขันธวรรค ศีล ๓ ระดับ จะเกี่ยวกับศีล ๕ และศีล ๘ ในเบื้องต้นและต่อมารอบคลุมเรื่องอนสนา คืองดเว้นจากการแสวงหาหรือการประกอบอาชีพ ที่ไม่สมควรแก่สมณวิสัย เช่น การเป็นโหรทำนายทายทัก การประกอบพิธีกรรมนอกพระพุทธศาสนา การทรงเจ้าเข้าผี การประทุษร้ายผู้อื่นและหลอกลวงเขาหากิน เป็นต้น แม้แต่การบำเพ็ญพรตต่าง ๆ ของนักบวชนอกพระพุทธศาสนาบางจำพวกก็เป็นไปเพื่อหลอกลวงชาวโลกทั้งสิ้น

ในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นที่ปรากฏอยู่เสมอว่า มีภิกษุสงฆ์ส่วนน้อยไม่เอื้อเฟื้อในพระธรรมวินัย ละเมิดศีลเป็นประจำ เทียวไปในสถานที่โจคร ประกอบในอนสนากรรม และมีส่วนเกี่ยวพันกับคดีอาญาเช่น การประทุษร้ายผู้อื่นและคดียาเสพติดอยู่เนือง ๆ เป็นที่ตำหนิติเตียนของชาวบ้านและสื่อมวลชน จากการสัมภาษณ์ท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ๑๕ ท่านทำให้ได้ข้อสรุปว่า เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ทุกระดับ ต้องเข้มงวดกวดขันพระภิกษุสามเณรในสังกัดของตนให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีสมณสัญญา มีหิริโอตตัปปะ ไม่ประพฤติอนาจารหรือการประกอบอนสนากรรม ไม่ละเลยกิจวัตรของสงฆ์ เอื้อเฟื้อการศึกษาพระธรรมวินัย บำเพ็ญพรตกรรมฐานและอุคตวัตรตามกำลังความสามารถ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการครองชีวิต ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค
๒. เพื่อวิเคราะห์ศิลปะและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค ตามหลักพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ ศิลปะและพรตในคัมภีร์ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ดีขึ้นและสงบสุขยิ่งขึ้น

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ผลการศึกษาโครงสร้างของคัมภีร์ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค

พระวินัยนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาห้ามประพฤตินั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึง พรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศิลปะของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาฏิโมกขสังวรศิลป์” จัดเป็นจาริตศิลป์ คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มีพุทธบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์เองทุกกึ่งเดือนในกาลต่อมา หลังจากออกพรรษาที่ ๒๐ แล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารภเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์ อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตรรยาที่ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกและทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดีขึ้นในคณะสงฆ์ มีข้อที่น่าสังเกตคือการใช้คำว่า ศิล, สิกขาบท, พระพุทธบัญญัติ, พระวินัยบัญญัติ, พระพุทธอาณัติ, อาทิพรหมจริยกาสิกขา, อภิสมจารียกาสิกขา, พระปาติโมกข์, และโอวาทปาฏิโมกข์ มีความหมายและลักษณะการใช้แตกต่างจากคำว่า “ศิลป์” ในบริบทของคัมภีร์ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค และเพราะเหตุใดพระสังคีตกาจารย์จึงได้จัดศิลป์วรรคนี้ไว้เป็นวรรคแรกของที่ขนิทาย ซึ่งเป็นนิกายแรกใน ๕ นิกายของพระสุตตันตปิฎก ทั้งนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ว่า คำว่า “ศิลป์” มีความสำคัญมาก เป็นจาริตศิลป์ที่ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท และศิลป์ในสีลขันธวรรคนี้ ยังครอบคลุมถึงการประพฤติปฏิบัติของสามัญชนโดยทั่วไปด้วย

ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค มีพระสูตร ๑๓ พระสูตร ประกอบด้วย (๑) พรหมชาลสูตร (๒) สามัญญผลสูตร (๓) อัมพัฏฐสูตร (๔) โสณทัณทสูตร (๕) กุฏทันตสูตร (๖) มหาสิขสูตร (๗) ชาลยสูตร (๘) มหาสิหนาทสูตร (๙) โปฏฐปาทสูตร (๑๐) สุภสูตร (๑๑) เกวัญญสูตร (๑๒) โลหิจจสูตร (๑๓) เตวิชชสูตร พระสูตรสำคัญที่สุดคือสูตรแรก พรหมชาลสูตร ซึ่งครอบคลุมสาระเนื้อหา ๒ เรื่อง คือเรื่องศิลป์และเรื่องทิวัญญ ๖๒ เฉพาะเรื่องศิลป์ จัดออกเป็น ๓ ชั้น คือ จุฬศิลป์ มี ๒๖ ข้อ ข้อ ๑-๑๓ จะตรงกับศิลป์ ๕ และศิลป์ ๘ มีข้อ ๘ ที่งดเว้นจากการพรากพีชคามและภูตคาม นอกนั้น ข้อ ๑๔-๖ จะเกี่ยวกับการรับสิ่งของ สัตว์เลี้ยง และทาสชายหญิง เรือกสวนไร่นา การเป็นผู้แทนส่งสาร การซื้อขาย การโกง การรับสินบน การฆ่า จองจำ ตีชิงวิ่งราว การปล้นและการขู่กรรโชกทรัพย์

มัชฌิมศีล มี ๑๐ ข้อ มีเรื่องการสังสมสิ่งของ การดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล เล่นการพนัน ประดับตกแต่งร่างกาย ทะเลาะวิวาททุ่มเถียงกัน เป็นตัวแทนส่งสาร การหลอกลวง และการพูดจากันเรื่องเตร็จฉานกถา ซึ่งส่วนใหญ่มีบัญญัติไว้ในสิกขาบทต่างๆ ในพระวินัยปิฎก

มหาศีล มี ๗ ข้อ ซึ่งนับว่าสำคัญมาก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับอนเสนา คือการแสวงหาลากสักการะอันไม่ชอบธรรม กล่าวคือ การประกอบอาชีพเครื่องเลี้ยงชีพตัวเองอันน่ารังเกียจสำหรับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อระบุแล้วจะมี ๖ หมวดใหญ่ๆ คือ

๑. การทำนายลักษณะ
๒. การประกอบพิธีกรรมต่างๆ (นอกพระพุทธศาสนา)
๓. การดูฤกษ์ยาม
๔. การทรงเจ้าเข้าผี
๕. การเป็นหมอรักษาโรค
๖. การหลอกลวงเขาหากิน

อาจารย์เหล่านี้น่ารังเกียจ แม้ว่าจะมีพวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนากระทำกัน แต่ก็ถูกชาวบ้านติเตียนว่า ออกบวชแล้ว พึ่งทำตัวสันโดษมีกน้อย โฉน จึงประพฤติเช่นฆราวาสผู้ครองเรือน เช่นนี้ ไม่ควรประพฤติและไม่น่าเลื่อมใสเลย เมื่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก งดเว้นมิได้ปฏิบัติเช่นนั้น ชาวบ้านจึงเลื่อมใสศรัทธาและสรรเสริญ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้อสรรเสริญเรื่องศีลเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่สูงส่งเท่ากับสมาธิปัญญาเลย และจากแนวคิดเรื่องศีลนี้ จึงมีคำอธิบายขยายความต่อเนื่องไปถึงพระสูตรที่ ๒ ของสัลขันธวรรค คือสามัญญผลสูตร แสดงข้อเปรียบเทียบให้เห็นระหว่างการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับบรรดาเจ้าลัทธิครูทั้ง ๖ ที่ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า

ส่วนในเรื่องทิวฎี ๖๒ นั้น จำแนกเป็นพวกอุปรัตนุกัปิกวาทะ ๔๔ และพวกปุพพัตถกัปิกวาทะ ๑๘ และเมื่อสรุปลงจะจัดเป็นสี่สัททิวฎี คือพวกเห็นว่าโลกเที่ยง และพวกอุจเฉททิวฎี คือพวกเห็นว่าโลกนี้ขาดสูญ (หลังความตาย) พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทิวฎีเหล่านี้เป็นมิจฉาทิวฎี ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ได้เลย แต่กลับทำให้ผู้เชื่อถือต้องประสบทุกข์ เหมือนปลาติดตาข่าย ดังนี้ พระสูตรนี้ จึงชื่อว่า พรหมชาลสูตร

ที่ขนิภาย สัลขันธวรรค เป็นคัมภีร์แรกของพระสุตตันตปิฎก แม้จะเป็นหมวดว่าด้วยศีลขันธ แต่ครอบคลุมหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา และปฏิเวธศาสนา หรือจะวิเคราะห์อีกนัยหนึ่งก็สังเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา หรือจะกลายเป็นมรรคมรรค ๘ คือ สัมมาทิวฎี สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ โดยคำสอนเบื้องต้น จะยกเอาทิวฎีหรือทัศนคติของลัทธิต่างๆ ซึ่งมีแพร่หลายแล้วในยุคต้นพุทธกาลนั้น สรุปได้ ๖๒ ทิวฎี ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับอภิปรัชญา (Metaphysics)

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในท่ามกลางกระแสเจ้าลัทธิและผู้คนที่เลื่อมใสปฏิบัติตามลัทธิเหล่านี้ ดังนั้น การที่จะดำเนินนโยบายประกาศพระพุทธศาสนา จำต้องมีอะไรแปลกใหม่ที่พระพุทธเจ้าจะนำมาเสนอ ดังที่ภาษาการตลาดในทางธุรกิจเรียกกันว่า “จุดขาย” ซึ่งหมายถึงจุดเด่น ความน่าสนใจ และมีอะไรแปลกใหม่ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้คนเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้น

จึงสามารถทำความเข้าใจ และทำให้ผู้เข้ามาศึกษาให้เลื่อมใส ประพฤติปฏิบัติจนเห็นผลพิสูจน์ได้ เมื่อวิเคราะห์ในประเด็นนี้ จึงเห็นได้ว่า สीलขันธวรรคเป็นเรื่องที่น่าศึกษาวิเคราะห์ คือเป็นกัลยาณธรรมที่งามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด สीलขันธวรรคชี้ให้เห็นลัทธิของพวกเขาแต่ละกลุ่มอย่างเด่นชัด ทั้งแสดงข้อแตกต่างจากพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ประการสำคัญ ความเชื่อในลัทธิต่างๆ เหล่านั้นเจ้าลัทธิและสาวกก็ไม่สามารถตอบคำถามถึงที่มาที่ไปได้ ดังเช่นเรื่องพรหมและทางไปสู่พรหมโลก แม้ศีลพรตของพวกเขาทั้ง ๖ บางลัทธิ ก็ประพฤติวัตรอย่างโคหรืออย่างสุนัข เป็นต้น ซึ่งตำราไม่ให้นำเลื่อมใสให้ประพฤติปฏิบัติตาม เมื่อวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง จะเห็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนา เป็นจุดขายที่ดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาศึกษาและเรียนรู้ปฏิบัติตาม

จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล เรียกว่า ศील ๓ ชั้น จะเห็นได้ว่าจุฬศีลเป็นศีลเบื้องต้น ครอบคลุมศีล ๕ ศील ๘ และศีล ๑๐ เกือบทุกข้อ ครั้นถึงมัชฌิมศีลแม้หลายข้อจะซ้ำกับจุฬศีล แต่นำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกว่าสูงยิ่งกว่านักบวชนอกพระพุทธศาสนาเพียงไร โดยเฉพาะเน้นเรื่องสมณะและสันโดษ คือความมักน้อยเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่หรูหราฟุ้งเฟ้อเกินกว่าชาวบ้านโดยปกติทั่วไป มัชฌิมศีลยังเน้นเรื่องเดรัจฉานกถา คือผู้เรื่องไร้สาระประโยชน์ มิใช่เรื่องเป็นไป เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายของการเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่ง คือพระภิกษุสงฆ์ไม่ควรหาเรื่องปรับวาทะหรือหลีกเลียงวิวาท เพราะไม่เกิดประโยชน์และรังแต่จะเสื่อมเสีย ก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งเป็นที่เสื่อมศรัทธาของประชาชน

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอานิสงส์แห่งศีลมากมายแม้อื่นอีก ซึ่งมีความเป็นที่รักและเป็นที่ชอบใจเป็นเบื้องต้น มีความสิ้นอาสวะเป็นที่สุด โดยเป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย หากภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่น่ายกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้ปกติทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลายเท่านั้น” ศीलมีคุณมากมาย มีความไม่เดือดร้อนใจเป็นต้นเป็นอานิสงส์

เมื่อกล่าวถึงศีลแล้ว ก็เป็นการบำเพ็ญศีลพรต นักบวชในสมัยพุทธกาลนั้น ต้องมีศีลและวัตร คือบำเพ็ญศีลพรตให้เคร่งครัดเข้มงวดตามลัทธิของตน เพื่อให้ประชาชนศรัทธาเลื่อมใส เข้ามาเพื่อสอบถามและมอบตัวเป็นศาสนิกในที่สุด ดังกรณีที่พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายในกัฎฐาคิริสูตร เมื่อประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกาสิชื่อกัฎฐาคิริว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการบรรลุอรหัตผลด้วยชั้นเดียวเท่านั้น แต่การบรรลุอรหัตผล ย่อมมีได้ด้วยการบำเพ็ญศึกษาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ”

จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการเผยแพร่วรรณคดี ก็จะมีผู้เลื่อมใสไม่มากก็น้อย แล้วเข้าไปศึกษาและปฏิบัติตามข้อความข้างต้นนี้ ยกมาอ้างเฉพาะพระพุทธศาสนา แม้ลัทธิอื่นๆ ก็ต้องอาศัยปสาทะ ความเลื่อมใส และศรัทธาคือความเชื่อ นำหน้าเช่นเดียวกัน ศीलและพรตจึงแยกจากกันไม่ได้ เพราะศีลเป็นข้อระวางสังวร เพื่อควบคุมกายและวาจา แต่วัตรหรือพรตเป็นวิธีการปฏิบัติอะไรแปลกใหม่เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้คนเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้นจึงสามารถทำความเข้าใจ และทำให้ผู้เข้ามาศึกษาให้เลื่อมใส ประพฤติปฏิบัติจนเห็นผลพิสูจน์ได้ เมื่อวิเคราะห์ในประเด็นนี้ จึงเห็นได้ว่า สीलขันธวรรคเป็นเรื่องที่น่าศึกษาวิเคราะห์ คือเป็นกัลยาณธรรมที่งามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด

ศีลชั้นธรรคชี้ให้เห็นลัทธิของพวกเดียรถีย์แต่ละกลุ่มอย่างเด่นชัด ทั้งแสดงข้อแตกต่างจากพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ประการสำคัญ ความเชื่อในลัทธิต่างๆ เหล่านั้นเจ้าลัทธิและสาวกก็ไม่สามารถตอบคำถามถึงที่มาที่ไปได้ ดังเช่นเรื่องพรหมและทางไปสู่พรหมโลก แม้ศีลพรตของพวกครูทั้ง 6 บางลัทธิก็ประพฤติวัตรอย่างโคหรืออย่างสุนัข เป็นต้น ซึ่งตำราไม่น่าเลื่อมใสให้ประพฤติปฏิบัติ ตาม เมื่อวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งจะเห็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนา เป็นจุดขายที่ดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาศึกษาและเรียนรู้ปฏิบัติตาม

๒. ผลวิเคราะห์ศีลและพรตที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย ศีลชั้นธรรค ตามหลักพระพุทธศาสนา

ศีลพรตเป็นอัตลักษณ์และจุดขายของลัทธิศาสนา ซึ่งศาสดาเจ้าลัทธิต้องคำนึงถึงศรัทธาปสาทะของชาวบ้าน จะต้องบ่งบอกว่าแตกต่างจากการครองเรือนของชาวบ้าน ต้องเป็นไปเพื่อความสำรวม มกน้อย สันโดษ ... ทำการอย่างที่ชาวบ้านแก่งแย่งชิงดีกันทำ เช่น การทำมาหากินประกอบอาชีพต่างๆ และเมื่อว่าตามศีล ๓ ระดับ คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ก็แสดงให้เห็นว่านักบวชนอกพระพุทธศาสนาประพฤติปฏิบัติอยู่ และชาวบ้านไม่ชอบใจ จึงตำหนิติเตียน พระพุทธเจ้าเองทรงใช้ชีวิตในท่ามกลางนักบวชเหล่านี้มากจนทรงทราบพฤติกรรมดี เมื่อทรงประกาศพระพุทธศาสนา จึงทรงยกเรื่องศีลเป็นข้อสำคัญนำหน้า การประกาศทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ของพระองค์ เป็นการตัดแนวคิดทั้งสัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิตัวๆ ทั้งเป็นการแสดงแนวทางปฏิบัติให้อยู่ในกรอบของศีลทั้ง ๓ ระดับ แม้เรื่องอนเสนาก็มีสัมมาปฏิบัติหลายข้อ เช่น สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวาจา ควบคุมอยู่ดังนี้ เป็นต้น

แท้จริงแล้ว เหมือนเมื่อก่อนที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทที่ทรงถือศีล ๓ ชั้นนี้อยู่แล้ว โดยมีโอวาทปาฏิโมกข์เป็นกรอบ เมื่อเกิดหมู่สงฆ์มากซึ่งอยู่ห่างไกลกระจัดกระจาย อุปัชฌาย์อาจารย์ควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง ภิกษุสงฆ์บางพวกย่อหย่อนในการประพฤติตามศีล ๓ ชั้น บางเรื่องเป็นความประพฤติร้ายแรงเช่นการเสพเมถุน การลักขโมยยกยกของหลวง การอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน ซึ่งข้อหลังนี้เท่ากับหลอกลวงชาวบ้านหากิน พระพุทธเจ้าก็ต้องทรงบัญญัติพระวินัยออกมาควบคุมอาจาระของภิกษุสงฆ์ แม้กระนั้นก็ยังมิภิกษุบางรูปคอยเลียงพระบาลีละเมิดศีลดังกล่าว เช่น ทรงห้ามการเสพเมถุนกับหญิงมนุษย์ก็ไปเสพเมถุนกับสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น ก็ธรรมชาติของปุถุชนบางคนแม้จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วก็ยังไม่ใฝ่ต่ำอยู่ ย่อมหาทางหลีกเลี่ยงพระวินัยและละเมิดสิกขาบทจนได้ และหากขาดหิริโอตตปปะ ขาดสมณสังญา แม้จะมีผู้ตักเตือนพร่ำสอนก็อาจเกรงกลัวไม่กล้าทำต่อหน้า เช่นกรณีที่ได้เห็นได้เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ยังไม่ได้ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระด้วยซ้ำไป ในขณะที่สงฆ์ปุถุชนพากันร้องไห้คร่ำครวญอาลัยในพระพุทธเจ้า ก็ยังมีภิกษุบางรูปกล่าวจาบจ้วงพระพุทธเจ้า ทำนองว่านิพพานก็ดีแล้ว ไม่ต้องมีใครมาคอยจำใจจำใจว่ากล่าวตักเตือนว่าสิ่งนี้ทำไม่ได้ สิ่งนั้นก็ทำไม่ได้ เหตุการณ์เช่นนี้ทำให้พระอรหันตสาวกสังเวชใจจนถึงกับจัดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน

จำนวนพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทในเมืองไทย มีมากหลายแสนรูป ผู้ไม่เชื่อพระธรรมวินัยแม้จะมีจำนวนน้อยเพียงหลักร้อยหลักพัน แต่ก็สร้างความเสื่อมเสียให้แก่วงการพระศาสนาไม่ใช่น้อย ... กระทบกระเทือนศรัทธาของประชาชน เป็นภัยต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นข้อโจมตีของฝ่ายตรงข้ามด้วยความจริงหลักพระธรรมวินัยเป็นระเบียบตั้งงามอยู่แล้ว แต่ทำอย่างไร...ทางการคณะ

สงฆ์และฝ่ายทางการเมืองจะได้ร่วมมือกันวางมาตรการออกกฎหมายที่รัดกุม เข้ามาคอยควบคุมดูแล ในเรื่องนี้ ไม่ว่าจะพระปลอมบวช พระลักเพศ โดยเฉพาะพระหนุ่มเณรน้อยที่ไม่สนใจเล่าเรียนธรรม วินัย ประพฤติอาจารย์อย่างเด็กวัยรุ่นฆราวาส ทั้งการพูดจาที่ไม่สุภาพเรียบร้อย จึงดูเหมือนเป็นจุด บอดของพระสงฆ์ไทยว่ามีแต่ปริมาณแต่ไม่มีคุณภาพ

ดังนั้น การสอดส่องดูแลของผู้ปกครอง การเข้มงวดกวดขันเรื่องกิจวัตร สำนึกใน หิริโอตตปเปะ ปฏิบัติตนเพื่อทดแทนคุณพระศาสนา ใฝ่การศึกษาทั้งคัมภีร์และวินัยสวดมนต์ ยึดทาง สายกลางในการวางตน โดยสรุปคือประพฤติปฏิบัติด้วยสมณสัญญา สรรวมกายวาจาให้สงบเรียบร้อย มีปฏิภาณอ่อนโยน ซึ่งไม่ถึงกับต้องออกไปเดินธุดงค์หรือบำเพ็ญพรตในวัดป่า อยู่วัดในเมืองก็ บำเพ็ญตนให้น่าเลื่อมใสได้ เพียงแค่นี้ก็เป็นหลักประกันความมั่นคงของพระพุทธศาสนาได้แล้ว เป็น เรื่องที่องค์การสงฆ์พึงคิดหาทางแก้ไข

๓. ผลวิเคราะห์รูปแบบ ศิลและพรตในคัมภีร์ที่ขนิทาย สีสันธรรค เพื่อการพัฒนา คุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมให้ตั้งงามและสงบสุขยิ่งขึ้น

การที่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งประพฤติตั้งงาม ตั้งอยู่ในศีล จึงมิใช่เพื่อมุ่งประโยชน์ที่พึงมีมา แก่ตนจาก ความเลื่อมใสของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นการปฏิบัติผิดผลาดอย่างเต็มที่ แต่ต้องมุ่งเพื่อประโยชน์ สุขของสงฆ์ และของชาวบ้านที่สัมพันธ์เกี่ยวของ สำหรับภิกษุภุณชน การปฏิบัติเพื่อสงฆ์และเพื่อ ประชาชน ยังต้องดำเนินควบคู่ไปกับการฝึกหัดขัดเกลาดนเอง แต่สำหรับพระอริยบุคคล โดยเฉพาะ พระอรหันต ซึ่งหมดกิจที่จะต้องฝึกตนในด้านศีล หรือหมดกิเลส โดยสิ้นเชิงแล้ว การรักษาศีล หรือ ปฏิบัติตามวินัย ก็มีแต่การกระทำเพื่อประโยชน์สุขของสงฆ์และประชาชนด้าน เดียว เขากับคติที่ เป็นหลักใหญ่แห่งการดำเนินชีวิต และการบำเพ็ญกิจของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวกที่ว่า “ปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขของพหูชน...เพื่อเอื้ออนุเคราะห์โลก และคติแห่งการมีจิตเอื้อเอ็นดูแก่ชุมชนที่จะเกิด มาภายหลัง เพื่อเป็นแบบอย่างที่ตั้งงามของอนุชน หรืออย่างน้อยก็เพื่อเชิดชูความตั้งงามไว้ในโลก เป็นการเคารพธรรม เคารพวินัยนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ พระอริยบุคคลจึงรักษาศีลประพฤติปฏิบัติอยู่ในเหตุผลอย่างเคร่งครัด กา รอ้าง วาตนหมดกิเลสแล้ว ไม่จำเป็นต้องรักษาศีลขาบทข้อนั้นข้อนั้น หรือจะทำอย่างนี้เป็นอย่างนี้ก็ได้ เพราะจิตไมยยินดียินดีรายดั่งนี้ เป็นต้น ย่อมมิใช่ลักษณะของอริยชน ความจริงมิใช่แต่ศีลเท่านั้น แม ขวอวัตรต่างๆ มากมาย ในการถือธุดงค์ข้อหนึ่งๆ ซึ่งมีข้อจำเป็นแก่ตัวท่าน และมีข้อบังคับในวินัย พระอรหันตบางท่านก็ปฏิบัติโดยสม่ำเสมอ เพื่อเป็นทิฐฐธรรมสุขวิหารสวนตน และหวังจะอนุเคราะห์ ชนรุ่นหลังให้ได้มีแบบอย่างที่ตั้งงาม

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมมากที่สุด คือศีล อันเป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่ การดำเนินกิจการ ความ เป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยเกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ด้วยดีในสังคม อันจะ เอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถเข้าถึงประโยชน์และความตั้งงามสูงสุดตามอุดมการณ์ได้

หลักการปฏิบัติศีลพรต ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ช่วยจัดระเบียบความเป็นอยู่ทั้ง ส่วนตัวและผู้อื่น ตลอดถึงการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบธรรม และเพื่อปิดกั้นการกระทำที่สังคมหรือ ชุมชนนั้นไม่ยอมรับ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการทำมาหากินดีและสร้างความสัมพันธ์อันดีงาม เพื่อการอยู่ ร่วมกันอย่างปรกติสุขของคนในสังคมนั้น ๆ กล่าวโดยสรุปก็คือศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำมา

ดีอันเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตและทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเรียบร้อย ศิลปะเป็นความงาม เบื้องต้นในพระพุทธศาสนา พระสิวลีเถระได้กล่าวสรรเสริญคุณของศิลปว่า

“ศิลปะเป็นเบื้องต้นเป็นที่ตั้งเป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรม ทั้งปวงเพราะฉะนั้นพึงชำระศิลปะให้บริสุทธิ์”

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ ๒ ระดับคือ ระดับโลกียะ ทรงเน้น ถึงหลักการดำเนินชีวิต และระดับโลกุตตระ คือทำชีวิตให้พ้นจากบ่วงของสังสารวัฏ ชั้นโลกียะ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนมีความสุข มีความสงบ มีเอกภาพ มีความเสมอภาคกัน คำสอน เหล่านี้ทั้งหมดได้ตั้งอยู่บนรากฐานของการดำเนินชีวิตเช่น ด้วยศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น เพื่อให้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณาต่อทุกชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปรกติสุข ไม่เดือดร้อน

ข้อเสนอแนะในการนำผลไปใช้ประโยชน์

๑. ได้รายงานผลการศึกษาศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค ซึ่งแสดง เรื่องศิลปะและพรต คือข้อห้ามและข้อปฏิบัติของชาวพุทธที่แตกต่างจากข้อปฏิบัติของลัทธิศาสนาอื่นๆ

๒. ได้ทราบแนวทางปฏิบัติจากโครงสร้างของที่ขนิทาย สีลขันธวรรค เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีงามของสังคมไทย

๓. ได้มีการศึกษาวิจัยทางพระพุทธศาสนาของหน่วยงานทางวิชาการของมหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเน้นเรื่องการศึกษาและปฏิบัติธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายของ พระพุทธศาสนา และเป็นที่ตอบสนองความต้องการของสังคมไทยปัจจุบัน

๔. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำ ผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน และรักษามรดกวรรณกรรมพุทธศาสนาของ ไทย ในขณะเดียวกันก็เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงามในสังคมไทยปัจจุบันด้วย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

๑. วัดแต่ละวัดโดยเจ้าอาวาสควรจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัดให้ ตระหนักในพระธรรมวินัย ให้เข้าใจ เห็นประโยชน์ และประพฤติปฏิบัติตามเพื่อเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา ปสาทะของชาวบ้าน โดยเฉพาะพระนวกะผู้บวชใหม่ รวมทั้งสามเณรภาคฤดูร้อนด้วย จัดให้มีพระพี่ เลี้ยงดูแลอย่างใกล้ชิด

๒. วัดต้องวางกฎเกณฑ์เป็นระเบียบให้ปฏิบัติ มีการลงโทษ...โทษานุโทษของผู้มีอาชญากรรม และแสวงหาลาภสักการะด้วยความไม่ชอบธรรม ซึ่งเรียกว่า อเนสนา

๓. จัดประชุมชาวบ้านซึ่งอยู่ใกล้วัดหรือผู้ที่มาทำบุญที่วัดเป็นประจำ ให้ช่วยเป็นหูเป็นตา ให้ ความร่วมมือกับวัดในการรายงานภิกษุสามเณรที่เห็นว่าประพฤติผิดนอกรัตนกรอย โดยเฉพาะทางวัด ต้องให้ความรู้อันถูกต้องเกี่ยวกับพระวินัยแก่ชาวบ้านด้วยว่าอะไรควรไม่ควรแก่พระสงฆ์ เพราะ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้ไม่ค่อยเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและจารีตธรรมเนียมปฏิบัติของสงฆ์

<p>๔. คณะสงฆ์ควรมีมาตรการสำคัญเด็ดขาด ออกมาควบคุมอาจารย์ และอเนสนาของภิกษุสงฆ์สามเณร เช่น จัดตั้งหน่วยงานพระวินยาธิการ (ตำรวจพระ) ขึ้นเป็นกิจจลักษณะ มีกฎช่วยรองรับ โดยความร่วมมือของทางการเมือง ซึ่งครอบคลุมไปถึงพระบวชปลอม พระลักเพศ พระใช้สื่อลามก พระทำเสน่ห์ยาแฝดหรือบอกใบ้ห่วย มาตรการเช่นนี้ควรออกมานานแล้ว</p> <p>๕. คณะสงฆ์มีนโยบายแน่ชัดในการออกกฎและระเบียบควบคุมดูแลเรื่องอาจารย์ของสงฆ์ โดยให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการรับไปปฏิบัติ และถือเป็นความผิดของพระสังฆาธิการผู้ละเลย ไม่สอดส่องดูแลพระภิกษุสามเณรในสังกัดด้วย</p> <p>๖. คณะสงฆ์ควรรณรงค์ทำความเข้าใจให้กับประชาชนให้ช่วยเป็นหูเป็นตาให้แก่คณะสงฆ์ ในฐานะชาวพุทธที่ต้องช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนา เพราะในท้อโคจรหรือในที่สาธารณะทั่วไป ประชาชนจะรู้จะเห็นพฤติกรรมอันต่ำทรามของภิกษุสงฆ์มากกว่าผู้ปกครองสงฆ์เอง ข้อสำคัญคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่รู้ไม่เข้าใจพระธรรมวินัย องค์การสงฆ์ต้องให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านด้วย เพราะทุกวันนี้มีชาวบ้าน...รู้พระวินัยและโจมตีพระสงฆ์เป็นอันมาก และที่กระทำโดยเห็นแก่อำิสสินจ้างอยู่เบื้องหลังก็มาก</p>
<p>การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์</p> <p>มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โดยการนำเสนอบทความวิจัย</p>

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** พระมหาจรรย์วัฒน์ กนต์วณฺโณ (กันจู้), ดร.
- ชื่อ นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)** Phramaha Chiravat Kantawanno (Kanjoo), Dr.
- หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน**
- ตำแหน่งทางวิชาการ** อาจารย์
- สถานที่ทำงาน** คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โทร. ๐๓๕-๒๔๘ ๗๙๖
- ที่อยู่ปัจจุบัน** วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์มือถือ: ๐๖๓ ๑๕๖ ๕๓๙๔
Email : guntawanno@hotmail.com
- การศึกษา**
- เปรียญธรรม ๙ ประโยค
 - พธ.บ. คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - ศศ.ม. คณะพัฒนาสังคม สาขาวิชา เอกวิเคราะห์และวางแผน นโยบายทางสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA)
 - พธ.ด. คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ** ภาษาบาลี, พระพุทธศาสนา, พัฒนาสังคม, คอมพิวเตอร์
- งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว**
- งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แนวคิดและบทบาทองค์กรทางศาสนา พุทธคริสต์” ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๖๐ (หัวหน้าโครงการวิจัย)
- บทความทางวิชาการที่เผยแพร่ :**
๑. บทความ “การวิเคราะห์การตีความว่า “ธรรม” ของพุทธทาสภิกขุ” ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการวารสารเซนส์จอห์น ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒๗ ก.ค.-ธ.ค. ๒๕๖๐
 ๒. บทความ “พุทธศิลป์:พุทธชินราช” ตีพิมพ์ในวารสาร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ คณะพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับที่ ๑/๒๕๖๐
 ๓. บทความ “ศาสนาพุทธกับโลกสมัยใหม่: สตรีกับศาสนา” ตีพิมพ์ในวารสารการพัฒนาสังคม(JMSD)ภาควิชาพัฒนาสังคมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๖๐
 ๔. บทความ “หลักสิทธิมนุษยชนตามหลักในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” ตีพิมพ์ในวารสารการพัฒนาสังคม(JMSD) ภาควิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๖๐